ئابدۇكېرىم قادىر

تۆتىنچى ئۇيغا سەپەر

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ئابدۇكېرىم قادىر

تۆتىنچى ئۇيغا سەپەر

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : مەمەت ئەۋبەت

ISBN 978-7-105-09838-5
9 787105 098385 >
定价：32.00元

ئابدۇكېرىم قادىر

تۆتىنچى ئېراغا سەپەر

(رومان)

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئىپتىلىشىچە، كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان بۇ زېمىن يېراق قەدىمكى دەۋرلەردە شىمالىي دېڭىزغا تۇتىشىدىغان بىيابان دېڭىز بولغانمىش. دېڭىزنىڭ ئېتراپىدا ئورمانلار، دەريا ۋە كۆللەر بىلەن قايىلانغان مۇنبەت سۇلۇق تۈزلەڭلىك بولۇپ، تېرىقچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق قىلىشقا ناھايىتى مۇۋاپىق كېلىدىكەنمىش. چەكسىز كەتكەن بوستانلىقلاردا ياشاۋاتقان خەلق تېخنىكىنىڭ بېخىسىپ ھەمىستى ئېچىدە ياشاپ، تۇرغۇنلىغان چوڭ شەھەرلەرنى، بەگلىكلەرنى بەرپا قىلغانمىش. مۇكەممەل ھالەتتە ياسالغان كوچىلار، سودا-كارخانا بوللىرى شەھەر ۋە يېزىلارنى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ، تېرىكچىلىك ۋە مەدەنىيەت يۇقىرى پەللىگە چىققانمىش. كىشىلەرنىڭ ئېتىقادى، ئېجتىمائىي ھايات، تاۋادىم بىلەن تېخنىكا ئۇتتۇر ئەسىردىكى پىلىملىرى ناھايىتى مول ۋە تۇغرا بولغانمىش... شۇنىڭدىن تۇرغۇن يىللار كېيىن قوم ئېراسى باشلىنىپ، تۇبان بالاسى بېسىپ كېرىتۇ، تاغلار ئۆت بولۇپ يېنىپ، سۇلار ھورغا تايلىنىپتۇ، زېمىن قۇرۇشقا باشلايتۇ. جانلىقلار، تاۋادىملەر قىرىلىشقا باشلايتۇ. جان ساقلاش كويىغا چۈشكەن كىشىلەر تاماسىز تېرىدىكە-تېرىدىكە كۆچۈشكە باشلايتۇ...

ئەسەرلىرىمىز

14 - 15، - نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»، شۇنداقلا «تۆھپە» مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى، ياش يازغۇچى ئابدۇكېرىم قادىر 1969 - يىلى يەكەندە تۇغۇلغان. 1989 - يىلى قەشقەر مالىيە - سودا مەكتىپىنىڭ بوغالتىرلىق كەسپىنى پۈتتۈرگەن، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش بويىچە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىياتى كەسپى تولۇق كۇرسىنى؛ شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پۇل مۇئامىلە كەسپى تولۇق كۇرسىنى تاماملىغان. ھازىر يەكەن ناھىيىلىك يېزا ئامانەت - قەرز ھەمكارلىق بىرلەشمە كوپېراتىپىدا خىزمەت قىلىۋاتىدۇ.

2005 - يىلدىن ھازىرغا قەدەر ئابدۇكېرىم قادىرنىڭ «تارىم»، «تەڭرىتاغ»، «قەشقەر»، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق ئەدەبىي ژۇرناللاردا «ئۆتكۈن كېچىسى»، «قىزىل قۇيۇن»، «تەشنا رەڭ كۆڭۈل»، «خوتۇن تەڭلىكى»... قاتارلىق يەتتە پارچە پوۋېست، 30پارچىدىن كۆپرەك ھېكايىسى ئېلان قىلىندى. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «دولقۇنلۇق تارىم» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى نەشر قىلىندى. «كونا كوچا» ناملىق ھېكايىسى بىلەن 14 - نۆۋەتلىك؛ «ئەقىدە» ناملىق پوۋېستى بىلەن 15 - نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى. 2007 - يىل 5 - ئايدا پروزا ئىجادىيىتى، جۈملىدىن ھېكايە ئىجادىيىتىدىكى كۆرۈنەرلىك تۆھپىسىگە ئاساسەن ئۇنىڭغا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ۋە

«تارىم» ژۇرنىلى تەرىپىدىن «تۆھپە» مۇكاپاتى بېرىلدى. «تارىم» ، «قەشقەر» ، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق ئەدەبىي ژۇرناللار ئارقا - ئارقىدىن «تىرىلىش، ئۆزىنى تونۇش، يۇرەكتىكى سۆز» ، « ‹دولقۇنلۇق تارىم› نىڭ تىل ئىنچىللىقى ئۈستىدە ئىزدىنىش» ، «يېگىتلىك كوچىسى تولىمۇ ئەگرى-توقاي» ، «يەنە يېگىتلىك ھەققىدە» دېگەن تېمىلاردا سۆھبەت خاتىرىسى، ئوبزورلارنى ئېلان قىلىپ، ئاپتورنىڭ ئىجادىيىتىگە يۇقىرى باھا بەردى. « تەشنارەڭ كۆكۈل» ، «زەينەپ» ، « چۈۋۈق چىتلاق» قاتارلىق ئۇچ پارچە ھېكايىسى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، 2008 - يىلدىن باشلاپ « غەربىي يۇرت ئەدەبىياتى» ، «مىللەتلەر ئەدەبىياتى» قاتارلىق ئەدەبىي ژۇرناللاردا ئېلان قىلىندى. قولىڭىزلاردىكى «تۆتىنچى ئېغاغا سەپەر» ناملىق بۇ ئەسەر ئاپتورنىڭ تۇنجى رومانى.

ئابدۇكېرىم قادىر يۇقىرىقىدەك ئىجادىي نەتىجىلىرى بىلەن قانائەتلىنىپ قالماي، يېڭى ئەسەر ئىجادىيىتى ئۈستىدە ئىزدەنمەكتە. ئۇشىنىمىزكى، ئاپتورنىڭ مەزكۇر رومانى قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىچىلىكى، بەدىئىيلىكىنىڭ يۇقىرىلىقى، دېھقانلار تۇرمۇشىنىڭ ئۆزگىچە تەرەپلىرىنى يارقىن، جانلىق سۈرەتلىيەلىگەنلىكى، پېرسونا‌ژلار ئوبرازىدىكى غايە، ئىشەنچىنىڭ ئۇرغۇپ تۇرغانلىقى بىلەن ئۇيغۇر پروزا ئىجادىيىتى، جۈملىدىن رومانچىلىقىمىزغا يېڭى جۇلا بەرگۈسى!

ئىچىدىكىلىرى

بىرىنچى باب 1
ئىككىنچى باب 51
ئۈچىنچى باب 101
تۆتىنچى باب 146
بەشىنچى باب 195
ئالتىنچى باب 243
يەتتىنچى باب 310
سەككىزىنچى باب 355
توققۇزىنچى باب 416
ئونىنچى باب 464
ئون بىرىنچى باب 509
ئون ئىككىنچى باب 560

بىرىنچى باب

1

ئەتىگەنده كۈن چىقىشتىكى قىزغۇچ قۇم بارخانلىرىنىڭ كەينىدىن ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلگەن قۇياش بىر كۈنلۈك هارارىتىنى زېمىنغا تەقدىم قىلىپ بولۇپ، ئاخىرى بارا ـ بارا كۈن پېتىشتىكى دولقۇنسىمان قۇملارنىڭ كەينىگه ئۆتۈپ كەتتى. ئارائاۋاتقان ئابباسخانىڭ ئوغلى هاپىز بىلەن قۇمئاۋاتقان هەسەن خالۋاپنىڭ قىزى نۇربۇۋنىڭ توي مەرىكىسى كەچكى شەپەق جىلۋىسى ئىچىده ئاخىرلىشىپ، ئارائاۋاتلىقلار نەغمە ـ ناۋا ئىچىده قىزنى يۆتكەپ كېتىشتى. يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن مېهمانلار، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارمۇ بىر ـ بىر ـ لەپ ئۈزاپ، توي تۇگىگەن بولدى.

ـــ ئېلىنجاق ـ سېلىنجاق بىر كېلىشىپتىكەن بۇ خەق، ـــ دېدى نازىلخان توپا توزۇتۇپ يىراقلاپ كېتىپ قالغان تاكسى ۋە قاتارى ئېشەك هارۋىلىرىنىڭ كەينىدىن بويۇنداپ، ـــ خۇددى ئۇۋسىغا سۇ كىرىپ كەتكەن هاشار چۇمۇلىلىرىدەك! ـــ نازىلخانىنىڭ ئاق سۇزۇككىنه كەلگەن يۈمىلاق چىرايىدا چوڭ توي قىلىپ، قىز چىقارغانغا تۇشلۇق خۇشاللىق يوق بولۇپ، ئەل ـ يۇرتقا سالغان داستىخىنىغا قورسىقى ئاغرىغاندەك

ئېغىزى بەسلىمايتتى، — ئۇ خەق خىيالىدا، مۇشۇنداق قۇمدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىپ قۇمئاۋاتلىقنى راسا بىر چۆكۈلدۈرۈپ قويايلى دېگەن چېغىدا.

— ئۇنى بىر دېمەڭلا ئاچا، — دېدى نايمخان تەشىلەلمەي تۇرغاندەك توم لەۋلىرىنى كۆپۈشتۈرۈپ، — تويىنىڭ ئاش سۇيىنى دېيىشكەن ۋاقتىمىزدا ئەر قۇدىمىز ئاببىاسخان يۇزدىن ئارتۇق مېھمان ئەكەلمەيمىز، دەپ چىڭگىزلىك قىلىپ بىر باش زەدەك، تۆت سەر گۆشىنىڭ ئۈستىدىمۇ تىك تۇرغان. ئايال قۇدىمىز ئاغىنچىخانىمۇ ھە دېگەندە ئېرىنىڭ ئاغزىدىن گەپنى تارتۇۋلىپ، بويىنىنى غازىنىڭ بويىنىدەك سوزۇپ ئولتۇرۇپ دېمەكچى چىرايلىق گەپلىرى قالمىغان. مانا بۇگۈن ھاشىرىنى سالدىغاندەك بىر پاتمان ئادەمنى باشلاپ كەپتۇ! ئارائاۋات بىلەن قۇمئاۋاتنىڭ ئارىلىقىدىكى تار قۇملۇق يولغا قانداقمۇ پېتىشقاندۇ، شۇنچە ئادەم.

— كۆرمىدىڭلارمۇ، ئاچچىق ئۇچەيدەك ئۇزۇندىن — ئۇزۇن سوزۇلۇپ كەلگىنىنى، — دەپ كۈلكە چىقاردى ئارىدا تۇرغان چوكانلاردىن بىرى، — تېخى قىزىلىق قۇدا ئوغۇللۇق قۇدىنىڭ ئالدىغا ئۇسسۇل ئويناپ چىقسۇن دېيىشى قىزىق، ئۇلارنىڭ...

— بۇ گەپكە چوڭ — كىچىك ھەممەيلەن كۈلۈپ كېتىشتى.

— ۋۇي، شۇنداقمۇ دېدىمۇ تېخى؟

— دېمەمدۇ، ئارائاۋاتلىقنىڭ دېمەيدىغان نېمە گېپى بار!

— ئۇ گەپنى كىم تاپقاندۇ، ئەمدى؟

— شۇلارنىڭ شەھەردىن چىققان تۇغقانلىرىدىن بىرى دېگەنمىش.

— ۋاي قوۋۇرغامەي، گاھى خەقلەر ئۆزىنىڭ ئېتىزلىقتا لايغا دەسسەپ يۇرگىنىدىن خەۋىرى يوق، چۈشىدە شەھەرلىك

نىڭ پوقىغا تېيىلىپ يۈرەمدۇ، نېمە؟ بىر نان تاپسا داپ چاپتۇ، دېگەندەك، قازانغا يېگىرمە - ئوتتۇز چارەك گۈرۈچ سېلىپ، توي قىلغۇدەك بولسا، تاپمايدىغان قىلىقى، بىر - بىردىگە قويمايدىغان شەرتى قالمايدىكەنا، ئەجەب؟!

ئەتىگەندىن بېرى نازىلخان ئۇچۇن كايىپ - جوۋاپ مېھمان ئۇزاتقان قوشنا ئاياللار، يەڭگىلىرى، كېلىن - قىزلىرى پەرتۇقىنى يېشۇېتىشنىمۇ ئۇنتۇپ، ھەيرانلىق بىلەن غەيۋەت ھېسسىياتى ئارىلىشىپ كەتكەن بىر كەيپىياتتا قىزغىن پاراڭغا چۈشكەن ئىدى.

— ۋىيەي، ئەمسە مەن ئەجەب نازىلخاچانىڭ ئايال قۇدىسى ئۇچۇن ئۇسسۇل ئويناپ بەرگىنىنى كۆرمەي قاپتىمىنا؟

— نازىل ئاچام قۇدىسى ئۇچۇن ئۇسسۇل ئويناپ بېرىدىغان بوشاڭ خوتۇنلاردىن ئەمەس، — دېدى سۆزمەن ئاياللاردىن بىرى.

— ئەمسە، ئۇلار تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالسا قانداق قىلىدۇ؟

— تاس - تاس قالدى، نازىل ئاچامنىڭ قۇدىسى ئۇسسۇلىنى ئۆزى ئويىنغىلى.

— قانداق بولدى؟

— ئەر قۇدىنىڭ ئاچچىقى يامانكەن، ئاياللارنىڭ ھويلىغا كىرمەي قوللىرىدىكى زەللىسىنى كۆتۈرگىنىچە دەرۋازا ئالدىدا تۇرۇۋالغىنىنى كۆرۈپ، قوچقارنىڭ مۆڭگۈزىدەك يۆگىشىپ تۇرغان بۇرۇتىنى لىكىلدىتىپ شۇنداق بىر ئالىيىۋىدى، ئاغىنچىخان تاتىرىپ كەتتى. يېنىدىكى ئاياللارغا ئېرىنى ئىما قىلىپ بىرنېمىلەرنى دەپ بەدەر ھويلىغا ماڭدى.

— بۇرۇتىغا لايىق سۇر - ھەيۋىسى بار ئادەمكەن ھە، ئە-

مىسە ئۇ؟

— شۇنداقتەك تۇرىدۇ.

— بەزى خوتۇنلارغا شۇنداق ئەرلەرمۇ ھەق!

— شۇنداق قىلىپ، ئايال قۇدىلارنىڭ بىر - بىرىنى ئۇسسۇلغا سېلىش خىيالى سۇغا چىلاشتى، دەيلى؟

— كۆپۈككە ئايلاندى. ئەمما مېھمان بەك جىق بولغاچقا، ئۇلارنى ئۇزاتقىچە نازىل ئاچام ئۇسسۇل ئويىنىغاندىن ئۆتە جىق چۆرگىلەپ قالدى.

— زادى مېغىزى يوق كو ياڭاقتەك پۈچەك خەقلەر بىلەن قۇدىلىشىپ قاپتىكەنمىز، — دېدى نازىلخان پاگى سالغان خېمىردەك ئۆزىچە ئۆرلەپ، — خۇددى قىزىمىز چوڭ بولۇپ ئولتۇرۇپ قالغاندەك، ئەر چىقماي قالىدىغاندەك ئالدىراپ - تېنەپ ئۇچۇر بېرىۋېتىپتىكەنمىز. ئىشىنىڭ بىسىمىللىستا ھەشقاللىسى، نانلىقى، تويلۇقىدىن باشلاپ بىر چېقىۋالغىلى تۇرۇپتى، ئاخىرى توي تۇگىگىچە قىلغان قىلىقى شۇ بولدى.

— نۇربۇۋىنى ئۆيىگە ئاپىرۋالغاندىن كېيىنمۇ يەنە شۇ قىلىقىنى قىلىپ، ئۇچىسىغا كىيىم، قورسىقىغا نان بەرمەي، يات - يالۋاغلىقىنى كۆرسىتەرمۇ ئۇ تۆمۇر تىرناقلار؟!

— يامان بولسا بىر شۇنداق قىلىپ باقسۇن قېنى، قىزىمنى ئولتۇرغۇزۇۋلىپ، ئوساللىق قىلغىنىغا ئىلگىرى - كېيىن دوڭغايتارمەن، ئۇ خەقنى! — دېدى نازىلخانىڭ ئۆپكىسى ئۆرلەپ.

— ئوبدان دېدىڭىز تازا، بىزمۇ ۋاقتى كەلگەندە ئۆزىمىزنى كۆرسىتىپ قويمىساق، بىز ئۆلگىچە ئېشەك ئېتىپ بويىنىمىزغا مىنۋالىدىغان ئوخشايدۇ، ئۇلار... ئوغۇل چوڭ قىلغان ئادەم چوڭ ئادەم ئەمەس... تېخى قىز بالا ئەتىۋارلىشىپ كې-

تىۋاتىدۇ، بۇگۈنكى كۈندە!

— ھاي - ھاي! توي تۇگىسىمۇ، تويغۇلۇقى تۇگىمىگەندەك نېمە تۇگىمەيدىغان كوت - كوت ئۇ؟ — ئوغۇل تەرەپ قىزنى كۆچۈرۈپ مېڭىشقاندىن كېيىن ھويلا - ئارامنى بېسىقتۇ-رۇش، ئۆتنە ئەكەلگەن قازان بېشى لازىمەتلىكلىرىنى ئىگىلىرىگە قايتۇرۇش دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئالدىراش يۈرگەن ھەسەن خالۋاپ، توي قازىنىسىنىڭ قارىسى يۇقۇپ قالغان قولىنى دەسمال بىلەن سۈرتكەچ ئايالالرنىڭ يېنىغا كەلدى، — ئاچا - سىڭىل ئىككىڭلار ئۆزۈڭلارچە ئۇلۇغ ئوتتا قالغان چۆگۈندەك قاياناپ كەتتىڭلارغۇ؟ ياكى قوشنىلارنى ئەتىگەندىن بېرى ھېرىپ قالدى، دەپ ئۇلارغا بىر - ئىككى پەدە ئويۇن قويۇپ بېرەي دەمسىلەر؟

— تاڭ ئاتقانىنىڭياقى بۇ ھويلىدا يوقىتەك گەپ قىلمىسىلا - ھەي، — دېدى نازىلخان ئېرىنىڭ ھارغىن چىرايىغا پەرۋا-سىز قاراپ، — خەق ئۆزىنى ئەرشىئەلادا، بىزنى يەر - پەگادا ھېسابلاپ قىز بەرگەنگە تويغۇزۇپ ئانى قىلىۋاتسا، يەنە غەملە-رىدە يوق بىر ئاھاڭدا گەپ سورايدىكەنلا كىشىدىن.

— ئەمىسە سىلىنىڭ قاش - كۆزۈڭلارغا بېقىپ، خوتۇنۇم خاپا بولۇپ قالدى دەپ خەق بىلەن سوقۇشسام بولامتى؟ — ھەسەن خالۋاپنىڭ پېشانىسىدىكى تۇرۇم - تۇرۇم قورۇقلارنىڭ بىرى مېڭە بولدى، — خۇدايىم قىزلىق تەرەپكە تاشتەك ئېغىرلىق بېرىمەن دەپتىكەن، خەق بىلەن تەڭ بولۇپ شىنىنىڭ كاللىسىغا تەڭ مىنسەك، ئەل - جامائەتنى قارىتىپ قويۇپ تويىنى بۇزساق بولىدۇ - شۇ! مېڭىڭلا، تولا گەپ قىلماي ئاۋۇ كىگىز - كېچەكلەرنى يىغىشتۇرۇڭلار! — ھەسەن خالۋاپ خو-تۇن - بالىلىرىغا چالۋاقاپ ئۇلارنىڭ ئاغزىنى جىملىدى.

چۆلدەرەپ قالغان هويلا جىمجىت بولۇپ قالدى. هويلىنىڭ ئالدىدىكى قۇمسالىغۇ يول، يولنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئازغىنە سۇ بىلەن تېگى كۆرۈنۈپ قالغان ئۆستەڭ، يول ياقىسىغا جايلاشقان ئۆيلەر كەچكى شەپەق جىلۋىسىدە سۇس نۇرلىنىپ تۇراتتى.

ئەتىگەن تاڭ سۈزۈلۈش بىلەن تەڭ مەھەللە شاۋقۇن ـ سۈرەنگە تولدى. ھەممەيلەن ھەسەن خالۋاپنىڭ هويلىسىغا جەم بولۇپ بىرلىرى قول سۈيى ئېلىپ، بىرلىرى داستىخان سېلىپ، بىرلىرى ئاش توشۇپ، يەنە بىرلىرى چاي قۇيۇپ دېگۈدەك ئاۋۇال مەسچىت ـ مەسچىتلەردىن كەلگەن جامائەتنى ئۇزاتتى. ئاندىن يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن مېھمانلارنى كۈتتى. كۈن قوزىچۈشتىن ئۆتكەندە ئايال مېھمانلارنىڭ ئالدى كەلدى شۇنىڭ بىلەن مېھمان ئۇزىتىش ئىشىنى ئايالار ئۆتكۈزۈۋالدى.

قۇدا تەرەپتىكىلەر كەلگەندىن كېيىن ھەسەن خالۋاپ، نازىلخانلار بىردىنلا پايپاسلاپ قالدى. بۇنداق بولۇشى، قۇدىلارنىڭ مېھمىنى تويدىن ئىلگىرى پۈتۈشۈۋالغىنىدىن ئاز كەم بىر بار ۋەر كۆپ ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېھمانلار بىراقلا كەلگەن بولغاچقا، شۇنچە كەڭرى هويلىغا پېتىشماي پاتىپاراق چىلىق پەيدا بولدى. مېھمان ئۇزىتىدىغان ئىشتا قۇدا مېھمىنىنى ئۇزىتىشتىنمۇ تەس ئىش بولمىسا كېرەك. كۆپىنچە قۇدىلار ھەر بىر ئىشتا ساھىبخانىنىڭ ئىپادىسىگە، ھەرىكىتىگە ئىنچىكە سەپ سالىدۇ. سالغان داستىخىنىغا، قۇيغان چېيىغا سىنچى كۆزلىرى بىلەن قارايدۇ. بايا نازىلخانىنىڭ ئاغزى بىسلىماي سۆزلەپ كېتىشىمۇ شۇ سەۋەبتىن. ئۇ ئايال قۇدىسى مېھمانلىرىنى باشلاپ سەپ تارتىپ كەلگەندىن كېيىن شۇنچە

كۆپ مېھماننى كۆرۈپ چۆرگىلىتىپ قويۇپ بەرگەندەك نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالدى. جابدۇپ قويغان يەتتە ئېتىز ئۆيگە پېتىشماي قېلىپ جىلە بولغان مېھمانلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ ۋىتىلداق ئاغزىدىن ئانچە ـ مۇنچە دېمەيدىغان گەپلەرمۇ چىقىپ كەتتى. هېلىمۇ ياخشى، ئەر مېھمانلارنىڭ هالى يوقكەن، هەسەن خالۋاپ ئۇلارنى هويلىنىڭ كەينىدىكى ئۆرۈكلۈك باغقا باشلىۋىدى، ئوشۇق ـ تۆشۈك گەپ ـ سۆز قىلماي، ئۆرۈك سايىسىدىلا سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرۇشتى. ئەمما كۆيئوغۇلغا يېگىت قولدىشى بولۇپ كەلگەن ياش بالىلار ياشلىقىنى قىلىپ بىرئاز شوخلۇق قىلغان بولدى...

خۇداغا شۈكۈر، ئىشقىلىپ نېمىلا بولمىسۇن، چۈك ئىش يۇز بەرمەي تويمۇ ئۆزىدى. نۇرىۋۇنى چىرايلىق يۆتكەپ كېتىشتى. كونىلار مۇسۇلمانچىلىق دېگەن ئاستا ـ ئاستا بولىدۇ دەپتىكەن، بۈگۈن لايىقىدا بولماي قالغان قائىدە ـ يوسۇنلار بولسا ئەتە ـ ئۆگۈن ئوبدانراق قىلىشۇالمامدۇق. بۇنىڭدىن كېيىن ئاشۇ قۇدىلىرىمىز بىلەن يەنە بىز بولغاندىكىن... خىيال سۈرگىنىچە هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر پەس قاراپ تۇرغان هەسەن خالۋاپ خوتۇن ـ بالىلىرىغا هويلا ـ ئارامنى يىغىشتۇرۇۋېتىشنى تاپىلاپ قويغاندىن كېيىن دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى ئېتىز ـ ئېرىق لازىمەتلىكلىرى قويۇلغان ئۇستى ئوچۇق ئۆيدىن كەتمىنىنى قولىغا ئالدى. باغ ئىشكىدىن چىقىپ، هويلا بىلەن قوم بارخانلىرى ئارىسىدا قىسىلىپ تۇرغان ئېتىزلىققا يېتىپ كەلدى.

بۇگۈن مەھەللىنىڭ سۇ نۆۋىتى بولۇپ، باشاق تارتىش ئالدىدا تۇرغان بۇغداي ئېتىزلىرى سۇغا تەشنا بولۇپ تۇراتتى. هەسەن خالۋاپ ئېتىز بېشىدا توختاپ ئەتراپقا نەزەر سالدى.

قۇياش قۇم بارخانلىرىغا باش قويغان، كەچكى شەپەق نۇرىغا چۆمگەن ئېتىزلىقتا كىشىلەر سۇ يېقىلاش بىلەن ئالدىراش چېپىشىپ يۇرۇشەتتى.

ھەسەن خالۇاپ ياپيېشىل مايسىلار ئارىسىدىكى ئېرىق بويىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ كەتمىنىنى ئالدىغا قويدى. توي ھەلەكچىلىكى بىلەن يۇرگەن نەچچە كۈندىن بېرى ئىشلەتمەي قويۇپ قويغان كەتمەنگە ئاندا ـ ساندا دات ئورناشقان، سېپىمۇ بىرئاز بوشاپ قالغاندەك تۇراتتى. ئۇ كەتمەنىنىڭ چۈلدىسىنى ئېرىقتىكى قىزغۇچ لاي ئېقىنغا چىلاپ قويدى، بىر ھازا نەمدىلىپ كۆپۈشكە باشلىغان كەتمەن سېپى ئۆزلىكىدىن چىڭىپ قالدى. خالۇاپ يەنە قەيەردىندۇر قولىغا چىقىپ قالغان كېۋەز مۇندىسى بىلەن كەتمەنىنىڭ يۇزىدىكى دات ـ داغلارنى سۈرۈشكە باشلىدى. كەتمەنىنىڭ يۇزى ئاستا ـ ئاستا پارقىراپ باشقىدىن ئېچىلدى. ئاپئاق پارقىراپ تۇرغان كەتمەن يۇزىدە ئاخىرقى شەپەق جىلۋىسىدىن بىر نۇر ئەكسىلەندى. كەتمەندىكى نۇر جىلۋىسىدىن كۆزلىرى چاقنىغان بۇ دېھقان ھاياجان ئىچىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ بىردە كەچكى شەپەق جىلۋىسىگە، بىردە قولىدىكى كەتمەنگە زوقلىنىپ قاراپ كەتتى.

ئېھ، دېھقان... ھەسەن خالۇاپ قۇياشنى كۆتۈرۈۋالغاندەك ھاياجانغا چۆمدى.

2

پىنىنەخان قېيىنئانىسىنىڭ كوتۇلداشلىرىنى ئاڭلاپ، قولىدىكى سۈپۈرگىنى تامغا يۆلەپ قويدى. ئەتىگەندىن بېرى ئاز-چە ئېچىلمايلا قارا بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ تۇرغان كېلىنچەك ئۆز-

نى ھۇجرا ئۆيگە تاشلىدى. كېلىنىنىڭ بۇ قىلىقى قېيىنئانىنىڭ نەزىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى. ئەمما ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كەينىدىن ھۇجرا ئۆيگە كىرىشنى ئەپسىز كۆرۈپ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى سۈرۈشتۇرۇپ بېقىش ئۈچۈن ئوغلى ھۈسەينا-خۇننى ئىزدىدى. ھۈسەيناخۇن بولسا ھويلىدا كۆرۈنمەيتتى.

«بۇ كېلىنىمگە نېمە دەز كەتكەندۇ ئەمدى...» نازىلخان كېلىنىنىڭ باتناپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىنى خىيال قىلغاچ، توپا توزۇتقانچە كىگىزلەرنى قاقتى. ھېچنېمە نەزىرىدىن ساقىت بولمايدىغان ئىتتىك كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقىدا ئوغلىنىڭ ھۈجرىسى تەرەپكە قاراپ قويدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆيگە كىرىپ كېلىنىدىن ئەھۋال سوراشقا رايى بارمايتتى.

خېلى بىر ۋاق بولۇپ، ئىشلار بېسىقىغا چۈشكەندە كىچىك كېلىنىنىڭ ھۇجرىسىدا چوڭ كېلىن روزىگۈل پەيدا بولدى:

— نېمە بولدى، يەڭگەم سىزگە؟ بىردەمنىڭ ئىچىدە ئالۋاستىڭىز كېلىپ قالدا ئەجەب؟

— ھېرىپ قالدىم، — دېدى پىنىنەخان.

— ياق، كۆڭلىڭىزدە باشقا گەپ بار، — چوڭ يەڭگە ئېچىپ يەڭگىسىنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەي ئۇنىڭ يېنىغا چۆكتى، — سىز ھېرىپ قالغانغا يېتىۋالمىدىغان پىنىنەخان ئەمەس.

— راست، روزىگۈل ئاچا، — ئېچىپ يەڭگە بىر ئاز جانلىنىپ، يەڭگىسىنىڭ بىر جۈپ ئالتۇن ئۈزۈك سېلىنغان بارماقلىرىنى سىلىدى.

— يوشۇرمىسىڭىزمۇ كۆڭلىڭىزدىكىنى بىلىپ بولدۇم خېنىم... قېيىنئانامنىڭ تويىنى ئۈزىتىپ بولۇپ ئاراۋاتلىقنى قاساپ كەتكىنى كۆڭلىڭىزگە كەلدىغۇ، تايىنلىق؟

پىنىنەخان ئۇندىمىدى، يەڭگىسى دېگەندەك بايا ئۇ قېيىنئا-

نەسىنىڭ ئۇلارنى يامانلاۋېرىشىنى كۆڭلىگە سىغدۇرالمىغان ئىدى.

— يۈرتلۇقىنىڭ گېپىنى قىلسا ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئاچچىقى كېلىدۇ دەڭا، لېكىن قېينىئانامنىڭ ئاشۇ ئاغزىنى سىزمۇ بىلىسىز، شۇڭا كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ. نۆۋەتتى كەلگەندە ئالەمسازلىقنى راۋاجلاندۇرۇش قىلىپ قويۇپ، ئارقىدىن ئاشۇنداق سۆزلەيدىغانغا كۆنۈپ قالغان ئېغىز، ئۇ.

— ھە دېسە قۇمئاۋاتلىق ئاق، ئارائاۋاتلىق كۆك... دەپ خەقنى يامان دەۋەرمەي، ئۆزىڭنىڭ قانداقلىقىنىمۇ ئويلاپ قويسا بولىدۇ!

— ئۆزىڭنىڭ قانداقلىقىنى ئويلايدىغان كىم بار ھازىر. سىز ئاببىاسخانىلارنىڭ قىزى بولمىغاندىكىن خاپا بولماڭا، بولىدى، — روزىگۈل پىنىنەخاننىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ بۇ تاۋى نازۇك يەڭگىسىنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى.

— شۇنداق بولسىمۇ كىشىنىڭ كۆڭلىگە كېلىدىكەن.

— ھەي راست، بۈگۈن دېگەن توي تۇرسا، ئالتۇن زىرەكلىرىنى سالماپسىزغۇ، يا ئانىڭىزنىڭ ساندۇقىدىمىتى؟

— ياق، مەشھەدە ئىدى، كېيىنكى قېتىم يامانلاقتىن يېنىپ كەلگەندە زىرەمنىمۇ بىللە ئېلىپ كەلگەن... — پىنىنەخاننىڭ ئۈنى ئېچىگە چۈشۈپ كەتتى. يەڭگىسىنىڭ كۆڭلى ئىزدىشى بىلەن ئازادىلىشىپ قالغان كۆڭلى باشقىدىن يېرىم بولدى.

— ئەمىسە قېنى، نېمىشقا سالمىدىڭىز؟

پىنىنەخان دېيىش تەس بولغان بىر گەپ ئۈچۈن قىينالغاندەك قوش قاپىقى دۆڭ كەلگەن يۈزۈق كۆزلىرىنى يەڭگىسىنىڭ چولۇق، كۆكۈش كەلگەن كۆزلىرىگە تىكتى:

— نېمە دېسەم بولار؟..

— نېمە بولسا، شۇنى دەڭ، — دېدى چوڭ يەڭگە ئېپى يەڭگىنىڭ ئاغزىغا تېخىمۇ تەقەززا بولۇپ.

— دېسەم مېنى زادىلىق قىلارسىزمىكىن؟

— بۇ چاغقا قەدەر سىزنى زادىلىق قىلىپ باقماقان يېرىم يوققۇ!

— كۈلمەڭ، ئەمىسە دەپ بېرەي... مېنىڭ ئۇ تويلۇق زىرەمنى ئېشەك دەسسىۋېلىپ مەجبلىپ كەتتى.

— ئوھا!... — روزىگۈل ئاغزىنى تۇتقىنىچە ئىچ - ئىچىدىن قاپساپ كەلگەن كۈلكىسىنى بېسىشقا تىرىشتى.

— مۇشۇنداق كۈلۈپ، مېنى ئانى قىلىدىغانلىقىڭىزنى بىلەتتىم، — پىنىنەخان چوڭ يەڭگىسىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ ئۇ گەپنى دەپ سالغىنىغا پۇشايمان قىلدى.

— ياق، ياق خېنىم، مەن سىزنى ھەرگىز زادىلىق قىلمىدىم، — روزىگۈل دەرھال كۈلكىسىنى توختىتىپ ئۆزىنى ئاقلىدى، — ئالتۇن زىرە دېگەن ئادەمنىڭ قۇلىقىدا تۇرىدىغان ئەتىۋارلىق نەرسە تۇرسا، سىزنىڭ ئۇ زىرىڭىز نېمە قىلاتتى ئۇ ئېشەكنىڭ تۇۋىقىدا؟

— ھەممىسى ئاشۇ ھۈسىناخۇن دېگەن گاچىنىڭ ئىشى بولمامدۇ!

— نېمە بولغان؟

— ئۆتكەن جۈمە كۈنى ئانامنىڭ ئۆيىگە ئازنىلاتقىلى ئاپارغاندا، يول يېرىم بولمايلا ئۇ گاچا ھارۋىدا بېشىنى چۈمكەپ ئۇخلىۋالدى. ئېشەك ئۈنىڭ ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلىپ قالغاندەك مېنى زادىلىق قىلىپ تېزەك پۇراپ تۇزۇك ماڭغىلى ئۇنمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆزەم ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۇ

هايۋاننىڭ تۇمشۇقىغا تاياق بىلەن سېلىپ چۈلۈۋرىنى شۇنداق بىر تارتقاندەك قىلغانتىم، ئۇستۇېشىمدىن بىر نەرسە توككىدە چۈشكەندەك بىلىندى. نېمە بولدىكىن، دەپ قارىسام، ئالتۇن زىرەم ئېشەكنىڭ ئايىغىدا تۇرىدۇ! ۋاي ئېسىت دەپ قولۇمنى ئۇزىتىپ ئېلىۋالغىچە، بېشىنى يېگۈرنىڭ ئۇ ئېشىكى مەن بىلەن قېرىشىپ زىرەمنى دەسسەپ مىجۇەتتى!

— ۋاي ئېسىت ! چوڭ يەڭگە ئېپى يەڭگىسىنىڭ ئالتۇن زىرىسىگە ئىچ ئاغرىتقىنچە ئاغزىنى تۇتۇپ قالدى، — شۇنداق بولسىمۇ ئېشەكنىڭ ئايىغىدىن تېپىپ ئېلىۋالغانسىز؟

— ئېلىۋالدىم. مىجىلىپ، دەسسەپ سالغان جىگدىدەك بولۇپ كېتىپتىكەن...

— ئېرىڭىز ھۇسىيناخۇن ئۇقتىمۇ؟

— ئۇقتى. زىرەمگە ئىچ ئاغرىتىپ يىغلاۋاتسام، مېنى زاڭلىق قىلغاندەك ئالدى ـ كەينىدىن تەڭ خورەك تارتىپ خىرامان ياتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن «كۆزۈڭنى بىر ئاچقىنا خۇدا سەتى گاچا» دەپ ئېشەك سانچىيدىغان ئۇچلىغۇچ بىلەن سۆڭگىچىگە بىر سانچىسام ، چۆچۈپ ئويغىنىپ تېخى « تاڭ ئاتتى- مۇ خوتۇن» دەپ، چالا ئەسنەپ تاس ـ ماس قالدى ئېشەك هار- ۋىسىدىن تىك موللاق چۈشكىلى!

— ۋىيەي، كېيىن قانداق بولدى؟ زەرگەرگە ئەكىرىپ ئۆڭشىتىپ بېرىدىغان بولدىمۇ؟

— ئۆڭشىتىپ بېرىش ئەقلىگە كېلەمدۇ ئۇنىڭ؟ تېخى ئۇ نېمەڭلىنى ئېشەكنىڭ تۇۋىقىغا ئېسىپ قويغانمۇ خوتۇن دەپ، تىزىغا شاپالاق ۋالاقلاپ كۈلۈپ مېنى زاڭلىق قىلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن هارۋىغا چىققىلى ئۇنماي يولنىڭ بويىدا ئولـ- تۇرۇۋېلىپ راسا يىغلاپتىمەن. مېنىڭ يىغامغا قاراپ ئۇ گاچـ-

مۇ جىلە بولۇپ بىردەم ئېشەكنى ئۇردى. كېيىن يېنىمغا كېـ- لىپ يالۋۇردى. يەنە هارۋىغا چىققىلى ئۇنماي ئولتۇرۇۋالسام، نۇربۇۋىگە تويلۇق ئالغىلى شەھەرگە كىرگەندە قايتا يېستىپ بېرەي، دېدى شۇ...

— ئەمىسە ياساتماپسىزغۇ، مانا قېينىسىڭلىمىزنىڭ تو- يىمۇ تۇگىدى.

— ۋايجان...، — دېدى پىننەخان ئىچىگە تىنىپ، —بىز خوتۇن خەقنىڭ ئارزۇلىغان ئىشىمىزنى قىلمىقىمىز ئەجەب تەسكەن. تويلۇق ئالغىلى كىرگەن كۈندىكى ئىشتىن سىزنىڭ- مۇ خەۋىرىڭىز بار. ئۇ كۈنى سودىلىق قىلغاندا بار مەسلىھەت ئىش قىلىمىز دەپ، قىز تەرەپنىڭ ھەم يىگىت تەرەپنىڭ بولۇپ بىر مۇنچە ئادەم شەھەرگە كىرىپتىمىز. هارۋىلارنى شەھەرنىڭ ئارقا كوچىسىدىكى دەڭدە قويۇپ، كوچا ئاپتوبۇسىغا چىقساق، چوڭ ئاپتوبۇسقا لىق كەپتىمىز. شەھەر ئىچىدە ئاپتوبۇستىن چۈشسەك رەستىلەر تار كەلدى. دۇكانلارغا كىرسەك، بېشىمىز دۇكانىنىڭ ئىچىدە، ئايىغىمىز ئىشىك ئالدىدا ئاچچىق ئۇچەيـ- دەك سوزۇلۇپ تۇرۇپ قالدۇق. مال تاللىغاندا بىرسىمىز ئۇنى دەپ، بىرسىمىز بۇنى دەپ نەچچە دۇكانچى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدۇق. هېرىپ ـ ئاچقاندا ئاشخانىغا كىرسەك پېتىشماي نەچچە ئاشخانىدىن يېنىپ چىقتۇق... شۇنداق تارتىشىپ ـ سۆرىشىپ يۇرۇپ سودىلىقنىمۇ پۈتتۈرەلمەي خۇپتەندە ئاران ئۆيگە يېنىپ چىقتۇق. مېنىڭ زىرەمنىڭ گېپىنى قىلىدىغانغا ئادەم چىقمىدى. شۇنداق بولغاندىكىن، تويدىن بۇرۇن پەم بىلەن يامانلىۋېلىپ، بۇنداق جاپانمۇ تارتماسمەن دېۋىدىم...

— تويلۇق ئالغىلى كىرگەن كۈنى شۇنداق ئىشلار بولدىـ- مۇ؟ — دېدى كۈلكىسىنى باسالمىغان چوڭ يەڭگە يەنە ئاغزىنى

تۇنقىنچە، — مەن تېخى بۇ ئۆيدە ئىش قىلىدىغان — جاپا تار-تىدىغان چاغدا ھەممىنىڭ ئاغزىغا ئاۋۇال مەن چىقمەن، ئەجەب شەھەرگە كىرىدىغان، ئۇنى - بۇنى ئالىدىغان چاغدا ھېچكىمنىڭ يادىغا يەتمەي قاپتىمەن، دەپ خاپا بولۇپ يۇرەتتىم.

— ۋاي قويۇڭە، ئۇ كۇنى شەھەرنى تارچىلىق قىلغانغا تۇشلۇق ھېچبىر ئىشنىڭ تايىنى بولمىدى. ماڭمۇ بىرەر تامبالىلىق چىت رەختكە چاغلىق ئەسكى لاتىمۇ ئېلىپ بېرىشمىدى.

— بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ خاپا بولغۇچىلىكى يوقكەن ئەمىسە، مەن تېخى سىزنى كېلىن قىلىپ ئەكىرىشكەندىن بېرى قېيىنئانامنى سىزگە بېرىلىپ ماڭا سىڭايان قاراۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ ئۆز - ئۆزۈمچە كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ يۇرۇپتىمەن.

— قېيىنئانا دېگەن كېلىنگە قانچىلىك ئېتىبار قىلاتتى، — دېدى پىننەخان ئاۋازىنى پەسەيتىپ، — مەن كۆرسەم، قىزىنى ئالا قويماي تۆنەپ چىقتى بولمىسا، تويلۇققا لاتا - پېتىنى ئاز ئېلىپ، ئالتۇن جابدۇققا تازا پۇل خەجلىدى. ئىشنى چالا تاشلاپ ئۆيگە يېنىپ كىرىشمىنىڭ يەنە بىر سەۋەبىمۇ شۇ، ئويلىغانچە قورسىقىم كۆپۈپ قالدى.

— باتنىساق ئۆزىمىزگە زىيان شۇ، — دېدى روزىگۇل خۇرسىنىپ، —بۇرۇن مېنىڭمۇ سىزدەك پات - پات خۇيۇم تۇپ-تۇپ قالاتتى. ئاشۇنداق چاغدا قېيىنئاكىڭىز بىلەن تولا ئۇرۇشۇپ قالاتتۇق. قېيىنئاكىڭىزنىڭ ھۇسىنىاخۇندەك باغرى يۇمشاق ئەمەس، قولى ئىتتىك، ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئادەمنىڭ قاش - قاپقىنى كۆكەرتىپ قويىدۇ . ئەر خەق شۇنداق تۇرسا بىز قانداق قىلالايتتۇق، ئۇنىڭدىن كۆرە، گەپ بولسا چىرايلىق قىلىپ، ئاستا - ئاستا ئۆزىمىزگە مايىل قىلىۋالمامدۇق. سىز كىچىك بولغاچقا بىلىپ كەتمەيسىز يەڭگەم، مېنىڭ تويۇم بولغان يىللاردا ھازىرقىدىن جىق نامراتچىلىق ئىدى. يازلىق، قىشلىق بولۇپ ئاران ئىككى قۇر كىيىم بىلەنلا تويۇمنى قىلىپ يۆتكەپ كېلىشكەن. ھازىرقىدەك بەش - ئالتە مىڭ كويلاپ تويلۇق بېرىدىغان، قۇلىقىدىن تىرنىقىنىڭ ئۇچىغىچە ئالتۇن جابدۇق ئالىدىغان ئىشلار يوق ئىدى... ئاشۇ ئىشلارغا قاراپ، كېيىنرەك تۇغۇلسامچۇ كاشكى، دەپ مەندىن كېيىن توي قىلغانلارغا ئىچىم ئېچىشىپ، ئېرىم بىلەن جېدەل قىلىپ ھېچبىر پايدا ئالالمىغاندىن كېيىن ياۋاشلاپ قالدىم. كېيىن ئارقىمۇ ئارقا ئىككىنى تۇغۇۋەتتىم. ئۆي ئايرىپ چىققاندىن كېيىن قېيىنئاكىڭىزنى شىلاپ، ئۇچۇرۇپ يۇرۇپ تۆت - بەش يىل ئىچىدە قۇلىقىمدىكى ئايىغاڭزا بىلەن مۇشۇ بىر جۇپ ئۇزۇكنى ئالدۇرۇۋالدىم قاراڭ. سىزمۇ خاپا بولۇپ يۇرمەكىڭىزنى زىدە قىلىپ يۇرگىچە، ھۇسىنىاخۇنىنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ بۇرنىدىن چىقىپ ئالداپ - سىلاپ بىر ئىش قىلىمىسىز.

— ئۇ گاچا شىغا ماڭمايدۇ، شۇ. يەنە تېخى ئەللىك تىيىن پۇل خەجلەيدىغان ئىش بولسىمۇ دادىسىدىن سورايدۇ.

— پۇل خەجلەشتە چوڭلارنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئىش قىلغىنى يامان ئىش ئەمەس. بۇ ئۇنىڭ سەمىمىيلىكى، قالغىنىغا مەن دېگەندەك قىلىڭ. قايسى بىر كىنودا يېرىم يالىڭاچ سېرىق چاچ ئايال ئۆزى كۆندۇرگەن شىرغا مىنىپ ئويناپدىكەنغۇ! ئەر كىشىنىڭ ئاچچىقى ھەرقانچە يامان بولسىمۇ ئادەم يەيدىغان شىرچىلىك بولماس.

— ئۇنى دېسىغۇ، ئۇ گاچا يالغۇز قالغان چاغلىرىمىزدا ماڭا بەك ئامراق.

— ھەببەللى...

ئۆي ئىچىدىن ئىككى يەڭگىنىڭ ۋىلقىلاپ كۈلۈشكەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇلار يەنە قانداق تاتلىق گەپلەرنى قىلىشتىكىن ؟!

— قاراڭغۇ ئۆيدىن ئاڭلانغان نەمە پىچىر ـ پىچىر ئۇ؟

— گۇس ـ گۇس دەسسەپ تالادىن كىرىپ كەلگەن ھۇسىنا-خۇن چىراغنىڭ يېنىنى تارتىپ، ئۆي ئىچىنى يورۇتۇۋەتتى،

— ئوھوي، ئىككى يەڭگە بېشىڭلارنى بىر يەرگە تىقىپ مۇڭداشقىلى تۇرغانمىدىڭلار؟

3

توي يۆتكەپ ماڭغان تاكسى ئېشەك ھارۋىلىرىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، ئاراڭاۋاڭنقا يېتىپ كېلەي دەپ قالغان ئىدى. تاكسىنىڭ ئالدى ئورۇندۇقىدا تويى بولغان يىگىت ھاپىز، كەينىدىكى ئۈچ كىشىلىك ئورۇندا كېلىن قىز نۇربۇۋى بىلەن ئىككى يەڭگىسى ئولتۇرغان بولۇپ، تاكسىنىڭ چاقىدىن توزۇغان توپا ـ تۇمان دەستىدىن كابىنكا ئىچىنى بىر خىل بۇرۇقتۇملۇق قاپلىغان ئىدى.

— ۋايجان ـ ۋايجان، توخۇ كاتىكىگە سولاپ قويغانىدەك ئەجەب قىينالدىما ! — ئوڭ تەرەپتە ئولتۇرغان سېمىز يەڭگە تاكسىنىڭ ئىچىگە ھېچ ئەپلىشىپ بولالماي جان كىرىپ قالغان گۆش تاغىرىدەك قىمىرلىدى، — ئاتايىن قۇمئاۋاتتىن ئارا-ئاۋاتقا خوتۇن ئالىمەن دەپ بېلىنى باغلاپ كەلگەن ئوغۇل بالا بولغاندىكىن ئىچى يوغانراق ماشىنا تاپماي!

يىگىت كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا كەينىگە قاراپ قويدى. ئاق

سېرىق ئۆڭى بىر قىزىرىپ، بىر تاتاردى. يېڭىياچە قىرقىپ، قارلىغاچ قانىتى شەكلىدە ياستۇئالغان بۇرۇتى بوش قىمىرلاپ، ئىچىدە نېمىلەرنىدۇر دېگەندەك قىلدى. ئەمما تەرلەپ سۇ بولۇپ ئېقىپ كەتكەن سېمىز يەڭگىنىڭ يىگىتنىڭ نېمە دېيىشى بىلەن كارى يوق، ئىچ پۈشۈقىدا ئاغزى بېسىلماي غوتۇلدايتتى. سول تەرەپتە ئولتۇرغان يەڭگە بۇنداق غوت ـ غوت گەپ چىقىۋەرسە بىرەر كۆڭۈلسىزلىك چىقىپ قېلىشتىن ئەندىسىرەپ، سېمىز يەڭگىنىڭ ئاغزىدىن گەپنى تارتىۋالدى:

— بىز ئەرگە تەگكەندىغۇ كوپىراتسىيەنىڭ تراكتورى بىلەن كېلىن كۆچۈرەتتى. قىز ـ چوكانلار تراكتورنىڭ ئالدى خاپىنىدا ئولتۇرساق، يىگىتلەر كەينى خاپىنىدا ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ئۆلەڭ توۋلايتتى. كېيىن كوپىراتسىيەنى تارقىتىۋەتكەندىن كېيىن خەق ئېشەك ھارۋىسى بىلەنلا توي يۆتكەيدىغان بولۇۋالىشتى. ئەمدىلىكتە خەقنىڭ كۆزى ئاشقا تويغاندىن كېيىن قىز كۆچۈرۈشكىمۇ ماشىنا تاپمىسا بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

— قويسىلا، ئايىغىدىن چىققان توپىنى ئۆزىنىڭ بېشىغا سورۇپ ماڭىدىغان بۇنداق ئەبجەق ماشىنىنى... نېمە ئازاب بۇ، ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزنىڭ ئېشەك ھارۋىمىز ياخشىكەن جۇمۇسىلا! ياكى جان كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ چىداپ بىر تۇزۇك ماشىنا تاپسا بولىدىكەن !

ماشىنىدا لام ـ جىم دېمەي ئولتۇرغان يىگىتنىڭ بىر-دىنلا پىغانى ئۆرلىدى. سېمىز يەڭگىنىڭ ماشىنىغا چىققاندىن بېرى توختىماي ئاغرىنىپ ئېيتقانلىرى يىگىتنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەگكەن ئىدى. ئۇ بىردىنلا سول يانغا بۇرۇلدى ـ دە، شوپۇرغا بۇيرۇق قىلدى:

— ماشىنىنى توختىتىڭلار، ئاداش !

ئىتتىك كېتىۋاتقان ماشىنا قاتتىق تورمۇزلاندى. ئاچ-چىقتىن زەردىسى قاينىاپ تۇرغان يىگىت بېلىدىكى قىپقىزىل دۇخاۋا بەلۋىغىنى يەشتى، بېشىدىكى چىمەن دوپپىسىنى ئېلىپ تاشلىدى ـ دە، سەكرەپ دېگۈدەك كابىنكىدىن چۈشتى. سېمىز يەڭگە ئولتۇرغان تەرەپتىكى ئىشىكىنى غەزەپ بىلەن تارتىپ ئاچتى:

— ھە، ماشىنىدىن چۈشۈشسىلە !

— ۋۇي ئۇكام، نېمە بولدىڭىز؟

— نېمە بولغىنىنى ئەمدى كۆرىلا ! — يىگىتنىڭ كۆزلىرى قان چاچرىغاندەك قىزارغان، كۆشۈلداپ تىنىشلىرى كۆدۈرۈلمىگەن توپاقنىڭ ئۆزىلا ئىدى.

— ۋۇي نىم بولاۋاتىسىز؟ — سېمىز يەڭگە يىگىتنىڭ قىلىقىدىن چۆچۈپ قات ـ قات كۈمۈش بىلەزۈكلەر شاراقلاپ تۇرغان قوللىرىنى شىلتىدى، — بىز سىزنى بىر نېمە قىلدۇقمۇ يا؟

— بىر نېمە قىلدىغان ئىشىڭىزمۇ بارمىتى، ئاچا؟

— تولا گەپ قىلماڭا، ئۇكامەي... بۇگۈن سىز بېشىنى باغلىمىغان توپاق ئەمەس، تويى بولغان يىگىت جۇماڭ ئۇكام، ئالدىمىزدا ياۋاشراق بولسىڭىز بولارمىكىن؟!

— ياۋاشلىقمىنى ھازىر كۆرسىسىز يەڭگە ئاچا، چۈشۈڭە يەرگە ! — يىگىت شۇنداق دېگىنىچە قىز، يەڭگىلەرنى قولىدىن تارتىپ تاكسىدىن چۈشۈرۈۋەتتى. قىزمۇ نېمە قىلىشىنى بىلمەي يەرگە دەسسەپ ئوشۇقىغىچە توپىغا پاتتى.

— ھە... ماۋۇ لاقا ـ لۇقىرىنىمۇ ئېلىشسىلا ! — يىگىت تاكسىنىڭ كەينىدىكى ساندۇقىنى ئېچىپ ، قىزنىڭ تويلۇق چامادان، بوخچا دېگەندەك نەرسىلىرىنى بىر ـ بىرلەپ يەرگە

تاشلىدى — ، ھەببەللى، مانا ئەمدى ئەسكى ماشىنىدىن ئازاد بولۇشتىلا، ئەمدى كەڭتاشا تراكتورغا چىقىشاملا ياكى ھاۋالىق ئېشەك ھارۋىسىغىمۇ ، ئىختىيار ھەرقايسىلىرىدا ! — يىگىت شۇنداق دەپلا تاكسىغا چىقتى ـ دە، شوپۇرغا بۇيرۇق قىلدى، — ھە ئاداش، ماشىناڭلارنىڭ رولىنى بۇراپ، شەھەرنىڭ ئەڭ تاماشالىق كوچىلىرىغا ھەيدەڭلا!

— ھەي، ھەي ئۇكامەي... — يەنە بىر يەڭگە ئەپۇ سوراش ئاھاڭىدا يىگىتنىڭ يېنىغا يۈگۈردى. ئەمما ئۇنىڭ چاقىرىشى جاۋابسىز قالدى. تاكسى شەھەر تەرەپكە بۇرۇلدى، كېلىن بىلەن ئىككى يەڭگىنى توپا ـ تۇمان ئىچىدە قالدۇرۇپ كۆزدىن غايىب بولدى.

كېلىن تاكسىنىڭ كەينىدىن توزۇغان توپا ـ تۇمان ئىچىدە مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى ۋە يەل چىڭقالغان شار پاڭگىدە ئېتىلغاندەك، يېغا سالدى.

— بولدى كۆزۈڭنىڭ سۈيىنى ئېقىتمىغىنا نۇربۇۋى، — سېمىز يەڭگە تاكسىدىن كۆزىنى ئۇزۇپ، كېلىننىڭ يېنىغا كەلدى، — ئۇ توك سويما پوچىلىق قىلىپ ئۆزىنى ئوخشىتىپ كۆتىنى قىرغا تارتقىنى بىلەن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھېلىغىچە توققۇز تەزىم قىلىپ ئالدىمىزغا كەلمىگىنىنى بىر كۆرەي ! ماڭە، ئۆيگە يېنىپ كېتىمىز!

— سەل توختىسىلا شەرۋانەم، — دېدى تىت ـ تىت بولۇپ تۇرغان يەنە بىر يەڭگە يولغا تاشلانغان تويلۇقنى قاشقا تارتىپ، — ھەقىچان ئوغلى كىچىكلىك قىلغان بىلەن چوڭلىرى ئۇنداق قىلماس. شۇڭا مۇشۇ يەردە بىر دەم ساقلاپ تۇرايلى. تويدىن ئات ـ ئېشەك ھارۋىلىرى بىلەن يانغانلار كەلسە، نۇر-بۇۋىنىڭ قېينىئاتا ـ قېينىئانىسىنىڭ چىرايىغا بېقىپ بىر

ئىش قىلارمىز. بەلكىم ئۇلار ئوغلىنىڭ كىچىكلىك قىلغىنى ئۈچۈن بىزدىن ئەپۇ سوراپ، نۇربۇۋىنى ئېلىپ كېتىشەر.

— بىز تېخى خەقنىڭ چىرايىغا بېقىپ ئىش قىلىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالمىدۇق خانزۆھرەم، — دېدى شەرۋانەم ئىسىملىك يەڭگە قېنىق ئوسمىسى تېگىدىكى ئاچچىق بۇقىسۇپ تۇرغان غورا كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ ئۆزىنى باسالماي، — ئاراڭاۋاتلىقنىڭ ئالدىدا چۈشۈپ قالغان قىز يوق، ئۇ قوڭالتاق نۇربۇۋىنى ئېرغىتمىسىمۇ تۇۋىگە تۆكۈلۈپ قالىدىغان قۇرتلۇق جىگدىگە ئوخشىتىپ قالدىمۇ - يا؟!

— بىزدىنمۇ ئۆتۈلدى، ئۇ ئەبگا ماشىنىدا قىينالساقمۇ بىرەم گەپ قىلماي ماڭساق بولۇپتىكەن.

— چىدىغانغا چىقارغان خانزۆھرەم، كىم ئۇ خەقنى ئاران بالالىقتا ئاشۇ ئەسكى شالىنى ئەكەلسۇن دەپتۇ! بۆلەك ماشىنا بولمىغاندىكىن يەڭگە بولۇپ كېلىدىغان باشقا تۇغقانلار، نۇربۇۋىنىڭ ئاداشلىرى ھېچقايسى كېلەلمىدى ئەينىكا.

— تاپقىنى شۇ بولغىيدى قارىسىلا، ئۇنىڭسىزمۇ ئەتىگەندىن بېرى قۇدىلارنىڭ پۇرچىقى پېتىشمىغىلى يەر ئىستەپ كۆڭۈلسىزرەك بىر توي بولغان...

— ئۇمۇ شۇ ئاراڭاۋاتلىقنىڭ ئىشىغۇ چاغلىق ! كىم ئۇ خەقنى دېگەن چېنەكتىن بىر ھەسسە ئاشۇرۇپ مېھمان ئەكەلسۇن دەپتۇ! خۇددى سېكرېتار، مۇدىرلار ھاشار قوزغىغاندەك تاس قاپتۇ پۇتۇن بىر يۇرتنىڭ ئادەملىرىنى كۆچۈرۈپ كەلگىلى! كوچىدىن يىغۋالغاندەك ئۇششاق شۇمنىڭ جىقلىقىنى دەيمۇ، نېمە تولا بالا ئۇ؟

— ئەمدى، توي مېھمىنى دېگەننى چاغلىغىلى بولمايدۇ قارىسىلا، بىرسىگە باغاق بېرىپ بىرسىگە بەرمىسە تېخى كۆڭۈل ئازارچىلىقى پەيدا بولغان، باغاق بەرسە ئاشۇنداق ئۆيىدىكى ئۇلۇغ - ئۇششاق ھەممىسى لەشكەر تارتىشىپ چىققان... ئىشقىلىپ ھازىر تويغا بارسا تويۇپ بېرىشنى، بەش بالىسىنى قويۇپ بېرىشنى بىلمىدىغانلار ئانچە قالمىدى، شەرۋانەم .

— شۇنداق بولسىمۇ چاغلاپ ئىش قىلغۇلۇقتى، خانزۆھرەم. ياكى باشتىلا ئەكىلمىدىغان مېھمىنىڭ سانىنى تولۇق ئېيتمىغان... بىچارە ھەسەن ئاكام بىلەن نازىلخان ئاچام بالا - يېپەتە مېھماننى كۆرۈپ، تەتۈر قۇيۇندا قالغاندەك چۆرگىلەپلا قالدى، دېسەم سىلى بىلمەيلا، بۇ خەقلەر تويىنىڭ ئالدىدا ھەسەن ئاكامنىڭ داستىخىنىغا جاۋابەن ئۆيگە چاقىرىۋالغاندىمۇ شۇنداق پۇچەكلىك قىلغان. نازىلخاچام ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىپ سىنچاي، ئەتكەنچاي، ھالۋا، ھاردۇق ئېشى، چۆچۈرە، لەڭمەن، قورداق، قېتىق، لەڭپۇك، مانتا، كاۋاپ، ئۆپكە - ھېسىپ، پولۇ بولۇپ 13 قازان بىلەن ئۇزاتقان. تۆرده ئولتۇرغان چوڭ ئانىكىسىدىن تارتىپ پەگادا ئولتۇرغان قۇچاقتىكى بالىكىسىغىچە بىر داستىخاندىن زەللە قىلىپ قولتۇقلاتقان. بىزنى چاقىرىۋالغاندا قانداق قىلدى دېمەملا؟ — شەرۋانەم ئاغزى بېسىلماي سۆزلىگىنىچە يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر ئېشەك ھارۋىسىنى توستى ۋە قىزنىڭ تويلۇقىنى ھارۋىغا بېسىپ، نۇربۇۋى بىلەن خانزۆھرەمنى زورلاشتۇرۇپ ھارۋىغا چىقىرىپ كەينىگە ياندى، — ئۇ خەق بىزنى ئاران يەتتە قازان بىلەن ئۇزاتتى قارىسىلا! تېخى قورداقنى قېرى ئىنەكنىڭ گۆشىدە ئېتىپتىمىكىن، ئادەمنىڭ چىشى ئۆتمەيدۇ. پولۇغا سەۋزە تاپالمىغاندەك كاللەك بەسەي ساپتىكەن، لېۋىمگە بىر جىجىغان بولسام كاشكى... شۇنىڭ بىلەن نازىلخاچامنىڭمۇ قاپقى تۇرۇلۇپ قالدى...

شەرۋانەم ئاغزى بېسىلماي سۆزلىنگىنىچە، ھارۋىكەشنىڭ قۇلىقىنى تولغىدى. ئۇلار چوڭ يولىنى تاشلاپ ئارا يول بىلەن كەينىگە ياندى. ئۇنىڭ ئېيتقىنىچە، مۇبادا كەلگەن يول بىلەن ماڭسا، تويدىن يېنىپ كېلىشىۋاتقان قۇدىلار يولدا ئۇچراپ سۇلھى ـ سالا قىلىشىپ، ئوغلىنىڭ قىلغانلىرىغا ناماقۇل بولۇپ، قىزنى كەينىگە ياندۇرۇپ ئېلىپ كېتىشەرمىش. شۇڭا شەرۋانەم ئۇنداق قارانغا مۇنداق چۆمۈچ قىلىپ، ئارائاۋاتلىقلارنى راسا بىر تويغۇزۇپ قويمىسا بولماسمىش...

يۇزىگە چۈمبەل قىلىپ ئارتىلغان ناۋات رەڭ گىجىم رومال ئىچىدە توختىماي ياش تۆكۈۋاتقان نۇربۇۋى بارغانچە ئىچ ـ ئىچىدىن ئېسىلىپ يىغلاشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىككى يۇرتنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن بىر يىگىتكە نىكاھ قىلىنىپ ماڭغان قىز ئەمەس، بەلكى يولۇچىلار يول بويىدىن ئۇزۇۋېلىپ ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تاشلاپ قويغان بىچارە گۇلدەك تويىنىڭ بىسمىللىسىدىلا خارلىنىپ قالغىنىغا ئۆكۈنەتتى.

— ھوش، پاددىدىن چۈشۈپ قالغان ئوغلاقتەك مەرەۋەرمەڭا، خېنىم ! — ئاغزى تېخىچە يۇمۇلمىغان شەرۋانەم بىردىنلا كوتۇلداشتىن توختاپ نۇربۇۋىگە شالىنى چاچتى، — ھاپىزاخۇن تاشلىۋەتسە، ئەمدى ئەر چىقماي ئولتۇرۇپ قالارمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتامسىز؟! مەن سىزگە دېسەم ئۇكام، تۆشۈك مۇنچاق ھەرگىز يەردە قالمايدۇ. بىرى كەتسە مىڭى بار. ئۇ ھاپىز قورۇق تاشلاپ كەتسە، سىزنى ئالسام دەيدىغان نوچىلار يەنە ھەسەن ئاكامنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ دوڭغىيىدۇ. بىز ئۇ ئارائاۋاتلىققا دۇم چۈشمىسەكمۇ، بىزنىڭ قۇمئاۋاتتىمۇ نى ـ نى يىگىتلەر بار. مەن سىزنى ئەمدى چېكىپ تاللاپ، ئوننىڭ ئىچىدىن بىرنى خىللاپ تازا نوچى يەرگە ئەرگە بەرمىسەم، شەرۋا-

نەم دېگەن ئېتىمنى يۆتكۈۋېتىمەن! يىغلىماڭ ئۇكام، يىغلىماڭ... ھە ماڭا قاراپ بىر كۈلۈڭە قېنى...

تار، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يولدا ھېلىلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك ئىككى تەرەپكە تەڭ چايقىلىپ كېتىۋاتقان ھارۋا بارغانچە قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتتى. نۇربۇۋى ئەمدى ئىچ ـ ئىچىدىن ئېسەدەپ يىغلاشقا باشلىدى. شەرۋانەم بولسا قىزنى يىغدىن توختىتالماي تىنىمسىز كوتۇلدايتتى. لېكىن قىز يىغلىماي تۇرالايتتىمۇ!

4

قۇمئاۋاتتا توي ئويناپ يانغان مېھمانلار خۇپتەن بولغاندا مەھەللىگە كىرىپ كەلدى، ئاندىن مەھەللە دوقمۇشىدىلا ئاباسخان ، ئاغىچىخانلار بىلەن خوشلىشىپ ئۆيلىرىگە تارقاپ كېتىشتى.

— بۇگۈن ھاپىز قارىنىڭ بېشىنى ئوڭشاپ، بۇ بەڭۇاش توپاقنىڭ مۇڭگۈزىگە ئاخىرى بىر باغلانجا چاتتۇق. ئەمدى بىر يەردە جىم تۇرمايدىغان تاكىراڭ مىجەزىدىن قالار دەيمەن، ئانىسى؟

— شۇنداق بولار ئىلاھىم، — دېدى ئاغىچىخان قاراڭغۇلۇق ئىچىدە خۇداغا ئىلتىجا قىلىۋاتقاندەك بىر ئاھاڭدا، ـ بۇ بالا ئاكىسىغا ئوخشىماس بىر بالا بولدى، بىر يەردە بىردەمگىنە ئۆزىنى بېسىپ جىم تۇرالمايدىغان، بارغان ـ تۇرغان يېرىدە ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە بىر كىملەر بىلەن مۇشتلىشىپ قالىدىغان...

— شۇ، كەينىمدىن مېڭىپ ئانچە ـ مۇنچە چار بازار كۆ-

رۇپ، ئېلىپ ـ ساتارغا پىشارمىكىن دەپ كىچىكلا مەكتەپتىن چىقىرۋاپتىكەنمەن، ئىلگىركىن تويغۇزدى بۇ ئالا قانات شۇم! بىزنىڭ جەددى ـ جەمەتىمىز ئىچىدىغۇ ئۇنداق ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان ئاقسالاردىن يوقتى، كىمنى دوربدىكىن تاك؟

— ھوي، ئۆزلىرىگىمۇ ئازراق ئەپ قويسىلا، ئوغۇل بالا دېگەن دادىسىنى دورىماي كىمنى دورايتتى؟ — ئاغىچىخان نەمىلا دېمىسۇن، ۋاقتى كەلگەندە يەنىلا ئوغلىغا چاپان ياپاتتى، ئۇنىڭغا چىدىمايتتى.

— ئەھەي... قىزىقكەنسىلە خوتۇن، مەن قانداقتىم؟ — ئاببباسخان مىيىقىدا كۈلۈپ ئايالىدىن سورىدى.

— سىلى ھېچقانداق ئەمەستىلە، ئاخۇنۇم. ناھايىتى شۇ ئاشۇ تويدا بىر كۆرۈپ قالغان باھانە بىلەن مۇشۇ ئارائاۋاتتىن قۇمئاۋاتقا ئىزلاپ كېلىپ بىزنىڭ ھويلىسىنى چۆرگىلەپ ئۆگىزىگە چالما تاشلاپ خاپا قىلغان. دادام رەھمەتلىك تاش يۈرتقا قىز بەرمەيمەن دەپ ئەلچىلىرىنى يانداۋرۇۋەتسە، مېنى ئالداپ ئېلىپ قاچقان... سىلىمۇ ئۆز ۋاقتىدا ئاشۇنداق ياۋاشتىلە!

— ھا... ھا... ھا... ھا... خوشلۇقتىن مىننەتدار بولۇپ دەۋاتىسىلىغۇ مۇشۇ گەپنى خوتۇن، ھە؟

— ئۇنى بىر دېمىسىلە، ئاببباسخان! مەن شۇ چاغدا بەك ئەر سېغىنىپ كېتىپ سىلىنىڭ كەينىلىرىدىن ماڭغان! — ئاغىچىخانىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ، بىر خىل ئۆكۈنۈش، قېيىداش ھېسسىياتىدا سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ھازىر ئويلىسام، ياشلىق دېگەندە بەربىر ياشچىلىق قىلىپ قالمىدىكەنمىز. شۇ چاغدا چوڭلار ئىشنىڭ ئاخىرىنى چىرايلىق يېغىشتۇرۇپ تۇيمىزنى قىلىپ قويغان بولسىمۇ، ئەمما ئۆزۈمنى دادامنىڭ ئالدىدا بىر ئۆمۈر گۇناھكاردەك ھېس قىلدىم. دادام ياشىنىپ

بۇ دۇنيادىن كۆز يۇمغىچىمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇدۇل قارىيالمغان بەندە ئەمەسمەن. شۇڭا ھەر كۈنى نامىزىمدا قىزلىرىمنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ ـ دىيانەت تىلەپ كەلدىم. بالىنىڭ گېپى چىقىش سەۋەبلىك ئارىمىزدا بۇ گەپ تېشىلىپ قالدى، ئەمدى ئۇ ئىشنى ئىككىنچىلەپ تىلغا ئېلىشىپ سالمايلى، دادىسى.

— تىلغا ئالمىغىلى نېمە بولغان، مەن ھازىر ئويلىسام شۇ چاغدا كىچىك بولسامۇ يىگىتلىك قىپتىكەنمەن، دەيمەن. مانا بىز ھازىر ئۈچ ـ تۆت بالىغا ئاتا ـ ئانا بولۇپ، بىر ھويلىنى ئاۋات قىلدۇق، خۇدايىم بەرسە يەنە كۆلۈگە[1] يېڭى نەۋرىلىكمۇ بولۇپ قالىمىز.

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن مۇشۇ ھاپىز قارىيدىن تازا خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن، ئۇنىڭغا ئالدىراپ ـ تېنەپ خوتۇن ئېلىپ بېرىپ قالدۇق.

— ئەمدى خوتۇن بىلەن بولۇپ بىر يەردە جىم تۇرالمايدىغان تاكىراڭلىشىدىن قالار دەيمەنغۇ.

— دېگەنلىرى كېلەر.

ئاي قاراڭغۇسى مەھەللىنى ئۆز قوينىغا چۆمكەپ تۇراتتى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن خۇشاللىق ـ ئەندىشە تۇيغۇسىدا مۇڭدىشىپ مەھەللىگە كىرىپ، ھويلا ئىشىكى ئالدىغا يېتىپ كەلدى.

— ئۇھ، ئاخىر كەلدۇق، — دېدى ئاببباسخان تىمتاس تۇرغان ھويلىنىڭ ئېغىر قوش قانىتلىق دەرۋازىسىنى ئېتىرىپ. ھويلىدا چىراغلار يانداۋرۇلمىغان، ھېچبىر كېلىن كۆچۇرۇپ كەلگەنىنىڭ ناۋا ـ نىشانى يوق ئىدى. — ھوي، ھويلا ـ ئارام جىمجىتچىلىققۇ، بۇ بالىلار نەگە كەتكەندۇ؟ ھوي ھاپىز

① كۆلۈ(كۆلۈ) — كېلەر يىلى

قارىي، خەينىساخان قېنى سەن؟

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن بالىلارنى توۋلىغاچ، پىشايۋاننىڭ چىراغلىرىنى ياندۇردى ھەم توي يېڭىلىقىدىن خالىي تۇرغان ھويلىغا قاراپ چۆچۈپ كەتتى. دەرۋازا ئالدى، دەرۋازىنىڭ ئىچى، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسى بولۇپ ئۈچ يەرگە بىر قۇچاقتىن قومۇش پاخىلى دۆۋىلەپ قويۇلغان بولۇپ، كېلىنىنى ئوتتىن ئاتلىتىش ئۈچۈن ئالدىن تەييارلانغان بۇ تۈتۈرۈق ئۆز پېتىچە تۇراتتى.

— ۋاي ئانام، نېمە ئىش بۇ؟! — ئاغىچىخان پىشانىسىگە شاپىلاقلىغىنىچە ھويلا ئىچىدە ھېلى ئۇ ئۆيگە، ھېلى بۇ ئۆيگە يۈگۈرۈشكە باشلىدى، — ۋاي ھاپىز، ۋاي خەينىسا... قېنى سىلەر ؟!

— ئوۋ... — ئەنسىز توۋلاشلار ئىچىدە قايسى بىر ئۆيدە ئۇخلاپ قالغان خەينىسا كۆزىنىڭ چاپقىنى ئۇۋلىغىنىچە چوڭلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقتى. ئۇ ئاببىاسخانىنىڭ سىڭلىسىنىڭ قىزى بولۇپ، بۇگۈن مۇشۇ ئۆيگە قارىشىپ بەرسۇن دەپ قالدۇرۇلغان ئىدى.

— ۋاي نەدىڭ بالامەي؟!

— ئەتىنىكىيۇزى ھويلىدا ئولتۇرغان ، قاراڭغۇ چۈشۈپ يەتتە خۇپتەنگىچە كەلمىدىڭلار، شۇنىڭ بىلەن قورقتۇم كېلىپ ئۆيگە كىرىۋالغان، كېيىن مۆگدەپ قاپتىمەن...

— بېشىڭنى يە! ئادەمنى بۇنچە ئەنسىرەتكىچە بىردەم چىدىساڭ بولمامدۇ؟

— مەندە نېمە ئامال، مەنمۇ قورقتۇم شۇ.

— ھاپىز ئاكاڭ قېنى، كېلىنچۇ؟

— ۋاي تاڭەي، نامازدىگەردىن بېرى ھويلا ـ ئارامنى نەچە

چە سۈپۈرۈپ ـ تازىلاپ، گۈلخان سېلىشقا پاخال تاييارلاپ قويۇپ ساقلاپ ئولتۇرىمەن، سىلەردىن باشقا ھېچكىم كەلمىدى.

— يالغان گەپ قىلىپ بىزنى ئەنسىرەتمىگىنە، — ئاباباسخان قاتتىق چۆچۈپ، بېشىدىكى بادام دوپپىسىنى يەرگە چۈشۈرۈپ قويدى، — ئاكاڭ بەك ھېرىپ كەتكەن بولسا ئاغچىسى بىلەن ھۇجرىغا...

— راست دەۋاتىمەن، — دېدى خەينىسامۇ بىردىنلا ھەيران بولۇپ، — بىر كىم بۇ ھويلىغا كېلىن كۆچۈرۈپ كەلمىدى.

— ۋايجان... ۋاي ئانام، نېمە بالايىزىم بولغاندۇ ئەمدى، — خەينىسانىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى كۆرگەن ئاغچىخان بېشىدىن سىيرىلىپ چۈشۈۋاتقان خورما رەڭ رومىلى بىلەن قوشۇپ ئاق ئارىلاپ چارلاشقان چاچلىرىنى يۇلغىنىچە ھويلىنىڭ ئىچىدە چۆرگىلەپ يىغلاشقا باشلىدى.

— ھاي، ھاي... موزىيىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئىنەكتەك مۆرىمەي تۇرۇڭلار ئانسى! بۇنداق سەت بۆكۈرگىلى تۇرساڭلار، ئەتراپتىكى قوشنىلار يەنە نېمە ئىش بولغاندۇ دەپ، يۈگۈرۈشۈپ كىرىدۇ، — ئاببىاسخان ئېڭىشىپ، يەرگە چۈشۈپ كەتكەن دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ بېشىغا كىيىۋالدى. بىردەم ئويلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن قىزىغا قارىدى، — ئاكاڭ كېلىنىنى يەڭگىلىرى بىلەن ماشىنىغا چىقىرىپ ئالدىمىزدا يېنىپ كەلگەن، بىز ماشىنىغا پاتماي ھارۋا بىلەن كەلدۇق. كەچىنىڭ بۇ تەرىپىدە ئىشىك ئالدىدىن ماشىنا ئۆتكەندەكمۇ قىلمىدىمۇ؟

— ياق.

— بىر كىم ئاكاڭ توغرۇلۇق بىرەر ئېغىز گەپمۇ يەتكۈزمىدىمۇ؟

— ياق.

— سەن ئىشىك ـ داۋۇلارنى قوللۇپلاپ قويۇپ بىرەر يەر ـ گە كەتكەنمىدىڭ ـ يا؟

— ياق، بوبا.

— قانداق ئىش بولۇپ كەتكىنى بۇ؟ ياكى بۇ ئۇدۇل كەل ـ گەن ئادەملەردىن سورىغىلى بولمىدىغان گەپ بولمىسا...

ئاباساخان بىردەم خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ كەتتى. ئاندىن خەينىسىغا بۇرۇلدى:

— ماڭ ژۇگۇ، ئاۋۇ كۆپتىكى مۇزدەك سۇدىن بىر نوگاي ئەكەلگىنە.

ئاباساخان سوغۇق سۇدىن قانغىچە ئىچىپ بولۇپ، نوگاي ـ دىكى ئاشقان سۇنى خوتۇنىغا تەڭلىدى. پىشايۋاننىڭ سۇپىسىدا بىردەم ئولتۇرۇپ ئۆپكىسىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن قىزىغا بۇرۇلدى:

— ئۆيگە يېڭى ئورناتقان ئاۋۇ تېلېفون دېگەن بىر نېمىدە گەپلەشكىلى بولامدۇ؟

— بولىدۇ.

— شۇنىڭدا ئاكاڭغا گەپ قىلىپ باققىنا قېنى.

— ئاكامنىڭ يېنىدىكى قول تېلېفون هازىر يوق.

— نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا شۇ بىرنېمىدە گەپ سېتىپ يۈرەتتىغۇ؟

— خەق كۆتۈرۈپ يۈرگەن كونا بىرنېمىنى ئاپتىكەن، بۇ ـ زۇلۇپ قېلىپ يەنە يوق قىلدىغۇ، تاڭ. يەنە تېخى پۇلى تۆگەپ ـ تىكەن دېگەندەك قىلاتتى.

— مۇشۇ بۈگۈنكى كۈننىڭ باللىرىنى ـ زە... قىلغانلىكى ئىشىنىڭ تاينى يوق!

— ئاكا ـ ئاچىلىرىمنىڭ ئۆيگە تېلېفون ئۇرۇپ باقايمۇ ـ يا؟

— ھەممىسىنىڭ ئۆيىدە بولمىسا ئۇ تېلېفۇن دېگىنىڭ؟

— ئۇلارنىڭكىدە بولمىغىنى بىلەن ، قوشنىلىرىنىڭكىدە بار.

— ھە مەيلى، شۇنداق قىلىپ باققىنا.

ھويلىنىڭ ئىچى ئەنسىزلىك، پاتىپاراقچىلىققا تولدى. تې ـ لېفون ئارقىلىق بۇ خاپىلىقنى ئاڭلىغان ئاباساخانىنىڭ ئىنى ـ سىنىللىرى كېچىلەپ بۇ چوڭ هويلىغا ئۇنۇپ بولدى. بۇ ئىش ـ نى ھەممەيلەن ھەر خىل قىياس قىلىشاتتى. بىرلىرى ماشىنا بۇزۇلۇپ قېلىپ يولدا تۇرۇپ قالدىمىكىن دېسە، بىرلىرى يولدا ماشىنا ئۆرۈلۈپ كەتتىمىكىن دەپ كۆز قورقۇتىشاتتى. ئارىدىن كىمدۇر بىرى ئارىلىقتىكى ئاۋات ئۆستەڭنىڭ ئېگىز كۆۋرۈكىنىڭ گېپىنى چىقىرىۋىدى، تولا يىغلاپ هالىدىن كەت ـ كەن ئاغىنىچىخان بىردىنلا يىقىلىپ قالدى. بۇنى كۆرگەن ئىنى ـ سىنىللار ۋاي ئانام دەپ يىغا سېلىشقا باشلىدى. هويلىنىڭ ئىچىنى باشقىدىن پاتىپاراقچىلىق قاپلىدى. بىرلىرى دوختۇر چاقىرغىلى ، بىرلىرى توي يۆتكىگەن هېلىقى كىچىك ماشـ ـىنىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلغىلى ماڭدى.

5

شەرۋانەم نۇربۇۋىنى يۆلەشتۇرگىنىچە ئاللا ـ تووا سېلىپ يىغلاپ هويلىغا كىرىپ كەلدى . ئۇ يول بويى توختىماي كو ـ تۇلداپ كۆيئوغۇلىنى غايىبانە تىللاپ كەلگەچكە، جاۋغىيىدىن كۆپۈك ئۆرلەپ هېرىپ هالىدىن كەتكەن ئىدى.

— بىزنىڭ جەمەتىمىز ئىچىگە چىرايىنىڭ قېنى، ئادەم ـ

دەك خۇيى بار بىرى كۆيئوغۇل بولۇپ كىردىمىكىن دېسەم، پېيىنى بوغمىغان تەخەيدىن بىرى كۆيئوغۇل بولۇپ قاپتىكەن، بۇگۈن مانا قىزىمىزنى نىكاھىغا ئالا ـ ئالماي ئۆزىنىڭ ئەسكىلىكىنى كۆرسەتتى!

جەينامازدا ئولتۇرۇپ، ئوغۇل ـ قىزلىرىنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ ـ دىيانەت، تۇرمۇشىغا ياخشى كۈن تىلەۋاتقان نازىلخان چالا دۇئا قىلىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. پۇتىغا كېپىشىنى كىيىشىنىمۇ ئۇنتۇپ هويلىدا بىرىنى تىللىغىنىچە يىغلاۋاتقان يەڭگىسى شەرۋانەمنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى.

— ۋۇي ئۇكام، نېمە بولدى، نېمىگە يىغلايسىز؟ — نازىلخان شەرۋانەمنىڭ كەينىدە تۇرغان نۇربۇۋىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران بولدى، — ئوھ... ۋاي خۇدايىم! بۇ قىز بالىمۇ سىز بىلەن يېنىپ كەپتىغۇ؟!

— يېنىپ كەلدى، مەن ياندۇرۇپ ئەكەلدىم! ئادىمىيلىكىنىڭ نېمىلىكىنى ئۆگەنمىگەن ئۇنداق ھايۋانغا خوتۇن بولغىنىدىن قايتىپ كەلگىنى ياخشى بولدى! — شەرۋانەم چالۋاقاپ، پوتلا ـ ماڭقىسىنى ئېقىتقىنىچە ھۇي تارتىپ يىغلاشقا باشلىدى.

— ۋىيەي، نېمە ئىش بولغاندۇ؟ — پېشايۋاننىڭ دەرۋازىغا يېقىن تەرىپىدىكى ھۇجرا ئۆيدە يوتقانغا كىرىپ بولغان پىننەخان بىلەن ھۇسىناخۇن بىر ـ بىردىن ئاجراپ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ئىزدەشتۇردى.

— مەن ئېگىنىمنى كىيىپ چىقىپ باقاي، — دېدى ھۇسىناخۇن چىراغنى يېقىشقا تەمشىلىپ.

— بۇنداقلا چىقساڭ بولمايدۇ،گاچا، — دېدى پىننەخان ئېرىنى توسۇپ، — نېرىراق يات، تېخى بالدۇر دېسەم، ئۇنىماي

چاپلىشىۋالىسەن، مانا ئەمدى...

— ھېچنېمە بولمايدۇ، نۇربۇۋى يىغلاۋاتسا ئەينا؟

— بىتاھارەت چىرايىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ كۆزىگە كۆرۈنسەڭ يامان بولىدۇ. شۇنىمۇ بىلمەمسەن؟

— يۈزىمىزگە ئىزى چىقىپ قالمىسا ـ يا؟

— چىقما، بەغەرەز گاچا. ئانام شەرۋانەم ئاچامىلارنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ كەتسە غىپپىدە ئارقىغا ئۆتۈپ بويىمىزنى سۇغا سېلىۋېلىپ ئاندىن چىقايلى.

ياش ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن تالاش ـ تارتىش قىلىشقاچ ئوپۇل ـ توپۇل كىيىنىۋالدى. دېرىزىدىن ھويلىغا قاراپ ئۇلارنىڭ ئۆيگە كىرىپ كېتىشىنى كۈتۈپ تۇردى.

شۇ ئەسنادا دەرۋازا ئېچىلىپ، بېشىغا سەللە يۆگىۋالغان ھەسەن خالۋاپ كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەم بۇگۈن خۇپتەن نامىزدىن كەچ يانغان ئىدى.

— نېمە ئىش بولدى؟ — ھەسەن خالۋاپ ھويلىدا يىغلىشىپ تۇرغان ئاياللارنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى، — ۋاي نۇربۇۋىژىخان قىزىم، بۇ سىزمۇ؟... — ھەسەن خالۋاپ كۈچلۈك ئېلىكتىر چىراغنىڭ نۇرىدا كۆزلىرىنى ئاچالماي قالدى، — سىز ئەجەب؟...

ئېسىدەپ تۇرغان نۇربۇۋى يېڭىباشتىن ئۇن سېلىپ يىغلاشلىدى. قىزىنىڭ ھالىغا قاراپ نازىلخاننىڭمۇ ئېرىگە بىر نەرسە دېگۈدەك ھالى قالمىغان ئىدى. كۆڭلى بىر خاپىلىقنى تۇيۇپ يەتكەن ئاتا دەرۋازىنى ئىچىدىن تاقىۋېتىپ ئاياللارنى دالان ئۆيگە باشلاپ كىرىپ كەتتى.

ھويلىدا ئادەم قالمىغانلىقىنى كۆرگەن ھۇسىناخۇن بىلەن پىننەخان چۆگۈن ـ چەينەكلەرنى كۆتۈرۈشۈپ غىپپىدە

ئارقا هويلىغا ماڭدى.

هەسەن خالۇاپ يۇز بەرگەن ئىشلارنى ئاڭلاپ بىر هازا ئولتۇرۇپ كەتتى. ئەمدى تېخى 18 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان قىزنىڭ ئەرنىڭ ئۆيىگە بارا ـ بارماي بېشىغا كەلگەن كۈنگە ئۆكۈندى، هەسرەتلەندى.

— ئاشۇ ئارائاڭاتلىق بىلەن قۇدىلىشىدىغان ئىشنى كىم تېپىپتىكىن، — دېدى شەرۇانەم يەنە يىغلاپ. شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى يۈزىدىكى قېنىق گىرىمنى ئېقىتىپ، تولۇپ تۇرغان ئىككى مەڭزىنى شالتاق قىلىپ چالا يۇيغان چىنىگە ئوخشىتىپ قويغان ئىدى، — ئارىلىقىنىڭ يىراقلىقى، سوغۇقلىرىنىڭ پوچىلىقى!

— نىكاھ غايىپ دېگەن گەپ بار ئۇكام، — دېدى هەسەن خالۇاپ ئېغىر تىنىپ، — قىزىنى كىمگە بېرىش قىز چوڭ قىلغان ئادەمنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش ئەمەس. مەن ئۇلارغا ئۇچۇر قىلىشتىن ئاۋۇال ئاببىاسخانلارنىڭ ياخشى ئادەملىكىنى ئاڭلىغان، ئەمما ئوغلىنىڭ قانداقلىقىنى بىلمەيتتىم. بىزدە ئاتا ـ ئانىسى ياخشى ئادەملەردىن بولسا بالىۋاقىسىمۇ چوقۇم ياخشى ئادەم بولىدۇ، دەيدىغان گەپ بار. كۆيئوغۇل بالىمۇ تۇنۇگۈنكى قىلغان، شۇڭا بۇ ئىشتا هەممىنى ئۇ ئادەملەردىن كۆرۈپ كەتكىلى بولمايدۇ، ئېهتىمالىم بىزدىنمۇ ئۆتكەن يېرى باردۇر. سىزمۇ نېمە قىلاتتىڭىز ماشىنىنىڭ ئىچىدە تولا غەلۋە قىلىپ؟

— ئەمدى مېنى يامان دېمىگەن سىز قاپتىكەنسىزمۇ، ئاكا؟! — شەرۇانەمنىڭ ئاغزى يەنە ئېچىلدى، — هەممىگە مەن يامان... ئەر بىلەن كېلىشەلمىسەممۇ مەن يامان، خەق يېرىم يولدا قىزىڭىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋەتسىمۇ مەن يامان...

ئېسىت، ئېسىت، نېمە قىلاتتىم بۇ شۇمغا يەڭگە بولىمەن دەپ دەللاللىق قىلىپ! هۇ... هۇ... هۇ... چاشقان دورىسىدىن كاپ ئېتىپ بىر ئۆلۈپ بېرىمەن بىكار...

— هاي، هاي شەرۇانەم، — خانزۇهرەم شەرۇانەمنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالدى، — ئاكىلىرى بىر چىرايلىق گەپ قىلىۋاتسا، نېمە ئاندىق ساراڭلىق قىلىلا؟

ئۇن ـ تىنسىز كۆزلىرىنى ياشلاپ ئولتۇرغان نازىلخان شەرۇانەمنى ئېلىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

— هۇسىيناخۇن، هاي هۇسىيناخۇن! قېنىسەن؟ مۇشۇ باللىنىڭ نامازشام توخۇسىدەك چالا پىشىندا يوتقانغا كىرىۋالىدىغان ئىشىنىزە...

— ئوۋ... دادا، — ئارقا هويلىدىن كېپىشنى شىپىلداتقىنىچە چىقىپ كەلگەن هۇسىيناخۇن چۆگۈننى قويۇپ دادىسىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ كىردى.

— ئادەمنىڭ پەقەت ئاچقان يېرىگە بارمايدىكەنسىلە ئوغلۇمەي... — ئاتا ئېلىكتىر چىراغنىڭ يورۇقىدا هۇسىيناخۇنىڭ بويىنى سۇغا سېلىپ كىرگەنلىكىنى سېزىپ قالدى هەم ئۆزىنىڭ يېڭى ئۆيلەنگەن چاغلىرىدىكى ياشلىق قىلىشلىرى غىل ـ پال ئېسىگە كېلىپمۇ ئۇلگۈردى. شۇڭا ئۇنى خىجىل قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئوغلىغا ئۈدۈل تىكىلىپ قارىماي سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئەتىنىۋازى ماۋۇ هويلىدا نېمە ئىشلار يۈز بېرىۋاتىدۇ، ئانىڭىز بىلەن مەن نېمىگە خاپا بولۇۋاتىمەن، بۇنىڭ بىلەن پەقەت كارىكلار بولمىدى.

هۇسىيناخۇن چىرايىغا تېپىپ چىققان هىجىيىشىنى بېسىپ، گەپ قىلماي يەرگە قاراپ تۇردى.

— مېڭىكلار، دىڭىلداپ چىقىپ ئاكاڭلارنى ئويغىتىپ

كىرىڭلار.

— ماقۇل.

ھۈسىيناخۇن چۈمبەل ئىچىدە مىشىلداپ ئولتۇرغان سىڭلىسىغا ئىچ ئاغرىتقاندەك قاراپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ھەسەن خالۋاپ ئىچ ـ ئىچىدىن ئاچچىق بۇقسۇپ، ئۆز ـ ئۆزىدىن بوغۇلدى. بىر قىزنى ئەتلىمە گۆش ۋاقتىدىن تارتىپ بېقىپ ئوتتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئېقىپ چوڭ قىلىپ ئاران بىر ئادەم بولغاندا ئەرگە بەرسەك، قىزىڭ ياتلارنىڭ ئالدىدا مۇشۇنداق قېقىندى ـ سوقۇندى بولۇپ يۈرسە ھەي! ئۆز قىزىنىڭ خورلانغىنىنى، يىغىسىنى كۆرگەن ئاتا ـ ئانا بۇنىڭغا قانداق چىداپ بۇ؟ بۇگۈنكى كۈندە خەق ئوغۇل چوڭ قىلامدۇ ياكى ھايۋانمۇ! مەن ئابباسخاننىڭ ئۇلاغ بازىرىدىكى كىلىشىملىكى، ئالارمەن، ساتارمەنلەر ئالدىدىكى ئىناۋىتىگە ئاساسەن « بېدىك » ئەمەس « خان » ئاتالغانلىقىغا قاراپ بالا ـ چاقىلىرى قانچىلىك تۇرۇك ئادەم بولغاندۇ دەپ، كۆيۈغوغۇل بولىدىغان بالىنىڭ قانداق لىقىنى سۈرۈشتۈرمەيلا قۇدىلىشىشقا ئۇچۇر قىلسام، ئىشىنىڭ بىسمىللىسىدا ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشى مۇشۇ بولدىمۇ؟ ئابباسخاننى ئادەم باقتىمىكىن دېسەم، ئۆزىنىڭ كەسپىگە لايىق ھايۋان بېقىپتىكەنمۇ دەيمەن! توۋا ـ توۋا، ما بېدىكنى... ماقۇل، ھاپىز قارىيغۇ كىچىكلىك قىلىپ شۇ قىلىقىنى قىپتۇ، بالىسى شۇنداق قىلسا، ئا دادىسى بولغان ئادەم نېمىشقا ھاي بالام ئۇنداق قىلماڭ، سىزمۇ قىز چوڭ قىلىپ، تالالىق قىلىپ بېقىپ ئاندىن نوچىلىق قىلىڭ دېمەيدىغاندۇ؟ توۋا ـ توۋا ...

كۆز ئالدىدا يۈز بېرىۋاتقان ئىشلار ھەسەن خالۋاپقا بەك ئېغىر كەلدى. بۇ ئىشنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا بېشى قاتتى.

— ۋايجان، تاس قالدىما... — نازىلخان ئېگىز بوسۇغىدىن پۇتلىشىپ مۇدۇرگىنىچە كىرىپ كەلدى. ئۇ شەرۋانەم بىلەن خانزۆھرەمنى ئۇزىتىپ قويۇپ كىرگەن ئىدى.

— زادى نېمە ئىش يۈز بېرىپتۇ، ھەقىقەتەن كۆيئوغۇل ئوساللىق قىپتىمۇ ياكى بىزدىن ئۆتۈلگەن يېرىمۇ بارمىكەن؟ — تىت ـ تىت بولۇپ كەتكەن ھەسەن خالۋاپ يەنە كوچىلاپ سوزىدى.

— مەن خانزۆھرەم بىلەن ئايرىم مۇڭداشتىم، — دېدى نازىلخان ئۆڭسىز بىر ھالدا، — قىزنى ئېلىپ ماڭغاندىن كېيىن ماشىنىغا ئولتۇرا ـ ئولتۇرماي شەرۋانەمنىڭ يەنە زۇۋانى ئېچىلغان ئوخشايدۇ. بىردەم ئارائاۋاتلىقنى سۆكۈپ بىر نېمىلەرنى دەپتۇ، بىردەم قىز كۆچۈرگەن ماشىنىنى ياراتماي كېتۈلداپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يېرىم يولغا بارغاندا كۆيئوغۇلنىڭ خۇيى تۇتۇپ بۇ ئۇچىنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋېتىپتۇ شۇ.

— قۇدىلارچۇ، ئۇلار ئوغلىنى ھاي دېمەپتىمۇ؟

— قۇدىلار مېھمانلىرى بىلەن ماشىنىنىڭ كەينىدە قاپتىكەن، بۇ ئىشتىن خەۋەرسىز قالغاندەك تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شەرۋانەم ئەمدى ئۇ خەقنى يالۋارتىپ، تەزىم قىلدۇرمەن دەپ نۇربۇۋاخاننى باشقا يول بىلەن ياندۇرۇپ ئەكەپتۇ.

— ماۋۇ بېشىنىڭ پىتى بار ساراڭنىچا...، — ھەسەن خالۋاپ شەرۋانەمنىڭ ئوتنىڭ ئۈستىگە ياغ چېچىپ، ھەممە ئىشنى بۇزغانلىقىنى چۈشەندى ھەم نازىلخانغا چېچىلدى، — سىلىنىڭمۇ ئەزەلدىن ئەقلىڭلار يوق خوتۇن ! شەرۋانەمنىڭ خۇي ـ پەيلىنى بىلگەندىكىن نېمە قىلاتتىڭلار ئۇ ئوت قۇيرۇقنى يەڭگە قىلىپ قوشۇپ بېرىپ؟ ئۇنىڭ ئورنىغا چوڭ كېلىنىمىز روزىگۇل مۇۋاپىقتى ئەمەسمۇ!

— ۋۇي ئۆزى دەپ تۇرۇۋالدى . تېخى قىزنى يۆتكەشتىن بۇرۇن بوغجۇما ئاچقان چاغدا ئەتلەس كۆڭلىكى ساپ يىپەكتىن ئەمەسكەن، دەپ ئەمەس گەپتىن بىرنى دەپ قويۇپ، ئاياللارنىڭ ئارىسىدا تاس قالغان جېدەل چىقارغىلى!

— مانا دېمىدىمۇ، ھەممە گەپ سىلى خوتۇننىڭ چولتا كېلىپ قالغىنىڭلاردا، شەرۋانەمنىڭ خۇي ـ پەيلىنى بىلگەندىكىن، ئۇنداق ئىشلاغا يېقىن كەلتۇرمەيدىغان گەپتى!

— توۋا خۇدايىم، ماۋۇ ئادەمنى، — نازىلخان يىغا ئارىلاش بوغۇلدى، — بۇ ئۆيدە قاملاشمىغانلىكى ئىشنىڭ ئىگىسى مەنمۇ؟ شەرۋانەم دېگەن سىلىنىڭ بىر قورساق سىڭىللىرى، ئۇنداق ئىشلاغا كەلگەندە ئۇ يەڭگەمنى نېرى تۇرۇڭ دېسەم، مەن سىلىنىڭ جەمەتلىرىنىڭ ئىچىگە قانداق پاتىمەن؟ ھېلىمۇ قېيىنئانامدىن تارتىپ ھېچكىم ياخشى دېمەيدۇ، مېنى!

نازىلخان راسا يىغلاۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە ئۇرۇق ـ تۇغقان، بالىلىرى ئارقىمۇ ئارقىدىن كىرىپ كەلدى.

— ۋاي نېمە ئىش بولدى ئاكا، ئاچا؟

ئۇلار يىغلاپ ئولتۇرغان نۇربۇۋىنىڭ ، ھەسەن خالۋاپ بىلەن نازىلخانىنىڭ چۆرىسىگە ئولاشتى . نازىلخانىنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ، سىڭىلسىنى بەزلىدى . يۈز بەرگەن ئىشلانى ئاڭلاپ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى.

— تويلۇق ئالتۇن لاقا ـ لۇقا، لاتا ـ پېتىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىللە ئېلىپ كەلگەنمۇ؟ — دەپ سوردى بەڭگىدەك خۇيى تۇتۇپ قالغان چوڭ ئوغۇل يۇنۇس.

— ئېلىپ كەپتۇ. كۇيوغلىمىز تويلۇق جابدۇقىنىڭ ھەممىسىنى قوشۇپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ ، — دېدى ئانا ئوغلىنىڭ ئۇ گەپنى نېمە مەقسەتتە سورىغانلىقىغا ئېرەن قىلماي.

— ھەببەللى، — دېدى ئۇ بىردىنلا غالىب ئاھاڭدا، — ئەمدى بىزدىن نوچى ئادەم يوق. ئەتە ئالدىمىزغا دوڭغىيىپ كېلىپ باقسۇنچۇ قېنى !

— ھە مۇنداق ھە، مەنمۇ شۇنداق ئويلاپتىم، — دېدى ھۈسىيناخۇنمۇ ئاكىسىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ، — بىزنىڭ سىڭلىمىز قۇرتلاپ قالغان ئالما ئەمەس خالىسا ئېلىپ كېتىپ، خالىسا تاشلىۋېتىدىغان. مۇشۇنداق توي كۈنى يېرىم يولدا قوغلىۋەتكەن دەپ ئۈستىدىن سوتقا ئەرز قىلىپ، تويلۇق مەللىسىنىڭ ھېچنېمىسىنى بەرمەي خېتىنى ئالمىز تازا !

— شۇنداق قىلايلى!

— قۇدىلاشقانغا تويغۇزۇپ، بىزگە قىلىدىغان ئوساللىقنى قىلغاندىكىن، ئەمدى نۆۋەت بىزگە كەلدى. قېنى ئەتە خۇدانىڭ كۈنى تۇغۇپ، بىر تاڭ ئاتسۇن!

— ئەمدى بىزنىڭ مەھەللىگە يالغۇز كېلىپ قالماس ئۇ قوڭالتاق!

— پايخۇنىنى چېقىۋېتەرمىزا!

— پومىداقلاپ دەسسەپ، چالا ئۆلۈك قىلىۋېتەرمىزا!

— ئاكىلىرىڭىز ئوبدان گەپ قىلدى بالام، — جىمجىت ئولتۇرغان نازىلخان ئەمدى نۇربۇۋىگە بۇرۇلدى، — ھۇجرىڭىزغا كىرىپ تويلۇق كۆڭلىكىڭىزنى سېلىۋېتىپ ئاستا يېتىپ ئۇخلاپ قېلىڭا بالام، بولمىسا نايىم ئاچىڭىز ئېرىنىڭ ئۆيىگە چىقماي سىزگە قونۇشۇپ بەرسۇن.

— نەدە يېتىپ قالىدۇ، نەدە ؟! — بايىاتىن بېرى بالىلىرىنىڭ قارارلىرىغا سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرغان ھەسەن خالۋاپ تۇيۇقسىز ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك بىر ئاۋازدا ۋارقىراپ كەتتى ، — ھەر قايسىڭىنىڭ ئادەم بولغىنىڭ شۇما ؟ مەن سەنلەرنى

جەدەلنى ئۇلغايتىپ تېخىمۇ كۆڭۈلسىزلىك تېرىپ بېرەمدە-
كىن دەپ چاقىرتقانما ؟ ھەر قايسىڭغا پۇل ـ مال زۆرۈرمۇ يا-
كى يوز ـ ئابروي، كۆڭۈل ئازادىلىكى زۆرۈرمۇ؟ ھۇ ئادەم بول-
غىنىنى تۇيمىغان ھارامتاماقلار !

بالىلار دىڭگىدە چۆچۈپ تۇرۇپ قېلىشتى، ئۇزۇندىن بېرى دادىسىنىڭ بۇنچىلىك توۋلاپ كەتكىنىنى ئاڭلاپ باقمىغاچقا، بەشى چاتىرىقىغا كىرىپ كەتتى. دادىسىنىڭ قانداق قارارغا كەلگىنىنى بىلىش ئۈچۈن يەرنىڭ تېگىدىن دادىسىنىڭ ئاغزىغا قاراشتى.

ئۆي ئىچى جىمجىتلىققا چۆكتى. ھەسەن خالۋاپ بالىلىرىدىن ئۈمىدسىزلەنگەندەك ھېسسىياتتا بىر ھازاغىچە جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتتى. كېيىن يەرنىڭ تېگىدىن چىققاندەك بىر ئاۋازدا دېدى:

— جاھاندارچىلىق قىلماق ئاسان ئەمەس، بالىلىرىم. پىتىنىڭ ئاچچىقىدا چاپانىنى ئوتقا تاشلىساق ئوبدان بولماس. ئاچچىقىمىزغا، مۇشتىكىمىزگە تايىنىپ قۇدۇاجىلىق ئىشىنى بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا ئەقىلىڭلارنى ئىشقا سېلىپ ئوبدانراق ئويلىنىپ بېقىڭلار. مېنىڭ پىكرىمگە كەلسەك، كۆيئوغلىمىز بىر ئاز ياشلىق قىلىپ قاپتۇ، ئەمما بىزدىنمۇ ئۆتۈلگەن يېرى بارکەن. شۇڭا سىڭلىڭلارنى چىرايلىقچە ئاپىرىپ قويساق دەيمەن.

— نېمە !— يۇنۇسنىڭ چوڭ ـ چوڭ ئۇي كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى، — نۇربۇۋىنى باقالماي قالغان يېرىمىز بارمۇ ـ يا، دادا؟

— بۇنداق ئويلىساق بولمايدۇ، بالام. بۇ ئىشتا قۇدىلارنىڭ ئوساللىق قىلغان يېرى يوق، مەن قىزنى ئاتا ـ ئانىسىغا بەر-

گەن، مۇبادا ئۇلارنىڭ كېلىن قىلغۇسى بولمىسا، قىزىمنى شۇلارنىڭ قولىدىن ئالىمەن.

— كېلىن قىلغۇسى بولسا بۇ چاغقا ئىزدەپ كېلەرتى، دادىسى؟!

— سىلە پوقا پاگى سالماي تۇرۇڭلار خوتۇن، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئايالىغا چېچىلىپ، — كىم بىلىدۇ، شۇ تاپتا ئۇلارمۇ پاتىپاراق بولۇپ چېچىشىپ يۈرگەندۇ تايىنلىق. دېدىمغۇ: خۇدايىم قىزلىق تەرەپكە يەتتە پاتمان تاشنىڭ ئېغىرلىقىنى بېرىمەن دەپتىكەن، شۇڭا بىز بۇ ئىشتا ئېغىرلىق قىلىپ، بالىنى چىرايلىقچە ئاپىرىپ قويمىساق بولمايدۇ.

— قانداق قىلغىلىرى بولسا شۇنداق قىلسىلا ئەمىسە، — نازىلخان باتىنغىنىچە ئېرىگە تەتۇر قاراپ ئولتۇردى.

— ماڭ بالام ھۇسىناخۇن، سەن چىقىپ ھارۇنى قات، بۇ كېچىدە ئېشەكنى سۆرەپ يۈرمەي تۆگە ھارۇسىنى قوش، جۇمۇ... ماۋۇ چوڭ ئىككىڭلار نۇربۇۋىخانىنىڭ ساندۇق، تويلۇق مەللىسىنى بىرنى قويماي ئاچىقىپ ھارۇنغا بېسىڭلار. ھە قىزىم، سىزمۇ تەييار بولۇڭ.

ھەسەن خالۋاپ خاپىلىقىنى بېسىش مەقسىتىدە بالىلارنى ئۆز لايىقىدا ئىشقا بۇيرىدى. ئوغۇللار دادىسىنىڭ قارارىغا نارازى بولۇپ، غۇدىرىغىنىچە ئاراڭاۋاتقا يولغا چىقىشنىڭ تەييارلىقىغا چۈشتى. شۇ چاغدا ئارقا ھويلىدىكى خورازنىڭ سوزۇپ چىللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

« باش توخۇ چىللاپ كەتتى، شۇنچە كېچىدە ھە... »دەپ ئويلىدى ھۇجرىدىن ئېرىنىڭ چاپىنىنى كۆتۈرۈپ چىققان پىننەخان.

6

— ئاجايىپ ئىش قىلدىڭلىيا ئادىشەي...؟ — دېدى تاكسىچى ھاپىزغا قاراپ، — خۇددى ئاداش بولۇپ بىرگە ئوينىۋاتقان بالىلارنى تۆيۈقسىز قوغلىۋەتكەندەك...

— سىلە ئىشىڭلارنى قىلىڭلار، — دېدى پىشانىسىدە تۆرۈم — تۆرۈم قورۇقلار ھاسىل بولغان ھاپىز كۆرەڭلىك بىلەن. تاكسىچى سىنچى كۆزلىرىنى ھاپىزغا تىكتى:

— يەڭگىلتەكلىك قىلىپ قالدىڭلا ئادىشىم. ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋەتكىنىڭلار سىلىگە رىزق نىكاھى قېتىلىپ بولغان خوتۇن، جۇما!

— مېنى چوقچىلىماڭلار ئاداش، خەقنىڭ ئوسالىلىقىنى سىلىمۇ كۆردۈڭلىغۇ!

— ئىشقىلىپ تويىنى بۇزمىساڭلار بولاتتى.

— ئۆلۈمدىن باشقىسى تاماشا، — دېدى ھاپىز سوغۇق كۈلۈپ، — مېنى نېمە كۆرىدۇ ئۇلار، گەپ قىلمىسام ئاغزى بېسىلماي كوتۇلداۋېرىدا، ئۇ باداڭ خوتۇن!

— خوتۇن خەق دېگەن ئاشۇنداق، بىردەم چىدىغان بولاسالار كوتۇلدىسىمۇ خوتۇنۇڭلارنى ئۆيگە ئەكىرىپ بېرىپ كېتەتتى.

— بۇگۈنكى كۈندە خوتۇن دېگەن جىق ئاداش، ئاغزىمنى تاتىلاۋەرمەي ھەيدەڭلا ماشىنىنى!

— ئۇنداق قىلماڭلار، كەينىمىزگە يېنىپ، ئاۋۇ يەڭگىلىرىنى ئالمىساقمۇ، كېلىنچەكنى ماشىنىغا سېلىپلا ئەكەتمەيمىزمۇ؟

— يولنى ئۇزارتىپ، تاكسى پۇلۇمنى بەرمەي قالارمىكىن

دەپ قالمىدىڭلار ئاداش ـ ھەا! تۆتۈڭلار ماۋۇ پۇلنى ... — ھاپىز يانچۇقىدىن يۈز سوملۇق پۇلدىن ئىككىنى « شارتتىدە» سۇغۇرۇپ ئېلىپ شوپۇرنىڭ مەيدە يانچۇقىغا تىقىپ قويدى، — ھە، ئەمدىغۇ نەگە دېسەم شۇ يەرگە ھەيدەرسىلە!

« ئاراڭاۋاتقا ئاتالغان بېدىكىنىڭ بۇ كەنجىسى ئەجەب ئاتىكاچا ئادەم بولۇپ قاپتۇ، بۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام ئەتىگەندىلا ئىشىم بارتى دەپ يولۇمغا ماڭارتىم...» تاكسىچى شۇلارنى ئويلاپ ماي تەپكىسىگە قاتتىق دەسسىدى. تاكسى قۇيۇندەك توپا توزۇتۇپ ناھايىتى ئىتتىك يۇرۇپ كەتتى.

دوپپىنىڭ چېكىسىدىن چىقىپ تۇرغان چېچى كۆزىنى توسۇۋالغان يىگىت ئۆزىنىڭ قانداقلىقىنى كۆرسىتىپ قويغاندەك، راسا بىر كېرىلىۋالدى ـ دە، يانچۇقىدىن تاماكا ئېلىپ لېۋىگە قىستۇردى. ئۇ — يىگىت بولغان ئادەم بىر خوتۇننى ئالدىم دېگەن كۈندىن باشلاپ مۇشۇنداق قىلىشى كېرەك، دەپ ئويلايتتى. تاكسى يېزا يولىدىن چوڭ يولغا چىقىپ شەھەرگە بۇرۇلدى. ئاستا ـ ئاستا قاراڭغۇلىشىۋاتقان يولدا چىراغ تارتىۋالغان سانسىز ماشىنىلار ئاقار يۇلتۇزدەك نۇر بەلۋىغى ھاسىل قىلغان ئىدى. ئىمىر ـ چىمىر چىراغ شولىسى ئىچىدە ئۆزىچە باشقا بىر دۇنياغا كېتىپ بارغاندەك ھېس قىلغان يىگىت تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلىگىنىچە مۇگدەكىكە چۈشتى. شۇ تۇرقىدا ھايات، تۇرمۇش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئويۇن، ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ توي ئۈچۈن چەككەن جاپاسى بىر تىيىن، ئىككى يۈرت جامائىتىگە داستىخان سېلىنىپ قىلىنغان توي ھېچنېمە ئەمەس ئىدى...

تاكسى ئىككى سائەتچە ماڭغاندىن كېيىن شەھەرگە يېقىنلاپ كەلدى ھەم يىگىتنىڭ يولسىزلىقى، ئاۋارىچىلىق تاپ-

قىنىدىن كەيپسىزلەنگەن تاكسىچىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئۇيقۇڭلارنى ئېچىڭلار ئادىشوي، شەھەر دېگەن مۇشۇ شۇ.

هاپىز چالا ئەسنەپ بېشىنى كۆتۈردى. تۈن قوينىدىكى شەھەر ئۈنۈڭ قىزارغان كۆزلىرىدە جىمىرلاپ تۇراتتى. ئەمما ئۈنۈڭ ماشىنىدىن چۈشكىسى يوق، هارغىن كۆزلىرىدە ئۇيقۇ ئەگىيتتى.

— مەن ئەمدى يولۇمغا ماڭسام بولار؟ — دېدى شوپۇر هاپىزنىڭ هالىغا قاراپ.

— كەتمەيسىلەر، — دېدى هاپىز كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، — بىز ماشىنىنى دېيىشكەن ۋاقتىمىزدا توي تۇگىگىچە قارىشىدىغانغا دېيىشكەن.

— تويىنى ئاللىقاچان تۇگەتتىڭلار، ئاداش! — تاكسىچىنىڭ هەقىقەتەن جۇدۇنى ئۆرلەپ كەتتى.

— ۋاراقىرماڭلار، دەيمەن!

— ئەمىسە، يەنە قانداق قىلىپ بېرىمەن؟

— بىللە ئويناپمىز.

— ماشىنامنىڭ شەھەر ئىچىدە ماڭىدىغان رەسمىيىتى يوق ئاداش، ئەمدى مېنى ماڭغىلى قويۇڭلار.

— رەسمىيىتى يوق، ئەمىسە ئارقا كوچىدىكى قىزىل چىراغخانىلارغا هەيدەڭلار! — دېدى هاپىز ماشىنىدا مىدىر — سىدىر قىلماي.

— ئاداش، ئۇنداق قىلماڭلار...

— بۇگۈن مېنىڭ كۆڭلۈم پاراكەندە ئاداش، نەگە دېسەم شۇ يەرگە هەيدەڭلار... لېكىنزە، كىرا پۇلىدىن غەم قىلماڭلا جۇما، لازىم بولسا ئەل — ئاغىنىلىرىم ئادەمگەرچىلىك قىلىپ

قويغان پۇلنىڭ هەممىنى تۆكۈۋېتىمەن!

« ئەجەب يېتىم قوۋۇرغىسى ئارتۇق، پو گۈيكىنا بۇ! كىم بەرگەن ئاتىكاچىلىقتۇ بۇ... شۇ تاپتا ئاتا — ئانام نېمە بولۇشۇۋاتقاندۇ، ماڭا تەگدىم دەپ لەۋزىنى بېرىپ تۇز چاينىغان قىز قايسى هالدىدۇ دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ قويمىدى... » شوپۇر تاكسىنى هەيدەۋەردى ۋە شەھەرنىڭ كۇن چىقىش تەرىپىدىكى ئارقا كوچىغا كىرىپ، قاتار دۇكانلارنىڭ بىرىنىڭ ئالدىدا توختىدى.

* * *

شۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە ئاببىاسخانلارنىڭ هويلىسى پاتىپاراق — چىلىققا تولغان ئىدى. يىگىت بىلەن كېلىنىنىڭ جىن ئېلىپ قاچقاندەك ئۇن — تىنسىز غايىب بولغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغان ئۇرۇق — تۇغقانلارمۇ كېچىلەپ چوڭ ئۆيگە يىغىلغان ئىدى.

— ئەستاغپۇرۇللا، — دەيتتى ئاببىاسخان چاپچىپ قالغان ئايغىردەك بىر ئورنىدا ئولتۇرالماي، — زادى نېمە ئىش بۇ؟ يا ئۇرۇق — تۇغقانلارنىڭ ئۆيگە بارمىسا، ياكى ئەل — ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆيىدە بولمىسا، نەگە كەتكەندۇ ئۇ بەڭۇاش؟!

— خوتۇن ئېلىپ بېرىشكە سەل بالدۇر كېلەتتى، خوتۇنىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلگۈدەك بولغاندا ئاندىن ئۆيلەنسەك بولۇپتىكەن، ئۇ تاكسىراڭنى ...

— خوتۇنغا گول بولۇپ ئادەم بولۇپ قالارمىكىن، دەپ خام ئويلاپ قاپتىكەنمىز.

— ئەمدى پۇشايمان قىلىدىغان گەپنى قىلمۇەرمەي، تە-

رىكى نەدە، ئۆلۈكى نەدە بىر ئىز - دەرىكىنى قىلساق بولاتتى ئۇ بالىنىڭ.

تولا ئەنسىرەپ جىددىيلىشىپ كەتكەن ئاغىچىخان چاچلىرىنى يۇلغىدەك بولۇپ ئاغزىغا كەلگەننى دېگىلى تۇردى:

— ئىشىنىڭ بىسمىللىسىدا يىگىت بالامغا خوتۇنىنىڭ ئايغى ياراشمىدى. بۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولساق قىلماسكەنمىز بۇ تويىنى!

— تويىنىڭ مەسلىھەتىنى پىشۇرۇشتىن ئاۋۋال چىمكەش قىلدۇرۇپ موللامنىڭ ئاغزىغا قاراپراق بىر ئىش قىلمدىغان ئىشكەن.

— ھېلىمۇ خۇدايىم ئۆزى بىرنېمە دەر. يامان يول، يامان كۈندىن ئۆزى ساقلار!

پۈتۈن ئائىلە شۇنداق پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە تۇرغاندا تۇغقانلاردىن بىرى ھويلىغا كىرىپ ھېلىقى تاكسىچىنىڭ ئۇچۇرىنى ئالغانلىقىنى، ھازىر ئۇلارنىڭ شەھەرنىڭ قايسى بىر كوچىسىدا ھاپىزنى ئۆيگە ياندۇرۇپ ئاچىقالماي ئاۋارە بولۇپ يۈرگەنلىك خەۋىرىنى يەتكۈزدى.

— توۋا، توۋا... بىز ئاۋۋال ئاخشامنىڭ بۇ تەرىپىدە ئۇيقۇ يوق، ئەنسىزچىلىكتە پاتىپاراق بولۇپ يۈرسەك، نېمە ئۇ شەھەردە پوق دەسسەپ يۈرۈيدىغاندۇ ئابدالنىڭ پۇشتى! — ئابباسخان بالىلارنى تېلېفونغا چاپتۇردى، — چاقىقان بولۇڭلار، شەھەرگە تېلېفون قىلىڭلار، ئابدۇراخمان ئاكاڭلار ئا نىجىسنى تېپىپ چىقسۇن.

— بەك كەچ بولۇپ كەتتى، ئاكاملارنى ئاۋارىچىلىققا سېلىپ قويارمىزكىن، دادا.

— ھېچنېمە بولمايدۇ ، ئۆزىمىز كىرىپ ئىزدىگۈچە تاڭ

ئېتىپ كېتىدۇ.

— مەيلى ئەمىسە، تېلېفون ئۇرۇپ باقايلى.

— ئۇرۇپ باقايلى دەپ مىكى - مىكى گەپ قىلماي، ئېنىق گەپنى دەڭلار... ئەكىلىڭلار بولمىسا ئۆزۈم دەي... ئادەم ئەسكىسى گۈي ئۆيگە چىقىپ باقسۇن قېنى، قۇلىقىنى چىشلەپ ئۇزۇۋالمايدىغان بولسام...

ئابباسخان شەھەرگە تېلېفون ئۇرۇپ، چوڭ ئوغلىنى ئويغاتتى، بولغان ئەھۋاللارنى قىسقىچە ئېيتىپ، ھاپىزنى ئىزدەپ تېپىشنى تاپىلىدى. ئابباسخانىنىڭ ئىنىسى تاكسىنىڭ نومۇرىنى ۋە تۇرغان يېرىنى ئېيتىپ بەردى.

جىددىي كەيپىيات بىرئاز پەسكويغا چۈشتى. ئەما ئابباسخانىنىڭ ئاچچىقى تېخى بېسىلمىغان، دالان ئۆيدە ئۆزىنى چۆرىدىشىپ ئولتۇرغان بالا - چاقىلىرىغا قاراپ توختىماي سۆزلەيتتى:

— ھوي، مۇشۇ ئىش خەلقئالەمنىڭ قۇلىقىغا يېتىدىغان بولسا نى ئات، نى نومۇس بىزگە - ھە! ھەسەن خالۋاپلارنى بۇرۇندىن چوڭ ئۆتكەن، ئىمان - ئېتىقادى كۈچلۈك، ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ ئاياىدىغان، ئابرويلۇق كىشىلەردىن دەپ ئاڭلىغاندىمىز، ئەمدى مۇشۇ ئىشنى ئۇقسا قاندىق ئويلاپ كېتەرا! بىز ئەمدى قۇدىلىرىمىزنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمىز...

تۇغقانلار، بالىلار دادىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ جىممىدە تۇرۇشتى، ئەتىگەندىن بېرى توي ئۇزاتقىچە تارتقان جاپا، ھارغىنلىق، ئۇيقۇسىزلىقتىن كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، ھاپىز بىلەن كېلىنىنىڭ يولىغا قاراپ ئۆرە ئولتۇرۇشتى.

* * *

خوراز ئۇچىنچى قېتىم چىللىغاندا يولدا ماشىنىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. دادىسىنى چۆرىدىشىپ ئولتۇرغان بالىلار گۈررىدە ئورنىدىن تۇرۇشۇپ تالاغا يۈگۈردى. دېگەندەك قاپقاراڭغۇ كېچىدە يىراقتىن چىراغ تارتىپ كېلىۋاتقان بىر ماشىنا ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاپ كەلدى. تەشۋىشلىك كۆزلەر ئۇمىد بىلەن ماشىنىغا باقتى. ئەپسۇس، كىم بىلسۇن، بۇ ماشىنا قارىشىپ تۇرغانلارغا توختىماستىن ئۆتۈپ كەتتى. ماشىنىڭ رەڭگىمۇ قىزىل ئەمەس، توپىرەڭدەك قىلاتتى. چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەننىڭ ئۇمىدى ماشىنىنىڭ كەينىدىن كۆتىرىلگەن توپا ـ تۇمانەك توزۇپ كەتتى.

يا ئاللا، نېمە ئىشلار بولۇپ كەتكەندۇ، بالا ساقمىدۇ ياكى بىرەر پىشكەللىككە يولۇقۇپ قالغانمىدۇ، ئاغىچىسى يېنىدىمىدۇ، ياكى... ھەممە كۆزلەرگە يىراقتىن چىراغ تارتىپ كېلىۋاتقان ماشىنىنىڭ چىرىغى پىلىلدىغاندەك بىلىنەتتى. ھەممە قۇلاقلارغا ماشىنىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلانغاندەك تۇيۇلاتتى. لېكىن يولدا ماشىنىنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. ئۇمىدسىزلەنگەن ئابباسخان يولدا تۇرۇپ بولالماي ئاخىرى بالىلىرىنى باشلاپ يەنە ھويلىغا كىرىپ كەتتى.

خوراز تەكرار ـ تەكرار چىللىغىلى تۇرغاندا، دەرۋازا ئالدىدا ئاخىرى ماشىنىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. قۇلقى سەگەكلەشكەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلار يەنە ئۇمىد بىلەن يوپۇرۇلۇپ تالاغا چىقىشتى.

مەستلىكتە قۇرۇق تاغاردەك ئۆرە تۇرالمايۋاتقان ھاپىزنى ئاكىسى ئابدۇراخمان يۆلەشتۇرۇپ باشقا بىر ماشىنىدىن چۈ-

شۇۋاتاتتى. شەھەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان ئابدۇراخمانىڭ خىزمىتى ئالدىراش بولغاچقا، چۈشتىن بۇرۇن توي تۈگىمەستىلا شەھەرگە كىرىپ كەتكەن ئىدى.

— ۋاي قانداق قىلاي ماۋۇ چۈلە مەستىنىڭ ھالىنى، ئەمدى! — ئابباسخان خۇددىنى يوقاتقان، ئۇستۈېشى قۇسۇق دەستىدىن قارىغىلى بولماس بولۇپ كەتكەن ئوغلىنى كۆرۈپ كەڭ، يوغان ئالىقىنى بىلەن ئاغزى ـ بۇرنىنى تۇتۇۋالدى، — بۇنىڭ خوتۇنى قېنى، ئەمدى؟

سوئالى جاۋابسىز قالغان ئابباسخان ئەمدى ئابدۇراخماندىن سورىدى:

— نەدىن تاپتىڭلا بالام بۇ خامزاڭنى؟

— سەل توختاڭا دادا، ما ئاداش ماشىنىدا قۇچىقىمغا قۇسۇپ رەسۋا قىلىۋەتتى، ھويلىغا كىرىپ بىر تىنىۋېلىپ ئاندىن گېپىڭىزگە جاۋاب بېرەي.

ئەرلەر ھاپىزنى كۆتۈر ـ كۆتۈر قىلىپ ھويلىغا ئەكىرىشتى. يىغىسى ئىچىگە پاتماي قالغان ئاغىچىخان چۆگۈنىدە سۇ ئەكىلىپ ئۇنىڭ ئۇستۈېشىنى يۇدى. بۇ ئىشلار ئۇچۇن كېچىچە ئاۋارە بولغىنىغا خاپا بولغانلىقى مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇرغان ئابدۇراخمان چۇۋۇلۇپ قالغان چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن كەينىگە تاراپ تۇرۇپ غۇدرىدى:

— سىز تېلېفون ئۇرغاندا كۆزۈم ئەمدى ئۇيقۇغا ئىلىنىپتىكەن دادا، ئۇ گەپنى ئاڭلاپ دەرھال كىيىنىپ سىرتقا چىقتىم. سىلەر نىشان بەرگەن تەرەپكە چاپتىم. سائەت بىردىن ئاشقاندا ھېپىزەم سەتەڭنىڭ قاۋاقخانىسىنىڭ ئالدىدىن تاپتىم. قارىسام، شۇ يەردە يۇندىغا چىلىشىپ ياتىدۇ. بېشىدىكى دوپپىسى، ئۇچىسىدىكى كاستۇمى، قولىدىكى سائەت، ھېچنە-

مىسى يوق، تاس قاپتۇ كوچا گاۋرۇشلىرى ئىشتىنىنىمۇ سالـ
دۇرۇۋالغىلى!
— بۇنىڭ ئاغىچىسى قېنىدۇ ئەمدى؟
— نېمە، ئايالىمۇ يوقما؟
— بۇلار ماشىنا بىلەن ئالدىمىزدا يېنىپ كەلگەن، كەيـ
نىدىن كەلسەك بولغان ئەھۋال شۇ.
— ئەستا... ما ئىشنى...
— ھېلىقى كىراكەش شوپۇرمۇ ئۇقمامدىكەن؟
— قېشىدا ھېچكىم يوق، سۇرۇشتۇرۇپ باقسام، تۇي
يۆتكىگەن ھېلىقى تاكسىچى بۇ زاغۇنباشقا گەپ يېگۈزەلمىگەنـ
دىكىن ئاچچىقىدا كېتىپ قاپتىمىش!
— ھەي... ما ئىشنى كۆرۈڭ!
— ئەستاغپۇرۇللا، ئەتىيازنىكىيۇزى قىزى بارکى خەقكە
دوكلاقلاپ، نەچچە يەردىن يېنىپ، نەچچە ئۆيگە ئادەم قويۇپ
ئاخىرى مانا تەستە ھەسەن خالۋاپلار بىلەن قۇدىلىشىشقا پۇـ
تۇشۇپ، بۇگۈن ھەشەم تارتىپ تويىنى قىلىپ بەرسەم، ماۋۇ
لاتا غىلاپىنىڭ ئاغىچىسىدىن خەۋەر يوق پۇرلىشىپ يانقىنىنى!
بېشىكىنى كۆتۈرگىنە ھەي ئۆلۈك، خوتۇنۇڭ قېنى؟!
— مەن نەدىن بىلەي...، — ھاپىز دادىسىنىڭ قاتتىق
تۇرتۇشى بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ غۇدىرىدى، — مەن يا ئۇ
قىز بالا بىلەن تۇزۇك تونۇشمىسام...
— ئېغى يوق ئىشتان كىيىدىغان بالىدەك گەپ قىلغىنـ
نى ما ئۆلۈمتۇكنىڭ، — ئىچىگە ئاچچىق پاتماي قالغان ئاباـ
باسخانىنىڭ پۈت ـ قولى ئوغلىغا ئۆزاي دەپ قالدى، — ئەمدى
نېمە دېگىنىڭ سولاش ھەي، بۇ؟!
— شۇ... شۇ... تونۇشمايدىغان قىز بالىنى ئادەمگە خوتۇن

دەپ ئېلىپ بېرىپ دەيمەن.... مەن يا ئۇ قۇمئاۋاتلىق قىز بـ
لەن ئا... ئاينۇرخان بىلەن تونۇشقاندەك بىر ـ بىرىمىزنىڭ
ئىچ سىرىنى بىلىشمىسەك...
— ئاممىچا... دۆيۈزنىڭ ئاغزىغا جۇما! — ئاباسخانىنىڭ
تېخى كۆچىدىن قالمىغان توقماقتەك مۇشتۇمى ئوغلىغا سوـ
زۇلدى، — كىم ئۇ ئاينۇرخان دېگىنىڭ ئەمدى؟!
— ئاي...ۋاي كا... كايىماڭا، ئادەمگە. سىزمۇ ئۆز ۋاقتىدا
بوبامنىڭ گېپىنى گەپ ئەتمەي، ئانامنى قۇمئاۋاتتىن ئېلىپ
قېچىپىتىكەنسىزغۇ؟ ئاينۇرخان دېگەن ئاشۇنداق ئادەمنىڭ
كۆڭلى تارتقان...
— تىلىڭنى تارت، ئۆكتەم!
— ۋايجان، ۋاي ئا داداڭلارنى تۇتۇۋېلىڭلار! — ئاغىچىخان
شۇنداق دېگىنىچە، يەرگە تۇزۇك دەسسىيەلمەي گىلدىڭلاپ
تۇرغان ئوغلىنى قولىدىن سۆرەپ، كېلىن ئۇچۇن جابدۇپ
قويغان ھۇجرا ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى. ئابدۇراخمان ئىنىسىنى
پالاق ـ پۇلۇق سېلىۋەتكەن دادىسىغا ئېسىلدى. قىز ـ ئايالىلار
ئۇسسۇزلۇق ئەكىلىپ، ئەسەبىيلەشكەن ئاباسخانىنىڭ ئاچچىـ
قىنى باسماقچى بولدى.
ئوغۇل پەيدا بولغان بولسىمۇ، كېلىندىن خەۋەر بولمـ
ىغاچقا، ئۆيدىكىلەر يېڭىباشتىن پاتپاراقچىلىققا چۆمدى. ئۇ
بىر نېمە دەپ، بۇ بىر نېمە دەپ ئاخىرى دادىسىنىڭ گېپىنى بـ
لەن قۇدىلارنىڭ ئۆيگە ئادەم ماڭماقچى بولدى...
دەل شۇ پەيتتە دەرۋازا ئالدىدا توڭگىنىڭ پۇشۇلدىغان
ئاۋازى ئاڭلاندى. ھويلىدىكىلەر ئوپۇر ـ توپۇر تالاغا چىقىپ
دەرۋازا بېشىدىكى چىراغنى ياندۇردى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھەسەن
خالۋاپنىڭ ئىككى ئوغلى، كېلىنلىرى تېخىچە يىغلاۋاتقان

نۇربۇۋنى يۆلەشتۇرۇپ تۇراتتى.

— ۋاي جېنىم قىزىم،— ئاغىچىخان كېلىننى كۆرۈپ ئۆزىنى ئۇنتۇغا ئاتتى. يۈزىنى قىزنىڭ يۈزىگە يېقىپ يىغلاپ سالدى،— سىزنى ماشىنىغا چىقىرىپ قويغىچە ئۆزۈم كۆچۈرۈپ كەلسەمچۇ، قىزىم. مەندەك ئەقلى چولتا ئانىڭىزنى نېمە دەپ قالغانسىز، قىزىم!

ئابباسخان ياش لىغىرلاپ قالغان كۆزلىرىنى يەكتەكنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ بىر هازا گەپ قىلالماي سۈكۈتتە تۇرۇپ قالدى. كېيىن تەستە زۇۋانغا كەلگەندەك بولۇپ، مېهمانلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. لېكىن ئۇلار تۆگىنى كەينىگە بۇراپ بولغان ئىدى. شۇ تاپتا مېهمانلارنىڭ ئۆيگە كىرمەيدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. توي كۈنى ئېرى بىلەن يامانلىشىپ قالغان قىزنى ئاپىرىپ قويغاندا قۇدىلارنىڭ ئىشىكى ئالدىدىن يانىدىغان قاتىلىق ئىدى. تۇي كۈنى ئېرى بىلەن يامانلىشىپ كەپتىكەن... ئابباسخان كۆز ئالدىدىكى ئىشلارغا ئۆكۈنگەن، پۈچۈلانغان هالدا بوغۇلدى:

— هەرقايسىلىرىنى جاپاغا سېلىپ قويۇپتىمەن، ئالدىلىرىدا مەن ناماقۇل!

ئابباسخاننىڭ سۆزىگە تۆگىنىڭ پۇشۇلدىغان ئاۋازىدىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمىدى. تۆگە هارۇنىي سۆرەپ كەتتىمۇ، ياكى هۇسىيناخۇن ئۇ جانىۋارغا قامچا سالدىمۇ، هارۇا بىردەمدىلا يىراقلاپ كەتتى.

ئابباسخان كېلىننىي ئەكەلگەن قۇدىسىنىڭ بالىۋاقلىرىنى ئېلىپ كۇن پېتىش تەرەپكە كەتكەن هارۇنىڭ كەينىدىن ئۇن ـ تىنسىز قاراپ قالدى...

شۇ چاغدا ئۇپۇق ئاقىراي دەپ قالغان ئىدى.

ئىككىنچى باب

7

قۇياش كۆلۈپ چىقتى. قۇملۇق باغرىدىكى ئېتىزلاردا باشاقلىرى تولۇشقا باشلىغان بۇغداي مايسىلىرى يېشىل ياقۇتتەك تاۋلىنىپ تۇراتتى. ئەمدىلەتىن ئۇچ قۇلاق، تۆت قۇلاق بولۇشقا باشلىغان ئاجىز كېۋەز مايسىلىرىنىڭ يوپۇرماقلىرى تېخىچە توپا رەڭدە بوزىرىپ تۇراتتى. مەهەللە ـ كويلارنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان باغلار، يول بويىدىكى كۆككە بوي سوزغان سۇۋادان تېرەكلەر كىشىنىڭ كۆزىگە، كۆڭلىگە ئارام ـ لىق بېرەتتى. ئۆز توپىنى ئەگەشتۇرۇپ كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان مولاقچى كەپتەرلەر، هويلا ـ ئارامىلاردىكى ئۇجمە شاخلىرىغا قونۇۋېلىپ، ئالا بولغان ئۇجمىلەرنى چوقۇلاۋاتقان قۇشقاچلار، قوتاندىن قېچىپ چىقىپ، مەهەللىدە چاپراقلاپ يۈرگەن قوزا ـ ئوغلاقلار، موزايلار ماڭغان ـ تۇرغانلارنىڭ مەستلىكىنى كەلتۇرەتتى.

تويىنىڭ جاپاسىدا هېرىپ هالىدىن كەتكەن ئابباسخان بۇگۈن بازاردىن قالدى. ئۇنىڭسىزمۇ بۇگۈن تويىنىڭ يەنە بىر قىسىم رەسىم ـ قائىدىلىرى ئورۇندىلىدۇ. ئەتىگەندە هاپىزقا رىي قېيىنئاتىسىنىڭ ئالدىغا سالامغا بارىدۇ، ئاندىن قۇدا تەـ

رەپتىكى ئايالار قىزىنىڭ كەينىدىن ناشتىلىق ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ ئىشلار گەرچە ياش بالىلار، ئايالارنىڭ ئارىسىدا ئورۇندىلىدىغان ئىشلار بولسىمۇ، ئائىلىنىڭ چوڭى بولغان ئەرلەر ئۆيدە بىللە تۇرۇپ ھە ـ پە قىلىشىپ بەرمىسە بولمايدۇ. ئۇيغۇسىزلىقتا كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قالغان ئابباسخان خىيال سۈرگەچ ئارقا ھويلىغا ئۆتۈپ ئۇلاغ ـ ئېلمەكلەرنى يوقلاپ چىققاندىن كېيىن، ھويلىدىكى ئۇزۇم تېلىنىڭ تۈۋىدە چۆگۈندىكى سۇدا قولىنى چايقىدى. ئاندىن پىشايۋاننىڭ سۇپىسىدىكى كۆرپىگە چازا قۇرۇپ ئولتۇردى.

ـــ بالىلار ناشتىغا چىقمىدىغۇ؟

ـــ قايسى بالىلار؟... ـــ دېدى ئاغىچىخان قەدىناسىنىڭ ئالدىغا داستىخان سالغاچ ئەمدى بۇ ئۆيدە بالا قالمىدى، دېگەنى قىلىپ.

ـــ ھاپىزقاري بىلەن يېڭى كېلىنچەكچۇ؟ ـــ ئابباسخان ئاۋازىنى پەسەيتىپ بالىلارنىڭ ھۇجرىسىنى ئىشارەت قىلدى.

ـــ ھاپىز قاري تېخى ئۇخلاۋاتىدۇ، كېلىنمىز تىرىنقىنى تاتلاپ ئولتۇرىدۇ. بايا ئەھۋال سورىغاچ ناشتىلىق ئەكىرىپ بېرىپ چىقتىم.

ـــ قانداق بوپتۇ؟ ـــ ئابباسخان ئايالىنىڭ قۇلىقىغا بوش شۇرلىدى.

ـــ نېمە قانداق بوپتۇ؟ ـــ ئاغىچىخان كۆزلىرىگە چۈشۈپ قالغان مايسارەڭ ياغلىقىنى تۈزەشتۇرۇپ پىچىرلىدى.

ـــ بالىلار بىر ـ بىرىنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتقانىدەكمۇ، ئارقا ھويلىدىكى غۇسلىتارەتخانىدىغۇ سۇ تۆكۈلگەنىنىڭ نىشانى يوق.

ـــ چىك، ئا... ـــ دېدى ئاغىچىخان ئېرىنىڭ ئۆسۈك

قاشلىرى ئاستىدىكى ھەييار كۆزلىرىگە تەتۇر قاراپ، ـــ خىيالىلىرىغا نېمە كەلسە شۇنى دېمىسىلە. ھېلى بىكار سەت گەپ قىلغان ئاغىنىلىرى قىزىق سۆتتە كۆيۈپ قالىدۇ!

ـــ ما خوتۇننى، ئارىغا بىر ئىسسىقچىلىق چۈشكەندەكمۇ، كېلىنىمىزنىڭ ئوغلىمىزغا بېرىشكە تېگىشلىك ئامانىتى ساقمىكەن دەپ سوراۋاتىمەن.

ـــ ئاغىنىلىرىنى جىمىلىسىلە، بالىلارنىڭ ئۆيىنىڭ دېرىزىسى ئوچۇق دەيمەن. نېمە ئاندىق غەرەز ئۇقمايدىغان كىچىك بالىدەك...

ئابباسخان شۇك بولۇپ قالدى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن قېتىپ قالاي دېگەن ناننى ئوشتۇپ سۆتكە چىلاپ، ياڭاق مېغىزى بىلەن قوشۇپ ئالدىرىماي ناشتا قىلدى. ئاغىچىخان پاراڭنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ، بۇگۈن ھاپىز قارىنىڭ سالامغا بارىدىغانلىقى، قۇدا تەرەپنىڭ قىزىغا ناشتىلىق ئېلىپ كېلىدىغانلىقى ھەم بۇ ئىشلارنىڭ تەييارلىقى توغرىسىدا ئۇنى ـ بۇنى دېيىشىپ ئولتۇردى.

ناشتىدىن كېيىن ئابباسخان ھېلىقى گەپنى يەنە سورىدى:

ـــ ئوغلىمىز روپاشتەك ئەجەب ھۇجرىسىدىن چىقمايلا كەتتى، نېمە بولۇشۇپتۇ ئۇلارغا؟

ـــ كىچىكلىك قىلىۋاتامدىكىن، ياكى تۇنۈگۈن قىلغانلىرىغا خىجىل بولۇۋاتامدىكىن، تاڭ!

ـــ ئاغىچىسى بىلەن قانداقراق تۇرىدۇ، بىر ـ بىرىنىڭ تىنىقىنى ئالغانەكمۇ؟

ـــ يېڭى كېلىن بولغاندىكىن ئەھۋال سوراپ قويماي دەپ كىرسەم، ـــ دېدى ئاغىچىخان بالىلارنىڭ ھۇجرىسىغا يىراقراق بولغان مېھمانلىق ئۆيىدىكى ئويما نەقىشلىك تۇۋرۈككە يۆلىنىپ

تۇرۇپ، ــ ئارىغا ھېچبىر ئىسسىقچىلىق چۈشكەندەك ئەمەس، دادىسى!

ــ توۋا دەڭلا ھاي، ــ دېدى ئابباسخان زىناقلىرىغا بىر كەلتۇرۇپ ئۆستۇرۇۋالغان بۇرۇتىنى يۆگەپ تۇرۇپ، ــ ئوغلۇمنىڭ تويدىن بۇرۇنقى قىلىقلىرىغا قارىسام، خېلى بىر ئىشىنىڭ ئېپى ـ جېپىنى ئۇقۇپ قالغاندەك تۇراتتى.

ــ ئاخشام ئاغىچىسىنىڭ يېنىغا كىرگۈزۈپ قويغاندا، ئەلگۈپ تۇرۇك ماڭالمىغاندەك قىلغان، ئاشۇ ھاراق دېگەن نەرسە كارغا كەلمەس گالدۇڭ قىلىپ قويدىمىكىن، يا؟ ــ ئاغىچىنىڭ روھسىز كۆزلىرىگە بىرخىل مەيۇسلۇكنىڭ ئالامىتى يامراپ چىقتى.

ــ ئىككىسى بىر تەكىگمۇ باش قويماپتىمۇ؟

ــ ئۇنداق ئىنجا كەلگەندەك ئەمەس، ھاپىزقاري يوتقانغا بېشىنى چۈمكەپ ئۇخلاۋاتىدۇ، كېلىنچەك بىر بۇلۇڭدا تۇگۇلۇپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ يۈزى تۆۋەن بالىكەن، تۇنۇگۈن قانداق كەلگەن بولسا شۇ پېتى تۇرغاندەك قىلىدۇ. بېچارە بالىنىڭ يىغىدىن قاپاقلىرى ئىششىپ كېتىپتۇ.

ــ قانداق گەپ بۇ؟ ــ ئابباسخان ئورنىدىن تۇردى، ــ توختاتمىلا بولمىسا، بۇ بالىغا ئۆزۈم بىر نەسىھەت قىلاي!

ــ ھاي، ھاي، ــ ئاغىچىخان دەرھال ئېرىنىڭ ئالدىنى توستى، ــ ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئاق ئارىلىغىلى تۇرغاندا، يۇز ـ لىرى بارغانچە قېلىنلاپ قېلىۋاتامدۇ، سىلىنىڭ؟!

ــ نىم بولدى؟ ــ ئابباسخان قوشۇمىسىنى تۇرۇپ خوتۇنىغا گۆلەيدى، ــ ئەمىسە، ئاشۇنداق ياتامدۇ؟

ــ كونىلار مۇسۇلمانچىلىق دېگەن ئاستا ـ ئاستا بولىدۇ دەپتىكەن، دادىسى. ئوغلىمىز ئاۋۇال ئورنىدىن تۇرۇپ يۇز ـ

كۆزىنى يۇيۇپ، ئاغىچىسى بىلەن ناشتا قىلىشۇن. ئۇنىڭدىن كېيىن پەم بىلەن ئالداپ ـ سىلاپ قېينىئاتىسىنىڭكىگە سالامغا يولغا سالايلى، قالدى ــ قاتتىق ئىشلارنى بالىنىڭ مەجىزىگە قاراپ ئاندىن بىر نېمە دېيىشەرمىز ياكى موللامغا ئوقۇتۇپ ئىستىقبالىمىزنى قىلارمىز.

ئابباسخان ئايالىنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇپ قالدى. دېمىسىمۇ ھاپىز تېخى كىچىك، خوتۇنلۇقنىڭ قەدىرىگە يەتكىدەك ئەقلى يوقلىقىنى چاندۇرۇپ قويغىلىۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئوغلىنى كىچىك ئۆيلەپ قويۇپتىمەن دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە ئىقرار ئىدى.

بالىلار، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار تىنچ ـ ئامانلىق سوراپ كېرىشتى. نەۋرىلەر ھويلىنى بازار قىلدى. كېيىن ئۇ بىرنېمە دەپ، بۇ بىرنېمە دەپ ئاخىرى ھاپىزنى ھويلىغا ئاچىقتى، ۋاق بولۇپ قالغان بولغاچقا، چاققانراق جابدۇنۇپ قېينىئاتىسىنىڭ ئالدىغا سالامغا بېرىشقا ئالدىراتتى. ھاپىزنىڭ نەۋرە ئاكىلىرىدىن بولۇپ تۇنىيازاخۇن، قادىرجان، مەمەتخان ئۇچەيلەن سالامغا بىللە بارىدىغان بولۇشتى.

ــ كۇچۇكۇم، كۇچۇكۇم دەپ كۆزۈڭلىرىنىڭ تېگىگە قاراپ، بەلەن تەربىيىلىيەلمىگەنلىكىمنى ئەمدى تۇيۇۋاتىمەن بالام، ــ دېدى ئابباسخان ئاكىلىرىنىڭ ئالدىدا گەدىنىنى قاشلاپ تۇرغان ھاپىزنى بىر يانغا تارتىپ، ــ تۇنۇگۈن قىلغان قىلىقىڭلار يېگىت بالىنىڭ ئىشى بولماي قاپتۇ. سىلى ئەمدى ئىككى يۈرت خەلقىنىڭ ئالدىدا تۆز چاپىناپ بىر خوتۇننى ئەمرىڭلارغا ئالغان ئەر بولۇپ قالدىڭلار، يەنە بىر نەچچە ۋاق ئۆتسە دادا بولىدىغان گەپ. شۇڭا بۇگۈندىن باشلاپ شەپشەكلىكنى تاشلاپ ئېغىر ـ بېسىق، تەمكىن ئادەم بولمىساڭلار بولمايدۇ جۇمۇڭلار. ئاخشام قېينىئاتاڭلارنىڭ كۆڭلى ئازار يەپ قالدى.

ئەمما ئۇ كىشى ئىلگىرى ئاڭلىغىنىمىزدەك قائىدە ـ يۇسۇنلۇق، تۈزۈك ئادەمكەن، بىز ناماقۇل بولۇپ ئالدىغا بارغىچە، ئۆزلىرى قىزىنىى ئەكىلىپ قويىدى. بىر قىسىم قاپاق ئۇشۇق، كۆكەمە ئادەملەرگە ئوخشاش قىزىنى ئولتۇرغۇزۇۋلىپ سېسىق ئوسۇرۇپ ئولتۇرسىمۇ ھېچنېمە دېگىلى بولمايتتى. شۇڭا بۇگۈن سالامغا بارغاندا، ئۇلارنىڭ دەرۋازىسىدىن ئەسالامۇئەلەيكۇم دەپ، چىرايلىق كىرىڭلار. كۆرۈشكەن ۋاقتىڭلاردا بىر قىسىم ياش بالىلارنىڭ قىلىقىنى قىلىپ سەڭا قولۇڭلارنى تەڭلىمەي، ئىككى قوللاپ قىزغىن كۆرۈشۈڭلار. ئۇيگە باشلىغاندا چوڭلارنىڭ ئالدىدا چازا قۇرۇپ كېرىلىپ ئولتۇرماي، يۇكۇنۇپ يىغىنچاق، مۇلايىم ئولتۇرۇڭلار. داستىخان ئۈستىدە جىق گەپ قىلماڭلار، ئادەمگەرچىلىك قىلىپ ئالدىڭلارغا رەخت ـ پەخت ياكى كىيىم ـ كېچەك دېگەندەك بىر نەرسىلەرنى قويسا، قېتىپ گۆشۈيۈپ ئولتۇرۇۋالماي، دەس ئورنۇڭلاردىن تۇرۇپ: رەھمەت دادا، ھەشقاللا ئانا، دەپ مىننەتدارلىقىڭلارنى بۇلدۇرۇڭلار. خوشلىشىپ يانىدىغان چاغدا: ھەرقايسىلىرىنىڭ باشلىرىنى ئاغرىتىپتىمىز، كايىتىپ قويدۇق، دېگەندەك كۆڭۈل يارىشىقى گەپلەرنى دېيىشنى ئۇنتۇپ قالماڭلار. ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ھە ئەمدى مېڭىڭلار، ھېلىمۇ نى ۋاق بولۇپ كەتتى شۇ تاپتا...

قۇياش بارا ـ بارا تىكلىنىپ، كۈچلۈك ئاپتاپ يەر ـ زېمىننى قىزدۇرۇۋاتقاندا ئاكىلىرى ھاپىز قارىنىى ئېلىپ، موتسىكلىتلىرىنى گۈركىرەتكىنىچە قۇمئاۋاتقا يۈرۈپ كەتتى. ئۆيدە قالغان ئاياللار بولسا نۇربۇۋىنىڭ يېنىغا كىرىۋالغان بولۇپ، ئۇلار تارتىنىش، يېتىرقاشنىڭ ئاسارىتىدە ھۇجرىسىدىن چىقماي ئولتۇرغان بۇ يېڭى كېلىنىنى چۆرىدىشىپ، ئۇنى بۇ

ئۆيگە كۆندۈرۈۋېلىش كويىدا بولۇۋاتاتتى.

8

ھەسەن خالۋاپنىڭ ھويلىسى پەتىگە كېلىۋاتقان كۈيئوغۇلغا داستىخان تەييارلاش، قىزىنىڭ كەينىدىن ناشتىلىق ئاپىرىش دېگەندەك ئىشلار ئۈچۈن پاي ـ پېتەك بولۇشۇپ يۈرگەن يېقىن ـ يورۇق ، ئۇرۇق ـ تۇغقان بىلەن توشقان بولۇپ، ئاياللارنىڭ پۈت ـ قولى يەرگە تەگمەي قالغان ئىدى. خالۋاپ بولسا، قۇچىقىغا چىقىۋالغان نەۋرىسى ياسىنىنى ئەركىلىتىپ، شاخلىرى پېشايۋان ئالدىغا بىر كەلگەن ئۇجمىنىڭ سايىسىدا ئولتۇراتتى. بالىنىڭ ئوتتىدىن نەۋرىنىڭ ئوتى يامان دەپ، بۇ ئادەم نەۋرىلىرىگە قەۋەتلا ئامراق ئىدى.

ـــ بوبا، ـــ دېدى بالا بوۋىسىنىڭ قىسقا ياساتقان كەكە ساقىلىغا ئېسىلىپ، ـــ ھېلىقى كالتە پەمنىڭ ھېكايىسىنىڭ ئاخىرىنى دەپ بېرىڭە، ئۇ خوتۇنىنى يامانلىتىپ قويغاندىن كېيىن قانداق قىپتۇ؟

ـــ بۇگۈن بولمايدۇ بالام، ئەتىگىچە بىر گەپ بولسۇن، ھە.

ـــ ھىم... دەپ بېرىڭە...

ـــ ئەتە دېدىمغۇ؟

ـــ ياق، بۇگۈن... بۇگۈن...

ـــ ھەي... ما بالىنىزە... ـــ خالۋاپ نەۋرىسىنىڭ مەڭزىگە سۆيدى، ـــ مەن ساڭا ھېكايە، چۆچەك ئېيتىپ بېرىشكە قەرزدارمىدىم؟ سەندىن قۇتۇلالمايدىغان ئوخشايمەن، ھە... قۇلىقىڭنى دىك تۇتۇپ ئاڭلا، ئەمىسە! شۇنداق قىلىپ غورىگىل

تۆرمۈشتىن زەردىسى قاينىپ قالغان كەمبەغەل كالتە پەم ئاچ-چىقتا ئاغىچىسىنى يامانلىتىپ قويۇپ كونا ئۆيدە غۇقتەك يالغۇز قاپتۇ. ئاش ئېتىپ بەرگۈچىسى يوق، مۇڭدىشىپ بەرگۈچىسى يوق ناھايىتى قىينىلىپتۇ. ئۇ كۈندىن-كۈنگە جۇدۇن بولۇپ شۇنداق ئولتۇرسا، ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىن ئۆمىلەپ چىققان بىر جۈپ چاشقان ئۇيان تىمىسقىلاپ، بۇيان تىمىسقىلاپ ئاخىرى بۇلۇڭغا يىغىپ قويغان كونا كۆرپىنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ-ده، بىر-بىرىگە تۇمشۇقىنى يېقىپ ئۇزۇندىن-ئۇزۇن مۇڭدىشىپتۇ. كېيىن بىر-بىرىگە تېخىمۇ يېقىنلىشىپ ئويۇنغا چۈشۈپتۇ.

- قانداق ئويۇنغا؟ دۇم-دۇم ئويۇنىمۇ ياكى چامغۇرچەكمۇ؟

— بۇنى چوڭ بولغاندا بىلىسەن، بالام...

— مۇشتەكتەك بالىغا ئەدىكى ئىشنى ئۆگەتمەي، تۇزۇك گەپ قىلسىلا! — ئۇجمىنىڭ تۇڭىدە گۇرۇچ يۇيۇۋاتقان نازىلخان ئېرىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ قاپىقىنى تۇردى. ئېرى ئالىغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويدى، ئاندىن ئەڭرىسىدىن سوزدى:

— قانداق، بولدىمۇ بالام؟ چوڭ ئاناڭنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ قويغىنە، ياكى بولمىسا يۇگۇرۇپ بېرىپ قۇلىقىدىن تارتىپ تۇرۇپ بىرنى سۆيۈپ قوي.

— ھىم... تېخى تۇگىمىدى، ئايىغىنىمۇ دەپ بېرىڭە، — بالا يەنە قەغىشلىك قىلدى. نازىلخان ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. ھەسەن خالۇاپ ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى:

— چاشقانلارنىڭ قىلىقىغا قاراپ، بويتاق قالغاندا ئۆزىنى مازاق قىلىنىۋاتقاندەك، ئۆزىچە يوزى قىزارغاندەك تۇيغۇدا

بولغان كالتە پەمنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەپتۇ-ده، پۈتىدىكى كەشىنى سېلىپ چاشقانلارغا ئېتىپتۇ. چاشقانلار ۋىچ-ۋىچ قىلىشىپ كۈلگىنىچە بۇلۇڭ-بۇلۇڭغا تىكىۋېتىپتۇ.

— ھى... ھى... ھى... — بالا كۈلۈپ كەتتى، — كېيىنچۇ، كېيىن قانداق بوپتۇ، بوبا؟

— كېيىن، — دەپ ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى خالۇاپ، — يالغۇز ئۆيدە تۇرۇۋېرىشكە رايى قالمىغان كالتە پەم كەشىنى شىپىلداتقىنىچە ھويلىغا چىقسا، باش ئۇستىدىلا پاختەكنىڭ گۇگۈلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. كالتە پەم بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، چەللىگە ئۇۋا سالغان بىر جۈپ پاختەكنىڭ چىشىسى تۇخۇم بېسىپ ياتقىدەك، نەرى بولسا ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ گۇگۈلاۋاتقىدەك. چاشقاندىن ئاچچىقى يانماي تۇرغان كالتە پەم ئۆزىچە پاختەكتىن ئىزا تارتىپ قاپتۇ ھەم بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئىشىك ئالدىغا چىقىپتۇ. دەل شۇ پەيتتە مەكىيان قوغلاپ كەلگەن بىر خوراز كالتە پەمنىڭ ئالدىغا كېلىپلا ھېلىقى مەكىيانىنى بېسۋاپتۇ... بۇ ئىشلاردىن ئۆزىچە خۇدۇكسىرەپ قىزىرىپ كەتكەن كالتە پەم تېخىمۇ ئۇجۇقۇپ كېتىپتۇ-ده، دەرھال باغلاقتا تۇرغان ئېشەكنىڭ يېنىغا كېلىپ: «يۇر بۇرادەر، قېيىنئاتامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئاغىچامنى ئەكىلىشىپ بەر، بولمىسا سەنمۇ ھېلىغىچە باغلاقتىن بوشىنىپ كېتىپ ئۇلاردەك كۆزۈمگە كۆرسەتكىلى تۇرما» دەپتۇ.

— ھى... ھى... ھى... بەك قىزىقكەن، كېيىنچۇ؟ كالتە پەمنىڭ خوتۇنى ئانىسىنىڭ ئۆيىدىن كەلگىلى ئۇناپتىمۇ، بوبا؟

— كېلىدۇ، كېلىدۇ... پەسرەك گەپ قىل، مېھمان كەلدى، — ھەسەن خالۇاپ دەرۋازا ئالدىدا توختىغان ئىككى موتسىكلىتنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى، — ھاي ئانىسى، مېھمان

كەلدى، بېرى چىقىڭلار!

هاپىز بىر قىزىرىپ، بىر سارغىيىپ قېيىنئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەلدى. دادىسىنىڭ ئۆگەتكەنلىرى بويىچە خېلى قائىدە ـ يۇسۇن ئۆگەنگەن بولۇپ، قېيىنئاتا، قېيىنئانىسى بىلەن ئۆز لايىقىدا سالاملىشىپ سىپايىلىق بىلەن مېڭىپ مېھمانلىق ئۆيىدىن ئورۇن ئالدى. مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ بېرىش، داستىخان سېلىش، تاماق تارتىشلار باشلاندى. تۆر تەرەپتىكى كۆرپىدە تاغىلىرى، نەۋرە قۇردىشى بىلەن يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان هاپىز ئۆزىنىڭ قارشى تەرىپىدە روبىرو ئولتۇرۇپ بىردەم مېھمانلارنى تاماقتا زورلاپ، بىردەم ئۇياق ـ بۇياقنىڭ پارىڭىنى قىلىپ ئولتۇرغان قېيىنئاتىسى، قېيىنئاغىلىرىغا قاراپ، ئۇلار هېلىلا بىر يەردىن گەپ تېشىپ ئاخشام قىلىپ قويغان ئوسالللىقلىرىنى يۈزىگە سالىدىغاندەك، ئۇنى داستىخان ئۈستىدىلا ئوسال قىلىۋېتىدىغاندەك كۆڭۈلسىز تۇيغۇدا قورۇنۇپ ئولتۇردى. ئەمما باشتىن ئاخىر بىر خىل كۈلۈمسىرەش كەيپىدە تۇرغان قېيىنئاتىسى ئۇ ئىشلاردىن قىلچە خەۋەرسىز دەك، بۈگۈنكى كۈندە ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنىڭ سۈيىنىڭ يىلـ دىن ـ يىلغا تارتىلىپ كېتىۋاتقانلىقى، قۇرغاقچىلىقتىن غـ لىب كېلىش ئۈچۈن زامانىۋى يېزا ئىگىلىكىگە ئۆتۈش چاقـ ىرىقى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، يەرگە سېلىنىدىغان سېلىنمىنىڭ ئېشىپ كېتىپ، دېھقانچىلىقتا قەرزدار بولۇپ قالىدىغان ئەهۋاللارنىڭ داۋاملىشىۋاتقانلىقى دېگەندەك باشقا بىر گەپلەرنى قىلىپ ئولتۇردى. چوڭلار نېمىدىن خۇشال، نېمىگە خاپا بولۇۋاتىدۇ، هاپىز بۇ ئىشلارنى ئانچە بىلىپ كەتمىگەچكە، دادىسىنىڭ تاپىلىغىنى بويىچە ئۇقمىغان گەپكە گەپ قىستۇرماي جىم ئولتۇردى. ئاكىلىرى بولسا ئۇ گەپلەر قۇلىقىغا بەك

خوش يېقىپ كەتكەندەك هەممە گەپكە تەڭ لوقما سېلىپ گەپكە گەپ قوشۇپ ئاغزىنى يۇمالماي قېلىشتى.

شۇ ئەسنادا هويلىدا ئۇيناۋاتقان ياسىن يۈگۈرۈپ كىردى ـ دە، بوۋىسىغا قاراپ:

ـــ بوبا، هاپىزقاربي ئاكامغا هېلىقى كالتە پەمىنىڭ ئاغـ چىسىنى يامانلىتىپ قويۇپ، كېيىن قانداق بولغانلىقىنى دەپ بېيىڭا، ـــ دېدى.

ـــ هۇي شەيتان، ـــ دېدى هەسەن خالۇاپ نەۋرىسىگە ئىككى تال قاقنى تۇتقۇزۇپ، ـــ ماڭ تالاغا چىقىپ ئوينا، جۇـ گۇ!

ـــ ۋاي بالام، بوبىڭىزنى خاپا قىلماي، تالادا ئوينـاڭ، ـــ ئۆيگە چاي كۆتۈرۈپ كىرگەن روزىگۈل چاينەكنى داستىخانغا قويدى ـ دە، بالىنى دەس كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتتى. مېهمانلار كۈلگىنىچە بالىغا قاراپ قالدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ قۇلاقلىرىـ غىچە قىزىرىپ كەتكەن هاپىز كۆڭلىدە: ئۇ نېمە گەپ بولغىيـ دى، كالتە پەمىنىڭ خوتۇنى نېمىشقا يامانلاپ كەتكەن بولغىيـ دى، دەپ يەر تېگىدىن قېيىنئاتىسىغا قاراپ قويدى.

كۈيئوغۇل ئۆزىغاندىن كېيىن نازىلخان كېلىن، قىزلىـ رىغا بىردىن داستىخاننى قولتۇقلىتىپ نۇربۇۋىنىڭ كەينىدىن ناشتىلىق ئاپىرىشقا تەييار قىلدى. بۇ رەسىم ـ قائىدىنى ئـو رۇنداش ئۇچۇن خاس ئاياللار باردىغان بولغاچقا، تۆگىنى جايـ لىغىدەك ئادەم يوق، ئېشەك هارۋىسىنى جابدۇشتى.

مۇشۇنداق باردى ـ كەلدى سورۇنلاردا ئالتۇن زىرىسىنى قۇلىقىغا سالالماي كۆڭلى يېرىم بولغان پىننەخانىڭ، ئېـ شەكنىڭ باشۇېغىنى قولىغا ئېلىپلا جۇدۇنى تۇتتى. بۇ ئۆيىنىڭ ئېشىكىمۇ قىز ـ ئاياللارنى زاڭلىق قىلىپ تۇزۇك ماڭغىلى

ئۇنمايتتى.

9

شەرۋانەمنىڭ قاش ـ قاپىقى بوش قۇيۇلغان ئۆپكىدەك ساڭگىلاپ، يوغان كۆزلىرى ئالا غوردەك سوغۇق تۇسكە كىر ـ دى. ئەتىگەندىن بېرى ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە نەچچە رەت بو ـ يۇنداپ، تاما قاچىسى تېشىپ كېتەي دەپ قالدى: «يەڭگەم دېگەن خوتۇنغۇ ياتلىقىنى قىلسۇن ماقۇل، ئاۋۇ ئاكام بولغان ئادەممۇ ماڭا مۇشۇنداق ياتنىڭ قىلىقىنى قىلامدۇ؟ قىزىنى ئارائاۋات ـ لىققا ئۇچۇر قىلىپ، توي تەييارلىقىغا چۈشكەندىن كېيىن باپكارنىڭ موكىسىدەك قاتراپ دەللاللىقىنى قىلدىم. مېھمان كەلسىلا ئۆيدىن چىقماي يۇندىسىنى تۆكتۈم. خەق تويلۇقنى كەم سوراپ ئانى قىلغىلى قويسا مەيدەمنى كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، مۇشۇلارنىڭ دېپىنى چالدىم. ئارائاۋاتلىقنىڭ گەپداد ـ لىقىنى ئۆزىنىڭ ئاغزىغا تىقىپ بېرىپ، قۇمئاۋاتلىقنىڭ قانداقلىقىنى كۆرسىتىپ قويدۇم. تاكى تۇنۇگۈن كەچكىچە ئاغزىمغا بىر كاپام سالغىنىمنى بىلمەيمەن. ھېلى نۇربۇۋىگە پەرداز قىلىش، ھېلى ئاياللارنىڭ ئالدىدا بوغجۇما ئېچىش، ھېلى كىيىم كەيدۇرۇش دېگەندەك ئىشلار بىلەن مىس جې ـ نىم قالسا، كەچكىچە بىر كاپام پولۇ يەڭ، دېگىلى ئادەم يوق، ئاخىردا خاپىلىق چىقسا ھەممىسى مېنى يامان دەيدۇ! كىم ئۇلارنى بېلىنىڭ تۆۋىنىگە سۈيۈقئاش بارمىغان نەدىكى بىر لىكىتاسمىغا قىزىنى بەرسۇن دەپتۇ! ياكى مەن ئۇ سېرىق سويمىغا يېرىم يولدا خوتۇنىكىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋې ـ تىڭ، ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ھەيدۈبتىڭ دەپ گەپ ئۆگىتىپ

قويمىسام. توۋا، توۋا ... تېخى ئاۋۇ ئاكام بولغان ئادەممۇ گۇ ـ ناھىنىڭ بەرىنى ماڭا سۇۋاپ: نېمە قىلىتىڭ ئۇ ماشىنىنىڭ ئىچىدە كوتۇلداپ، سېنىڭ مۇشۇ ئاغزىڭ ھەممە ئىشنى بۇزد ـ ىدۇ، دەپ كايىپ كېتىشلىرىگە نېمە دەي! ۋاي قوۋۇرغامەي، بۇ ـ گۈن بۇلار شۇنداق قىلىپ مەن شەرۋانەمگە رەسمىي كەينىنى قىلىپ، ماڭا ئېيتمايلا ناشتىلىق ئېلىپ مېڭىشتى. مەن يەڭ ـ گەمنىڭ نەزىرىدە ئاشۇ ھۇسىناخۇنۇنىڭ خوتۇنى پىننەخان مايماقچىلىك بولالماپتىمەن، ھەي! ۋاي بولدى، ئۇرۇق ـ تۇغقان دېگەن مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، مەنمۇ ۋاقتىدا بىر ئەرنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ئۆزۈمنىڭ كۆڭلىنى ئۆزۈم خوش قىلىپ، كۇ ـ نۇمنى كۈن ئېتەي !... »

شەرۋانەم ھەسەن خالۋاپنىڭ يالغۇز سىڭلىسى بولۇپ، ھې ـ لى ئۇ سەۋەب، ھېلى بۇ سەۋەب تۇپەيلى ئەر بىلەن قاملىشىپ بولالماي، مۇشۇ كۈنگىچە تۇل ئولتۇراتتى. ئانىسى قىزىنىڭ تولا غېمىنى يەپ ئۇنى تۇزۇكرەك بىر يەرگە ياتلىق قىلىپ بولالماي قېرىپ كېتىۋاتاتتى. شەرۋانەمنىڭ نەزىرى ئۇستۇن، ئاغزى ئىتتىك، ئالدىغا كەلگەننى پوش دېمەيدىغان، كۆرگەن ـ بىلگەن ئىشقا چېپىلغاقراق مىجەزى بولغاچقا، بىر ـ ئىككى يىلدىن بېرى سۆز تاشلىغانلارنىڭ بىرىنى ئۇنداقكەن، بىرىنى مۇنداقكەن دەپ، دادىسىدىن قالغان مۇشۇ ھويلىدا ئانىسى بې ـ لەن يالغۇز ئولتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. تۇنۇگۈن توي تۇگىگەندىن كېيىن ئانىسى خوتەندىن كەلگەن بىر تۇغقان سىڭلىسىنىڭ زورى بىلەن خوتەنگە كەتتى. مانا ئەمدى ئاكىسى بىلەن يەڭ ـ گىسى بىر كۈن ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا ئانىسىنىڭ يوقلىقىنى چاد ـ دۇرۇپ بولدى. خەپ ئانامغۇ كېلەر، ئانامغا ھەرقايسىڭنى راسا چېقىشتۇرۇپ ئەدىپىڭنى بەرگۈزمىسەم، تازا! شەرۋانەم ئاكىسى

بىلەن يەڭگىسىدىن ئاغرىنىپ كۆڭلىدە ئۇلارنى تىللاپ ئىشك ئالدىدا بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتتى. كېيىن ئۆيدە بېقىۋاتقان يازلىق پىلە قۇرتىغا غازاڭ سالمىغانلىقى ئېسىگە كېلىپ، سۇ - پىدا تاشلىنىپ تۇرغان پىلە ئورغىقى، تانا دېگەندەك لازىمەت - لىكلەرنى ئېلىپ ئۆينىڭ كەينىدىكى ئېتىز يولى بىلەن ئۆج - مىلىككە ماڭدى.

ــ باققان قۇرتلىرى خېلى تېتىك تۇرامدۇ، شەرۋانەم؟

چۆچۈپ كەتكەن چوكان بۇغدايلىق ئارىسىدىكى تار يولنىڭ چېتىگىرەك چىقىپ، كەينىگە قارىدى. يولدا توختى گوندىز ئېشىكىنى سوكۇلدىتىپ كېلىۋاتاتتى.

ــ نېمە، مېنىڭ باققان پىلەمنى سوراپ قالدىلىغۇ، توخ - تاخۇن؟ ــ شەرۋانەم توختى گوندازنى يارىتمىغاندەك ئۇنىڭ ئۇستىرا تەگمىگىلى ئىككى - ئۈچ ھەپتە بولۇپ قالغان ساقال - بۇرۇتىغا مۇنداقلا بىر قارىدى.

ــ ئەمدى، سىلىدەك قاۋۇل چوكانلار باققان قۇرتنى بەك بېقىش تېپىپ، تەۋەككە جىم ياتقىلى ئۇنىماي كېچىچە مە - دىرلاپ سىلىنى ئۇخلاتمامدىكىن دەيمەنغۇ!

ــ قىزىقىپ قېلىۋاتامدىلا، ــ دېدى شەرۋانەم ئۇينىاق كۆزلىرىدە يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى سۇس يەلپۇنۇپ تۇرغان بۇغدايلىق بىلەن كېۋەزلىككە قاراپ قويۇپ، ــ ئۇنداق بولسا كېچىسى كېلىپ بىزنىڭ تۆڭلۈكتىن باشلىرىنى تىقىپ ماراپ باقسىلا، قانداق مىدىرلايدىغانلىقىنى بىلىلا! ھا...ھا...ھا... ھا... ــ چوكان ئۆزىگە گەپ ئاتقان ئەركەكنى جايىدا كەلتۇرۇپ باپلىۋالغىنىغا ۋالاقلاپ كۈلۈپ، ياڭراق ئاۋازى بىلەن ئېتىز - لىقنى بېشىغا كەيدى. تويدا يۈز بەرگەن كۆڭۈلسىزلىكتىن پەيدا بولغان كۆڭۈل ئاغرىقىنى ئۇنتۇپ، قاش - كۆزلىرى ئوي -

ناپ كەتتى.

ئويلىماي قىلغان چاقچىقى بىلەن بۇرنىغا يەۋالغان توختى گوندار ئېشىكىنى سانچىپ شەرۋانەمنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، دۇ - دۇقلىغىنىچە ئېغىز ئاچتى:

ــ ئە... ئەمىسە ھارۋىغا چىقسىلا، سىلىگە غازاڭ ئېلىش بەرگەچ ئۆيلىرىگە باراي...

ــ نېمە قىلاي دەيدىلا؟

ــ بىللە قۇرت كۆرمەمدۇق.

ــ كۇندۇزى كۆرىدىغان نەرسە ئەمەس، غوجام ئۇ؟

ــ كېچىچە تۇڭلۇكلىرىدىن ماراپ بولغىچە تاقىتىم قال - ماسمىكىن، شەرۋانەم ...

ــ كۇندۇزى كۆزلىرى چۇشۇپ قالسا، كۆز تېگىپ كېتىد - دۇ توختاخۇن! ــ چوكان يەنە كۈلۈپ كەتتى. ئۇجمىلىككە يە - قىنلاپ قالغان بولسىمۇ، ئەرنىڭ تەكرار دەۋەت قىلىشى بىلەن ھارۋىغا چىقىپ، گۈللۈك ئۈزۈن كۆڭلىكى ئىچىدىن چىقىپ تۇرغان سېمىز پاچاقلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇردى.

توختى گوندازنىڭ ئۆيى مۇشۇ مەھەللىنىڭ يۇقارقى تەرد - پىدىرەك بولۇپ، خېلىدىن بېرى شەرۋانەمگە يوشۇرۇنچە كۆز سېلىپ يۈرەتتى. ئەردىن قالغاندىن بېرى، ئاتتىن چۈشسىمۇ ئۈزەڭگىدىن چۈشمەپتۇ دەپ، ھەمىشە ئېگىز شاخلارغا ئېسد - لىپ يۈرگەن شەرۋانەم بولسا كۆڭلىدە توختىنى ئۇ يىلدىن بۇ يىلغا قەرزدىن قۇتۇلالمايدىغان قوڭۇ ئېغىر گوندار دەپ يارات - مايتتى.

ــ ھە... ئۆزلىرى ئېشەكنى سوكۇلدىتىپ بۇيان مېڭىپ - لىغۇ؟ ــ دەپ سوردى شەرۋانەم توختىغا سىڭايان بۇرۇلۇپ.

ــ چوڭ ئورمانلىقتىكى ئېتىزلىقنىڭ بېشىدا كولاپ

قويغان جىگده كۆتىكى بارتى دېسىله، شۇنى ئەكىلىۋالاي دەپ.

ــ نېمە تۇرۇپلا جىگده كۆتىكى لازىم بولۇپ قالدىمۇ، ئەمدى؟

ــ لازىم بولىدىكەن قايلىسلا، كۆتەك ياردىغان پالتىمۇ خېلىدىن بېرى يارغىدەك كۆتەكنىك تايىنى بولمىغاندىكىن تاتلاپ تۇرۇپ قالدى دېسىلە! ــ توختى گوندار ھارۋىدا پۇختىلاپ ئولتۇرغانىنى قىلىپ شەرۋانەمگە يېقىنراق كېلىپ سۇركىنىۋالدى.

ــ پالتىلىرى تاتلاپ قالغان بولسا، يامان بولۇپتۇ توختاخۇن! ــ دېدى شەرۋانەم تېخىمۇ گەپ ئېتىپ، ــ بىكېرەك تۇرىۋەرگەندىكىن سېپىمۇ بوشاپ كەتكەندۇ تايىنلىق!

ــ جىگده كۆتىكىنى كۆرسە سېپى چىڭىپ كېتىدۇ، ماقۇلما!

ــ قانداق بولاركىن، ــ دېدى شەرۋانەم بۇ ئاغزى بالا گوندازغا گەپ چىقىشتۇرۇپ بولالمايۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، ــ بوشاپ قالغان ساپ دېگەن... ھۇي، ھۇي غوجام، ھارۋىنى توختاتاسلا، بىزنىك ئېتىزنىك ياپسىرىدىكى ئۇجمىلىككە كېلىپ قالدۇق!

ــ نېمە ئالدىرايلا، ــ دېدى توختى گوندار چوكانىنىك كۆزىنىك تېگىگە قاراپ، ــ بۇ مىق ــ مىق تۇرقىلىرى بىلەن ئۇجمىگە ئېسىلىپ غازاڭ ئالىمەن دېسىلە، لەڭمەن پىلتىسىدەك سوزۇلۇپ كۇچىنىپ كېتىپ، جاپا تارتىپ قالارلىمىكىن؟

ــ ۋېيىيە، گەپدانلىقىنى قانداق قىلاي ئەمدى، ــ دېدى چوكان پىلە ئورغىقىنى قولىغا ئېلىپ نازلىق ئاۋاز بىلەن، ــ قارىماققا مۇنداق تۇرغىنىم بىلەن، ئۆزۇمنىك ھۆددىسىدىن

ئۆزۈم چىققۇچىلىكىم بار! ــ شەرۋانەم شۇنداق دېگەچ تاختا ئېتىزلارنى كېسىپ ئۆتكەن غول ئېرىقنىك ئىككى ياقىسىدىكى تەكشى نوتىلىغان ئۇجمە يوپۇرماقلىرى ئارىسىدا بىر كۆرۇنۇپ ــ بىر كۆرۇنمەي توختى گوندازدىن يىراقلىدى. ئۇ ئۇزۇن دەستىنىك ئۇچىغا بېكىتىلگەن پىلە ئورغىقى بىلەن غازاڭ ئېلىشقا تۇتۇندى. توختى گوندار ئاتايىن ئېشىكىنى توختىتىپ شەرۋانەمگە بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئاندىن يولىغا ماڭدى.

غازاڭ ئېلىشۋاتقان چوكان يىراقلاپ كېتىۋاتقان ئەرگە كۆزىنىك قۇيرۇقىدا قاراپ: « سەت گوندازنىك كۆز بېقىشلىرىدىن قانداق قىلاي ئەمدى... كۆتۈمدە ئىشتان يوق، ئېتىم مارجاندەك بۇۋۇي دەپ، ئۆزىنىك تۆكۈلۈپ تۇرغان ئەپتىگە قاراپ باقمايى، ئادەمگە كۆزىنىك ئېشىنى سېلىپ... ئۇنداقلارغا تېگىدىغان ئىش بولسا مەن شەرۋانەم بۇ چاغقا نەچچە ئەرنى يولغا سېلىپ بولمامدىم! مېنى ئەردىن چىقىپ ئەر تاپالماي ئولتۇرۇپ قالدى دەمدىكىن، كۆڭلىدە. لېكىن مۇشۇ قېتىم ئاكام بىلەن يەڭگەمنىك ماڭا قىلغانلىرىنى ئويلىسام، چىشى يوق مومىكام ئاموت تاللىغاندەك تولا ئۆرۈپ ــ چۆرۈپ ئىلغاپ ئولتۇرماي، ۋاقتىدىراق بىر ئەرنىك پېشىنى تۇتۇپ ئەر ئېتىپ ئولتۇرسام بولىدىغان ئوخشايدۇ. بۇگۈنكى كۈندە تۇل خوتۇننىك ئېتى ياماق بولىدىكەن، ھەننۇا خەق ئاستىرتتىن قارايدىغان گەپكەن، ئاشۇنداق قىلغان ئىشى ئەپلەشمەي قالسا تېخى ئۇنىڭغا بىرنېمە دەيدىكەن...» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

چوكانىنىك كۆڭلى غەش ئوي ــ خىياللىرى كۆپ ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ پۇت ــ قولى چاققان، ئىشى ئاۋۇشلۇق ئىدى. ئۇ دادىسى ھايات ۋاقتىدىن تارتىپ ئانىسى بىلەن تېرىپ كېـ

لىۋاتقان تۆت مو تېرىلغۇ يېرىنىڭ سىرتىدا ئىككى - ئۈچ يىلدىن بېرى ھەر يىلى بىر قۇتىدىن پىلە قۇرتى بېقىۋاتقان بولۇپ، يازلىق ئورمىنىڭ ئالدىدىكى سېرىقتال مەزگىلدە پىلە غوزىسى سېتىپ ئۈچ - تۆتيۈز سوم كىرىم قىلالايتتى. قولىدىكى بار روزىغارىنى ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا مەبلەغ قىلىپ سېلىپ بولغان، پۈتۈن بىر يازنى كۈزلۈك ھوسۇلغا ئىگەك يۆلەپ ئولتۇرىدىغان بىر دېھقان ئائىلىسى ئۈچۈن ياز پەسلىنىڭ دەسلىپىدە كىرىم بولىدىغان بۇ پۇل ماغدۇرىدىن كېتەي دەپ قالغان ئادەمگە تۈيۈقسىز جان كىرگەندەك ئوبدان كىرىم ھېسابلىناتتى. شەرۋانەم نەچچە يىلدىن بېرى شۇ خىل تىرىكچىلىك يولىدا كېلىۋاتقان بولغاچقا، ئۆزى تۈل ئولتۇرسىمۇ، ھال كۈنى يامان ئەمەس ئۆتتى. مەھەللىدە ئېرىنى پەش قىلىپ داردىيىپ قالغان خوتۇنلاردىن ئانچە چېنىپ كەتمەي، كىيىمەن دېگىنىنى كەيدى، بارىمەن دېگەن يېرىگە باردى، ئەمما بىرلا يامان يېرى يالغۇز ئولتۇرغانسېرى يامان ئاتلىق بولۇپ، بارا - بارا مەھەللىدە ئات كۆتۈرۈپ قالدى. توۋا، ئېرى يوق خوتۇن شۇنچە يامانمىدۇ، ئۆزگە خوتۇنلارنىڭ يېيدىغان رىزقىنى يەپ كېتەمدىغاندۇ، ئۇمۇ يامان دېسە، بۇمۇ يامان دېسە، قانداق گەپ بولار بۇ - ھە!

شەرۋانەم بىر دەم ئۆز - ئۆزىدىن خۇشال بولۇپ، بىردەم ئۆزىنىڭ قۇيرۇقىنى ئۆزى تالاپ يۈرۈپ يىغقان غازاڭلىرىنى بىر يەرگە دۆۋىلىدى، قولىدىكى تانا بىلەن تاڭدى، ئەمما شاخ جىق ھەم ئېغىر بولغاچقا، بىر ئۆزى كۆتۈرۈپ مەھەللىگە ئېلىپ كېتىشكە كۆزى يەتمەي، خەقكە بويۇن قىسىپ تۆت تەرەپكە بويۇندىغىلى تۇردى. بىر چاغ بولغاندا تۇختى گوندار ئېشىكىنى ھاڭرىتقىنىچە يەنە ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى:

— يالغۇزلۇقلىرى چېنىپ قېلىۋاتامدۇ، شەرۋانەم؟ — ئەر ھارۋىدىن چۈشۈپ شاختىڭ يېنىغا كەلدى، — كەلسىلە، غازاڭلىرىنىمۇ، ئۆزلىرىنىمۇ مەھەللىگە ئالغاچ كېتەي.

— يوللىرىغا مېڭىۋەرسىلە توختاخۇن، — چوكان بىردە ئالدىدا چالا ھىجىيىپ پايپاسلاپ تۇرغان بۇ ئادەمگە، بىردە ھارۋىدىكى كىچىك بالىنىڭ سۆڭگىچىدەك كىچىك، يوقىلاڭ جىگدە كۆتەكلىرىگە قاراپ كۈلۈپ سالدى، — كولىغان كۆتەكلىرى شۇمىدى؟

— بايا بىر يول توشۇدۇم، بۇ ئۈچ تال كۆتەك ھارۋىغا پاتماي قايتا كېلىشىم ئىدى...

— بولدى كېتىۋەرسىلە، — دېدى شەرۋانەم خۇشياقمىغاندەك ئاھاڭدا، — بايا ھارۋىغا چىقىرىۋالغانلىرى يېتىپ ئاشاتتى، شۇ تۇرقىدا ئېتىزلىقتا يۈرگەنلەر كۆرۈپ قالسا نېمە دەپ قالىدۇ؟

— نېمە دەيتتى، — دېدى توختى گوندار سارغىيىپ كەتكەن چىشلىرىنى چىقىرىپ، — توختاخۇن شەرۋانەمنى چۆرگىلەپ قاپتۇ، دە شۇ!

— ھووش... قاشاڭلىقىنى ما ئادەمنىڭ، — چوكان كەينىگە بۇرۇلۇپ، باشقا ياققا قارىۋالدى. ئەر ئىنجىقلىغىنىچە شاختىنى كۆتۈرۈپ ھارۋىغا باستى.

— ئۆزلىرى تارتىنىپ قالغان بولسىلا، كەينىمدىن بارالا. شاختىنى ئىشىك ئالدىلىرىغا چۈشۈرۈپ قويايلى، ئالدىرىماي بېرىپ قۇرتلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋالسىلا.

توختاخۇن ئۇجمە شاختىرىنى كۆتەكىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ، چالا - پۇلا تاڭغاندىن كېيىن مەھەللىگە قاراپ ئېشىكىنى سانچىدى. شەرۋانەم پىلە ئورغىقىنىڭ دەستىسىگە تايىنىپ

غىنىچە، ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى.

10

خانزۆھرەم، نايمىخان، روزىگۈل، پىننەخانلار قىزغا ناشىتىلىق ئاپىرىش ئىشىنىڭ بىر قاتار رەسىم ـ قائىدىلىرىنى ئورۇندىدى. قۇدىلارنىڭ كايىپ ـ جوۋاپ تەييارلىغان داستىخىنىغا داخىل بولدى، ئۆيلىرىگە زەللە ئالدى. ئۆيگە قايتىش ئالدىدا نۇربۇۋىگە قىيالمىغاندەك ئۇنىڭ ھوجرىسىغا كىرىشىتى.

ـــ سىلەر بىلەن كېتىمەن! ـــ دېدى نۇربۇۋى پەرىشان كۆزلىرىنى قىزارتىپ، ـــ ياكى مەن بۇ ئۆيدە ھېچكىمنى تونۇمىسام...

ـــ ئۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ خېنىم، ـــ دېدى پىننەخان نۇربۇۋىنىڭ بارماقلىرىدىكى ئالتۇن ئۈزۈكلەرنى سىلاپ تۇرۇپ، ـــ سىز ئەمدى خالىغان يەرگە كېتەلەيدىغان ـ كېلەلەيدىغان سېكە ماڭلاي نۇرخان ئەمەس، خەقنىڭ نىكاھلاپ ئالغان خوتۇنى.

ـــ مەن خوتۇن بولمايمەن، ـــ دېدى نۇربۇۋى بىر خىل تەرسالىق بىلەن خۇيلىنىپ، ـــ كېتىمەن!

ـــ ۋاي پەسرەك گەپ قىلىڭ ئۇكام، ـــ دېدى خانزۆھرەم ھويلا تەرەپنى شەرەتلەپ، ـــ ئا قېينىنائىڭىز ئاڭلاپ قالدۇ.

ـــ مەيلى ئاڭلىسا، ـــ دېدى نۇربۇۋى مىلىققىدە يىغلاپ، ـــ ئەرگە تېگىشىنىڭ بۇنداق ئەسكى ئىش ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسام، تۇنۇگۈن نىكاھ قىلدۇرغىلى تۇرغاندا، ھەرگىزمۇ تەگمىدىم دېگىلى ئۇنىماسكەنمەن.

ـــ ھېلىمۇ بەش قېتىمدا ئاندىن ئۇنىڭىز چىقتى ئۇكام، ـــ دېدى روزىگۈل قولياغلىق بىلەن نۇربۇۋىنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتۈپ، ـــ سىز جاھىللىق قىلغانسېرى نىكاھ ئۇقۇغان موللامۇ تاس قالدى چالا نىكاھ قىلىپ يامانلاپ كەتكىلى. ئاكىزىنىڭ ماڭا دېيىشچە، سىز تەگدىم دېگىلى ئۇنىمىغان چاغدىلا ھاپىز قارىينىڭ جاھىلى قېتىپ قاپتىكەن. دادىسى كۆزىگە قادىلىپ تۇرۇۋالمىغان بولسا نىكاھ قىلدۇرغان يەردە ئەل ـ جامائەتنىڭ ئالدىدىلا ئوسالىلىق قىلىپ سالاركەن. ئۇ بالا شۇ ئاچچىقىدىن يېنىپ بولالماي تۇرسا، يولدا ماشىنىنىڭ ئىچىدە شەرۋانەم ئاچام ئاغزىغا كەلگەننى دەپ پوقا پاگى سالغان گەپ، شۇنىڭ بىلەن تېشىلەلمەي ئولتۇرغان ئېرىڭىز ئاچچىقىدا سىلەرنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋەتكەن... ھېچ گەپ يوق ئۇكام، ئاستا ـ ئاستا تونۇشسىلەر، خۇي ـ پەيلىڭلارنى ئېتىلىشسىلەر، تېخى بىر ـ بىرىڭلارنى بىردەم كۆرمىسەڭلار چىداشمايدىغان ئامراقلاردىن بولۇشۇپ كېتىسىلەر.

ـــ مېنىڭ قەۋەتلا قورسىقىم كۆپۈۋاتىدۇ، ـــ دېدى بايا تىن بېرى جىمەن قىزىنىڭ رايىغا بېقىپ گەپ قىلماي ئولتۇرغان نايمىخان ئوسمىسى تاراپ كەتكەن قاش ـ قاپاقلىرىنى ئاستىن ـ ئۈستىن قىلىپ، ـــ مېنىڭ تويۇم بولغاندا، قېيىنئانام نەچچە ھەپتىگىچە مېنى پوكىنىغا سولاپ يېتىپ، كۆز قارىچۇقىدەك ئاسرىغان. شۇنداق قىلىپ ئۆز بالىسىدەك ئۇ ئۆيگە كۆنۈپ بولغاندا ئاندىن... ـــ نايمىخان دېمەيدىغان گەپنى دەپ سېلىشتۇرۇپ قورقاندەك قىلىۋاتقان گېپىنى توختىتىۋالىدى.

ـــ ئاندىن قانداق بولغان؟ ـــ چوكانلار كۈلۈشكىنىچە نايمىخانىڭ گېپىگە كىرىشىۋالدى.

— قانداق بولاتتى شۇ... — دېدى ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن نايمىخان ، — بىر كۈنى چوڭلار تۈيۈقسىز جاڭگالدىكى تۈغقانلىرىنىڭكىگە باردىغان بولۇپ قالدى ھەم ئاخشىمى قايتىپ كېلەلمەي شۇ يەردە قونۇپ قالدى. نەق شۇ كۈنى بىز-نىڭ ناشىكەر يىگىت: يالغۇز ئۆيدە ياتسىڭىز قورقمىڭىز كېلىپ قالىدۇيەي، سىز ئا بۇلۇڭدا يېتىڭ، مەن ما بۇلۇڭدا ياتاي... دەپ مېنى ئالداپ ـ سىلاپ ئۇخلىتىپ قويۇپ، قوينۇمغا كىر-ۋېلىپتىكەن... ئەمما بۇ قۇدىلار بىزنىڭ سىڭلىمىزغا نېمىشقا مۇشۇنداق ئوساللىق قىلىدىغاندۇ؟ ئوغلىنىڭ مەجەزى شۇ بولۇ-غاندىكىن ئانىسى بولسىمۇ ئالداپ ـ سىلاپ كۆندۈرۈۋالسا بولا-مىدىغاندۇ، ياكى بۇ قۇدىلارنىڭ شەيتىنى بىزنى كىچىك كۆر-سىتۋاتامدۇ ـ يا؟!

— قىچىشمىغان يەرنى قاشلاپ ئىشنى يوغىناتماڭا نايىم ئاچا، — دېدى روزىگۈل ئايىغى چىقمىغان ئۇششاق گەپتىن نارازى بولۇپ، — سىز ئۇ كونا گەپنى سۆزلىسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ ئۇ دېگەن ئونبەش يىلنىڭ ئالدىدىكى ئىشكەنمىش. ئۇ چاغلاردا چوڭلار ئۇرۇق ـ تۇغقان قوغلىشىپ سىزنى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتمايلا ئەرگە بېرىپتىكەن. تويىڭىز بولغاندا سىز تېخى تەلىپەك بىلەن ئورسا دۈگجۈپ كېتىدىغان، شامال چىقسا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ھەم كىچىك، ھەم ئاجىز قىز ئىكەن-سىز. ئېرىڭىز بولسا قوشقا تەييار بولغان توپاقتەك جېنى ئى-چىگە پاتماي تۇرغان چاغلىرى بولغاچقا، چوڭلار سىزدىن ئەن-سىرەپ شۇنداق قىپتىكەن. ھازىر دېگەن قايۇاخ، سىڭلىمىز نۇربۇۋى ئاللىقاچان 18 ياشنىڭ قارىسىنى ئالدى، ھەر قانداق ئىشنىڭ ئاق ـ قارىسىنى پەرق ئەتكۈچىلىكى بار. بۇنچىلىك ئىشلارغا ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويىدىغانغا ماڭقىسى ئېقىپ تۇرد-

دىغان كىچىك بالا ئەمەس، ھەر ھالدا ئۆزىنى توختىتالايدۇ. يە-نە كېلىپ ھەممە قېيىنئانىلار سىزنىڭ ئۇ رەھمەتلىك قېيىن-ئانىڭىزدەك يىراقنى كۆرەر، قاۋۇل، كۆيۈملۈك بولۇپ كېتىشى ناتايىن. شۇڭا بۇ ئىشتا ئېغىر ـ بېسىقراق بولغىنىمىز، ئەم-كان بار ئىشنىڭ ياخشى تەرىپىنى ئويلىغىنىمىز تۈزۈك.

— خەقتىن ئۆتۈلسىمۇ، ياۋاش ـ يۇمشاقلىق قىلىپ يول قويۇۋەرسەك، ئاخىرى ئېشەك ئېتىپ شىللىمىزگە مىنەرمە-كىن دەيمەن شۇ. ئاخشام ھەسەن ئاكامنىڭ ھارۋا قوشۇپ نۇر-بۇۋىنى بىردەممۇ يەر يىلداتماي يولغا سېلىپ قويغىنىغىمۇ بەك ئاچچىقىم كەلدى.

— شۇنداق قائىدە بار نايمىخان. قىز چىقارغان ئادەم قە-زى يامانلاپ كەلسە، ھېچنېمىدىن ـ ھېچنېمە يوق قىزىنىڭ رايىغا بېقىپ ئولتۇرغۇزۇۋالىدىغان ئىش يوق، — دېدى خا-زۇھەرەممۇ روزىگۈلنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ، — بۇرۇن سىز يا-مانلىغان ۋاقتىڭىزدىمۇ شۇنداق قىلغان بولغىيدى ھەقىچان؟

— تاڭەي، مېنىڭ ھېچبىر يامانلاپ كەلگىنىم ئېسىمدە يوق، ياكى مەن قېيىنئاتا ـ قېيىنئانىدىن، ئەردىن يامانلاشنى بىلمەيدىغان گومۇشمىدىمكىن. خەقكە خوتۇن بولۇپ ئولتۇرۇپ ئۇچنى تۇغۇپتىمەن، بۇ چاغقا ئانامنىڭ ئۆيىگە بوخچا كۆتۈرۈپ كېلىپ باققان يېرىم يوق.

— ئېرىڭىز سۈلۈق ھەم شوخ بولغاچقا، يامانلاتماي كۆن-دۈرۈۋالغان گەپ.

— ۋاييەي، ئەر خەقنىڭ تالادا، ئادەم بار يەردە ھېجايغە-نى، ۋاي خوتۇن دەپ قويغىنىغا قاراپ بىرنېمە دېگىلى بولماي-دۇ، جۇما. بەزىدە مەنمۇ دەردىمنى ئۆزۈم بىلمەمەن...

— ھەي مۇنداق قىلامسىز ـ يا بولمىسا، — دېدى پىننە-

خان نۇرىۋۇنىڭ قىزىل ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ھالقىسىغا سۆيۈۋاتقاندەك ئاغزىنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېقىپ پىچىرلاپ، ــ قارىسام ئېرىڭىز تېخى كىچىك بولغاچقا، چۈجە خورازدەك ئۆزىنى چاغلىماي نوچىلىق قىلىپ، سىزنى ئاشۇنداق خاپا قىلىپ قويغاندەك قىلدىۋ. ئەمما قىلغان ئىشىنى تارازىغا سالسا، باسقىدەك ئىشمۇ يوقكەن. شۇڭا بۇنداق خاپا بولۇپ ئېزىلىپ تۇرغاندىن كۆرە، ھازىردىن باشلاپ ئۆزىڭىزنىڭ مىجەزىنى راسا بىر تەكشۈرىلىپ، قاپىقىڭىزنى يامان قىلىپ ئۇنى ئالدىڭىزغا سالامسىز ــ يا؟

ــ ئالدىغا سېلىپ قانداق قىلىدۇ؟ ــ چوكانلارنىڭ كۆزلىرى تەڭلا پىننەخانىنىڭ تېرەقوغۇندەك يۇمىلاق ھەم سۇزۇك چىرايىغا تىكىلدى.

ــ بەڭگاش توپاقنىڭ بۇرنىغا چۈلۈك ئۆتكۈزسۇن دەيمىنا!

ــ ئۇنى ئېرى بىلەن سوقۇشۇپ قاش ــ قاپىقىنى كۆكەرتىپ كەينىمىزدىن يامانلاپ بارسۇن دەمسىز؟!

ــ ۋاي توۋا دەڭلا، مەن نۇرىۋۇنى سىڭلىم بىلەن شۇنداق ئامراق تۇرسام...

ــ ئەمىسە ئوچۇقتىن ــ ئوچۇق جېدەلگە سېلىش بولماي، نېمە ئۇ!

ــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، بىزنىڭ ئا قۇمئاۋاتقىنى شادىخان ئاپىقامۇ بۇرۇتى ئەمدىلا خەت تارتقان قۇپىنىزاخۇنغا موككىدە تېگىۋېلىپ، ئېرىنى بىراقلا ئالقىنىغا ئېلىپ، ئالدىغا سالدىغۇ.

ــ ۋايجان... مۇشۇ پىننەخانىنىڭ گوللىقىنى، ــ دېدى خانزۆھرەم كۈلكىسىنى باسالماي، ــ ھۇي ئۇ شادىخان ئاپىقا كىم؟ بۇ نۇرىۋۇنى كىم؟ ئويلاپ باقتىڭىزمۇ ئۇكام... ئۇ شادىخان

خان ئاپىقا دېگەنچا، نەچچە نىكاھلىق بولغان، ھەر گۈسىتەك ئەركەكلەر بىلەن سوقۇشۇپ، زادىڭ مالتىلىغۇچ بىلەن ئۈلارنىڭ كاللا ــ مالىلىسىنى يېرىپ ۋايجېنىنى چىقىرىۋەتكەن، خەقنى خوتۇن ئالغانغا پەندىيات دېگۈزۈپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقارغان، شۇنداق يۈرۈپ ئەردىن چىقىپ، ئەرگە تېگىپ ئەركەكلەرنى يۈرەكئالدى قىلىۋەتكەن داڭقى بار خوتۇن ئۇ. قۇپىنىزاخۇننى قانداق قىلىپ قارا بېسىپ قالدىكىن تاڭ، دېنى ئەمدى قېتىشاي دېگەن كۆكباشتەك تۇرۇپ ئەجەب شادىخان ئاپىقاقا نېسىپ بولۇپ، ئۇنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كەتتى. مانا ئەمدى خوتۇننى ئېلىپ ھېچقانچە بولماستا پىت بوغقان چۈجەك شۇمشىيىپ قالدى ئەينىكا... خىيالىڭىزدا ئاشۇ شادىخان ئاپىقا قىلغان ئىشنى بىزنىڭ نۇرىۋۇنى ئوخشىتالارمۇ؟

ــ شۇ... ئەمدى... ــ پىننەخان دۇدۇقلاپ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى. يەڭگىلىرىنىڭ ئالدىدا گەپدانلىق قىلىپ سالغىنىغا كۆڭلىدە پۇشايمان قىلدى.

يەڭگىلەر ئاغزى ــ ئاغزىغا تەگمەي ھە دەپ تالاش ــ تارتىش قىلىۋاتقاندا، ئاغىچىخان ئايرىم ــ ئايرىم قىلىپ تەييارلانغان تۆت كىشىلىك زىللىنى كۆتۈرگىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەلدى. يەڭگىلەرنىڭ دېمى تۇتۇلۇپ، بىر ــ بىرىگە قارىشىپ قالدى.

ــ ئاز بولسىمۇ بىر داستىخاندىن زىلىم بارىكەن، ئاز كۆرمەي قوبۇل قىلىشالا، ــ ئاغىچىخان دەمقۇت بولۇپ تۇرۇپ قالغان ئاياللارغا بىر ــ بىرلەپ زىللە قولتۇقلاتتى، ــ ئەتكەن تاماقلىرىم ئوخشىماي قېلىپ ھەرقايسىلىرىنىڭ ھۆرمەتلىرىگە يارىشا ئالدىلىرىغا چىقالمىدىم. ئوبدان بولماي قالغان بولسىمۇ كۆڭۈللىرىگە ئېلىشمىغايلا.

— ۋاييەي، نېمىلەرنى دەيدىغانلا، — دېدى روزىگۈل قىزارغىنىچە ئاۋۇال ئېغىز ئېچىپ، — ھېلىمۇ ھەرقايسىلىرىنى جاپاغا سېلىپ قويۇپتىمىز. بۇنچە قىلىپ كېتىشلىرى بىھاجەتتى. يەنە... يەنە ئۆزىمىزمۇ بايا تاماق يېگەچ ئۇنىڭدىن بۇنىڭدىن ئېلىپ زەللە قىپتىكەنمىز، ئەمدى كايىمىسىلىمۇ بولاتتى، ئاغچىخاچا...

— كايىساقمۇ زىرەسى يوق، — دېدى ئاغچىخان مېھمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ، — بىز دېگەن ئەمدى تۇغقان، بىر - بىرىمىزگە قانچە قىلساق ئەرزىيدۇ، — ئاغچىخان غەزەلدەك يېقىملىق، ناۋاتەتەك تاتلىق گەپلىرى بىلەن ئەتىكى كۈندە قىزلىق تەرەپ ئوغۇللۇق تەرەپكە چىللاققا كېلىدىغان مەسلىھەتنى پىشۇردى. ئارقىدىن دەرۋازا ئالدىغىچە چىقىپ يەڭگىلەرنى ئۇزىتىپ قويدى.

— ۋىيەي، نېمە ئانداق گەپنى چىرايلىق ئاچمىز ئۇ؟ — دېدى يەڭگىلىرى بىلەن ھارۋىدا كېتىۋاتقان روزىگۈل كۆڭۈم مەھەللىدىن ئۇزاپ چىققاندىن كېيىن يېنىدىكىلەرگە ئېغىز ئېچىپ، — ئاغزىدىن ئۇجمە ھالۋىسىدەك تاتلىق گەپلەر تۆكۈلۈپ تۇرىدىكەن، خۇددى...

— قۇدا مېھمىنى دېگەنگە ئۇنچىلىك قىلىدۇ، كىشى، — دېدى خانزۆھرەم كۇن پېتىشتىكى قۇم بارخانلىرى ئارىسىغا كىرىپ كېتىۋاتقان قۇياشقا قاراپ ئالدىرىغان ھالدا. نايمىخان بۇ گەپلەرگە ئانچە ئېزەن قىلماي، سىنچى كۆزلىرى بىلەن يەڭگىلرىگە تەكشى قاراپ چىقتى:

— ئاغزى تاتلىق بولغان بىلەن ئېشۇ بوزىرىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ئىچى يامانلىقى چىقىپ تۇرمامدۇ!

— ھېچبىر ئىچى يامانەك قىلمايدۇ، — دېدى روزىگۈل

نايمىخانىڭ گېپىگە قارشى چىقىپ، — كىشىگە تۇتقان مۇئامىلىسىدىن خېلى تۇزۇك ئايالدەك قىلىدىغۇ.

— كىم بىلىدۇ... ئىشقىلىپ ئاغزى تاتلىق ئايالالار ھەممىلىگەر كېلىدۇ. مەن ئۇنداق ئايالالارنى جىق كۆرگەن. تويدا تويلۇقتىن تارتىپ قازانغا سالىدىغان سالغۇلۇققىچە قانداق دېيىشكەنلىكىدىن خەۋىرىڭلار بار. ئېرى نوخۇلىسىنى تارتىپ تۇرمىسا، تېمىغا نوغۇچ قىستۇرۇپ ئەرلەرنىڭ قاتىرىغا كىرىۋالىدىغان خوتۇنكەن، ئۇ!

— پايدا - مەنپەئەت ئىشى دېگەندە ھەممە خوتۇن ئېرى تەرەپتە تۇرىدۇ، ئەلۋەتتە. ئاشۇنداق قىلغاندا ئاندىن بىر ئۆينى ئۆي قىلغىلى بولىدۇ.

— ئىشقىلىپ سىڭلىمىزنىڭ ئۇ قېيىنئانىسىنى مەن ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمىدىم، قالغىنى كېيىن ئاشكارا بولىدىغۇ!

نايمىخانىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان يەڭگىلىرى يەنە تالاش - تارتىش قىلماي جىم بولۇپ قالدى. ئۇ تۇنۇگۈن كۆيئوغۇلنىڭ جىيەن قىزىغا ئوسالللىق قىلغىنىنى تېخىچە كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتەلمىگەن ئىدى.

— نۇربۇۋىنىڭ بەزلەيمىز دەپ ئۇزاق ئولتۇرۇپ، كەچ قاپتىمىز، — دېدى روزىگۈل گەپنىڭ تېمىسىنى بۇراپ، — ئېشەكنى ئىتتىكرەك ھەيدەڭا، پىننەخان.

— كەچ قالساق نېمە غەم، — دېدى ئېشەكنىڭ باشۇېغىنى تۇتقىنىچە ھارۋىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان پىننەخان خىرامان ھالدا، — ھەممىڭلار بىلىسىلەر، ئانامنىڭ مەھەللىسى مۇشۇ ئەتراپقا يېقىن، شۇ يەردە كەچلەپ قالارمىز - يا.

— ۋاي ئۇ گەپنى قىلمايلا، — دېدى روزىگۈل خاتىرجەم ئولتۇرالماي، — مەن بىر يەرگە بېرىپ قونۇپ قالسام، يۇنۇس

ئاكىنىز كېچىچە ئۇخلىماي ئۆرە ئولتۇرىدۇ.

— نېمىشقا؟ ئامراقلىقتىنمۇ ياكى كۈنچىلىكىنىڭ ياماڭلىقىدىنمۇ؟

— ئامراقمىكىن دېسەم، سەل - پەل ئاچچىقى كېلىپ قالسا كوم - كوم سېلىپ قويىدۇ. ئۆچمىكىن دېسەم، بىر كېچە ئۆيدە بولمىسام چىدىمايدۇ.

— ئەر كىشىنىڭ خوتۇنىنى ئۇرغىنىنى ئۆچلىكى كەلگىنىدىن دەپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ، چوكانلار، — دېدى خانزۆھرەم كۈلۈپ.

— ۋۇي، سىزنىڭ ئېرىڭىز ئامراقلىقى تۇتۇپ كەتكەنىڭ دەستىدىن ئۇرۇپ قويىدىغان ئوخشايدۇ...

— مەنمۇ ئېنىق بىرنېمە دېيەلمەيمەن.

كۈن ئولتۇرۇپ كائىناتمۇ تۇن پەردىسىگە ئورالدى .ئەتىگەندىن بېرى ئاغزى تىنىم تاپمىغان يەڭگىلەر سەھرا ئاسمىنىدا زېمىنغا كۈلۈپ جىمىرلاۋاتقان شالاڭ يۇلتۇزلارغا قاراپ سەل جىمىپ قالدى.

11

ھەسەن خالۋاپ بىلەن نازىلخان يولغا قاراپ كۆزى تېشىلگۈدەك بولۇپ كەتتى. لېكىن ئارائاۋاتقا ناشتىلىق ئېلىپ كەتكەن سەئىل، كېلىنلەرنىڭ ھېچبىر قارىسى كۆرۈنمەيتتى.

— ئىككى ئاردا يەنە گەپ تېشىلىپ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولۇپ قالدىمۇ - يا؟ — دېدى ئۆزىنى بېسىپقىنا بىر يەردە ئولتۇرالماي قالغان نازىلخان جىلە بولۇپ، — ئاي ئولتۇرۇپ ئالەم – جاھان زۇلمەت قاراڭغۇلىقىغا چۆككىلى نەۋاخ

— ئۇنداقمۇ بولماس، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئۆزىنى خاتىرجەم تۇتۇشقا تىرىشىپ، — نەۋرە سېغىنمىز خانزۆھرەم بىلەن چوڭ كېلىنىمىز روزىگۈلنىڭ گېپى خېلى جايىدا. شۇڭا ئۇ گەپنى قاملاشتۇرۇپ قىلىپ ئىشنى ئەپلەشتۈرۈپ كېلەلەيدۇ.

— نېمىشقا كەچ قالىدىغاندۇ ئەمىسە، — دېدى نازىلخان يەنە بىتاقەت ھالدا، — ھەر يەردە بولسىمۇ كېلىپ بولىدىغان ۋاقتى بولدى. نۇربۇۋى ئۇلارنى كۆرۈپ يېغىنى سالغان بولسا، شۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرامدىغاندۇ - يا؟

— بوشراق غەم قىلىپ تۇرۇڭلار، ھۇسىيناخۇننى ئالدىغا ئەۋەتىپ باقاي... ھەي ھۇسىيناخۇن، قېنىسەن؟ ماڭ جۇگۇ تۆگىنى ھارۋىغا قوشۇپ ئاچىلىرىڭ بىلەن خوتۇنۇڭنىڭ ئالدىغا بېرىپ باققىنا!

ھەسەن خالۋاپ ئوغلىنى سېغىل، كېلىنلىرىنىڭ ئالدىغا يولغا سالغاندىن كېيىن دەرۋازا ئالدىدىكى توغراق كۆتىكىگە كېلىپ ئولتۇردى. قاراڭغۇلۇققا سىڭىپ كەتكەندەك جىمجىت ئولتۇرغان بۇ ئادەم نېمىشقىدۇر بىر خىل ئېغىر تۇيغۇ ئىلكىدە خىيالغا چۆكتى.

خالۋاپلىق ئۇنىڭغا بوۋىسىنىڭ بوۋىسىدىن قالغان ھۇنەر - كاسىپلىق نامى بولۇپ، بۇگۈنكى كۈندە ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە قازناق ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىغا دۆۋىلەپ قويغان كونا دۇكانىنىڭ ياغاچ - تاشلىرىدىن باشقا خالۋاپلىقنىڭ ئىزى قالمىغان. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر توققۇز - ئون مو يەرگە قاراشلىق، قولىدا دېھقانچىلىقتىن باشقا ھېچقانداق ھۇنەر - كەسىپ بولمىسىمۇ، كىشىلەر ئۇنى يەنىلا نامدار ئاتا - بوۋىسىنىڭ

خالۇاپلىق نامى بىلەن ئاتاپ ھۆرمىتىنى قىلىشاتتى...

— كۆرسىلە بۇ بالىنى، ئاناڭ كەلگۈچە بىرەم ئۇخلىغاچ تۇر بالام دېسەم، نىزەمبىللا ئۇنمىدى، بىركىم تېقىمىنى چىمدىۋالمىدىغاندەك سىلىدىن باشقا ھېچكىمگە ئىلىقمايدۇ، ئۆزلىرى بىر گوللىسلا دادىسى، — ھويلىدىن نەۋرىسى يا-سىنىنى كۆتۈرۈپ چىققان نازىلخان ئېرىنىڭ خىيالىنى بۆلدى. دەرۋازىدىن ئوخچۇپ چىققان لامپۇچكىنىڭ نۇرى ھەسەن خالۇاپنىڭ چىرايىنى بىر يورۇتۇپ، يەنە ئۆچتى. ئۇ كۈپتەك قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئورنىدىن قوزغىلىپ نەۋرىسىنى قۇچقىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا بوش شۇرلىدى:

— ئوغۇل بالا دېگەنمۇ يىغلامدۇ بالام؟

— ئانام يوق...

— يىغلىما، ئاناڭ ھېلىغچە كېلىدۇ.

— كەلمىدىيا ئەينا؟

— كېلىدۇ بالام.

— كەلمەيدۇ.

— كېلەر چېغى بولدى، ئىككىمىز بىرەم مۇڭداشقىچە كېلىپ قالىدۇ.

— ئەمىسە كالتە پەمنىڭ ھېكايىسىنى دەپ بېرىسىز...

— ئۇنى قاراڭغۇدا دەپ بەرسەم قانداق بولىدۇ؟ — قاراڭ-غۇلۇق ئىچىدە خالۇاپنىڭ شۇرلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— نېمىشقا بولمايدۇ، بوبا؟

— بىزنىڭ ئۇ كالتە پەمنىڭ خوتۇنىنى يامانلاقتىن ئەكە-لىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزىگە كۇن بەرمىگەن مەككار باينى باپلايدىغان قالتىس ئويۇنى بار. ئۇنى كۇندۇزى ئېيتىپ بەرسەم بولارمىكىن، قوزام؟

— ھىم... ھازىر دەپ بېرىسىز.

— ھازىرلىمۇ؟

— ھىم...

— ھەي شەيتان بالا، ئەمىسە ئۇيقۇڭنى ئاچ ھە... كالتە پەم كەمبەغەل خوتۇنىنى يامانلاقتىن ئەكەلگەندىن كېيىن ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ گېلى نان، ئۇستۇېشى كىيىم - كې-چەك دەپ ئارام تاپقۇزماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن جان بە-قىش قايغۇسىغا چۇشۇپتۇ ھەم ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ مەككار بايغا يېلىنماقتىن باشقا يول يوقلىقىنى چۇشىنىپ، باينىڭ كەڭتاشا باغ - ۋارانلىق قورۇسى ئالدىغا كەپتۇ.

— كېلىپ قاپسىلەر، — دەپتۇ باي ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتقان بىر تەرزدە قاراپ، — ئوزۇق - تۇلۇكۇڭلار تۇگەپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟

— شۇنداق بولۇۋاتىدۇ، باي غوجام، — دەپتۇ كالتە پەم ياچۇەكتەك ئېگىلىپ تۇرۇپ، — يەنە... يەنە خوتۇنۇم ئىككى-مىز مەسلىھەتلىشىپ ھېلىقى... ھە... ھېلىقى ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدىكى ئىككى پارچە يەرنى ئۆزىمىز تېرىساقمىكىن دەپ ئۆتۇنۇپ كەلگەن بېگىم.

— ئۇ يەرنىڭ تۇپرىقى بەلەن، سۇيى ئەن بولغاچ تالى-شۇاتقانلار ئاز ئەمەس، — دەپتۇ باي ئىسلىشىپ قارىيىپ كەتكەن كۇموش غاڭزىسىدا پۇرقىراپ تۇرغان ئىسنى ھۇزۇر بىلەن ئىچىگە تارتىپ، — ئەمدى بولماسمىكىن...

سوئال سوراپ تىنمايدىغان نەۋرىسىنىڭ جىمىپ قالغانلى-قىنى سەزگەن بوۋاي ھېكايىسىنى توختىتىپ بالدىن سورى-دى:

— ئاڭلاۋاتامسەن قوزام؟

لېكىن بالا يېنىك پۇشۇلداپ ئۇيقۇغا كەتكەن، كۆپتەك قاراڭغۇلۇق ئىچىدىكى بوۋىسىنىڭ قۇچىقى ئۇنىڭغا بىھېساب خاتىرجەملىك ئاتا قىلغان ئىدى.

نەۋرىسىنى باغرىغا تېڭىپ ئولتۇرغان بوۋاينىڭ ۋۇجۇدىنى نېمىشقىدۇر بىر غېرىب ـ غۇرۇڭلۇق چىرماپ ئالدى. كۆڭلىدە پۈتمەس ـ تۈگىمەس ئارزۇ ـ ئارمانلار مەۋج ئۇرۇپ تۇرغاندەك، ئەمما ئارزۇ ـ ئارمانلىرى كۆز ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇققا سىڭىشىپ، روھى قۇپقۇرۇق بولۇپ كەتكەندەك... ئىھ، ئادەم نېمىشقا تۇيۇقسىز مۇشۇنداق تۇيغۇ ئىلكىگە ئەسىر بولىدىغاندۇ؟ بوۋاي ئېسىنى يىغىشقا تىرىشىپ، پايانسىز چۆللۈكتە يۇرگەندەك ئېغىر ئۇھسىندى. ئىنسانىنىڭ قەلبىدە ھېچنېمە بولمىسا، روھى قۇرۇقدىلىپ قالسا كىشىنىڭ قەلب خانىسى ئادەمزاتى بولمىغان كونا تاشلاندۇق كەپىگە ئوخشاپ قالىدىكەن. تاشلاندۇق كەپە قانداق كۆڭۈلسىز ھەم! بىراق مەن نېمىشقا مۇشۇنداق تۇيغۇدا بولىدىغاندىمەن؟ بوۋاي ئۆزىنى تەگسىز كۆڭۈلسىزلىك قوينىدىن تارتىپ چىقىش ئۈچۈن ئىمكانقەدەر كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدىغان ئىشلارنى خىيال قىلىشقا تىرىشتى. ئىلگىرى چوڭ ئۆتكەن ئاتا ـ بوۋىسىنى، ھازىرقى كۈنلىرىنى، ئۆزىگە قوشنا بولۇپ ئۆپچۆرىسىدە ئۆي تۈتۈپ ئولتۇرغان تۇغقانلىرىنى، ياشىنىپ قالغان ئانىسىنى، ئوغۇللىرىنى، تىرىكچىلىك غېمىدە يۈرتتىن چىقىپ كەتكەن ئىنىسى ھەمزىخانىنى، ئەردىن بەختى ئېچىلمىغان سىڭلىسى شەرۋانەمنى، كىلىنلىرىنى، نەۋرىلىرىنى، يەنە بېيجىڭدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان كىچىك ئوغلى يۈسۈپ... قاتارلىق ئۇرۇق ـ تۇغقان، بالا ـ چاقىلىرىنى بىر ـ بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى. ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ قەلبىنى چىرماپ تۇرغان غېرىب-

لىق كۆڭلىدىن نېرى بولمايتتى.

« توۋا، ـــ دېدى بوۋاي ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ، ـــ ماڭا نېمە بولدى؟ يېڭى كۈيئوغلۇمنىڭ بىسمىللا دېمەستە قىزىمغا قىلغان ئاتىكاچىلىقى ھار كېلىۋاتامدۇ ـ يا؟ ياق، ئۇ ئانچە كۆڭۈلگە ئېلىپ كەتكىدەك ئىش ئەمەس. ياش بالىلار دېگەن ئۇرۇشۇپ ـ تالىشىپ قالىدۇ، باتىنىشىدۇ، بېقىشىدۇ، ئۆچلىشىدۇ، سېغىنىشىدۇ. بۇنداق ئىش ياشلىقىمىزدا بىزنىڭمۇ بېشىمىزدىن ئۆتكەن...»

بىر چاغدا يىراقتىن ئېشەكنىڭ ھاكىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ھەسەن خالۋاپنىڭ نېرۇلىرى سەگەكلىشىپ قۇلىقى دىڭ بولدى. بۇ ئۇنىڭ سۈر ھاڭگىسىنىڭ ئاۋازى ئىدى، ئەقىللىق ئېشەك ھەر قېتىم يىراق ـ يېقىن سەپەرنى تۇگىتىپ قايتىپ كەلگەندە، مەھەللە ئېغىزىغا يېقىنلاشقاي مۇشۇنداق كۈچلۈك ئاۋازى بىلەن مەھەللىنى بېشىغا كىيىپ، ئۆزىنىڭ كەلگەنلىكىنى جاكارلايتتى... ئېشەكنىڭ ھاكىرىشى ئاڭلىنىپ خېلى ۋاقىت ئۆتكەندە قىز ـ كېلىنلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. مەھەللە ئىچىگە كىرىپلا ئۇلارنىڭ يەنە ئاغزى ئېچىلغان ئىدى:

ـــ يولغا قاراپ كۆزى تۆت بولغاندۇ، مۇشۇ تاپتا.

ـــ بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر مەن بولمىساممۇ خىيالىدا يوق ئۇخلاۋېرىدۇ. ئويغىتالماي قاچانغىچە دەرۋازا قاقمەنكىن تاڭ.

ـــ مېنىڭ بالىلىرىمنىڭ قورسىقى ئاچ، يولۇمغا قاراغلىق، ھەقىچان.

ـــ ئېرىڭىزنىڭ قولى تاماققا ئەپلەشمەمدۇ؟

ـــ پىشقىنىنى داستىخانغا ئەكىلىپ بەرسەم شالاپ ـ شۇلۇپ قىلىپ بەلەن ئەپلەشتۇرىدۇ، مېنىڭ ئېرىم!

— هى... هى... هى....

— ها... ها... ها...

— هەي، هەي يەڭگىلىرىم، — ئاياللارنىڭ ئارىسىدا پىنـ
ھانىنىڭ بوك ـ بوك ئاۋازى ھەممىنى بېسىپ چۈشتى، —
بىزنىڭ نۇربۇۋىخان ھاپىزقاريي بىلەن نېمە ئىش قىلىۋاتقانىدۇ
ھازىر؟ مۇشۇ گەپنى بىر قىلىشايلى.

— ئەر ـ خوتۇن بولغاندىكىن نېمە ئىش قىلغۇسى كەلسە
شۇنى قىلغانىدۇ!

— هەي، هەي... ئۇنداق دېگىنىمىز بىلەن ئاخشامىمۇ...

— ۋايجان پىننەخان، — روزىگۇلنىڭ ئەيىبلەش ئاھاڭـ
ىدىكى ئاۋازى تۇن قوينىنى جىملىدى، — كىچىك بالىدەك گەپ
قىلىدىكەنسىز، خۇددى! سىز تويي ئاخشىمى ھۇسىيناخۇن بـ
لەن نېمە ئىش قىلغان؟ ياكى ئالەم ـ جاھان قاراڭغۇ بولغاندىـ
كىن ھۇسىيناخۇن ھەممىنى ئېچىپ دەۋېتەمدۇ ـ يا؟

— ئاياللار ئولتۇرغان ھارۋىدىكى ئېشەكنىڭ باشۇېغىنى
تۆگە ھارۋىسىنىڭ كەينىگە چېتىۋالغان ھۇسىيناخۇنىنىڭ ھـ
جىيىپ ھۇقۇقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— هە، توي ئاخشىمى قانداق قىلغىنىمىزنى دەڭلا خـو
تۇن.

— ۋايجان، ماۋۇ يۇزى قېلىن گاچىنى... ئۇ گەپنى
قانداقمۇ دېگىلى بولىدۇ!

— سىزنىڭكىنى دېگىلى بولمىسا، باشقىلارنىڭكىنى دې
گىلى بولاتتىمۇ، پىننەخان؟ بەللى، بەللى...

كۇلكىسى بېسىلماي كەلگەن ئاياللار چوك ھويلىنىڭ ئال
دىغا كېلەر ـ كەلمەيلا بۇۋاينىڭ يۆتەلگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ،
ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى.

12

شەرۋانەم چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. قورقۇنچ ئىچىدە تـ
ىنقى ئىچىگە چۈشۈپ، ئۆگزىدىن كېلىۋاتقان شەپىنى تىڭشـ
دى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرىنىڭ گۇس ـ گۇس ماڭغان ئاياغ تـ
ۇشى ئېنىقلا ئاڭلاندى. چوكان ۋارقىرىۋېتىشكە تاس ـ تاس
قالدى، لېكىن بەك قورقۇپ كەتكەچكە ئۇنى تېشىغا چىقمىدى.
ئاياغ تىۋىشى تۆڭلۈكىنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ توختاپ قالدى.
چوكان يوتقاندىن بېشىنى چىقىرىپ تۆڭلۈككە قارىدى. كـ
ىچىككىنە تۆڭلۈكتىن ئاۋۇال بىرىنىڭ ھاسىراپ خىرقىرىغىنى
ئاڭلاندى، ئاندى يوغان بىر خاپان كاللىنىڭ كۆلەڭگىسى كـۆ
رۈندى.

— ۋاي ئانام ! — چوكان ئالاق ـ جالاق تىترەپ چىـر
قىراپ تاشلىدى، — ئوغرى، ئوغرى چۈشتى!

— ها... ها... ھا... بى... بىزنى ئوغرى دېسىلە قانداق
بولىدۇ، شەرۋانەم؟ مەيلى بولمىسا ئو... ئوغرى دېسىلمۇ شۇ،
كۆ...كۆڭۈل ئوغرىسى...

— كىم، كىمۇ؟! — چوكان بېشىنى كۆتۈرۈپ توۋلىدى.
بىراق قاراڭغۇلۇقتا تۆڭلۈكتىن بېشىنى تىقىپ تۇرغان ئادەمـ
نىڭ كىملىكىنى ئىلغا قىلالمىدى.

— كىملىكىمنى بىلەلمەيۋاتاملا؟

— مەن نىم بىلەي... ئۆگزىدىن چۈشۈپ كەت، ھېلى بـ
كار ئادەم توۋلايمەن! — چوكان قورقۇپ قانداقتۇر بىر كـۇچ
نىڭ تۇرتكىسى بىلەن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، چىراغنىڭ
يېنىنى تارتتى. بىراق چىراغ يانماي قويدى، — ۋايجان، توك

ئۆچۈپ قاپتىكەنمۇ دەيمەن، قانداقمۇ قىلارمەن! ــ چوكان قاراڭغۇ ئۆيدە ھېلى شام ياقمەن دەپ، ھېلى سەرەڭگە ئىزدەپ تۇۋرۇك، مورا بېشىغا ئوسۇپ يۇرگەندە ئۆينىڭ ئىشكى جالاقىدە ئېچىلدى ــ دە، بىر قارا گەۋدە كىرىپ كەلدى.

ــ ۋاي ئانا...! ــ چوكان ئىشكىنى تاقاشنى ئۇنتۇغانلىقىنى بىلدى. قورقۇپ چىرقىراپ ئۆزىنى بۇلۇڭغا ئاتتى.

ــ ھى... ھى... ھى... ــ كۆلەڭگە دىمىغىدا كۈلۈپ خىرىلداپ ھىجايغىنىچە تۇۋرۇك يېنىدا توختاپ قالدى.

ــ ۋايجان، ۋاي كىمسەن؟

ــ بىزنى بىلمەسكە سېلىۋالمىسىلا ھاي، ئا... شەرۋانەم؟

ــ ۋاي بېشىڭنى يېگۇر گوندازا! بۇ كېچىدە تام ئاتلاپ نېمە ئىش قىلىسەن؟

ــ ئۆ... ئۆزلىرى چىرايلىق بولغان بىلەن گەپلىرى سەتمۇ، نېمە... ئادەم تىللىماي گەپ قىلسىلا، كىم ئۇ گوندازدىن گەن؟

ئالدىدىكى ئادەمنى توختى، دەپ قىياس قىلغان شەرۋانەم تېخىمۇ ۋەس ــ ۋەسىگە چۈشتى:

ــ ھۇي توختى گوندازا ئەمەس، كىم سىلى؟

ــ تەھ، ئا... ئاشۇ تو... توختىنىڭ يولىغا قاراپ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ بارماي يانقانىمدىلە؟ قو... قويسىلارا، ئۇ گوندازا چىرايلىق چوكانلارنى دەپ ئۇيقۇسىنى ھارام قىلىدىغانلاردىن ئە... ئەمەس... ھۆ... ھۆ... ھۆ...

ــ ۋاي ئانا... قايسى مەست سەن؟ چىقە ئۆيدىن! ــ چوكان ئاللا ــ توۋا قىچقىرىپ قولىغا چىققۇدەك بىر نەرسە ئىزدەشكە تۇتۇندى. قارا كۆلەڭگە بولسا ئۇنىڭغا يېقىنلىشىمەن دەپ نېمىدۇر بىرنېمىگە پۇتلىشىپ يىقىلىپ، ھۆ قىلغىلى

تۇردى.

شەرۋانەم گۆردەك قارىغۇ ئۆيدە نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، بۇلۇڭغا قاپسىلىپ زارلاشقا باشلىدى. بىر تۇرۇپ تام قوشنا ئاكىسى ئاڭلاپ قالسا سەت بولامدىكىن، دەپ نومۇس قىلدى. چوكان ئەردىن چىققاندىن بېرى، يۈرت ــ مەھەللىدىكى ئەركەكلەر ئۇنىڭغا باشقىچە كۆزدە قارايدىغان بولۇۋالدى. ئۇچرىغانلىكى يەردە سورۇن تاللىمايلا چاقچاق قىلىدىغان، يۈزىنى داپتەك قىلىپ كۆيۈپ قالدىم دەپ شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىدىغان، قاش ــ كۆزلىرىنى ئويناتىپ غەلىتە قىلىقلار بىلەن ئىشارەت قىلىدىغان؛ قوناقلىق دەمدۇ، جىگدىلىك دەمدۇ، ئىشقىلىپ ئادەمدىن خالىيراق جايدا ئۇچراپ قالغىدەك بولسا كۈندۈزنى كۈندۈز دېمەستىن ئالدىنى توسۇۋېلىپ رودىپايدەك چاپلىشىۋېلىپ نەپسىنى تاقىلدىتىدىغان بولۇپ كېتىشتى. ھەتتا ئۆز بويلۇق قىزلىرى بار، ئەھلى جامائەت ئارىسىدا مۇسۇلمانچىلىق ئەھكاملىرىنى جار سېلىپ يۈرگەن بىر قىسىم داپ يۈزلەرمۇ نومۇس قىلماي: « ئۆزلىرى خىيالىمغا كىرىۋېلىپ، ئىچىمنى كۆيدۈرۈپ، گېلىمدىن غىزا ئۆتمەس، كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەس بولۇپ قالدىم، نىكاھ ئوقۇتۇۋېلىپ ئارىمىزغا ئىسسىقچىلىق سالساق، كېچىلىرى ئارلاپ كېلىپ ھاللىرىدىن خەۋەر ئالسام...» دېيىشتىن ئۇيالمىدى. بەزىلەر ھاياسىز كۆزلىرى بىلەن مولۇندەك تىكىلىپ تۇرۇپ ئاشنا بولۇش تەلىپىنى قويدى. كېچىلىرى مۇشۇنداق ئۆگزىگە چالما تاشلاپ ئۇخلاتمىدى. بۇنداق ئىشلار كۆزىگە چېلىقىپ قالغان خوتۇنلار بولسا ئەرلىرىدىن خاتىرجەمسىزلىنىپ، سوقۇشۇشقا تەييار تۇرغان مېكىيانەدەك شەرۋانەمگە ھۇرپىيىدىغان بولۇپ قېلىشتى. ئۇ ئايالارنىڭ يوقسىزلىق، كېسەل ئازابىدا ياشاڭغىراپ

تۇرىدىغان مۇلايىم كۆزلىرىدىن شەرۋانەمنى كۆرگىدەك بولسا كۇندەشلىك دەردىنلا ياۋۇزلىشىپ ئوت يېنىپ كېتەتتى. شەرۋانەمنىڭ گېپى چىقىپ قالسا، ئايالىلىق مېھرى بىلەن ئەڭ چىرايلىق گەپلەر تۆكۈلىدىغان، « ئاتۇش »، « مىراجىخان »، « زورىخان » دەك يېقىملىق ناخشىلار ئېيتىلىپ تۇرىدىغان، زىل، سۇزۇك، شىپاگوي ئاۋازلىق ئېغىزلاردىن ئەڭ يامان تىللار مۆلدۈر بولۇپ ياغاتتى. شۇڭا شەرۋانەم مەھەللىدىكى ھېچقايسى خوتۇنغا نەزەر كۆزىنى سېلىپ قويمايدۇ. بىر يەرگە بېرىپ قالسا ھەممىدىن ئېسىل كىيىپ كېرىلىپ ئولتۇرۇپ، بىرەر - يېرىمى گەپتە چېقىشۇالغىدەك بولسا، دەرھال گەپ يادۇرۇپ نېسىۋىسىنى جايىدا بېرىپ قويۇشقا تەييار تۇرىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئەردىن چىقىپ يامان ئاتاقا قېلىۋاتقىنىدىن بارغانچە نومۇس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ ئاكىسى ھەسەن خالۋاپ ئۆزىنىڭ ئىززەت - ئابرۇيىغا بەكمۇ ئېتىبار قىلىدىغان، ئۆزىنىمۇ ئايايدىغان، مېجەز - خاراكتېرى زىل، نازۇك ئادەم بولغاچقا، مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن بەتنامغا قېلىپ، ئاكىسىنىڭ ئالدىدا سورۇنغا چىقىپ قېلىشتىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتى.

شەرۋانەم بەك ۋارقىراپ - جارقىراپ كەتسە ئاكىسىنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىن، ئىشنىڭ يوغىناپ كېتىشىدىن ئېھتىيات قىلىپ، ئالدىدىكى ئادەمگە بولغان پوزىتسىيىسىنى ئۆزگەرتىتى، ئۇنى ئالداپ - سىلاپ ئۆيدىن چىقىرىۋېتىش كويىغا چۈشتى:

— ھۇي ئابدىسېلىمجان، بۇنداق تەڭ كېچىدە ھويلامغا چۈشۈپ مېنى قورقۇتماي ئاستا كەتسىلە، ماڭسىلا.

— ئابدىسېلىمجان؟! — مەست قاراڭغۇلۇق ئىچىدە چو-

كانىنى زاڭلىق قىلغانىدەك بىر ئاھاڭدا خىرىلدىدى، — كىم ئۇ؟ ھېلىقى سېلىم تۆشۈكما؟ ھا... ھا... ھا... تۇزۇك گەپ قىلسىلا شەرۋانەم ھەي... ئۇ تۆشۈك ئۆزىنىڭ تۆشۈكىنى ئەتە-تۇرەمدۇ ياكى بىزگە ئوخشاش كېچىدە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي تۆشۈك ئىزدەپ كېلەمدۇ، نەچچە بىر ئىشنى قىلىپ بولىدۇ؟ ئۇخلاپ قالغانىدەك گەپ قىلىدىكەنلا سىلە...

— ۋايجان، ۋايجان... ئەمىسە قادىخان ئۇستامۇ سىلە؟

— ئە... ئەمەس!

— مەمەتتۇسناخۇن؟

— يا... ياق!

— ئابدۇراخمان قاسساپ؟

— خا... خاتا!

— كىرەم ناۋاي؟

— تو... تونۇمىدىلا!

— ئەمىسە روزى باداڭ؟

— تا... تاپالمىدىلا!

— ۋايجان... ۋايجان... ئۇمۇ ئەمەس، بۇمۇ ئەمەس، قايسى بىشىنى يېگۈردۇ بۇ؟ نەمۇ نە پۇراپ يۇرۇپ ئېشەك سۈيدۈكىنى تېپىپ ئىچىپ، مېڭىسىدىن ئېزىپ ئۆيۈمگە كىرىپ مېنى پاراكەندە قىلغىلى بىر كىم يەتمىش پۇشتىنىمۇ تارتقاندىمۇ! ئەمدى نېمە كۇن كۆرسەم كۆزدۇم، ۋاي يۇنۇساخۇن، ھۇسىنا-خۇن، قېنى سىلەر؟!

— ھاي، ھاي شەرۋانەم، چۇچۇلىدىن چاچرىغان ئوتتەك ئۇنداق چاراسلاپ كەتمىسىلە... — مەست گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي بىردەم چىڭقىلىپ ھۆ بولدى، — تۇ... تۇنۇگۇن ھەسىنكامنىڭ قىزىنىڭ تويىدا بە... بەك چىرايلىق بولۇپ

كېتىپتىكەنلا، شۇنىڭياقى يۈرىكىم جايىدا ئەمەس. ئاڭلىسام ئانىكىلىرىمۇ خوتەنگە كەتكەنمىش، شۇڭا مۇشۇ تۇرقىدا پۈر-سەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئاشۇ ئايدەك جامالىلىرىنى كۆرەي، تو-مۇچۇقتەك ئاۋازلىرىنى ئاڭلاي دەپ، سايىت لوبەننىڭ ئۆيىدە ئولپەتلەر بىلەن ئولتۇرغان يەردىن يانغانچە ئۆيگىمۇ بارماي ئۇدۇل سىلىنىڭ قاشلىرىغا كېلىشىم. ئىككى كۈندىن بېرى مېنىڭ كۆڭلۈم جايىدا ئەمەس، يۈرىكىم ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى. مە... مەن مۇشۇ هالىم بىلەن سىلىنى ياد ئېتىپ كەل-سەم، بايا تىن بېرى ئاشۇ ئويماقتەك چىرايلىق ئاغىزلىرىدىن ئەڭ يامان تىللارنى ئاڭلىدىم... يە... يەنە ئاشۇ ئاغىزلىرىدىن ئۆز ئىسمى - زاتىمنى ئاڭلارمەنمىكىن دەپ شۇنچە تاما كۈد-سەم، يۈرەكلىرىدە ساقلاپ يۈرگەن نەدىكى بىر قاتاردا يوق لاتا غىلاپلارنىڭ ئىسمىنى تۆكۈۋەتتىلە! هۇ... هۇ... هۇ... — مەست شۇنداق دەپ بىردىنلا ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى.

— ۋايجان... تازىمۇ بىر... — چوكان نېمە قىلىشنى بى-لەلمەي تۇرۇپ قالدى.

— ئا... شەرۋانەم، جېنىم ئۆزلىرى نەدە؟ قاراڭغۇغا تىقى-لىپ تۇرماي مېنى يۆلىسىلىچۇ!

— بېشىڭنى يە... ئوغرى! — چوكان يا ئالدىغا ماڭالماي، يا كەينىگە يانالماي جىلە بولۇپ كەتتى. ئادەم توۋلاي دېسە، بۇ ئىشنىڭ باشقا بىر ئۇششاق گەپكە ئايلىنىپ، چۆرۈمە - چۆ-چەك بولۇشىدىن، ئاكىسى، يەڭگىسى، مەھەللىدىكىلەرنىڭ باشقىچە نەزەردە قارىشىدىن نومۇس قىلدى. شۇ ئەسنادا تۇ-يۇقسىز چاقماق چاقىنادەك توك كېلىپ، ئۆينىڭ ئىچى كۈد-دۇزدەك يورۇپ كەتتى. ئىچ كۆڭلەك بىلەن ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا تىقىلىپ تۇرغان چوكان پەگادا غىچ قۇسۇقلار ئىچىدە خىر-

قىراپ يىغلاپ يانقان ئادەمنى كۆرۈپ بوش ۋاقىراپ تاشلىدى:

— ۋاي خۇدايىم، غوجىخان سېكرېتارغۇ ئۆزلىرى!

— يا... يا ئاللا، مەن تېخى كۆزىگە ياغ تولۇپ قالدىمىكىن دېسەم...

— سىلە بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىلا؟ ۋايجان، نېمە قىلىق بۇ! كەتسىلە، ماڭسىلا!

— كەتسىلە؟ هى... هى... هى... مېنى مۇشۇنداقلا كەتكۇ-زىۋېتەملا، جېنىم شەرۋانەم ؟

شەرۋانەم يات بىر ئەرنىڭ ئالدىدا لىغىلداپ تۇرغان ئىچ كىيىم بىلەن تۇرغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ، سېمىز تۇرقىغا ماس كەلمىگەن بىر چاققانلىق بىلەن كىيىملىرىنى قولىغا ئالدى، ئوڭ - تەتۇرىنى ئايرىپ ئولتۇرمايلا كىيىنىۋالدى.

— ئو... ئوھوي، — دېدى مەست سۇپىغا ئۆمىلەپ چە-قىپ، — مېنى نېمە ئانداق خوشلىمايلا سىلە، ھە... مۇنداق دەيلى تو... توختى گوناز، تۇسۇن قاساپ، روزى باداڭلارغا ئىشتەي ساقلاپ، بىز غوجاخۇنغا تاۋلىرى يوق دەيلى، شەرۋا-نەم؟

شەرۋانەم بىردە ئالدىدىكى مەستكە، بىردە ھاڭدەك ئوچۇق تۇرغان ئىشىككە قاراپ نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالدى. تۇن كېچىنى بېشىغا كىيىپ ۋاقىراي دېسە، يەنىلا خەلقىئالەم ئال-دىدا نومۇس، تاختا بېشىدىن نوغۇچنى ئېلىپ باش - كۆزىنى يېرىۋېتەي دېسە، ئالدىدا تۇرغىنى بىر يۇرتنىڭ — قۇمئاۋات-نىڭ تىزگىنىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان پۇتۇنسۇرۇك بىر ئا-دەم... چوكان ئۇنداق قىلايمىكىن، مۇنداق قىلايمىكىن دەپ ھېلى ئۇنىڭغا كاللا يۇگۇرتۇپ، ھېلى بۇنىڭغا كاللا يۇگۇرتۇپ ئويلىنىپ تۇرۇشىغا غوجىخان تۇيۇقسىز بىر خىرقىرىدى -

دە، تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئۆمىلىگىنىچە ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلدى.

— ئانا! — چوكان قورقۇنىدىن بۇ بۇلۇڭدىن ئۇ بۇلۇڭغا ئۆزىنى ئاتتى.

13

ئارائاۋاتقا چىللاققا كەلگەن مېھمانلار ئابباسخانىڭ كەڭ-رى تال باراڭلىق ئايۋان سارىيىغا لىق كەلگەن ئىدى. چىللاقتا ئادەتتە تويدىكىدەك مېھمان كۆپ ئەمەس، ھەم ئانچە ئالدىراش-چىلىق بولۇپ كەتمىگەچكە، ساھىبخان تەرەپ قۇربىتىنىڭ يې-تىشچە كايىپ - جوۋاپ مېھمانىنىڭ ئالدىغا چىقاتتى.

— غوجىخان سېكرېتارنى بىللە ئەكەلمەپلا، — دېدى ئاب-باسخان ئۆز قولى بىلەن ھەسەن خالۋاپنىڭ پىيالىسىگە چاي لىقلاپ قويۇپ، — ئۇ كىشى بىلەن كوپېراتسىيە زامانىسىدىن تارتىپ ئەل - ئاغىنىدارچىلىقىمىز بار ئىدى.

— ئۇلۇشكۇن باغاق ئەۋەتسەم ۋاي بارمىز، ھەسىكامنىڭ ئىشى ئۆزىمىزنىڭ ئىشى، دەپتىكەن. بۇگۈن ئەتىگەن يولىغا قارىسام ھېچ كىملەي دېمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن يەنە ئۆيىگە بالا چاپتۇردۇم. ئاڭلىسام، مىجەزى يوقمىش...

— ۋۇي ما ئىشنى، مەن تېخى بىللە كىلىدۇ، تۆر بېشى بولۇپ ئولتۇرۇپ بېرىدۇ، دەپ تاما كۆتكەن.

— ئەسلى كىلىمەن دېگەن، كىلەلمىدى كۆرسىلە.

ئارىنى بىردەم جىمجىتلىق باستى. قورداق يېيىلىپ بول-غاندىن كېيىن قىسقا دۇئا قىلىندى، چوڭلارنىڭ قاتاردا يۇ-كۇنۇپ ئولتۇرالمىغان ياشلار كۆرپىدىن چوشۇپ قولىشىپ

قالغان پۇتلىرىنى ھەركەتلەندۈرگەچ باغ تەرەپكە ئۆتۈپ، چاق-چىقىنى باشلىدى. چوڭلار بولسا يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان پېتى باشلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ پاراڭغا چۈشتى.

— ئارائاۋاتقان سۇ - سەل ئىشلىرى قانداقراق، بەك قۇرغاقچىلىق ئەمەستۇ؟ — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئاۋۋال گەپ باشلاپ.

— ۋاي گەپ قىلمىسىلا، — دېدى ئابباسخان قىستاپ كەلگەن تاماكا خۇمارىنى زورىغا بېسىپ، — پۇتۇن بىر قىش قار ياغمىغانلىق سورى ئەمدى بولاۋاتامدىكىن تاك، ئېرىق - ئۆستەڭلىرىمىزدە تۇزۇك سۇ يوق، بۇغدايلارنىڭ ئالدى ئىككى سۇ بىلەنلا سارغىيىشقا باشلىدى. سۇيىگە قانمىغاندىكىن، دېنى پۇچەك بولىدىغان گەپكەن دېسىلە! سىلە تەرەپتىچۇ؟

— بىزدىمۇ شۇ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئېغىر تىنىپ، — بۇ يىل خامان ئالدۇق دەپ، سامان ئالىدىغان ئوخشايمىز.

— زېمىن قۇرۇپ كېتىۋاتامدىكىن دەيمەن، بىز كىچىك چاغلاردا ئۇنداق ئەمەستى، — دېدى ئابباسخان پاراڭغا داخىل بولۇپ ئولتۇرغان مېھمانلارغا قاراپ قويۇپ.

— يادىلىرىدا بارمىكىن، ئۇ چاغلاردا دەل - دەرەخ، باغ - ۋارانلار گىرەلىشىپ تۇراتتى، بىر قېتىم يامغۇر يېغىپ قو-يۇغىدەك بولسا، نەچچە ھەپتىگىچە يەر - زېمىننىڭ نەملىكى كەتمەيتتى... ئىككى - ئۈچ يىلدىن بېرى يەر ئاچمىز دەپ قۇمدۆڭنىڭ باغرىدىكى توغراقلارنى چىقىرىپ تاشلىغاندىن كېيىن قۇملۇق بارغانچە مەھەللە تەرەپكە قىستاپ كېلىۋاتىدۇ. ئاچقان يەرلەرگىمۇ سۇ بولمىغاندىكىن تېرىلماي قۇم ئاستىدا قالدى.

— بوبا، بوبا، كالتە پەمنىڭ گېپىنى ئەمدى دەڭا، قانداق

بولدى، ئۇ بايىنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كېيىن، باي ئۇنىڭغا يەر بەردىمۇ؟ — هويلىدا بالىلار بىلەن چېپىشىپ ئويناۋاتقان يا-سىن تۆيۈقسىز يۈگۈرۈپ كېلىپ هەسەن خالۋاپنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ بوينىغا ئېسىلدى.

— ماڭ، بېرىپ ئويۇنىڭنى ئوينا، كەپسىز... — هەسەن خالۋاپ نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئۇنى ئەركىلەتتى، — بىردەم گېپىمىزنى قولاشتۇرغىلى قوي!

— بالىنىڭ ئوتىدىن نەۋرىنىڭ ئوتى يامان، — دېدى ئاباسخان قۇدىسىنىڭ نەۋرىسىگە قاراپ، — شەھەردىكى ئوغلۇم نەۋرىلىرىمنى ئېلىپ چىققۇدەك بولسىمۇ مۇشۇنداق كەچكىچە پوكىنىمدىن چىقمايدۇ.

— شۇنداق بولىدىكەن، — دېدى هەسەن خالۋاپ نەۋرىسىنىڭ قەغىشلىرىنى بېسىش ئۈچۈن ئۇنى جىملەپ، — بەزىدە مۇشۇ نەۋرەمنىڭ ئاغزىغا قاراپ كۈن كەچ بولۇپ كېتىدۇ...

شۇ تۇرقىدا ئىچكىرى - تاشقىرى مېهمانلىق ئۆيى، ساراي ئۆيىدىكىلەرمۇ، نۇربۇۋىلەرنىڭ هۇجرىسىدا قىستىلىشىپ ئولتۇرغان ئايال مېهمانلارمۇ ئۆز ئالدىغا پاراكىنى باشلىغان بولۇپ، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي كەيگەننىڭ، يېگەن - ئىچكەنىڭ گېپىگە چۈشكەن ئىدى.

يەڭگىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان شەرۋانەمنىڭ بۇگۈن گەپكە تازا تاۋى يوق بولۇپ ، ئەزەلدىن هېچقانداق گەپتىن قالمايدىغان زۇۋاندازلىقىدىن قالغان ئىدى. شەرۋانەمنى يەڭ-گىسى نازىلخان چىللاقتا بېرىپ كېلەيلى، دەپ ئۆزى چاقىر-غىلى كىردى. هويلا - ئارام‌لارنى سۈپۈرۈپ بولۇپ، پىلىگە غازاڭ سېلىشقا تۇتۇنغان شەرۋانەم يەڭگىسىگە قاپىقىنى ئېچىپمۇ كەتمىدى. چىللاقتا بارماسلىقنىڭ قازىنىنى ئېسىپ

تۇرغاچقا، ئالدىن ئويلاپ قويغىنى بويىچە سەۋەب كۆرسەتتى. ئەمما يەڭگىسى چىڭ تۇرۇۋالدى، ئاكىسىنىڭ يۈزى ئۇچۇن خا-پا بولۇپ قالغان تەرەپلىرىنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتىپ، بىللە بېرىشنى ئۆتۈندى. كېيىن ئاكىسى ئۆزى كىردى، توي كۇنە-دىكى كۆڭۈلسىز ئىشلارنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتىپ، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن چىرايلىق ئۆتۈش توغرۇلۇق بىرمۇنچە ياخ-شى گەپلەرنى قىلدى.

شۇنداق قىلىپ شەرۋانەم چىللاقتا بىللە كەلدى. ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلى پاراكەندە بولۇپ، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن مېهماندارچىلىق ئوينىغانغا تۇشلۇق خۇش كەيپىيات يوق، سۆت رەڭ چىكەن كۆڭلەكتىن ئەكسىلەنگەن نۇردا پارقىراپ تۇرغان ئاق سۇزۇك چىرايىدا بىر خىل ناخۇشلۇق مانا مەن دەپ چې-نىپ تۇراتتى.

— بۇگۈن گېپىڭىزمۇ يوق، كۈلكىڭىزمۇ يوق، نېمە بول-دى شەرۋانەم ئاچا؟ — دېدى ئۇنىڭ سول يېنىدا ئولتۇرغان روزىگۈل شەرۋانەمنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىغاندەك.

— كۈلگىدەك ئىش بولسا كۈلمەمدىمەن، — دېدى شەرۋا-نەم روزىگۈلگە خۇددۇكسىرەپ، — ياكى بىر كىم مېنى قىچىق-لىمىسا.

— ۋىيەي، قاچاندىن بېرى قىچقىلسا ئاندىن كۈلىدىغان بولۇپ قالدىڭىز؟ ئىلگىرى بۇنداق مېهماندارچىلىقلاردا تۇرمۇ-سىزنىڭ، گەپمۇ سىزنىڭ، كۈلكىمۇ سىزنىڭ بولاتتى. بۇگۈن ئەجەب...

— تاۋىم يوق، — دېدى شەرۋانەم گەپتىن ئۆزىنى قاچۇ-رۇپ.

— نېمە بولدى، ئۇزاق كېسەل تارتقان ئادەمدەك كۆزلە-

ېنگىز ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتۇ. كېچىدىن ئوبدان ئۇخلىيالمىدىڭىزمۇ، نېمە؟

ــ ھە، ياق... ئۇخلىغان، ــ شەرۋانەم روزىگۈلنىڭ چېھرىگە لاپىدە بىر قاراپ يەنە كۆزلىرىنى قاچۇردى.

ــ بىز تۇزۇك ئۇخلىيالمىدۇق قاراڭ، باش توخۇ چىللىغاندا، سىلەر تەرەپتە كىمدۇر بىرىنىڭ ۋارقىراشقانىدەك، يىغلاۋاتقاندەك ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلدى. كۆيئوغۇللاردىن بىرەر يېرىمى ئىش چىقىرىپ، قېيىنئاتامنىڭ ئۆيىدە بىر خاپىلىق بولۇپ قالمىغان بولسۇن يەنە، دەپ ئەنسىرەپ بالىنىڭ دادىسىنى چىقىپ قاراپ بېقىڭ دەپ ئويغاتسام، ئۇ قورقۇنچاق نىزەمبىللا ئۇنمىدى. بۇ كېچىدە تالادا نېمە بار، يەنە توكمۇ ئۆچۈپتۇ، دەپ يوتقانغا تېخىمۇ ئىچكىرى كىرىپ ياتىدۇ، قاراڭ! شۇنىڭ بىلەن تاس ـ ماس قاپتىمەن ئىشىك تاقايدىغان دەمنى كۆتۈرۈپ ئۆزۈم يۇگۈرۈپ چىققىلى...

شەرۋانەمنىڭ كۆز چاناقلىرى بىر كېڭىيىپ، يەنە ئەسلىگە كەلدى. يۈرەك رېتىمى تېزلىشىپ، كېچىدىن يۈز بەرگەن ئىشنى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، قۇلۇم ـ قوشنىلار بىلىپ كەتكەندەك، كۆڭلىدە يامان ۋەسۋەسە پەيدا بولدى. ئۆلۈمتۇك غوجىخانىنى ئىچىدە مىڭنى تىللىدى. بۇ ئىشقا لايىقىدا بىر گەپ ياساپ، ئۆزىگە يۇقتۇرماي ئۆتكۈزۈۋېتىشنى ئويلىدى.

ــ ئۇ ئاۋازنى مەنمۇ ئاڭلىدىم، تەڭ كېچىدە يولدا بىر كىملەر ئۇرۇشقاندەك قىلدى.

ــ لېكىن ئۇ غوۋغانى ئاڭلىغان قېيىنئاتام ھۈسىيناخۇنى ئويغىتىپ ئىشىك ئالدىغا چىقسا، مەھەللىدە ھېچكىم يوقمىش. يىغلىغان، چىرقىرىغان ئاۋازلارمۇ بېسىقىپ قالغانمىش. شۇنىڭ بىلەن ھۈسىيناخۇن: « مەھەللىگە ئالۋاستى ئۆ-

گىنىپ قالغان بولسا، شۇ ئالۋاستىلار خوتۇن تالىشىپ چىرقىرىشىۋاتقان ئوخشايدۇ. كېچىدە ئۇلارنىڭ ئويناۋاتقان يېرىگە چىقىپ يامان قىپتىمىز، تېز كىرىپ كېتەيلى » دەپ قېيىنئاتامنىڭ پېشىدىن تارتىپ ئۆيگە ئەكىرىپ كەتكەنمىش!

ــ ئۇھ، ــ قورقۇپ كەتكەن شەرۋانەم كۆكسىنى تۇتۇپ قويدى، ــ مەنمۇ شۇنداق پەرەز قىلىپ، كېچىچە كىرپىك قاقماي تۇڭلۇككە قاراپ كەلىمە تەمجىتنى ئوقۇپ چىقتىم دەڭا!

شەرۋانەم ئاغزىدا شۇنداق دېگەندەك قىلسىمۇ، كېچىدىن يۈز بەرگەن ئىشلار چۈش ئەمەس ئىدى. غوجىخان ئۆمىلىگىنىچە كېلىپ چوكانىنىڭ يوتقىنىغا كىرىۋالدى. مەستىنىڭ ئالدىدىن ۋارقىرىغىنىچە قېچىپ يوتقان ـ كۆرپە يىغدىغان كاتىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان شەرۋانەم ئادەم توۋلاشتىن تېخى نومۇس قىلىپ، پاراكەندىچىلىكتىن تېخى قۇتۇلالماي، يالغۇز جېنىغا تويدى. شۇنداق تۇرۇپ بىر چاغ بولغاندا يوتقاندىن خورەك ئاۋازى ئاڭلاندى. مەستىنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرگەن چوكان تېخىمۇ جىلە بولۇپ، ئۇ ئەرنى بىر ئامال قىلىپ ئۆيدىن چىقىرىۋېتىشنىڭ كويىغا چۈشتى. ئەگەر ئۇنى چىقىرىۋېتەلمەستىن تالاق ئېتىپ كەتسە، تېخىمۇ يامان بولاتتى. غوجىخان سېكرېتارنىڭ قاق ئەتىگەندە شەرۋانەمنىڭ ئىشىكىدىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى ئاجايىپ خەۋەر مەنزىلسىز شالدەك ئاۋۇال مەھەللە ئىچىگە، ئاندىن كەنتكە، ئاخىرىدا پۈتۈن يۇرتقا بىر كېلەتتى. ئۇ چاغدا تۇل ئۆتۈۋاتقىنىغا يىلدىن ئاشقان شەرۋانەم قىزىل يۈزىنى نەدە كۆتۈرۈپ يۇرۈيدۇ؟ ئاكىسىنىڭ كۆزىگە قايسى يۈزى بىلەن قارايدۇ؟ چوكان شۇلارنى ئويلاپ، يوتقىنىدا بەخىرامان ئۇخلاۋاتقان مەستىنى كۆزىدىن يوقىتىش ئۈچۈن باش قاتۇردى. ئېشەكنىڭ تاپىنى سۆرىگەندەك

سۆرەپ ئېلىپ چىقىپ يولغا تاشلىۋېتەي دېسە، كۆچى يەتمەسلىكىدىن، ھەتتا بۇ كالا ئۇستىخاننىڭ تۆيۈقسىز يۇگۇرۈپ قوپۇپ ئۆزىنى خوراز مېكىيانىنى باسماقدىغاندەك بېسىۋېلىشىدىن قورقتى. ھويلىدىكى پالتىنى ئەكىرىپ مېڭىسىگە بىر قويماي دېسە، چوكانىنىڭ بۇ ئادەمگە چوڭ ئۆچ - ئاداۋىتى يوق. تولا ئويلاپ بېشى قاتقان چوكان ئاخىرى بىر ئەقىل تاپتى. كاتىنىڭ ئۇستىدىن چۈشۈپ ئىشىك - دەرۋازىلارنى ئېچىۋەتتى. ئاندىن تۆشۈگلۈكتە تۇرغان بىر چىلەك سۇنى ئەكىلىپ مەستىنىڭ بېشىغا چاچتى. غوجىخان سۇدىن ئەندىكىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۆي ئىچىگە، شەرۋانەمگە ئالاق - جالاق بىر قارىدى - دە، كەلمەيدىغان يەرگە كېلىپ قالغاندەك كەينىگە يېنىپ ئىغاڭلىغىنىچە تالاغا قاراپ ماڭدى...

شەرۋانەم تەمكىنەك ئولتۇرۇشقا زورۇقتى. ئەمما ئۇنىڭ نېرۋىلىرى تېخىچە جىددىي ئىدى. ئۇ تاڭغا يېقىن مەستىنى قوتۇلغاندىن كېيىن بەدەر چىقىپ ئىشىك - دەرۋازىلارنى يەنە تاقىۋالدى. قوسۇق، پاراكەندىچىلىكلەر بىلەن بۇلغانغان ئۆي، قوسۇققا مىلىنىپ تۇرغان مەستىنىڭ دوپپىسى... دېگەندەك مەينەتچىلىكلەرگە قاراپ بىردەم يىغلىدى. كېيىن ياغلىقىنى ئاغزى - بۇرنىنى تېڭىپ قوسۇق - غەلدى - غەشلەرنى كەتمەن بىلەن قىرىپ، ئۆينىڭ تېگىنى پاكىزلاشقا تۇتۇندى.

— تۈل ئۆتىۋەرسىڭىز كېچىلىرى قورقۇپ تۇزۇك ئۇخلىيالمايدىغان گەپ، شۇڭا ئېپىدىرەك يەردىن ئەلچى كېلىپ قالسا يەنە كەينىگە تارتىۋەرمەي، ئەرگە تەگسىڭىز بولغىدەك، — دېدى روزىگۈل. شەرۋانەم ئەندىكىپ كەتتى، كۆزىنىڭ قويرۇقىدا ئۇنىڭغا قاراپ قويدى. روزىگۈل كېچىدىن يۇز بەرگەن ئىشلارنى بىلىپ قالغاندەك تۇيغۇن ھالدا جىلمىيىپ ئولتۇراتتى.

— كۆڭلۈمدىكىدەك بولسۇن دېسەم، لايدىن ياسىۋالسام ياكى لاتا - پۈرۈچتىن تىكىۋالسام بولىدىغان ئوخشايدۇ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز، شۇنداق ياخشى ئەرلەر بارغۇ، ئاچا؟

— قويۇڭا شۇ ياخشىلارنى! — دېدى شەرۋانەم خۇرسىنىپ، — ساپلا چىقىمسىز، دورغا يارىماسلار... ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىدەكلىرىنى توڭگۇز تەلەي خوتۇنلار چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ بولدى!

— ۋىيەي، ماۋۇ ئاچامنىڭ گېپىنى، — روزىگۈل كۈلكىسىنى يوشۇرالماي ئاغزىنى تۇتۇۋالدى، — سىزگىمۇ خۇدايىمنىڭ ئويلىغىنى بارىدۇ... خۇدايىم ئەر - ئاياللارنى تۇرمۇشتا بەختسىز بولۇپ قالمىسۇن دەپ، بىر - بىرىگە نىكاھ، رىزقىنى چاتقاندا، بىر يامانغا بىر ياخشىنىڭ رىزقىنى سالارمىش. ئەرلەرنىڭ چوڭ ئەيىپى بولمىسىلا، ئۇلارنىڭ پېشىنى چىڭراق تۇتقان ياخشى. شۇڭا قورسىقىڭىزنى كەڭرەك تۇتۇپ، ئېرىڭىز بىلەن كېلىشىپ قالامسىزكىن - يا؟...

— ۋايىيەي، ئۇ بەڭگىنىڭ ھەرگىز ياخشى گېپىنى قىلغۇچى بولماڭا!

— ئەمىسە ھېلىقى توختىكامچۇ؟ ئاڭلىسام ئۇ ئادەم سىزنى ئەگىپ قالغانمىش.

— توختىكىڭىز؟...

— ھەئە، ھېلىقى...

— قويۇڭا ئۇ گوندازنى...

— ۋۇي ئۇ ئادەمنى شۇنداق رايىش، بەلەن ئادەم دېيىشىدىكەنغۇ؟

— ئۇ گوندازنىڭ خىرىلداپ سەت ھەجىيىشلىرىنى كۆر-سەم چىشىم قېيىشىپلا كېتىدۇ. يەنە تېخى ئىككى بالىسى بار.

— مەيلى ئەمەسمۇ، بالا دېگەننى باققۇلۇق.

— مەن ئۆگەي ئانا بولالمايمەن.

— ۋاي خۇدايىم ... ئەمىسە ھېلىقى...

تۆرده قۇدىسى ئاغىچىخانىنىڭ ئىززەت ـ ئېكراملىرى، چاي قۇيغاندىكى تەكەللۇپلىرى ئىچىده ئولتۇرغان نازىلخان، يەتته ـ سەككىز چە مېھمانىنىڭ ئايىغىدىن ئورۇن ئالغان قېيىنىسىڭلىسى بىلەن چوڭ كېلىنىنىڭ خىلىدىن بېرى بۇلۇڭغا تىقىلۇۋلىپ كۆسۈرلىشۋاتقىنىغا ئىچى پۇشقاندەك قىمىرلاپ ئولتۇرالماي قالدى. روزىگۈل قېيىنئانىسىنىڭ چىرايىغا قاراپ گەپتىن توختاپ قالدى.

شەرۋانەم كەچكىچە ئېچىلالماي يۈردى.

ئۇچىنچى باب

14

قۇياش كۈندىن ـ كۈنگە تىكلىنىشكە باشلىدى. قۇياشتىن زېمىنغا چېچىلىۋاتقان يال ـ يال ئىسسىق قۇملۇق باغرىدا يېيىلىپ ياتقان ئېتىزلاردىكى بۇغداي باشاقلىرىنى بۇغدايىلىقنىڭ نېرىسىدىكى زۇمچەك ـ زۇمچەك قوم دۆۋىلىرىدەك ئالتۇن رەڭگە كىرگۈزمەكتە ئىدى.

ئورما پەيتى يېقىنلىشىپ ئىش كۆپەيگەنسېرى، پىننەخاناغا ئىش خۇشياقماس بولۇپ قالدى. كېلىنلىرىنىڭ روھىي ھالىتىدىكى تېرىقتەك ئۆزگىرىشىنىمۇ نەزىرىدىن ساقىت قىلمايدىغان نازىلخان بۇ كېلىنگە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ تاپا ـ تەنە قىلىۋاتقاندەك بىر تەرزده دېدى:

— ھە... قاقىرامدا قالغان يۆگىمەچتەك سولىشىپ قاپتىلىغۇ، خان؟

— پۇت ـ قولۇمدا جان يوق، يېنىم يەر تارتىپلا تۇرىدىغۇ تالىڭ!

— نىم بولغانغا شۇنداق بولىدۇ، قورساقلىرىدا بارمۇ ـ يا؟ — قېيىنئانا كېلىنىنىڭ چۆگۈندەك كىچىك تۇرقىغا بۆلەكچە سەپ سالدى.

— خەپ خۇدايىم ساقلا، — دېدى كېلىن چوغقا دەسسۇئالغاندەك ئەندىكىپ.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ؟ سىلى بىزگە كېلىن بولۇپ كىرگىلى نىكەم. بۇ چاغقا كۆكرەك پۈرمە كۆڭلەك كىيىدىغان ۋاقلىرى بولۇپ قالدى پىننەخان...

— قورساق كۆتۈرسەممۇ بۇ ئۆيگە ئايبغىم ئىسسىغاندىراق بىر گەپ بولار!

كېلىن شۇنداق دېدى ـ دە، كەينىگە بۇرۇلۇپ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. قېينىئانا كېلىننىڭ كەينىدىن چەكچىيىپ قاراپ قالدى. ئاغزىنى مىتىلدىتىپ بىر نېمىلەرنى دەپ غوڭشىدى:

— كۆرسىلە، ما ئىشنى... بۇ ئۆينىڭ كېلىنلىرى تۇرۇپلا خوجا چىقىرىۋالدىيا؟

كېلىننىڭ قىلىقىدىن قولى ئىشقا بارماي قالغان نازىلخان ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېتىپ تۇرۇپ كەتتى. خوتۇنىنى باشقۇرالمىغان ئوغلىنىڭ قۇلقىنى تولغاپ قويۇش ئۈچۈن ھۇسىناخۇننى ئىزدىدى. كۇن پېشىندىن ئۆتكەندە ھۇسىناخۇن ئېشەكنى سانچىپ ھويلىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ كونا — يېڭى ئورغاقلارنى قاقتۇرۇش، چاقلىتىش ئۈچۈن بازارغا بارغان ئىدى.

ھۇسىناخۇن ئورغاقلارنى جايىغا قويۇپ، ئېشەكنى ھارۋىدىن چىقىرىپ ئوتقا قويۇپ تۇرۇشىغا، ئانىسى ئۇنى چاقىرىپ قالدى. ئۇ قولىدىكى نېمىدۇر بىر نېمىنى قىزىل يالتىراق خالتىسى بىلەنلا ھارۋىنىڭ يان تەرىپىدىكى سايمان ساندۇقىغا يوشۇرۇپ قويۇپ، ئارقا ھويلىدىن ئانىسىنىڭ يېنىغا چىقتى.

— ھۇسىناخۇن مەيەرگە كېلىڭا، گەپ بار، — نازىلخان

ئوغلىنى باشلاپ قوش قانات ئىشىكلىك دالان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ھۇجرا ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن ماراپ تۇرغان پىننەخاننىڭ ئۆڭ ـ سولى ئۆچتى. ئېرى ئانىسىدىن گەپ ئاڭلاپ چىقىپ ئۆزىنىڭ ئەدىپىنى بېرىۋېتىدىغاندەك سالپىيىپ كۆڭلى بىر قىسما بولدى... «بولسا، بىر گەپ ئۆگىتىپ مېنى تاياققا قويسۇن قېنى، كۇدە ـ كۆرپەنى يىغىشتۇرۇپ ئانامنىڭ ئۆيىگە كېتىمەن. مۇشۇ كۇنلەردە يامانلىۋالىدىغان بولسام، يالغۇزچىلىقتا ئىش قىلىپ بولالماي تۇرغان ئانامغىمۇ راسا خۇشياقىدۇ، تازا...» پىننەخان بولار ـ بولماس خىياللارنى قىلىپ تۇرغاندا، ئېرى ئانىسىنىڭ يېنىدىن چىقىپ ھويلىدا بىردەم ئايرىلىدى بولۇپ تۇردى. كېيىن كەتمەننى كۆتۈرۈپ تالاغا ماڭدى. ئوغلىنىڭ كەينىدىن ھويلىغا چىقىقان نازىلخان چېھرى ئۆڭگەن ھالدا بىردەم قاراپ تۇرۇپ ئارقا تەرەپكە ماڭدى.

« ئوش... بىردەم يېتىپ ئۇخلىۋالايچۇ، ئەتىگەندىن كەچكىچە قاچىسىنى يۇيۇپ يۇندىسىنى تۆكسەممۇ تۈزۈككىنە ياخشى گېپى يوق، قىلغان گېپى شۇ بولغاندىكىن... » پىننەخان ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا يىغىلىق تۇرغان يوتقان — كۆرپىسى ئۈستىدىن تەكىنى ئېلىپ بېشىغا قويدى. ئۇنىڭ ئۆزىچە قورساق كۆپۈكى ئۆرلەپ قالغان ئىدى.... چوكان ئالتۇن سۆكە زىرىسىنى قۇلىقىغا سالدى، ئۇزۇكلەرنى بارمىقىغا ئۆتكۈزدى. ئايدەك ئېچىلىپ، كۇندەك كۈلۈپ يەڭگىلىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. يەڭگىلىرىنىڭ كۆزلىرىدە ھەسەت ئۇچقۇنلىرى پىلىلداپ تۇرسىمۇ، ئەمما زورىغا كۈلۈشۈپ، ئۇنىڭ بارماقلىرىنى سىلىشىپ كەتتى. قۇلىقىغا گەپ قىلغان بولۇپ، ئالتۇن سۆكىسىگە سۆيدى. «قالتىس يارىشىپتۇ، چىرايلىقسىز» دەپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كېتىشتى.

— ھۈسىيناخۇن ئېلىپ بەردى، — دېدى چوكان خوشلۇ-قىنى باسالماي، — دوست - دۇشمەننىڭ ئالدىدا چىرايلىققىنا سېلىڭ خوتۇن، دېدى.

— ئېرىڭىزنىڭ خوتۇنغا كۆيۈمى باركەن، — دېدى يەڭ-گىلىرى ئاغزىنى تامشىتىپ، — بىزنىڭ ئەرلىرىمىز شۇنچە-لىك بولسىچۇ، كاشكى!

— كۆيگۈچىلىكى بولسا، كۆيىدۇ، — دېدى چوكان كۆك-سىنى كۆتۈرۈپ، — مېنىڭ ھۈسىنەم دېگەن شۇنداق.

— ئەھمەي...، — دېدى يەڭگىلەر بىر - بىرىگە قارە-شىپ، — قانداق قىلىپ كۆيدۈرۈۋالدىڭىز ئۇنى؟ ئوتقا قاقلاپ بەردىڭىزمۇ يا...

— ئېتىزلىقتا ئاپتاپ كۆرگەن، — دېدى چوكان بوش كەلمەي.

— ئوھۇ، — دېدى يەڭگىلەر كۆز قىسىشىپ، — ئاپتاپ كۆرسە قاق بولىدۇ، سۈيى قېچىپ زاڭ بولىدۇ!

چوكان گەپ قىلالماي يۈزىنى تۆتۈۋالدى. يەڭگىلىرى ئۇ-نىڭغا قانداقمۇ گەپ بەرسۇن! ئۇلار قەھ - قەھلەپ كۈلۈشتى. چوكان يەرگە كىرىپ كەتكەندەك بولۇپ كەتتى... پىننەخان چۆچۈپ كۆزلىرىنى ئاچتى. ئاۋۋال قۇلىقىنى، ئاندىن بارماق-لىرىنى سىلىدى. بايا ئۇنى خۇش قىلغان ئالتۇنلار يوق، قۇلە-قىدا سۈپۈرگە ياغىچى، بارمىقىدا خېمىر قاقچى قېتىپ تۇراتتى. چوكان تامدىكى گۈل باسقان زەدىۋالغا يۆلىنىپ يىغلاشقا باشلىدى.

— ۋاي - ۋاي... نىم بولدى خوتۇن سىزگە؟ — يەرگە قاڭ ئۇرغاندەك گۈس - گۈس دەسسەپ ئىشكتىن كىرىپ كەلگەن ھۈسىيناخۇن خوتۇنىغا قاراپ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىلا

تۇرۇپ قالدى، — ئېمىزگىسىنى تاپالمىغان بوۋاقتەك يىغلاپ قاپسىزغۇ؟

— نىم بولۇشۇم بىلەن كىمنىڭ كارى! — دېدى پىننە-خان ئېرىگە تەتۇر قاراپ، — ئېشەكنى ھارۇنغا قوشۇپ مېنى ئانامنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇڭ!

— ۋاي نېمىشقا؟ ۋاي ئەمدى مانى...

— سىز بىلەن قاملىشىپ بولالمىغۇدەكمەن.

— ۋاي بىر بەلەن قاملىشىغلىق ئەمەسمىدۇق؟ — ھۈ-سىيناخۇننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ قالدى، — ياكى مېنىڭ بىر يېرىم قىر قوپۇپ چىقمىسا...

— سىز بىلەنغۇ قاملاشقان، ئانىڭىز مېنى پاتۇرمايدىغان ئوخشايدۇ!

— ۋاي - ۋاي... نىم دەيدىغاندۇ ماۋۇ! — ھۈسىيناخۇن ئىشكنى يېپىۋېتىپ، دېرىزىگە قاراپ قويدى، — مەن كۆر-سەم، ئانام ھېچبىر سىزنى پاتۇرمايدىغان چىراي ئەمەس؟

— سىزگە ئۇنداق كۆرۈنمىگىنى بىلەن، ماڭا شۇنداق. بايا تىنمۇ بىكار تۇرغىچە بىرمۇنچە يامان گەپ ئاڭلىۋالدىم.

— ئۇنداق ئەمەستۇ؟

— خۇپسەنلىك قىلماڭا، دېرىزىدىن ماراپ تۇرسام سىز-نمۇ ئەكىرىپ قۇلقىڭىزنى تولغاپ بولىدىغۇ!

ھۈسىيناخۇننىڭ دۆڭ قاپاقلىرى لىپىلداپ كەتتى:

— خىيالىڭىزغا نېمە كەلسە شۇنى گۇمان قىلىدىكەنسىز خوتۇنەي، ئۇششاق گەپ قىلغىچە يەيدىغىنى بولسا كاپۇر - كۇ-پۇر يەپ، كىيىدىغىنى بولسا چىرايلىق كىيىپ، ئىش بولسا چاققان - چاققان قىلىۋېتىپ، كۈلۈپ ئولتۇرسىڭىز مېنىڭ كۆڭلۈمۇ...

— ۋاي، ئۇششا غۇجام شۇنداق قىلاي، قۇلىقىم تىل ـ دەشنام، يامان گەپتىن قۇتۇلالمىسامۇ، ئالتە ئايدا بىر قېتىم كېسىم ئېلىپ بەرمىسامۇ، مېنى باشقا كېلىنلەردەك كۆرمەسمۇ شۇنداق قىلاي، ماقۇلما!

— ۋاتاقلاۋەرمەڭا خوتۇنهەي! ئاھاي... قورسىقىڭنىڭ خېمىر تۇرۇچى ئېشىپ كېتىپتىمۇ دەيمەن، سىزنىڭ! — پىنىخانىنىڭ كوتۇلداۋېرىشىگە چىدىمىغان ھۇسېيناخۇن چالۋاقاپ ئۇنى سىلكىشلىدى.

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ تالاش ـ تارتىشى ئۇزاققا سوزۇلدى. ئۇلار ياش، بېشىدىن كۆپ ئىسسىق ـ سوغۇقلار ئۆتمىگەن بولغاچقا، ساددىلىق بىلەن تۇزلۇك ئارىلىشىپ كەتكەن ھېسسىيات ۋە كۆز قاراشلىرىدا كۆلكىلىك ئىبارىلەرمۇ، ئويلىنىشقا تېگىشلىك ئىشلارمۇ بار ئىدى. ھۇسېيناخۇن ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ ئاخىرى خوتۇنىنى ئالدىدى. ھارۋىنىڭ سانىدەك قىغا تىقىپ قويغان نەرسىنى ئەكىرىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى.

— گۆش يەڭلار، خوتۇن.

— كاۋاپ... ۋىيەي، بۇنى كىم بەردى؟

— ئۇش...، — ھۇسېيناخۇن خوتۇنىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، — بىركىم بېرەتتىمۇ؟ چۈشتە بازارغا بارغاندا سەلىنى دەپ ئالغان.

— ۋىيەي، مېنى ئۇنتۇپ قالمىغىنىڭىزنى، — پىنىخان يۇمشاق نانىنىڭ ئارىلىقىغا سىيرىلغان كاۋاپتىن بىر تىكە ئېلىپ ئاغزىغا سالدى ، — ھەر قېتىم بىرەر ئىش كۆڭلۈمگە كېلىپ يامانلىۋالاي دېگەندە، مېنى مۇشۇنداق ئالدىۋالامسىز... ھۇ، شىلامچى گاچا.

— بۇ شىلىغىنىم ئەمەس، ئوبدانراق باقاي دېگىنىم،

باچكىدەك ئاجىز تۇرسىڭىز.

— ھۇسېيناخۇن، — ئاغزىغا لىق گۆش تولدۇرۇۋالغان پىنىخان ئېرىگە يۆلەندى.

— ئوۋ... نېمە دەيسىز؟

— ئالتۇن زىرەمنى ئوڭشىتىپ بېرىڭە.

— كىم سىزنى ئۇ بىر نېمىنى ئېشەكنىڭ تۇۋىقىغا ئېسىپ قويسۇن دەپتۇ! — ھۇسېيناخۇن خوتۇنىنىڭ چىشىغا تەگدى، — ئەمدى بوغجىمىڭىزغا سېلىپ تەۋەرۈك قىلىپ ساقلاڭ.

— ۋايجان... نېمە دەيدىغاندۇ بۇ ئۇۋال تەگكۇر گاچا... ئۇنداق دېمەڭ، قالاڭا مەن سىزدىن خۇش بولۇپ قالاي.

— خۇش بولىدىغان ئىش بولسا، ياساتسام ياسىتىپ بېرەي. لېكىن ھازىرقى زەرگەرلەرنى بەك ساختىلىشىپ كەتتى دەيدۇ. كونىسىنى يوق ھېسابتا ئۆتكۈزۈۋېلىپ يېڭىسىغا ئالماشتۇرۇپ بېرەرمىش، بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ سېتىش باھاسى بويىچە پۇل تۆلەيدىغان گەپكەن. ئانامنىڭ ئېيتىشىچە، بۇرۇنقى زەرگەرلەر ئۆزىنىڭكىنى ئۆزىگە ياساپ بېرەرمىشكەن.

— خوتۇن كىشىگە ئېرى ئۆز قولىچە ئالتۇن ئېلىپ بەرسە، بەختى ئېچىلارمىش، دېسە.

— ھىم، شىلامچى.

— ياق، شىلىغىنىم ئەمەس، بايا چۈشۈمدە سىز مېنىڭ ھەممە يېرىمنى ئالتۇنغا تولدۇرۇۋاتكەنكىسىز... مەن ئاشۇ ئابرۇيىپەرەس يەڭگىلىرىمنىڭ ئالدىدا گۈلدەك ئېچىلىپ كېتىپتىمەن.

— ئوھوي، — ھۇسېيناخۇننىڭ كەيپى كۆتۈرۈلۈپ، خوتۇنىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى، — قېنى ئۇ ئالتۇنلار؟

— يەڭگىلىرىم كۆرەلمەي زادىلا قىلغانتى، ئاچچىقىمدا يىغلاپ تاشلاپتىمەن، يىغلىغان پېتىم ئويغانسام، ئالتۇلارنىڭ ئۈۋىقىمۇ يوق، يەنە شۇ سۈپۈرگە ياغىچى، خېمىر قاقىچى تۇ-رىدۇ. كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغانچە بىر ھازا يىغلاپتىمەن.

— ھەمدەم خىيالسىز جۇمۇ سىز. ئۆچكە داڭگال چۈشەي-دۇ، توخۇ داڭگال دەپ، شۇنىڭدىن باشقا گېپىڭىز يوق سىز-نىڭ!

پىننەخان يەنە دومسىيىپ قالدى. ھۈسىيىناخۇن دادىسى-نىڭ چاقىرىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ ھويلىغا چىقىپ كەتتى.

15

ئابباسخان ئەتىگەندە ئاتىنى ئېگەرلەپ بازارغا جابدۇندى. توي ئىشلىرىنى تۈگىتىپ كۆڭلى تىنغان بۇ كونا بەدىنك ئۆڭ-كەن ھەپتە بازارغا بارالمىغاچقا، بازار خۇمارى ئەدەپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭ تەييارلىقلىرى پۈتكەندىن كېيىن قانداقتۇر بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك بىر پەس توختاپ قالدى. ئوغلىنىڭ ھۈجرىسىغا قاراپ ئۇنى چاقىردى:

— ھاپىز قارىي... بېرى چىقىڭلار، ئوغلۇم!

ئىشىكتىكى ئاق تور پەردە قايرىلىپ، ھاپىزنىڭ بېشى كۆرۈندى. ئۇنىڭ چىرايى بىر ئاز سۈزۈلۈپ رەڭ تۈزۈپ قال-غاندەك كۆرۈنەتتى.

— بازارغا بارغىڭلا بارمۇ، بالام؟

— قانداق قىلىدىغان ئىشكىن، — ھاپىز گەدىنىنى قاشلاپ كەينىگە قاراپ قويدى. ئابباسخان ئىلگىرى ھەر ھەپتە

بازارغا قاچىدىغان ئوغلىنىڭ راۋرۇس بىر ئەر بولغاندا تىلىنى چاپناپ قالغىنىنى كۆرۈپ، ئۆسكىلەڭ قاشلىرىنى ھىمىرىپ بۇيرۇق قىلغاندەك دېدى:

— بېرىپ كېلىڭلار، ئاغىچاڭلارنى ئاپىرىپ بازار كۆر-ىتىپ كېلىڭلار، ئۇنى ـ بۇنى ئېلىپ بېرىڭلار... ئورما باشلانسا تاكى خامان ئالغىچە بىر يەرگە مىدىرلىغىلى بولماي-دىغان گەپ، ئۇ چاغدا ئىچىڭلار پۇشۇپ قالىدۇ.

— ئۇغۇ بار گەپ، بارساق بارايلى ئەمىسە .

— يانچۇقىڭنىڭ مىجەزى قانداق، خەجلىگىلى ئاقچا بارمۇ - يا؟

— ھى... ھى... شۇ... — ھاپىز چالا ھەجىيىپ، ئەركە-لىك بىلەن دادىسىنىڭ كۆزىنىڭ تېگىگە قارىدى.

— يوقمىتى ؟ بولمىسا تۇتۇڭلا ماۋۇ ئەللىك كويىنى. ئو-غۇل بالىنىڭ قولىدا پۇل بولمىسا بولمايدۇ. ئەمما زە... ئوغ-لۇم، خوتۇنىنى بازارغا ئېلىپ بارغان ئادەم دېگەن تۈز بېرىپ رۇس قايتىپ كېلىمىز جۇما. بۇرۇنقى سالتاڭ چاغلىرىڭلار كەتتى ئەمدى.

— چاتاق يوق.

— ئاشۇ تايىنى يوق، تۇتامسىز گېپىڭلارنى تاشلىۋې-تىڭلار بالام. بىزنىڭ ماقۇل، گەپ ئاڭلايمەن... دېگەندەك چىرايلىق گەپلىرىمىز بارغۇ!

— ھە ماقۇل، گەپ ئاڭلايمەن، دادا.

— ھەببەللى، — ئابباسخان ئوغلىغا مەستلىكى كەلگەن-دەك قاراپ قويۇپ، بالىلىرىنىڭ ئانىسىغا گەپ تاپىلىغاندىن كېيىن ئاتىنى يېتىلەپ ھويلىدىن چىقىپ كەتتى.

كۈن نەيزە بويى تىكلەنگەندە، ۋېلىسىپىتىنى يېتىلىۋالغان

هاپىز نۇربۇۋنى كەينىگە سېلىپ يولغا چىقتى. بېشىغا قىزىل شارپا چىگىپ، قىپقىزىل چىكەن كۆڭلىكىنى كىيىپ، يېلىنجاپ تۇرغان ئوت يالقۇنىغا ئوخشاپ قالغان بۇ كېلىنچەك يېڭى ئۆي، يېڭى مەھەللىدە تارتىنىش، تەمتىرەش، ھودۇقۇشتىن ئاران ـ ئاران يەر دەسسەپ ماڭاتتى. «خۇداغا ئامانەت گۈل كېلىنىم، ئېرىڭىز بىلەن گۈلدەك ئېچىلىپ ئويناڭ، خۇشال كۈلۈڭ، كەچ قالماي پاتراق كېلىڭ، ھاردۇقىڭىزغا چۆچۈرە تۈگۈپ ساقلاپ تۇرىمەن...» ئۇ كېتىۋېتىپ پېشانىسىنى سىلاپ قويدى. بايا قېينىنىسى شۇنداق تاتلىق گەپلىرى بىلەن ئۇنى بازارغا ئۇزاتتى، پېشانىسىگە سۆيدى. كېلىن كۆنمىگەن باچكىدەك ئۇركۈپ، تەمتىرەپ تۇرسىمۇ، ۋۇجۇدى ئىللىپ قالغان ئىدى.

مەھەللە ئىچىدە قەدەمدە بىر چوڭلار ئۇچراپ تۇرغاچقا ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن ۋېلىسىپىتكە مىنمەي، ئۇچرىغانلار بىلەن سالاملىشىپ پىيادە ماڭدى. ئىشىك ئالدىدا بالىلارنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرغان ئانا كېلىنىنىڭ ئۆتكەن ـ كەچكەندىلەرگە قىلغان سالام ـ سەھىتىگە قاراپ: «خېلى قائىدە ـ يوسۇنلۇق، يۈزى تۆۋەن كېلىن ئەكىرىپتىمەن » دەپ، كۆڭلىدە رازىمەنلىك ھېس قىلدى. ئوغلىنىڭ ئەمدى بەڭگۇاشلىقىنى تاشلاپ باشقىدىن ئادەم بولۇشىنى، ئۆينىڭ ئېغىر ـ يېنىكىنى تەڭ كۆتۈرۈپ، دادىسىنىڭ ئېغىرىنى تارتىشىپ بېرىشىنى تىلەپ قالدى.

هاپىز مەھەللە ئىچىدىن ئۈزاپ چىققاندىن كېيىن نۇربۇۋنى ۋېلىسىپىتىنىڭ كەينىگە مىندۇرۇۋالدى. يول قۇمساڭغۇ، توپىلاڭ بولسىمۇ، يول ياقىسىدىكى قويۇق تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغانلىقتىن، كىشىگە بىر خىل كۆڭۈللۈك تۇيغۇ بە-

رەتتى. شۇ تۇرقىدا شاخلار، يوپۇرماقلار گىرەلىشىپ تۇرغان يېشىل كارىدوردا هاپىز بىلەن نۇربۇۋى ئەمەس، لاۋۇلداپ تۇرغان بىر پارچە ئوت ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

كەنت، مەھەللىلەردىن ئات ـ ئېشەكلىرىنى چاپتۇرۇپ كەلگەن كىشىلەر ئاللىقاچان بازارنى ئاۋات قىلىۋەتكەن ئىدى. يازلىق يېغىم ـ تېرىمدىن بۇرۇن سودىسى جانلىنىپ كېتىدىغان تۆمۈرچى ئۇستىلارنىڭ تاراڭ ـ تۇرۇڭى، تراكتورلارنىڭ تاتىلداشلىرى، كۆنگەن ئېغىل ـ قوتانلىرىدىن ئايرىلىپ سېتىلىش ئۈچۈن ھەيدەپ كېلىنگەن قوي ـ كالىلارنىڭ ياتسىراش، مەرەش ـ مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى، توخۇلارنىڭ قاقاقلاشلىرى بازارنى بىر ئالغان ئىدى.

كەينىگە ئادەم ئېلىپ ئۇزاق يولدا ھېرىپ كەتكەن هاپىز هاسىراپ ـ ھۆمىدەپ بازارغا كىرىپ كەلدى. چوڭ ئايلانما دوقمۇشنىڭ چېتىدىرەك توختاپ، كەپكە شەپكىسى بىلەن ئۆزىنى يەلپۈپ بىردەم دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن كەينىدە تۇرغان نۇربۇۋىگە بۇيرۇق قىلغاندەك بىر ئاھاڭدا:

ـــ مەشەدە بىردەم ساقلاپ تۇر، مەن ۋېلىسىپىتىنى ئا تەرەپتىكى تونۇش دۇكانچىغا ساقلاشقا بېرىپ كېلەي، ـــ دېدى ئۇنى سەنلەپ.

ـــ ماقۇل، ـــ دېدى نۇربۇۋى ئېرىگە بەكرەكمۇ قارىيالماي، ـــ ئۇزاققا قالماسسىز؟

ـــ ماقۇل دېسەڭ بولدى، ـــ هاپىز ئايالىنىڭ گەپ قىستۇرغىنىنى ياقتۇرمىغاندەك ئۇنىڭ كۆزىگە ئالىيىپ بىر قاراپ قويدى.

ـــ پات كەلمىسىڭىز قورقىدىكەنمەن شۇ، ـــ نۇربۇۋى يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي شۇنداق دېدى.

ـــ مۇشۇ كۈپكۈندۈزدىمۇ؟ كىچىك بالىدەك گەپ قىلىدۇ-كەنسەن، ـــ ھاپىز ئۆزىنىڭ ئەر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويماقچى بولغاندەك يوقىلاڭ گەپكە ئاچچىقلانغانچە كەتتى. نۇربۇ-ۋى يەرگە كىرىپ كەتكەندەك بولۇپ، ئۇنى ئېرىم دەپ ئەركىلەپ ئاغزىدىن چىقىرىپ سالغان گېپىگە پۇشايمان قىلغانچە قالدى.

ھاپىز ۋېلىسىپىتىنى ساقلاشقا بېرىپ، كەينىگە يانايي دەپ تۇرۇشىغا، بىرى ئۇنى چاقىرىپ قالدى:

ـــ ھاپىز، ھاي ھاپىز ئاداش!

ھاپىز كەينىگە بۇرۇلۇپ، يولنىڭ ئۇ چېتىدىن ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان سەمەتنى كۆردى. ئۇلار ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ۋاقىتلاردا بىللە ئوچۇشقان ئالا قاناتلار ئىدى. ئىككىسى بىر بولۇپ يەتتە ـ سەككىز بالىنى كەينىگە سېلىپ چىقمىغان دۆڭ، كىرمىگەن ئازگال قالمىغان. سىنىپ مۇدىرى خانىمنى ئوقۇتقۇچى بولغانغا بۇرنى ـ قۇلىقىغچە تويغۇزغان ئىدى.

ـــ ئوھوي... تەمرەتكىلىرىڭ چۇشۇپ سۇزۇلۇپ قاپسەن-غۇ، ئاداش؟ ـــ سەمەت ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ قولىنى سىقتى. بېشىدىن پۇتىغچە بىر قېتىم قاراپ قويدى. ھاپىز ھەقىقەتەن تۇنۇگۈنكى ھاپىز تاكىراڭ ئەمەس ئىدى. پاكىز يۇيۇلغان كالتە يەڭ ئاق كۆڭلىكى، قىرى چىقىپ تۇرغان قارا كۆك شىمى، تو-پا بولسىمۇ يېڭىلىقى بىلىنىپ تۇرغان ئايىغى، بىلىكىگە تا-قىۋالغان سائىتى، كەمىرىگە ئېسىۋالغان چاققانغىنە غىلاپ پىچىقى، ئاق كۆڭلەكنىڭ مەيدە يانچۇقىدىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان ئەللىك سوملۇق پۇل ئۇنى باشقىچە بىر ئادەم قىلىپ قويغان ئىدى، ـــ كادىر سۈپەت بولۇپ قاپسەن. نېمىنىڭ دۆ-لىتى بۇ؟

ـــ خوتۇنىنىڭ دۆلىتى ئاداش، ـــ ھاپىز قاملىشا ـ

قاملاشماس بىر كېرىلىپ قويدى.

ـــ نېمە، توي قىلىۋالدىڭ؟ ـــ ئاغىنىسى ئىشەنمىگەندەك بىر ئاھاڭدا سورىدى، ـــ ئەمىسە قېنى باغىقىڭ، بىزنى چا-قىرمايلا توي قىلىۋالمىغانسەنا؟

ـــ ھەممىڭلارغا خەۋەر سالغان، لېكىن سېنى قاراقاشقا دېدىمۇ، بىر يەرگە كېتىپتۇ، دېدى.

سەمەت ئۆزىگە تەئەللۇق بولىدىغان مۇھىم بىر نەرسىدىن مەھرۇم قالغاندەك غۇچچىدە تۇرۇلۇپ قالدى. پاخما چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن كەينىگە تاراپ قويۇپ ئېيىبلەش نەزىرىدە ھاپىزغا گۆلەيدى:

ـــ پايلاپ تۇرغاندەك ئادەم بىر يەرگە مىدىرلاپ بولغىچە ھاپىلا ـ شاپىلا توي قىلىۋالغىنىڭنى قارا سېنىڭ!

ـــ خوتەن تەرەپلەرگە ئۆتكەنمىدىڭ، نېمە ئىش قىلدىڭ ئۇ يەرلەردە؟ ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭ بارمۇ؟

ـــ نەدىكى ئۇرۇق ـ تۇغقان دەيسەن، خەقنىڭ گېپىگە كىرىپ قاشتېشى ئىزدەپ باردۇق شۇ.

ـــ قاشتېشى؟

ـــ ھەئە، خەۋىرىڭ يوقمۇ؟ ھازىر تەلىيى بارلار يەكەن دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى كاچۇڭ، قوشراپ دېگەن يەر-لەرگە بېرىپ قاشتېشى تېپىپ ئاز ـ تولا پۇل تېپىپ يۇرمەم-دۇ. مەنمۇ شۇنىڭغا قىزىقىپ قالغان. لېكىنزە، بۇ تەرەپلەردىن پۇلغا يارىغۇدەك تاش تاپالمىدۇق. شۇنداق يۇرۇۋاتسام باشقا تاشچىلار خوتەننىڭ گېپىنى قىلدى. شۇلار بىلەن بىللە بار-غان.

ـــ قانداق بولدى، پۇل تاپالىدىڭلارمۇ؟

ـــ بۇنى دەپ كەلسەم بىر پاتمان گەپ. جۇرە بىرەدەم

مۇڭدىشىمىز، ساڭا گەپ قىلىپ بېرىمەن، مەن.

ــ ياق، مەن ئالدىرايمەن ئاداش، خوتۇن بازارنىڭ ئاۋۇ دوقمۇشىدا ساقلاپ قالغان.

ــ ۋاي جۇرە، خوتۇن دېگەن ساقلاپ تۇرىدۇ.

ــ ئۇنداق قىلساڭ بولمايدۇ ئاداش، بىسمىللا دەپ ئۆ-شكىتىن چىقىشىمىز تېخى بۇگۈن...

ــ ما گۇيناڭ خوتۇن ئالا ــ ئالمايلا تىلىنى چاينايدىغان بولۇپ قالغىنىنى... تازا ياماق يەردىن جۇۋان خوتۇن ئېلىپ قالغان ئوخشايسەن ــ ھە!

ــ ۋاي ماڭغىنا.

ــ نېمە قورقىسەن ئەمىسە؟

ــ قورققىنىم ئەمەس...

ــ قورقمىساڭ، مەن بىلەن ماڭە ئەمىسە. ئەل ــ ئاغىنە-لەرنىڭ ھەممىسى بار.

ــ ھەممىسى... نەدە؟

ــ ئى ئارقا تەرەپتىكى « ياۋا توشقان » دېگەن دۇكاندا.

ھاپىز ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇپ قالدى. بىر كۆزى بازارنىڭ دوقمۇشىدا قالغان خوتۇندا، بىر كۆزى ئاغىنىلىرىدە. قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلەلمەي تۇرغىنىدا، ئۇنىڭ يېنىدا تەڭ دې-مەتلىكلىرىدىن ئىككىيلەن پەيدا بولدى ۋە ئۇنى: «ھېلىتتىن خوتۇنۇڭنىڭ كۆزىگە قارايدىغان بولۇپ قالدىڭمۇيەي، قاپىقى ياماق خوتۇن ئېلىپ قالغان ئوخشايسەنەي، قانات ياساپ ئۇچ-مىدىغان ھاپىز شۇمىدىكىيەي...» دەپ قۇشلاپ زىتىغا تەگدى. ئىككىسى ئىككى قولتۇقىدىن ئېلىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت ئور-گىنىنىڭ كەينى تەرەپتىكى قاتارى قاۋاقخانىلارنىڭ بىرىگە سۆرەپ مېڭىشتى.

بازار داشقاياقتەك قاينايتتى. بازار ئىچىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن يول ۋە كوچا بويىدىكى چىنارلار تامامەن كېسىۋېتىل-گەنلىكتىن، پۈتۈن بازار ئىچى ئالا يارلىق ئاقتامىلىققا ئوخشاپ قالغان ئىدى. توپا ــ توزان ئۈچۈپ تۇرغان قاقىرامدا ساتقۇ-لۇق، ئالغۇلۇقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، ئۇلاغ ــ ئىلمەكلىرىنى يېتىلىشىپ يۈرگەن كىشىلەر كۈن چۈشكەن بېشىغا سايە ئىز-دەيتتى، قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاشقىنىچە دوغچى، لەڭپۈڭچىلارنىڭ لەمپىسى ئاستىغا قىستىلىشاتتى.

نۇربۇۋى ئېرىنى ساقلاپ ئۇزاق تۇرۇپ كەتتى. كەينىدىن ئىزدەپ بېرىپ باقايمىكىن دېسە، ئۇنىڭ كەتكەن يېرى بازار ئىچىدىن چەترەك، ساپلا بىكار تەلەتلەر، بەغەرەزلەر چۆگىلە-شىپ يۈرگەن يەر بولغاچقا، ئۇ تەرەپكە يالغۇز ئۆتۈشتىن ھې-يىقتى. شۇنداق تۇرۇپ قوشۇقتەك كىچىككىنە يۈزى، ئەمدىلە-تىن سارغىيىشقا باشلىغان كىشمىش ئۆڑۈكنىڭ ئېتىدەك يۇمران تېرىسى ئاپتاپتا كۆيۈپ، كۆزلىرىنى ئاچالماي قالدى. گېلى قۇرۇپ، پۈتلىرى ماغدۇرسىزلاندى. كۆڭلىدە ئېرىنىڭ قىلغان ئىشىدىن ئاغرىنىپ بۇ يەردىن كەتكىدەك بولدى. ئەمما مۇنداقلا كەتسە، يەنە بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بېرىپ قالىدە-غاندەك، تۇرغان يېرىدىن مىدىر ــ سىدىر قىلالماي تۇرۇپ قالدى.

ــ بۇ ئاپتاپلىقتا نېمە ئىش قىلىسىز، ئۇكام؟

نۇربۇۋى چۆچۈپ كەينىگە بۇرۇلدى. تاغا ئىگىچىسى شەرۋانىمنى كۆرۈپ « پاڭكىدە » يىغلاپ تاشلىدى. شەرۋانەم ئاپئاق پىلە غوزىلىرى لىقلانغان سېۋەتلەرنى ھارۋىغا بېسىپ بازارغا كەلگەن ئىدى.

ــ ۋۇي ئاللا... نېمە بولدىڭىز جېنىم ئۇكام ؟! ــ شەرۋا-

نەم ھارۋىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ، نۇربۇۋىنىڭ قوللىرىنى تۇتتى. كۆڭلىكىنىڭ پېشى بىلەن ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى، ــ يىغلىماي، نېمە گەپ بولسا ماڭا دەڭا.

نۇربۇۋىنىڭ ئۇندىمەي تۇردى. ئېسىدەپ ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي قالدى.

ــ ۋاي بىچارە شۇم، مۇشتەكتەك تۇرۇپ... ــ شەرۋانەم نۇربۇۋىنى يىغدىن پەپلىگەچ كوچىلاپ سورىدى، ــ قېينىنا-ناڭ دېگەن خوتۇن بىر نېمە دېدىمۇ؟

ــ ...

ــ ئەمىسە، ئېرىڭ ئۇردىمۇ؟

ــ ...

ــ ئۆيدىن يامانلاپ چىقتىڭمۇ؟

ــ ...

ــ نېمە بولدى ئەمىسە؟! ــ نۇربۇۋىنىڭ ئاغزىدىن گەپ ئالالماي جىلە بولغان شەرۋانەم ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ سىلكىدى، ــ خۇدا ھەققىدە بولسىمۇ زۇۋانىڭنى ئاچساڭچۇ! ياكى سەنمۇ مېنى نازىل ئاچامغا ئوخشاش يامان كۆرۈۋاتامسەن - يا؟

ــ ياق، سىز دادامنىڭ يالغۇز سىڭلىسى تۇرسىڭىز، نېمىدەپ يامان كۆرگىدەكمەن، ــ نۇربۇۋى ئاخىرى ئېسىدەپ تۇرۇپ بولغان ئەھۋالنى تىلغا ئالدى. ئەتىگەن قېينىنىاتا، قېينىنانىسىنىڭ بازارغا بېرىپ كېلىڭلار بالام، دەپ يولغا سالغانلىقىنى، بازارغا كەلگەندە ئېرىنىڭ ئۆزىنى تاشلاپ قويۇپ يوقاپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىۋېتىپ يەنە يىغلاپ تاشلىدى.

ــ دېمىدىمما ئەينا، ــ دېدى شەرۋانەم بىردىنلا شاخلاپ،

ــ باشتىلا ئالدىرىمايلى، خەقنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىپ-راق بىر ئىش قىلايلى دېسەم، ئاكام بىلەن يەڭگەم مېنىڭ گېپىمگە قۇلاق سالماي ئاراڭاتلىققا دۇم چۈشكەن، تېپىلماسنىڭ خورمىسىنى تېپىۋالغاندەك ئالمان - تالمان توي قىلغان. مانا ئەمدى بولار يېرى شۇ. تېخى توي كۈنىمۇ كۆيئوغۇلنىڭ ئاتىكاچىلىق قىلغىنىدىن خەۋىرى يوق ھەممىسى: « مۇشۇ شەرۋانەم ئىش بۇزۇقى» دەپ، مېنى يامان دېيىشىدۇ. ئەمدىغۇ بىلگەندۇ كۆيئوغۇلنىڭ قانداقلىقىنى... ماڭە مەن بىلەن، پىلە پونكىتىغا بىللە كىر، غوزىلارنى سېتىپ بولۇپ ئۆيگە كېتىمىز. ئاراڭاتلىقنىڭ ئالدىدا خارلىقتا قالغان كېلىن يوق بىر يەردە.

نۇربۇۋى ئۇندىمەي تۇرۇپ كەتتى. ياش توختىمىغان كۆزلىرى ئېرىنىڭ يولىدا ئىدى.

ــ مەن بىلەن ماڭ دەيمەن! ــ شەرۋانەم تەئەددى بىلەن توۋلىدى.

ــ مەن يەنە بىردەم ساقلاپ باقايمىكىن، ناۋادا قايتىپ كېلىۋاتقان بولسا...

ــ ۋاييەي... ما ئاخماقنى، خىيالىڭدا ئۇنى كېلەمدىكىن دەۋاتامسەن؟ سېنى بازارنىڭ دوقمىسىغا تاشلاپ قويۇپ، كۆتىنى قىرغا تارتقان ئادەم ئەمدى سېنى ئويلاپ قويامىا!

ــ ھېچ بولمىسا سىز غوزىنى سېتىپ قايتىپ چىققىچە ساقلاپ تۇراي، شەرۋانەم ئاچا.

ــ ئەرگە دۇم چۈشكەن سارىڭ! ــ دېدى شەرۋانەم ئېشەككە تاياق ئۇروپ، ــ ھەرقانچە ياۋاش خوتۇن بولسىمۇ سەندەك بولماس. ئاكام ئالدىراپ ئەرگە بېرىۋەتمىگەن بولسا، بۇ چاغقا ئەر ئىزدەپ ئۆيدىن قېچىپ چىقارسەنكەنمۇ دەيمەن!

شەرۋانەم ئاغزى بېسىلماي غوتۇلدىغىنىچە ئېشەكنى ھەيدەپ كەتتى. ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، خاپە-چىلىقتا تۇرغاندا بىر مۇنچە تىل - دەشنام ئىشتىۋالغان نۇر-بۇۋىنىڭ قىزارغان كۆزلىرىدىن مۇنچاق - مۇنچاق ياشلار تۆ-كۈلدى.

16

نازىلخان قۇدىسى ئاغىچىخان بىلەن تەگىشىپ قالدى. ئۇلار لاتا - پېتە بازىرىنىڭ تۆگۈنىدىكى تارچىلىقتىلا تۆتۈشۈپ قالغان، چۆرىسىگە نۇرغۇن ئاياللار يىغىلغان ئىدى. بۇ ئاياللار ئاراڭاۋاتلىق ۋە قۇم ئاۋاتلىق بولۇپ ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ، قىزىق تاماشا كۆرۈۋاتاتتى.

— قىزىدا گۇناھ يوق، ئانىسى يامان دەپ، بىكار ئېيى-تىلماپتىكەن، — دېدى ئاغىچىخان نازىلخانغا بويۇنداپ، — بىر بەلەن ئولتۇرغان قىزلىرىنى بۇزۇپ يامانلىتىۋالدىلىغۇ، ئەمدى!

— ئانىسى قانداق قىپتۇ، — دېدى نازىلخانمۇ بوش كەل-مەي، — قىزىمنىڭ ئېرى بەلەن، قېيىنئانىسى ئوسال دەپ، ھەممە ئىش سىلىدىن چىقىۋاتىدۇ قۇدام!

— قېيىنئانىسى قانداق قىپتۇ؟! — دېدى ئاغىچىخان قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ، — ئاۋۋال ئۆزلىرىدىن سورىسىلا.

— مەن قانداق قىپتىمەن؟ ماڭا توقۇم توقۇۋەرمەي، ئۆز-لىرىدىن سوراپ باقسىلا بولامدىكىن!

— ئۆزۈمگە! قانداقچە، ھە؟!

— مانا مۇنداق، — نازىلخان سەھىنىدە رول ئېلىۋاتقان

ئارتىستەك بىر ئاھاڭدا دېدى، — قۇدا كۆرپىسى نېپىز، زىلچا ئورنىدا كىگىز... داستىخىنى قۇرۇق، قۇيغان چېيى مۇزلۇق... مانا بۇ سىلە قىلغان گەپلەر، توي كۈنى مېھمانلارغا ئاڭلىتىپ تۇرۇپ سىلى ماڭا شۇنداق ئاھانەت قىلغان!

— ئۆزلىرىچۇ ھە، سىلە قانداق قىلغان؟!

— مەن قانداق قىپتىمەن؟

— مانا مۇنداق قىلغان، — ئاغىچىخان كۆرۈك توخۇدەك بىر ھەرىكەتلەرنى قىلىپ قاقاقلاپ كەتتى، — ئوك يېنىمدا ئوتتۇز، سول يېنىمدا ئوتتۇز قۇدا مېھمىنىمنى باشلاپ كەل-سەم، تۇخۇم باسقان كۆرۈك مېكىيانەك، تۇكلىرى تەتۇر يې-نىپ ئالدىمغا چىرايلىققىنا چىقمىغان!

— سىلىچۇ؟

— ھەئە، مەنچۇ؟

— قۇدام كەپتۇ، دەپ ئالدىلىرىغا شاپاشلاپ چىقسام، ھاللىرىنى كۆتۈرەلمەي قالدىم. قۇچاقلىشىپ كۆرۈشمىدىكىن دەپ، غۇلاچ كېرىپ كەلسەم، ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ سول قول-لىرىنى تەڭلىدىلە!

— سىلىچۇ؟! — ئاغىچىخان بوراندەك گۈركىرەپ ئاغزى-نى قويۇۋەتتى، — مېھمانغا ئادەمگەرچىلىكلىرى، قۇدا - با-جىغا ھۆرمەت - ئىلتىپاتلىرى يوق... پەتنۇستا كۆتۈرۈپ كەلگەنلىرى لېۋى پۇچۇق سۇنۇق ئاپقۇر، چاي قۇيۇشلىرى كەيپىمىزنى ئۇچۇردى قىلىپ كۇر - كۇر...

— ھاي، ھاي، سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا باش - كۆزىنى چا-قا بېسىپ كەتكەن كەيمە تازىدەك ئەيىبىم جىقكەن مېنىڭ... ئاخىرىنى دەپ باقسىلا، يەنچۇ؟

— قۇدا كۆرپىسىنى جايىدا سالمىدىلا، مەن باشلاپ كەل-

گەن مېھمانلىرىمىنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن قايسى ئۆيگە چىقسام قۇدا كۆرپىسىنى كەينىمدىن كۆتۈرۈپ چىقىشلىرى كېرەكتى!

— سىلە بەك قائىدە - يوسۇنلۇقكەنلا ئاپئاق قۇدام! — نازىلخان ئاچچىقىدا چاقماق بولۇپ چېقىلدى، — سىلىنىڭ ئىچىلىرى موردىن ئاق، يىلىق تۇخۇمدىن ساق. تويلۇق تار - غاقنى تېگىشۋاپتۇ، تاۋار تامبالنى تىقىۋاپتۇ، دەپ توي ئەھ - لىنىڭ ئالدىدا ئەزان توۋلىغان كىم؟!

— ئا، نىكاھ قىلدۇرغاندا قىزغا گەپ ئۆگىتىپ، تەگدىم دېگۈزمىگىنىچۇ، ھە؟! قېنى گەپ قىلسىلا، ئەرلەر ئاچچىقلە - نىپ، ۋارقىراپ - جارقىراپ ئىشنى ئوڭشىمىغان بولسا قانداق قىلاتتىلە؟

نازىلخانىنىڭ قۇدىسىغا تەن بەرگۈسى كەلمىدى. گەپنى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە چىللاققا بارغاندا قۇدىسىنىڭ سالغان داستە - خىنىدىن نارازى بولغان يەرلىرىگە يۆتكىدى:

— ئالدىمدا تولا گەپ يورغىلاتمىسىلا، سىلىمۇ چاغلىق - كەنلا، شۇنچە يەردىن مېھمان بولۇپ بارساق، داستىخانغا تىز - غان نانلىرى كۆيۈك، دەملىگەن چايلىرى بىمەززە - چۈچۈك، پىچقان تاۋۇزلىرى توك - ئالا، تىزغان قاق - جىگدىلەر چالا، قۇدا گۆشى كىچىك، قىز بەرگەننىڭ كۆڭلى قالار...

— قۇدا گۆشى كىچىك، قىز بەرگەننىڭ كۆڭلى قالار؟!

— ئاغىچىخان بازارنى بېشىغا كىيىپ قاھ - قاھلاپ كۈلۈپ كەتتى، — سىلى قايسى گۆشنى كىچىك دەيدىلا، قۇدام؟

— ئا، قورداق - پورداق، پولا - بالاغا بېسىپ ئاچىققان گۆشنى دەيمەن!

— ھوي قۇدام، — دېدى ئاغىچىخان بوينىنى سوزۇپ، — ئۇ كۈنى تۇتسا سقىمغا چىققۇدەك، گالدىن ئۆتسە قورساق - قا چىققۇدەك يوغان گۆش ئەكەلگەنيا ئالدىلىرىغا! شۇنچە يوغان گۆشمۇ تېتىمىدىمۇ ئاغزلىرىغا؟

— تېتىدى قۇۋۇتلىك قۇدام، گۆشلىرىدىن بەك گۆلە - يىشلىرى، يەل - يېمىشتىن كۆپ ھومىيىشلىرى، چىنە - چەينەكتەك چىقۇبلىشلىرى بۇ جېنىمدىن ئۆتۈپ ئۇ جېنىمغا تېتىدى.

— شۇنىڭ بىلەن تۇزۇمنى يەپ تۇزلۇقنى چېقىپ، خوش - پوش دېمەستە غىمبىلغوپ چىقىپ، ھاپىلا - شاپىلا ئېشەكە - نى توقۇپ خاپىلىق ئىچىدە داد - پەرياد ئوقۇپ تىكىۋەتتىلە قۇمئاۋاتقا!

— ھەئە، تىكىۋەتكەن سىلىگە ئوخشاش ئاراڭاۋاتقا!

— ھەي... ھەي قاغىدەك ئاپئاق قۇدام، كىرپىدەك يۇمشاق قۇدام، — دېدى ئاغىچىخان قوناقلىقتا غەزەل ئوقۇغانىدەك ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ، — ئۆزۇمنى ئۆزۇم سورىمايمەن، سە - ۋەبىنى سەندىن ئىزدەيمەن دەپ، چىللاققا پۇتۇشكەن مېھمان ئوتتۇز، باشلاپ كەلگەنلىرى توقسان توققۇز؛ بۇنىڭغا چوك - كىچىك ئىگە - ئىگە مەممە ئىمەنى قوشقاندا جەمى مېھمان بو - لۇپتۇ بىر يۇز ئوتتۇز توققۇز. شۇنىڭ بىلەن مېھمانىنىڭ تېڭى تۆرده، تېڭى تۆشەكتە، پانقىنى باغ - ۋارانغا، پاتمىغىنى قاقاس خامانغا سورۇن تۇزدى. ئالدىن كېلىشكەن بويىچە چىللىغان مېھمانغا ئوتتۇز كىشىلىك، ئارتۇق كېلىپ قالسا دەپ توققۇز كىشىلىك قورداق، پولۇغا تەييارلىق قىلغان ئاشچى ئۇستام بىر پادا مېھماننى كۆرۈپ ئاللىقاچان قاينىاپ پىشقان قازانغا پولدۇڭشىتىپ لاي سۇنى قۇيۇپ شورپىنى شورتاڭ، پولۇنى شويلاڭ قىلدى...

— يادىلىرىدا بارىكەن ھە، ئۇششا قۇدام، — نازىلخان ئا -

غىچىخانىنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى، ــ دەل ئاشۇ شورتاڭ شورپا، يىلمان شويلا بىلەن قۇمئاۋاتتىن كەلگەن قىچقارسا ئېتى بار، تۆتسا سېپى بار داڭلىق مېھمانلىرىمنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى پولو قىلىپ گېپىمنى ئۆتمەس، ئىككىنچى كەلمەس قىلىۋەتكەنتىلە!

ــ ئىككىنچى كەلمەس؟! ــ دېدى ئاغىچىخان، ــ ئايلىناي... ئايلىناي ئاشۇنداق ئالدىغا كەلگەنگە شۈكۈر قىلماي، ئايالىرى قازناقتىكى توقاچنى، بالىۋاقسى باغدىكى توغاچنى، ئەركەكلىرى قوغۇن قويماي پاساڭداپ، ئېشەكلىرى كۆچەت قويماي قوۋزاغداپ ماڭسا يەنە قايسى يۈزى بىلەن كېلىدۇ!

ــ هاي، هاي... يانتاقتەك تىكەنسىز قۇدام، يالمانتاقتەك يۇمشاق قۇدام، ــ نازىلخاننىڭ ئاۋازى خاماندا لاي ــ لاي توۋلاۋاتقاندەك پۈتۈن بازارغا بىر كەلدى، ــ سىلە مېھمانلىرىنى بىزنىڭكىگە باشلاپ بارغاندا، خامان كالىسىنى باشقۇرغاندەك بوينىغا بويۇنتۇرۇق، ئاغزىغا سېۋەت كۆشۈك سېلىپ ئاپارغان. قازان تەييار بولغىچە تەكتىكى چېكىلمىگەن ئۈزۈمنى، كانەكتىكى توخۇ باسقان تۇخۇمنى، ئۆگزىدىكى بادام، ياڭاق، گۈلىنى، باغدا چۈشكەن يېڭى سورت ئەينۈلىنى قۇرۇقدىمىغان. داستىخانغا كەلگەن پولۇنى پەتنۇسى بىلەن، چاينى چىنىسى بىلەن خۇرجۇن ــ قاچا، چاپان ــ چاكاغا تىقىشىپ، ئاقارغا ئاش، ما كامارغا گۆش كاملىدى، دەپ غەلۋە قىلىشمىغان !...

ــ چىدىسىلا، چىدىسىلا قۇدام ، قىزىل تاۋاردا بېلىنى باغلاپ، قىز ئالمىز دەپ مەيدىسىگە مۈشتلاپ مەھەللىلىرىگە بارغاندىكىن ئاشۇنداق ئالمىز قىزلىرىنى! ــ ئاغىچىخان بىر ئېغىزمۇ گەپتىن قالاي دېمەيتتى. نازىلخان ئۇنىڭدىن ئۆتە ئۆ-

دى:

ــ بەك ئاسان ئالدىلا قۇدام، تەگدىم دېگۈزەلمەي بىر هازا تۇرۇپ، ئۆيدىن چىقىرالماي ئىشىككە ئۇرۇپ...

ــ ئا، گەپ ئۆگەتمىگەن بولسىلا ئاسانراق تەگدىم دەيتتى!

ــ ئا ئۆزلىرىنى ئوخشاتمىغان بولسىلا گەپ ئۆگەتمەيتتى!

ئىككى قۇدا جاۋۇلداشقىنىچە قەدەممۇ قەدەم بىر ــ بىرىگە يېقىنلاشتى. يوپۇرۇلۇپ كېلىپ چاچ يۇشدىشىپ، چىرقىرىشىپ كەتتى. بايا تىن بېرى ئىككى قاش بولۇپ تاماشا كۆرۈپ تېلىقىپ كەتكەن ئايالىلارمۇ ئەمدى توساتتىن بىر ــ بىرىگە خىرىس قىلىشتى. ئاستا ــ ئاستا ئالدىغا سىلجىپ تۇيۇقسىز تۇتۇشۇپ كەتتى. ئۇلار ئارائاۋات، قۇمئاۋات بولۇپ ئىككى قاشقا بۆلۈنگەن ئىدى...

بۇرۇنلاردا ئايالىلار ئۇرۇشۇپ ــ تالىشىپ قالغىنىمىز بولسا، ئەرلەر ئارىغا چۈشۈپ ئاجرىتىۋالاتتى. ئەمما، بۈگۈن ئەرلەرنىڭ ئايالىرى بىلەن كارى بولمىدى. ئۇلار سوقۇشقاق توخۇلىرىنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ قويۇپ بەخىرامان تاماشا كۆرۈپ تۇرغان تاماشىچىلاردەك يۈز ــ كۆزى قانغا بويالغان، چىرقىرىشىۋاتقان، يىغلىشىۋاتقان ئايالىلارغا قاراپ قاھ ــ قاھلاپ كۈلۈشۈپ، ئىچ ــ پۈشۈقىنى چىقارماقتا ئىدى. تېخى هېلىلا ساتىراشخانىدا چاچ ــ ساقالىرىنى ياستىپ پارقىراپ ياشىرىۋالغان كۆتمەك ساقال هەسەن خالۋاپ بىلەن ئۇلاغ بازىرىدا يۈرۈپ بىر بازارلىق پايدىسىنى چۆنتىكىگە سېلىپ بولغان ئاببىاسخان بىر ــ بىرىگە خوتۇنلىرىنى كۆرسىتىپ قاھ ــ قاھلاپ كۈلۈشكىنىچە كۆزلىرى پۇرۇشۇپ كەتكەنىدى!

چېكىسىدىن پۇرۇلداپ تەر قۇيۇلۇۋاتقان نازىلخان خىراپ، چىرقىراپ، تېپچەكلەپ يۇمىلىنىپ كەتتى. ئۆزىدىن ياش، تەمبەل كەلگەن چىشى قۇدىسى ئۇنى يەرنىڭ تېگىگە نىقاپ تىنالماس قىلىۋەتتى. چاچلىرىنى يۇلۇپ، يۈز - كۆزىنى قانغا بويىۋەتتى. ئۇ هالسىزلىنىپ هەريان يۇلقۇنۇۋاتقاندا، قۇلىقىنىڭ تۈۋىدە شەرۋانەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— نازىل ئاچا، هوي نازىل ئاچا!

نازىلخان قېيىنسىڭلىسىنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ بىر ئاز جانلاندى. ئۇنىڭ تېزراق يېنىغا كېلىپ ئۆزىگە بولۇشۇپ بېرىشىنى، ئاغىچىخانىنىڭ ئەدىبىنى راسا بىر بېرىشىنى ئۆتۈنمەكچى بولدى. ئەمما قۇدىسى ئالۋاستىنىڭكىدەك قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ گېلىنى بوغۇۋالغان بولغاچقا، ئاۋازى تېشىغا چىقماي قالدى.

— نازىل ئاچا، هوي نازىل ئاچا، سىلىگە نېمە بولدى؟

— شەرۋانەم تېپچەكلەپ ياتقان يەڭگىسىنى سىلكىپ ۋارقىرىدى. نازىلخان كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ، چاچراپ بېشىنى كۆتۈردى. تۆت ئەتراپقا ئالاق - جالاق بىر قاراپ، ئۆزىنىڭ هويلىدا — پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىدا ياتقانلىقىنى كۆردى.

— ئۇھ، — دېدى نازىلخان كۆكرىكىنى تۇتۇپ، — ئاۋۇ كۆپتىن بىر نوگاي سۇ ئۈزىتىۋېتىڭا جېنىم ئۇكام.

نازىلخان مۇزدەك سۇدىن بىر قانغىچە ئىچىپ سەل ئەسلىگە كەلدى ۋە ئېچىدە پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ ئۆزىگە هۇردى.

— نېمە بولدىڭىز، ئاچا؟ — دەپ سوردى شەرۋانەم يەڭگىسىنىڭ هالىدىن قورقۇمسىراپ، — هويلىغا كىرسەم هەريان يۇمىلىنىپ جۆيلۇپ يېتىپتىكەنسىز، مەنمۇ قورقۇپ كەتتىم.

— توۋا خۇدايىم، — دېدى نازىلخان ياتقان ئورنىدىن قوزغىلىپ، — ئادەمنى شۇنداقمۇ قارا باسامدۇ، بەئەينى قىيامەت قايىم بولدىغۇ!

— يامان چۈش كۆرۈپ قاپسىزمۇ؟

— هەئە.

— قانداق چۈش؟

— بولدى سورىماڭا، تېخىچە يۈرىكىم قاماپلا تۇرىۋاتىدۇ، — نازىلخان ئالدىراپ بىر كىمگە يامان چۈش ئۆرۈمەيتتى. شەرۋانەم يەڭگىسىنىڭ بۇ مىجەزىنى ئېسىگە ئېلىپ جىمىپ قالدى. كېيىن يەنە كۆڭلى تىنماي سوردى:

— هوي راست، نۇربۇۋىنى چۈشەپ قالمىغانلا؟

— ياق...، نۇربۇۋىگە بىر ئىش بوپتىمۇ؟

شەرۋانەم ئىككىلىنىپ قالدى. ئۇ نۇربۇۋىنىڭ هالىغا چىدىمىغاچقا بازاردىن يانغانچە ئۇدۇل مۇشۇ هويلىغا كىرگەن ئىدى. ئەمدىلىكتە يەڭگىسىنىڭ هالىنى كۆرۈپ ئۇ گەپنى دەيمۇ، دېمەيمۇ دەپ كۆڭلى بۇرۇختۇم بولدى. نامازشام بولار - بولماستا چالا ئۇخلاپ قارا بېسىپ قالغان يەڭگىسىنىڭ هالى ئۇنى قايمۇقتۇرۇپ قويغان ئىدى.

— گەپ قىلسىڭىزچۇ، بازارغا بېرىپ يانغىچە نۇربۇۋىڭى توغرىلىق بىرەر گەپ - سۆز ئاڭلاپ قالمىغانسىز؟

شەرۋانەمنىڭ سۆزلەپ كۆنگەن ئاغزى ئاخىرى تېشىلدى:

— دېمەي دېسەم يۈرىكىم چىدىمىدى ئاچا، نۇربۇۋىنىڭ بىر كۆزى ياش، بىر كۆزى قان... بازاردا يىغلاپ تۇرىدۇ!

— ۋاي ئېسىت، كۆرگەن چۈشۈم بىكار ئەمەسكەنده! — نازىلخان پېشانىسىگە شاپىلاقلىغىنىچە چاچراپ ئورنىدىن تۇرىدى، — ئۇنچىۋالا بولۇپ كەتكىدەك نىم بالايىزىم بولۇپتۇ؟

سىز ئۇقالمىدىڭىزمۇ؟

ــ پىلە پونكىتىغا كېتىۋاتسام، بازاردىكى ئۆرگىلىۋايدا بىر ئۆزى يالغۇز تۇرۇۋېتىپكەن، ئۇ بىچارىنى كۆرۈپ ئۆزۈمنى ھارۋىدىن يەرگە ئاتتىم، ئالدىغا بېرىپ: نېمە تۇرىسىز ئۇكام، دەپ سورىسام، پاڭىدە ئېتىلىپ يىغىنى سالدى. نېمە بولغانىدۇ ئەمدى، دەپ كۆڭلۈم ئۆرىدەپ كوچىلاپ گەپ سورىسام، خۇدا ھەققى ھېچنېمە دېگىلى ئۇنىمىدى. شۇ، ئېرىم مەشەدە ساقلاپ تۇرۇڭ دەپ ئاۋۇ تەرەپكە كېتىپتى، نى ۋاخ بولدى كەلمىدى... دەيدۇ.

ــ شۇنىڭغا يىغلاپ كېتىپتىمۇ، ۋاي مۇشۇكنىڭ ئاسلىنىدەك ياۋاش بالام، ــ نازىلخان بېشىدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ قالغان ياغلىقىنى ئېلىپ تالاغا چىقىشقا تەمشەلدى، ــ ھەقىچان باشقا بىر ئىش چىققان ئوخشايدۇ، بازاردا ئېرىنى ساقلاپ تۇرغانغا ئونچە يىغلاپ كەتمەستى ئۇ بېچارەم!

ــ شۇ، شۇ... مەنمۇ شۇنداق گۇمان قىلدىم، ئەمما خېلى گەپ كوچىلاپ سورىسام، چىش يېرىپ بىر نېمە دېگىلى ئۇنىمىدى.

ــ ئەمىسە ھارۋىغا چىقىرىپلا مەھەللىگە يالدۇرۇپ كەلمىسىڭىز بولمامدۇ؟

ــ مەنمۇ شۇنداق قىلاي دېگەن، لېكىن ئۇ ئۇنىمىدى. پىلە غوزىسىنى سېتىپ بولۇپ ھايالىشمايلا قايتىپ چىقسام، ئۆزى ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق!

ــ ۋاي ئانام، ۋاي ئانام، ماۋۇ كەم ئەقىل ئۇۋال تەگكۈر-نىڭ بالىسىنى! سەن يا ئانىسى يوق، دادىسى يوق يېتىم بالا بولمىساڭ، بېشىڭغا كۈن چۈشسە ئۇ خەقكە چاپلىشىۋالماي، پېشىڭنى قېقىپلا يېنىپ كەلسەڭ بولمامدۇ! ــ نازىلخان غا-

يىپقا سۆزلەپ، قىزىنى ئەيىبلەپ قالدى.

ــ مەنمۇ شۇنداق دەپ كەتتىم، كېيىن چىقسام، يوق...

ــ ئۇش...ئا، كىچىك كېلىنىمىز كېلىۋاتىدۇ، ــ نازىلخان بوش شۇرلاپ، تالادىن بىر تاغار ئوت ـ چۆپنى يۇدۇپ ئىنجىقلاپ كىرىۋاتقان پىنىنەخانىنى ئىشارە قىلدى. شەرۋانەم يەڭگىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ، باشقا گەپ قىلغان بولۇپ تۇرۇۋالدى.

ــ ۋاي ـ ۋۇي پىنىنەخان، تاغارنى ئوتقا تولدۇرۇپ كەپسىزغۇ، بۇنداق ئوخشىغان ئوت ـ چۆپلەر نەدە بارىكەن؟

ــ ئۆستەڭنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئاق يەر قوناقلىقىدا...

ــ پىنىنەخان تاغارنى تامغا يۆلەپ قويۇپ شەرۋانەم بىلەن كۆرۈشۈۋېلىش ئۈچۈن ئىككى قولىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ كەلدى.

ــ قوناقلىقتا ئوت ئالغىلى بارسىڭىز ھۇسىيناخۇن باشقىچە گۇمان قىلىپ كەينىڭىزدىن ماراپ يۈرمىسۇن يەنە!

ــ ئۇنچىلىك ئىشنى قىلمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ ئۇ كۇدۇلەمچى گاچىنى!

ــ ئاغىزلىرىنى ئۇشۇتمىسىلە جۇمىسىلا بالام، گاچا بولسىمۇ سىلىنىڭ ئەرلىرى ئۇ! ــ قېيىنئانىسى كېلىنگە نەشتەردەك قادالدى.

پىنىنەخان قېيىنئانىسىنىڭ ئاچچىقىنى كۆرۈپ، ئۇدۇلىدا دەپ سالغان گېپىگە ئاغزىنى تۇتۇپ قالدى.

17

ھەسەن خالۋاپ ئۆز كۆڭلىدە خامان قىلىشقا مۆلچەرلىگەن يېرىدىن رازى بولدى. مەھەللىنىڭ شامال تام تەرىپىدىكى

دۆڭرەك يەرگە جايلاشقان بۇ بىر پارچە يەر شامالغا ئوڭ، ئورنى ئېگىز بولغاچقا، ئىلگىرىكى يىللاردىكىدەك يەنە مۇشۇ يەرنى خامان قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىدى. ئەمدى بىرنەچچە كۈن ئىچىدە بۇ ئېتىزنىڭ بۇغدىيى تولۇق پىشسىلا بالىلارنى ھە - ھۇ قىلىپ ئاۋۇال خامان ئورنىنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇپ يۆتكەپ تۇرۇپ، تېگىنى ئېڭىز بىلەن قوشۇپ تەكشى قىرىپ راسلا - سىلا بولاتتى.

— بوبا، سىز ئېيتىپ بېرىدىغان كالتە پەممۇ خامان قى - لىش ئۇچۇن مۇشۇنداق دۆڭ، داقىلاڭ يەرنى تاللىغانمۇ؟ — ئالا غورا غاجىلىغىنىچە بوۋىسىنىڭ كەينىدە سىيپىلىپ يۈر - گەن ياسىن سوئال نەزىرىدە ئۇنىڭ مۇلايىم، ئويچان كۆزلىرى - گە قارىدى.

— ئۇنى ھازىر سورىماي تۇر بالام، كېيىن ھەپتە ئەنجى ئېلىپ بىكار بولغاندىن كېيىن ئىككىمىز ئاسماندىكى يۇل - تۇزلارنى سانىغاچ خاماندا ياتىمىز. شۇ چاغدا مەن ساڭا ئالدى - رىماي دەپ بېرىمەن، قانداق، بولامدۇ؟

— ياق، ياق، — دېدى بالا قەغىش قىلىپ، — ئۆتكەندى - مۇ كېيىن دەپ بېرەي دەپ قويۇپ دەپ بەرمىگەن، سىز مېنى گوللاۋاتىسىز!

— ئەستا... ما بالىنى، — دېدى ھەسەن خالۋاپ بۇغداي - لىنىڭ بېشىدىكى قۇمساڭغۇ ئېرىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، — سېنىڭ نېمىگە تاۋاق تۇتسا مېنى شۇنى قىلغۇزامتىڭ؟ ماڭە، سەنمۇ قولۇڭغا كەتمەن ئېلىپ ئەمگەك قىلە!

— ھىم...، — بالا تاپان چېلىپ يىغلىغىلى تەييارلاندى.

— كېلە، كېلە قوزام، خۇي چىقىرىپ باتىنىماي، قۇچە - قىمغا كېلە... مۇشۇ قىلىقلىرىڭ قىل ئايرىغۇسىز داداڭنىڭ

ئۆزى... — بوۋاي نەۋرىسىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئۇنىڭ باش - كۆزىنى سىلىدى، — ئۇ ھېكايىنى ئوقۇپ نەگە كەلگەنتۇق؟ ھە توغرا، باي كالتە پەمگە يەرنى بەرگەن بولسىمۇ، سۇيىنى بەرمەپتۇ. چۇنكى، يەرنىڭ پايدىسىغا ئۆگىنىپ قالغان باي باغ - ۋاران، ئوتلاقلارنى بۇزۇپ ھەممە يەردىن ئالا توپا كۆتۇرۇۋۈدە - كەچكە، زېمىن قۇرۇپ قۇرغاقچىلىق ئېغىرلىشىپ كەتكەن ئىكەن. ئۆزىدىن يەر ئالغان كىشىلەرنىڭ سۇ... سۇ... دەپ بۇلبۇل بولۇپ سايراۋاتقانلىقىنى كۆرگەن باي مىيىقىدا كۇلۇپ قويۇپ، كۇموش غاڭزىسىنى قېنىپ - قېنىپ شوراپتۇ...

— نېمىشقا؟— دەپ سورىدى ياسىن كۆزلىرىنى چىمچىق - لىتىپ، — بايىنىڭ كەمبەغەلگە ئىچى ئاغرىمامدۇ؟

— ئىچى ئاغرىمايدۇ، — دېدى بوۋاي كەچكى شەپەق نۇ - رىدا ئالتۇن رەڭگىگە كىرىۋاتقان باشاقلاردىن كۆزىنى ئۇزمەي، — چۇنكى باي ئاچكۆز، باغرى قاتتىق، ھىلىگەر، قۇۋ، مەككار ۋە ئالدامچى ئادەم بولغاچقا، كەمبەغەلگە ئىچ ئاغرىتمايتتى.

— ئەمىسە كالتە پەمچۇ؟

— كەمبەغەل كالتە پەم بولغاچقا، كەمبەغەل ئىدى. كەم - بەغەل بولغاچقا بىقوۋۇل ئىدى. ئۇنىڭغا بايىنىڭ قىلتىقىغا دەسسىمەكتىن باشقا ئامال يوق ئىدى...

— ھوي!... ھوي دادىسى !

ھەسەن خالۋاپ كالتە پەمنىڭ ھېكايىسىدىن توختاپ، ئۆ - يى تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئاۋازغا قولاق سالدى. بالىلىرىنىڭ ئانىسى نازىلخان ئاراق دەڭنىڭ ئىشكىدىن چىقىپ، بىر كىم قوغلىغاندەك ئۆزى تەرەپكە چېپىپ كېلىۋاتاتتى. ھەسەن خالۋاپ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. نېمە بولغاندۇ، سېرىق ئىنەكنىڭ موزايلايدىغان ۋاقتى يېقىنلاپ قاپتىكەن، شۇ كالا

موزايلىيالماي قىينىلىپ قالغان بولسا قورقۇپ كېتىپ، مېنى توۋلاۋاتامدۇ ـ يا؟ دېگەنلەرنى تېزلا خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

ـــ بۇغدايلىقتىكى قارانچۇقتەك قېتىپ تۇرىۋەرمەي، ئالدىلىرىغا مېڭىپ قويسىلىچۇ ! ـــ بۇغدايلىق ئارىسىدىكى چىغىر يولدا دۇگدىيىپ كېلىۋاتقان ئايال چۇشۇپ قالغان كەشىنى پۈتىغا ساپلاچ دوق قىلدى، ـــ بىر ئادەم ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە باقماي يۈگۈرۈپ كېلىۋاتسا، ئايىغى قويۇلۇپ قالغان قېرى ئۇيدەك قېتىپ تۇرىدىكەنلا!

ـــ نېمە ئىش بولدى ئانسى؟ نېمىگە شۇنچە قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتتىڭلا؟

ـــ ئاۋۇ، نۇربۇۋىخان.... ـــ نازىلخان ھەم جىددىيلەشكەن، ھەم ھارغانلىقتىن نەپسى سىقىلىپ گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي قالدى.

ـــ نۇربۇۋى؟... قىزىمىزغا يەنە بىر ئىش بولۇپ قاپتىمۇ؟!

بالا ئۇچۇن كۆيمەيدىغان كىم بار؟ نازىلخان بايا قېيىنسىدىن ئاڭلىغانلىرىنى ئېرىگە تۆكمە قىلدى. گەپ بارغانچە ئاۋۇپ، بىرى ئون بولۇپ ئاڭلىتىلدى. بىر كۆزى ياش، بىر كۆزى قان دېگەن گەپ باش ـ كۆزى قان دېگەنگە ئۆزگەردى...

قۇياش زۇمچەك ـ زۇمچەك قۇم بارخانلىرىغا باش قويدى. يىراقلارغا سوزۇلۇپ ياتقان قۇملۇق قان رەڭگىگە كىردى. مۇلايىم كۆزلىرى قۇم قۇيۇلغاندەك قىزىرىپ چىققان ئاتا ئايا ـ لىدىن نەزىرىنى ئۈزۈپ پېتىۋاتقان قۇياشقا قارىدى. قۇياش قۇم دۆڭلىرىدە قىزغۇچ مىس لېگەندەك تىكلىنىپ تۇراتتى. قۇياش شۇ يوسۇندا زېمىنغا قاراپ يەنە بىردەم قىزىرىپ تۇر ـ

دى، كېيىن بارخانلار ئىچىگە ئاستا ـ ئاستا سىڭىپ كەتتى.

گۈگۈم بىلەن قوشۇلۇپ كەلگەن خىرەلىك ئاتىنىڭ كۆڭۈل قەسرىنى چىرمىۋالدى. ئۇ قىزىغا ئىچ ئاغرىتتى، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۆرتەندى. سەن يارانقۇچىنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئاپىرىدە بولۇپ، يۈرەك باغرىڭدىن قۇچىقىڭغا چۇشكەن بىر ئاجىزەنىڭ ئوتىدا كۆيۇپ، سۇيىدە ئېقىپ، كۆز قارىچۇقىڭغا دەسسەتىپ چوڭ قىلساڭ، پەرزەنتىڭ قاتارغا قوشۇلۇپ ئەمدى ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتكىدەك بولغاندا بىراۋغا كېلىن قىلىپ بەرسەڭ، ئۇ باشقىلارنىڭ ئالدىدا خورلۇق تارتسا... ئاتىنىڭ يۈرىكى چىدىمايتتى، ئۇ ھەر قېتىم قىزىنىڭ خاپىلىق تارتقىنىنى ئاڭلىسا، ياش تۆككىنىنى كۆرسە ئىچ ـ ئىچىدىن ئازابلىناتتى.

گۈگۈم پەردىسى ئىچىدە تۇرغان ھويلا جىمجىت بولۇپ، كەچلىك تاماق ھەلەكچىلىكى بىلەن ئوچاقتىكى ئوتنى پۈۋلەپ ئولتۇرغان پىننەخان ۋە نەۋرىلەردىن باشقا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. ھەسەن خالۋاپ خوتۇنىغا سوئال نەزىرىدە قارىدى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدىكى مەنانى چۇشەنگەن نازىلخان بايا ئاڭلىغانلىرىنى دېدى:

ـــ شەرۋانەم بازاردا ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپتىكەن، ئۇ شۇنداق دەپ كەلدى.

ـــ شەرۋانەمچۇ، ئۇ قېنى؟ ـــ سورىدى ھەسەن خالۋاپ بىسەرەمجان ئاۋازدا.

ـــ بايا ھويلىدا قالغان، ئۇلاغلىرىغا ئوت سالغىلى چىقىپ كەتكەندۇ.

ـــ نېمە سەۋەبتىن شۇنداق بولغانلىقىنى دېمىدىمۇ؟

ـــ گېپىنىڭ ئايىغىنى مەنمۇ ئاڭلىمىدىم مۇسۇلمان. ئۇ

شۇمنى بازاردا شۇ ھالدا تۇرىدۇ، دېيىشى ھامان پۇت ـ قو-
لۇمدا جان قالمىدى. گېپىنىڭ ئايىغىنى ئاڭلاشقا تاقىتىم
قالماي، سىلىنىڭ كەينىلىرىدىن بۇغدايلىققا چاپتىم...

ئۇلار ئۇنى ـ بۇنى دېيىشىپ ئولتۇرغاندا، بازارغا كەتكەن
ھۇسىيناخۇنمۇ قايتىپ كەلدى. ئەمما ئۇمۇ سىڭلىسىنى كۆر-
مىگەنلىكىنى دېدى. ئاتا جىددىي كەيپىيات ئىچىدە ئەسىر نا-
مىزى بىلەن شامنىڭ ۋاقتىنى كەتكۈزگەنلىكىنى ئۇنتۇدى.
كېلىنى پېشايۋاننىڭ چىرىغىنى يېقىپ ئالدىغا داستىخان سې-
لىپ، تۇخۇم چېكىپ كۆك چامغۇردا ئەتكەن قىزىق ئۇگرىنى
ئالدىغا ئەكەلگەندە، گېپىدىن ئاش ئۆتمىدى. ھېچكىمنىڭ
كۆڭلىنىڭ ئارامى يوق، ئەمدى قانداق قىلىش كېرەكلىكى
توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ ئولتۇرغاندا، يېنىك ئايىغ تۇۋشى
ئاڭلاندى. ھاڭدەك كەڭ ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدىن بىرى كې-
رىپ كەلدى. ئۇ نۇربۇۋى ئىدى.

ـــ بارمۇ سىز بالام... ھارماڭ! ـــ نازىلخان يېشىغا ماس
كەلمىگەن بىر ھەركەتتە قاڭقىغاندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇ-
رۇپ، نۇربۇۋىنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن
گۈررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا
نۇربۇۋىنىڭ ئۆپچۆرىسىگە ئولاشتى. بىچارە قىز يالاڭباش قال-
غان، چاچلىرى چۈۋۈق، يۈز ـ كۆزلىرى يېغىر بولۇپ، سول
قاپىقى ياڭاقتەك ئىششىپ كۆكۈرۈپ چىققان، كۆزلىرى ياش
يۇقى ئىدى .

ـــ ۋاي ئىنەم بولدى جېنىم بالام، كىم نېمە قىلدى،
سىزنى؟! ـــ نازىلخان قىزىنى ساراي ئۆيگە باشلاپ ئېلىكتىر
چىراغنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭ باش ـ كۆز، يەتتە ئەزايىغا سەپ-
سالدى. كۆڭلىكىنى ئۆرۈپ، بەدەنلىرىگە قارىدى. نۇربۇۋى

ئۇنسىز ياش تۆككىنىچە سۇپىدىكى كىگىزگە كېلىپ ئولتۇر-
دى. ئاڭغىچە ئۇلارنىڭ كەينىدىن كىرگەن پىننەخان بۇ كىچىك
يەڭگىسىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن كۆرپە سېلىپ قويدى. ھۇجرە-
سىدىن ئۆزىنىڭ يېڭىراق دەپ ئويلىغان ياغلىقىنى ئاچىقىپ،
قېيىنىسىڭلىسىنىڭ بېشىغا چىگىپ قويدى. ئاتا بىلەن ھۇ-
سىيناخۇن بولسا قاپىقى سېلىنغان، قوشۇمىسى تۇرۇلگەن
ھالدا ياندا قاراپ تۇراتتى.

ـــ ماڭا دەڭا خېنىم بالام، نېمە خاپىلىق بۇ؟ ـــ ئانا نې-
مە قىلىشىنى بىلمەي قىزنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ چۆر-
گىلەيتتى. لېكىن نۇربۇۋى ئىچ ـ ئىچىدىن ئېسەدەپ يىغلە-
غىنىچە ئولتۇراتتى. مۇشۇنداق چاغدىمۇ قىزنىڭ زۇۋانسىز
خىتىلداپ ئولتۇرغىنىغا جىلە بولغان ئانا ئاخىرى ئۇنىڭغا
دوق قىلدى:

ـــ گەپ قىلغىنە بېشىڭنى يېگۈر! مۇشۇنداق چاغدىمۇ
كىرپىدەك تۇگۈلۈپ زۇۋانسىز ئولتۇرغىنىڭ نېمىسى!

نۇربۇۋىنىڭ يىغىسى تېخىمۇ كۈچەيدى. تۈيۇقسىز سۇپىغا
تاشلىنىپ ئۆزىنى كاچاتلاشقا باشلىدى.

ـــ ۋاي ئانام ! ـــ نازىلخان ئۆزىنى قىزغا ئاتتى. ئۇنىڭ
قوللىرىنى تۇتۇۋېلىپ تەسەللى ئېيتتى. قىزى بىلەن تەڭ
يىغلاپ ئۇنىڭ باش ـ كۆزلىرىنى سىلىدى. ئۇلارغا قاراپ
قانداق قىلىشنى بىلەلمەي قالغان ئاتا ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى
يىگۈدەك بولۇپ تۇرۇپ كەتتى. كېيىن قىزنىڭ كۆڭلىدىكى
گەپنى دېيەلمىگەن چېغى دەپ، ئوغلى بىلەن كېلىنىنى ئىشا-
رەتلەپ تاشقىرىغا يېنىپ چىقتى.

ئالەم ـ جاھان زۇلمەت قاراڭغۇسىغا چۆمگەن ئىدى. ئاتا
پېشايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە يۆلىنىپ ئۆزاق ئولتۇردى. قىزنىڭ

ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېزىۋاتقان يىغىسى ئۇزاققىچە بېسىلمىدى. شۇنداق ئولتۇرۇپ بىر چاغلار بولغاندا، نازىلخان كۆز ياشلىرىنى سۈرتكەچ هويلىغا چىقتى.

ــ نېمە خاپىلىقكەن؟ ــ دېدى ھەسەن خالۋاپ ئورنىدىن تۇرۇپ.

ــ بېرى كەلسىلە، ــ دېدى ئايالى ئۇنى يەنە بىر ئۆيگە چاقىرىپ ھەم ئىشكىنى يېپىپ قويۇپ قىزىدىن ئاڭلىغانلىرىنى ئېرىگە دېدى، ــ قىزىمىزنى ئاتايىن ھەشەم تارتىپ بازارغا ئاپارغان ئادەم ئۇنى بازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ قويۇپ ئۆزى يوقىلىپتۇ. قىزىمىز بازارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېرىنىڭ يولىغا قاراپ چۈش ـ پېشىنگىچە ساقلاپتۇ. ساقلاۋېرىپ تاقىتى تاق بولۇپ ئۇنى ئىزدەپتۇ. ئىزدە ـ ئىزدە نامازدىگەر بولاي دېگەندە قىزىل چىراغ يېنىپ تۇرغان بىر شوپاڭخانىدىن تېپىپتۇ. ئۇ يەرگە شۇنداق بېشىنى تىقىپ قارىسا، ئېرى دېگەن كۆڭلى سۇيۇق چالا مەست ھالەتتە چۈڭۈق چاچ ئالۋاستىدىن بىرنى قۇچىقىغا ئالغىنىچە ئولتۇرغانمىش! بىچارە بالا ئۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىغا نومۇس قىلىپ يەرگە قارىۋاپتۇ ھەم چىقىپ كېتىش ئۈچۈن كەينىگە بۇرۇلۇپتۇ. ئاڭغىچە ئېرى ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ: «يېنىمغا كەل» دەپ توۋلاپتۇ. نۇربۇۋى ھامىنى كۆرۈپ قالغاندىكىن دەپ ئېرىنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ ھەم ئۇنى ئۇ يەردىن ياندۇرۇپ ئاچچىقماقچى بولۇپتۇ. شۇ ئەسنادا ھېلىقى بۇزۇق ئالۋاستى چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ: «سەن نەنىڭ جالىپى، مېنىڭ خېرىدارىم بىلەن نېمە چاتىقىڭ بار؟» دەپ ئۇنىڭغا چاڭگال ساپتۇ.

ھەسەن خالۋاپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. چىشلىرى غۇچۇرلاپ غەزىپىنى باسالماي قالدى:

ــ كۆيئوغۇل بالىنىڭ كارى بولماپتىمۇ؟!

ــ نەدىكىنى، ــ دېدى نازىلخان ئېغىر ئۇھسىنىپ، ــ ئولتۇرغان يېرىدە تىزىغا شاپىلاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ، ھوي ماۋۇ سوقۇشچى مېكىيانلارنى... قېنى قايسىڭلار يامان؟! دەپ باز ـ بازغا ساپتۇ .

ــ ھوي نائەھلى !... ــ ئاتا تۇرغان يېرىدە پىرقىراپ كەتتى، ــ ئادەم بالىسىنى كۆيئوغۇل قىلماي نەدىكى بىر ھايۋاننى كۆيئوغۇل قىپتىمەنمۇ نېمە مەن؟!

ــ كېيىن قۇدىلارنى تونۇيدىغان بىرىسى ئۇ نائەھلىنى چوخچىلاپ، ھېلىقى ئالۋاستىنى نۇربۇۋىدىن ئاجرىتىۋاپتۇ... ئىزا، ئاھانەت، ئەلەمگە چىدىمىغان قىزىمىز شۇ يەردىن چىقىپ قانچە چوڭ يولچە ماڭغىلىمۇ نومۇس قىلىپ، ئېتىز ئارىلاپ يۈگۈرۈپ ئۆيگە يامانلاپ كەپتۇ!

ــ ئاھ، خۇدايىم! ــ دېدى ئاتا كەكە ساقىلىنى تۇتاملاپ، ــ شۇنچە ئۇزاق يەردىن پىيادە كەپتىمۇ؟! ئالدىراپ ئەرگە بېرىپ قاپتىكەنمىز، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشقاندا ئوغلىنىڭ قانداقلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ باقماپتىكەنمىز، ھەي ئېسىت، ھەي ئېسىت...

چوڭ ھويلا گويا مۇسىبەت قايغۇسى بولۇۋاتقاندەك ئۇزاق قىچە جىمجىتلىققا چۆكتى. ئاتا ھويلىدىكى تۇۋرۇككە يۆلىنىپ ئۇزاققىچە ئولتۇردى. ئەل ئايىغى بېسىقىپ، ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى توختاپ قالغان مەھەلدە، ئاتا ئېغىر ھالەتتىن ئاستا مدرلاپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، تېخىچە چىرىغى ئۆچمىگەن ھوسىناخۇنلارنىڭ ھوجرىسىنىڭ دېرىزىسىگە بۇرۇلۇپ:

ــ ھوسىناخۇن، ئويغاقمۇ سەن؟ ماڭ چىقىپ يۇنۇس ئاكاڭنى قىچقىرىپ كىرە! ــ دېدى.

ھۈسىناخۇن ئۆيدىن چىققۇچە، قىزىنىڭ يېنىدا ئولتۇر-غان نازىلخان يۇگۈرۈپ قوپتى.

— ئۇنى قىچقىرىپ نېمە قىلىدۇ؟

— سىڭلىسىنى ئاپىرىپ قويۇپ كەلسۇن!

— خۇدايا توۋا ما ئادەمنى، — دېدى نازىلخان ئېرىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، — سىلىنىڭ يۈرەكلىرى گۆشمۇ ياكى تاشمۇ؟!

— مېنىڭ يۈرىكىمۇ گۆش، — دېدى ئاتا پەس ئاۋازدا، — لېكىن ئەمدى چىدىمىساق بولمايدۇ!

— مەن بالىنى قوشۇپ بېرەلمەيمەن! — دېدى نازىلخان ئۇن سېلىپ يىغلاپ، — مەن ئۇنى توققۇز ئاي توققۇز كۈن قورساق كۆتۈرۈپ تۇغۇپ، يېمەي يېگۈزۈپ، كەيمەي كەيگۈ-زۈپ، ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئېقىپ ئاران چوڭ قىلغان. ئەتە ئا خەق كەلسە جېنىدىن ئۆتكىدەك دېيىشىپ، خېتىنى ئالـ-مەن!

— ھاي، — دېدى ئاتا ئاۋازىنى سەل كۆتۈرۈپ، — سەۋر قىلالا!

— ماڭا ئەمدى تەھدىت سالمىسىلا، — دېدى نازىلخان ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇپ، — بىزنىڭ قىزىمىز ئولتۇرۇپ قويۇ-غان نىجاسەت ئەمەس. ئارائاۋاتلىقتىن سۆزىنى ئالساق، يەنە بىر يەردىن ئەر چىقىپ قالار... ۋاي، بۇ ئالتە كۈننىڭياقى بىزگە نېمە كۆرگۈلۈك بۇ!

— ئاۋازىڭلارنى پەسراق قىلىڭلار خوتۇن... مەن سىلىگە يەنە بىر دەي: خۇدايىم قىزلىقلارغا تاشتەك ئېغىرلىقنى بېرە-مەن دەپتىكەن، شۇڭا كۆيئوغلىمىزدىن ئۆتۈلگەن بولسىمۇ يە-نە بىر قېتىم ئېغىرلىق قىلىپ چىرايلىق ئاپىرىپ قويايلى.

— ۋاي پېشانەم، — دېدى نازىلخان ھەسرەتلىك كۆزلىرى-نى چەكچەيتىپ، — نېمانداق باغرىلىرى تاش سىلىنىڭ!

ئاتا گەپ قىلمىدى. ئىككىيلەننىڭ تالاش ـ تارتىشىغا قاراپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالغان ئوغلىغا بۇيرۇق قىلدى:

— بولۇڭلا، ئاكاڭلارنى ئويغىتىڭلار بالام. موتسىكىلىتى-نى ئوت ئالدۇرسۇن!

ئانا ھۈي تارتىپ يىغلىغىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

18

كۈندەشلىك ئوتى روزىگۈلنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئۆرتەيە-تتى. ھەسەن خالۇاپنىڭ ئائىلىسىگە كېلىن بولۇپ كىرگەن بۇ چوكان ئىشچانلىقى، مىجەز ـ خاراكتېرىنىڭ ئوچۇقلىقى، گەپ ـ سۆزىنىڭ جايىدىلىقى بىلەن قېيىنئاتا، قېيىنئانىسىنىڭ نەزىرىدىن ئۆتتى. ئون يىل بولار ـ بولماستا پاقلاندەك ئىككى ئوغۇل تۇغۇپ بۇ ئائىلىنى ئاۋات قىلدى. ئېتىزدىن چىققانىنى تۇزۇككىنە پۇلغا ئالمىغان، چوڭ ئۆيدە بۇ يىلدىن ئۇ يىلغا قەرز ئېشىپ قالمىغان ئاشۇ ئېغىر كۈنلەردىمۇ قېيىنئانىسـ-نىڭ بەرگىنىنى يەپ، تىككۈزۈپ بەرگىنىنى كىيىپ، بىر كىمگە چىراي تۇرمەستىن ئېتىز ـ ئېرىق، قازان بېشى ئىش-لىرىنى قىلىپ، يىلنى يىلغا ئۇلىدى. كېيىن قېيىنئىنىسـ-نىڭ تويى يېقىنلاشقاندىن كېيىن چوڭلار قائىدە بويىچە ئۇلار-غا ئۆي ئايرىپ بەردى.

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن ئۆز ئالدىغا بىر موريدىن تۇتۇن چىقارغاندىن كېيىن، روزىگۈل قىلچە ۋايسىماستىن ھۆددە يەرنىڭ دېھقانچىلىقىنى قىلدى. خىلىدىن بېرى ئۇنىڭغا ـ بۇ-

نىڭغا ياللىنىپ ئىشلىگەچ ئۆز ئالدىغا بىر ئىشنىڭ ئېپىنى قىلىش كويىدا يۈرگەن ئېرى بولسا، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە كۆزىنى ئىش ـ ئوقەتكە پىشۇرۇپ يۈرۈپ تېزلا يول تېپىۋالدى، دادىسىنىڭ دۇئاسى بىلەن بەيىش يولىغا كىردى. دەسمىي ئانچە جىق كەتمەيدىغان پاختاپۇرۇچلۇق، ياغاچپۇرۇچلۇق، كۆچەت يۆتكەپ سېتىش دېگەندەك ئىشلار بىلەن چېپىپ يۈرۈپ، بىرنى ئىككى قىلدى. يېنىنى تولىدى. هويلىدىكى ئوچۇق ئۆيلەرنى ياپتى، موتسىكلىت، تېلېۋىزور دېگەندەك هەممىلا ئادەم سېتىۋالالمايدىغان پۇللۇق نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ، ئۆينى يېڭا كادىرلىرىنىڭ ئۆيىدەك ئالىي قىلىۋەتتى. هەتتا بىرنەچچە تىزىق يالغان مەرۋايىت، مارجاندىن باشقا تۇزۇككىنە زىننەت بۇيۇمى يوق روزىگۇلنى شەهەرگە ئەكىرىپ زەرگەر بازىرىدىن ئالتۇن هالقا ۋە ئۈزۈك ئېلىپ بېرىپ، ئۇنى بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا خۇش قىلىۋەتتى. روزىگۇل بۇ ئىشلارنى ئويلىسا گويا چۈش كۆرگەندەك، كۆز ئالدىدىكى خۇشاللىقلارغا ئىشىنەلمەي قالدۇ. ئەمما مۇشۇ ئەر خەق دېگەننىڭ قولى ئاز ـ تولا پۇل كۆرسە، باشقا بىر خىيالىلارغا بېرىلىپ قالمىدىغان، شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئېزىپ كېتىپ، ئۆزىنى بىلەلمەيدىغان ئىشلارمۇ بار ئوخشايدۇ... چوكان بىر تەرەپتىن گۇمانسىراش تۇيغۇسىدا دىلىغۇل بولسا، بىر تەرەپتىن ئۆز ـ ئۆزىنى بەزلەيتتى. «ياكى ئۇ گەپ مېنىڭ قۇلىقىمغا خاتا ساقىپ قالغاندىمىدۇ؟ ئۆزۈمنى ئارتۇقچە ئاۋارە قىلىۋاتقاندىمەنمۇ... » دەپ ئويلايتتى. لېكىن بەزىدە ئۆزىگە هاي بېرەلمەي شۇنداق ئويلايتتى: «ياق، شامال چىقمىسا دەرەخ لىڭشىمايدۇ. خەق ئۇنىڭ ئاشۇنداق ئۇ يەر ـ بۇ يەردە سۈيدۈك پۈراپ يۈرگىنىنى كۆرمىسە، قارىسىغا گەپ تاپامدۇ! ئۇنىڭ ئۇستىگە يازلىق ئاشلىق ئالمەن، خامان چىققان هامان ئىشمىنى باشلايمەن دەپ يۈرگەن نوچى هازىرغىچە قۇرۇق يول مېڭىپ لاغايلاپلا يۈرۈيدۇ، يانچۇقىدىكى پۇلىمۇ غازاڭدەك سورۇلۇپ، هە دېسلا چەكتىكى پۇلنى پارچىلايمەن دەپ بانكىغا چاپىدۇ... دېسەم ـ دېمىسەم ئۇنىڭدا بىر گەپ بار!»

چىرايىدا كۈلۈپ يۈرسىمۇ، خېلىدىن بېرى ئېرىنىڭ ماڭغان ـ تۇرغان يەرلىرىگە كۆز ـ قۇلاق بولۇپ يۈرگەن بۇ جۇۋان بۇگۈن ئىچىدىن ئۇھسىندى. خۇيى تۇتۇپ، ئېرى كەلسە ئۇنىڭ بىلەن ئوچۇق بىر سۆزلىشىپ باقماقچى بولدى. ئۇ شۇنداق خىياللار ئىلكىده پۈچىلىنىپ ئولتۇرغاندا دەرۋازا تۈيۇقسىز قېقىلدى. ئايال چۆچۈپ كېتىپ چىرقىراق ئاۋازدا توۋلىدى:

— كىم، كىمۇ؟!

— مەن، يەڭگە، داۋزىنى ئاچسىلا!

— مەن دېگەن كىمۇ؟

— مەن هۈسىيناخۇن!

— ۋايجان... كىمكىن دەپتىمەن تېخى.

دەرۋازا ئېچىلدى. چىراي تۇرقىدىن خاپىلىق يېغىپ تۇرغان روزىگۇل قېيىنئىنىسىنىڭ ئالدىغا چىقتى.

— ئاكام ئۇخلاپ بولدىمۇ؟

— ئاكىڭىز... ئاكىڭىز ئۇخلاپ قالغان يەردىن كەلمىدى، ئۇكام!

— ئۇنداق ئەمەستۇ، — دېدى هۈسىيناخۇن دۇدۇقلاپ، — ياكى ئاۋۇال ئاخشامدا ئىشنى بۇزۇپ يېتىشقان بولسىڭلار، بىراۋنىڭ يۈزىگە قاراشتىن نومۇس قىلىپ يوتقانغا ئېچكىرى كىرىپ يېتىۋالدىمۇ ـ يا؟

ـــ ئۆزىڭىزگە قىياسەن باقماڭ ئۇكام، ـــ دەدى روزىگۈل تەرىكىۋاتقاندەك تەئەددىلىك تەلەپپۇزدا.

ـــ نېمىشقا چىقمايدۇ، ئەمىسە؟

ـــ شۇ دېدىمغۇ ئۆيدە يوق دەپ. ئەتىگەن بازارغا بارىمەن دەپ كەتكەنچە يوقالدى ئۇ تاپىنى تۆشۈك!

ـــ ھوي، گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ تۈزى ئىتتىكلەپ قاپتىمۇ نېمە يەڭگە؟ نېمە بولدى سىلىگە؟

ـــ بولدى، ئاغزىمنى تاتىلىماڭا ئۇكام. كۆڭلۈم تازا جايىدا ئەمەس... ھەي راست، بۈنچە كەچتە ئاكىڭىزنى ئىزدەپ قاپسىزغۇ، بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

ـــ يا... ياق، ـــ ھۇسىيناخۇن يەڭگىسىنىڭ چوڭ ئۆيدىكى كۆڭۈلسىزلىكنى بىلىپ قېلىشىنى خالىمىغاندەك ئاستا كەينىگە ياندى.

ـــ ھەي، ھەي... تۇختاڭا ئۇكام، مەندىن يوشۇرغىدەك بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟ كەچتە شەرۋانخاچىمىنىڭكىگە ئاش سۈنغىلى چىقسام، بازاردا نۇربۇۋىخاننى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان ئىدى. ئۇنىڭ بىرەر خەۋىرى بارمۇ؟

ھۇسىيناخۇن يەڭگىسىنىڭ سوئالىنى جاۋابسىز قالدۇرۇپ، ئىشىك ئالدىدىن كەينىگە ياندى. ئۇمۇ ئانىسىنىڭ رايىغا بېقىپ، ئۆيدە يۈز بەرگەن كۆڭۈلسىزلىكلەر، ئۇششاق ئىشلارنى يەڭگىسىدىنمۇ، خوتۇنىدىنمۇ يوشۇراتتى. ئەمما بۇنداق ئىشلار قانچە يوشۇرۇلغانسېرى، بۇ ئالەمنىڭ يەنە بىر قۇتلۇق تېڭى يورۇغان ھامان شامالىلار بىلەن ئۇچۇپ ئاستا ـ ئاستا مەھەللىگە تارىلاتتى، چۆرۈمە چۆچەك بولۇپ ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچەتتى...

ھەسەن خالۇاپ يۇنۇسنىڭ ئۆيدە يوقلىقىنى بىلگەندىن

كېيىن، قىزىنى ئۆزى ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن ھارۋا جابدۇدى. نازىلخاننىڭ قىزىغا ئېسىلىپ توختىماي ياش تۆكۈشلىرى، يېنىمدا بىر كۈن قونغىلى قويۇپ ئەتە ئاپىرىپ قويسىلا، خوش بولۇپ كېتەي... دەپ قار ـ يامغۇر يىغلاشلىرىغا سۈكۈت بىلەن جاۋاب قايتۇردى. ئۆيگە پەيدا بولغاندىن بېرى ئاغزىغا بىر بۇردا نان سالماستىن توختىماي يىغلاپ چىققان قىزىنى يېتەلەپ ھارۋىغا چىقىرىپ، ئېلىپ ماڭدى. تۈن قويىنىدىكى ئۇزاق يولدا ھەمراھ بولسۇن دەپ ھۇسىيناخۇنۇنىمۇ ھارۋىغا چىقىرىۋالدى.

ھەسەن خالۇاپ تۆگىنى مېڭىشىغا قويۇپ بېرىپ مۇڭ ـ ھەسرەتكە چۆككەنچە ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتتى. يول خېلى بار ئىدى. باش توخۇ چىللايدىغان ۋاقىت بولۇپ، ئىككى يۇرتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قۇملۇققا كەلگەندە، تۇيۇقسىز قارا بوران كۆتۈرۈلدى. كەچ كىرگەندىن بېرى ھاۋا بۇزۇلۇپ، كۈن پېتىشتىن سۇرۇلۇپ كەلگەن قىزغۇچ تۇمان ئاخىرى بورانغا ئايلانغان ئىدى.

ـــ ۋاي ئاللا، قارا بوران بېسىپ كەلدى، ـــ دېدى ئاتا ھارۋىدىكى بالىلىرىغا يېپىشىپ، ـــ يامان چاغدا، يامان يەردە بوراندا قالدۇق، قۇم ئاستىدا قالمىساق بولاتتى!

ھارۋا ھېلىلا ماڭغان ئىزىدىن ئاغدۇرۇلۇپ قامغاقتەك ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ئەندىشىلىك چايقىلىشقا باشلىدى. ئاتا ـ بالىلار ئەنسىزلىككە چۆكۈپ، بىر ـ بىرىگە يېپىشتى. ھېچنېمىنى پەرق ئېتەلمىگەن ئاتا ھارۋىنى بىر چەتكە تارتىپ توختاشقا مەجبۇر بولدى.

ـــ بىر ـ بىرىڭلارغا يېپىشىپ مەزمۇت ئولتۇرۇڭلار بالام. ھۇسىيناخۇن، تېگىڭلاردىكى كۆرپىنى ئېلىپ ئۇكاڭغا

دالدا قىلغىنا، ئۇنى شامال دارىپ قالمىسۇن ! ــ ئاتا شۇنداق دېدى ـ يۇ، ئۆزى قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى.

ئاتا يۈز ـ كۆزىگە ۋىشىلداپ ئۇرۇلۇۋاتقان قۇمدا كۆزىنى ئېچىشقا ئامالسىز قالدى. ئىگىسىنىڭ رايىغا بېقىپ بېشىنى سىلىپ تۇرغان تۆگە ئەمدى قانداق قىلىمىز، قايسى تەرەپكە ماڭمىمىز؟ دەپ سوراۋاتقاندەك، بىر ئىزىدا توختاپ قالدى. ئاتا بىر ئىزدا تۇرۇۋېرىشتىنمۇ، تۆگىنى ئالدىغا دېۋىتىپ مېڭىشتىنمۇ ئەنسىرەيتتى. ئۇ بىلىدۇ، بۇنداق بوراندا كۆن پېتىشتىن كۆن چىقىشقا سەلدەك ئاققان قۇم نى ـ نى ئېكىنزار لىقلارنى يۇتۇپ قۇرۇتۇپ قويغان ئىدى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇ ئالدىغا ماڭاي دېسە دەھشەتلىك ھۇشقىتىۋاتقان بوراندا ھارۋىنىڭ ئاغدۇرۇلۇپ قۇم بارخانلىرى تامان قامغاقتەك ئۇچۇپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ. بىر ئىزدا تۇراي دېسە، ھارۋىدىكى ئۇچ جان ئادەم كۆزى ئوچۇق پېتى قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ كېتىش قاش بىلەن كىرپىكىنىڭ ئوتتۇرىسىدەكلا ئىش ئىدى.

بوران دەھشەتلىك ھۇۋلايتتى، قۇملار يوپۇرۇلۇپ كېلەتتى. ھارۋىدىكىلەرنىڭ كۆزىنى ئېچىشىغا ئىمكان يوق، بوراننىڭ ئەلپازى بىر كەلگۈلۈك كېلىۋاتقاندەك دەھشەتلىك ئىدى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ تۇرغان يېرى يۇرت ئىچىدىن يىراق. ئەتراپىتا نە ئۆي، نە بوراندىن پاناھلانغىدەك بىرەر دەل ـ دەرەخ يوق ئىدى. مۇشەققەت ئىچىدە يا ئالدىغا ماڭالماي، يا كەينىگە يانالماي ياش بالىلىرىنىڭ تەقدىرىنى ئويلاپ قالغان ئاتىنىڭ غەم ـ ئەندىشە باسقان يۈرىكىدە ئىختىيارسىز ياشلىق چاغلىرىدىكى ئەسلىمىلەر غىل ـ پال چاقناپ قالدى...

ئۇ چاغلاردا ھەسەن خالۋاپمۇ بالىلىرىدەك مۇشۇنداق كىچىك ئىدى. رەھىمەتلىك دادىسى ئۇنىڭغا كىچىك توي قىلىپ بەردى. نازىلخاننىڭ ئايىغى سۈيۈق، ئاغزى ئىتتىنىڭ، ھەسەن قارىنىڭ قولى ئىتتىنىڭ، مۇشتەكچى يىگىت بولغاچقا، ئىككىيلەن ھە دېگەندە ئۇرۇشۇپ قالاتتى. ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە خوتۇنىنى ئۇرۇپ پەشۋالاپ، يۇز ـ كۆزىنى كۆكەرتىپ قوياتتى. نازىلخان بوخچىسىنى قولتۇقلاپ ئانىسىنىڭكىگە يامانلاپ كېتەتتى. خوتۇنىنى يامانلىتىپ قۇيۇپ ئاتا ـ ئانىسىدىن تاپا ـ تەنە ئاڭلاۋاتقان ھەسەن قارىي كونا ھويلىدىكى قەرى ئۆرۈككە يۆلەنگىنىچە گەدىنىنى قاشلاپ تۇرغاندا، رەھمەتلىك قېينىئاتىسى قىزىنىڭ تاپىنىنى يەرگە تەگكۈزمەستىن كەينىگە ياندۇرۇپ ئەكىلىپ قوياتتى ھەم يۇمشاق ـ مۇلايىم ئاۋازدا: «نەم قويغۇلۇق بالام، كېلىشىپ قالسىلەر... » دەيتتى. ھەسەن خالۋاپ نازىلخان بىلەن ئەنە شۇنداق گاھ ئۇرۇشۇپ، گاھ ئالدىشىپ يۇرۇپ ئۆي تۇتۇپ قالدى، دادىسى قازناقتىكى دۇكانغا باشلاپ كىرىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئاتا كەسپى بولغان خالۋاپلىقنى ئۆگەتتى. خوتۇنىمۇ ئۇنى ئاغزىغا نەمە كەلسە شۇنى دەپ تىللىمايدىغان، ئۇمۇ خوتۇنىنى ئۇرمايدىغان بولدى. ئەر ـ خوتۇنچىلىق دېگەن مۇشۇنداق ئىش، بىر ـ بىرىنىڭ مىجەزـ خاراكتېرىنى بىلىشىپ ئۆزىنى تۇتقىدەك بولغۇچە جېدەل ـ ماجىرا، كۆڭۈلسىزلىك دېگەن بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمما ئۆزىنى توختىتالماي چوڭلارغا خاپىلىق تېرىپ بەرگەن مۇشۇ چوجە خورازلارنىڭمۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاتا ـ ئانا، قېيىنئانا ـ قېيىنئاتا، بوۋا ـ موما بولىدىغانلىقى بەرھەق... شۇ چاغدا ئەقلىنى تېپىپ، ياشلىق قىلغانلىقىنى، چوڭلارغا باش ئاغرىقى ـ چىش ئاغرىقى تېپىپ بەرگەنلىكى يادىغا يەتكەندە خىجىل بولۇشىدۇ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان يېيىشىدۇ. ھازىر

بۇنداق قىلغىنى بىلەن بىر نەچچە ژاق ئۆتسە بىر - بىرىنى بىردەم كۆرمىسە چىداشمايدىغان ئامراقلاردىن بولۇپ كېتەمدۇ، تېخى... شۇڭا ھازىر ھەرقانچە مۇشەققەت چېكىدىغان ئىش بولسىمۇ، ئۇنى قۇدىلارنىڭ ئالدىغا چىرايلىق ئاپىرىپ... ھەسەن خالۋاپ خىياللارغا بېرىلىپ قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنىمۇ بىلمەي قالدى. بىر چاغدا ھۇسىيناخۇننىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بوران پەسەيدى دادا، ئەمدى ماڭايلى!

— ئۆتكۈن ئۆتكەنمۇ، نېمە؟ — ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئاتا ئۆزىنىڭ ھېلىقى ھەسەن قارىي دەپ چاقىرىلىدىغان چاغلىرىدىن ئېسىگە قايتىپ، ئۆزىنىڭ زىلچا توقۇيدىغان ياش نازىلخانىنىڭ يېنىدا ئەمەس، بورانلىق كېچىدە كۆزلىرىگە قۇم تىقىلغان مۇشكۈل قىيامەت ئىچىدە تۇرغىنىنى ئېسىگە ئالدى. كوھىقاپنىڭ ئاغزى كىچىكلىگەندەك دەھشەتلىك بوران ئۆتۈپ كېتىپ، ئاسماندا بىر ئاز سۈزۈكلۈك پەيدا بولغان ئىدى... كۆزلىرىدە، دىلىدا بىر يورۇقلۇق پەيدا بولغان ئاتا بوۋىسىدىن ئاڭلىغان بىر رىۋايەتنى ئېسىگە ئالدى: توپان بالاسى ھاياتلىق دېگىزىنى تىندۇرۇپ ئاخىرقى چەككە يېتەي دېگەندە، بالىلىرىنى مەھكەم قۇچاقلاپ يۇم - يۇم ياش تۆكۈۋاتقان بىر ئانا قۇم دۆڭلىرى ئىچىدىن بېشىنى چىقىرىپ كۆككە قاراپ ئاخىرقى قېتىم نىجاتلىق تىلىگەنمىش، ئاننىڭ يىغىسىنى كۆرگەن تەڭرى غەزىپىدىن يېنىپ ئۇنىڭغا شەپقەت قىلغانمىش... ئاننىڭ كۆز يېشىدىن قۇملۇقتا بۇلاق ھاسىل بولۇپتۇ، ئاتا كەتمىنى بىلەن ئېرىق چېپىپ، بۇلاقنىڭ سۈيىنى قۇملۇق باغرىدىكى ئاخىرقى ھاياتلىق ئىزلىرىغا باشلاپتۇ... كېيىن بۇ يەردە ناھايىتى ئۇزۇن بىر دەريا ھاسىل بولۇپتۇ،

ھاياتلىق قايتا كۆكلەپتۇ...

ھەسەن خالۋاپنىڭ كۆز ئالدى يورۇپ كەتتى، قامچىنى قولىغا ئېلىپ تۆگىنى دېۋىتتى:

— چوھ!

ئابدۇلجېلىل تۇران كۈتۈبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

19

قوۋناق ياز ئاراڭاۋاتىنى ئۆز مەئىشىتى بىلەن بېزىدى. يول بويىدىكى باغلاردىن، هويلا ـ ئارامالاردىن مارىشىپ تۇرغان ئۆ-رۈك، ئۈجمە شاخلىرىدا مەي باغلاپ پىشقان ئالتۇندەك ساپسې-رىق ئۆرۈكلەر، كۈمۈشتەك ئاق ئۈجمىلەر ئىختىيارسىز هالدا كىشىنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يۈگۈرتەتتى. دېھقانلار مەھەللە، ئېتىز ئاراچلىرىدىكى پارچە ـ پۈرات يەرلەرگە تېرىۋالغان ياز-لىق تەرە، بېشەكشېرىنلەرنىڭ ئالدى چىققان بولۇپ، ئىشتاد-سىز، يالاڭئاياغ چېپىشىپ يۈرگەن بالىلار دادىسى هېلىلا ئۇ-زۇپ بەرگەن سويىملارنى كۆتۈرۈپ مەھەللەـكويلارنىڭ يوللا-رىدا چېپىشىپ يۈرەتتى...

شەهەر تەرەپتىن چىققان بىر كىرا ماشىنىسى ئابباسخاد-نىڭ ئۆيىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە توختىدى. ماشىنىدىن ئاۋۋال ئابدۇراخمان بىلەن ئايالى راهىلە، ئاندىن بويى بىر ـ بىردىن ئازراقلا پەرقلىنىدىغان 10 ـ 12 ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى قىز، ئوغۇل چۈشتى. ئۇلار سومكا، بوخچىلىرىنى قولىغا ئېلىپ هويلا تەرەپكە بۇرۇلىشىغا، هويلىدىن ئابباسخان ئەر ـ خوتۇن خۇشچىراي چىقىپ كېلىشتى.

ـــ هارماڭلار بالىلىرىم، ـــ ئابباسخان ئىچ ـ ئىچىدىن ئېتىلىپ چىققان بىر خىل خۇشاللىق بىلەن ئوغلى بىلەن كېلىنىدىن ئەهۋال سوراپ، بالىلارنى كۆتۈرىۋالدى هەم ئوغۇل نەۋرىسىنىڭ كىشمىش ئۆرۈكتەك سۇزۇك مەڭزىگە قانماي سۆ-يۈپ كەتتى.

ـــ ۋىيەي، ما بالىنى يۈزىنى ئەپ قاچقىنىنى ، ـــ دېدى راهىلە قېينىئانىسى ئاغىچىخان بىلەن قۇچاقلىشىپ يۈز يې-قىشىپ كۆرۈشۈۋالغاندىن كېيىن ئابباسخانىڭ قولىدىكى با-لىغا قاراپ ، ـــ ئۇنداق قىلماي چوڭ داداڭدىن ئەهۋال سورا!

ـــ دادامنىڭ بىرىك بۇرۇتلىرىدىن قېچىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى ئابدۇراخمان كۈلۈپ .

ـــ بوۋىسىنى ئىككى هەپتە كۆرمىسە ئۇنتۇپ قالىدۇ بۇ شەهەرلىك هە ! ـــ ئابباسخان مېهمانلارنى ئۆيگە باشلىدى. ئا-غىچىخان پېشايۋان ئاستىغا كۆرپە سالدى. ئاڭغىچە باغ تەرەپ-تىن كىرىپ كەلگەن نۇرىبۇۋىمۇ تارتىنغانچە كېلىپ، مېهمانلار بىلەن سالام ـ سەهەت قىلىشىپ ئەهۋال سورىدى.

ـــ تەربىيىلەش كۈرسىدىن رۇخسەت سوراپ بولسىمۇ كې-لىپ تويدا خىزمەتچىلارنى قىلارمەن دېسەم، باسقۇچلۇق ئىد-تىهانغا توغرا كېلىپ قالدى، دادا، ئاپا... ـــ دېدى راهىلە چا-ڭىلداپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن ، ـــ كۈرس ئاخىرلىشىدىغانغا-مۇ ئاز قالدى ، بۇ قېتىم پۈرسەت چىقىپ قېلىپ كېلىشىم. ـــ كۆڭلىڭىز بىزگە تېگىل بولدى بالام ، ـــ دېدى ئابباس-خان، مېهمانلارنىڭ قولىغا سۇ بېرىشكە تەرەددۇلىنىۋاتقان كېلىنچەك نۇرىبۇۋىگە قاراپ قويۇپ ، ـــ هېلىمۇ ئابدۇراخمان رۇخسەت سوراپ چىقىپ ئوبدان قارىشىپ بەردى.

ـــ راهىلە قىزىم، ـــ دېدى بالىلىرى ئۈچۈن پۈت ـ قولى

يەرگە تەگمەيلا قالغان ئاغىچىخان مېھمانلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سالغاچ، — ئاقسۇ چىرايلىقمىكەن، ئۇ يەرگە بىز - نىڭ قەشقەر تەرەپلەردىن ئۆگىنىشكە بارغان مۇئەللىملەر جىقمۇ؟

— ئاقسۇمۇ چىرايلىقكەن كىچىك ئاپا، كۆزۈمگە شۇنداق ئىسسىق كۆرۈندى، — دېدى چوكانىنىڭ بىردىنلا ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ، — بارغان كۈنۈم ماشىنىدىن چۈشۈۋېتىپ غۇلجىغا، ئاپامنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ قالدىممىكىن دەپتىمەن... لېكىن قارىسام غۇلجا ئەمەس... قانىتىم بولغان بولسىمۇ تۆ - شۈك تاغدىن پۇرراپ ئۇچۇپ ئۆتۈپ يالغۇز ئاپامنى يوقلاپ كەلمەسمىدىم!

هويلا بىر پەس سۈكۈتكە چۆمدى. بايا تېخى ماشىنىدىن كۈلۈپ چۈشۈپ، بۇلبۇلدەك سايرىغىنىچە هويلىغا كىرىپ كەلگەن بۇ چىرايلىق كېلىن ئابباسخانلارغا ئاللىقاچان ئۆزلە - شىپ كەتكەن بولۇپ، ئابدۇراخمان ئۇنى ئىلىدىن ئۇچۇرۇپ كەلگەن ئىدى. راهىلە ئاقسۇدا ئېچىلغان تەربىيىلەش كۇرسىغا قاتناشۋاتقان بولغاچقا، تويغا قاتناشالمىغان ئىدى.

— شۇ پۇرسەتتە تاينىلىق غۇلجىغا بېرىپ كېلىۋالغان بولسىڭىزمۇ ئوبدان بولاركەن قىزىم ، — دېدى ئاغىچىخان كېلىنىنىڭ پىيالىسىغا ناۋات سېلىۋېتىپ، — هازىر قار - مۇزلار ئېرىپ، تۆشۈك تاغنىڭ يوللىرىمۇ ئېچىلغاندۇ، دەيمەن.

— يول ئېچىلىشى ئېچىلدى، لېكىن بېرىپلا قايتالماي - مەن، كىچىك ئاپا. ئۆيدە ئۇزاقراق تۇرمىسام، تۇغقانلار، قوش - نىلارنىڭكىگە قالدۇرماي چىقىپ كىرمىسەم ئۇلارغا هېسساب بولمايدۇ. بالىلارنى ئېلىپ بارمىسام تېخى...

— بولدى كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلمىغىنە ، — دېدى ئاب -

دۇراخمان دادىسىنىڭ ئالدىدا يۇكۈنۈپ ئولتۇرۇپ بولالماي، — بەربىر يازلىق تەتىلدە بارىمىز ئەمەسمۇ.

بالا - چاقا، نەۋرىلىرىنى كۆرۈپ باشقىدىن تېتىكلىشىپ كەتكەن ئاغىچىخان هاپىز بىلەن نۇربۇۋىنى چاپتۇرۇپ يۇرۇپ ئۆرۈك، ئۈجمە، تەرە قوغۇن، يازلىق ئالمىلارنى داستىخانغا تۆكمە قىلدى، تۇخۇم پىشۇردى، ئارقىدىن ئۈجمە هالۋىسى قە - لىشقا تۇتۇش قىلدى. ئابباسخان نەۋرىلىرى قۇچىقىدىن چۈ - شۈپ ئويۇنغا چۈشكەندىن كېيىن قوتاندىن بىر ئوغلاقنى سۆ - رەپ كىرىپ هايت - هۇيت دېگىچە پۇتىنى چۈشەپ، پىچىقىنى بىلىگىلى تۇردى .

— ئوغلاق سويىمەن دېمەك، دادا ، — دېدى ئابدۇراخمان سۇپىدىن چۈشۈپ ،ادىسىنىڭ قولىدىكى پىچاقنى ئېلىۋالغىلى ئالدىراپ، — مەقسەت يېيىش - ئىچىش بولمىغاندىكىن.

— سىلەر مېهمان بالام، خىزمەت ئالدىراشچىلىقىدا شە - هەردىن چىقىمەن دەپلا چىقالمايسىلەر...

— شۇنداق بولسىمۇ بولدى قىلمىگە.

— بولدى سويمايلى دادا ، — دېدى راهىلەمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئابدۇراخمانىنىڭ قېتىق بىلەن زاغرا يەۋالغىسى بار. مەن نۇربۇۋى سىگىلىم بىلەن تونۇشقاچ، كالا سېغىپ ئۆز قولۇم بىلەن ئەتكەنچاي قىلىمەن. بالىلارمۇ گۆش - پۇشكە ئۆزىنى ئېتىپ كەتمەيدۇ...

— نېمىشقا ئەمدى بالام، بىز سىلەرنى دېمىسەك كىمە - مىز بار؟ — دېدى ئاغىچىخان ئاشخانىدىن چىقىپ.

— بولدى كىچىك ئاپا ، — دېدى راهىلە قېينىئانىسىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ ، — يېمەكەن - ئىچمەكەن ئۆي ئەمەسقۇ بۇ!

— شۇنداق بولسىمۇ بالام، ئەمدى ...

— ئۇنداق بولسا توختاڭلار ئەمىسە، باشقا ئىش قىلايلى... ماڭ بالام ھاپىزقاريي، ئاۋۇ ئادەمنى چوقۇپ ئارام بەرمەيدىغان ھېلىقى كاداڭ قىزىل خورىزىڭنى ئاچمقمىنا، شۇنى بوغۇزلاپ يۇڭداپ، پولۇغا باسايلى.

باغ ـ ۋارانلىق چوڭ ھويلىنىڭ ئىچى ھەيىت بولغانىدەك خۇشاللىققا چۆمگەن ئىدى. ئاتا بىلەن ئوغۇللار خورازغا پىچاق سۇرۇش، ئانا بىلەن كېلىنلەر ھالۋا، ئەتكەن چاي تەييارلاش، سەۋزە قەلەمچە قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغاچ قىزغىن پاراڭغا چۈشكەن ئىدى. نەۋرىلەر بولسا ھېلى قوزا ـ ئوغلاق، توخۇ ـ كەپتەرلەرنى قوغلاپ، ھېلى باغدىن ئۆرۈك تېرىپ يەپ يۈرەتتى.

— بۇغدايغا ئورغاق سالىدىغان چاغ بولغاندۇ، دادا؟ — دېدى ئابدۇراخمان دادىسىغا تارتقان قاشلىق كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ.

— ئورمىنى باشلىساق بولاتتى ، — دېدى ئاببباسخان يۇڭدىلىپ ئۆكلىنىپ بولغان خورازنىڭ پۇتىنى كەسكەچ ، — ئەمما ئۇلۇشكۇن كېچىدىكى بوران جىق پاراكەندىچىلىك سەۋەبتى. شۇڭا توپا ـ تۇمان سەل بېسىقسىلا ئورغاقنى قولىمىزغا ئالىمىز.

— ھە... مۇنداق دەڭ، يەنى كېلىنچۇ، ئۇ قانداقراق ئولتۇرىدۇ؟

— كېلىنچەك ناھايىتى يۇزى تۆۋەن، ئوڭلۇق بالىكەن ، — دېدى ئاببباسخان مەھەللىدىكى باسما قۇدۇقتىن سۇ ئەكىلىش ئۈچۈن ماڭغان ھاپىزنىڭ كەينىدىن قاراپ قويۇپ، — لېكىن ئىنىڭلار خەقكە كۆيۈغۇل بولۇپمۇ ئادەم بولمايۋاتىدۇ،

بالام. توي كۈنى يۈز بەرگەن ئاۋارىچىلىقتىن خەۋىرىڭلار بار، ئۇنى شەھەردە ھاراقنى چىلىشىپ ياتقان يەردىن تېپىپ چىقتىڭلار. ئۇلۇشكۇن ئاغىچاڭنى ئايلاندۇرۇپ كەل، دەپ بازارغا ئەۋەتكىنىمنى بىلەرمەن، يەنە ئاغىچىسىنى بازارغا تاشلاپ قويۇپ ئاغىنىلىرى بىلەن شوپاڭغا كىرىپتۇ ئۇ مەڭداۋاش... شۇ يەردە خوتۇنىنى ئەسكى بىر نېمىلەر بىلەن ئۇرۇش ـ جېدەلگە سېلىپ، خەقكە تاماشا قىلىپ بەرگىنىنى ئاڭلاپ يېرىم يولدىن كەينىمگە يېنىپ بازارغا كەلسەم، ئاغىچىسى يەيدىغان تاياقنى يەپ، ھاقارەت ئاڭلاپ قۇمئاۋاتقا — ئانىسىنىڭكىگە يامانلاپ كېتىپتۇ. ئۆزى يەنە قۇسۇققا مىلىنىپ ياتىدۇ! قولۇمغا قامچىنى ئېلىپ بولۇنسىچە ساۋاپ تازا بىر ئادەم قىلاي، دەپ يەنە توختاپ قالدىم. قانداق قىلىمىز ئەمدى، پۇشتۇمدىن تامغان بالىكەن... ئۆيگە كىرىپتەندىن ئۆتكەندە ئاران كەلدۇق. ھارۋا جابدۇپ قۇمئاۋاتقا — قۇدىلارنىڭكىگە بارايمىكىن دەپ تۇرسام بوران چىقىپ كەتتى... سىم يولىنىڭ بىر يەرلىرىدىن كاشىلا چىقىپ پۈتۈن يۇرت ـ مەھەللىدە توكمۇ ئۆچتى. بۇ بالىنىڭ بېشىمىزنى ساقايتىمغىنىغا ناھايىتى ئاچچىقىم كېلىپ كۆزۈمگە ئۆيقۇ كەلمەي ئولتۇرسام، تەڭ كېچە بولاي دېگەندە بىر كىم ئىشىك قاقىدۇ. بۇ كىمدۇ ئەمدى دەپ چىقسام، قۇدىمىز يۆتەلگىنىچە تۇرىدۇ... بىچارە ئادەم شۇنچە يامان بوراندا قىزىنى ئۆزى ئېلىپ كەپتۇ. «كېچىدە شامالغا چىلىقىپ قالىلا، كەچلەپ ئەتە ماڭسىلا» دېسەم نىزەمبىلا ئۇنىمىدى. توختىسىلا ئەمىسە، دەپ ئۆيگە كىرىپ جۇۋامنى ئېلىپ چىقسام مېڭىپ كېتىپتۇ. ناھايىتى زىل، كۆڭلى نازۇك، قۇدا ـ باجىلىقا بەك دېققەت قىلىدىغان ئادەمكەن... مەن باشقىلارغا جاپا سالىدىغان مۇشۇنداق بالىنى چوڭ قىلغاندىمەنمۇ، دەپ ئۆز ـ

ئۆزۈمدىن نومۇس قىلىپ كەتتىم. تۆگىنىڭ بويىنىدىكى كول-
دۇرما ئاۋازى بارغانچە يىراقلاپ قۇلاقلىرىمغا ئاڭلانماي قالغا-
چە قۇدىمىزنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپ كەتتىم... مۇشۇنداق
گەپ بالام، بۇنداق بولىۋەرسە ئۆزىمىزنىڭ يۇزىمىزگە سەت بو-
لىدىغان ئىشكەن. شۇڭا ھېلى تاماق يېيىشىپ بولغاندىن كې-
يىن ئىنىڭلارنى بىرچەتكە تارتىپ ئىككى ئېغىز نەسىھەت قى-
لىپ قويامسىلىكىن!

ــ ماقۇل. ئۇ كىچىك بولغاچقا كەم ئەقىللىق قىلىۋاتقا-
دەك قىلىدۇ، نەسىھەت قىلساق تۇزۇلۇپ قالار. كېلىن سىڭلى-
نىڭ يۇز ـ كۆزىدىكى نېمە زىدە ـ چاقىكىن دەپتىمەن، تېخى .

ــ شۇ كۆندىكى خاپىلىقىنىڭ ئىزى، بالام.

كېلىنلەر قەدىناس ھەدە ـ سىڭىلىلاردەك چىقىشىپ قال-
دى. نۇربۇۋى چاچلىرىنى بېشىغا چىرايلىق قىلىپ تۇرمەك-
لىۋالغان، قۇلىقىدىكى كىچىك ھالقىسىدىن باشقا ھېچقانداق
زىبۇ زىننەت سالمىغان، چىرايى يۇمىلاق، ئاق سۇزۇك كەلگەن
بۇ خانىم يەڭگىسىنىڭ بىر دەمدىلا كىيىم يەڭگۈشلەپ، پەشتاما
تارتىپ، ساپما كەش كىيىپ دېھقان ئاياللىرىدەك كالا سېغىش-
لىرىغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ قالدى. راھىلەدە نە بىر ئۆزىنى
چوڭ تۇتۇش، نە بىر ھال تارتىش، يېتىرقاش ئالامەتلىرى
يوق، ئاغزىدىن چىرايلىق گەپ، كۆلكە تۆكۈلۈپلا تۇراتتى.

ــ ھە كېلىڭە ، ــ دېدى ئۇ نۇربۇۋىگە، ــ سۇتنى سې-
غىپ بولغاندىن كېيىن توق ئەلگەك بىلەن سۇزىمىز، ئاندىن
قازانغا قۇيۇپ سۇس ئوتتا قاينىتىمىز، تۇز تەمىنى تەڭشەي-
مىز، ئاخىرىدا ئالدىن دەملەپ قويغان قارا چايىنى ژىل ـ ژىل
ئوتتا بىر ئاز قويۇپ، شامىسىنى سۇزۇۋەتكەندىن كېيىن قاي-
نىغان سۇتكە ئارىلاشتۇرىمىز... سىلەرمۇ مۇشۇنداق قىلىسى-

لەر ھەقچان؟

ــ مەن ئانامدىن قېتىق ئۇيۇتۇشنى ئۆگىنىۋالغان،
بۇنداق چاي قىلىشنى بىلمەيدىكەنمەن ، ــ دېدى نۇربۇۋى يا-
غاچ قوشۇق بىلەن ئەتكەنچايىنى تېتىپ كۆرۈپ، ــ ۋۇي،
راستىنلا ئىچىشلىك بولىدىكەن!

ــ مەنمۇ ئەتكەنچايغا دەسلەپ غۇلجىدا ئېغىز تەگكەن ،
ــ دېدى ئاغىچىخانىمۇ كېلىنلەرنىڭ پارىڭىغا قوشۇلۇپ ، ــ
كېيىن راھىلە قىزىم بۇ مەززىلىك چايىنى ئۆيىمىزگە ئېلىپ
كەلدى. مانا ئەمدى بۇ يۇرتتىمۇ جىق ئاياللار يازدا قېتىق ئۇ-
يۇتسىمۇ، قىشتا ئەتكەنچاي قىلىدىغان بولدى.

ــ ئەتكەنچاينىڭ تويمايسەن-دە، راھىلە ، ــ دېدى ئاب-
دۇراخمان تۇيۇقسىز ئاياللارنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ، ــ ئوخ-
شىغان گۆش ـ كاۋاپ بىلەن ئەتكەنچايىنى ئالدىڭدا قويسا،
ئاۋۇال شۇ چايىنى تاللايسەن ـ دە، سەن.

ــ سىزمۇ قېنىق دېسە جېنىڭىزنى بېرىسىزغۇ ! ــ دېدى
راھىلەمۇ بوش كەلمەي.

ــ قېتىقنى ئۆرسەم ئانام كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ ، ــ دې-
دى ئابدۇراخمان، ــ مەن ئەقلىمگە كەلسەم، ئانام نەدە بار ـ
نەدە يوق سۈت تىلەپ كىرىپ بىزگە قېتىق ئۇيۇتۇپ بېرىدە-
كەن، بىز قېتىپ كەتكەن زاغرىنى قېتىققا چىلاپ مەززە قى-
لىپ يەيتتۇق.

راھىلە جىمىپ قالدى. بۇ گەپنى ئۇ دېگۈچە ئېرى دەۋال-
دى. ئەتكەنچايىمۇ راھىلەگە ئانىسىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ ئاپئاق
سۈت بىلەن ئەتكەنچاي تەييارلاش ئارقىلىق ئۆزىنى يىراقتىكى
ئانىسىغا ئوخشىتاتتى.

20

كەچ كىردى. بىر قولىدا كەتمەن، بىر قولىدا ئىنىسىدىن كەلگەن خەتنى كۆتۈرۈپ كەنت ئالاقىچىسىنىڭ ئىشخانىسىدىن چىققان ھۈسىيناخۇن كەنت قورۇسى ئالدىدىكى يولدا تاماشا چىقىرىۋاتقان بىر مەستىنى كۆرۈپ، كۆلگىسى كەلگەن ھالدا قەدىمىنى ئاستىلاتتى. تاماشا چىقىرىۋاتقىنى ئەلۋەتتە غوجىخان ئىدى.

ھاراققا بېرىلىپ كەتكەن غوجىخان ئالدىنقى ئاخشامدا لېكىشىپ قالغان ئىدى. ئۇ ئازراق ئىچىۋالسىلا مۇشۇنداق تەرىسىگە سىغمايلا ئۇچرىغانلا كىشىگە پوخۇرلۇق قىلىپ يۇرۇيدىغان بولغاچقا، ئۇچ كوچا يول ئاغزىغا چىقىۋېلىپ ئۆتكەن كەچكەنلەرگە ئۆزىنى سازايى قىلىپ يۈرەتتى.

ــ ھاي سېكرېتار ، ــ قاياقتىندۇر پەيدا بولغان كەنت مۇدىرى ئەستىللاخۇن ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە غوجىخانىڭ قولىدىن تۇتقىنىچە بىر چەتكە تارتتى ، ــ جىق ئىچىۋېلىپ مەست بولۇپ قاپتىلا، بۇ ھالدا ئۇچ يولنىڭ بەندىگاھىغا چىقىۋېلىپ سۆزلەپ يۈرسىلە، ئەلكۇننىڭ ئالدىدا يۈز ــ ئابرويلىرىغا ياخشى بولماس. شۇڭا ئۆيلىرىگە بېرىپ ئۇخلاپ قالسىلا.

ــ نېمە، نېمە؟ ! ــ دېدى غوجىخان يەرگە شالاقتىدە بىر نى تۆكۈرگەندىن كېيىن ئەستىللاخۇنغا سىڭايان قاراپ ، ــ كىمكەن ئۇ مەست بولۇپ قالىدىغان؟ ياكى مېنى دورا يەپ قالغان چۈنىغا ئوخشىتىپ قالدىڭلىمۇ دادۇيجاڭ ئاداش؟!

ــ ئۇنداق ئەمەس ، ــ دېدى ئەستىللاخۇن چۈشەندۈرۈپ ، ــ ئەل ــ جامائەتنىڭ خۇپتەن نامىزىغا چىقىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. چوڭ يولدا بۇنداق ئاغزىلىرىغا نېمە كەلسە شۇنى

دەپ تۇرىۋەرسىلە، جامائەت كۆرۈپ قالىدۇ، ئەيىب قىلىدۇ...

ــ ئەيىب قىلغىلى مېنىڭ ئىشتىنىم چۈشۈپ قاپتىكەنە ما؟ ــ غوجىخان ئۇنداق دېگەچ ئالدىغا ئېگىلىپ، كىندىكىنىڭ تۆۋىنىنى ئىشارە قىلدى ، ــ بىر نېمەم ئېچىلىپ قاپتىمۇ ــ يا؟!

ــ ئادەمنىڭ يۈزىدىن يۈزىگە قاراپ تۇرۇپ ئۇنداق يامان گەپ قىلسىلا قانداق بولىدۇ، سېكرېتار؟ ــ دېدى يامان گەپ ئاڭلىۋالغان ئەستىللاخۇن مەستىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلىپ. شۇنداقتىمۇ ئەمدى ئۇ ئادەمنى بۇنداقلا تاشلاپ كېتەلمەي، ئۇنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇش خىيالىدا ياخشى گېپىنى داۋاملاشتۇردى ، ــ ئۆزلىرى بىر يۇرتنىڭ بېشى، ھەممە ئادەمنىڭ كۆزى سىلىدە. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇرتىمىز شەھەر ــ بازاردىن يىراق. ھاراق ئىچىپ، تاماكا، نەشە دېگەنلەرنى چېكىپ يۈرگەننى ناھايىتى يامان كۆرىدۇ. شۇڭا...

ــ كىم نەشە چېكىپتۇ؟ ــ دېدى غوجىخان دەلدەڭشىپ ، ــ ئەمدى ماڭا تاپىلغان ئاشۇ ئىغۋا قالدىمۇ؟!

ــ ھاي ــ ھاي... سىلىنى نەشە چەكتى دېمىدىم، شۇنداق قىلغانىنى يامان كۆرىدۇ، دەۋاتىمەن.

ــ ئۇنداق بولسا يوق گەپنى قىلمىسىلا جۇما ، ــ دېدى غوجىخان تېخىمۇ ساراڭلىق قىلىپ، ــ بۇگۈن بىزنىڭ ئويناىدىغان كۈنىمىز... ھېلىقى شەرۋانەم دېگەن ئەركەك ئۇجمە مېنى ياراتمايۋاتىدۇ ــ يا؟ سىلە گەپ قىلساڭلار ئۇنامدۇ ــ يا؟

ــ ھاي، ھاي... يوق گەپنى قىلمىسىلا، ھاي!

ئۇلار شۇنداق تالاش ــ تارتىش قىلىۋاتقان چاغدا كۈن چىقىش مەھەللە تەرەپتىكى ھەسەن خالۋاپلارنىڭ ئۆيى تەرەپتىن

ئىككى ئايالنىڭ كىيلۇۋاتقانلىقى كۆرۈندى. بۇ ئەمدىلا كۆز باغلانغان چاغ بولۇپ، بىرەر - ئىككى يۈز مېتىرچە نېرىدا كىيلۇۋاتقان ئادەمنىڭ كىيىنىشىگە قاراپ ئەر ياكى ئاياللىقىنى پەرق ئەتكىلى بولسىمۇ، لېكىن كىم ئىكەنلىكىنى بىلمەك تەس ئىدى.

— ئاۋۇ ئىككىسى كىم؟ — دېدى ساراڭلىق قىلىۋاتقان غوجىخان كىيلۇۋاتقانلارغا سەزگۈرلىشىپ.

— مەن پەرق ئېتەلمىدىم، يېقىن كەلسە بىلگىلى بولار.

— پەقەت ئەركەكچىلىكىڭلار يوق ئەستىللاخۇن سىلەر! — دېدى غوجىخان توختىماي تۆكۈرۈپ ، — ئا ھاڭگا ئېشەك جېنىدا بۇ دۆڭدە تۇرۇپ ئۇ دۆڭدىكى مادىنى كۆرۈپ قالسا شۇنچە يىراقتىن ئۇنىڭ مادا ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ، جېنى ئىچىگە پاتماي ھاڭرىغانچە جاڭگالنى بېشىغا كىيىدۇ، ئارغامچىنى ئۈزىدۇ. لېكىن سىلە بۇرنۇڭلارنىڭ ئۈچىدا تۇرغان خوتۇنلارنىڭ كىملىكىنى بىلمىسەڭلار قەيىرىڭلار ئەركەك سىلەر! قويۇڭلار سىلىدەك ئادەمنى...

— شۇڭا مەن ئېشەك ئەمەستە ! — غوجىخاننىڭ گېپىنى ئېغىر كەلگەن ئەستىللاخۇنمۇ يولىغا ماڭماق بولۇپ شۇنداق دەۋەتتى. ئەتراپقا يىغىلغان كىشىلەر پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. قىزىق گەپكە خۇشتار ھۈسىيناخۇنمۇ غوجىخاننىڭ ئويۇنىغا قاراپ قورسىقىنىڭ ئېچىپ كەتكەنلىكىنى، قولىدىكى خەتنى ئۆيگە ئەكىرىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئۇنتۇپ قالغان ئىدى.

— ئەمىسە مەن ئېشەككەنمەن - دە ! — دېدى ھاراقنىڭ كەيپى بېشىغا چىققان غوجىخان تەتۈرلۈك قىلىپ.

— ياق، مەن دېمىدىم، سىلە ئۆزلىرىنى ئېشەكتەك سەزگۈرمەن دېمەكچىغۇ، شۇ.

— ھىم ، — دېدى غوجىخان بىردەم ئويلانغاندەك تۇرۇپ كېتىپ ، — ماقۇل مەن ئېشەك بولسامۇ بولاي، ئەمما سىلە مېنىڭ قول ئاستىمدا ئىشلەيدىغان مۇدىر بولغاندىكىن، بىر ئىشقا ماقۇل دەڭلار...

— نېمە ئىش؟ — دېدى ئەستىللاخۇن مېڭىشتىن توختاپ.

غوجىخان قاڭسىق ھاراق پۇراپ تۇرغان ئاغزىنى ئەستىللاخۇنىڭ قۇلىغا ياقتى:

— بىز كىيلۇۋاتقان ئاشۇ ئىككى ئايالنى بۆلۈشۈۋالايلى، ئوڭ تەرەپتىكىسى مېنىڭ بولسۇن، سول تەرەپتىكىسى سىلىڭ بولسۇن... يېمىزغا كەلگەندىن كېيىن بىردىن قولتۇقلاپ كەنت ئىشخانىسىغا ئەكىرىپ...

— بۇ گەپلىرى بولمىدى ، — دېدى ئەستىللاخۇن كەينىگە داجىپ ، — بىز ئۇلارنىڭ كىملىكىنى بىلمىسەك...

— بىلسەم - بىلمىسەم ئۇ ئىككىسى شەرۋانەم بىلەن روزىگۈل. بىرى ئەردىن چىققان، بىرى ئېرى قارىماس بولۇپ قالغان... ئۇ ناياقلار ئۆيىدە ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى ئۆزى خۇش قىلىپ بولالماي زېرىكىپ، تەرلەپ قالغان يەرلىرىنى شامالغا سالغىلى تالاغا چىققان گەپ. دېمەك ئۇلار بىز ئۈچۈن نەق قەزىق مانتا.

— ئۇ ئىككىسى ئۇنداق ئايالاردىن ئەمەس، شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ ئاۋۇ تاماشا كۆرۈپ قارىشىپ تۇرغانلارنىڭ ئالدىدا قىلغان گەپلىرى سىلىگە ياراشماي قالدى، سېكرېتار.

— قورقماڭلار، بۈگۈن قانداق بولسا بولسۇن، شۇنداق قىلىمىز زادى! قېنى كېلىڭلار، ئوڭ تەرەپتىكى زىلۋا، ئو-

رۇقراق كەلگىنى مېنىڭ. سول تەرەپتىكى سېمىز، تومۇلاق كەلگىنى سىلىنىڭ ھە...

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ھۈسىيناخۇننىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ، مۇشتۇمى تۈگۈلدى... «شەرۋانخان مېنىڭ تاغا ئىگىچىم، روزىگۈل بولسا يەڭگەم. ئۇ ئاكام بىلەن يامانلىشىپ قالسىمۇ، بىز بىلەن ياخشى. بەربىر ئاكامنىڭ ئىككى بالىسىنىڭ ئاندىسى. قېنى بۇ ھاياسىز ئېشەك مۇشۇ تۈرقىدا ئاچىلىرىمغا ئېسىلىپ باقسۇنا قېنى، كەتمەننىڭ چۈلدىسى بىلەن مېڭىسىنى چۈۋۈۋېتەرمەن!...» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

شۇ ئارىلىقتا ھېلىقى ئاياللار مەستلىكتە تىك تۇرالماي قالغان سېكرېتار بىلەن مۇدىرنىڭ ئۇدۇلىغا يېتىپ كەلدى. غۇۋا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىپ تۇرغان غوجىخان تۇيۇقسىز ئالدىغا چاپىدى ـ دە، قۇچىقىنى ئېچىپ ئۇلارغا ئېتىلدى.

ـــ ئانا! ! ـــ ئاياللار ئەنسىز چىرقىراپ غوجىخاندىن ئۆزىنى قاچۇردى. بىرەر ئىش چىقىپ قېلىشتىن ئەنسىرىگەن ئەستىللاخۇن بولسا غوجىخاننى تۆتۈۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى.

ـــ ۋاي دادا، مېنى قويۇپ بېرىڭ ! ـــ چىرقىراق تونۇش ئاۋاز ئايالنىڭ قولىغا ئېسىلىپ ئولگۇرگەن غوجىخاننى سەگەكلەشتۈردى:

ـــ كىم، كىمسەن؟

ـــ ۋاي مەن!

ـــ ھە... ئايتىللامۇ سەن؟

ـــ ياق، مەن غۇنچەم!!

ـــ ھە؟ ! ـــ غوجىخان ئۆزىنىڭ قىزىغا ئېسىلىۋالغان بولۇپ، ئۇنى تونۇپلا قولىنى ئىتتىك قويۇۋەتتى ، ـــ ۋاي قاندجۇق، بۇ قاراڭغۇدا تالادا نېمە سەلەڭلەپ يۈرۈيسەن؟!

ـــ يەنە ئېشەك، سۈيدۈكى ئىچىۋېلىپ، ئالدى ـ كەينىلىرىگە دەسسەپ يۈرەلىلا؟ ! ـــ بايا قورقۇنچىدا قېچىپ كەتكەن غوجىخانىڭ ئايالى سۇلتانبۇۋىمۇ ئېرىنى تونۇپ كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، ئاچچىق بىلەن ئۇنىڭغا تىل سالدى ، ـــ ئا... نەۋرە ـ چەۋرىلەرمۇ ئىگەككە تاقاشقىدەك بولدى، كۈندە مۇشۇنداق يۈرۈشكە نومۇس قىلسىلىچۇ، نومۇس !

ـــ نېمە ئىش قىلىشسەن بۇ يەردە؟! ماڭ، مېڭىش، كەت، كەت، چاقچان ئۆيگە كەت ! ـــ كاللىسى بىردىنلا سەگەكلىشىپ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىغاندەك بولغان غوجىخان خوتۇنى بىلەن قىزىغا ئەلەملىك ۋارقىرىدى. ئەتراپتىن پاراقلاپ كۈلۈشكەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـــ ھە كەلسىلە قېنى، بىردىن ئېلىپ ماڭمايمىزمۇ سېكرېتار؟ ـــ بايانىن بېرى غوجىخانىڭ جىق نوچىلىقىنى، يامان گەپلىرىنى كۆتۈرۈپ كەتكەن ئەستىللاخۇن تۆيۇقسىز شۇنداق دېدى.

ـــ بولدى بەس، ئۇ ئىككىسى مېنىڭ خوتۇنۇم بىلەن قىزىمكەن!

ـــ لەۋزىمىز ھالال... مەن غۇنچىگۈل بىلەن... ئۇ ماڭا راۋا كېلىۋېرىدۇ، ئۆزلىرى خوتۇنلىرى سۇلتانبۇۋى بىلەن...

ـــ ماز گەپ قىلماڭلار، ئاداش! ! ـــ غوجىخان تۇيۇقسىز ئەلپازىنى ئۆزگەرتىپ ئەستىللاخۇنغا پەشۋا ئاتتى. ئەستىللاخۇن غوجىخاندىن يىراقلىشىپ ئۆزىنى چەتكە تارتتى. پەشۋاسى ئۆزىگە تو كەتكەن غوجىخان سەنتۈرۈلۈپ يىقىلغانچە غودۇڭشىدى:

ـــ بۇگۈن ئەجەب قارا باستا، مېنى...

ـــ قارا باسىدۇ ، ـــ دېگەن ئاۋاز كەلدى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن، ـــ خەقنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىنىڭ كويىدا يۈرگەنده، ئۆزىنىڭمۇ خوتۇن ـ قىزلىرىنى ئويلاپ قويمىغان ئادەمنى!...

ئەتراپتىن توختىماي پاراقلاپ كۈلۈشكەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ھۈسىيناخۇن ھەممىدىن بەكرەك كۈلگەنچە ئۆي تەرەپكە راۋان بولدى. ئۇ بۇ قىزىق ئىشنى يوتقاندا يېتىپ پىننەخانغا دەپ بەرسە، ھەمىشە ئېرىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاشقا خۇشتار پىننەخان نېمە دەركىن؟

21

ـــ دادا، ئانا ، ـــ ھۈسىيناخۇن ئالتۇن تېپىۋالغانىدەك خۇشاللىق، ھاياجان ئىلكىده تالادىن يۈگۈرۈپ كىردى، ـــ ئۇ ـ كامدىن خەت كەپتۇ!

ـــ قېنى... قاچان؟ ـــ ئېرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ ئولتۇرغان نازىلخان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ھەسەن خالۋاپمۇ يىرىم ئۆره بولۇپ ئوغلىنىڭ قولىغا قارىدى.

ـــ نېمە دېدىڭلا، ئۇ خەتنى كىم ئەكەپتۇ؟

ـــ يېزىدىكى پوچتىكەش كەنت ئىشخانىسىغا گېزىت ئەكەپتىكەن،... بايا ئۆتكىچە ئاڭلاپ قېلىپ، ئېلىۋالدىم.

ـــ ئەكىلىڭلا قېنى... ھەسەن خالۋاپ كونۇپرىتنى قولىغا ئېلىپ باشلىنىشى خەنزۇچە ، ئاياغ داۋامى ئۇيغۇرچە يېزىلغان ئادرېسقا قاراپ، بىرنەچچە كۈن ئىچىده يادىاپ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە ياش ئالدى، ـــ ۋاي جېنىم بالام !...

ھۈسىيناخۇن قولاشمىغان قوللىرى بىلەن كونۇپرىتنى

يىرتىپ ئاچتى ھەم چىراغنىڭ ئۈدۈلىغىراق كېلىپ ھەجىلەپ ئوقۇشقا باشلىدى: «ھۆرى ـ ھۆر... مەتى ـ مەت... ھۆرمەتلىك دادا، مې... مېھرىبان ئانا، ئاغرىپ قالماي سالامەت تۇرىۋاتامسىلەر؟ ئاكا ـ ئاچىلىرىم، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، مەھەللىدىكى قۇلۇم ـ قوشنىلار، يۇرت ـ مەھەللىدىكى قوۋمى جامائەت تېچ ـ ئامانمۇ؟

مەن ھەر سەھەر ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئاۋۋال سىلەرنى ئەسلەيمەن، شەرقتىن كۆتۈرۈلۈپ غەرب تامان كېتىۋاتقان قۇياشتىن سىلەرگە سالام يوللايمەن. ھەر ئاخشىمى كەچلىك ئۆگىنىشتىن چىقىپ مەكتەپ ئاسمىنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئايغا قاراپ پىچىرلايمەن... دادا، ئانا، مەن ئايغا نېمە دەپ پىچىرلايمەن بىلەمسىلەر؟ مەن ئايغا شۇنداق دەيمەن: ئايخان، سەنمۇ قۇياشقا ئوخشاش غەربكە ـــ تەكلىماكان بويلىرىغا بارسەن شۇنداقمۇ؟ مەن بىسمەن، سەن مۇشۇ ماڭغانچە ئالەمنى كېزىپ ئاخىرى كۇمۇشتەك، ئاپئاق تەڭرىتاغ چوققىلىرىغا قونىسەن. ئۇيەردىكى ئاق كۆڭۈل، ساددا، قوي كۆزلۈك كىشىلەرگە بىر پەس قاراپ تۇرىسەن. ئۇلارغا ئۆز نۇرۇڭ بىلەن ھاياتنىڭ مېھرى ـ مۇھەببىتىنى، ئىللىقلىقىنى ھېس قىلدۇرىسەن. شۇنداق، سەن ئۇلارغا ئۇمىد نۇرى چاچىسەن، ئىشەنچ بېرىسەن. سەن بىلىسەنغۇ ئايخان، تەكلىماكان بويىدا مېنىڭ ئاق كۆڭۈل دادام، دىلى يۇمشاق ئانام، ئاكا ـ ئاچىلىرىم، قان ـ قېرىنداشلىرىم بار. سەن بۇيۇك تەڭرىتاغلىرىدىن ھالقىپ تەكلىماكاندىكى زۇمچەك ـ زۇمچەك قوۋم بارخانلىرىغا باش قويغىنىڭدا، مېنىڭ ئاتا ـ ئانام، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىم ساڭا ئەڭ يېقىن يەردە تۇرغان بولىدۇ، ھەم پۈتۈن دىققىتى بىلەن سېنىڭ جامالىڭغا تىكىلىپ قارىشىدۇ. شۇ چاغدا سەن مېنىڭ

شۇنىڭلاشلىرىمنى ئۇلارغا يەتكۈز. مېنى شەرقتە ـــ بېيجىڭ دىكى توققۇزى تەل، باغچىدەك چىرايلىق بىر مەكتەپتە كۆر گەنلىكىڭنى ئېيتىپ قوي... ئايخان، سەن بىلىسەن، مەن تەكلىماكاندىن ئۇچۇپ بۇ يەرگە كەلگەن ئۇچ يىلچە ۋاقىتتىن بېرى يۇرتۇمنى، مەھەللەمنى، ئاتا ـ ئانامنى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمنى بەكمۇ سېغىندىم. ئۇلارنى بىر كۈنمۇ ئۇنتىيالمىدىم. سىنىپىمدىكى كۆپىنچە ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بالىلىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئايروپىلاندا ئۇچۇپ، پويىزغا ئولتۇرۇپ بېيجىڭغا كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدۇ، ئىنتېرنېت تورى ئارقىلىق دىدارلىشىدۇ، مۇڭدىشىدۇ، تېلېفون ئارقىلىق ئاۋازىنى ئاڭلىشىدۇ، بىر ـ بىرىگە مەدەت، ئىلھام، ئىشەنچ ئاتا قىلىشىدۇ. ئەپسۇسكى، مېنىڭدە ئىنتېرنېت ئەمەس، تېلېفوندىمۇ يوق. دادامنىڭ ھەر ئايدا چىقىدىغان تېلېفون ھەققىنى تۆلىگۈدەك پۇلى يوق. شۇڭا مەن بىر ساڭىلا قاراپ پىچىرلايمەن، سەندىن ئۆتۈنىمەن ...

دادا، ئانا، ئايخان بىزنىڭ مەھەللىگە كەلدىمۇ؟ ھويلىمىزنىڭ ئۆپچۆرىسىدىكى كۆك بىلەن بوي تالاشقان سۇۋادان تېرەكلىرىنىڭ ئۇچىغا قوندىمۇ؟ سىلەرگە سالامەتلىك تىلەپ يىراقتا قالغان ئوغلۇڭلارنىڭ سالامىنى يەتكۈزدىمۇ؟ سىلەر مېنىڭ سېغىنىشىمنى كۈندۈزى قۇياشنىڭ، كېچىسى ئايىنىڭ مېھرىدىن ئىزدەڭلار...»

نازىلخان يىغىسىدىن توختىۋالالمايى قالدى. ئوغلىنىڭ يۈرەك قېتىدىن چىققان گەپلەر ئۇنىڭ ئۇزۇندىن بېرى يۇرەكنىڭ بىسىلمايى كەلگەن سېغىنىش ئوتىغا ياغ بولۇپ چېچىلغان ئىدى.

ـــ تۇغىدىمۇ؟ يازىچە كېلەلەيدىغان ياكى كېلەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا بىر نېمە دېمەپتىمۇ ؟ ـــ دېدى ئاتا خەت ئۇقۇشتىن توختاپ قالغان ئوغلىنىڭ ئاغزىغا تەقەززالىق بىلەن قاراپ.

ـــ ئاخىرىنى تېخى ئوقۇپ بولالمىدىم ، ـــ دېدى ھۈسەيناخۇن بىر قانغىچە، سۇ ئىچىۋالغاندىن كېيىن خەتنى يەنە قولىغا ئېلىپ.

«دادا، ئانا: گەرچە سىلەرنى بەك سېغىنىپ كەتكەن بولساممۇ، ئۆزۈم بەك ياخشى ئوقۇدۇم. بۇرۇن ئۆزىمىزنىڭ ئانا تىلىدا ـــ ئۇيغۇرچىدا ئوقۇغان بولساقمۇ، بۇ ئۇچ يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە خەنزۇ تىلى سەۋىيەم تېز ئاشتى. ئىنگلىز تىلىنىمۇ ئۆگىنىۋاتىمەن. يۇرتۇم تەكلىماكانىنى تەسۋىرلەپ يازغان ماقالەم مەكتەپ بويىچە تاللىنىپ بېيجىڭدىكى ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىدى. تەبىئىي پەنلەردىمۇ ئالدىنقى قاتاردا ئوقۇۋاتىمەن. ئىيۇلنىڭ باشلىرىدا مەكتەپ بىزگە تەتىل قىلىپ، شىنجاڭ سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى بىر تۇتاش، تەشكىللىك ئاساستا ئۆيىگە قايتۇرماقچى. ھازىر شۇ كۈنلەرنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىۋاتىمەن. دادا، ئانا: ھويلىمىزدىكى ئۇجمە، بېغىمىزدىكى ئۈرۈكلەر پىشىپ تۆكۈلۈپ، مەن قايتىپ بارغىچە غازاڭ بولۇپ كېتىدىغۇ دەيمەن، مەن شۇ ئۇجمە بىلەن ئۈرۈكنى سىلەرنى سېغىنغاندەكلا سېغىنىپ كەتتىم. مەن قايتىپ بارغىچە شۇنىڭدىن بىر نەچچە تال بولسىمۇ ساقلاپ قويۇڭلار ...

سىلەرنى سېغىنىپ، يىراقتىكى ئوغلۇڭلار: يۈسۈپ .

2006 ـ يىل6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى. بېيجىڭ»

ـــ ۋاي بېچارە بالام ... ئەۋەتمىسەكمۇ بولاپتىكەن! ۋاي ئىمتىھاندىن ئۆتتى، يېزا بويىچە تاللانغان ئىككىنىڭ بىرى

سىلىنىڭ ئوغۇل بولدى، دەپ ئاغزىمىزغا جىگدە سالسا، خۇش بولۇپ كېتىپ يولغا سېلىپ قويۇپتىكەنمىز. كۆزىمىزدە تۇر-غان بولسا كادىر بولمىسا دېھقان بولاتتى، جىق يېمىسە ئاز يە-تى...

— بولدى كۆڭلۈڭلارنى بۇزماڭلار خوتۇن ، — دېدى ھە-سەن خالۋاپ قېقىلىپ يۆتىلىپ. ئۇ قىزىنى قۇدىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ قويغىلى بارغان كېچىسى شامال تەگكۈزۈۋالغانچە، ئۆپكىسى شامالداپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان ئىدى.

— يىغلىماڭا ئانا ھەي ، — دېدى ھۈسىناخۇن خەتنى قاتلاپ كونۇبرتقا سېلىپ ، — ھۆكۈمەت ئاتايىن بىز دېھقان خەقكە كۆڭۈل بۆلۈپ، نەچچە مىڭنىڭ ئىچىدىن بىرنى تاللاپ ئاپىرىپ بېيجىڭدىكى داڭدار ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇتۇۋاتقان تۇرسا، ئوشۇقتىن - ئوشۇق كۆزىڭىزنىڭ سۈيىنى ئېقىتىپ نېمە قىلىسىز؟!

— سىزمۇ بالىلىق بولغاندا، بالىڭىز ئالەمنىڭ ئۇ چېتى-گە كەتكەندە ئاندىن نېمىشقا يىغلايدىغانلىقىمنى بىلىسىز، بالام!

— ئاھاي ... يىغلاپ نېمە كەپتۇ ، — دېدى ھۈسىناخۇن تالادىن بىر چىلەك سۇ كۆتۈرۈپ كىرىۋاتقان خوتۇنىغا مۇنداقلا قاراپ قويۇپ، — ھېلىغۇ بالامكەن، ئۆزۈمنى ئاپارسىمۇ مەيلىدى ئۇ يەرلەرگە...

— ماڭ بالام، ئاناڭنىڭ تولا چىشىغا تەگمەي، ئا دەڭگە چىقىپ تۆگە بىلەن ئېشەكنى سۇغۇرىۋەتكىنە! — دېدى ئاتا ئاچچىقلىنىپ، — ئەكەل، ئۇكاڭنىڭ خېتىنى ماڭا بېرىپ ماڭ.

ھۈسىناخۇن خەتنى دادىسىغا تاشلاپ بېرىپ بىر نېمە-

لەرنى دەپ غۇدۇرغىنىچە دەڭگە كىردى. پىنىنەخان غۇۋا قاراڭ-غۇلۇق ئىچىدە كالا - قويلارغا سۇ بېرىۋاتاتتى.

— نەگە بارماقچىدىڭ ھەمدەم خىيال گاچا! — دېدى پىد-نەخان ئېرىگە دومسىيىپ.

— بېيجىڭغا ، — دېدى ھۈسىناخۇن ھەيىارلىق بىلەن خوتۇنىنىڭ كۆزىگە قاراپ.

— ساڭا ئۇ يەردە بىر نېمە سوۋۇتۇپ قويۇپتىكەنمۇ؟

— ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ گەپ قىلغىنە، مايماق ، — دې-دى ھۈسىناخۇن خوتۇنىنى ياراتمىغاندەك بىر ئاھاڭدا، — مۇنداقچە، ھۆكۈمەت بىزنىمۇ ئوقۇشقا تاللىغان بولسا ئوقۇيە-تۇق، دەۋاتىمەن.

— نېمىلەرنى دەيدىغاندۇ ماۋۇ بېشىنى قاغا چوقۇۋالغان! سەن ئوتتۇرا مەكتەپتىمۇ قېچىپ يۈرۈپ تۇزۇك ئوقۇماپتە-كەنسەن، ئۇ يەرگە بارساڭ بىكارغا ھورنان يەپ، قىغ چۇشۇ-رەمتىكى؟!

— ھىم ، — دېدى ھۈسىناخۇن دىمىغىنى قېقىپ، — شۇ چاغدا بىر گەپ بولاتتى... ئىشقىلىپ مېنىڭ يۈسۈپ دېگەن شۇمتەككە ھەۋىسىم كېلىدۇ. ئۇ يەرلەردە بۇ يەردىكىدەك كۇندە بوران چىقماسمىش، ھەممە يەر پاكىزچىلىق، ئاسماندا ئايرو-پىلانلار كەپتەردەك ئۇچۇپ يۈرەرمىش، يەردە ماشىنىلار قۇرت - قوڭغۇزلاردەك مىغىلداپ تۇرارمىش، كېچىلىرى كۇندۇزدەك يورۇپ كېتەرمىش ...

— كىم دەيدۇ؟

— ئۇكام ئۆتكەنكى خېتىدە شۇنداق يېزىپتىكەنغۇ!

— خىيالىڭغا كىرىۋاپتۇ - دە!

— كىرمەمدۇ، بىزمۇ شۇ يەردە ياشاۋاتقانلاردىن قېلىش-

قۇچىلىكىمىز يوق مەيدىسىدە تۆكى بار ئەركەك تۇرساق!

ــ ئاسماندىكى غازىنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يەپسەن ! ــ دېدى ئېغىر چىلەكنى كۆتۈرۈپ بولالماي ھېرىپ كەتكەن پىنـ ھەخان تامغا يۆلىنىپ دېمىنى ئالغاچ، ــ ئەركەك بولغاندىكىن ئاۋۋال مېنىڭ ئالتۇن زىرەمنى ياستىپ بەر، ئۇچامغا كۆڭـ لەكلىك ئېلىپ بەر، يەنە تېخى توپلىيىمىنىڭ پاشنىسى ئاجراپ كەتتى، تالالىق ئەتكىدەك ئايىغىم قالمىدى...

ــ تولا غەلۋە قىلىپ بېشىمنى ئاغرىتمىغىنا ! ــ دېدى ھۇسىيناخۇن خوتۇنىغا گۆلىيىپ، ــ لاتا ـ پېتىدىن باشقا گېپىڭ يوقمۇ، سېنىڭ!

ــ ئەمىسە قانداق قىلىمەن، قىلىپ بەرگۈچىسى، ئېتىپ بەرگۈچىسى يوق تۇل خوتۇنەك مۇشۇنداق يۇرەمدىمەن ئەمـ سە؟!

ــ يۇرسەڭ يۇرمەمسىناڭا سارايغا! ئاغزى بېسىلمايدىغان كوت ـ كوت!

ــ ۋۇي، ما گاچىنىڭ گەپلىرىنى كۆرۈڭ، نەچچە كۈندىن بېرى چىرايلىق گەپ قىلىپ مېنى ئاغزىغا قارىتىپ يۇرەتتى، بۈگۈن بىراقلا چىرايلىق گېپىمۇ يوق، ئەجەب توڭ تېگىدا ما ـ ڭا!

ــ نېمە ئانداق ئاغزىلىرىنى بۇزىلا، پىننەخان؟ ــ دەڭـ نىڭ ئىشىكىدە تۈيۈقسىز پەيدا بولغان نازىلخانىنىڭ تەئەددىلىك ئاۋازى ئاڭلاندى ، ــ گاچا بولسىمۇچۇ، سىلىنىڭ بىر ئوبدان خېرىدارلىقلىرىنى قىلىپ ئەتىۋارلاۋاتقان ئەرلىرى بۇ؟ ئاغزى ـ لىرىغا بېقىپ گەپ قىلسىلا جۇما... ئوغلۇمنى پات ـ پات گا ـ چىدىن گاچىغا سېلىپ تىللاۋاتقانلىرى قۇلىقىمغا كىرىپلا تۇ ـ رىدا ئەجەب؟!

پىننەخان قاتىق چۆچۈگەنچە ئاغزىنى تۇتۇپ قالدى. قـ ـلىۋاتقان ئىشىنى تۈيۈپ يىغلىغىنىچە دەڭدىن چىقىپ ھۇجـرا ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

22

تۇللۇق، يالغۇزلۇق شەرۋانەمنىڭ جېنىغا ئىكەك بولـدى. ئورما باشلانغان مۇشۇ كۈنلەردە ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، مەھەللە ـ چاقادىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىشى بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، ئارا كۈندە ئالتە مەرتەم ئۇنىڭغا تاماق سۈنۈپ، ئەھۋال سوراپ تۇرىدىغان تۇغقانلىرىمۇ ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئالدىراش ئىدى.

قاقىرام ئاپتاپتا باش ـ كۆزىنى ياغلىق بىلەن چۈمكىۋە ـ لىپ يالغۇزلا ئولتۇرۇپ بۇغداي ئورۇۋاتقان چوكان ھارغان، ئۇھسىنغان ھالدا ئىمدۇر بىرسىنى ئەسلەپ قالدى... يارمىغان كۆتەكتەك ئۇستىخان، شەپكىسىنى كۆزىگە كىيىۋالىدىغان يو ـ غان باش، كىرپىنىڭ تىكىنىدەك دىردىيىپ تۇرىدىغان يىرىك ساقال ـ بۇرۇت... ئاچچىق بوقسۇپ تۇرىدىغان يوغان ـ يوغان زەردىلىك كۆزلەر... بۇ ئۇنىڭ ئېرى ئىدى. چوكان ئېرىگە ئامراق چىققان، ئەما ئۇنىڭ قولىدا ئولتۇرۇپ ئۈچ يىلغىچە قورساق كۆتۈرمىگەچكە، ئېرى ئۇنى تۇغمىدىڭ دەپ مەجبۇرىـ خېتىنى بەرگەن ئىدى .

ــ ئوھوي، بىر كىم ئەركىلىتىۋالىدىغاندەك باش ـ كۆ ـ زىنى چۈمكەپ، ئورمىغا چۈشۈپ كەتكىنىنى پىشپىلىخانىڭا!

شەرۋانەم چۆچۈپ، ئىتتىكلا بېشىنى كۆتۈردى. ئېتىزنىڭ قىرىدا ــ ئۇنىڭ بېشىدىلا چۈجىنىڭ پىيىگە چۈشكەن سا ـ

دەكلا غوجىخان قاراپ تۇراتتى.

ــ ۋىيەي، سىلىمىدىلە؟! ــ شەرۋانەم ھازىرلا ياماڭ بىر ئىش يۈز بېرىپ قالمىغاندەك قاتقىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ــ ھە مەن، توختى گوندازمىكىن دېگەنمىدىڭ، شەرۋانەم؟

ــ ياق، ياق. بىرەر ئۇقتۇرۇش، ئورۇنلاشتۇرۇشلىرى بارمىتى سېكرېتار؟

ــ گەپ ــ سۆز بولمىسا مۇشۇنداق تىنجىق ئىسسىقتا ئۆزىمىزنى ئاپتاپقا سېلىپ ئېتىزىڭغا كېلەمدۇق... ــ غوجىخان ئالدىن يۆگەپ قۇلىقىغا قىستۇرۇپ قويغان تاماكىسىنى قويۇق بۇرۇتلىرى ئارىسىغا قىسىپ سەرەڭگە ياقتى.

ــ دېسىلە ئەمىسە، يۇقىرىغا پىلە غوزىسى سېتىپ بەرگەن تالۇننى تىزىملاملا ياكى سۇ ھەققى يىغاملا؟

ــ ئەلۋەتتە گېپىم بولمىدۇ ــ دە، تېرىك ئادەم بولغاندىكىن. ئۇنىڭدىن بۆلەكچە گېپىم بولسىچۇ؟ ــ غوجىخان ئۆپكىسىگە تولدۇرغان كۆك تاماكا ئىسىنى ئۇچلۇق بۇرنىدىن چىقىرىپ، سارغۇچ كۆزلىرى بىلەن چوكانىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قارىدى. تاغىسىدەك ئادەمنىڭ ئالدىدا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالغان چوكان ئەتراپتىكى ئېتىزلاردا قىزىق ئورما ئورۇۋاتقان كىشىلەرگە قاراپ قالدى ھەم ئورغىقىنى كۆتۈرۈپ كۆز ئالدىدىكى بۇ شەھۋەتخوردىن يىراقلاپ كېتىشكە تەمشەلدى.

ــ كۆرۈك توخۇدەك ئالدىمدىن قاچقىلى يەر ئىستىمەي، توختىغىنە ، ــ دېدى غوجىخان بىردىنلا چىرايىنى تۇرۇپ، ــ ھېلىقى كېچىسى كۆڭلۈمدە ئادەم ئېتىپ، تېمىڭدىن ئارتىلىپ ھويلاڭغا چۈشسەم، كەيپىلىكىمدىن پايدىلىنىپ، مېنى

شۇنداق ئاخماق قىپسەنيا؟!

شەرۋانەم لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ قالدى، ئەمما بۇنداق تۇرۇۋېرىشنىڭ ئەپسىزلىكىنى ھېس قىلىپ، چىرايىغا زورمۇزور كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

ــ كەيپىلىكتە ئېزىپ كېرىپ قاپتىكەنلا، مەن سىلىنى ھېچنېمە قىلمىدىم، سېكرېتار ئاكا... ــ دېدى.

ــ يۈز ــ كۆزۈمگە يۇندا چېچىپ، رەسۋايىمنى چىقىرىۋەتمىسەنغۇ!

ــ ياق ــ ياق ، ــ دېدى شەرۋانەم ئۆزىنى ئاقلاپ، ــ يۇندا ئەمەس پاكىناكىز سۇ ئىدى...

ــ ھەر قانچە پاكىز سۇ بولسىمۇ ئادەمنىڭ قىلىقىمۇ، ئاشۇ؟!

ــ خۇدىلىرىنى بىلمەي يوتقىنىمغا كېرىپ ئۇخلىۋالدىلا، شۇنداق تۇرۇپ تاڭ ئېتىپ قالسا قوشنا ــ قۇلۇم، ئەل ــ جاماەت ئالدىدا سەت بولمىسۇن دەپ سەگىتىپ قويغان ئىدىم شۇ.

ــ شۇنداق بولسىمۇ سۇ قۇيۇپ ئويغىتامسەن؟ ئۇنداق قىلغىچە يېنىمغا كېرىپ بىردەم ياتساڭ ياماڭ بولامدۇ، ياكى مەن سېنى ھاپ ئېتىپ يەۋېتەرمىدىم؟

شەرۋانەم يېراق ــ يېقىندا ئورما ئورۇۋاتقانلارنىڭ ئۆزلىرىگە قارىشۇاتقانلىقىنى كۆرۈپ جايىدا تۇرالماي قالدى. بۇ ئادەم بىلەن گەپ تالىشىپ بولغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى ــ دە، بىر نەچچە ئېتىزنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئورما ئورۇۋاتقان روزىگۈلنىڭ يېنىغا كېتىۋالماقچى بولدى.

ــ توختىغىنا ، ــ دېدى غوجىخان بىردىنلا ھەجىيىپ ، ــ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق قىلما جۇما، شۇم. بولمىسا كېچىسى بېرىپ بوسۇغاڭنى كولاپ ئىشىكىڭنى ئۆرۈۋېتىمەن!

خورلۇق، ئىزا دەستىدىن شەرۋانەمنىڭ يۈزلىرى پوكاندەك قىزىرىپ كەتتى. بۇلاقتەك چىرايلىق كۆزلىرىدىن پۈرچاق - پۈرچاق ياشلار تۆكۈلدى. ئۇ كۆز ئالدىدىكى ھاياسىز، ئادەم سىياقىدىكى ھايۋاننى جاۋابسىز قالدۇرۇپ، ئالتۇن رەڭ بۇغدايلىقنىڭ قىرى بىلەن روزىگۇلنىڭ ئېتىزى تەرەپكە ماڭدى.

— كەلسىلە شەرۋانەم ئاچا ، — روزىگۇل ئۇنى كۆرۈپ ئورغاقنى قويدى ، — قانداق، ئىشلىرى خېلى ئاۋۇدەمۇ؟

— ئۇسساپ كەتتىم، سۇيىڭىز بارمۇ؟ — دېدى شەرۋانەم ياشلانغان كۆزلىرىنى روزىگۇلنىڭ كۆزىدىن قاچۇرۇپ.

— ھەئە بار، — روزىگۇل بۇغداي ئەنجىسىنىڭ ئارىسىغا باسۇرۇپ قويغان ئىۋرىقنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى، — مانا، ئاچا.

— ئۇھ، يۈرىكىمگە ھەجەپ ياقتى ! — شەرۋانەم ئىۋرىقتىكى مۇزدەك سۇدىن قانغىچە ئىچىپ، بىر ئاز يەڭگىللەپ قالدى. ئۆزىنى توختىتىپ روزىگۇل بىلەن ئېتىز بېشىدىكى ئۇجمىنىڭ سايىسىغا كېلىپ ئولتۇردى. شەرۋانەم ھاۋا - جاھانىڭ ئىسسىپ كەتكەنلىكى، كەنت تەشكىلىنىڭ ئېڭىز ئورنى قوبۇلقىنى مۇشۇ ھەپتىدىلا تېرىپ بولۇشقا ئالدىرىتىۋاتقاندىلىقى توغرىسىدا گەپ ئېچىۋاتقاندا، ئۆزىنىڭ ئېتىزلىقى تەرەپتىن بىرسىنىڭ ئەنسىز توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ۋاي خالايىق ئوت كەتتى، ئوت كەتتى!

ئىككى چوكان چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. راست دېگەندەك، شەرۋانەمنىڭ ئېتىزلىقىدا گۈرۈلدەپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى.

— ۋاي، ئېسىت!

كىشىلەر تەرەپ - تەرەپتىن يۈگۈرۈشۈپ شەرۋانەمنىڭ

ئېتىزلىقىغا كېلىشتى. ئورۇلۇپ بولغان ئۇچ سول ئەنجى ۋە ئورغاق تەگمىگەن بىر قىسىم بۇغدايغا ئوت تۇتىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئوت شامالنىڭ يۆلىنىشى بويىچە تېخىمۇ ئۇلغايماقتا ئىدى... كىشىلەر ئورغاقلىرىنى تاشلاپ ئوت ئۆچۈرۈشكە باشلىدى. ئوتنى ئۆچۈرۈپ شەرۋانەمنىڭ كۇلگە ئايلىنىۋاتقان ئەجرىنى قۇتقۇزۇپ قېلىشقا تىرىشتى. بىراق، يېقىن ئەتراپتا سۇ بولمىغانلىقتىن، ئوتنى ئۆچۈرۈۋېلىش ئانچە ئاسانغا چۈشمىدى. شۇ ئارىلىقتا بېشىدىن ئانچە - مۇنچە ئىش ئۆتكەن كىشىلەر ئەقىل ئىشلىتىپ تاغار، ھۆل شاخ - شۇمبا دېگەندەك نەرسىلەرنى تەرەپ - تەرەپتىن ئوتقا تاشلاپ، يېلىنجاۋاتقان ئوتنى ئاخىرى ئۆچۈرۈۋېلىشتى. ئوت بىر مو يەردىكى بۇغداينىڭ بىر قىسمىنى يالماپ بولغان بولۇپ، قوشنا ئېتىزلارغا تۆتىشاي دەپ قالغان ئىدى. كىشىلەر قاپقارا كۇلگە ئايلانغان بۇغدايلارغا قاراپ ئىچىگە تىنىپ قېلىشتى. نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟ دەپ سوئال نەزىرىدە شەرۋانەمگە قاراشتى.

— بايا بۇغداي، ئورىۋاتسام غوجىخان سېكرېتار مۇشۇ يەردىن ئۆتكەن ، — دېدى شەرۋانەم يىغلاپ، — ئېتىز بېشىدا تۇرۇپ تاماكا چەككەن، مەن روزىگۇلنىڭ قېشىغا سۇ ئىچكىلى كەتكەندە، مۇشۇ يەردە تۇرغاندەك قىلغان. ئۇ ياقتا بىر ئوتلام سۇ ئىچىپ گېلىمنى نەمدەپ بولغىچە، بۇ ئىش يۈز بەردى!

غەزەپكە تولغان كۆزلەر ھەر تەرەپكە قاراشتى. ئەمما ئۇلارنىڭ سېكرېتارى ھېچ يەردە كۆرۈنمەيتتى.

23

نۇربۇۋۇنىڭ شەھەرلىك يەڭگىسىگە بەكمۇ ھەۋىسى كەل-

دى. بىلىنەر ـ بىلىنمەس سۇس گىرىم، كۆلۈپلا تۇرىدىغان چاقناق قارا كۆزلەر، باغدىكى قۇشلارنىڭ ۋىچىرلاشلىرىدەك يېقىملىق ئاۋاز، چىرايلىق گەپلەر... ئۇ شەھەرلىك ئاياللارنى ھالى ئۇستۇن ، ئادەم ياراتمايدۇ ، بولۇپمۇ يېزىلىقلارنى زادىلىق قىلغىلى ئاران تۇرىدۇ ، كېيىم ـ كېچىكى كونىراق ئادەملەر ـ گە گەپ قىلغاندا گاس ـ گاچىغا گەپ قىلغاندەك ھەم ئۇنلۇك ھەم چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ، تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ، قاش ـ كۆزلىرىنى ئۇچۇرۇپ ھەتتا شەرەتلەپ گەپ قىلىدۇ، دەپ ئويلايتتى. بىراق ئۇنىڭ بۇ خانىم يەڭگىسى ئۇنداق ئەمەسكەن.

قېينىنئانىسى بىلەن باغدا ئۆرۈك تېرىۋاتقان نۇربۇۋىنىڭ خىيالىغا خېلىدىن بېرى ئاشۇ يەڭگىسى كىرىۋالدى. ئەمما ئۇ تۇنجى يۇز كۆرۈشكەن بۇ يەڭگىسىنىڭ غۇلجا دېگەن يۇرتنىڭ پارىڭىنى قىلىشىپ ئولتۇرۇپ ئىككى قېتىم كۆزىگە ياش ئالغىنىنى چۈشەنمەيلا قالدى . شۇنداق سۆلەتلىك ئېرى، ئوماق بالىلىرى تۇرۇپ نېمىشقا يىغلايدىكىن تاڭ ...

ـــ ئانا ، ـــ دېدى نۇربۇۋى تېخىچە ئانا دېيىشكە كۆنەلمەيۋاتقان تىلى بىلەن قېينىنئانىسىنى چاقىرىپ، ـــ راھىلە ئاچام نېمىشقا كۆز يېشى قىلىدۇ؟ ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بۇ يەرلىك ئەمەسمۇ ؟

ـــ ھاي بالام ، ـــ دېدى ئاغىچىخان ئۇلۇغ تىنىپ، ـــ ئۇ قىزىمنىڭ توققۇزى تەل، تۇرمۇشتا غېمى يوق. ئەمما ئاتا ـ ئانىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى غۇلجىدا، سېغىنغاندا بارالمىغان، بارغاندا قېنىشالمىغان. شۇڭا يىغلايدۇ، بالام.

ـــ نېمىشقا ئەمدى؟ ـــ نۇربۇۋى تېخىمۇ ھەيران بولۇپ ئاغزىنى ئېچىپ قالدى.

ـــ دەپ كەلسەك بۇ ئۇزۇن بىر گەپ بالام ، ـــ دېدى ئا-

غىچىخان ئۆرۈك تېرىۋاتقىنىڭ كۆتەكتە ئولتۇرۇپ، ـــ يەڭگىزىنىڭ تېگىنى سۈرۈشتۇرۇپ كەلسەك، ئۇنىڭ دادىسى رازىق ئاخۇن بىزنىڭ ئاراتاۋاتلىق ھەم مېنىڭ نەۋرە ئاكام بولاتتى. ھېلىقى ياماق يىللاردا رەھمەتلىك بوۋام يەر تېرىپ، ئۇلاغ باققانغا، قورسىقىنى تويغۇزۇپ پاكىز كىيىپ يۈرگەنگە پومىشىك قالپىقىنى كىيىپ تارتىپ چىقىرىلىپتۇ . ئادەم بولۇپ ئانىسىدىن تۇغۇلغانغا تويغۇزۇلۇپ، ئاخىر ئۆلتۈرۈۋېتىلىپتۇ. بوۋام ئۆلۈپ كېتىپ بۇ دۇنيانىڭ زۇلۇمىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن بالىنىڭ چوڭى بولغان رازىق ئاكام بىلەن يالغۇز ئىگىچىسى بالاغا قاپتۇ. ئۇلارنى پومىشكىنىڭ كۆچۈكلىرى دەپ كۆرسەتمىگەن كۇنى قالماپتۇ . دەرد ـ ئەلەم، تاياق ـ توقماقلا چىدىمىغان رازىق ئاكام ئاخىرى ئىگىچىسىنى ئېلىپ قۇمئاۋاتقا ئاپىرىپ، يىراق بىر تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇپ قويۇپ ئۆزى كېچىلەپ قاچقانچە يۈرتتىن چىقىپ كېتىپتۇ. نەدە جاڭگال، نەدە ساي بولسا شۇ يەردىن مېڭىپ مارالبېشى، ئاقسۇ، كۇچادىن ئۈرتۈپ ئاخىرى توقسان نەچچە كۇن بولغاندا تۆشۈك تاغ ئارقىلىق ئىلى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. شۇ يىللاردا ئالتە شەھەر تەرەپتىن قېچىپ ئىلىغا بارغان مۇسا-پىرلار جىقكەن. رازىق ئاكام ئۇلار بىلەن قوشۇلۇپ غۇلجىدا تىرىكچىلىك يولىغا كىرىپتۇ. ئۇ يەردە بىر ـ ئىككى يىل تۇرۇپ يۇرتنىڭ قۇم ـ توپىسىنى، بالىلىق، ياشلىق ئىزلىرى قالغان مەھەللىسىنى سېغىنغان رازىق ئاكام شىمال تەرەپلەر-نىڭ بىر ئاز تىنچىغانلىقىغا قاراپ يەنە يۈرتىمىزغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. نۇرغۇن ھەرەج تارتىپ يۈرۈپ بىر كېچىسى يەنە ئۆز مەھەللىسىگە كەپتۇ. ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىلەن قۇچاقلاشقىنىچە ھازا ئېچىپ يىغلاپ دىدارلىشىپتۇ. ئەمما بۇ يەردە ئا-

دەملەرنىڭ يەنىلا ئىت ـ مۇشۇك بولۇپ تالىشىپ ـ تاتىلىشىپ يۈرگىنىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى ھامان قارا كۈنلەرنىڭ كۈتۈپ تۇر-غانلىقىنى بىلىپ يەنە كەينىگە يېنىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، رازىق ئاكام ئىلى دەرياسىنىڭ بويلىرىغا يەرلىشىپ قاپتۇ . ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ پەرزەنت كۆرۈپ، ئاۋۇپتۇ.... زامان ئوڭشىلىپ، دېھقانلارنىڭ قولى ئانچە ـ مۇ-چە پۇل كۆرگەندىن كېيىن غۇلجىدىكى تۇغقانلارنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ تېپىشتۇق. ئۇلارمۇ كەلدى ، بىزمۇ بار-دۇق... يۇرت مېھرى دېگەن ئاجايىپ بولاركەن بالام، رازىق ئا-كام تۇنجى كەلگەندە مۇشۇنداق ئۆرۈك پىششىقى كۈنلەر ئىدى، بىچارە ئاكام قېرىپ، چاچ ـ ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقىرىپ كەتكىنىگە قارىماي، ئۆزىنىڭ كونا ھويلىسىنىڭ ئورنىدا، ئىلگىرى ئۆزلىرى ئىگىدارچىلىق قىلغان يەرلەردىكى خامـا-لىقتا، بىز ئۇچيۇز ئاتمىش كۈن سۈيىنى ئىچىدىغان قۇمئۆس-تەك بويلىرىدا كېچە ـ كېچىلەپ تۇنەپ چىقتى. بالىلار: «ھوي تاغا، شامال تەگكۈزمۇالىسىز، پۇتۇن ئەزايىڭىز توپا ـ تۇماندا بۇلغىنىپ كەتتى » دېسە، «ئارامىدا قويۇڭلار، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يەرنى قانغۇچە ھىدلىۋالاي » دەپ ئىسسىق توپىغا بېشىنى قويۇپ ياتتى، كۆز ياشلىرى بىلەن تۇپراقنى نەمدىدى. بىر ياز تۇرۇپ ئاخىرى بىر كۆزى بالا ـ چاقىلىرىدا، يەنە بىر كۆزى ئۆزى ئۆسۈپ يېتىلگەن تۇپراقتا ھەسرەت ئىچىدە كېـ-تتى... شۇنداق بېرىش ـ كېلىش قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە ئاب-دۇراخمان ئاكىڭىز بىلەن يەڭگىڭىز ئۇرۇمچىدە بىللە ئوقۇپ قالسا بولىدۇ. ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنىنى تاپىدۇ، دېگەندەك تېخى بىر ـ بىرىگە كۆيۈك تارتىشىپ قاپتۇ! ئۇلارنىڭ بۇ ئىشى رەسمىي سورۇنغا چىققاندىن كېيىن دادىڭىزنىڭ بېشىدىن تۇ-

تۇن چىقىپ كەتتى. ئابدۇراخمان ئاكىڭىزغا: «ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدىن قىز تاپقاندا، ئاتا ـ ئاناڭنىڭ قانچىلىك جاپا تارتى-دىغىنىنى، چىقىمدار بولىدىغىنىنى ئويلاپ باقتىڭمۇ بالام» دەپ ناھايىتى كايىپ كەتتى. غۇلجىدىكى تۇغقانلارمۇ جىق تالاش ـ تارتىش قىلىشىپتۇ ، «سەن ئاپاڭنى، ھەدەڭنى، ئۇرۇق ـ تۇغ-قانلىرىڭنى سېغىنىماسسەنمۇ» دەپ راھىلە قىزىمغا تاپا ـ تەنە قىلىشىپتۇ. لېكىن رازىق ئاكام يۈرىكىدە بىر ئۆمۈر يانغان يۇرت مېھرى سەۋەبلىك ئۇنى بىزگە بالا قىلىپ بەردى. ئۇ تۇي-دىن كېيىن قىزىنى ئۆزىتىۋاتقاندا: «سېنىڭ يۇرتۇمدا يىلتىز تارتىدىغانلىقىڭنى ئويلاپ، يۈرىكىمنى تىنىمسىز كۆيدۈرۈۋاتـ-قان ئوت پەسلەۋاتقاندەك قىلىدۇ قىزىم، دەپتۇ ...»

ـــ ئىتتىك ـ ئىتتىك بولىڭا ئانا ، ـــ قۇرۇق سەۋەتلەر-نى كۆتۈرگەنچە باغ ئىشىكىدىن كىرىپ كەلگەن ھاپىز قېيىنـ-ئاتا بىلەن كېلىننىڭ مۇڭدىشىشىنىڭ بىلىگە تەپتى ، ـــ گۈ-لە ئىسلايدىغانلارنىڭ قولى بەك بېسىقكەن، قالغان ئۆرۈكلەرنى بالدۇرراق ئاپارمىسام قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپ قالسا، بىكار يول مېڭىپ قالىمەن.

ـــ ئەمدى قالغان ئۆرۈكلەرنى ساتماي، ئۆگزىگە ئاچىقىپ گۈلە قۇرۇتايلى بالام.

ـــ گۈلىنى يېگەنلەر يا پۇل بەرمىسە، سېتىپ پۇل قىلاي-لى!

ـــ ئەجەب پۇل، پۇللا دەپ كەتتىڭىز بالام ، ـــ دېدى ئا-غىچخان ئوغلىدىن ئاغرىنىپ، ـــ بۇ قېتىم ئاپارغىنىڭىزنى نەچچە پۇلغا ساتتىڭىز؟

ـــ 45 كويغا ! ـــ دېدى ھاپىز خوتۇنىغا بىر قاراپ قو-يۇپ.

— ۋايجان، شۇنچە ئۆرۈكنىمۇ؟ سېۋەت — سېۋەت ئۆرۈك-لەر هارۋىغا لىق كەپتىكەنغۇ؟!

— 150 كىلوگرام كەلدى شۇ، كىلوسى ئۇچ موچەندىن بولغاندا...

— ئۇچ موچەندىن پەقەت ئۆرلىگىلى ئۇنىمىدىمۇ؟ ئاكا-ڭىزنىڭ دېيىشىچە، شەھەردىكى جامە ئالدىدا كىلوسى ئۇچ كويدىن كام ئەمەسمىش، تېخى بىزنىڭ ماۋۇ چولپان، جانان، خۇۋەينى ئۆرۈكتەك خىلراق بولسا تۆت — بەش كويدىن ئىت-تىك ساتقىلى بولارمىش ... بىزنىڭ بۇيەردىكى گۈلچىلەر ئە-جەب..

— خەقمۇ شۇنداق دېيىشۋاتىدۇ، لېكىن بىزنىڭ ئاراۋاتات شەھەرگە يىراق بولغاندىكىن ئامال يوق. تېخى نېسىي دەپ تۇ-رۇۋېلىشلىرى بار...

— ھەم شاپاق نەرقى، ھەم نېسىي ساتقىچە ئۆگزىگە ئاچ-قىپ گۈلە سېلىۋېتىڭلار بالام ، — دېدى خامان تەرەپتىن ئارا كۆتۈرۈپ كىرگەن ئاببىاسخان باغدا پەيدا بولۇپ، — قىشچە گۈلە ئېشى ئېچىمىز، شەھەردىكى ئۇكىلىرىڭىز يەر.

— بەلەن گەپ قىلدىلا ، — دېدى ئاغىچىخان ئېرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، — ئانچە — مۇنچە گۈلە — قاق، ياڭاق — بادام قۇرۇتۇپ ساقلاپ قويمىساق ئۆيگە مېھمان كېلىپ قالسا، مەن قولۇمنى كەسكىدەك بولۇپ چۆرگىلەپ قالدىكەنمەن. نەۋرە — چەۋرىلەرمۇ ئادەمنىڭ قولىغا قاراپ قالدىكەن.

— تىيفۇن جىرىڭلىدى، تىيفۇن جىرىڭلىدى! — ھويلا تەرەپتىن يۈگۈرۈپ كىرگەن نەۋرىسىنىڭ گېپىنى ئاببىاسخان، ئاغىچىخانلارنىڭ پارىڭىنى ئۈزۈپ قويدى. ئۇلار قولىدىكى ئىشنى قويۇپ، باغنىڭ هويلىغا قارايدىغان ئىشىكىگە يۈگۈ-

رۈشتى...

— هاۋا قىزىمۇ سەن، ئاغرىپ قالماي ساق تۇرىدۇڭمۇ بالام؟ ! — ھەممىدىن بۇرۇن تۇرۇپكىنى ئالغان ئاغىچىخانىنىڭ ئاۋازى تىترەپ، كېرپىكلىرى نەملەشتى، — قاچان كېلىسەن جېنىم بالام... كېلەر ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا يولغا چىقىدىغان بولدۇڭلارما؟...

— كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قاپتىمۇ؟ ئەكىلىڭلار تېلې-فونىنى ، — ئاببىاسخان قىزىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشقا ئالدىراپ كېتىپ، خوتۇنىنىڭ قولىدىن تۇرۇپكىنى ئېلىۋالدى ، — تېچلىقمۇ بالام؟ تېچ — ئامان تۇردۇڭما؟ قورسىقىڭ ئاچ — توق قالماي، ئۇچاق يېلىڭ قالماي، يات يەردە خەقتىن يامان گەپ، يامان تىل ئاڭلاپ قالماي تېنىڭ ساق، كۆڭلۈڭ ئازادە تۇردۇڭ-ما؟ ئاناڭ ئىككىمىز ئولتۇرساق — قويساق سېنىڭ غېمىڭدە يۇرىمىز، تولا چاغلاردا سېنى چۈشەپ قالىمىز. مۇشتەكتەك تۇرۇپ يېنىمىزدىن ئايرىلىپ كەتتى، غېرىبسىنىپ قالدىمە-كىن دەپ ۋايىم يەپلا يۇرىمىز...

— ئەكەلسىلە تېلېفونىنى ، — ئەمدى ئاغىچىخان ئېرىنىڭ قولىدىن تۇرۇپكىنى تارتىۋالدى، — كېچىدىن بېشىڭنى تاراپ ئولتۇرۇپ چۈشەكەپ قاپتىكەنمەن... بېچارە شۇمنىڭ بېشى تاراقسىز قېلىپ پىت — جانۋار بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ كۆڭلۈم غەش يۇردۇم. بېشىڭنى كىم تاراپ قويدى بالام؟ هېلە-قى جىگدە يىلىمىنى چىلاپ ئىشلىتەلىدىڭمۇ؟

— ئەكىلىڭلار خوتۇن تېلېفونىنى... نەدىكى گەپنى قىلە-دىكەنسىلە، سىلىمۇ...

ئەر — خوتۇن ئىككىيلەن يېنىدىكى نەۋرىلىرى ئويۇن تا-لىشىۋاتقاندەك تېلېفون تۇرۇپكىسىنى قولدىن — قولغا ئۆتە-

كۆزۈپ خېلى ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى. توققۇز بالىنىڭ ئوتى توق-قۇز خىل دەپ، باشقا ئوغۇل - قىزلىرى يېنىدا تۇرسىمۇ، ئاتا بىلەن ئانىنىڭ يەنىلا بالىنىڭ كىچىكى بولغان يېراقتىكى قىزى ئۈچۈن يۈرىكى كۆيۈپ كاۋاپ بولاتتى. نۇربۇۋى كۆز ئالدىدىكى بۇ هاياجانلىق مىنۇتلارغا قاراپ قېيىنىسىنىڭ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىپ باقتى. بىراق ئۇنى تېخى كۆرۈپ باقمىغاچقا، ئانچە ياخشى تەسەۋۋۇر قىلالماي، بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان ئىنىسى كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. «ئەجەب بىر توغرا كېلىپ قاپتىغۇ، يۈسۈپ شۇ يىلى ئوقۇشقا ماڭىدىغان چاغدا بىزنىڭ يېزىدىن ئىچكىرى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇشقا تاللانغان بىر قىز بالىمۇ بار، دېگەندەك قىلغان. شۇ قىز مۇشۇ قېيىنسىڭلىم بولسا كېرەك... ئۇلار ئىككىسى بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغان بولۇپ قالمىسۇن يەنە ...» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى هەم تېلېفوننى قولىغا ئېلىپ قېيىنسىڭلىسى بىلەن تونۇشقۇسى، ئۇنىڭدىن مەكتىپىدە يۈسۈپ دېيدىغان قۇمئاۋاتلىق بىر بالىنىڭ بار - يوقلۇقىنى سوراپ باققۇسى كەلدى.

24

پىننەخانىنىڭ هېچ ئىشقا رايى بارمىدى، قورساق كۆپۈكى ئۆرلەپ، ئىچ - ئىچىدىن يىغا قاپساپ چىقتى. «مەن بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرىپ نېمە خۇۋلۇق كۆردۈم، بىر نەچچە قۇر تويلۇق كىيىم، ئاشۇ قارىداپ قالغان مايماق ئالتۇن زىرىدىن باشقا كىيىم باقتىممۇ، مۇنچاق چاغلىق نەرسە سېلىپ باقتىممۇ، مۇز چىراي قېينىئانامنىڭ قاپىقىغا قارىماي كۆڭلۈم تارتقىدەك تاماق ئېتىپ يېيەلىدىممۇ؟! خۇدانىڭ قۇتلۇق

كۈنى ئەزان ئېيتىلغان هامان هۇسىيناخۇن دېگەن گاچا مېنى نوقۇپ، تۇرتۇپ سىلكىشلەپ ئۇيغىتىۋېتىدۇ. ئوچاق بېشىغا چىقىپ تاهارەتكە سۇ ئىسىتقىن، قورساقنا ناشتىلىق تەيياراڭ، دەپ هەيدەيدۇ. چالا ئويقۇچىلىقتا مەڭدىگەنچە چىقىپ ئوچاققا ئوت ياقىمەن. كېۋەز شادىسى تۇزۇك كۆيگىلى ئۇنىماي تۇتۇن ياندۇرۇپ كۆزلىرىمدىن ياش ئالدۇ... سۇ ئىسىتىپ بولغاندىن كېيىن ناشتىلىق ئاش ئېتىمەن. ئاش ئېتىپ بىر پادا ئادەمنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ بولغاندىن كېيىن قاچا يۇيىمەن، يۇندا تۆكىمەن. كۇن قىزىل بولغىچە ئاشۇنداق يۇدىدەكشىلىك قىلىپ بىكار بولغاندىن كېيىن بىر دەم ئۇھ دەپ پۇت - قولۇمنى سۇنالماي، يوغان تاغارنى كۆتۇرۇپ قوناقلىقىمۇ قوناقلىق ئوت ئالغىلى ماڭمەن. قوناقلىقتا شەبنەم كېچىپ يۇرۇپ ئوت - چۆپ يۇلىمەن. ئوت چىڭدالغان باداڭ تاغارنى ئىنجىقلاپ مۇشەققەت تارتقانچە كۆتۇرۇپ ئاران ئۆيگە ئەكەلسەم، ئۇ خوتۇنىنىڭ قىلچىلىكمۇ مىننەتدارلىقى يوق، يەنە تېخى يەرنىڭ تېگىدىن قاراپ: قوناقلىقتا هايال بولۇپ قالدىڭلىيا پىننەخان، سىلە ئۆيدىن چىقىپ كەتكىلى نەۋاق بولدى، شۇنچە ۋاقىچە قوناقلىقتا نېمە ئىش قىلدىلا؟ دەپ قاپىقىنى سوزۇپ غوتۇلداپ كېتىدۇ... چۈشتىن كېيىن ئېغىلدىكى قارىنى تويمىغۇر ئۆلۈمتۇكلەر يەنە مۆڭ!... مەڭ!... مۆڭ!... مەڭ! ... دەپ هويلىنى بېشىغا كەيگىلى تۇرسا، ئۇ خوتۇن تەكىيدىن بېشىنى كۆتۈرمەي: پىننەخان بالام، كالا - قويلار سىلىنى سېغىنىپ كېتىپ مەرىشۋاتامدۇ - نېمە...، دەپ تەنە گەپ قىلىپ، مېنى يەنە ئوت ئالغىلى قوناقلىققا قوغلايدۇ... چۈشتىن كېيىن داۋاملىق مۇشۇنداق قوناقلىقتا تەرلەپ - پىشىپ ئوت ئالدىمەن، كەچتە يوغان كاساڭدا خېمىر يۇغۇرۇپ، ئۇ قارنى بالالار-

نىڭ تويماس قورسىقى ئۇچۇن لەڭمەن ئېتىمەن، قاچا يۇيـ-
مەن، يۇندا تۆكىمەن ... بۇ خەقكە كېلىن بولۇپ كىرىپ يۇزۇم
ئېچىلغان سائەتتىن باشلاپ بىر دەم ئارامخۇدا ئولتۇرۇپ باققان
يېرىم يوق. تېخى يەكشەنبە كۈنلىرى قىزلىرى، ئوغۇللىرى،
نەۋرىلىرى قوي پادىسىدەك چۈۋۈلدىشىپ بىر كەلگىلى تۇرد-
ىدىغان بولسا، كۆرۈڭ كارامەتنى، شۇ خەقكە قازان ئېسىپ
بولالماي، تاماق ئېتىپ بولالماي، يۇندا تۆكۈپ بولالماي بېلىم-
نى ئالالمايلا قالىمەن. ئۇ خوتۇن ئۆزى كۆرپىدىن چۈشمەي:
پىننەخان بالام ئانى قىلسىلا، پىننەخان بالام مانى قىلسىلا،
دەپ ئايال پادىشاھتەك ئىشقا بۇيرۇپبرىدۇ! روزىگۈل ئاچام دې-
گەن چوكان توققۇز يىلغىچە قېيىنئانام بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ
قانداق چىداپتىكىن تاڭ! ئۇنى دېسىغۇ ئۇ يەڭگەم ماڭا ئوخشاش
مىس ـ مىس، ياۋاش ئەمەس، ئاغزى تاتلىق، لولا ـ ھىلە-
گەر... قېيىنئانامدەك خوتۇنلارنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ بۇرنىدىن
چىققىلى ئۇستا. ئىشقىلىپ ئالتە ـ يەتتە ئاينىڭ ياقى ھېچ-
بىر چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. ئېرىم دېگەن گاچامنىڭ بىر
يېرلىرىنىڭ ئوبدانلىقىنى دېمىسەم، بۇ خەقنىڭ ئۆيىدە بىر
كۈنمۇ ئولتۇرغۇم يوق! خېلىدىن بېرى بىرەر قېتىم شەھەر ـ
بازارغا ئاپىرامدىكىن دېسەممۇ ئاپارمىدى. ئالتۇن زىرەمنىغۇ
ئوڭشىتىپ بەرمىدى، مانا ئەمدى ئۇ خوتۇن: ھە دېسىلا ئوغ-
لۇمنى گاچىدىن ـ گاچىغا سېلىپ تىللايدۇ، دەپ ماڭا توقۇناق
گۇناھتىن بىرنى تاپتى. قىرىچە ـ يېنىچە تېگىپ، گەپتە چې-
قىۋالمىدىغان بولۇپ قالدى. ئەر ـ خوتۇن دېگەننىڭ ئوتتۇرد-
سىدا ئۇنچىلىك گەپ بولمامدۇ ئەمدى. ئەر دېگەنگە ئىچىمىز
كۆيۈپ مەستلىكىمىز كەلگەندە، كۆڭلىمىز كۆتۈرۈلۈپ خۇش-
لىقىمىز تۇتقان پەيتلەردە ئاشۇنداق گاچا، بۇقا دەپ ئەركىلەي-

مىزغۇ، ئايال خەق دېگەن... ئەمدى يەنە كۆزۈمگە كىرىشۈپلىپ
بىر نېمە دەپ باقسۇن قېنى، بىر ئۇلگۈجە جۇۋىنى تەتۇر كە-
يىپ ئاغزىمنى بۇزۇپلاۋېتەرمەن، تازا !...»

ـــ ھەي... ھەي... ھەي... قوناقلىققا كىرىۋېلىپ كىمگە
پىچىرلاۋاتىسەن، ئۇجمە كۆڭۈل؟!

ـــ ئانا !... ـــ پىننەخان قورقۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەد-
تى، كەينىگە بۇرۇلۇپ ئېرىنى كۆردى. ھۇسىيناخۇن شۇبھە-
لىك كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. ئۇ ئېرىنىڭ ئۆ-
زىنى ماراپ كەلگىنىگە تېخىمۇ قورساق كۆپۈكى بولۇپ چىر-
قىراق ئاۋازدا توۋلاپ كەتتى ، ـــ كىمدىن گۇمان قىلغان بول-
ساڭ شۇنىڭغا پىچىرلىدىم، بېشىڭنى يېگۇر! ئىچىمگە دەرد،
خاپىلىق پاتماي يۇرسەم، ئالۋاستىدەك شەپە چىقارماي يېنىمدا
پەيدا بولۇپ ھەجەپ قورقۇتۇۋەتتىڭا، مېنى!

ـــ شۇ چاغقىچە نېمە ئىش قىلدىڭ، قۇرۇق تاغار تېخىچە
قۇرۇق تۇرىدىغۇ، ئالغان ئوت ـ چۆپلىرىڭ قېنى؟

ـــ قېنىكىن، تاڭ!

ـــ ما سارائىنى... ھوي نېمە بولدى ساڭا، قوناقلىقتا
ئۇخلاپ قېلىپ جىن ئولىشۋالدىمۇ-يا؟ ـــ ھۇسىيناخۇن يو-
غان كۆزلىرىنى ئالغايتىپ، كالىدەك پۇشۇلداپ تىندى. ھەيۋە
بىلەن خوتۇننىڭ ئالدىغا دۈۋىلەپ كەلدى ، ـــ ھە، نېمە ھۆ
ـ ھۆ... گېپىڭنى ئوچۇق قىلە!

ـــ قايسى گەپنى ئوچۇق قىلمەن ، ـــ پىننەخان سەل
قورقۇمسىراپ كەينىگە داجىدى.

ـــ ئەمسە نېمە ئىش قىلدىڭ شۇ چاغقىچە، سەن قوناق-
لىققا كىرىپ كەتكىلى نەۋاق؟

ـــ مەن بىلەن سېنىڭ نېمە كارىڭ؟

ـــ هوي مەن سېنى خوتۇن قىلىپ ئالغان، نېمىشقا كارىم بولمايدۇ؟!

ـــ كارىڭ بولمىسۇن، خوتۇن قىلىدىغان چاغدا يادىڭغا يەتكەن بىلەن، ئۆيدە ئارام ئالىدىغان، قورسىقىمغا تاماق، ئۇ-چامغا كىيىم بېرىدىغان چاغدا كارىڭ بولمىغاندىكىن، ئەمدى ئەسلا كارىڭ بولمىسۇن!

ھۈسىيناخۇنىڭ كۆز چاناقلىرى تېخىمۇ كېڭەيدى. خوتۇ-نىنىڭ بىردىنلا تىلى ئۇزىراپ قالغانلىقىغا ھەيران بولۇپ، ئۇ-نىڭ بېشىدىن تاپىنىغىچە باشقىدىن قاراپ چىقتى. پىنىنەخاد-نىڭ تۇرقىدا ھېچبىر ئۆزگىرىش يوق، يەنە شۇ قوناق قۇلاق-لىرىدىن سىيرىلىپ چۈشكەن توپىدا رەڭگىنى پەرق ئەتكۈسىز بولۇپ كەتكەن ھال رەڭ گاز ياغلىق، ھاۋارەڭ گىرىپ كۆڭ-لەك، تاسمىسى چالا ـ پۇلا ئۇزۇلۇپ كەتكەن قىزىل شىپىلداق كېپىش... ئۇنىڭدا ھېچبىر يېڭىلىق يوق ياكى يوغان گەپ قىلغانغا تۇشلۇق پېشانىسىدە مۆڭگۈزى يوق. «ئۇنىڭغا نېمە بولدىكىنە، ياكى بايات-ن بېرى بىكار تەلەپ ئىش بۇزۇقى، ئۆي بۇزۇقلىرىدىن بىرەرسى كېلىپ، قوناقلىقتا ئۇنىڭ قۇلىقىغا شۇڭىرلاپ گەپ ئۆگىتىپ، قورسىقىنى ئېسىپ قويدىمۇ ـ يا؟ ئەگەر شۇنداق قىلغىنىنى كۆرۈپ قالسامغۇ مەندىن قۇتۇلال-مايدۇ، ئۇرۇپ ـ دۇمبالاپ قاش ـ قاپىقىنى كۆكەرتىپ، مۆكەر يېرى سامانلىق قىلىۋېتەرمەن!» ئىچ ـ ئىچىدىن بوقسۇپ چىققان ئاچچىق ھۈسىيناخۇنىڭ ئىچىگە پاتماي قالدى، چو-قاتماقتەك مۇشتۇمىنى جىم تۇتالماي ھاۋادا پۇلاڭلاتتى. ئەمما ئۇ ئۆينىڭ ھەممە ئىغىرچىلىقىرىنى كۆتۈرۈۋاتقان بۇ خوتۇ-نىنى ھېچبىر ئاساسسىزلا ئۇرۇپ ـ دۇمبالاپ قويۇشنىمۇ خا-لىمايتتى. شۇڭا ئۆپكىسىنى بېسىۋېلىپ بىر ئاز تۇرۇۋالغاندىن

كېيىن، خوتۇنىنىڭ قورسىقىدا زادى نېمە چوت سوقۇۋاتقانلى-قىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن سورىدى:

ـــ قورسىقىڭلارنىڭ غوملىنى ئوچۇق بىر دەڭلا خوتۇن، ئەجەب ئۆزەڭلىچە بەيدىغان، كىيىدىغانلىنىڭ گېپىنى چىقىرىپ قالدىڭلار... ياكى ئۆيدە بىرسى سىلىنىڭ ئالدىڭلاردىكى ئاشنى تارتىۋېلىپ، ئۇچىڭلاردىكى كىيىم ـ كېچەكلىرىنى سالـ-دۇرۇۋالدىمۇ ـ يا؟

ـــ ئەمىسە دەپ باقە، سەن مېنى خوتۇنلاپ نىكاھلىغا ئې-لىپ ئۆيۈڭگە ئەكەلگەنلىكىڭياقى ئۆزەڭچە ۋاي خوتۇن، ماۋۇ ئىككى تال قۇرتلۇق جىگدىكەن، ئاغزىڭلارغا سېلىپ بېقىڭلار، ماۋۇ بىر تامباللىق چىتكەن، چىرايلىقىنە كىيىڭلار، دەپ باققان يېرىڭ بارمۇ؟!

ـــ ھا...ھا...ھا...ھا... ـــ ھۈسىيناخۇن قوناقلىقىنى بې-شىغا كىيىپ كۈلۈپ كەتتى.

ـــ نېمىگە كۈلىسەن؟ ـــ پىنىنەخان بىرەر يېرىم ئېچىلىپ قالدىمىكىن دەپ خۇدۇكسىرەپ ئالدى ـ كەينىگە ئىتتىكلا بىر قاراپ قويدى.

ـــ كۆڭلۈڭلار شۇ يەردىمىتى، مەن ئاتايىن قۇرتلۇق جىگدە بىلەن كۆڭۈل ئىزدىمىسەممۇ، ئۇ سىلىدە بار نەرسە. لاتا ـ پېتىنىڭ گېپىگە كەلسەك، ئىككىمىزنىڭ تويى بولۇپ بىر نەچچە ئايدا سىڭلىمىزنىڭ تويىغا تۇتۇش قىلغان بولغاچ-قا، ئۆيدىكىلەر بىزەرە چىقىمدار بولۇپ قېلىپ، دادامنىڭ قول ئىلكىدە پۇل يوق بولۇپ قالدى. ئەمدى ئۇزاققا قالماي خامانىنى ئالساق، ئانچە ـ مۇنچە ئاش ـ ئوزۇق ساتساق پۇل پەيدا بولـ-دۇ... كۇزلۇككە يەنە خۇدايىم پاختىنىڭ بەركىتىنى بەرسە...

ـــ يەنچۇ... يەنە تۆگىنىڭ بويى ئاسمانغا يەتسە، قۇيرۇقى

يەرگە تەگسە... ــ پىننەخان ئېرىنىڭ گېپىگە لوقما سېلىپ، غەلىتە بىر ئاۋازدا ئۇنى دوردىدى.

ــ ما ۋات ـ ۋات قانجۇقنىڭ زۇۋانىغا بىر سالىمەن ھې-لى! ــ ھۇسىيناخۇن ئۆزىنى دوراپ زاڭلىق قىلىۋاتقان خوتۇ-نىنىڭ ئالدىغا دېۋەيلىدى، ــ بىر چىرايلىق گەپ قىلىۋاتسام، شاتۇتىدەك بىر نېمىلەرنى دەيدۇ ـ يا بۇ! ھەي كىمىڭنى كۆزگە ئىلمايسەن، سەن؟

پىننەخان قولىدىكى ئوتىغۇچنى تاشلاپ ئېرىنىڭ ئالدى-دىن قاچتى:

ــ سەن گاچا ماڭا ھۆرت ـ پۆرت قىلغان بىلەن، بەربىر ئاناڭنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقالمايسەن! شۇڭا مېنىڭ ھې-رىپ ئۆلۈپ كېتىشىم بىلەنمۇ، تۇل خوتۇنىدەك ساڭگىۋاراڭ كىيىملەرنى كىيىشىم بىلەنمۇ چاتىقىڭ يوق. ئىشەنمىسەڭ ھالىنى ئېشەك تارتالمايدىغان ھېلىقى يەتمىش پۇشتلىرىڭنىڭ بوينىغا سېلىۋالغان ئالتۇنلىرىغا، ئېرى مەيدىسىدىن ئىتتە-رىپ تۇرسىمۇ ئەرگە دۇم چۈشكەن سىڭلىڭنىڭ كىيىۋالغان چىكەن، دۇخاۋلىرىغا قاراپ باق! مەنمۇ شۇلارغا ئوخشاش كۆڭلۇم، چىرايىم، تەقى ـ تۇرقۇم بار خوتۇنمەن... ئاناڭ خو-تۇن ئۆزىنىڭ قىزلىرىغا كەلگەندە خەق بىلەن روبىرو دېيە-شىپ سېرىق سىنتىنىڭ ئۇستىدە تىك تۇرىدۇ، ماڭا كەلگەندە قىل ئۆتكۈزمەيدۇ... ئەمدى تۆتە ئۆيۈڭنى، يۇنداڭنىمۇ ئۆزۈڭ تۆك، پاداڭنىمۇ ئۆزۈڭ باق ، كېچىلىرى يالغۇز ئۆيدە چۇپۇر، توڭرۇق بېسىپ كەتكەن تىزىڭنى قۇچاقلاپ يات!

ھۇسىيناخۇن يامان گەپ، تىل ـ ئاھانەتتىن گويا باش ـ كۆزىگە چالما ـ كېسەك ياغقاندەك تۇگىشىپ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۆزىدىن نەچچە ئون قەدەم يىراقلاپ غىل ـ پال قارىسى

كۆرۈنۈپ تۇرغان ھوتۇنى كىنولاردا پىلىموت تاتاتلىغاندەك تا-تاتلاپ بىر ھازا گەپ ياغدۇرۇپ، ئىچىدىكىنى تۆكۈپ بولغاندىن كېيىن ھۆكۈرەپ يىغلىغىنىچە قوناقلىقتىن غايىب بولدى.

ــ ھەي توختىغىنە قانجۇقھەي ! ــ خېلى بىر چاغدا ئۆز ئەسلىگە كەلگەن ھۇسىيناخۇنىڭ دوكۇلداپ سوقۇپ تۇرغان يۈرىكى تىل ـ ئاھانەت دەستىدىن قاتتىق مۇجۇلدى، ــ سەن تۇزكور خوتۇن مېنىڭ ئانام، ئاچام ، سىڭلىم... يەتمىش پۇش-تۇمنىڭ بىرىنى قېرىماي قوشۇپ قاماپ تىللاپ كەتتىڭا ! ــ ئۇ ئەلەم دەستىدىن «ۋاسسىدە » يېرىلىپ كەتمىدى، يەرگە كىرىپ كەتمىدى، ئەمما ئاندىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى بولدى. بېشى-دىكى چىمەن گۈللۈك ئاق شاپاق دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ، ھەر تەرەپكە پىتىرىغان بۇقىدەك خوتۇنىنىڭ كەينىدىن يۈگۈر-دى. ئىچ ـ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەن ئاھانەت دەستىدىن ئەسە-بىيلەشكەنلىكتىن قانلىرى قىيان ياسىدى. چىڭ تۇگۈلگەن توقماقتەك مۇشتۇمى ھەريان ئۇچۇپ ھاۋادا پۈلاڭلىدى. دە-رىلداپ تىترىگەن پۇتلىرى نەچچە غۇلاچ يەرنى بىر چامداپ يەردىن ـ يەرگە قاڭقىدى... «توۋا، ھالال لەۋزىڭ بىلەن تۇز چايناپ ھەقلەپ نىكاھىڭغا ئالغان بىر خوتۇن ـ ھە... ئۇزاق كېچىلەردە يۈرىكىڭنى يۈرىكىگە يېقىپ قۇشلاردەك شۇرلە-شىپ چىققان لېۋەن خوتۇن ـ ھەا! بىر كېچە ئايرىلىپ بىر ـ بىرىڭنى كۆرمەي قالساڭ يولىغا تەقەززا بولغان ئوتى يامان خوتۇن ـ ھەا! قاچان قورساق كۆتۈرەرمەن، قاچان تۇغۇپ بې-رەرمەن، ئىتتىكرەك بالىمىز بولسا... دەپ قورسقىنى سىلاۋ-قۇزغان كۆيۈشلۇك خوتۇن ـ ھەا! بىر ـ بىرىمىزگە ئۆمۈرلۈك ئەقىدە قىلىپ، ھەققى ـ ھۆرمىتىمىزگە قارا سانىماي مەڭگۈ بىللە ياشاپ، بىللە كەتسەك دەپ ئارمان قىلغان ھالال خوتۇن

ـ ھە! سېنىڭ ئاناڭنى، يەتمىش پۇشتۇڭنى چىشلەپ تارتقان خوتۇن شۇمۇ؟! » ھۈسىيناخۇن توسۇن ئاتتەك چاپچىپ، يوغان مۇشتۇمىنى بازغانچىدەك ھەريان ئۇراتتى، خېمىر پىشۇرغاندەك ئالدىغا كەلگەنلىكى نەرسىنى پېتىقلايتتى.

25

مەھەللە ئارىسىدىكى ئېتىزلارنىڭ ھەممىلا يېرىدە نېرىدىكى قۇم بارخانلىرى بىلەن بەسلەشكەندەك دۆۋە ـ دۆۋە خامانلار كۆزگە چېلىقاتتى. ھەسەن خالۋاپقا ئوخشاش ئىشقا پىشقان، ئۆز ئىشىغا پۇختا دېھقانلار ئاللىقاچان خامانلىرىنى تېپىپ بولغان. بىر قىسىم قاششاق، پېتى بوشلار بولسا ئەمدىلەتىن ئەنجى ئېلىشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئېڭىز ئورنى قونىقىنى تېرىش ئىشلىرىنى قىلغاچ خامان تېپىش ئۈچۈن تراكتور ئىزدەپ چېپىشىپ يۈرەتتى.

چۈشتىن كېيىن تىنجىق ھاۋادا غۇر ـ غۇر شامال پەيدا بولدى. خامان پەسلىدە شامالنى ئۆتكۈزۈۋەتكەن دېھقان قولىدىكى نېنىنى كەتكۈزۈۋەتكەن دېھقان بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق دېھقاننىڭ خامىنى سورۇلۇپ ـ چېچىلىپ قۇشقاچقا يەم بولغانىنى ئاز دەپ، ئاخىرى يامغۇردا قالىدۇ. يامغۇردا قالغان بۇغداي قارمۇق بولۇپ كېرەككە كەلمەيدۇ. خامانىڭ بىر چېتىدىكى كەپىدە نەۋرىسىگە ھېكايە ئېيتىپ بېرىۋاتقان ھەسەن خالۋاپ ئۇلغىيىۋاتقان شامالنى كۆرۈپ دەس ئورنىدىن تۇردى ۋە بېرىپ بۇغداي ئارىسىنى قولىغا ئالدى. «بىسمىللا» دەپ بىر ئارا تېپىلگەن بۇغداينى ئاسمانغا ئاتتى. شامالدا بۇغدىيى موما تۇڭگە، سامىنى سەل نېرىغا ئۇچۇپ چۈشتى.

ـــ دادا، دادا، ھاي دادا! خوتۇنۇم يامانلاپ كەتتى، ئاينا!

ـــ نېمە دېدىڭلا؟

ـــ پىنىنەك ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كەتتى، دەيمەن!

ـــ نېمە دەيدىغاندۇ ماۋۇ... ئۆزىچە يامانلاپ كەتكىلى بېشى ئىششىپ قاپتىكەنمۇ، ئۇنىڭ؟!

ـــ تاڭەي، ئوت ئالىمەن دەپ تاغارنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ قوناقلىققا كېتىپتى...

ـــ نەدىكى قوناقلىققا؟

ـــ دۆڭلۇكتىكى ئاق يەر قونىقىغا...

ـــ ئانام خوتۇنۇڭنىڭ كەينىدىن بېرىپ ماراپ باق دەپتى، تۇيدۇرماستىن كەينىدىن ئىز قوغلاپ بارسام، قوناقلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆزىنى مايمۇندەك قىزارتىپ ئولتۇرىدۇ. نېمىگە خۇيى تۇتۇپ قالغاندۇ ئۇ مايماقنىڭ دەپ گەپ سورىسام، مەن بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، دەپ بىر تاغار يامان گەپ قىلىۋاتىدۇ.

ـــ نېمە دەپ يامان گەپ قىلدى؟ ـــ نازىلخاننىڭ چالا ئۇخلاپ ئىششىپ چىققان قاپاقلىرى ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتتى ، ـــ بىزنى قوشۇپ ـ قاماپ تىللىدىما؟!

ـــ يا... ياق ، ـــ دېدى ھۈسىيناخۇن خوتۇننىڭ ئاغزىنى بۇزۇپ كەتكەنلىرىنى دېگۈسى كەلمەي، ـــ مېنى تىللىيالايتىمۇ، ئۇ ئىنجىمارۇق! شەپە چىقارماي يېنىغا بارسام، شامال دارىپ سۆزلەپ قالغان ئادەمدەك ئۆز ـ ئۆزىگە غودۇڭشىپ كەتتى. تاغارمۇ قۇرۇق، بىر قولتۇقمۇ ئوت ئالماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن گېپىڭ بولسا ئوچۇق قىل، دەپ ئالدىمغا بىر چاپقىسام، مەندىن ھۇركۈپ پاتراقشىپ قېچىپ، كونا خامانىڭ ئالۋاستىسىدەك كۆزۈمدىن غايىب بولدى. كەينىدىن قوغلاپ

ئۆيگە كەلسەم ئالىدىغانلىق ئىلىپ، ماڭىدىغان يەرگە مېڭىپ بولۇپتۇ!

— نېمىنى ئاپتۇ، نەگە مېڭىپتۇ؟ — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئارىنى يەرگە سانچىپ قويۇپ.

— لاتا - پېتە، ئۇپا - ئەڭلىك... ھەممە نېمىسىنى ئاپتۇ، يوغانلا بىر بوخچا قىلىپ چىگىپتۇ، ئالدى - كەينىگە قارىماي قېچىپتۇ... ئانىسىنىڭ جايىغا ماڭدىمىكىن دېدىم.

— ئالتۇن زىرىسچۇ؟ — دېدى نازىلخان پۇتى كۆيگەن توخۇدەك جىم تۇرالماي.

— تاڭدي...

— ئەستاغپۇرۇللا، ئۇنىڭغا نېمە جىن تەگكەندۇ ئەمدى... سەن قاتتىق - قۇرۇق بىر نېمە دېگەنمۇ - يا؟

— مېنىڭ بېشىم ئىششىپ قالمىسا تۇرغان تامغا ئۇسكىلى...

— ئەمىسە قورسىقىدا نېمە غومى بارلىقىنىمۇ دېمىگەنمۇ؟ — دېدى نازىلخان تۆت ئەتراپتىكى ئېتىزلىقلارغا ۋە خامانلارغا زەن سېلىپ قاراپ.

— شۇ، ئالتۇن زىرەمنى ياستىپ بېرىڭ، دەپ قەغىشلىك قىلاتتى.

— نېمە ئالتۇن زىرىدى ئۇ ؟ — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئوغلىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ، — نىم بولاپتىكەن ئۇ بىر نېمىسىگە؟

— نىم بولا، ئېشەك دەسسۈپتىپتىكەن ! — دېدى نازىلخان بوينىدا شاپتۇل قېقىپ، — جىنىدەك بىر نېمىنى قۇلقىغا جايلاپ سالالماي ماكچايتىپ قويغان لەقۋا چوكان شۇ ھالىغا يەنە ئالتۇن غەلۋىسى قىلىدۇ. ھەتتا مەن بىلەنمۇ بەسلىشىپ

ئۇستۇاشلىرىمغا چەكچىيىپ قاراپ كېتىدۇ...

— ھوي، ھوي!... تۆت بالىغا ئانا بولۇپ كېلىن، كۆيئوغۇل، نەۋرە كۆرگەن ئايال كىشىدەك گەپ قىلىڭلار مەزلۇم ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ خوتۇنىغا ئاچچىقلىنىپ، — ئادەم بىر ئىشنىڭ سەۋەب، نەتىجىسىنى سوراۋاتسا، نېمە ئاندىق تايىنى يوق گەپ قىلىسىلا... نېمىكەن ئۇ لەقۋا دېگەن گەپ؟!

نازىلخان ئېرىنىڭ ئاچچىقىنى كۆرۈپ، ئاغزىنى يۇمۇشقا مەجبۇر بولدى. ئەمما ئاغزىنى مىتىلدىتىپ، كۆڭلىدىكى نارازىلىقىنى يوشۇرالماي قالدى.

— گېپىڭلارنىڭ ئايىغىنى دەڭلا ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ھۇسىيناخۇنغا قاراپ ، — ھېلىقى تويلۇق ئالتۇن زىرىسىنىڭ گېپىمىدى؟

— شۇ.

— كۆڭلىدىكى گېپىنى دېگەندىكىن، ۋاي خوتۇن دەپ كۆڭلىنى ئىزدەپ، زەرگەرگە ئاپىرىپ ئوڭشىتىپ بەرسەڭلار بولماسمىدى.

— شۇ، تۇزۇك، پۇل بولمىسا...

— دۇنيا بىر نېمە كەتمەستى، ياكى ئوغلاقتىن بېرەر - ئىككىنى ئاپىرىپ سېتىپ پۇل قىلاتتىڭلا.

— قولىمىزغا پۇل پەيدا بولغاندا بىر گەپ بولار دەپتىكەنمەن، دادا.

— سىلىگە خوتۇن بولغان ئادەمنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق كۆڭلى، دەيدىغان گېپى بار بالام، ھېلىمۇ بىزگە كېلىن بولۇپ كىرگەنىڭ بۇ تەرىپىدە تۆشۈكلۈك، ئۇلاغ - ئىلمەكنىڭ ئىشنى قولىغا ئالدى. غىڭ - پىڭ يوق ئىشلەۋاتىدۇ. مۇنداق قارىسام، ئانىسىنىڭ ئۆيىدە يوقسۇلىقىنىڭ دەردىنى جىق تارتىپ

تىپ، ئىشقا پىشقان بالىكەن، بىزگە بەك ئىشلەپ بېرىۋاتقان. خېلى ـ خېلى خەقنىڭ قىزىنىڭ ئۇنچىلىك چىقمىقى تەس...

ـــ ئۆزىنىڭ ھالىغا بېقىپ بولار شۇ، بوسۇغىسىنى چىت باسقان تۇل خوتۇننىڭ قىزى بولغاندىكىن، كۆرۈۋاتقان كۈنىگە شۈكۈر قىلسا بولىدۇ! ـــ دېدى نازىلخان يەنە زەھەردەك گەپ قىلىپ.

ـــ ئەمما زە... ما خوتۇننى! سىلى گەپنى ـ گەپكە قولاش-تۇرامسىلە يا قولاشتۇرمامسىلە؟ ـــ ھەسەن خالۋاپ كەكە سا-قىلىنى تۇتاملاپ خوتۇنغا چېچىلدى.

ـــ ۋاي بولدى گەپ قىلمىدىم، ئارزۇلۇق كۆز مۇنچاقلا-رىغا بەك ئىچ ئاغرىتىپ كەتتىلە خۇددى... ئادەمگە يېنىچە قارايدىغان ئەلەس كۆزلىرىگە ئىچى كۆيەمدىكىن تاڭ! ـــ نا-زىلخان غوتۇلدىغىنىچە خامانىنىڭ چېتىدىكى كەپىگە ماڭدى.

ھەسەن خالۋاپ بىكارلا ئۆتۈپ كېتىۋاتقان شامالغا گەپ قىلغاندەك بىر ئاھاڭدا:

ـــ ۋېلىسىپىتكە مىنىپ كەينىدىن قېيىنئاناڭلارنىڭ ئۆ-يىگە بېرىپ باقامسىلىكى، بالام، ـــ دېدى.

ـــ تۇرغاچ تۇراي ، ـــ دېدى ھۇسىناخۇن بېشىنى چا-يقاپ، ـــ ياكى مەن ئۇرۇپ ـ سوقۇپ يامانلىتىپ قويمىغاندا-كىن.

ـــ نېمىشقا؟ ئاراڭلار يىراقلىشىپ قالسا، بىر ـ بى-رىڭلاردىن مېھرىڭلار كۆتۈرۈلۈپ، كۆڭلۈڭلارغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ قالىدۇ، بالام.

ـــ مەيلى، كۆڭلى سۇۋۇپ قالسا، قىزىغاندا بىر گەپ بولار ، ـــ ھۇسىناخۇننىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ كۆڭلىدە خوتۇننىنى ئۆزىگە ھېلىقىدەك يامان گەپلەرنى قىلار،

بولۇپمۇ ئانىسى بىلەن ئىگىچە ـ سىڭىللىرىنى چىشلەپ تار-تار دەپ ئويلىمىغان. گەرچە ئۇ خوتۇننىنىڭ ئوسالىق قىلغا-نىنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىدا تىنالمىغان بولسىمۇ، ئاڭ-لىۋالغان ئاھانەتلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەگدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ خوتۇننىڭ ئۆزىگە توساتتىن تىل ـ ئاھانەت ياغدۇ-رۇۋەتكەنلىكىنى چۈشلارنىڭ ئالدىدا ئېيتىشنى خالىمىغان بولسىمۇ، ئىچىدە ناھايىتى خاپا ئىدى. خوتۇننىنىڭ ئالۋاستە-دەك چاچلىرىنى چۈۋۈپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئانىسىغا، ئاچا ـ سىڭىللىرىغا تىل تەگكۈزگەن چاغدىكى ئوسالىقىنى ئويلىماي دېسىمۇ سىيالىغا كىرىۋالاتتى. دادىسىنىڭ: «سىلە ئەركەك بولغاندىكىن كەڭ قورساق بولۇڭلار، نېمە بولدۇڭلار خوتۇن، نېمىگە خاپا بولۇپ قالدىڭلار؟ دەپ ھالىنى سورىغاچ ئىككى سەكرەپ كەينىدىن بېرىپ بېقىڭلار» دەپ زورلاشلىرىغا ئۇنىمىدى.

شامال توختاپ، ھاۋا ـ جاھان دەمىقلىشىپ كەتتى. سامان ئۇچماي دان بىلەنلا مومىنىڭ تۇۋىگە چۈشۈۋالغاندىن كېيىن، چۈشتىن كېيىن ئۇن ـ تىنسىز خامان سورۇغان ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ قولى ئىشتىن توختىدى. ئۇلار يىراقتىكى قۇم دۆڭلىرىنىڭ ئارىسىغا پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشقا قارىغانچە ھارغىن، جانسىز قەدەملەر بىلەن مېڭىپ، ئۆيىگە ياندى، كۈن ئولتۇرۇپ ئەتراپقا گۇگۈم پەردىسى يېيىلىۋاتقاندا، ئارقا ھويلا تەرەپتىكى باغ ئىشكى بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

كۆڭۈلسىز بىر كەچ بولدى. ئېغىلدىكى قوي ـ كالىلار «مە، مۆ... » لىرى بىلەن ھويلىنى بېشىغا كەيگەن، دەل ـ دە-رەخ، شاخ ـ شۇمبا ئارىسىدىكى ھويلا ـ ئاراملارغا قاپسىلىۋا-قان پاشا ـ كۈمىتىلار ئادەمنىڭ يۈز، بويۇن، بىلەك، ئىشقە-

لىپ ئوچۇق قالغانلا يېرىنى چېقىپ، كىشىگە ھېچبىر ئارام-چىلىق بەرمەيتتى. ھويلىدا كۈندىكىدەك كەچلىك تاماق ئۈچۈن چۈچۈتۈلگەن ياغنىڭ مەززىلىك پۇرىقى يوق، نازىلخان ئەمدى تېخى مەھەللىدىكى ناسۇسلۇق قۇدۇقنىڭ باسمىقىنى يۇقىرى - تۆۋەن بېسىپ سۇ چىقىرىپ بولالماي ھاسىراپ تۇراتتى. بۇگۈن شۇنچە كەچ بولۇپ كەتكىنىگە قارىماي، ئۆينىڭ ئوچىقىنىڭ كۈلى تارتىلمىغان، قالىغۇلۇق ئۈچۈن ئۆگزىدىن شادا، قازانغا توغراش ئۈچۈن باغدىكى ئوتياشلىقتىن كۆكتات ئەكىرىلمىگەن، خېمىرمۇ يۇغۇرۇلمىغان بولۇپ، خاماندا ئىسسىپ قالغان سۇ بىلەن قېتىقنى ئىچىۋېرىپ يەل پەيدا بولۇپ قالغان قورساقلار پاقا كىرىۋالغاندەك كۇركىرايتتى.

قاراڭغۇ چۈشتى. نازىلخان تۇتەك چىقىرىپلا تۇرغان كېۋەز شادىسىنىڭ ئوتىنى كۆيدۈرەلمەي، يۆتىلىپ قېقىلىپ كەتتى. ھۈسىيناخۇن كۆك ئوتقا ئۆگىنىپ قالغان ئۇلاغلارنىڭ كونا سامانىنىڭ ھەلىپىگە قاراپ قويماي ھەدەپ مەرەش - مۆ-رەشلىرىنى بېسىقتۇرۇپ بولالماي خۇيى تۆتۈپ قالدى. شۇ چاغدا ھويلىدا چوڭ كېلىن روزىگۈلنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئانا، بولدى، يانمىغان ئوتنى پۈۋلىمەيلا قويسىلا.

نازىلخان مورىنىڭ ئىچىدىن بېشىنى كۆتەردى:

— قانداق دەيلا بالام؟

— تاماقنى بىزنىڭ ئۆيدە يەيلى، دەپ كىردىم.

— ۋۇييەي، بۇ... — نازىلخان دۇدۇقلاپ قالدى. كېلىنىنىڭ تولا يۇيۇلۇپ ئۆڭۈپ كەتكەن پەشتامىسى بۇگۈن ئۇنىڭ كۆزىگە بەكمۇ چىرايلىق كۆرۈندى.

— كۈن ئولتۇرۇۋاتقان چاغدىمۇ ھەممىلىرى خاماندا تۇر-غاندەك قىلىشتىلا، ياسىنمۇ چوڭ ئانام ئاش ئەتمىدى دەيدۇ،

شۇڭا كەچتە جاپا تارتىپ يۇرمىسۇن دەپ ھەممەيلەنگە ئاتاپ مەنلا قازان ئاستىم. شەرۋانەم ئاچامۇ چىقىدىغان بولدى.

— مەيلى ئەمىسە، — نازىلخانغا بۇ گەپ بەكلا ياقتى. كىچىك كېلىنىدىن ئاغرىنىپ قالغان كۆڭلى «لەپپىدە» كۆ-تۇرۇلگەندەك قىلدى. كېلىن بولسا مۇشۇنداق بولسا، دەپ ئوي-لىدى ئىچىدە.

— ھازىرلا ماڭايلى ئەمىسە. ۋوي راست، دادام بىلەن يەڭ-گەم پىننەخانچۇ؟

— دادىلىرىنىڭ نامازشامدىن يانىدىغان ۋاقتى بولدى. يەڭگىلىرى... ھە ... ھىم ... ئۆھۆ... ئۆھۆ... — نازىلخان ھويلىدىن چىققاچ گەپنىڭ ئايىغىنى يۆتەل بىلەن يۇتۇۋەتتى. دەرۋازا ئالدىدا بالدىرىنىڭ دادىسىنى كۆرۈپ گەپنى بۇردى ،

— يۇرسىلە، يۇنۇس ئاخۇن بالام بىزنى تاماق يەپ چىقسۇن دەپ روزىگۈلخانىنى چىقاتىپتۇ.

ھەسەن خالۋاپ چوڭ كېلىنىنى كۆرۈپ سەل يەڭگىللەپ قالدى ھەم كۆڭلىدە بۇگۈن ئوغلىمىزنىڭ ئۆيدە تۇرۇشقا چو-لىسى تەگكەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى.

چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن ئەتىگەندىن كەچكىچە خامان، ئېتىزدا چېپىپ يۈرۈپ ھارغان - ئاچقان بولغاچقا، باچكا گۆ-شى توغراپ ئەتكەن لەڭمەننىڭ ئاچچىقسۇ، مۇچلىرىنى تەڭ-شەشكىمۇ ئالدىراپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى.

رەڭلىك تېلېۋىزوردا كۆرسىتىلۋاتقان تۆگمەس دورا ئېلانلىرى ئادەمنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەيتتى. ياسىن بىلەن روشەننىڭ قەغىشلىك قىلىشىدىن باشقا ھېچكىمۇ بىرەر ئې-غىز گەپ قىلمىدى. بولۇپمۇ گەپ قىلىپ ھارمايدىغان ھۈسەي-ناخۇن دانلاققا چۈشكەن خاماندا جۈپتىدىن ئايرىلىپ قالغان

دەمدەردەك شۇمشىيىپ قالغان ئىدى. ئۇ ئىككى چىنە لەڭمەن-نىڭ كەينىدىن بىر چىنە سوغۇق سۇنى ئىچىۋېتىپ گارت — گۇرت كېكىرىپ قويۇپ زەدىۋالغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

— يۇنۇس ئاخۇن مۇشۇ چاغقىچە پەيدا بولمايدىغۇ ؟! — دېدى قورسىقىنى توقلاپ پۇت — قولىغا ماغدۇر پەيدا بولغان ھەسەن خالۋاپ بىرئاز جانلىنىپ.

— ئۇ ئالدىراش ، — دېدى روزىگۈل قاچا — قۇچىلارنى يىغىشتۇرىۋېتىپ، — بۇنداق چاغدا ئۆيگە كېلەلمەيدۇ.

— كۇندۇزى تۆگىمەيدىغان نېمە ئىش بار. بۇنداق چاغدا نەدە بولسىمۇ ئۆيگە كېلىپ خۇتۇن، بالىلىرى بىلەن چىرايلىق ئولتۇرۇپ تامىقىنى يەپ، ئەتە يورۇق جاھاندا بىر ئىش قىلسا بولمامدىغاندۇ.

— بىچارە بالام ئۆيۈم، بالام دەپ ئاشۇنداق كېچە — كۈندۈز تالادا چېپىپ يۈرۈيدۇ ، — دېدى نازىلخان ئېغىر ئۇھسىنىپ.

— كەچتە كەلسە سەمىگە سېلىپ قويسىلا بالام، ئەتە ئەتىگەندە ماڭا بىر يولۇقۇپ ئاندىن ئىشىغا ماڭسۇن.

— ماقۇل دادا.

ھەسەن خالۋاپ بالىلىرىنىڭ داستىخىنىغا بەركەت، ئۆيىگە قۇت تىلەپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن ئورنىدىن قوزغالدى.

بەشىنچى باب

26

ئابباسخان ياز نەۋقىران بولغان مۇشۇ ئۇلۇغ ئاي، ئۇلۇغ كۈنلەردە ياغ پۈرتىپ، خامانىدا چىراغ قىلدى. دۇئا — تىلاۋەت قىلىپ ئۆز ئەجرىنىڭ بەرىكىتىنى تىلەپ خامان ئۇستى. خامان ئالماق شەھەر ئالماق دەپ، شۇنچە ئىشلارنى تۆگەتكىچە ئاپتاپ-تا كۆيۈپ چىرايى مىس رەڭگە كىردى. جاپا دەستىدىن ئورۇقلاپ، گۆشلۈك ئىڭەكلىرى ئېتىنى شۇمۇرۇۋالغان ئۆرۈك-تەك سولىشىپ خالتىلاشتى. ئەمما خامان ئۇسۇۋاتقاندا ئۇنىڭ جاپا — مۇشەققەت ئىز چەككەن چىرايىدا يەنىلا شۇكۇر — قانا-ئەت ئىپادىسى ئەكس ئەتتى. ئۇ 13 مو يەرنىڭ بۇغدىيىدىن 232 چارەك ئاشلىق چىققانلىقىنى تەخمىن قىلدى. بۇنىڭدىن غەللە — پاراق ئۇچۇن 56 چارەك بۇغدايىنى ئايرىۋەتكەندىن كې-يىن قالغان 176 چارەك بۇغدايىنى تاغارلاپ ھويلىغا توشۇپ، قازناق ئۆيدىكى ئوقۇرغا تۆكۈپ جايلاشتۇردى. سەرىقتال كۈن-لەردە ئاش — ئوزۇقى يېتىشمەي ئۆتنە — يېرىم قىلغانلار قا-يتۇرۇپ بەرگەن بۇغدايلارنىمۇ ئۇدۇل ئەكىرىپ ئوقۇرغا تۆكتى.

— ھەممىنى ئەكىرىپ قازناققا تىقىۋەرگىچە، قورسىقىمىزغا تۇشلۇق ئەپقېلىپ قالغىنىنى بازاردىكى ئاشچىلارغا ساتساق بولمامدۇ ، — دېدى ھاپىز شۇنچە كۆپ بۇغدايغا كۆزى تويۇپ قالغاندەك، — ھازىر بۇغدايىنىڭ چارىكى ئازغىنە كەم

توققۇز كوي بولۇۋېتىپتۇ.

بىكار بولغان تاغارلارنى قېقىشتۇرۇپ قاتلاۋاتقان ئاببىاس-خان ئوغلىغا « لەپپىدە » بىر قاراپ قويدى ۋە ئېغىزىنى ئاچ-تى:

ـــ هاماقەت بولماڭلار جۇما، بالام!

هاپىز دادىسىنىڭ ئاچچىقلىنىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ هو-دۇقۇپ كەتتى. قايسى گەپنى خاتا قىلىپ سالغاندىمەن دەپ، دادىسىغا تارتقان قوش قاپىقىنى چىمچىقلىتىپ قالدى.

ـــ مەن ئادەم بولۇپ مۇشۇ ئۆمرۈمگىچە ئاش سېتىپ باي بولغان دېھقانىنى كۆرۈپ باقمىدىم بالام. ئويلاپ بېقىڭلار، بىز بىر چارەك بۇغدايىنى تۆگىمىنگە ئاپىرىپ ئۇن تارتىپ ئەكەل-سەك، ئۇنىڭ ئۈندا ئاناڭلار لەڭمەن ئېتىپ، ئاشقىنىدا ئو-چاققا كۆمەچ كۆمۈپ داستىخانغا ئاچقىسا، جەددى ـ جەمەت-مىزنى بىر قېتىم كەڭ تاشا مېھمان قىلىۋالغىلى بېتىدۇ. كېپىكى ئۇلاغلارغا بوغۇز بولىدۇ. ئەمما ئۇنى بازارغا ئاپىرىپ توققۇز كويغا ساتساق، پۇلىغا ئىككى چىنە لەڭمەن كەلمەيدۇ. بىز شۇ بىر چارەك بۇغداي ئۈچۈن تۆت پەسىل ئېتىزدا ئۆمە-لەيمىز، ئۇرۇق بولۇپ يەرگە كۆمۈلمىز، ئۈچەككە كىرىپ توڭلايمىز، مايسا بولۇپ ئۈسسايمىز، هاللاپ سارغىيمىز، ئوت ـ ئاتەش بولۇپ كۆيمىز. شۇڭا ئاشۇ بىر چارەك بۇغدايىنىڭ هەر بىر تال دېنىدا بىزنىڭ قان ـ تەرىمىز بار. دېھقانىنىڭ يانچۇقىدا پۇلى بولمىسىمۇ، قازىنقىدا ئاشلىقى بولمىسا بول-مايدۇ. شۇڭا تەڭگە تەڭ تارازىلاپ ئالتۇن بېرىدىغان ئىش بول-مىسۇ ئاش ـ ئوزۇقىنى ساتقۇلۇق ئەمەس!

ـــ ئۆزىمىزنىڭ قورسىقىدىن ئېشىنىۋاتىمىزغۇ، يەنە هەر يىلى ئەتىيازدىن ئورمىغچە مەهەللە ـ چاقادىكىلەر «ئوزۇق ـ

تۇلۇكۇم تۆگەپ قاپتى» دەپ خورجۇن ـ قاپلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ كىرسە ئۆتنە ـ يېرىمگە بېرىۋاتىسىز، يەنە بەزىلەرگە دۇئا قىلدۇرۇۋاتىسىز.

ـــ بۇنىڭ هۆكۈمى باشقا بالام، هاجەتمەنلەرگە ئۆتنە ـ يېرىم قىلغانغا ئاش ـ ئوزۇقنىڭ بەركىتى بىللە يانىدۇ!

ئاببىاسخان ئاشلىقنىڭ ئۇلۇغلۇقى هەققىدە قىزىشىپ سۆزلەۋاتقاندا ئۆينىڭ تېلېفونى سايراپ كەتتى. هويلىدا ئۆزىگە لايىق ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان خوتۇن، بالا ـ چاقا-لىرى هاپىلا ـ شاپىلا تېلېفوننىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. تېلې-فوندىن هاۋانىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ۋاه، قارلىغاچتەك يىراقلار-غا ئۇچۇپ كەتكەن بۇ ئاررۇلۇق قىز ئۇرۇمچىدە بېيجىڭنىڭ پويىزىدىن چۈشۈپ، قەشقەرنىڭ پويىزىغا ئالمىشىپتۇ. شۇ ماڭغانچە ئەتە سەھەردە كېلىپ بولىدىكەن! يۈرەكلەر ئۇنى سې-غىنغان ئىدى. كۆزلەر ئۇنىڭغا تەشنا بولغان ئىدى، شۇڭا هەممەيلەن شادلاندى. ئۇنى قانداق كۈتۈۋېلىش توغرىسىدا ئويلاندى.

ـــ مەن هازىرلا شەهەرگە ماڭاي ، ـــ دېدى ئاببىاسخان ئۇستۇېشىدىكى توپا ـ توزانلارنى قېقىشتۇرۇپ ، ـــ ئابدۇراخ-مانلارنىڭ ئۆيىدە قونۇپ، ئەتە سەھەردە ئۇلار بىلەن پويىز ئىستانسىسىغا ئالدىغا چىقاي.

ـــ مەنچۇ ؟ ـــ دېدى ئاغىچىخان هاياجان بىلەن.

ـــ سىلە ئۆيدە تەييارلىق قىلىڭلار... كالا سېغىپ قېتىق ئۈيۈتۈڭلار، تونۇرغا ئوت سېلىپ زىغىر يېغىدا قاتلىما يې-قىڭلار. بالىلار باغ ئارىلاپ يەل ـ يېمىش قاقسۇن، قوغۇنلۇققا چىقىپ قوغۇن پىششىقداپ قويسۇن...

ـــ هە راست، شۇنداق قىلاي بولمىسا ، ـــ دېدى ئاغىچە-

خان ئەقلىنى تاپقاندەك قىلىپ، ــ ھاردۇق ئېشى ئۇچۇن نەمگە تەييارلىق قىلسام بولار؟

ــ باچكا گۆشىدە ئۇگرە ئاش ئېتىڭلار، ھاردۇقنى باسىدۇ.

ئابباسخان مەھەللە دوقمۇشىدىكى ساتىراشخانىغا چىقىپ، ھەپتىلەردىن بېرى ئۇستىرا تەگمىگەن چاچ ـ ساقاللىرىنى پاكىز چۇشۇرتكۈزدى، زىناقلىرىغا بىر كەلگەن بۇرۇتىنى يا-ساتتى، ئاندىن پاكىز يۇيۇغلۇق ئاق كۆڭلەك، قارا كۆك ئىشتان، بازارلىق ئايغىنى كەيدى، ئاخىرىدا يالتىراق خالتا بىلەن ئوراپ، ئۆينىڭ تۆۋرۈكىدىكى قوزۇقتا ئىلىپ قويغان كۆك بادام دوپپىسىنى كىيىپ يولغا چىقتى ۋە يېزا بازىرىدىن شەھەرگە قاتنايدىغان ماشىنىغا چىقىپ ئۇزاپ كەتتى.

ئاتا ـ ئانىنىڭ غېمى يەنىلا بالا غېمىكەن. ئابباسخان ئولتۇرسا ـ قوپسا بالىلىرىنىڭ غېمىنى يەيتتى. ئۇ ئادەتتە كۈنلىرىنى بازاردا ئۆتكۈزگەندەك قىلغان بىلەن ھە دېسىلا پەكىر ـ خىيالى بالىلارنىڭ غېمىگە كېتەتتى. چوڭ ئوغلى ئوقۇغان، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ھېچبىر ئوشۇق ـ تۆشۈك گېپى يوق، ئۇزىنىڭ تاپقان لايىقى بىلەن تويىنى قىلىپ قويغاندىن كېيىن ئۆيى قىلىپ ئىككى بالىغا دادا بولدى. كېلىنىمۇ تەربىيە كۆرگەن، كېلىشىملىك، ئېسىل ئائىلىنىڭ قىزى بولغاچقا، سەككىز ـ توقۇز يىلدىن بېرى ھېچقانداق چىش ئاغرىقى، باش ئاغرىقىنىڭ گېپى يوق، ئۆيىنى گۈلدەك تۇتۇپ كەلدى. ئەمما غېمى يوق ئادەم بار دېسە كىم ئىشىنىدۇ؟ قاراشقا ئۇلار ھېچنېمىدىن قىسىلمايدىغاندەك، غەمسىزدەك كۆرۈنسىمۇ، تا ھازىرغا قەدەر ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆيى يوق ئىدى. ئۇلار مەكتەپنىڭ قورۇسىدىكى ئىككى ئىغىزلىق تار ئۆيدە ئولتۇرۇۋاتقان بولۇپ، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدا سېلىنغان سوۋېت بىناكارلىق ئۇسلۇبىدىكى بۇ ئۆيلەرنىڭ لاي لەمپىسى تۆكۈلۈپ، ھېلىلا ئادەمنىڭ بېشىغا چۈشىدىغاندەك خەتەرلىك بولۇپ قالغان ئىدى. ئابدۇراخمان ھەمىشە ئۆينىڭ غېمىنى يەيتتى. ئايلىق ئىش ھەققىدىن كۆپرەك پۇل يىغىپ ئۆي ئېلىپ، ۋاقتىدىراق بېشىنى ساقايتىۋېلىشنى ئويلايتتى. ئابباسخان بولسا ئۇنىڭغا بىر زېمىنلىك ئۆي ئېلىپ بېرىشنى ئويلايتتى. ئۇ ئۆي ئۇزۇنىڭ ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ئۆيىدەك شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جامەنىڭ ئۇدۇلىدا ــ ئاۋات جايدا بولمىسىمۇ، شەھەر ئەتراپىدىكى يېڭى بىنا بولغان مەھەللىدە بولسىمۇ بولاتتى... جامە ئالدى كۆز ئالدىغا كېلىشى بىلەن تەڭ ئابباسخانىنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ قالدى. رەھمەتلىك ئاتا ـ بوۋىلىرى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ بۇرنى ئېچىشتى... ئۇنىڭ بوۋىسى جامە ئالدىدىكى چوڭ زېمىندارلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۆز زامانىسىدا شەھەردىكى كاتتا بايلارنىڭ بىرى ئىدى. ئالەم ـ جاھان مالىمان بولۇپ، جاھاننى قاراڭغۇلۇق باسقاندىن كېيىن ئۇلار يەر ـ زېمىنلىرىدىن ئايرىلىپ كەتتى. چوڭلار ئۆلۈپ تۈگىدى، كېيىنچە كىچىكلەر يېزىغا كۆچۈپ دېھقان بولدى. ئابباسخان شەھەرگە كىرگەندە جامەنىڭ قارشىسىدىكى ئاشۇ ئېگىز بىنالارنىڭ ئالدىدا توختاپ بىر ھازا تۇرۇپ كېتەتتى. ئاۋات رەستىدىكى دۇكان، سارايلىق كەڭرى ھويلىسىنى، باي ـ بايا-شاتلىق ئىچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى... ئوغلىنى شۇنداقراق يەرلەردىن زېمىندار قىلىپ قۇيالىسا ئابباسخانىنىڭ ئارمىنى قالمايتتى. ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ روھىمۇ خۇش بولغان بولاتتى. لېكىن ھازىر نەچچە مىليونلاپ پۇل

بولمىسا ھەرگىزمۇ بازارنىڭ كۆزىدىن زېمىنغا ئىگە بولغىلى بولمايتتى.

ئابدۇراخمانىنىڭ ئېيتقىنىچە، شەھەرنىڭ چەت ـ چۆرىسىدىن زېمىنلاپ يەر سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ يۇزمىڭ كويلاپ پۇل كېتەرمىش. بۇگۈنكى كۈندە شەھەر پۈتۈنلەي پۇلدارلارغا سېتىلىۋاتقانمىش!

ئابباسخان ئوتتۇرانچى قىزىدىن ئانچە غەم يەپ كەتمەيتتى. شۇڭا ئۇنىڭ خىيالى ھاپىزغا كۆچتى. ئۇنىڭ بۇ ئوغلى خوتۇن ئالغاندىن كېيىنمۇ كىچىكلىكىنى تاشلىمايۋاتاتتى. ئۆي نېمە، خوتۇن نېمە، ئۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايدۇ. بىر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ، بىرنى ئىككى قىلاي دېمەيدۇ. دوست ـ يار، ئاغىنە دېسە جېنىنى بېرىشتىن يانمايدۇ. ئوينايدىغان، يەپ ـ ئىچىدىغانلىنىڭ گېپى چىقسا قانات چىقىرىپ ئۇچىدۇ، ئىچىپ ـ چېكىدۇ. ئىچىۋالغاندىن كېيىن گېپىدىن ئۆتكەن نەرسە ئىچىگە پاتماي ياۋا توڭگۇزدەك ھەر يەرگە چاپىتۇرىدۇ. مەھەللە ـ كويلاردا ئىش تېرىيدۇ، ئۆيگە كېلىپ خوتۇنىنى دۇشكەلەيدۇ، چوڭلاغا كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىپ بېرىدۇ.... مۇشۇ بالا چوڭ بولۇپ ئادەم بولغىنىنى تۇيغان بولسا، دېھقانچىلىققا يانداپ بېرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتسا، خوتۇنى بىلەن چىرايلىق ئۆي تۇتسا دادىنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ قالغان بولاتتى.

27

ئابدۇراخمانىنىڭ كۆڭلىنى غەم تۇمانلىرى ئىسكەنجىلەپ تۇرغاندا، راھىلە كۇرسىنى تۇگىتىپ قايتىپ كەلدى.

ـــ نېمە بولدى، تازا ئېچىلىپ كېتەلمەيسىزغۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى راھىلە ئېرىنىڭ بىسەرەمجان كۆزلىرىگە قاراپ.

ـــ يەنە شۇ ئولتۇرىدىغان ئۆينىڭ غېمى ، ـــ دېدى ئابدۇراخمان بېشىنىڭ تېرىسى كۆرۈنگىدەك قىلىپ قىسقا ياسىتىۋالغان چاچلىرىنى سىلاپ ، ـــ ئەتىيازدا يېڭى مەكتەپ مۇدىرى كەلگەندىلا ئولتۇراق ئۆي بىناسى سالىدىغان گەپ چىقىۋېدى، قۇيرۇقىنى كۆتەرگەن موزاي ھامان قىلغۇلۇقىنى قىلىتۇ دەپ، بۇ ئىش ئاخىرى چىڭىغا چىقتى!

ـــ ئۇنچە غەم قىلغىدەك ئىشلار يوقتۇ، باشقىلار كىرگەن كېچىككە بىزمۇ ئەل قاتارى كىرسەك بولىدىغۇ.

ـــ ئۇنىڭدا گەپ يوق، ئەمما ھازىر دەۋاتقىنى بىنانى مۇشۇ كونا ئۆيلەرنىڭ ئورنىغا سالىدىكەن، 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىگىچە كۆچمىسەك بولمايدىكەن. يەنە تېخى بىنا ئۆيگە تەزىلىتىدىغانلار 80 مىڭ سومدىن پۇل تەييارلايدىغان گەپكەن. بۇنچە جىق پۇلنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ راھىلەنىڭمۇ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. بىر ـ ئىككى مىڭ سوم ئايلىق ئالىدىغان ئوقۇتۇچىغا نىسبەتەن بىر تەرەپتىن تۇرمۇشىنى قامداپ، بىر تەرەپتىن ئۇنداق كۆپ پۇلنى يېغىش ئاسان گەپ ئەمەس ئىدى. يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ نىكاھى جەنۇب بىلەن شىمالدىن رىزىق تاپقان بولغاچقا، تويىنىڭ چىقىملىرى ئېشىپ كېتىپ، ھەر ئىككىلىسى توي قىلىپ ئىككى يىلغىچە توي ئۇچۇن ئۆتنە ـ يېرىم قىلغان قەرزىنى تۆلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تۇغۇت، بالا باقماق، ھەر يىلى يازدا غۇلجىغا بارماق دېگەندەك ئىشلار بىلەن ھېچقانچە پۇل تېجىيەلمىدى...

ئۆي ئىچى سۇكۇتكە چۆكتى. پەقەت ئاپىسىنى سېغىنىپ كەتكەن بالىلارنىڭ غەمسىزلىك ئىچىدە ئاپىسىنىڭ بوينىغا

ئېسىلىپ سۆيۈشلىرىلا جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى.

— ئىلگىرى ئۆي سېتىۋالغانلار ئۇنچە كۆپ پۇل خەجلەگەندەك قىلمىغان، بىزنىڭ مەكتەپ ئەجەب كۆپ پۇل ئالىدىغان بىر گەپنى دەپتىغۇ ؟ — سورىدى راھىلە.

— ئۇ دېگەن پاراۋانلىق تېپىدىكى ئۆيلەر، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆلىمىمۇ كىچىك ئىدى. ھازىر ئولتۇراق ئۆي ئىسلاھاتىنىڭ تەلىپى بويىچە پاراۋانلىق ئۆي سېلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپتۇ. شۇڭا ئۆي سېتىۋالساق بازاردىكى تاۋار ئۆيلەرنىڭ باھاسى بويىچە سېتىۋالىدىكەنمىز.

— كۆلىمىچۇ؟ ئۆينىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى تۇغرىسىدا بىر نېمە دېدىمۇ؟

— كۆلىمى 90 كۇۋادرات مېتىردىن 100 كۇۋادرات مېتىرغىچە ئىككى خىل ئىكەن، دېيىشۋاتىدۇغۇ باشقىلار.

— ئۇنچىلىك چوڭ بولسا، بازاردىكى تاۋار ئۆيلەرگە قارىغاندا ئەرزانكەن، سىرتتىكى ئۆيلەرنىڭ باھاسى ئادەتتە ھەر كۇۋادرات مېتىرى مىڭ سومدىن تۆۋەن ئەمەسكەن، ئۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا مەكتەپ يەنىلا ئەرزان دەپتۇ...

— يەر مەكتەپنىڭ بولغاچقا شۇنداقكەن.

— ئامالىنىڭ بارىچە تىرىشچانلىق كۆرسىتەيلى ئابدۇراخمان، قانۇنلۇق بىر ئۆينىڭ ئاچقۇچىنى قولىمىزغا ئالمىغىچە غۇ ھامان بېشىمىز ساقايمايدۇ.

— مېنى ئويلىمىدى دەمسەن، ئولتۇراق ئۆي ئىستېمالچە پۇلى ئېلىشتىن تارتىپ، چەرز پۇلىنى قانچە يىلدا قايتۇرۇپ بولۇشقىچە ھەممىنى ئۇقۇشتۇم. لېكىن بۇ ئىش ئاسان ئەمەستەك قىلىدۇ. چەرز پۇلىنىڭ ئەڭ يۇقىرى چەكلىمىسى 40 مىڭ سوم بولىدىكەن، يەنە 40 مىڭ سومنى نەق تاپشۇرىدىكەنمىز. مېنىڭ ئىش ھەققىمنى چەرز پۇل ھېسابىغا ئالدىن ئالىدۇق دېگەندىمۇ، قالغان نەق تاپشۇرىدىغان 40 مىڭ سومنى قانداق قىلىمىز؟ قارىسام، ئامانەت كارتىمىزدىكى ئېشىنچا پۇلىمىز بەش مىڭ سومغىمۇ يەتمەيدىكەن. يازلىق تەتىلدە بالىلارنى غۇلجىغا ئاپىرىپ ئاپاملارنى يوقلاپ كېلىمىز، دەپ ۋەدە قىلىپ قويغان.

ئارىنى يەنە جىمجىتلىق باستى. راھىلەنىڭ مۇلايىم كۆزلىرىگە سايە تاشلاپ تۇرىدىغان ئۇزۇن كىرپىكلىرى ياش بىلەن نەمدەلدى، بىر ھازاغىچە ئېچىگە تىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

— ئۆي دېگەنغۇ بىر ئائىلىنىڭ بۆشۈكى، ئۇنى ھامان ئالمىساق بولمايتتى. لېكىن بۇ بىزگە بەك بالدۇرلۇق قىلىۋاتىدۇ. يەنە بىر نەچچە يىل ئىشلەپ ئاز ـ تولا پۇل يىغىۋالغاندىن كېيىن بۇ گەپ چىققان بولسىمۇ ئېغىر كەلمەيتتى.

— بولمىسا بۇ ئىشنى دادامنىڭ مەسلىھەتىگە سېلىپ، پىكرىنى ئېلىپ باقايلى.

— ئۇنى دېسەك، ياردەم قىل دېگەنلىك بولىدۇ، شۇ.

— دادام ئۆزىمۇ شەھەر ئىچىدىن زېمىن ئېلىپ بەرگىسى بارلىقىنى ئېيتقان.

— ئۇ — دادامنىڭ ئارزۇسى. ئۆزىنىڭ ئاتا ـ بوۋىسىغا، ئىلگىرىكى باي ـ بايىاشاتلىق ئىچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىگە بولغان سېغىنىشى، راھىلە. لېكىن ئون نەچچە مو يەرگە قاراپ جان بېقىپ كەلگەن بىر دېھقاندا نەدىمۇ ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان بولسۇن. مەن بىزنىڭ ئائىلىدە بىردىنبىر مائاشلىق كادىر تۇرۇپ دادامغا يارىدىم قىلالمىغىنىمغا خىجىل بولىمەن.

— ئۇغۇ راست، لېكىن مۇشۇ قېتىم ئۆي ئالالمىساق كېيىن تېخىمۇ تەسلىشىپ كېتەرمىكەن دەيمەن.

— بىنادىن ئۆي ئېلىشىنىڭ گېپى چىقسا، دادامنىڭ بىر نېمە دېيىشى تۇرغان گەپ. ئۇنىڭ شەھەر ئىچىدىن زېمىنلىق بولۇش خاھىشى بەك كۈچلۈك ئەمەسمۇ.

— نېمىشقا ئۇنچە قىلىپ كېتىدىغاندۇ، ھازىر جەمئىيەتتە بىنالىشىش، شەھەرلىشىش دولقۇنى كۆتۈرۈلگەن تۇرسا.

— بۇنى سەن - بىزنىڭ كۆز قارىشىمىز بىلەن چۈشەندۇرۇپ بولغىلى بولمايدۇ، راھىلە. دادامنىڭ كاتتا جامەنىڭ ئۇدۇلىدىكى كونا زېمىننىڭ ئىسپات خەتلىرىنى كۆتۈرۈۋېلىپ مېڭىپ كەتكەن يوللىرىنى، قىلغان ئەرزلىرىنى سەن بىلمەيسەن. ئىشقىلىپ دادام ئادەتتە بۇرۇتىنى ئوينىتىپ پوك - پوك سۆزلەپ يۈرگەندەك قىلغان بىلەن، زېمىننىڭ گېپى چىقسا يۈرەك - باغرى لەختە - لەختە قان بولۇپ كېتىدۇ.

— بۇ بىر دادامنىڭلا بېشىغا كەلگەن كۈن ئەمەسقۇ، ئۇنچە قىلىپ كەتمىسە بولاتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، تېچ - ئامان ئولتۇردۇڭلارمۇ، بالام! — ئوك قولىدا مېۋە - چېۋە قاچىلانغان سېۋەتنى كۆتۈرۈپ، سول قولتۇقىغا چوڭلا بىر بىشەكشىرىن قوغۇننى قولتۇقلۇغان ئاباسخان سالام بىلەن ھويلىغا كىرىپ كەلدى. ھويلىدا ئوياۋاتقان بالىلار بوۋىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلدى.

— ۋەيەي، كېلىنىڭ دادا، كىمنىڭ گېپىنى قىلسا شۇ كەپتۇ، دەپ ... — راھىلە چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، قېينىئاتىسىنىڭ قولىدىكى نەرسىلەرنى ئالدى. مەيۋىس چىرايىغا ئاپتاپتەك كۈلكە يۈگۈرتۈپ مېھمانىنى ئۆيگە باشلاپ كۆرپە سالدى.

— ئامىن... ئاللاھۇ ئەكبەر ، — ئاباسخان قىسقا پاتىھەدىن كېيىن ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ تۇرغان بالىلىرىدىن ئەھۋال سورىدى ، — ھە قىزىم، ئۆزلىرى قاچان كېلىۋالدىلا؟

— چۈشتىن كېيىن كەلدى ، — دېدى ئابدۇراخمان ئاۋۇال ئېغىز ئېچىپ، — بىكەتتە ئاپتوبۇستىن چۈشۈپلا تېلېفون قىپتىكەن، بالىلارنى ئېلىپ ئالدىغا چىققان.

— بىزگە خەۋەر قىلغان بولسىڭلار، ئاناڭلار ئالدىغا كىرەتتى ئەمەسمۇ، بالام.

— ھاۋا ئىسسىپ كەتتى، شۇڭا ئاۋارە قىلمايلى دەپتۇق، دادا.

— بىر - بىرىمىز ئۈچۈن ئاۋارە بولساق ئەرزىيدۇ، بالام. سىڭلىڭلار ھاۋاخان بۇگۈن پويىز بىلەن ئورۇمچىدىن مېڭىپ، ئەتە ئەتىگەندە قەشقەرگە چۈشىدىكەن، شۇنىڭ ئالدىغا كىرگەن... شەھەرگە مېڭىشتىن بۇرۇن ئۆيۈڭلەرگە تېلېفون قىلسام، تېلېفونغا ئادەم چىقمىدى، مەن تېخى بىر يەرگە كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپتىمەن.

— بالىلارنى ئېلىپ بىكەتكە ئاپىسىنىڭ ئالدىغا چىققان، شۇ پەيتكە توغرا كېلىپ قاپتۇ - دە.

— ھە... مۇنداق دەڭلا.

— ھاۋاقىز كەلسە ئەجەب ياخشى ، — دېدى راھىلە ئاقسۇدىن ئالغاچ كەلگەن تاتلىق تۇرۇملىرىنى داستىخانغا تىزغاچ، — ئۇنىڭ ئالدىغا ھەممىمىز بىللە چىقايلى. ئۇكىلىرى ئۇنى كۆرسە تېخىمۇ خۇش بولۇپ كېتىدۇ.

— بۇ گۆدەكلەرنىڭ ھاۋا ئاچىسىنى كۆرمىگىنىگە بىر يىل بولدى، ئۇنتۇپ كەتتىمكىن ، — دېدى قوغۇن تىلىۋاتقان ئابدۇراخمان بالىلارغا قاراپ قويۇپ.

— مېنىڭچە ئۇنتۇمىدى، — دېدى راھىلە چاي قۇيغاچ، — مەن ئاقسۇغا كۆرسقا مېڭىشتىن بۇرۇن ھاۋاقىز بىلەن تېلېفونلاشساقلا، بەس - بەس بىلەن تۇرۇپكىنى تارتىۋېلىپ گەپ

سوراپ كېتەتتى، قاچان كېلىسىز، نېمە ئەكىلىسىز؟ دەپ سورايتتى، سودىلىق بۇيرۇيتتى.

ـــ ھازىرمۇ شۇنداق ، ـــ دېدى ئابدۇراخمان، ـــ تېخى بىزمۇ چوڭ بولغاندا سەن ئوقۇيدىغان مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇيمىز... دەپ كېتىشلىرى بار.

ـــ بالىلار كىچىك بولغىنى بىلەن ، ـــ دېدى ئابباسخان نەۋرىلىرىنىڭ بېشىنى سىلاپ ، ـــ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى كىچىك ئەمەستە، بۇ بالىلىرىمىزنىڭ.

ـــ بالىلار دېگەن ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ تەربىيىسى بىلەن ئەتراپتىكى مۇھىتنىڭ تەسىرىدە چوڭ بولىدۇ ، ـــ دېدى تاماقتا تەييارلىق قىلىۋاتقان راھىلە، ـــ ھاۋاقىزىنىڭ شارائىتى ناچار، يېراق يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىدە ياخشى ئوقۇپ بېيجىڭدا ئوقۇشقا تاللىنىشى، ئۇكىلىرىنىڭ ئىرادىسىنىڭ پىتىلىشىگە، غايىلىك ئادەم بولۇشىغا چوڭ تەسىر كۆرسىتىدىغاندەك تۇرىدۇ.

ـــ شۇنداق قىلالامسىلەر، بالام ؟ ـــ ئابدۇراخمان بىرخىل ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن بالىلارغا قاراپ سورىدى.

كۇن ئولتۇرۇشتىن ئاۋۇال كېلىننىڭ لەڭمىنى پىشتى، ئاتا ـ بالىلارنىڭ گېپىنى ئازلاپ تاماقتا تۇتۇش قىلدى. چىرايلىق سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ تۇنجى ئادەمگە تارچىلىق قىلىۋاتقان ئۆيدە تەرلەپ ـ پىشىپ ئولتۇرغان ئابباسخان كۆڭلىدە: « كېلىن بالىنىڭ بۇگۈنلا قايتىپ كېلىشىنى بىلگەن بولسام، يېزىدىن بۇنچە ئالدىراپ كىرمەسكەنمەن، ئەتە ئەتىگەندە ماڭسامۇ ئۈلگۈرەر ئىدىم » دەپ ئازادە ئولتۇرالماي قالدى. دېمىسىمۇ، كەپتەرخانىنىڭ ئۆگزىسىدىكى بالىخانىدەك تار، قىسىلچاقىنە كەلگەن ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئۆي ئادەم-

نىڭ بېشى پاتسا، ئايىغى تالادا قالغىدەك بەكمۇ تارچىلىق بولۇپ، سىرتتىن كىرگەن ئادەم، بولۇپمۇ ئاببا‌سخانەدەك ئاسمىنى كەڭ سەھرادا جاھاندارچىلىق قىلىپ كۆنۈپ قالغان ئادەمنى كاتەكچە سولاپ قويغانەدەك ئارامسىزلاندۇراتتى. دادىسىنىڭ تىنىقلىرىدىن، قاپىقىنىڭ لىپىلداشلىرىدىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ ئولتۇرغان ئابدۇراخمانمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تەرلەپ ـ پىشىپ تۇتقان ـ قويغىنىنى بىلەلمەي قالدى. ئۇ ھېيت ـ ئايەملەردە ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، تونۇش ـ بىلىشلىرى پەتىلەپ كىرگەندە مۇشۇنداق خىجىلچىلىق تۇيغۇسىدا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىر ئاماللارنى قىلىپ پۇل تېجەپ، كەڭرەك ئۆي سېتىۋېلىشنى ئويلايتتى.

ـــ سىلەر ئارام ئېلىڭلار بالام ، ـــ دېدى ئاببا‌سخان دۇئادىن كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ مەن ھېيتكاھ تەرەپلەرگە بېرىپ نامازشام، خۇپتەن نامىزىمنى ئوقۇغاچ ئايلىنىپ كېلەي.

ـــ ۋىيەي، دادا ... ـــ دېدى راھىلە جىددىيلىشىپ ، ـــ بۇ مەكتەپ بىلەن ھېيتكاھنىڭ ئارىلىقى يا يېقىن بولمىسا...

ـــ ئۆيدىلا ئوقۇڭا بولدى ، ـــ دېدى ئابدۇراخمانمۇ دادىسىنىڭ ئالدىنى توسۇپ.

ـــ ھېيتكاھقا بارسام رەھمەتلىك دادامنىڭ، بوۋىلىرىمىنىڭ روھى خۇش بولىدۇ ، ـــ دېدى ئاببا‌سخان ئېغىر تىنىپ، ـــ شۇڭا مېنى بارغىلى قويۇڭلار، بالام.

ـــ ۋىيەي ما دادامنى... ئابدۇراخمان سىز بىللە ئاپىرىپ كېلىڭە بولمىسا... قاراڭغۇدا يولغا سېلىپ قويغىلى ئەنسىرەپ قالىدىكەن كىشى.

— بۇ گەپمۇ بولدى، دادام بىلەن كوچا ئايلانغاچ دوغاپ ئىچىپ يۈرىكىمنى سەگىتىپ كەلسەم مەنمۇ روھلىنىپ قالدىم.

— ياق بالام، سىلەر قېپ قېپلىكلار. مەن نامازخۇپتەندىن يېنىپ ئوردا ئالدىدىكى پەنەۋرە تۇغقىنىمىزنىكىگە بارىمەن، بەلكىم شۇ يەردە كەچلەپ قالارمەن.

— ئۇنداق قىلسىكىز راھىلەنىك كۆكلىگە كېلىدۇ دادا ،

— ئابدۇراخمان دادىسىنىك نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى تولۇق چۈشىنىپ يەتتى ، — ئۆيىمىز كىچىك بولسىمۇ قولايسىز ئەمەس، راھىلە بىزگە تاشقىرى ئۆيگە ئورۇن سىلىپ بېرىپ، ئۆزى بالىلار بىلەن ئىچكىرى ئۆيگە جايلىشىدۇ. ئاتا ـ بالا ئىككىمىز قانغىچە مۇڭدىشۇالىمىز، ئۇزۇندىن بېرى دېيىشەلمىگەن گەپلىرىمىزنى دېيىشىمىز...

— مېنىكمۇ سىلەرگە دەيدىغان گەپلىرىم بار ئىدى، ئەمما ھازىرچە مېنى ئىختىيارىمغا قويۇڭلار، مەن شۇ يەرگە بېرىپ كېلەي. ئەتە ئەتىگەندە پويىز ئىستانىسىغا چىقىدىغان كوچا ئاپتوبۇس بېكىتىدە كۆرۈشەيلى ، — ئابباسخان بالىلىرىنىك شۇنچە تۇتقىنىغا قارىماي ئۆزرە ئېيتىپ خوشلاشتى. ئامالسىز قالغان ئابدۇراخمان ئىچى تىتىلدىغان ھالدا ئالدى ـ كەينىگە قارىغىنىچە مەكتەپ ئالدىدىكى چوڭ يولغىچە دادىسىنى ئۇزىتىپ چىقتى.

28

ژوگزالغا يېقىنلاپ كەلگەن پويىزنىك گۈدۈك ئاۋازى ھەمسەن خالۋاپنىك خىيالىلىرىنى چالغىتتى. پويىز ئۇنىك ئالدىغا

پەقەت ئوغلىنىلا ئەمەس، بەلكى باشقىچە بىر دۇنيانى ئېلىپ كېلىدىغاندەك تۇيغۇ بەردى.

راست، ئوغلىنىك يىراقلارغا كەتكىنىگە ئۇچ يىل بولۇپ قالدى. بۇ ئۇچ يىل ئېيتماققا ئاسان، ئەمما ئۇچ يىل دېگەن زېمىستان قىشىنكىمۇ، ئىللىق باھارىنكىمۇ، قوۋناق يازىنكىمۇ، ئالتۇن كۈزىنكىمۇ ھامىيسى. ئاتا 12 پەسىلنى ئۇزاتقان ئاشۇ ئۇچ يىلدا ئوغۇل ئۆيلىدى، قىز چىقاردى. ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كۈنلىرىدە خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق قوشكېزەك بولدى. بالىلار بىكار تۇرماي كۆڭۈلسىزلىك تېرىپ، ئۇنىك كۆڭلىگە بىر كۈنمۇ ئارام بەرمىدى. يېڭى ياتلىق قىلىنغان نۇرىۋۇۋى ئارا كۈندە ئىككى قېتىم يامانلاپ كېلىپ، پۈتۈن ئائىلىنى پاراكەندىچىلىككە سېلىپ تۇرىۋىدى، ئەمدى بىر ـ ئىككى ھەپتە ئۆتە ـ ئۆتمەيلا كىچىك كېلىنى پىنىنەخان يامانلاپ ئولتۇردى. ئاتا بۇ ئىشقا باش قاتۇرۇپ تۇرغاندا، چوڭ كېلىنى بىلەن ئوغلىنىك ئوتتۇرىسىدىكى كۆڭۈل زىددىسى ئاشكارە بولدى. بۇ نېمە گەپتۇ ئەمدى، ئوغلى يۇنۇسئاخۇن خېلىدىن بېرى خوتۇنى رو-زىگۈلنىك قولىنىك ئۇچىنى تۇتۇپ باقماپتۇدەك... مانا ئەمدى كېچىسى ئۆيگە كىرمىگىلى ھەپتە ـ ئايلار بولۇپ قالغانمىش! توۋا ، تېزىنى باسسا مېزى، مېزىنى باسسا تېزى دېگەندەك، بۇ قېرىغىنىنى تۇيماي قالغانلارغا نېمە بولدى، زادى! بۇ دۇنيادا ئاتا ـ ئانا بولغان ئادەمنىك بالا ـ چاقىنىك دەردىنى تارتماقتىن باشقا ئىشى يوقمىدۇ؟

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

ھەسەن خالۋاپ كۈتۈش زالىدىكى ئادەملەر توپى ئىچىدە تونۇشلا بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ يانغا بۇرۇلدى. ئۇنىك ئالدىدا قۇدىسى ئابباسخان ئۆزىگە قول تەڭلەپ تۇراتتى.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! ـــ ھەسەن خالۋاپ قۇدىسىغا دەرھال ھۆرمىتىنى بىلدۈرۈپ ئىككى قولىنى ئۇزاتتى ، ـــ قانداق ئەھۋاللىرى، ئۆي ئىچى، بالا ـ چاقىلىرى تېچ ـ ئامان-مۇ؟

ـــ تېچلىق، تېچلىق ، ـــ دېدى ئابباسخان ئىككى قولى بىلەن قۇدىسىنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ ، ـــ ئۆزلىرىمۇ ئاغرىق ـ سىلاقتىن خالىي، مىجەزلىرى تۈزۈك، ئوبدان تۇر-غانلا؟

ـــ خۇداغا شۈكۈر ، ـــ دېدى ھەسەن خالۋاپ قۇدىسىنىڭ ئوغۇل، كېلىنى بىلەنمۇ سالاملىشىپ ، ـــ ئۆزلىرىمۇ بالىنىڭ ئالدىغا چىققان ئوخشىماملا؟

ـــ شۇنداق، سائەت ئون بىرنىڭ پويىزىدا كېلىمەن دەپ-تىكەن.

ـــ كۆرسىلە ما ئىشنى، بىزنىڭ ئوغۇل بىلەن ئىككىسى بىر پويىزدا كېلىدىغان ئوخشىمامدۇ.

ـــ شۇنداقمىدۇ، ئوبدان توغرا كېلىپ قاپتۇ، بۇ ئىش...

دادىسىنىڭ كەينىدە تۇرغان ئابدۇراخمان بۇ ئىككى مو-سىپىتىنىڭ پارىڭىغا ئاغزىنى ئېچىپلا قالدى. ئۇ دادىسىنىڭ بۇ قۇدىسىنى ئىنىسىنىڭ تويىدىن ئىلگىرى بىر قېتىم، توي كۈ-نى بىر قېتىم كۆرگەن ئىدى. كېيىن دادىسىدىن بۇ كىشىنىڭ ئادەمگەرچىلىكى بار ئوبدان ئادەم ئىكەنلىكىنى ئاڭلىدى. مانا ھازىرمۇ كۆزلىرىنىڭ مۇلايىملىقىدىن، گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ سىپايىلىقىدىن تېگىدىن ياخشى ئادەم ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرىدۇ. ئەمما بۇ ئىككى ئائىلىدىن ئىككى بالىنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن پۈتۈشۈۋالغاندەكلا ئېچىكىرى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇشقا تاللىنىشى ئاجايىپ ئىشتە!

ـــ بۇگۈن سىلە ـ بىز ئۈچۈن قۇتلۇق كۈن بولغىدەك ، ـــ دېدى ئابباسخاندىمۇ ئوچۇق چىراي ئېچىپ، ـــ ئۆيدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممىنىڭ كۆزى مۇشۇ بالىلاردا دېسىلە.

ـــ شۇ ئەمەسمۇ، ئۆيدىن بىرە ـ تېرىم ئادەم يىراقتا، تالادا تۇرۇپ قالغىدەك بولسا ئادەمنىڭ كۆڭلى پەقەت ئەمىن تاپمايدىكەن دېسە... تۇرۇپلا يادىغا يېتىپ قالغان، بەزىدە چۈشى بۇزۇلۇپ قالغان كىشىنىڭ...

ئىككى قۇدا كونا ئەل ـ ئاغىنىلەردەك مۇڭدىشىپلا كەتـ-تى. ئۇلارنىڭ چېھرىدە، كۆزلىرىدە قىلچە مەنمەنلىك، چوڭ-چىلىق ئالامەتلىرى يوق، ئەكسىچە ھەقىقىي دېھقانچە سادد-لىق، تۇزلۇك ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. گەپلىرىنىڭ ئاھاڭىدىن، تەكەللۇپلىرىدىن بىر ـ بىرىگە بولغان ھۆرمەت، ھېرىسمەنلىك ئۇرغۇپ تۇراتتى. كىشىلەر: « قۇدا ـ باجىلار ئەپ ئۆتەلمەيدۇ، ئەپ ئۆتسىمۇ، كۆتى قىچىشىدۇ » دېيىشىدۇ. ئەمما شۇ تاپتا ئىككى قۇدىنىڭ سەمىمىيلىك چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ئا-دىمىيلىككە يات بولغان ئۇنداق تۇيغۇلارنى بايقىغىلى بولمايـ-تى.

پويىز تاراق ـ تۇرۇقلىرى يېقىنلاپ، يەر ـ زېمىننى تىتـ-رەتكىنىچە ۋوگزالغا كىرىپ كەلدى. كىشىلەر كۈتۈش زالىنىڭ ئىشىكىگە سەلدەك سىلجىدى. ئۆز يۇرەك پارىلىرىنىڭ ئىش-قىدا ئوت بولۇپ يانغان بۇ ئىككى دادىمۇ قىستاڭ ئادەملەر تو-پى ئىچىدە ئىشىك تەرەپكە قاراپ سىغدالدى. خېلى بىر چاغدا كۈتۈش زالىغا ئۇزۇلمەي كىرىپ كەلگەن ئادەملەر ئېقىمى ئاز-لىدى. ۋوگزالدىن چىقىش ئىشىكى ئېچىلىپ، ھاۋارەڭ مەكتەپ فورمىسى كەيگەن بالىلار قاتار ـ قاتار تىزىلىپ كۈتۈش زالىغا چىقىپ كەلدى. بۇ بالىلار شۇ تۇرقى بىلەن يىراقلاردىن ئۇچۇپ

كەلگەن ئاق قۇنىڭ ئۆزى ئىدى. ئوخشاش كىيىم، بىر - بىر-
دىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان بوي، تەكشى ياستىلغان
چاچ، رەتلىك مېڭىش-تۇرۇش... ئىككى ئاتا بۇ بالىلارغا قاراپ
ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇلۇقلىرىنى پەرق ئېتەلمەي قالدى. شۇ ئەس-
نادا بالىلارنىڭ رېتى بۇزۇلدى، ئۇلار ئۆزلىرىگە قارىشىپ تۇر-
غان ئاتا - ئانىلارغا تاشلاندى. باش - كۆزلىرىدىن، ئوزايىدىن
توپا يېغىپ تۇرغان ئىككى ئاتىمۇ توپ ئىچىدىن ئۆزىگە قۇچاق
ئېچىپ چىققان بالىلارنى باغرىغا بېسىپ، پەرزەنتلىرىنىڭ
ھىدىنى قانماي پۇرىدى. سېغىنىش، ھاياجان ئىلكىدە يۇرىكى-
دىن ئېتىلىپ چىققان كۆز ياشلىرىنى تەستە توختىتىپ،
ئاستا قەدەملەر بىلەن ۋوگزالدىن سىرتقا چىقتى. ئاجايىپ
ئىش... تۇنۇگۈن تېخى كۈندە غەلۋە بىلەن دادىلىرىنىڭ ئارا-
سىنى بۇزىدىغان يىغلاشقۇ بالىلار بۇگۈن دادىلىرىنى يېتىلەپ
ۋوگزالدىن چىقماقتا ئىدى. ھەسەن خالۋاپ بىلەن ئابباسخان
بالىلىرىغا تويماي قارايتتى. نېمە دېگەن قالتىس... ياخشى
مۇھىت، ياخشى شارائىت بۇ بالىلارنى قانداق چىرايلىق قىلى-
ۋەتكەن، ياخشى تەربىيە ئۇلارنى قانداق ئۆزگەرتكەن - ھەي
دۇنيىسىگە، مەيدىسىگە خەنزۇچە خەتلەر بېسىلغان مەكتەپ
فورمىسى، سۇزۇلۇپ پارقىراپ كەتكەن چىرايلار، قۇلىقىدىن
تارتقاندەك ئۆسۈپ كەتكەن بوي، يېقىن ئارىلىقتىن تەستە ئاڭ-
لىنىدىغان سىپايە گەپ - سۆزلەر... ھەسەن خالۋاپنىڭ ئوغ-
لىنىڭ مايكىسىدىكى خەتلەرنى ئوقۇپ باققىسى كەلدى. لېكىن
ئۇ بىرمۇ خەنزۇچە خەت بىلمەيتتى. ئەگەر ئۇ خەتلەر ئۇيغۇر-
چە بولغان بولسا، ئۇ تەمتىرىمەيلا ھەممىنى ئوقۇيالىغان، ئۇ-
نىڭ نېمە گەپ ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولاتتى.

بالىلار ئوقۇتقۇچىسىنىڭ قانداق ئالاقىلىشىش، قاچان

يىغىلىش توغرىسىدىكى چۈشەندۈرۈشىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن
دادىلىرىغا ئەگىشىپ كوچا ئاپتوبۇسىغا چىقتى. ئۇلار بۇ يەر-
دىن ناھىيە ۋە يېزىلارغا قاتنايدىغان بىكەتكە باراتتى - دە، يە-
زىغا يول ئالاتتى. شۇ تاپتا بالىلارنىڭ يۇرىكى، كۆزلىرى، پۈت-
لىرى ئۆزى ئويناپ چوڭ بولغان توپىلىق مەھەللىلەرگە ئالدى-
رىماقتا ئىدى.

29

نۇربۇۋى ھۇي تارتىپ يىغلىغىنىچە ھويلىغا كىرىپ كەل-
دى. نازىلخان قىزىنىڭ يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ قولىدىكى چە-
لەكنى تاشلىدى - دە، ئارقا ھويلىدىكى قوتاندىن يۇگۇرگەن
پېتى ھويلىغا چىقتى.

— ۋاي ئانام بالام، يەنە يىغا يىغلاپ كەلدىڭمۇ بالام! —
ئانا قىزىغا تاشلاندى. ئۇنىڭ مۇشت - پەشۋا دەستىدىن ئىش-
شىپ كۆكۈرۈپ قارا باش قوناق بولۇپ كەتكەن يۈز - كۆزلە-
رىنى سىلاپ باغرىغا باستى. قىزىنىڭ يىغىسىغا چىدىيالماي
ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ يىغا - زارە سالدى، — ۋاي ئەرگە
تېگىپ ئەرنىڭ خۇۋلىقىنى كۆرمىگەن بالام، خەقكە كېلىن بو-
لۇپ، يات‌نىڭ ئۆيىگە پاتمىغان بالام...

نازىلخان قىزى بىلەن تەڭ پېشايۋاننىڭ سۇپىسىغا تاشلە-
نىپ، چاچلىرىنى يۇلۇپ ئازابلىق يىغلاپ كەتتى. بېچارە ئانا
قىزىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن نېمە بولغانلىقىنى سوراش-
تىنمۇ يالتايغان، قىزىنى كۆيئوغلى — ھېلىقى ئۆزىنى تۇتال-
مايدىغان ئاتىكاچى كۆيئوغلى ئۇرغان، ئۇرۇپ - پەشۋالاپ مۇ-
شۇنداق ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان ئىدى.

— ئەمدى خېتىڭنى ئالىمەن، — دېدى نازىلخان چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئەرگە تەگكەن ئادەم مۇشۇنداق كۆنىدە كۆنۈشۈپ تاياق يەرمەنمىكىن، يەتتە كۈندە ئالتە مەرتەم قاش - قاپىقىمنى كۆكەرتىپ يۈرەرمەنمىكىن دەپ ئەرگە تېگمەدۇ - ھەي مەن ساڭا دېسەم، ئاشۇ توي كۈنىلا ئارائاڭاتلىقتىن ئەسلا رايىم يېنىپ كەتكەن مېنىڭ. ھېلىمۇ نەچچە ھەپتىلەردىن بېرى ساڭا يۈرىكىم ئېچىشىپلا يۈردۈم، يامان يەرگە كېلىن بولۇپ قالدى دەپ ئەنسىرىدىم. مانا بۈگۈن ئاخىرى خۇلاسىسى چىقتى. ئەمدى داداڭ شەھەردىن چىققان ھامان يېزىلىق سوتقا بېرىپ ئەرز ئېيتىمەن. يېگەن تاياقلىرىڭنىڭ ئىسپاتىنى دەللەپ خېتىڭنى ئالىمەن. ئۇ خەق خىيالىدا بىزنى ياۋاش خەقكەن، مۇشۇنداق قىلساقمۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئولتۇرىدۇ، دەپ قالغان چېغىڭا ژاييەي، تۆشۈك مۇنچاق يەردە قالماپتۇ، دەپ ئۇ پىخسىقلاردىن خېتىڭنى ئالساقمۇ، ژاي قىزلىرى بىزگە لازىمتى، دەپ بوسۇغامنى چۆرگىلەيدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. مېنىڭمۇ قىزلىقىمدا تەگكەن ئېرىم ئىلگىرىكىن بىر نەشىكەش بەڭگە بولۇپ چىققان. كۈنده نەشە چېكىپ كېلىپ ئۇراتتى، دۇمبالايتتى. شۇنداق يۈرۈپ ھەر قېتىم تاياق يېسەم ئانامنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كېتىپ زار - زار يىغلاپ يۈرۈپ خېتىمنى ئالدىم. چوكان خوتۇنغمۇ ئەر چىقىدىكەن، ھايال ئۆتمەي داداڭغا تەگدىم . تەلىيىمگە داداڭ مەندىن توققۇز - ئون ياش چوڭ بولسىمۇ، موللا سۈپەت ، مۆمىن ئادەم بولۇپ چىقتى. شۇڭا ساڭىمۇ خۇدايىم بىر نېمە دەر...

— ژاي خۇدايىم، بۇ نېمە گەپ ئاچا؟ — بىر ئايال ئاش كۆتۈرگەنچە ھويلىغا كىرىپ كەلگەن نايمخان ئاچىسى بىلەن جىيەن قىزىنىڭ خاراب بولغان ھالىنى كۆرۈپ داڭ قېتىپ

تۇرۇپ قالدى ، — بۇگۈن يەنە نېمە خاپىلىق يۈز بېرىپتۇ؟

— سورىماڭ ئۇكام ، — نازىلخان ئېسەدىگىنىچە بېشىنى كۆتۈردى. كىگىزده يۇمىلىنىپ پۈرلىشىپ كەتكەن ماش رەڭ گىرىپ كۆڭلىكىنى تۈزەشتۇرۇپ نايمخانغا ھال داتلىدى ، — بىز قىزىمىزغا ئېچىدە ئەر چىقماي ئولتۇرۇپ قالارمىكىن دەپ ئالدىراپ - سالدىراپ ئارائاڭاتلىققا ئۇچۇر بېرىۋېتىپتىكەنمىز. تىلى، زۇۋانى يوق گاچىدەك ئاشۇ خەقنىڭ ئاغزىغا قاراپ شۇلار نېمە دېسە ھە - ھە، دەپلا رايىغا بېقىپ ھاپىلا - شاپىلا تويىنى قىلىپ قىزىمىزنى قېتىپ بېرىپتىكەنمىز. مانا ئەمدى پۇشايمانىنى ئالغىلى قاچا يوق. ئۇ ھاراقكەش غىت قىلدى - يۇ، نۇربۇۋىنى ئۇرۇپ ئۇچ قېتىم يامانلىتىپ بولدى... قارىڭا ئەينا، چۇغۇندەكتەك بالا تۇرسا، بۇ!

نايمخان قولىدىكى ئاشنى سۇپىدا قويۇپ، نۇربۇۋىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇنىڭ باش - كۆزىنى چېكىلەپ تېڭىۋالغان قارا گاز ياغلىقى ئىچىدە ئىشىپ كۆكۈرۈپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ كۆزلىرىدىن ياش ئېتىلىپ چىقتى ھەم ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ يىغلىدى. ئۇچ ئايال ئېزىلىپ يىغلاۋاتقاندا، بىر ئېتەك ئاق ئالما كۆتۈرۈۋالغان شەرۋانەم ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. يەڭگىسى، نۇربۇۋىلەرنىڭ يىغىسىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكەنلىكتىن كۆڭلىكىنىڭ پېشى قولدىن چىقىپ كەتكەنمۇ - قاندىق، مەززىلىك پۇراپ تۇرغان ئالمىلار ئېتىكىدىن تۆكۈلۈپ ھويلىدا ھەر تەرەپكە دومىلاپ كەتتى.

— بۇ دۆرەم يەنە نېمە دەپ ئۇردى ؟ — دەپ سورىدى شەرۋانەم چېچىلغان ئالمىلارنىمۇ تەرمەستىن نۇربۇۋىنىڭ يۈز - لىرىنى سىلاپ تەسەللى قىلىپ.

نۇربۇۋى ئۇندىمىدى. ئۇ ئۆزى بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ

يىغلاۋاتقان ئانىسى بىلەن ئاچىسىغا قاراپ ئۆزىنى تۇتۇۋالماق-چى بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئىچ - ئىچىدىن تىلىلىپ ئېسە-دەپ، كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتاتتى.

— گەپ قىلمىڭا ئۇكام، سىزنى ئۇرۇشۇپ-يىدىغانغا بېشى ئىششىپ قاپتىكەنمۇ-يا ئۇ قاپاق نوچىنىڭ ؟

— قېينىسىڭلىمنى تەتىل قىلىپ بېيجىڭدىن كېلىدىكەن دەپ، ئەتىگەنىنىڭياقى ھەممىمىز ئالدىراش بولۇپ كەتكەن ، — دېدى نۇرىۋۇي ئېسىدەپ ، — سۇت پىشۇرۇپ، قېتىق ئۇيۇتۇپ، ساڭزا - قۇيماق سېلىپ بولغاندىن كېيىن قېينىئانام ھاردۇق ئېشىنىڭ تەييارلىقىنى قىلىمىز، دېدى. قارىسام چىلەك - چۆگۈنلەردە بىر تېمىمۇ سۇ قالماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن سۇ ئە-كىرەي دەپ چىلەكلەرنى كۆتۈرۈپ مەھەللە دوقمۇشىدىكى قۇ-دۇق بېشىغا سۇغا چىققان ئىدىم. ئۇ يەردە ئوتتۇرا مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ماڭسۇر ئۇچراپ گەپ سوراپ قالدى. چىلەك-لەرگە سۇ ئۇسقاچ ئۇنىڭ گېپىگە جاۋاب بېرىپ كەينىمگە يا-سام، ئۇ ئالدىمدا پەيدا بولدى.

— ئۇ؟ ھە، ئېرىڭىزمۇ؟

— ھەئە ، — نۇرىۋۇي بېشىنى لىڭشىتتى، — نېمە خەقكە گەپ قىلىپ يۈرۈيسەن پاسكىنا، دەپ ئېتىلىپ كېلىپلا مېنى ئۇرۇپ - دۇمبالاپ چۈشتى!

— كەينىڭىزدىن ماراپ چىققاندەكلا، ھە... ئەتراپتا ھاي، دەپ توسۇۋالغىدەك باشقا ئادەم يوقمىدى؟

— قۇدۇققا سۇغا چىققان، يولدىن ئۆتۈشۈۋاتقانلار بار ئى-دى. ئارىغا چۈشكەنلەرگە ھۆركىرەپ ھېچقايسىسىنى يېقىن يولاتمىدى.

— توۋا خۇدايىم ئا قارا بىس نائەھلىنى! مېنىڭ قىزىم

نېمىمۇ قىلغان بولغىيدى ئۇ جۇھۇتقا!

— مانا دېمىدىمۇ ، — دېدى شەرۋانەم، — مەن باشتىلا ھاي، ھاي ... ئاراڭاۋاتلىققا قىز بەرمەيلى دەپ تۇسسام، ھېچ-كىم قۇلاق سالمىغان. ئەسلىدە توي كۈنىلا ئاراڭاۋاتلىقنىڭ توقۇمىنى راۋۇس تىكىپ، نۇربۇۋىنى ئولتۇرغۇزۇۋالمىغان ئىش ئىدى. ئاكام كۆڭۈلچەك، يۇمشاقباش بولغاچقا ھەممىگە چىداپ، مانا ئەمدى نۇربۇۋىنىڭ ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلماي تۇرۇپ مۇشۇنداق يامان كۈنگە قالدى!

— ئەمدى مەن زەمبىلگە كىرىپ ياتىمەن! — دېدى نازىل-خان چۈۋۈلغان چاچلىرى ئارىسىدىن غەزەپلەنگەن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — ھەرقانچە جېنىم چىقىپ كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ دېيىشىدىغان يەر بىلەن دېيىشىپ، ئېيتىشىدىغانلار بىلەن ئېيتىشىپ بالىنىڭ خېتىنى ئالىمەن! كۈندە دېگۈدەك ئۇيان ئۆتۈپمۇ ئۇرۇپ، بۇيان ئۆتۈپمۇ ئۇرۇپ - سوقىدىغان بىر كىمنىڭ يېتىم ئوغلىقىمىكەن بۇ، ھە!

شەرۋانەمنىڭ توي كۈنىلا كۈيئوغۇلدىن رايى قايتقان، ئۇ-نىڭدىن بەك خاپا بولغان بولغاچقا، يەڭگىسىگە تەسەللى ئېيتىپ نۇربۇۋىنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتمەكتە يوق، ئەكسىچە ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى قولىنى ئاچ بېقىنىغا تىرەپ تۇرۇپ ھەدەپ ئوتنىڭ ئۈستىگە ياغ چاچتى. قىزنىڭ ھالىغا قاراپ ئىچ - ئىچىدىن ئوغىسى قاينىاپ تۇرغان يەڭگىسىنىڭ ئىچىنى ئۆر-لەتتى:

— شۇنداق قىلساق بولىدۇ، زادى! مەنمۇچا ئەينا، ۋاپا قىلمىغان تازدىن زورلاشتۇرۇپ يۈرۈپ خېتىمنى ئېلىپ ئاج-رىشىپتىم، مانا بىر ئوبدان بوش - باكا بولۇپ قالدىم. ئۆزۈم ئىشلەپ، ئۆزۈم تاپقانىنى ئوڭچى يەيمەن، تاپقان - تەرگىنىمنى

تەييارغا ھەييار بولىدىغان بەڭگىنىڭ چۆنتىكىگە سېلىپ بېرىمەن...

— بىر قوشۇق ئاش ئىچىڭا ئاچا ، — ھويلىدا بارغانچە گەپ ئاۋۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن نايىمخان بېشىدىكى زەيتۇن رەڭ ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ئېشى سوۋۇپ قالغان ياغاچ ئاياقنى ئاچىسىنىڭ ئالدىغا قويدى، — شەرۋانەم، نۇربۇۋىخان سىلەرمۇ كېلىڭلار، ئاش سوۋۇپ قويۇق - سۇيۇقى ئارىلىشىپ كەتكىلى تۇرۇپتۇ، مانا.

كۆڭۈل غەش بولسا كىشىنىڭ كۆڭلى تاماق تارتامدۇ! پىنەخان يامانلاپ كەتكەن نەچچە كۈندىن بېرى ھويلا - ئارام ئىشى، تۆشۈكلۈك، ئۇلاغ - ئىلمەكنىڭ كەينىدىن پايپاسلاپ بولالماي، بىرئىلىك ئېتىدىن قالغان نازىلخانىنىڭ تېخىچە چۈشلۈك تاماق يېمىگىنىگە قارىماي، ئالدىدىكى ئاشقا نەزىرىنى سالغىدەك ھالى يوق ئىدى. بىچارە ئاياللار ئاشۇنداق ئۆزى يىغلاپ، ئۆزى توختاپ، ئۆزى سۆزلەپ، ئۆزى ئاھ ئۇرۇپ كۈننى كەچ قىلىۋاتقاندا، ھەسەن خالۋاپ يۈسۈپنى كەينىگە سېلىپ ھويلىغا كىرىپ كەلدى. چىرايى تۈتۈق، كۆزلىرى پەرىشان ئايالار « گۈررىدە » ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەمدى بۇ ئۆيگە مېھمان بولۇپ قالغان يىگىتكە يېپىشتى.

— قايتىپ كەلدىڭمۇ بالام، ئەمدى بارماسسەن جاھاننىڭ ئۇ چېتىگە! ؟ — نازىلخان كۆڭۈل زىددىنى ئارام تاپقۇزماقچى بولغاندەك ئايرىلغىلى بىر يىل بولغان ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ چىڭ قۇچاقلىدى. بوتىلىقىغا زار بولغان ئانا تۆگىدەك بوزلاپ ئېزىلىپ يىغلىدى. شۇ تاپتا قىزنىڭ تارتقان خاپىلىقىدىن، دەرد - ھەسرىتىدىن كۆڭۈل يارىسى كۈنسېرى شەلۈەرەپ كەتكەن ئانا ئوغلىنى كۆرۈپ پارتلىدى، — بۇگۈنكى كۈندە تاز

بولسىمۇ ئوغۇل بولسا بولىدىكەن بالام، نايىم ئاچاڭ ئون نەچچە يىل قېيىنئانىسىنىڭ دەردىنى تارتىپ، ئەمدى تېخى خەقنىڭ ئۆيىدە ئايىغى ئىسسىپ تۇرۇۋىدى، ئەمدى نۇربۇۋى ئاچاڭ يامان كۈنگە قالدى. ئۇنى ئەرگە بەرگەنىڭ بۇ تەرىپىدە خەقنىڭ ئۆيىدە يەكلەنگەنىنى ئاز دەپ، كۈندە كومۇشتىپ تاياق يەپ، قىز بولۇپ تۇغۇلغانغا تويۇپ كەتتى. سەن يېنىمىزدا بولغان بولساڭ ئاكىلىرىڭ بىلەن بىر بولۇپ ئاچىلىرىڭغا ياندىشايتاق بولاتتىڭ ئەمەسمۇ بالام!

يىراق شەھەردىن، تىنچ مەكتەپتىن كەلگەن يۈسۈپ كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ بولغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ئانىسى، ئاچىسى، ھاممىلىرى... ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرى ياش يۇقى، نۇربۇۋى ئاچىسىنىڭ قاش - قاپاقلىرى ئىششىپ كۆكىرىپ كەتكەن ...

— ئۇنىڭغا يەنە قول تەگكۈزۈپتىمۇ؟! — كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى كۆرگەن ھەسەن خالۋاپنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، — مېنىڭ قىزىم ئارپىسىنى خام ئورىغان بولغىيمىدى ئۇ ئادەم ئەسكىسى قوڭالتاقنىڭ!

ھويلىنى جىمجىتلىق باستى. ئۆگزىدىكى شاخ - شۇمبا ئارىسىغا كاكىلاپ قورسىقىنى بوشاتقان قارا مېكىيان تىنىمسىز قاقاقلاۋاتاتتى. مېكىياننىڭ تەرىپىنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا جۆر بولغان قىزىل خورازنىڭ قاقاقلاشلىرىمۇ كىشىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇراتتى. ئارقا ھويلىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى باغقا تۇتاش قوغۇنلۇققا باغلاپ قويۇلغان ئىت يات بىرىگە ئېتىلغاندەك غەزەپلىك قاۋاۋاتاتتى.

— ھۇسىيناخۇن نەگە كەتتى ؟ — دەپ سورىدى ھەسەن خالۋاپ ئىتنىڭ بىرىگە ئېتىلىپ قاۋاشلىرىدىن خاتىرجەم-

سىزلىنىپ.

ــ نەگە ماڭدىكىن ئۇ خوتۇن سارىڭى مەجنۇن! ــ دېدى نازىلخان كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ، ــ خوتۇنى يامانلاپ كەتكەندىن بېرى چىرايى قار ـ مۇز بولۇپ تۇتۇلۇپلا يۈرۈيدىغۇ ئۇ، تالادىن كىرەلمەي!

ھەسەن خالۋاپ مادارىدىن كەتكەندەك پېشايۋانىنىڭ سۈپىسىدا « لاسسىدە» ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا جاھان ئاستىن ـ ئۈستىن بولۇپ كەتكەندەك، ھەممە نەرسە ئاستا ـ ئاستا قىنىدىن چىقىپ يەكپاي بولۇۋاتقاندەك، بۇگۈن ئوڭ تۇرغان يەر ـ جاھان ئەتە تەتۈر ئايلىنىشقا باشلايدىغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

30

خامانىڭ تېگىنى سۈپۈرۋاتقان پىنھانىنى تۈيۈقسىز ھۆتۈتتى. ئۇ بىردەم ئاۋارە بولۇپ ئېڭىشىپ تۇرغانچە قولى ئىشتىن توختاپ، ئىختىيارسىز ھالدا يىراقلارغا قاراپ تۇرۇپ كەتتى. شۇتاپتا ئۇنى يىراققا قارىدى دېگەندىن كۆرە، قۇمئاۋاتنىڭ يولىغا قارىدى، دېگەن تۇزۇك ئىدى. ئۇنىڭ يامانلاپ كەلگىنىگە ئۆچ كۈن بولدى. ئۇ ئەسلىدە بوغجۇمىسىنى قولتۇقلاپ يامانلاپ كەلگەن كۈنى ئېرىنى كەينىمدىن تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ كېلىدۇ، ئانامنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ قانداق كەلگەن بولسام شۇنداق ئېلىپ كېتىدۇ، دەپ تاما كۈتكەن ئىدى. ئەمما ئىشلار ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىدى. ئېرى ئۇنىڭ كەينىدىن كېلىپ قويايمۇ دېمىدى.

ــ كۆيئوغۇللۇق بولغاندىن كېيىن ئېتىز ـ ئاياغ، خانىنىڭ جاپاسىنى بۇنچە تارتماسمەن، ئېغىر ئىشلىرىم يېنىڭ بولار دەپ ئارزۇلاپتىم ، ــ دېدى مەھەللە تەرەپتىن بىر توڭ سويما بىلەن نان كۆتۈرۈپ دوڭغاقلىغانچە قىزىنىڭ يېنىغا كەلگەن پاتمخان ، ــ لېكىن ماڭا ئۇنداق كۆيئوغۇل نېسىپ بولماپتىكەن!

پىنھانخان ئانىسىنىڭ ۋايسىشلىرىنى ئاڭلاپ تاغارلارغا ئۇسۇلۇپ قاتارى تىكلەپ قويۇلغان ئون نەچچە تاغار بۇغدايغا، خامانىڭ جەنۇب تەرىپىگە دۆۋىلەنگەن سامان دۆۋىسىگە يەنە بىر قاراپ چىقتى. ئانا ـ بالا ئىككىيلەن ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن بېرى ئاپىتاپتا گۈلە ـ قاق بولۇپ ئىشلەپ بۇغدايلارنى ئادالاپ بۇگۈن تاغارغا ئۇسىغان بولسىمۇ، ئۇنى كۆتۈرۈپ مەھەللىگە ئاپىرىپ بېرىدىغان، قازناقتا تۆكۈپ بېرىدىغان ئەركەك بولمىغانلىقتىن تېخىچە خاماندىن نېرى بولالماي، مۇشۇ يەردە ئۆمىلىشىپ يۈرەتتى.

ــ خۇدايىم مېنى ياراتقان ۋاقتىدا ئەر كىشىگە بېرىدىغان تۆت سەر گۆشنى ئاياپ مۇشۇنداق ئاجىز خوتۇن كىشى قىلىپ قويۇپتىكەن! ــ دېدى پىنھانخان خامانىڭ ئاپتىپىدا كۆيۈپ كۆمۈرگە ئايلىنىپ قالغان چىرايىدىن خاپىلىق ياغدۇرۇپ، ــ بولمىسا مەنمۇ يۈرتى يوق، ئۆيى يوق كېلىن بولۇپ، خەقنىڭ گۆرخانىسىدا بويۇن قىسىپ يۈرمەي خوتۇن ئالاتتىم، شىللىسىگە مىنىپ خوتۇن قىلىپ خىزمىتىڭىزگە سېلىپ بېرەتتىم، ئانا!

ــ دادىڭىز رەھمىتىمۇ سىزگە قورساق كۆتەرگەن ۋاقتىمدا ناھايىتىمۇ بەك ئوغۇل ئارزۇلىغان. لېكىن قىز تۇغقىنىمنى كۆرۈپمۇ تەرىنى چىگىپ باقمىغان. دادىڭىز سىزگە ئاجايىپ ئامراقتى، قىزىم.

— مەن دادامنىڭ چېھرىنى ئازراقمۇ ئەسلىيەلمەيمەن.

— ئۇ چاغدا سىز خېلىبەك كىچىك ئىدىڭىز، دادىڭىز تۆگەپ، يېراق ـ يېقىندىن كەلگەن تۆغقانلار بىر ـ بىرىگە ئېسىلىپ يىغا ـ زارە قىلىشۇاتقاندا، سىز بىگىز بارمىقىڭىز ـ نى چىشلىگەنچە ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا مۆلدۈرلەپ قا ـ رىغان، كېيىن مېنىڭ كۆڭلىكىمنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ يىغلاپ كەتكەن...

ئانا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. چېھرى تۈتۈلۈپ، كىرپىكلىرى نەمدەلدى. ئانىنىڭ كۆز ئالـ ددىدا غىل ـ پال زاھىر بولغان پاجىئە يەنە يۈرىكىنى مۇجۇپ، قەلبىگە ئازاب ئېلىپ كەلدى. ئۇلار خامانىڭ چېتىدىكى بورا كەپىدە بىردەم كۆز يېشى قىلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئانا يەنە قىزىنىڭ ئىشى توغرىسىدا ئېغىز ئاچتى:

— قېيىنئانىڭىز چىرايلىق خېرىدارلىقىڭىزنى قىلىپ كەلگۈدەك بولسا، مەنمۇ دەيدىغان گېپىمنى دەۋېلىپ ئاندىن قېتىپ بەرسەم ئېرىڭىزنى ئەر ئېتىپ ئولتۇرامسىزكىن بالام.

پىننەخان يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىدىن كۆزىنى ئۈزۈپ ئانىسىغا تىكىلىپ قارىدى. ئانىسىنىڭ ئاق چۈشكەن نۇرسىز كۆزلىرىدە بىر خىل ئۇمىد نۇرى پىلىلداپ تۇراتتى.

— قېيىنئانامنىڭ كەينىمدىن كېلىپ سېلىشى قانداق بولاركىن ئانا...

— كېلىدۇ ، كېلىدۇ بالام. قانداق ئانا ئوغلىنىڭ خېـ رىدارلىقىنى قىلمايدۇ؟!

— قېيىنئانامغۇ ئوغلىغا ئامراق، لېكىن ماڭا بىرقەدەر مىلا قارايدۇ. شۇڭا مەن ئۇ ئۆيگە پاتماي يامانلاپ كەلگەن خو ـ تۇنمەن.

— قېيىنئانىڭىز ھېچبىر يامان خوتۇندەك قىلمايدىغۇ؟

— ياق، قېيىنئانام يامان خوتۇن!

— قانداقسىگە؟

— ئوغلىنى مەندىن قىزغىنىدۇ.

— توۋا دەڭا بالام.

— ھوي راست ئانا. بىللە ماڭسام، بىللە تۇرسام يەرنىڭ تېگىدىن قارايدۇ. گەپ ـ سۆز قىلىشسام، چاقچاقلاشسام چىرا ـ يى تۈتۈلىدۇ. ئېرىمكەن دەپ ئەركىلەپ: « گاچا» دەپ قويسام، ئوغلى ئايانداً قېلىپ، ئانىسى كېلىپ تىللايدۇ. ئاخشاملىرى يوتقانغا كىرە ـ كىرمەستىن ھۇجرىنىڭ دېرىزىسىدىن ماراپ بويۇندايدۇ. ئەتىگىنى بېشىمنى تاراپ چىقسام: « كۈندە كۈنۈش ـ مەي سۈغا چۈشەملا» دەپ شۇبھە بىلەن قارايدۇ. مەنمۇ بوش كەلمەي: « ئوغۇللىرىنىڭ يامانلىقىدىن سورىسىلا» دېسەم، ئۇ خوتۇن: « ھېڭگايمىسا دېڭگايمايدۇ، سىلى نېرى ياتسىلا بولـ ىدىغۇ » دەپ نەشتىرىنى سانجىيدۇ... ئىشقىلىپ، مېنىڭ ئۇ خوتۇنغا كېلىن بولۇپ ئولتۇرۇشقا رايىم قالمىدى!

— ئۇنداق دېمەڭ بالام، سىزمۇ كۈنلەرنىڭ بىردە قە ـ يىنئانا بولىسىز.

— ۋايىيەي، ئۇنىڭغا ئالتە قاپاق پىششىقى بار، ئانا تېخى!

— كونىلار كۆرۈنگەن تاغ يېراق ئەمەس، دەپتىكەن قە ـ زىم، تەڭ كۆرمەڭ تەڭگە يېتەر، ئالدىرىماڭ سىزگىمۇ يېتەر دېگەن گەپمۇ بار. ئانا بولغۇچى دېگەن ئەلۋەتتە ئوغلىغا ئامراق كېلىدۇ. شۇڭا قېيىنئانا بىلەن كېلىن ئوتتۇرىسىدا ئۇنداق ـ مۇنداق كۆڭۈلسىزلىك، كۈنلەشتىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ، شۇڭا سىز كىچىكرەك بولغاندىكىن قورسىقىڭىزنى كەڭرەك تۇتۇپ، بىر مەزگىل تۇرۇپ باققىنىڭىز ياخشى. بۇنىيازخانىڭ

قىزىمۇ قېيىنئاتىسى بىلەن قاملىشالماي تولا يامانلاپ ئاخىرى خېتىنى ئالغان. مانا ئەمدى ئولتۇرۇپلا قالدى.

— ۋاي خۇدايىم... باشقا ئەر چىقماپتىمۇ ؟ — كۆز چاناقلىرى چوڭ ئېچىلغان پىننەخان، ئانىسىنىڭ تور تارتقاندەك قورۇق باسقان يۈزىگە تىكىلىپ قالدى.

— ئەرغۇ چىققان ئوخشايدۇ. لېكىن ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دېمەتلىك، ياش قۇرامى ماس كەلگىدەك يەردىن گەپ - سۆز يوقمىش. ساقلا ئىككى - ئۈچتىن بالىغا دادا بولغان، ھەتتا قېرىپ خوتۇنىدىن قالغان، ھاسىغا چۈشۈپ قالغان بوۋىكاملار باش ئاغرىقى-چىش ئاغرىقى قىلىپ دەرۋازا قاققانمىش، چوكان بولسا ئۇنداقلارنى ياراتماسمىش. شۇنىڭ بىلەن ئاشۇ چىرايى بىلەن ھازىرغىچە تۇل ئولتۇرۇپ قالدى. شۇڭا قىز بالىۋاقىنى قىز چېغىدىكى ئەر بىلەن كېلىشتۇرمەكلىك دۇرۇسكەن، بالام.

— ئۇنى دېسىغۇ ھۇسىيناخۇنۇنىڭ ماڭا كۆيۈمى بار بەلەن يىتىمتى، لېكىن ئالتە - يەتتە ئايدىن بېرى قېيىنئانامنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ ئۇنى ماڭا ئاش بولمايدىغان ئوخشايدۇ، دەپ قالدىم.

— ئاش بولىدۇ، بالام. ئەر بىلەن خوتۇن بەلەن قاملىشىپ قالسا، قېيىنئانا دېگەن نېمىتى. دادىڭىز رەھمىتى بىلەن ئىككىمىزمۇ شۇنداقتۇق ، — پاتەمخانىنىڭ چىرايىدا شېرىن بىر ئەسلىمىنىڭ غۇۋا ئىزلىرى جىلۋە قىلغاندەك بولدى. پىننەخان ئانىسىنىڭ چىرايىدىن ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان بۇ خىل ئىپادىنى كۆرۈپ كىمىدۇر بىرىنى سېغىنغاندەك قىلدى. ئۇ ھۇسىيناخۇنۇنىڭ ساددا قەلبىنى، ھېچقانداق غەرەز ئارىلاشمايدىغان تۇز، ئوچۇق گەپلىرىنى، يەنە ئۇنىڭ مېھرىنى

سېغىنغان ئىدى.

— ھارمىغايلا ئانا! تېچلىق تۇردۇڭلىمۇ، پىننەخان ! — يەردىن ئۇنگەندەك خاماندا پەيدا بولۇپ قالغان ھۇسىيناخۇن بوڭ - بوڭ ئاۋازى بىلەن ئانا - بالا ئىككىيلەننى چۆچۈتۈۋەتتى.

— ۋىيەي، ۋاي خۇدايىم ... — ئانا ئىنجىقلاپ دېگۈدەك ئورنىدىن تۇردى ، — ما بالامنى كۆرمەمدىغان، ئەجەب ئاسماندىن چۈشكەندەكلا تۇيۇقسىزلا ئالدىمىزدا پەيدا بولۇپ قالدىيا... كىمنىڭ گېپىنى قىلسا شۇ كەپتۇ دېگەندەك.

پىننەخانمۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقىچە بىر قىزىرىپ، بىر تەرلەپ يەرنىڭ تېگىدىن ئېرىگە سەپ سېلىپ چاقماق تېزلىكىدە ئويلاپ ئۇلگۈردى: « سەت تاپىنى تۆشۈك گاچا، چوڭ يولنى تاشلاپ ئېتىز ئوتتۇرىسى بىلەن چېپىپ كەلگەنمىكىن قانداق، ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقى تىزىغىچە تۇرۇلگەن، تۇرغان تۇرقى توپا، ئۆزى قوشقا سالغان بۇقىدەك ھاسىراپ كېتىپتۇ. چىرايى ئاپتاپتا كۆيۈپ، ئاقمىكىن دېسە ئاق ئەمەس، قارىمىكىن دېسە قارا ئەمەس — قىزغۇچ قارا قېتىش بىر ھالغا كېلىپ قاپتۇ....» پىننەخان يەنە يەرنىڭ تېگىدىن ئۇنىڭغا قارىدى. ھۇسىيناخۇنۇنىڭ قولىدا تۆت بولاق قەنت، بىر تاختا قارا چاي دېگەندەك نەرسىلەر تۇراتتى.

ئۇچەيلەن خاماندا، خاماندىكى كەپىنىڭ ئالدىدا بىر پەس قارىشىپ تۇرۇپ كەتتى. ھۇسىيناخۇنمۇ كېلەردە كېلىپ بولۇپ، ئەمدى بىرەر ئىشنى خاتا قىلىپ قويغاندەك، خوتۇنىنى ئىزدەپ كەلسە بولمايدىغاندەك ئوڭايسىزغىنە بىر كەيپىياتقا دۇچار بولدى. ئۇنىڭدىكى بۇنداق جىددىي كەيپىياتنى نەزىرىدىن ساقىت قىلمىغان ئانا جانسىز كۈلۈمسىرەپ ئەھۋال سوراش

ئارقىلىق ئاردىكى ئوڭايسىزلىقنى تۈگىتىش ئۈچۈن ئېغىز ئاچتى:

— دادىلىرى بىلەن ئانىلىرى ساق تۇرۇپمۇ بالام، ئۆي ئىچى ئاغرىق - سىلاق، كۆڭۈل زىددىيسى ئىشلاردىن خالىي، چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن تېچ - ئامان تۇرغاندۇ؟

— ھەئە، تېچلىق ... تېچلىق، ئۆزلىرىگە، يەنە بۇنىڭغا سالام ئېيتتى ، — ھۈسىيناخۇن شۇنداق دەپ خوتۇنىغا لەپ-پىدە قاراپ قويدى. پىننەخان ئۇنىڭ بۇنداق قارىشىدىن يالغان گەپ قىلغاندەك بىر قىلىقنى بايقاپ، كۆڭلىدە: « سالام ئېيتارمىش تېخى، سالام ئېيتقۇسى بولسا ئۆزلىرى ھارۋا جابدۇپ بىللە كېلەتتى، مۇشۇ گاچا ئۆيدە يالغۇز يېتىپ ئىچى پۈشۈپ، كۆڭلىدىكى گەپنى ئانىسىغا دېيىشتىن قورقۇپ ئۆزى غىپپىدە كەلگەن گەپ...» دەپ ئىچىدە بىر نېمىلەرنى دەپ قالدى.

— سالامەت بولسۇن، ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن بالام ، — ئانا يۈمشاق ئاۋازى، چىرايلىق گەپلىرى بىلەن ئاردىكى ئوڭايسىزلىقنى تۈگىتىشكە تىرىشاتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە پەقەت ھەقىقىي ئەركەكلا يامانلىشىپ قالغان ۋاقتىدىمۇ مۇشۇنداق خوتۇننىڭ ئىزدەپ كېلەلەيتتى.

— مە... مەن ، — دېدى ھۈسىيناخۇن دۇدۇقلىغانچە قولىدىكى قەنت - گېزەكنى خوتۇنىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ، — بالىدۇرراق كېلىپ خامان ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرەرمەن دېسەم، بىزنىمۇ قارا - قويۇق ئىش بېسىۋالدى كۆرسىلە، خامانىدىن ئۇلۇشكۇن بىكار بولدۇق، تۇنۇگۈن خامان ئورنىنى ئوسا قىلىپ كۇزلۇك يېسۇنلەك، چامغۇر تېرىشقا تەييارلاپ تىمىز. بۇگۈن بىزنىڭ بېيجىڭدا ئوقۇيدىغان ئىنى كەلمەكچىكەن، دادام قاق ئەتىگەندە شۇنىڭ ئالدىغا ماڭدى. مۇشۇنداق قول -

قولغا، پۇت - پۇتقا تەگمەيدىغان جاھان بولۇپ كەتتى، دېسە. شۇڭا ئۆيدىكىلەر ھارۋا قوشۇپ جابدۇق ئېتىپ ئۆيدىن چىقىچە، ئۆزۈم ئىككى سەكرەپلا بېرىپ يوقلاپ كېلەي، خامانىڭ چالا ئىشلىرى بولسا قارىشاي دەپ كېلىشىم.

— مېنىڭ مىراس رەھمەت بالام، خۇدايىم خوتۇن كىشىنى تۇل قىلمىسا بولىدىكەن، تۇل قىلسىمۇ يالغۇز قىلمىسا بولىدىكەن. مەيدىسىنىڭ تۆكى بار بىر ئەر كىشىنىڭ يوقلىقىدىن ئەتىگەننىڭياقى تەييار قىلىپ تاغارغا ئۇسۇپ قويغان مۇشۇ بۇغداينىمۇ ھويلىغا ئاپىرالماي ھېلى ئۇنىڭغا بويۇن قىسىمەن، ھېلى بۇنىڭغا بويۇن قىسىمەن... لېكىن بۇگۈن كەمدە ھەممە ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن ئالدىراش بولغاندىكىن، ياتنىڭ ئىشىغا يات كۆيمەيدىكەن.

ھۈسىيناخۇن قېينىئانىسىنىڭ ھالىغا، خاماندا قاتار تىكلەپ قويغان بۇغداي تاغارلىرىغا قاراپ ئۆزى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشنى قىلمىغاندەك قىزاردى ۋە دېدى:

— مەن پىننەخان بىلەن ھارۋا قوشۇپ بۇغدايلارنى ھويلىغا توشۇي، ئاندىن قازناققا...

— خۇدايىم مۇرادىڭلارغا يەتكۈزەر بالام، بىرسى مېنىڭ بولۇپ كۆكلەپ كېتەرسىلەر. ئەمىسە، مەن يېنىڭلاردا تۇرسامۇ تاغار كۆتەرگۈچىلىكىم يوق، شۇڭا مەن ئۆيگە كىرىپ قازان ئاساي، سىلەر مۇشۇ ئىشنى بىر ... — ئانا شۇنداق دېدى ۋە قىزى ئۇزاتقان قەنت، چايىنى ئېلىپ مەھەللە تەرەپكە ماڭدى.

راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ قىزى بىلەن كۆيئوغلىنى بىردەم بولسىمۇ ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىشنى، ئۇلارنى گېپىنى ئوچۇق قىلىپ، كۆڭلىدە ساقلىنىپ قالغان تۇگۈنلىرىنى يېشىۋېلىشنى، ئارىنى ئوچۇق قىلىشنى ئويلىغان ئىدى.

ھۈسىيناخۇن مۇشۇ ئۆينىڭ كونىسىدەك ھېچكىمنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرماي قېيىنئانىسىنىڭ بېلى ئېگىلىپ تۇرغان قېرى مادىسىنى ھارۋىغا قاتتى. خاماندا قاتارى تىكلەپ قويغان بۇغداي تاغارلىرىنىڭ ئاغزىنى ئەپچىللىك بىلەن ئىز-مىداپ ھارۋىغا بېسىشقا تەييار قىلدى. پىننەخان يا خۇشال بو-لۇشىنى، يا خاپا بولۇشىنى بىلەلمەي، ئۇنىڭ بەخرامان ئىش-لىشىگە قاراپ قالدى.

— يېنىمغا كېلىپ بۇغداي تاغرىنى ماڭا يۈدكۈزۈپ قوي-مامسىلە، خوتۇن؟

— ۋۇي لەقۋا ، — دېدى پىننەخان ئېرىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ ، — ئابىيام ئانامنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ئوخ-شىتىپ شاپاشلاپ قاپتىكەن، مانا ئەمدى بىر تاغار بۇغداينىمۇ كۆتۈرەلمەستىن يېلى چىققىلى تۇردىغۇ، تايىنلىق!

— ھا... ھا... ھا... ، — ھۈسىيناخۇن گەدىنىنى قاشلاپ، يازنىڭ ئۇزاق كۈندىكى ھېرىپ - چارچاشتىن خۇ-مارداپ قالغان كۆزلىرى بىلەن خوتۇننىڭ كۆزىنىڭ تېگىگە قارىدى ، — ئەمدى شۇ سىزنى كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ يۈمشاق كۆرپىنىڭ ئۈستىگە باسىدىغان ئىش بولسىغۇ يېلىم چىقمايت-تى، لېكىن بۇ ئىككى يۈز جىڭلىق يوغان تاغارلارغا قاراپ بۆ-رىكىم چىقىپ كېتەرمىكىن دەپ قورقۇۋاتىمەن، قاراڭ.

— ۋۇي قىلىقسىز ، — دېدى پىننەخان ئاغزىنى تۇتقە-نىچە تۆت ئەتراپقا قاراپ، — ھەممە گەپنى شۇ يەرگە ئاپىرە-دۇ. يامانلاپ ئىككى كۈن بولغىچە نەپسى تاقىلداپ تۇرالماي كەينىمدىن كېلىپ ئادەمگە سۈركىلىدۇ... ئانامدىنمۇ نومۇس قىلمىدى، ئەجەب!

— نومۇس قىلىدىغان نېمىكەن، ئۇ؟ يا مەن بىر باشقا

خەقنىڭ خوتۇنىنى ماراپ كەلمىسەم!

— ئۇنداق خىيالىڭىزمۇ بارمىتى، تېخى ؟ — پىننەخان-نىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىپ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

— ئۇنداق خىيال بولمىغاچقا، ئۇدۇل يېنىڭلارغا كەلگەن-دىمەن، خوتۇن!

— مەنمۇ شۇ كېلىدۇ، دەپ ئىشەنچ قىلغان، ئەينا!

— ئالۋاستىنىڭ خامىنىنى ھەيدەپ قالغان سارائ، ئۆزى-چە قورسىقى كۆپۈپ يامانلاپ كەلگىنىنى...

— چاپلىشىپ ئولتۇرامدىم ئەمىسە! خۇدانىڭ قۇتلۇق كۇ-نى دىدەكتەك خىزمىتىنى قىلساممۇ ھېچكىم ياخشى دېمىگەن، نېمىدىن خۇش بولدىڭىز، نېمىدىن خاپا، دەپ سوراپ قويغىلى ئادەم چىقمىغان!

— توۋا، ماۋۇ خوتۇنىنى... ھوي مانا مەن ئەھۋال سورا-مەنغۇ، ھالىڭلارغا يېتىمەنغۇ تازا! شۇمۇ يەتمىدىمۇ؟

— ۋايجان... ۋايجان، بۇ مەككارنىڭ شۇنىڭدىن باشقا گې-پى يوق، زادى...

— ھەي، ھەي خوتۇن، بەك كەچ بولۇپ كەتتى. كېلىپ ماۋۇ تاغارنى ماڭا يۈدكۈزۈپ قويۇڭلار، بىر - بىرلەپ ھارۋىغا بېسىۋالاي... قالغان گەپنى ئىش تۈگىگەندە ئاخشاملىقا-قارا ئاڭغۇ چۈشكەندە يوتقاندا دېيىشىۋالىمىز. خاپا بولغان يې-رىڭلار بولسا كۆڭلۈڭلارنى ئېلىۋالمەن.

— قارا ئاڭغۇ چۈشكەندە؟! — پىننەخان شوخىغا دەسسىۋال-غاندەك كەينىگە داجىدى.

— ھەئە، مەن بۇگۈن قونغىلى كەلدىم.

— ماڭغىنە، قېلىن گاچا! — پىننەخان كۆزلىرىنى ئې-رىدىن ئېلىپ قاچتى، — بىزنىڭ بۇ يۇرتتا ھېچقانداق كۈيئو-

غۇل يامانلاپ ئولتۇرۇپ قالغان خوتۇنىنىڭ كەينىدىن كېلىپ قېيىنئانىسىنىڭ ئۆيىدە قونمايدۇ، ھەم ئۇنداق قائىدىمۇ يوق.

— ئۇنداق قىلسام بولمامدۇ؟

— ھەرگىز بولمايدۇ!

— ۋاييەي ... — ھۇسىيناخۇن گەدىنىنى قاشلىدى، — قانداق قىلسام بولار ئەمدى... ھە راست، ئىشنى تۈگىتىپ، داستىخاندىن بىكار بولغاندىن كېيىن قېيىنئانامغا كۆڭۈل قويۇپ ئىككى ئېغىز گەپ قىلسام يۇمشاپ قالار، ئېرىڭىز بىلەن كېتىڭ بالام، دەپ سىلىنى ئارقامغا سېلىپ قويارمۇ — يا؟

— ماۋۇ پىننەخاندىن سوراپ باقاي... مېنى ئەكىتىش ئۈچۈن ئاۋۇال شەھەرگە — زەرگەر بازىرىغا كىرىپ ئالتۇن زىرەمنى ئوڭشىتىپ بېرىلا، ئاندىن ئۇچامغا قىزىل شىپاق دۇخاۋىسىدىن كۆڭلەكلىك ئېلىپ ئېغىزمىنىمنى خۇش قىلىلا. يەنە ئۆتكەندە سىلى يوتقاندا ئويناشىپ يېرىتىۋەتكەن تامبىلىمىنىڭ ئورنىغا تامباللىق ئەپ بەرسىلە، ئاندىن كەينىلىرىدىن بارارمەنمىكىن!

— ۋاي پىشانەم ! — ھۇسىيناخۇن بىر تاغارنى دەس كۆتۈرۈپ ھارۋىغا بېسىۋېتىپ، ئۆزىگە ھە — ھۇ قىلىپ تاغارنى يۇدكۇزۇۋاتقان خوتۇنىنىڭ كۆزىگە قارىدى، — پىننەخانىنىڭ شەرتلىرى نېمىدېگەن جىق؟ ئوماق پىننەخاندا بارغانچە ھال پەيدا بولۇپ قالدى مۇشۇ كەمدە!

ئەر — خوتۇن ئىككىيلەن تەڭ كۇلۇشۇپ كەتتى . ئۇلار تاغار تۇتىمەن دەپ بىر — بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ سېلىشقان ئىدى.

كەچكى شەپەق جىلۋىسى بۇ بىر جۇپ ياش ئەر — خوتۇنىنىڭ چېھرىنى نۇرلاندۇرىۋەتكەن ئىدى.

31

گۈگۈم پەردىسى يېيىلدى. مەھەللە ئىچى بارا — بارا قاراڭغۇلۇققا مەھكۇم بولدى. كۆز ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇقتەك، چېھرىدىن كۈلكە قاچقىلى خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغان روزىگۈل ئاخىرى تېلېفون تۇرۇپكىسىنى قولىغا ئالدى. ئەزەلدىن ئېرىنىڭ نەگە بارغان، نەدە تۇرغانلىقىنى سۇرۇشتۇرۇپ باقمىغان بۇ جۇۋان بۇگۈن باللىرىنىڭ دادىسىنىڭ زادى نەدە نېمە ئىش قىلىپ يۈرۈيدىغانلىقىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ، ئېرىنىڭ يانفون نومۇرىنى باستى. تېلېفون ئۇلىنىپ تۇرۇپكىدىن ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى:

ئىتلار قاۋىشامدۇ گادايىنى كۆرسە،
ئاشىقى يىغلىشامدۇ مەشۇقىنى كۆرسە.

...

روزىگۈلنىڭ يۈرەك رېتىمى تېزلەشتى. ئىچ — ئىچىدىن ئەسەبىيلىكى قوزغىلىپ، گويا قوقاسقا دەسسىۋالغاندەك بىر ئورۇندا تۇرالماي قالدى. تېلېفوندىن بىر خوتۇنىنىڭ دۇتار چېلىپ، ناز — كەرەشمە بىلەن غەزەل ئوقۇۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتاتتى. ئايالنىڭ ئاۋازىدىكى چاكىنىلىق، ھەر بىر ئاھاڭ ئۆزگىرىشى ئارىلىقىدىكى كىچىك تىل كىشىنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرەتتى.

« — توۋا ، — دېدى روزىگۈل ئۆز — ئۆزىگە پىچىرلاپ ، — پۇل ئادەمنى مۇشۇنداق بۇزىۋېتەمدىغاندۇ؟ يولدا ماڭسىمۇ دۇروت ئوقۇپ ماڭمىدىغان، ئېرىق بويىدا دۇم يېتىپ سۇ ئىچىسىمۇ بىسمىللا دەپ ئىچمىدىغان، ئېتىزلىققا قىغ توشۇش ئۈ-

چۈن ئېشەك هارۇسىنى يېتىلەپ بوسۇغا ئاتلىسىمۇ ئاۋۇال ئوڭ پۇتىنى يۆتكەيدىغان مۆمىن بەندە ئەجەب غوزا قۇرتىدەك قانات چىقىرىپ باشقىچە بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ كەتتا! مۇبادا ئۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام...» جۇۋان تېلىفون تۇرۇپ-كىسىدىن ئاڭلىنىۋاتقان كۈلكە، پىخىلداشلارغا تاقەت قىلال-ماي، تۇرۇپكىنى تاشلىدى. تارامىلاپ تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىنى بالىلىرىغا كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن ئۆزىنى تەمكىنەرەك تۇتۇشقا تىرىشىپ، قاچا ـ قۇچىلارنى يېغىشتۇرۇشقا تۇتۇندى. بۇ ئىشلار تۈگىگەندىن كېيىن هويلىغا چىقىپ بالىلارنىڭ ئۇ-چىسىدىن چۈشكەن كىيىملەرنى كىر ئالغۇغا تاشلاپ كىر يۇ-يۇشقا باشلىدى. شۇ تاپتا جۇۋاننىڭ قەلبى ئېيتىپ تۇگەتكۇ-سىز ئازابقا تولغان ئىدى، كۆڭۈل سىرلىرىنى، ئېرىدىن خاپا بولغان يەرلىرىنى بىر كىمگە ئېيتىپ ئىچىنى بوشىتاي دېسە، ئاردا ئۇششاق گەپ ئاۋۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى. هەممە-نى ئىچىگە يۇتاي دېسە، خاپىلىق ئىچىگە ئۆتۈپ مۇشۇنداق دەرد بولاتتى... روزىگۈل ئەلەملىك خىياللار ئىچىدە ئەل ياتقۇ-غىچە ئۇششاق ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ بېسىقتۇردى. ئورۇن سېلىپ، تېلېۋىزورغا قارىغانچە ئۇخلاپ قالغان بالىلارنى جايلاشتۇرۇپ، ئېرىنىڭ يولىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتى. شۇنداق بىر پەيتتە، بىرى دەرۋازىنى تېپىپ دېگۈدەك ئېچىپ، پۇت ـ قولى كالاڭپاي گاچىدەك پالاق ـ پۇلۇق چامداپ هويلا-غا كىرىپ كەلدى. داراڭلىغان ئاۋازنى ئاڭلىغان جۇۋان تېخىچە دەرۋازىنى تاقاشنى ئۇنتۇغانلىقىدىن چۆچۈپ كېتىپ، هويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى:

ـــ كىم، كىمۇ؟

ـــ سە... سەن كىم؟!

روزىگۈل ئۆزىنىڭ سوئالىغا قايتۇرۇلغان قوپال جاۋابتىن بىر پەس مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى ـ يۇ، لېكىن هويلىنىڭ ئوت-تۇرىسىدا دەلدەڭشىپ تۇرغان ئېرىنى كۆرۈپ قورقۇنچى بىر-ئاز بېسىلدى:

ـــ ۋۇي يۇنۇساخۇن، نېمە بولدى سىلىگە؟

ـــ هې... هېچنېمە، كىم سەن؟

ـــ توۋا، ماۋۇ كىشىنى ... ـــ جۇۋان ئاۋازىنى سىلىق هەم يېقىملىق چىقىرىشقا تىرىشىپ چۈشەندۈردى ، ـــ مەندىن باشقا كىم بولماقچىدى؟ سىلىنىڭ خوتۇنۇڭلار روزىگۈلغۇ، مەن.

ـــ هىم، گۇ...گۇلمىش تېخى! روزىنىڭ كەينىدىكى گۇ-لىنى تاشلىۋەتكىنە، ئۇ چاغدا نېمە بولىدۇ قېنى؟!

ئېرىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان جۇۋاننىڭ ئاسماندىن يەرنىڭ قەھرىگە موللاق ئېتىپ چۈشكەندەك كۆڭلى بىر قىسما بول-دى، شۇنداقتىمۇ ئېرىنىڭ كەيپىلىكىنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇ-تۇۋالدى:

ـــ ۋۇي ئۇنداق دېمەڭلار دادىسى، ئاتا ـ ئانام مېنى سى-لىگە بەرگەندە گۈلى بىلەن قوشۇپ بەرگەن.

ـــ هىم، گۇ... گۈلى بىلەن قوشۇپ بېرەرمىش! مېنى بەكرەك يۇگۈرتۇش ئۈچۈن روزىخانىنىڭ كەينىگە گۈل، گۈزەل دېگەندەك چىرايلىق گەپلەرنى قوشۇپ ئاڭلاتقان بولغىيدىڭلار هەقىچان!

ـــ شۇنداق قىلغان يۇنۇسجان، قىز بالىنىڭ ئىسمىنى ئاشۇنداق چىرايلىق ئاتاش سۇننەت. ئەمدى تۇرۇپلا گۈلۈمنى تاشلىۋېتىپ نېمىمۇ قىلارسىلە ؟ ـــ روزىگۈل ئېرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بارغانچە نازۇكلىشىپ كەتكەن بۇ كۈنلەردە

گەپتە ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ، تېخىمۇ چوڭ كۆڭۈلسىزلىك تېپىۋېلىشنى خالىمايتتى. ئېرى بولسا بىر نەرسىدىن سەسكەنگەندەك كەينىگە داجىغىنىچە كارنىيىنى قىرىپ يەرگە بىرى تۆكۈردى:

— ھىم، گۇ... گۈلنى ياراشقان يەرگە قىسقۇلۇق!

— ۋۇي، ئەمدى مېنىڭ گۈلۈم ياراشماي قاپتىمۇ؟

— ئۇ... ئۇنى بىر دېمە!

روزىگۈلنىڭ يۈرىكى جىغىلدىغاندەك بولدى. ئاغزىغا نى يامان گەپلەر كېلىپ ئۇلگۈردى. لېكىن ئۇ يەنىلا ئاغزىمغا كەلدى دەپ سۆزلەۋېرىدىغان، ئاخىردا دەردىنى كۆزىدىن ئالدىغان ئاياللاردىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا بۇنداق چاغدا ئېرى بىلەن تەڭ بولماي، ئۇنى ئۆيگە ئەكىرىپ چىرايلىققىنە ئۇخلىتىپ قويۇشنى لايىق كۆرۈپ، ئۇنىڭغا دېدى:

— ھەي دادىسى، سىلە كەيپ بولۇپ قاپسىلە، مېڭىڭلا ئاستا يوتقانغا كىرىپ ئارام ئېلىڭلار.

— يو... يوتقان؟ مې... مېنى بۇگۈن يوتقىنىڭغا كىرىدۇ، دەمسەن؟

— توۋا ما ئادەمنى، پەسراق گەپ قىلىڭلا دەيمەن! مەن سىلىنى يوتقىنىمغا كىرىڭلا دېمىدىم ...

— ھە... ھە شۇ، خىيالىڭ كۆڭلۈڭگە تايىن... سەن بۇگۈن ماڭا يوتقانلىق گېپىنى قىلماي، ئا ساندۇقۇڭدىكى توي خېتىنى ئاچقىن!

— توي خېتى؟ نېمە قىلىسىلە؟

— خې... خېتىڭنى بېرىمەن!

— كاللاڭلار ساقمۇ ياكى ئېلىشىپ قالدىڭلىمۇ؟

— سا... ساق بولسا نېمە قىلىتتىڭ؟

— ساق بولسا ئۇنداق تايىنى يوق گەپ قىلمايتتىڭلار. مېڭىڭلا ئۆيگە كىرىپ ئۇخلاڭلار. ھېلى بىكار مەھەللە ـ چاقا ـ دىكىلەر، قېيىنئانا ـ قېيىنئاتاملار نېمە ئىش بولدىكىن دەپ يۈگۈرۈشۈپ كىرىدۇ!

— سە... سەن دادامنى كىرىدۇ دەپ مېنى قورقۇتماقچىمۇ؟

— قورقۇتماقچى ئەمەس، كىرىپ قالسا سەت بولىدۇ.

— سە... سەت بولسا، سە... سەن سەۋەبچى. سېنىڭ كاسا ـ پىتىڭدىن مۇشۇ كۈنگە قالغان نوچىمەن. ما... ماڭە كاسىلدا ـ ۋەرمەي، خەتنى ئاچقىن! — يۇنۇس روزىگۈلنىڭ ئالدىغا دۈەيلەپ كەلدى. روزىگۈل كەينىگە داجىدى.

— ھۇي راست، دەۋاتامسىلە، ئاشۇ گەپنى؟

— سە... سەن مېنى ئاغزىغا نېمە كەلسە شۇنى دەيدىغانغا، ئېغى يوق ئىشتان كىيىدىغان بالا كۆرۈپ قالدىڭما؟

روزىگۈلنىڭ ئۆپكىسى ئېسىلدى. ئېلېكتىر چىراغنىڭ كۈچلۈك نۇرىدا پارقىراپ تۇرغان كۆز چاناقلىرى قىزىرىپ، قىلغان گەپلىرى يىغا ئارىلاش چىقتى:

— ئۇنداق قىلماڭلار دادىسى، ئالدىڭلاردا نېمە گۇناھ قىلغىنىمنى بىلمىسەممۇ، مەندىن ئۆتۈلگەن يېرى بولسا مەن ناماقۇل.

— قوي ئۇ گېپىڭنى!

— ئاۋۇ ياسىن بىلەن روشەننى ئويلاپ قويۇڭلا، يەنە ماۋۇ قورسىقىمدىكى بالاڭلار يېتىم بولۇپ خارۇ زارلىقتا قالمىسۇن!

— ئاممىچا، ئا... بالا دېگەن ئاش ـ نان يەپ چوڭ بولىدۇ. ماڭە ژۇگۇ خەتنى ئاچقىن، بولمىسا ئاغزىمدىن يامان گەپ چىقىپ كېتىدۇ!

— خەپ، يامان گەپ قىلىپ سالماڭلار ئېرىم، مەن سىلە نېمە دېسەڭلار شۇنى قىلىدىغان خوتۇنمەن. ئەمما ھازىر سەل مىجەزىڭلار يوق بولۇپ قاپسىلەر، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەستلىكتە دېيىشكەن گەپمۇ گەپ ئەمەس. شۇڭا نېمە گەپ بولسا، ئەتە چىرايلىق ئولتۇرۇپ مۇڭدىشايلى. شۇ چاغدا سىلە نېمە دې-سەڭلا ، مەن شۇ...

— سە... سەن مېنى مەست دېدىڭما، ھەي شوۋچى، ھەي؟!

— يۇنۇس پىتىرىغان بۇقىدەك ھۆركىرەپ خوتۇنىغا تاشلاندى. خوتۇنى نېمىدۇر بىر نېمىگە پۇتلىشىپ يىقىلدى...

ھۆركىرىگەن، چىرقىرىغان ئاۋاز مەھەللىنىڭ جىمجىت-لىقىنى بۇزدى، ئىتلار قاۋاشتى، توخۇلار قاقاقلاشتى، ئىشىك - دەرۋازىلار غىچىرلاشتى... شۇ ئەنسىزچىلىك ئۈستىدىن تۇ-يۇقسىز بېسىپ كەلگەن قارا بوران دەھشەتلىك ھۆركىرەپ قۇمئاۋاتقان بۇ دىشۋارچىلىقىنى يۇتۇپ كەتتى.

ھۇۋلاۋاتقان بوران يۇرت - مەھەللىنى يۇتۇپ كەتمەكچى بولغاندەك، قۇملارنى كۆچۈرۈپ كېلەتتى، يىل بويى سۇ كۆر-مەي، يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ تۇرغان دەل - دەرەخلەرنى قو-مۇرۇپ تاشلىماقچى بولغاندەك ھەريان ئېگەتتى. كىشىلەرگە ئاران پاناھلىق بېرىپ تۇرغان ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىنى ئېچىپ ئۇچۇرۇپ كېتىدىغاندەك ئەنسىز ھۇۋلايتتى...

32

ئاببباسخان ئاتنى ھارۋىغا قوشتى. بىر ئاخشام ئۆيدە بول-مىغانغا ئوغلىنىڭ يەنە خاپىلىق تېرىپ خوتۇنىنى ئۇرۇپ - پەشۋالاپ يامانلىتىۋەتكەنلىكى، يىراقتىن كەلگەن قىزىنى ئە-

گەشتۇرۇپ گۈلقەقەلىرى ئېچىلغانچە شەھەردىن چىققان بۇ ئا-دەمنىڭ كۆڭلىنى بىسەرەمجان قىلغان ئىدى.

يۇرتىنى، مەھەللىسىنى كۆرۈپ قېنىغا پاتماي قالغان بىر خىل خۇشاللىق بىلەن دادىسىغا ئەگىشىپ ھويلىغا كىرىپ كەلگەن ھاۋا ھويلىدىكى سۆرۈن كەيپىياتنى كۆرۈپ ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا قاراپ ھېچبىر ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ بولالماي تۇرۇپ قالدى.

— بىزنى ئەجەب خاتىرجەم قىلمىدى بۇ جاھانغا پاتمايدى-غان ياۋا توڭگۇزلا! — دېدى ئاببباسخان كۆرپە كۆتۈرۈپ چىقىپ ھارۋىغا سېلىۋاتقان خوتۇنىغا قاراپ، — شۇمۇ ئەركەكنىڭ قىلىقى بولدىمۇ، ھۇ قارغىش قېپى ھارىمى!

— مېنىڭمۇ كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوق ، — دېدى ئاغچى-خان ھاۋاقىزغا تۇزۇك قارىيالمىغىنىغا كۆڭلى يېرىم بولۇپ، — بالا چوڭ قىلماي بالايىزىم چوڭ قىپتىكەنمىزلا! قاچانغىچە بىزگە مۇشۇنداق خاپىلىق تېرىپ بېرەر ئۇ ئادەم بولغىنىنى تۇيمايدىغان !...

ئاببباسخان ئوغلىنى قارغىشقا كەتمىسۇن، دەپ قايتا گەپ قىلمىدى. ھارۋىغا چىقىپ ئولتۇرۇپ موخۇركا يۆگەپ ئاچچى-قىنى مۇخۇركىدىن چىقاردى. ئاغچىخان ئېرىنىڭ بۇرۇتىنى ئاق ئارىلىغاندىن بۇيان مەھەللە - چاقادىكىلەردىن ئۇيۇلۇپ خۇپىيانە چېكىپ يۇرگەن موخۇركىسىنى بۇگۇن يولدىلا ئوچۇق - ئاشكارا شوراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاغزىنى ئۆمەللەپ قالدى - يۇ، لېكىن چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمىدى. ئاغچىخان ئوبدان بىلىدۇ، ئېرى ئادەتتە كۆڭلى ئوچۇق چاغلاردا بەئەينى مۇلايىم مۇشۇكنىڭ ئۆزى، ئەما بىرەر ئىش كۆڭلىگە تىك كېلىپ ئاچچىقى كېلىپ قالغان چاغلاردا بولسا ئۇ مۇلايىم

مۇشۇك بىردىنلا ھۆركىرەپ، خۇيلۇق بۇقىغا ئايلىنىدۇ. شۇڭا كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەرگەن چاغدا بۇ ئادەمگە ئوشۇق - تۆشۈك گەپ قىلماي، نېمە دېسە ھە دەپ رايىغا بېقىپ جىم ماڭغان تۈزۈك.

ئاببباسخان ئاتنىڭ بېشىنى قۇمئاۋاتقا بۇرىدى. ئۇ شەھەر-دىن ھېرىپ - ئېچىپ كەلگىنىگە قارىماي، كىچىك كېلىننىنى ئەكىلىۋېلىش ئۈچۈن تەخىرسىز بىر كەيپىياتتا قۇدىسىنىڭ ئالدىغا ماڭغان ئىدى. قۇدا - باجىلارنىڭ كۆڭلى بىر - بىرى-دىن نازۇك كېلىدۇ. ئاردا كۆڭۈلسىزلىك پەيدا بولغاندا ئىش-نىڭ ئالدى - كەينىنى ئەتراپلىق ئويلاپ، ئۆزىنىمۇ، قارشى تەرەپنىمۇ ئاياش تۈيغۇسى بىلەن ئىش كۆرمىگەندە، ئاردا ئا-سانلا كۆڭۈلسىزلىك كېلىپ چىقىدۇ. ئاداۋەت چوڭىيىدۇ...

« قۇدىمىز ھېلىمۇ كۆكسى - قارنى كەڭ، جاھانساز ئادەمكەن. ئالدىنقى ئىككى قېتىمدا بىزدىن قورقۇپ ئەمەس، بەلكى بىز-نى ئادەم ئېتىپ، يامانلىغان قىزىنى بىر كېچىمۇ قوندۇرۇۋال-ماستىن ئەكىلىپ قويدى. يەنە بۇ قېتىم بىز قانداق قىلىمىز دەپ ئالدى - كەينىمىزگە قاراپ بولغىچە، ئۇ ئادەم مەرتەم - مەرتەم ئۇچ مەرتەم دەپ قىزىنى ئېلىپ ئالدىمىزغا ئېلىپ كەلسە، بىزگىمۇ ياخشى ئەمەس. شۇڭا ئالدى - كەينىمىزگە قارىماي بېرىپ ئىككى ئېغىز چىرايلىق گەپ ئېيتىپ، ھەم ياراشقىنى قىلىپ كېلىننى ئەكىلىۋالساق، ئۆزىمىزنىڭ يۈز - ئابرويىمىزغا ياخشى.»

ئاببباسخاننىڭ پىكىر - خىيالى ياخشى ئىستەكلەر ئەۋ-جىدە قاناتلانغانسېرى، چېھرىدىكى خاپىلىق تۇمانلىرى تار-قاپ، قولىدىكى چالا چېكىلگەن موخۇركىنى ھارۋىنىڭ ئاي-غىدىكى قۇمساڭغۇ يولغا تاشلىدى. ئېرىنىڭ كەيپىگە بېقىپ

يېنىدا ئۇن - تىنسىز ئولتۇرغان ھەمراھىنى ئەمدى ئېسىگە ئالغاندەك ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ گەپ تەشتى:

— ھازىر بالىلىق قىلىپ يۈرىشىدۇ - يۇ، كېيىنچە ئاستا - ئاستا ئادەم بولىدۇ، ھامان ئەر - خوتۇنچىلىقنىڭ قەدرىگە يېتىدۇ.

— ئۆزلىرىمۇ كېيىنرەك بىلگەن بولمىسا ... — دېدى ئاغىچىخانىمۇ جانلىنىپ.

— كىم شۇنداق دەيدۇ ؟ — دېدى ئاببباسخان يېرىك بار-ماقلىرى بىلەن بۇرۇتىنى يۆگەپ.

— مەنچۇ، ئۇنتۇپ قالدىلىمۇ؟

— يوقىلاڭ گەپ قىلماڭلار، خوتۇن.

— يادىلىرىدىن چىقىپ قالغان ئوخشايدۇ، ئاچچىقلىرى كېلىپ قالىدىغان بولسا، كۆزلىرىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى.

— قاچانقى گەپ ئۇ؟

— ئوتتۇز يىلنىڭ ئالدىدىكى...

— ئوتتۇز يىلنىڭ ئالدىدىكى؟ ئۇ چاغدىكى گەپنى بىر قىلماڭلار... خەۋىرىڭلار بار، ئۇ چاغدا مەن بارچە خەقكە ئوخ-شاش ئاشلىق تېرىپ قورساق تويغۇدەك بىر ۋاق ئاش يەپ باق-مىغان، ئۇ يىلدىن بۇ يىلغا كوپىراتسىيەنىڭ ئۇلىغىنى بېقىپ نەچچە ئون يىلغىچە گۆش - ياغنىڭ تەمىنىڭ قانداق بولىدى-غانلىقىنى بىلمىگەن. قايسى بىر يىلى كۆزدە بالىلارنىڭ نان... نان... دەپ يىغلاشلىرىغا چىدىيالماي ئەترەتنىڭ ئېتىزىدىن ئىككى تال كۆكباش ئۈزۈپ قويغىنىمغا نېمە كۈنلەرنى كۆر-مىدىم، ئوغرىدىن ئوغرىغا سېلىپ پۈتۈن كەنت بويىچە سازايە قىلىشتى، ئۇردى، ئاھانەت قىلدى. ئىش قىلىپ ئادەم بولۇپ ئانىمىزدىن تۇغۇلغانغا سۇبھان توۋا دېگۈزگەن... كۈرەشكە تار-

تىلىپ، باي ـ پومىشچىكنىڭ ئەۋلادى بولغانغا جان ـ تەنلـ
ـرىمىز قىينالغان... شۇ كۈنلەرنى بەشىمىدىن كۆچۈرۈپ ھا
ـزىرغىچە مۇشۇنچىلىك تىرىك تۇرغىنىمنى ئويلىسام، ئۆزۈمىمۇ
ھەيران قالىمەن. بۇگۈنكى كۈندە چوڭ بولغان ئەخمەقلەر
ئۇنداق كۈنلەرنى كۆرمىگەن، شۇڭا ئاتىكاچىلىق قىلىپ كۆ
رەڭلەيدۇ...

جاپا ـ مۇشەققەت، ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك يىللارنى بىللە
باشتىن كەچۈرگەن قەدىناسلار توي قىلىپ بەشى قوشۇلغاندىن
بۇيانقى خۇشاللىق، خاپىلىقلىرىنى ئەسلىشىپ ئاللىقاچان
قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكىنىنى، قۇمئاۋاتقىنى قۇدىسىنىڭ ئە
شىك ئالدىغا كېلىپ قېلىشقانلىرىنىمۇ تۇيماي قالغان ئىدى.

ئاببباسخان ھەسەن خالۋاپنىڭ مېھمانلىق ئۆيىگە كىرىپ
قىسقا پاتمە قىلغاندىن كېيىن قۇدىلىرىنى سورىدى:

ـــ چوڭلار بىر يەرگە كەتكەنمۇ، بالام؟

ـــ پىننەخان ئاچامنىڭ جايىغا كەتكەن، ـــ دېدى يۈسۈپ تارتىنىپقىنا. ئاڭغىچە نۇربۇۋى بۇ ئۆيگە كىرىپ سالام بەردى:

ـــ ئەسسالام دادا، ئانا!

ـــ ۋەلەيكۇم ئەسسالام بالام، كېلىڭ، كېلىڭ ، ـــ كېلـ
ـىنى كۆرگەن ئاغىنچىخان ئورنىدىن دەس تۇردى ، ـــ شۇ خا
ـپىلىقتىن كېيىن ئەنسىرەپ تۇرالمايلا كەتتۇق، دادىڭىز شە
ـھەردىن چىققان ھامان ھارۋا جابدۇپ كەينىڭىزدىن كەلدۇق.
بىز ناماقۇل بالام...

كېلىن قېينىنائاتا ـ قېينىنائىسىنىڭ ئالدىدا نېرى ـ بە
ـرى گەپ قىلىشنى ئەپسىز كۆردى، كۆكەرگەن قاش ـ قاپىقـ
ـدىن ئۈيالغاندەك پەس ئاۋازدا:

ـــ مەن داستىخان سالاي ، ـــ دەپ كەينىگە يېنىپ چـ

قىپ كەتتى.

تىنچىق ئىسسىقتىكى يول جاپاسىدا ھېرىپ ـ ئېزىلىپ ئولتۇرغان ئىككىيلەن قۇدىلىرىنىڭ يوقلىقىنى بىلىپ، ئىخ
ـتىيارسىز كۆڭلىگە يامرىغان ئۇمىدسىزلىك تۇيغۇسى ئىچىدە باشقىدىن ھاردۇق يەتكەندەك بولدى. شۇنداقتىمۇ ئەمدى ئۇلار
ـنى ساقلاش، يۇز تۇرانە ئۆزرە ئېيتىپ كېلىنىنى ئېلىپ ئاندىن قايتىش ئەڭ ئاقىلانىلىق بولاتتى.

نۇربۇۋى، يۈسۈپلەر تېخى كىچىك بولسىمۇ، قول ـ قولچە مېھمانلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سالدى، نان ئوشتۇپ، قوغۇن پىچتى. كېلىنچەك تېخى مېھمانلارنىڭ توسقىنىغا قارىماي، قازان ئېسىشقا تۇتۇندى.

بىردەمدىن كېيىن ھۈسىيناخۇن كەتمەن كۆتۈرگىنىچە تالادىن كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۆيدە مېھمان بارلىقىنى كۆرۈپ كەتمەنىنى قويدى، ئالمان ـ تالمان پاچاقلىرىدىكى لايىنى يۇ
ـيۇپ، تىزىغىچە تۇرۇكلۇك تۇرغان ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقىنى تۆۋەنگە چۈشۈرىۋېتىپ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا كىردى:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئاببباسخان ئاكا، ئاغىنچىخان ئاچا، تېچلىق كېلىشتىلىمۇ، ئۆي ئىچى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ساق تۇرىدىمۇ؟

ـــ خۇداغا شۈكۈر ئۈكام ، ـــ مېھمانلار ئىززەت بىلدۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى، ئاندىن يەنە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى ، ـــ ئۆزى
ـڭىز قانداقراق، پىننەخانچۇ؟

ـــ ھە... ھە... ئۇمۇ ساق تۇردى ، ـــ ھۈسىيناخۇن مېھ
ـمانلارنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ گەدىنىنى قاشلىدى ، ـــ شۇغى
ـنىسى بىزدىن كۆڭلى ئاغرىپ قالغانمۇ نېمە، يوقلاڭ گەپ بە
ـلەن ئانىسىنىڭ ئۆيگە يامانلاپ كېتىپتى، بۇگۈن دادام بىلەن

ئانام شۇنى ئەكىلىۋالمىز دەپ كەتكەن، بۇ چاغقىچە يېنىپ كەلمەيۋاتىدۇ، قېيىنئانام قوشۇپ بەرمىدىمۇ ـ يا؟

ـــ قوشۇپ بەرمەيمۇ قالمىغاندۇ ، ـــ دېدى ئاغىچىخان بۇ ئاۋارىچىلىقلاردىن ئەپسۇسلانغاندەك ئاھاڭدا.

ـــ تۇنۇگۈن مەن بارسامغۇ ھازىرلا يېنىپ كېلىدىغاندەك قىلغان، لېكىن خوتۇن كىشىنىڭ گېپى دېگەن ھېلە ـ شىلە بولىدىكەن، دېسە. ناۋادا مەسلىھەتى ئۆزگىرىپ قالغان بولسا، تىكلىشىپ تۇرۇپ قالدىمىكىن دەپ گۇمان قىلىپ قالدىم.

ئوچۇق سۆزلۈك ھۆسىيناخۇن ئۇيان ـ بۇيانىنىڭ پارىڭىنى قىلىپ مېھمانلارنى ئاغزىغا قارىتىپ ئولتۇردى. بىر چاغ بولغاندا دەرۋازا ئالدىدا تۆگىنىڭ پۇشقۇرغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ ئاخىرى كەلدى ، ـــ دېدى بالىلار ئالمان ـ تالمان دەرۋازا ئالدىغا يۈگۈرۈشۈپ. مېھمانلارمۇ خېلى جانلىنىپ، ئورنىدىن قوزغىلىشقا تەمشەلدى.

شۇ ئاخشىمى ھەسەن خالۋاپ بىلەن نازىلخان يامانلاقتا تۇرغان كېلىنى پىننەخانىنى چىرايلىققىنە ئۆيگە ئەكىلىۋالىدى. شۇنىڭغا ئوخشاش ئاببىاسخان بىلەن ئاغىچىخانمۇ كېلىنى نۇربۇۋىنى ئىززەت ـ ئەتىۋارى بىلەن ئارائاۋاتقا ئېلىپ ماڭىدى. قۇمئاۋات بىلەن ئارائاۋاتنىڭ ئاسمىنىدا چاراقلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار بىر ـ بىرىگە كۆز قىسىشتى.

ئالتىنچى باب

33

ئىيۇلنىڭ تىنجىق، جاپالىق كۈنلىرى ئاستا ئۆتمەكتە. يۇرەكنى كاۋاپ قىلىدىغان تومۇز ئىسسىق قۇمئاۋاتنى قاپساپ ئالغان، قىزغۇچ قۇمنىڭ رەڭگىدىكى بىر خىل تۇمان ئاسمان بوشلۇقىغا سىڭدىلىپ تۇراتتى. قۇملۇقتىن كۆتۈرۈلگەن ئوت يالقۇنىدەك قىزىق شامال ھەممە يەرنى قىزدۇرۇپ، كىشىگە ئازراقمۇ ئارام بەرمەيتتى. دەممۇ دەم پەيدا بولىدىغان تەتۇر قۇيۇن قۇملارنى، قامغاقلارنى، قۇرىغان توغراق غازاڭلىرىنى كۆككە سورۇپ، مەھەللىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىنى تىنتىتىغانچە ئاستا ـ ئاستا يىراقلاپ كۆزدىن غايىب بولاتتى. مۇشۇنداق كىلىمات كۆرۈلسە قۇمئاۋاتلىقلارغا ئازراقمۇ ئارام يوق، ھە دېگەندە قارا بوران بېسىپ كېلەتتى، دەھشەتلىك بوراندا كەلكۈن بولۇپ ئاققان قۇم يۇرتقا يوپۇرۇلۇپ ھەممىنى يالماپ يۇتۇۋېتىدىغاندەك قىلاتتى.

يۇسۇپ چاتقاللىق بىلەن قۇملۇقنىڭ ئارىسىدىكى ياۋا چۆپلۈكتە قوي ـ ئۆچكىلەرگە قارىغاچ خىيالغا پاتقان ئىدى. چاتقاللىقنىڭ يۇقىرى تەرىپى كۆز يەتكۈسىز قۇملۇق بولۇپ، قۇملۇقنىڭ تۆۋەن تەرىپى قۇمئاۋاتنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىگە،

كۆجۈم مەھەللىلىرىگە تۇتىشاتتى. قۇملۇق باغرىدىكى ئەگرى - بۈگرى ئېرىقنى بويلاپ ئېقىپ كەلگەن ئازغىنە سۇ قۇمئاۋاتنى كۆكەرتىپ تۇراتتى. تەتىل قىلىپ كەلگەن نەچچە كۈندىن بېرى كۆز ئالدىدىكى دۇنيانى ئەمدى كۆرۈۋاتقاندەك چەكسىز كەتكەن قۇملارغا، قۇملۇق باغرىدا ھال چۈشكەندەك سارغىيىپ تۇرغان ئېكىنزارغا باشقىچە بىر ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قالغان يۈسۈپنىڭ ئۈچىسىدا ھېلىقى كۈندىكى چىرايلىق مەكتەپ فورمىسى يوق ئىدى، ئەكسىچە ئۇ تار ھەم قىسقا كېلىپ قالغان كونا كانۋاي كۆڭلىكىنى كىيىۋالغان، قۇم، توپا - توزاندا چاڭگىلىشىپ كەتكەن چاچلىرىنى پاكىز چۈشۈرتىۋېتىپ، ئاق شاپاق دوپپىسىنى بېشىغا قوندۇرۇۋالغان ئىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇنى كۆرگەن كىشى مۇشۇ قۇملۇق جاڭگالنىڭ پادىچىسىمىكىن دەپ قالاتتى. لېكىن يۈسۈپ ئەمدى بۇلتۇرقى گۆدەك، پەرۋاسىز يۈسۈپ ئەمەس ئىدى. تەتىل قىلىپ مەكتەپتىن قايتىپ كەلگەن ئون نەچچە كۈندىن بېرى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە بۇ زېمىن بارغانچە قۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك، چاتقاللىقنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى قۇم دۆڭلىرى مۇشۇ ئازغىنە ئېكىن يېرىلەرنى بېسىپ كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ، يەنە بىر مەزگىلدىن كېيىن بۇ يەردىكى ھاياتلىق ئىزلىرىمۇ ئۆچۈپ قالىدىغاندەك يۈرىكى پۈچۈلاندى. ئۇ ئوقۇشقا بېرىشتىن ئىلگىرى قۇمئاۋاتنىڭ نېرىسىغا ئۆتۈپ باقمىغان، دادىسى بىلەن بىر - ئىككى قېتىم ناھىيە بازىرىغا بارغىنىنى دېمىگەندە تۇزۇكرەك يۇرت كۆرۈپ باقمىغان ئىدى. شۇڭا ئاشۇ تار نەزەر كۆزى بىلەن قۇمئاۋاتنى يەر يۈزىدىكى ئەڭ گۈزەل، ئەڭ ئاۋات، چىرايلىق يۇرت دېگەن ساددا قاراش بالىلىق قەلبىگە سىڭىپ قالغان ئىدى. دېمىسىمۇ قۇمئاۋاتنىڭ ياز كىرىش بىلەن تەڭ مەي باغلاپ

پىشىدىغان ئۈجمىسى بىلەن ئاجايىپ تاتلىق بولىدىغان ئۆرۈكى، ياز ئوتتۇرىسىدا سارغىيىپ پىشىدىغان يازلىق ئامۇتى بىلەن ئاق ئالمىسى؛ ياز نەۋقىران بولغاندا يېسە تىلنى يارىدىغان قوغۇن - تاۋۇزلىرى، شاپتۇللىرى، ئۈزۈملىرى بۇ يۇرتقا كەلگەن كىشىنى بەمەشكە كىرىپ قالغاندەك تۇيغۇغا كەلتۈرىدۇ. كۆز ئايلىرىدا كىشىلەر يەنە بادام، ياڭاق، چىلان، جىگدىلەرنى قېقىپ قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئاپتاپقا سالىدۇ. كۈزلۈك قوغۇن، ئۈزۈم، ئالما - ئامۇتلارنى ساپىقى بىلەن ئۈزۈپ گەمىگە ئەكىرىپ قىشىچە مېھمان، باردى - كەلدىلەر ئۈچۈن ساقلايدۇ. بالا ئۆيىدىن، يۇرتىدىن ئايرىلغان بۇ بىرنەچچە يىلدىن بېرى قۇمئاۋاتقا سېغىشتۇرغۇسىز دەرىجىدە كاتتا ئاۋات شەھەردە تۇرىدى، ئۇ يەرنىڭ خىل، ئوخشىغان مېۋە - چۈلىرىنى تېتىپ كۆردى، لېكىن ئۇنىڭ تىلىغا ھېچ يەرنىڭ سۈيى قۇمئاۋاتنىڭ سۈيىدەك ئېچىشلىك ، ھېچ يەرنىڭ مېۋە - چۈلىرى قۇمئاۋاتنىكىدەك تاتلىق تۇيۇلمىدى...

يۈسۈپ يۇرتىنىڭ ئۆزگىچىلىكى ۋە ئۇنىڭدىن ۋۇجۇدىغا سىڭىپ قالغان چوڭقۇر مېھرى - مۇھەببەتكە قاراپ بۇ يەرنىڭ نەچچە يۈز يىل جەريانىدا شەكىللىنىپ قالغان ئادەتتىكىچە بىر بوستانلىق بولماستىن، بەلكى يىراق قەدىمدە گۈللەنگەن، بایاشاتلىققا تولغان بىر ماكانىنىڭ سىيماسىنى كۆرگەندەك تۇيغۇغا چۆمدى. گۈللىنىش، بایاشاتچىلىق... ئۇنداق بولسا قېنى ئۇ بایاشاتچىلىق؟ ئۇنىڭ كاللىسىدا ئەزەلدىن ئويلاپ باقمىغان بىر سوئال پەيدا بولدى. سوئالغا يانداشقان توپان، قۇملۇق، ھالاكەت... دېگەندەك ئۇقۇملار مېڭىسىدە چاقماق بولۇپ چېقىلدى. ئىلگىرى ئۇنىڭدا بۇنداق سوئال، بۇنداق تۇيغۇلار پەيدا بولمىغان، پىكىر - خىيالى بۇنچە چوڭقۇرلۇققا،

يىراق زامانلارغا قاناتلىنىپ باقمىغان ئىدى. ئۇ مەكتەپتە چاغدا دەرسلىكتىن ئوقۇغان، ساۋاقداشلىرى بىلەن مۇلاھىزە قىلغان مەسىلىلەردىن جەنۇبىي قۇتۇپتىكى تاشقا ئايلانغان قۇشسىمان دىنوزاۋۇرلارنىڭ قىتئەلەر ئارا كۆچمىگەنلىكىنى ، زېمىنلارنىڭ بىر - بىرىدىن ئاجرىغانلىقىنى ، يەنى يەر قاتلىمىنىڭ، بۆلەكلىرى ئاجرىسا، بەزى بۆلەكلىرى سىغدىلىپ بىرىكىپ، بەزى بۆلەكلەر باشقا بۆلەكلەر تەرەپكە قاچقىتىپ چىقىرىۋېتىلىشى جەريانىدىكى يانار تاغ پارتلاش، يەر تەۋرەش، شۇنداقلا زەنجىرسىمان ئاراللاردىكى ئۆزگىرىش قاتارلىق ئەھۋاللار تۇپەيلىدىن قۇرۇقلۇقتا نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولغانلىقىنى خىيال قىلدى... ئۇنداقتا، بۇ زېمىنىدىكى قۇملىشىش، چۆللىشىش نېمىنىڭ مەھسۇلى؟ كۆز ئالدىدىكى تىلسىمات دۇنياسى، سىرى ئېچىلمىغان شەھەرلەر، توختاۋسىز بېسىپ كېلىۋاتقان قۇملۇق، قۇرۇپ چۆللىشىپ كېتىۋاتقان زېمىن شۇنداق ئۆزگىرىشلەرنىڭ مەھسۇلىمىدۇ؟ بۇ ئۆزگىرىشلەر داۋاملىدا ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ئەسلىدىكى ھاياتلىق بۆشۈكى ۋە ياشاش ئاساسىدىن ئايرىلىپ، ئىپتىدائىيلىققا يۈزلىنىپ، يېڭى قىسمەتلەرگە دوقۇرۇشقانچە قۇم بارخانلىرى ئارا كېزىپ يۈرۈپ ئاخىرى بۈگۈنگە ئۇلاشقانمىدۇ...؟

بالا تەگسىز خىياللار ئىچىدە قۇم بارخانلىرىغا تىكىلگىنىچە كۈننى كەچ قىلدى. ئەتىگەندە كۈن چىقىشتىكى قىزغۇچ قۇملار ئارىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان قۇياشنىڭ ئەمدى غەربىتىكى بارخانلارغا ئاستا - ئاستا باش قويۇۋاتقانلىقىنى كۆردى. قۇم ئۈستىدە زور مىس لىگەندەك قىپقىزىل قىزىرىپ تۇرغان قۇياشتىن قەلب قەسىرىگە بىر ئوت بالقىدى. قەلبىدىن يۇرۇكىگە تۇتاشقان ئوت ئاجايىپ بىر ئىستەككە ئايلىنىپ، ئىختىيارسىز يېلىنجاشقا باشلىدى...

— يۈسۈپ، چوڭ بولساڭ نېمە ئىشلارنى قىلارسەن؟

— ساتار چالىمەن، يۈرتىمىزنىڭ ئەلنەغمىچىلىرىگە ئوخشاش بېيجىڭ، توكيو، لوندون، پارىژ دېگەن يەرلەرگە بېرىپ باياۋان ناخشىلىرىنى ئېيتىمەن ...

— يەنچۇ، باشقىچىرەك بىر ئىشلارنى قىلالايدىغان ئادەم بولغۇڭ يوقمۇ؟

— ياكى مۇئەللىم بولۇۋېتەرمەن - يا...

— ئەمدىچۇ بۈسۈپ، سەن قۇمئاۋاتتىن تۇنجى بولۇپ بېيجىڭغا ئوقۇشقا كېتىۋاتسەن، ئوقۇپ كەلسەڭ قانداق چوڭ ئىشلارنى تەۋرىتەرسەن؟

— ئەمدىمۇ، ئەمدى دوختۇرلۇقتا ئوقۇسامۇ بولىدۇ. دوختۇر بولسام، يۈرتىمىزدا كېسىلى شىپا تاپماي ياش - ياش ئۆلۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەرنى داۋالايمەن!

— باركاللا ئوغلۇم، ئەمدى ئەقلىڭ ئېچىلىشقا باشلاپتۇ.

يۈسۈپ ئىلگىرى ھەمىشە مۇشۇنداق سوئاللارغا دۇچ كېلەتتى. ئۇمۇ كىمگە، نېمىگە ھەۋەس قىلغان بولسا، ئۆزىنىڭ بىلگىنى بويىچە شۇنى دەپ كەلگەن ئىدى. بۈگۈن كۆز ئالدىدىكى رېئاللىققا قاراپ، كىچىككىنە يۈرىكىدە ئىختىيارسىز باشقىچە بىر ئوت يېلىنجىدى. بۇ ئوت مۇھىت، ئېكولوگىيىگە ھەۋەس قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار غايىنىڭ تۇنجى يانغىنى ئىدى. ئۇ كۆز ئالدىدىكى قۇملۇقنىڭ سىرى ھەققىدە ئويلىنىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى.

خىياللار قاينىمىغا غەرق بولغان بالا ئۆچكىلەرنىڭ ئەتسىز مەرەش، پىتراشلىرىدىن چۆچۈپ ئۆزىگە كەلدى. كۈنپېتىشتىن بېسىپ كېلىۋاتقان قارا بوراننىڭ شەپىسىنى كۆرۈپ،

ۋۇجۇدىغا غىل - پال بىر قورقۇنچ ياماشتى. ئەمما ئەقلىگە كەلگەندىن بېرى بۇنداق بورانىنى تولا كۆرگەن بالا تېزدىن ئەسلى قورقۇمسىزلىقىغا قايتىپ، تەمكىنلىك بىلەن پادىنىڭ ئالدىنى توردى. بۇرۇن ئۆزىگە يادا بولۇپ كەتكەن «چىگ-چىگە»، «قاش-قاشە» لەر بىلەن پادىنى جەم قىلىپ، مەھەللىگە ھەيدەپ ماڭدى. ھاسىراپ-ھۆمىدەپ كەتكەن ھەسەن خالۋاپ تەڭ يولدا ئۇنىڭغا ئۇچراشتى.

— ياندىكىمۇ بالام؟ — ئوغلىنى كۆرگەن دادا بىر خىل خۇشلۇق بىلەن سورىدى.

— ھەئە، دادا.

— پادىدىدىن چۈشۈپ قالغانلىرى يوقتۇ؟

— يوق، دادا.

— سۇ نۆۋىتى ساقلاپ كۆچۈرمە بېشىدىن كەلسەم، ئاناڭ مال باققىلى كەتكەن دېدى، كېلىۋاتقان بورانىڭ شەپىسىنى كۆرۈپ بەدەر ئالدىڭغا يۈگۈرۈشۈم، ئەمدى ئۆزۈڭنى بۇنداق جاپاغا سالما جۇمۇ، سەن ئەمدى بىزگە مېھمان.

— مەن سىلەرگە مېھمان بولسام، ئۆچكە - قويلىرىم ماڭا مېھمان، دادا. مەن ئۆزۈم باققان ئۆچكىلىرىمنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇش بولدۇم. تېخى ئۆچكىلىرىمۇ مېنى ئونتۇپ قالماپتۇ. قولۇمدىن يەم تاما قىلامدىكىن تاڭ، پات - پات يېنىما كېلىپ قوللىرىمنى ھىدلاۋاتىدۇ.

— بۇ جان - جانىۋارلار سېنى قانداقمۇ ئونتۇپ قالسۇن بالام، سەن كەتكەندىن كېيىن مەن جېنىمدا سېنى سېغىنىپ كەتسەم، ئاشۇ پاقلانلىرىڭنىڭ باش - كۆزىنى سىلاپ قولىقىغا پىچىرلاپ قالغان يېرىم بار...

— ھە؟

— چاققان ماڭ، قارا بوران بېسىپ كەلدى!

كۈچلۈك بوران، دەھشەتلىك ھۇۋلاش يۈرتنى بىر ئالدى. ئاتا - بالا ئىككىيلەن پادىنى ھەيدەپ، ئۆزىنى بوسۇغىدىن ھويلىغا ئاتتى.

توك توختىغان، زۇلمەتتەك قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قارا چىراغنى ياندۇرۇپ ئولتۇرۇپ ئىچىشكەن كۆجە ئاش قۇم دانچىلىرى بىلەن قونتۇلۇپ چىشلارىدا گىرىچلايتتى. بوران توختاۋسىز ھۇۋلاپ تۇرغان، ئالەم-جاھان قاراڭغۇلۇقتا مەھكۇم بولغاچقا، ھەممەيلەن ئىشىك، تۆشۈكلەرنى تاقاپ بالدۇرلا يېتىپ قېلىشنىڭ كويىغا چۈشتى. يېقىندىن بېرى ئىشتىھاسى تۇتۇلۇپ ساقسىز بولۇپ قالغان پىنىنەخانمۇ ئوپۇل - توپۇل قازان بېشىنى بېسىقتۇرۇپ ھۇسىناخۇننى شەرەتلىگىنىچە ھۇجرىسىغا چىقىپ كەتتى. يۇسۇپ دادىسى خۇپتەن نامىزىنى ئۆتىگىچە قارا چىراغ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ خاتىرە يازدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئانىسى دادىسىنىڭ ئورنىغا ياندىپ سېلىپ قويغان يوتقانغا كىرىپ ياتتى. ئۇ تەتىل قىلىپ كەلگەندىن بېرى دادىسى: «بىر - ئىككى ئاي بولسىمۇ سەن بىللە يېتىۋالاي بالام» دەپ بىر ئۆيدە يانمۇ يان يېتىۋاتاتتى.

نەچچە كۈندىن بېرى ئاتا - ئانىسىنىڭ ئالدىدا تارتىنغاندەك كەمسۆز يۈرگەن بالا بۇگۈن دادىسى يېنىغا كېلىشى بىلەن قۇمدەك ئۇششاق سوئاللارنى سوراشقا باشلىدى:

— دادا، بىزنىڭ قۇمئاۋات بۇرۇنمۇ مۇشۇنداق چۆلمىدى؟

— نېمە؟ — ئەمدىلا چىراغنى پۈۋلەپ ئۆچۈرگەن دادا ئوغلىنىڭ سوئاللىدىن ھەيران قالدى، — مەھەللىمىز قانداقلارچە كۆزۈڭگە چۆل كۆرۈنۈپ قالدى، بالام؟

— ياق، چۆل كۆرۈنگىنى ئەمەس، — دېدى بالا دادىسىدىن

نىڭ كۆڭلىنى ئاياپ ، ــ بۇ ئەتراپ بۇرۇندىن مۇشۇنداق قۇمـ
لۇقمىدى دېمەكچىمەن.

ــ ھە... مۇنداق دېگىنە. لېكىن چۆل دېسەڭ كۈپۈرلۈق بولىدۇ، جۇمۇ!

ــ نېمىشقا ؟ ــ بوراننىڭ گۈرۈلدىشى ئىچىدە بالىنىڭ ئاۋازى ئاران ئاڭلاندى.

ــ بۇ، ياراتقان ئىگەمنىڭ نەزىرى چۈشكەن بەھىش ئىـ
چىدىكى ئۇلۇغ يۇرت.

ــ ھە ... ــ بالىنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ، ــ
مەن ئۇنداق ئاڭلىمىدىمغۇ، ئىچكىرىدە بەزى كىشىلەرنىڭ
بىزنىڭ يۇرتىمىزنى بارسا كەلمەس يول، ھالاكەت دېگىزى، دې
گەندەك ياماں ئاتاقلار بىلەن ئاتىغىنىنى ئاڭلىدىم.

ــ شۇم ئېغىزلىق قىلما بالام ! ــ ئاتا بىردىنلا ئوغلىغا
ئاچچىقلىنىپ كەتتى ، ــ بۇ بولمىغۇر ئادەملەرنىڭ تاپقان
گېپىي. يۇرتىمىزنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن توغراق مازارىدىكى ھەزرەت
پىرنىڭ قەبرىگاھى بەيتۇل ھەرەمىدىمۇ زىكىر قىلىنارمىش.
ئۇلۇغ ھەزرەت پىرنىڭ ھەرەمىدىكى ئىخلاسمەنلىرى: «بۇ ئۇمـ
رىمىزدە قۇمراباتقا بېرىپ ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ قەبرىگاھىنى
بىر قېتىم تاۋاپ قىلىۋېلىشىمىزغا نېسىپ بولارمۇ» دەپ بىز
تەرەپلەردىن بارغانلارنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىغا ئېسىلىپ يۈم ـ
يۈم ياش تۆكەرمىش ... ــ بالا گەپ قىلمىدى. ئۇ يەنە ئويلـ
مىغان يەردىن سۆزلەپ سېلىپ دادىسىنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ
قويۇشتىن قورققان ئىدى. ئەمما ئاتا ئاچچىقىدا بالىسىغا ئىتـ
تىكلا تەنبىھ بېرىپ سالغىنىغا ئەپۇ سورىغاندەك ياندۇرۇپ
سورىدى ، ــ بۇرۇنقى ئىشلارنى نېمىدەپ سوراپ قالدىڭ،
بالام؟

ــ بىلگۈم كەلدى، مەن كۆرگەن يەرلەردە سۇ ناھايىتى
مول ئىكەن، ھۆل ـ يېغىن ھايالسىز دېگۈدەك يېغىپ تۇرىدـ
كەن. مەكتەپتىن قايتىپ كەلگىچە يول بويىدا كىشىلەرنىڭ
سۇلۇقلار ئىچىدە مايسا كۆچۈرۈۋاتقىنىنى كۆردۈم. قارىسام
ھەممە يەر يېشىللىق...

ــ نېمە، مايسا كۆچۈرۈۋاتقان، دېدىڭما؟ ئەمىسە شال كۆـ
چۈرگەننى كۆرگەن ئوخشايسەن بالام! ئىلگىرى بىزنىڭ مۇشۇ
يەرلەردىمۇ شۇنداق شال كۆچۈرەتتۇق، شال ئۆستۈرىدىغان
سۇلۇق يەرلەر شۇنداق كەڭرى ئىدى.

ــ قۇمئاۋاتتىمۇ شال كۆچۈرگىدەك سۇ بارمىتى دادا ؟

ــ ھەيرانلىق، ھايا‌جان ئىچىدە يۇسۇپىنىڭ ئاۋازى بوراننىڭ
گۈركىرىشىنى بېسىپ كەتتى.

ــ شۇنداق، ھەر يىلى شال كۆچۈرىدىغان چېغىمىزدا
دادام رەھمىتى سۇدا ئىشلەپ سوغىشىپ قالىسىلەر بالام، دەپ
ئاتايىن قوي سويۇپ، ئانامنى قىچا ياكى زاغۇن يېغى بىلەن پو ـ
لۇ دۇملەشكە بۇيرۇيتتى. بىز قىن ـ قىنىمىزغا پاتماي چېپىپ
يۈرۈپ شال كۆچۈرۈپ، چوڭلارنىڭ جاپاسىنى يېنىكلىتەتتۇق.
ئىش تۈگىگەندىن كېيىن دادىمىز بىلەن بىر داستىخاندا، بىر
لىگەندە ئولتۇرۇپ ئىشتىھا بىلەن پولۇ يەيتتۇق. مەن كىچىكـ
لىكتە ئاشنى چېچىپ قويسام، ئانام ھۇي ئاغزى پۇچۇق چۈجە،
ئاشنى چاچماي يە، بولمىسا ساڭا ئەمدى ئاش يوق، دەپ كايىپ
كېتەتتى.

ــ چۈجە؟

ــ ھەئە.

ــ ھى... ھى... نېمە دېگەن قىزىق ... ــ بالا بىردەم
خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قالدى ، ــ كېيىن يەنە سورىدى،

— ئۇ چاغلاردا شال ئوخشامتى؟

— ئاجايىپ ئوخشايتتى، بالام.

— ئەمىسە ھازىرچۇ؟

— نېمە، ھازىر؟...

— ئاشۇ شال ئۆستۇرىدىغان سۇ، شاللىق يەرلەر قېنى؟

— نېمە ئاندىق تەتۇر توخۇناق گەپلەرنى سوراۋېرىسىلەر بالامەي؟ ياكى ېيجىڭدىكى خەنسۇ مۇئەللىملىكلار مۇشۇنداق نەدىكى پاسار باسماس گەپلەرنى سوراشنى ئۆگەتتىمۇ ـ يا سەلەرگە؟

— ئۇنداق ئەمەس ، — دېدى يۇسۇپىنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ، — بۇرۇنقى ئىشلارنى بىلىپ قويسام زېيىنى بولماس دەيمەنغۇ شۇ.

— دەپ كەلسەم بۇ بەك جىق گەپ بالام ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئۇلۇغ بىر تىنىۋېلىپ، — مېنى خەتنە قىلدۇرغان يەلى كوپېراتسىيەنى قۇردۇق، قۇمئاۋاتلىقنىڭ ئىگىلىكىدىكى ھەممە يەرلەرنى خەلق كوممۇنىسىغا ئۆتكۈزۈۋالدۇق. بۇ مەزگىلدە يەنە چوڭ ـ كىچىك، ئېر ـ ئايال ئەمگەك كۈچى مەركەزلەشتۈرۈلۈپ يەر كېڭەيتتۇق. يۈرت ئىچى بىلەن قۇملۇق ئوتتۇرىسىدىكى ئەگرى ـ دوناي توغراقلارنى چىقىرىپ تاشلاپ، پارچە ـ پۈرات يەرلەرنى كەڭرى ئورمانغا ئۆزگەرتتۇق. يەرلەرنىڭ زېيىنى قاچۇرۇپ، شۇ چاغلاردا ئېھتىياج كەڭ بولغان بۇغداي، قوناق، كېۋەزلەرنى تېرىدۇق.

— شال كۆچۈرۈش ئىشىچۇ؟ بىزنىڭ قۇمئاۋاتتا ھەممە ئادەم پولۇغا ئامراق تۇرسا...

— كېيىنچە يەرلىرىمىز بارغانچە سۇغا قانماس بولۇپ كەتتى، شۇنداق بولغاندىكىن نەدىكى شال ـ گۈرۈچ بالام، ئۇ...

— ئېچىلغان يەرلەرچۇ؟ مەن ئەقلىمگە كېلىپ قۇمئاۋاتتا ھېچبىر سالالاشتۇرۇلغان كەڭرى ئېتىزلارنى كۆرمىدىمغۇ؟

— كېيىن زورلاپ ئاچقان يەرلىرىمىزنى تامامەن دېگۈدەك قۇم بېسىپ كەتتى، بالام! — ئاتىنىڭ ئېچىنىش ئاھاڭىدىكى سۆزلىرىنىڭ ئاخىرىنى بوران يۇتۇپ كەتتى.

— ھېلىقى ئايكۆلچۇ؟

— ئۇ كۆلىمىزنىڭ تېگى كۆرۈنۈپ قېلىپ قۇرۇپ كەتتى.

— نېمىشقا؟

— كۆلگە سۇ ئېشىنالمىدۇق، بالام.

— كۆلنىڭ بېلىقلىرىچۇ؟

— لايدانغا چىقىپ قۇرۇپ قالغان ئاشۇ بىچارە بېلىقلارنىڭ بىزدە ھېلىھەم قىساسى بار!

— توغراقلىقىنىكى ياۋا تۆگە، كىيىك، تۈلكە، ياۋا توشقان، ئۇچار قاناتلارچۇ، ئۇلار نەگە كەتتى؟

ئاتا ئۇخلاپ قالغاندەك بىردەم جىمىپ قالدى، كېيىن نارازى بولغاندەك بىر ئاھاڭدا سورىدى:

— نېمە ئاندىق تۇگىمەيدىغان گەپ بالام، بۇ؟

— مۇئەللىم بىزگە يۇرتۇڭلارنىڭ قىيابېتى، تەرەققىياتى، مۇھىتى، سىلەر كېيىن كۆرگەن جايلار بىلەن بولغان پەرقى ھەققىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ ماقالە يېزىپ كېلىڭلار، دەپ تاپشۇرۇق بەرگەن. شۇڭا سىزدىن، ئۇرۇق ـ تۇغقانلاردىن ئۇنى ـ بۇنى سوراپ چوڭقۇرراق تەكشۈرۈپ، ئۆگىنىپ بىرنەرسە يازاي دەيمەن.

— يەنە بىر دەڭلا بالام، ئۇ گەپنى؟ ! — ھەسەن خالۋاپ بىر ئىشتىن ئەنسىرىگەندەك ئورنىدىن تۇردى. تەكىي بېشىنى

سىلاپ ـ سىيپاپ يۇرۇپ سەرەڭگىنى تېپىپ چىراغ ياقتى، ـــ خىيالىڭلاردا مۇشۇ گەپلەرنى ئەسەلەرگە كۆتۈرۈپ بارماقچىمۇ سىلە؟ ـــ ئاتىنىڭ چىرايى تاتارغان، گەپ ـ سۆزلىرى تاققا ـ تۇققۇ ئىدى. دادىسىنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ كەتكەن بالا جىم بولۇۋالدى.

ـــ دېگىنە، شۇ خىيال بىلەن مەندىن گەپ كوچىلىغانمىدىڭ؟

كىرىسىنىڭ ئىسىنى پۈرقىرىتىپ تۇرغان قارا چىراغ سۇس پىلىلداپ تۇراتتى. بوران ئۆينىڭ ئۆگزىسىنى ئېچىۋەتكىدەك گۈركىرەيتتى. بالا ئاتىسىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەستىن قارا چىراغقا تىكىلگىنىچە تۆگۈلۈپ ياتاتتى. قەلبىدە پەيدا بولغان تۇيغۇلار بوران بىلەن تەڭ ھەريان ئۇچاتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ تالاغا چىققۇسى، بوران بىلەن تەڭ چەكسىز قۇملۇق باغرىنى كەزگۈسى كەلدى. غەزىپى ئۆرلەپ قالغان ئاتىسى بولسا قۇلىقىنىڭ تۈۋىدە توختىماي سۆزلەۋاتاتتى:

ـــ ئەجەب ئىمانىمنى ئېزىقتۇردۇڭ ـ يا بالام، خىيالىڭدا مەندىن گەپ ئېلىپ بېيجىڭغا كۆتۈرۈپ بېرىپ نېمە پايدا كۆرەرسەن، سەن؟

بالا ئۇندىمىدى. ئۇنىڭ نېمىشقىدۇر قاقاس قۇملۇققا ئوخشاپ قالغان ناتونۇش قەلبىدە بوران ھۆۋلىماقتا ئىدى.

ـــ سىز تېخى كىچىك، بالام، بېشىڭىزدىن ھېچقانچە ئىش ئۆتمىدى ، ـــ دېدى ئاتا بالىنىڭ روھىي كەيپىياتىغا قاراپ بىرئاز يۇمشاپ، ـــ شۇڭا مۇشتۇمدەك تۇرۇپ كەلسە ـ كەلمەس ئىشلارغا ئارىلىشىپ يۈرمەك. بولۇپمۇ قۇمئاۋاتتا بولغان ـ بولمىغان ئىشلارنى خەقنىڭ يۈرتىغا بېرىپ سۆزلەشتىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىڭ. ئەتە يۈرتىمىزنىڭ جامائىتى قۇملۇق

نىڭ ئېتىكىگە چىقىپ ئىككى رەكەت تىلاۋەت نامىزى ئوقۇماقچى، سىزمۇ كەينىمىزدىن بېرىپ بىزگە قېتىلىڭ.

ـــ تىلاۋەت نامىزى ؟ ـــ دەپ ھەيرانلىق بىلەن بېشىنى كۆتۈردى بالا ، ـــ ئۇ قانۇنسىز دىنىي پائالىيەت ئەمەستۇ؟

ـــ ياق، ئۇ دېگەن بۇرۇندىنلا بار بولغان ئۆرپ ـ ئادەت، بىز ئىلتىجالىق كۈز ياشلىرىمىز ئارقىلىق ئاسماندىن يامغۇر تىلەيمىز. بۇ يىل ئىرىپ مۇشۇ كەمگىچە قۇمئاۋاتتا بىر تەممۇ قار ـ يامغۇر يېغىپ باقمىدى ئەمەسمۇ! شۇنداق قىلساق، تىلىكىمىز ئىجاۋەت بولۇپ يامغۇر يېغىپ،زىرائەتلىرىمىز ئوخشىسا، ھۆكۈمەتكىمۇ ياخشى بالام.

ـــ ماقۇل ئەمىسە، مەنمۇ بېرىپ كۆرۈپ باقاي.

ـــ كۆرۈپ باقاي ئەمەس، سىزمۇ تىلاۋەت قىلىڭ! بۇ مۇشۇ زېمىنغا كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ھەر بىر كىشىنىڭ بۇرچى، بالام!

ـــ ماقۇل.

34

جۇمە نامىزىدىن يانغان جامائەت مەھەللىدىن چىقىپ، قۇملۇق ئېتىكىگە سەلدەك ئاقتى. چېھرىدە مىڭ يىللىق ھەسرەت ـ نادامەت قېتىپ قالغان بۇ كىشىلەر يۈزىگە ئوت بولۇپ ئۇرۇلۇۋاتقان تىنجىق ئىسسىقتا، لەۋلىرىنى بوش مىدىرلىتىپ دۇرۇت ئوقۇغىنىچە تۇخۇم پىشىدىغان قوقاستەك قىزىق.قۇملۇقتا سەپ تۈزمەكتە ئىدى.

جامائەتنىڭ قۇملۇق تەرەپكە كېتىۋاتقىنىنى كۆرگەن ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ئەركەكلەرنىڭ ھەممىسى قىلىۋاتقان ئىشىنى،

مېڭىۋاتقان يولىنى تاشلاپ ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوملۇققا كەلدى. دادىسىنىڭ گېپى بويىچە كىشىلەرگە سوغدىشىپ يېتىپ كەلگەن يۈسۈپمۇ جامائەتنىڭ ئارىسىدا تۇرغان ئاكىسى ھۇسىناخۇنۇنىڭ يېنىغا سىغدالدى. بېشىغا سەللە يۆگىۋالغان دادىسى بولسا ھەممىنىڭ ئالدىدىكى رەتتە تۇرغان ئىدى. يۈسۈپ كۆڭلىدە ئۆزىنىڭ مەكتىپىدىكى مەيدانغا توپلىنىدىغان ساۋاقداشلىرى بىلەن بۇ يەردە تۇرغان جامائەتنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، كۆز ئالدىدىكى بۇ كىشىلەرنى تۆت يۈزدىن ئاشارمىكىن دەپ تەخمىن قىلدى.

كەنت تەرەپتىن كېلىدىغانلارنىڭ ئايىغى بېسىققاندا، جامائەت ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ كەينىدە تۇرۇپ بىردە قۇلىقىنى تۆپ، بىردە ئاسمانغا قاراپ، بىردە ئىككى تەرەپكە سالام قىلىپ تىلاۋەت نامىزىنى ئوقۇدى. نامازدىن كېيىن، چوڭ ئورالغان ھەيۋەتلىك سەللىسى، مەيدىسىگە بىر كەلگەن ئاپئاق ساقىلى بىلەن كىشىگە تولىمۇ سۈرلۈك كۆرۈنىدىغان ئىمام ئاخۇنۇم ئۇنلۈك ئاۋازدا مۇناجات ئوقۇپ قۇمئاۋاتقىنىدا مۆمىنلەرنىڭ تىلىكىنى يارىتقۇچىغا يەتكۈزدى ھەم بىردىنلا ئۇن سېلىپ يىغلاپ، ئۆزىگە ئىخلاس قىلىپ تۇرغان جامائەتنىڭ يۈرىكىنى ئەزدى. جامائەت خۇددى ئىمام ئاخۇنۇمغا ئەگىشىپ خور ئېيتىۋاتقاندەك ئۇنلۈك ئاۋازدا مۇناجات ئوقۇدى. بايرامغا تەييارلىق قىلغان ئوقۇغۇچىلار ئالدىن مەشق قىلىۋالغان خورغا ئوخشاش بىر ـ بىرىگە جۈر بولۇپ ئۇلغىيىپ كەتكەن ياشۇراق ئاۋازدىن ، قۇملۇق باغرىدا ئاجايىپ بىر ئەكس سادا پەيدا بولىدى.

جامائەت ئارىسىدا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرغان يۈسۈپ خىيالغا چۆكتى: «چېھرىدىن تۇپا يېغىپ تۇرغان بىزنىڭ بۇ

ئادەملەرنىڭ ئادەتتە روھى ئۆلگەندەك، قەلبى قۇپقۇرۇق تۇرغانىدەك كۆرۈنگەن بىلەن، ئەمەلىيەتتە يۇرىكىدە باشقا بىر دۇنيا بار ئىكەن ئەمەسمۇ! مەن تەتىل قىلىپ كېلىپ ئېتىز ـ ئېرىق بويلىرىدا، پادا باققان يەرلەردە كۆرگەن ھەر بىر كىشىنىڭ چېھرىگە، تۇرقىغا قاراپ بىزنىڭ بۇ ئادەملەرگە نېمە بولغانىدۇ، ئۇلارنىڭ تۇرقىلا ئادەمدەك ياكى ئۇلار قۇملۇقتا قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالغان توغراقلا ئايلىنىپ قالدىمۇ، دېگەن سوئال يالت قىلىپ كاللامدىن كەچكەن، لېكىن بۇ گەپنى ھەرگىزمۇ ئاغزىمدىن چىقىرالمىغان ئىدىم. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇلار ھەر ھالدا توغراقتەك قۇرۇپ قالماپتۇ، ھېسسىيات، ئارزۇ ـ ئىستەكلەر ئىلكىدە ياشاۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ شۇ تاپتا تىلاۋەت قىلىمىز دەپ قىلىۋاتقان ئىشى مېنىڭ ھەم بۇگۈنكى زامان كىشىلىرىنىڭ نەزىرىدە سېپى ئۆزىدىن سىراقلىق، خۇراپاتلىق بولار. ھالبۇكى، بۇنى خۇراپاتلىق دېگەندىن كۆرە ھالاكەتتىن قۇتۇلۇش يولىنى ئىزدىگەنلىك دېگەن تۇزۇك. ھەرقانداق ئىش ئارزۇ ـ تىلەك ئارقىلىق رويابقا چىقىدىغۇ. مۇشۇ مەندىن ئېيتقاندا، قۇمئاۋاتلىقلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا بىر خىل گۈزەل روھىي دۇنيا بار. ئۇلار ئۇنىڭدىن كېيىن تىلىكىمىز چوڭ قۇم ئىجاۋەت بولىدۇ، دېگەن ئىشەنچ بىلەن ئۆز تىرىكچىلىكىنى داۋاملاشتۇرىدۇ، يامغۇر ياغقىچە قولىدىن كەلگەنلىكى ئالاللارنى قىلىپ كېۋەز، قوناق مايسىلىرىنى، دەل ـ دەرەخلەرنى قۇنقۇزۇشقا تىرىشىدۇ. تەبىئەتمۇ ئۇلارنىڭ ھىممىتىگە شەپقەت قىلىپ، سۇغا چاڭقىغان بۇ زېمىنغا ۋە بۇ زېمىندىكى ئارزۇلۇق يۇرەكلەرگە شىپالىق يامغۇرىنى ياغدۇرىدۇ...»

سەپ ئىچىدىن بىرىنىڭ مۇناجات ئوقۇپ ئۇن سېلىپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. تونۇش ئاۋازدىن قۇلىقى سەگەك

لەشكەن يۈسۈپ ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتقان كىشىگە قارىدى. كۆز ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرغان دادىسى جامائەتكە قوشۇلۇپ ئۇن سېلىپ يىغلىغانچە تىلاۋەت قىلىۋاتاتتى:

— ئى ياراتقان ئىگەم، ھەممىنى بىلگۈچى ھەم مۇشكۈل-لەرنى ئاسان قىلغۇچىمىز ئۆزۈڭدۇرسەن. سەن بىزنى ياشاشقا نېسىپ قالغان بەھىش ماكانىمىز قۇمئاۋات ئەقلىمىزگە كەل-گىنىمىزدىن بېرى سۈيى ئەلۋەك، يەرلىرى مۇنبەت، باغلىرى جەننەت ئاۋات يۇرتلارنىڭ جۇملىسىدىن ئىكەن. كىشىلەر كەت-مىنىنى كۆتۈرۈپ ئېتىز - باغلارغا ئىش - ئەمگەككە چىققۇ-دەك بولسا، بېشىدا خۇشناۋالىق قۇشلار سايراپ نەغمە - ناۋا قىلىشىدىكەن، ئەتراپىدا قوزا - ئوغلاقلار سەكرەپ سەيىر قە-لىپ ئامراقلىقىنى كەلتۈرەركەن. بېلىقچىلار قېيىقىنى ھەيدەپ ئايكۆلىنىڭ زۇمرەتتەك سۈيىدە ئۈزسە، سۇ بېتىگە ئوخچۇپ چىققان بېلىقلار ئۆزىنى ھەريان ئاتازكەن... ئارىدىن يېرىم ئەسىرچە ۋاقىت ئۆتتى، مانا كۆز ئالدىمىزدا چەت - چۆرىسە-گە كۆز يەتمەس ئايكۆلدىن دېرەك يوق، بارخان - بارخان قۇم دۆۋىسى، قۇم توزانلىرى ياشلانغان كۆزلىرىمىزگە تىقىلىپ تۇرۇپتۇ. تۆت ئەتراپى توغراق، شال، بۇغداي ئېتىزلىرى بىلەن قورشىلىپ تۇرغان ئايكۆل بەختسىز بەندىلەرنىڭ كۆز يېشى-دەك ئاستا - ئاستا قۇرۇپ كەتتى. توغراقلارنىڭ يوقىلىشىنى كۆتۈپ تۇرغاندەك دەۋرەپ تۇرغان قۇم دۆڭلىرى يۇرتنى بېسىپ كېلىپ ئايكۆلنى تىندۇرۇپ بولدى. قىشمۇ ياز لۆمشۇپ پەۋەس سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان قۇمئاۋات ئۆستىگى مانا ئەمدى بىلەكتەك سۇ ئاقمىغان ئېرىققا ئايلىنىپ، يەرلىرىمىز يىل بويى سۇغا قانماي ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. مانا بۇ يىل تاپالمىغانلىرىمىز ئۇچ سۇ بىلەن، تاپالمىغانلار ئىككى سۇ بىلەنلا بۇغدايلارنى ئورۇغان

بولغاچقا، باشاقلارنىڭ دېنى تولماي ھوسۇلىمىز كەملەپ كەت-تى. كۆرۈپ تۇرۇپسەن ئىگەم، يەر - جاھان كۆندىن - كۈنگە ئىللىپ قىش پەسلى قىشتەك بولماي، قار - مۇزسىز ئۆتۈپ كېتىدىغان، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئەتىياز كېلىپ ھايالسىزلا كوھىقاپنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ يۇرتنى قۇم - بوران باسىدىغان، ھۆل - يېغىندىن لەسەر يوق، كۈندە قۇم - توپا ياغىدىغان بىر زامان بولۇۋاتىدۇ. مانا بىز تىرىشىپ - تىرمىشىپ ياشاۋاتقان بۇ بىر يىلنىڭ ئىككى يۈز كۈنى ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئىككى يۈز كۈننىڭ تەڭدىن تولىسىدا بوران چىقىپ توپا ياغقان بولغاچقا، زەپ - زىرائەتلىرىمىزنىڭ يوپۇرماقلىرى قېلىن چاڭ - توزان ئىچىدە كېسەل تەگكەندەك سولىشىپ سالپىيىپ قالدى. كېۋەز مايسىلىرىغا كېسەل تېگىپ پىت بېسىپ كەتتى. يۇرت ئەترا-پى، دالىلاردا پادا باققىدەك يەرمۇ ئازلاپ، ھەممە يەر قۇرۇپ قاغجىراپ قىزغۇچ قۇمنىڭ رەڭگىدە بوزىرىپ تۇرىدۇ...

بىلمەپتىمىز ئىگەم، بىز ئەقىلسىز بەندىلىرىڭ بىلىپ - بىلمەي نادانلىق قىلىپ قويدۇق. سەن بىزگە ئاتا قىلغان ھەم-مە نېمىسى تەل بەرىشتەك ئۇلۇغ زېمىنىڭ قەدىرگە يەتمەي، زېمىنىڭ نەملىكىنى قوغداپ تۇرغان ئانا توغراقلارنى پالتا - كەكىلەر بىلەن چاناپ ۋەيران قىلدۇق. بەخۇدۇك ياشاۋاتقان ئۇچار قاناتلارنىڭ ئۇۋىسىنى بۇزدۇق، تويماس نەپسىمىز ئۈچۈن قولىمىزغا ياچاق، يەل مىلتىقلارنى ئېلىپ جانلىقلارنى قوغلاپ ئۇرۇپ - سوقۇپ، ئېتىپ، تۇتقانىنى تۇتقان يەردە تېرىسىنى تە-تۇر سويۇپ كاۋاپ قىلىپ يەۋەتتۇق. يېگەننى سىڭدۈرەلمەي شەيتانىڭ كەينىگە كىرىپ توغراقلىقلاردا، قوناقلىقلاردا ئۆت-كۈزگەن گۈناھلىرىمىزنى يۇيۇش ئۈچۈن ئايكۆلنىڭ سۈيىنى بۇلغاپ غەزىپىگىنى كەلتۈردۇق... شۇنىڭ بەدىلىگە ھالا بۇگۈن-

كى كۆنگە كەلگەندە ئۆزىمىزمۇ تۇيمايلا مۇشۇ كۆنگە قالدۇق. شۇڭا، بۈگۈن بىز ئەھلى جامائەت مۇشۇ قاقاس قۇملۇققا — ئوچۇقچىلىققا چىقىپ، قۇرغان كۆز ياشلىرىمىز بىلەن ئالـ ـدىڭدا گۇناھىمىزنى تىلەش بىلەن سەندىن يامغۇر تىلەۋاتىمىز. ئۇلۇغ ئىگەم، بىزنىڭ ئالدىڭدا ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىمىز يالـ ـغۇز بۇلا ئەمەس، قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىمىزنى سۆزلەۋېرىشكە تىلىمىز كۆيىدۇ، يۈزىمىز ئۆيۈلىدۇ. بىز قۇمئاۋاتلىقلار ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ كوھىقاپنىڭ ئاغزىدا تۇرغانلىقىمىزنى تۇيۇپ گۇـ ـناھىمىزنى تىلەش ئۈچۈن تىلاۋەت قىلىپ تۇرۇپتىمىز. سەندىن ئۆتۈندىغىنىمىز، بىزنى بەندەم دېسەڭ كۆيۈۋاتقان، قاغجىرا ـ ـغان يۈرىكىمىزگە ھاياتلىق يامغۇرۇڭنى سېپىپ بىزنى ھالاكەت گىرداۋىدىن قۇتقۇزۇپ قالغايسەن...

دادىسىنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ يۇسۇپنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلـ ـدى. ئىچ ـ ئىچىدىن يۇرەك باغرى ئېزىلىپ، كىشىگە مۇلايىم تۇيغۇ بېرىدىغان قوي كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياشلار تۆكۈلـ ـدى.

— سەن نېمىگە ماڭقاڭنى ئېقىتىسەن؟ ! — دېدى يۇسۇپـ ـنىڭ يېنىدا تۇرغان ھۇسىناخۇن ئۇنى جەينىكى بىلەن نو ـ قۇپ، — قۇمئاۋاتنى سەن قۇرۇتۇپ قويغانمىدىڭ ـ يا ؟ — يۇسۇپ قۇلىقىنىڭ تۈۋىدە كۇسۇرلىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ يانغا بۇرۇلدى. ئاكىسى ئۇنى مازاق قىلغان ئاھاڭدا بىر نېمىلەرنى دەۋاتاتتى ، — دادام مۇنەججىملىك قىلىپ «قىلدۇق، ئەتتۇق» دېگەن بىلەن ھەممە ئىشنىڭ ئىگىسى بار، قۇمئاۋاتلىقنىڭ ئۆز مەيلىچە ئۇنداق قىلىشقا بېشى ئون ئەمەس !...

كەنت تەرەپتىن گۇركىرەپ كەلگەن موتسىكلىت پۇتۇن ئىخلاس بىلەن تىلاۋەت قىلىۋاتقان جامائەتنىڭ دىققىتىنى

چاچتى. كىشىلەر بېشىنى كۆتۈرۈپ، قىزىل خورازدەك پار ـ قىراق، سۆلەتلىك موتسىكلىتى قۇمغا پېتىپ قالغان كىشىگە كۆز تاشلىدى. كەلگەن كىشى غوجىخان سېكرېتار بولۇپ، جا ـ مائەتكە مۇھىم بىر ئىشنى يەتكۈزگىلى كەلگەندەك قىلاتتى. غوجىخان قۇمغا يېتىۋالغان شەيتان ئېشىكىنى تاشلاپ ھا ـ سىراپ ـ ھۆمىدىگىنىچە جامائەتنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئىككى قولىنى جۇبلەپ ئاغزىغا كاناي قىلىپ يارلىق چۈشۈر ـ گەن بىر تەرزدە دېدى:

— ھە... ھېم... خالايىق، ئەخمەقنىڭ ئىشىنى قويۇپ ھەممىڭلار قۇلىقىڭلارنى دىڭ قىلىڭلار، بۈگۈن يۇقىرىدىن ئې ـ لىش بېشىغا ھاشارغا بېرىش توغرۇلۇق بۇيرۇق كەلدى. شۇڭا قۇمئاۋاتنىڭ سۈيىنى ئىچىۋاتقان، نېنىنى يەۋاتقان ھەر بىر ئەركەك كەتمەن، تاغار، غالتەك، كالتەكلىرىنى ئېلىپ ھازىر ـ نىڭ ئۆزىدە كەنت ئومىتېتى قورۇسىغا يىغىلىش لازىم. ھە... ھېم ... — غوجىخان گېلىنى قىرىپ كارنىيىغا تۇرۇۋالغان بەلغەمنى تۆكۈرىۋېتىپ ئاۋازىنى سازلىۋالغاندىن كېيىن بۇيـ ـرۇقنىڭ چالىسىنى جاكارلىدى، — بۇ يىل ھاۋا ـ جاھان ئىسسىپ كەتكەنلىكتىن، دەريانا زور كەلكۈن كېلىش ئېھتى ـ ماللىقى بولغاچقا، پۈتۈن ناھىيە بويىچە نەچچە يۈز مىڭ ئەمـ ـگەك كۆچى دەريا دامبىسىنى قىرلاشقا سەپەرۋەر قىلىندى. ھاشار ئاسان ـ ماسانلىقچە تۈگىمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئادەم خۇرجۇن ـ تاغارلىرىغا قىرىق كۈن يەتكىدەك نان، تالقان، ئوزۇق ـ تۇلۇك ئېلىپ تەييارلىقىنى پۇختا قىلىش لازىم. ھەرقانداق قۇمئاۋاتلىقنىڭ بويۇنتاۋلىق قىلىپ ھاشارغا بارماسلىقىغا، سەۋەب كۆرسىتىشىگە، قىزىل تامبال كەيگەن خاتۇن كىشىدەك ئىنجىق ئاغرىقى كۆرسىتىپ ھاشار سېپىدىن

سالدۇرۇلىۋېلىشىغا قەتئىي يول قويۇلمايدۇ. مۇبادا كىمدىنكىم باغلانجىسى يوق كالىدەك بويۇنتاۋلىق قىلىپ ھاشاردىن باش تارتسا، ئۆزىنى ئەمدى قۇمئاۋاتنىڭ پۇقراسىمەن دېمىسۇن! ئۇنداق ئادەمنىڭ ھويلا ـ ئۆيۈڭى تۆپتۈز تۇزلىنىپ، توپىسى كۆككە سورۇلىدۇ! ئۆزى چالما ـ كېسەك قىلىنىپ، قۇمئاۋاتـ تىن ھەيدەپ چىقىرىلىدۇ... گەپ شۇ خالايىق، ھەممىگىلار دەر ـ ھال تارقىلىپ ھاپىلا ـ شاپىلا ھاشارنىڭ تەييارلىقىنى پۈتتۈ ـ رۈڭلار. نامازدىگەرگە قالمايلا كەنت قورۇسىغا يىغىلىپ تراكتورغا چىقىپ مېڭىشقا تەق بولۇپ تۇرۇڭلار!

قۇملۇقتا تۇيۇقسىز بوران چىققاندەك، جامائەت ئىچىدىن گۇرۇلدىگەن سادا كۆتۈرۈلدى. ئەمما كىملەرنىڭ نېمىلەرنى دېيىشكىنىنى، نېمە گېپى بارلىقىنى بىلگىلى بولمىدى. غو ـ جىخان بولسا كەينىدىن بويۇنداپ قالغان كىشىلەرگە پىسەنت قىلماستىن، قۇملۇقتا ياتقان موتسىكلىتىنى يۆلەپ گۈركـ ـرەتكىنىچە كۆزدىن غايىب بولدى. يۈرت ئىچى بىردەمدە پاتـ ـپاراقچىلىقىغا چۆمدى. ئېلىش بېشىنىڭ يار ئېلىش خەۋپى توغرىسىدىكى ۋەھىمىلىك خەۋەر ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچتى:

ـــ ئېلىش بېشى يار ئېلىپ كېتەي دەپ قاپتۇ!

ـــ دەريانىڭ تۆۋەنىدىكى ئېكىن يەرلەردە تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان دېھقانلار سۇغا غەرق بولۇشتىن قورقۇپ قاچ ـ قاچ بولۇۋېتىپتىمىش!

ـــ نۇرغۇن ئۆيلەر سۇ ئاستىدا قالاي دەپ قاپتىمىش!

ـــ ۋاي ئېسىت، دەريا يار كەتسە بولمايتتى...

ـــ جىق يەرنى سۇ بېسىپ كېتەتتى.

ـــ ئۆتكەن يىلمۇ لەكمىڭ ـ لەكمىڭ ھاشارچى بارغانتۇق ئۇ يەرگە...

ـــ ئۇلۇشۇل بارساق دەريا دامبىسى سۇ ئاستىدا قالاي دەپتىكەن!

ـــ ئەمدى قانداق قىلىشار؟

ـــ نېمىنى؟

ـــ دەرياغا پاتماي بېسىپ كېلىۋاتقان شۇ كەلكۈننىچۇ!

ـــ قانداق قىلاتتى؟ يارنى ئېتىندىغان، ئاپەتنى توسىدىغان گەپ شۇ!

ـــ كىم توسىدۇ؟

ـــ كىم بولاتتى؟ بېشىغا شاپاق دوپپا كىيىپ، ئىڭىكىگە ساقال قويغان، بېلىگە پوتا باغلاپ، ئۆشىنىسىگە كەتمەن سالغان بىز دېھقان خەقچۇ!

يۈسۈپ بېشىدىكى غەمنى ئۇنتۇپ، يېڭى ۋەسۋەسىگە چۈشكەن كىشىلەرنىڭ ھېلى كۆپۈشۈپ سۆزلەۋاتقان ئاغزىغا، ھېلى كۆز ئالدىدىكى مۇشەققەت، ۋەسۋەسىدىن مۇچىتەك قىزـ ـرىپ ھېلىلىدەك قورۇلۇپ تۇرغان ئەندىشىلىك چىرايىغا قارـ ـغانچە دادىسىغا ئەگىشىپ مەھەللە تەرەپكە يۈگۈردى.

35

يۇنۇسنىڭ كۆزىگە قان تولغان، روزىگۇلنىڭ بولسا قاش ـ قاپاقلىرى كۆكىرىپ ئىششىپ كەتكەن، ئۆرە تۇرغىدەك ما ـ جالى قالمىغان ئىدى. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جېدىلىدىن قورقۇپ كەتكەن بالىلار ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا تىقىلىپ قىرقىراپ يىغلاۋاتاتتى.

ـــ ياشلىقىم سەن بىلەن ئۆتۈپ، خوتۇن ئوتتۇرىسى بولۇپ قالغان چېغىمدا خېتىڭنى ئال دېسەڭ ئەمدى قانداق قىلىمەن

مەن ؟ ــ دەيتتى روزىگۈل ھۆ تارتىپ يىغلىغانچە سۆپىدا يې-
نىچە يېتىپ ، ــ ئۇنداق ئادەم ئا ئىككى شۇمنى تۇغماس
ۋاقتىمدا، گۈلدەك چىرايىم بار چاغدا شۇنداق دېسەك بولما-
تتى؟!

ــ چىرايىك بولغان بولسا قانداق قىلىتتىڭكى، بازارغا
ئاپىرىپ ساتامتىك ھە، دېگىنە؟ ! ــ دېدى يۇنۇس خوتۇننىڭ
ئالدىغا دۈمىلەپ.

ــ سەندىن نوچىراق ئەرگە تېگەتتىم!

ــ مانا دېمىدىمما ؟ ــ دېدى يۇنۇس خوتۇنىغا گۇماندا
قاراپ، ــ ئۆزۈڭنى ھەر قانچە ئاق كۆرسەتسەڭمۇ، كۆڭلۈڭنىڭ
قانداقلىقى دەۋاتقان گېپىڭدىن ئايان. شۇڭا پەيلىم بۇزۇلۇپ،
قولۇمغا پىچاق چىقىشتىن بۇرۇن ئالدىغىنىڭنى ئېلىپ ئۆيـ
دىن چىق!

ــ مېنى ئۇنداق تەتۇر قىينىماڭلا يۇنۇساخۇن، پۇشتۇڭ-
لىدىن تامغان ئاۋۇ ئىككى شۇمنىڭ يۈزىنى قىلىڭلا. ئۆزۈڭلە
بىلىسىلە، مۇشۇ تۇرقۇمدا يامانلاپ كەتسەم، ئۇدۇل ئۆگەي ئا-
نامنىڭ ئالدىغا بارىمەن، يامانىنىڭ قولىغا قالىمەن. بىچارە
دادام قېرىپ كەتتى، نېمە بولدىڭىز، بالام نېمىدىن خۇش بول-
دىڭىز، نېمىگە خاپا... دەپ ماڭا تەسەللى بەرگىدەك ھالى يوق!

ــ ما قاشاڭ بىزنىمىنى... ئۆگەي ئاناڭ ئۆگەيلىسە، پوق-
سىقىڭنى ماڭا ئارتىپ چاپلىشىپ ئولتۇرۇۋالماقچىمۇ سەن؟
چىۋىنىنىمۇ قورسا ئۇچۇپ كېتىدىغۇ!

ــ ھۆي !... ــ روزىگۈل ئۇنىنى سوزۇپ توۋلىغىنىچە
ئورنىدىن تۇردى ، ــ سىلىمۇ قايسى يۈزلىرى بىلەن دەۋاتىلا
غوجام مۇشۇ گەپنى؟ سىلە قاچاندىن بېرى نومۇس قىلىدىغان،
ئىزا تارتىدىغان بولۇپ كەتتىلە! ئۆيدىن چىقىدىغان ئىش بول-

سا، سىلە چىقسىلا. مېنىڭمۇ ئۆزۈمگە تۇشلۇق ئەجرىم بار ما-
ۋۇ ئۆيدە.

ــ ۋاي قانداق قىلاي ، ــ دېدى يۇنۇس ئاۋازىنى مەھەل-
لىگە بىر كەلگىدەك سوزۇپ ، ــ سەن ماڭا تېگىپ داداڭنىڭ
ئۆيىدىن كەلگەن ئاخشىمى بۇ ئۆينىمۇ ئېشەك ھارۋىسىغا چە-
قىرىپ كۆچۈرۈپ كەلگەنمىدىڭ ـ يا؟

ــ مەن دادامنىڭ جايىدىن ئۆي كۆچۈرۈپ كەلمىگەن،
لېكىن تويدىن كېيىن سىلە بىلەن تەڭ ئىشلەپ تام قوپۇرغان،
ئۆي ياسىغان. ئۇنتۇپ قالمىسىلا غوجام، سىلە تالانىڭ ئىشىنى
قىلسىلا، مەن ئۆينىڭ ئىشىنى قىلغان. سىلە بازارنىڭ ئىشە-
نى قىلسىلا، مەن ئېتىزنىڭ ئىشىنى قىلغان. شۇنداق قىلىپ
ئۆيىمىز ئۆي بولغان، بېغىمىز باغ بولغان!

ــ قۇلىقىمنىڭ ئىچىنى پىشۇرۇپ تولا ۋېتىلدىمىغىنە-
ھەي، ۋېتىۋىلاق ! ــ دېدى يۇنۇس خوتۇننىڭ گەپلىرىگە چىداپ
بولالماي ، ــ قايسى ئاناڭنىڭ گېپى ئۇ؟!

ــ بىر كىمنىڭ ئانىسىنىڭ گېپى ئەمەس، بۇنى كۆزى
ئوچۇق ئادەمنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ!

يۇنۇس خوتۇننىڭ پىسخىك ھۇجۇمى ئالدىدا بىر ئاز بو-
شىشىپ قالدى. دەماللىققا قىلغىلى گەپ تېپىپ بولالماي يەنە
تەلۋىلىك قىلىپ خوتۇنىغا قول سالدى. تاياقتا چىدىمىغان رو-
زىگۈل ھويلىنى بېشىغا كىيىپ چىرقىراپ كەتتى.

ــ ھاي، ھاي نېمە جېدەل بۇ! ــ دەرۋازا داراڭلاپ ئېچە-
لىپ، ھەسەن خالۋاپ ھويلىغا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدە
ھۈسىيناخۇن بىلەن يۈسۈپ بىللە ئىدى. يۇنۇس دادىسىنى،
ئىنىلىرىنى كۆرۈپ خوتۇننىنى ئۇرۇشتىن توختاپ قالدى.

ــ ئادەم بولغىنىڭلار شۇمۇ سىلىنىڭ ؟ ــ دېدى ھەسەن

خالۇاپ ئوغلىنىڭ قان تولغان كۆزلىرىگە نەشتەردەك قادىلىپ، — نېمە بولدى سىلىگە؟ ئىككى بالىغا دادا بولۇپ چوڭ ئۆيدىن ئۆي ئايرىپ چىقىقان ئادەم قاچانلا قارىسا سىرتتا لاغايلاپ يۈرۈپ، ئاي - ئايلاپ خوتۇن - بالىلىرىڭلارغا ئۆز زۇڭلانى كۆرسەتمەيدىكەنسىلە، لېكىن ئۆيگە پەيدا بولغىدەك بولساڭلار غالجىر ئىت مۇشۇككە ئارام بەرمىگەندەك خوتۇن - بالىلىرىڭلارنى مىرقىرىتىپ كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئارامىدا قويمايدىكەنسىلە! دەپ بېقىڭلا، ئادەمنىڭ قىلىقىمۇ، بۇ؟!

— مېنىڭ بېشىم ساق ئەمەس دادا ، — دېدى يۇنۇس بىرئاز بوشاپ ، — سىز بۇ ئىشلانى چۈشەنمەيسىز...

— بېشىڭلارنى هەرە چېقىۋالمىغاندۇ، تۇرغان تامغا ئۇسۇۋالدىڭلارمۇ - يا؟ ماڭا قاراڭلار، سىلە ماڭۇ يۇرتتا بارمۇ - يوقمۇ؟ سىلىگە ئوخشاش شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئەسلىنى ئۇنۇتقان، ناكەس بەندىلەرنىڭ كاساپىتىدىن گۇناهى كىبىر ئېغىرلاپ يۇرتنى توپان بېسىپ كېتىۋاتىدۇ! دەريا - كۆللەر قۇرۇپ، جان - جانىۋارلار تىزىپ كېتىۋاتىدۇ. دەل - دەرەخ، زەپ -زىرائەتلەرنىڭ غازىكى سولىشىپ قوراي بولۇپ كېتىۋاتىدۇ... ئويلاپ بېقىڭلار بالام، ئۆزىنى ئەركەكمەن دېگەنلىكى كىشى بۇگۈن بويىنى سۇغا سېلىپ قىبلىدىكى قۇملۇققا تىلاۋەت نامىزىغا چىقتى. ئەتراپىمغا كۆز يۈگۈرتسەم، قۇمئاۋاتىنىڭ بارچە ئەركەكلىرى بار، پەقەت ئۇچلا ئادەم يوق، شۇ ئۇچ ئادەمنىڭ بىرى سىلە، بىرى غوجىخان، يەنە بىرى قۇۋان بەڭگە. ئويلاپ بېقىڭلار، بۇ ئۇچىڭلار ئەركەك ئەمەسمۇ؟ ماقۇل، غوجىخان سېكرېتار بىر پارتىيىلىك ئادەم هەم كادىر، ئۇ مەسچىت، ناماز دېگەن يەرگە يېقىن كەلسە بولمايدۇ. قۇۋان بەڭگە ئەتىگەندە چېكىۋېلىپ كەنت قورۇسى ئالدىدىكى ئۇچ كوچىنىڭ

بەندىگاهىدا چاتىرىقىغا تەزىم قىلىپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. سىلەگىچۇ، سىلىگە نېمە بولدى؟ مۇشۇنداق ئۇلۇغ كۈن، ئۇلۇغ ساھەتتە خوتۇن - بالىلىرىڭلارنى ئۆيگە سولاپ ئۇلارنىڭ جېنى بىلەن ئويناشقىچە، خۇدايا توۋا ، دەپ تاھارەت ئېلىپ - جامائەتكە قېتىلىپ، قارا باسقان كۆڭلىمىزگە ئىنساپ - دىيانەت تىلىسەك يامان بولارمۇ؟ دەپ بېقىڭلار، ئۇ خوتۇن سىلىگە نېمە قىلدى، ئاۋۇ نارەسىدە بالىلارچۇ ؟ — هەسەن خالۇاپ بارغانچە قىزىشىپ سۆزلەپ كەتتى ، — ئۇنداق قىلماڭلار بالام... ماڭا، ئاۋۇ كېسەلمەن ئاناڭلارغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن. ئىككى ئايدىن بېرى تېزىنى باسسا مېزى، مېزىنى باسسا تېزى چىقىپتۇ دېگەندەك، بۇگۈنى نۇرىۋۇۋى يامانلاپ كەلسە، ئەتىسى پىننەخان يامانلاپ كەتكەن. ئۆگۈنىسى نۇرىۋۇۋىنى ئاپىرىپ قويۇپ كەلسەم، ئىندىنىسى پىننەخانىنى ئەكەلگىلى بارغان... بىر كۈن نايمخاننىڭ باش ئاغرىقى، بىر كۈن شەرۋانخاننىڭ چىش ئاغرىقى... ئەمدى نۇپۇپ سىلە بىر ئوبدان ئولتۇرغان خوتۇنلارنى ئۇرۇپ - دۈمبالاپ ئاجرىشىمەن دەپ يۈرسەڭلار، مەن قاچانغىچە هەر قايسىڭلارنىڭ دەردىنى تارتىمەن، هە؟! سىلە ئەسلىدە خۇدايىمنىڭ بەرگىنىنى بىلمەي قالدىڭلار، ئازراق پۇل تېپىۋېلىپ جاهان مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپ ئىشتانىنىڭ ئىچىگە پاتمايۋاتىسىلەر. مەن سىلىگە دېسەم بالام، مۇشۇ خوتۇن - بالىلىرىڭلارنىڭ ئايىغى ياراشقان بولغاچقا، سىلە يۇنۇساخۇننىڭ ماڭغان يولۇڭلار ئىلگىرى بېسىپ، قىلغان ئىشىڭلار بەرىكەت تېپىپ، نەچچە يىلغا قالمايلا مال - ۋارانلىق، پۇل - ۋەجىلىك بولۇپ، يۇرتتا تۆتىنىڭ بىرى سانالدىڭلار. ئەمەزە، خۇدايىمنىڭ بەرگىنىنى بىلمەي، جاهان مۇشۇ ئوخشايدۇ، دەپ خىيالىڭلارغا نېمە كەلسە شۇنى قىلساڭلار، ئۆزۈڭلارنى بىلەلمىسەڭلار، ئال-

تە كۈندە سورۇلۇپ تۇگەيسىلە. بېرىشنى بىلگەن خۇدايىم ئە-
لىۋىلىشىنىمۇ بىلىدۇ. شۇڭا كۆتۈڭلارنى غىت قىسىپ، كۆڭ-
لۇڭلارنى ياماق خىياللاردىن نېرى قىلىپ، سىڭگەن ناننى
يەپ، ئىككى بالاڭلارنى ئۆزۈڭلار بېقىپ قېلىڭلار. مۇشۇ گەپنى
ئۇكىلىرىڭلار بار يەردە دېمىسەم بولاتتى، لېكىن ۋاقتى كەل-
گەندە دېمەي بولمايدۇ، مۇنداق قارىسام سىلىگە كۆز تەگكەندەك
تۇرىدۇ، سىلىگە قاش - كۆزىنى ئوينىتقان خوتۇنلار ئۆيۈڭلار-
نى، بانكىدىكى پۇلۇڭلارنى دەپ شۇنداق قىلىدۇ. پۇل -ۋەجنى
دېمىسە، ھېچقانداق خوتۇن ئىككى بالىسى بار ئەرنى يولدىن
چىقىرىشىنىڭ كويىدا بولمايدۇ. شۇڭا، بۇگۈن ئاچچىقىڭلارغا
ھاي بېرىپ تۇرۇڭلار بالام، ئاۋۇ ئېلىش بېشىغا ھاشارغا ماڭ-
دىغانلار مېڭىپ، قالىدىغانلار قېلىپ يۇرت بىر تىنجىسۇن،
ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆيگە موللام چىللاپ سىلىگە يادنامە ئوقۇتۇپ
قويماي، ماقۇلمۇ ؟ — ھەسەن خالۋاپ ھە دەپ ئوغلىغا نەسىھەت
قىلىۋاتقاندا، غوجىخان باشچىلىقىدىكى كەنت كادىرلىرى ھوي-
لىغا كىرىپ كەلدى:

— ھوي، ھوي يۇنۇساخۇن، ئاۋۇ تراكتور ساقلاپ قالدى،
چاققان بولۇڭلار! ھوي نېمە ئىش قىلىدىڭلار شۇ چاغقىچە،
ھېچبىر مېڭىشىنىڭ تەييارلىقىنى قىلماپسىلىيا، ئادەمدە؟

— نېمە تەييارلىقتى ئۇ ؟ — دېدى يۇنۇس غوجىخانلارغا
قاراپ.

— ھاشارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدىڭلامۇ؟ بايا جامائەتنىڭ
ئارىسىدا بار بولغىيدىڭلا؟

— ئاڭلىسام - ئاڭلىمىسام مەن ئۇچۇن بەرىبىر سېكرې-
تار ، — دېدى يۇنۇس مەيدىسىنى كېرىپ، — مېنىڭ يىلنىڭ
بېشىدىلا ھاشارغا ئالدىن پۇل تاشلىغانلىقىمدىن خەۋەرلىرى

باردۇ؟

— بۇ دېگەن ناھىيە دەرىجىلىك ھاشار ، — دېدى غوجە-
خان تەئەددى بىلەن ، — سىلىدىن يېزىنىڭ مەجبۇرىي ئەمگە-
كىگە ھېسابلاپ پۇل ئالغان بىز!

— ئاڭلىمىغىن گەپكەن بۇ ؟ — دېدى يۇنۇس ئاچچىقى
بىلەن، — ھەرقايسىلىرى مەندىن ھەر بىر مو يەرگە 180
سومدىن ھېسابلاپ پۇل ئالغاندا، مۇشۇ يىل ئىچىدە ماڭا كەل-
مىشلىك بولغان بارلىق مەجبۇرىي ئەمگەك شۇنىڭ بىلەن تۇ-
گىگەن.

— يوقسۇ، يوقسۇ يۇنۇسباي، ئۇ بىزنىڭ مۇشۇ يېزا دائە-
رىسىدىكى ئېتىز - ئېرىق، سۇ ئىنشائات ئەمگىكى ئۈچۈن
ھېسابلاپ ئېلىنغان پۇل ئىدى.

— ھەي، مادا شوۋۇچىلار، — دېدى يۇنۇس دەرغەزەپكە
كېلىپ، — ئۇنداق ھېيلە - شىلە گەپ قىلىپ بىزنى قارا
باستۇرغىچە، تايىنىق قېشىڭغا ئوسما قويۇپ، چېكەڭگە گۇل
قىسىپ كېلىشە مېنىڭ ئالدىمغا! ئالدى - كەينىڭنى پۇلغا
كۆمۈۋېتىمەن، مەن!

— ھاي، ھاي بالام، — ھەسەن خالۋاپ ئوغلىنىڭ ئاغزىنى
تۇتۇۋالدى ، — سېكرېتارغا قوپال گەپ قىلما!

— ئادەمگە تولا يىنىڭنى چاچماي، كەتمەن-تاغرىڭنى ئە-
لىپ تراكتورغا چىق جۇما يۇنۇس، — غوجىخان ئادەملىرىنى
باشلاپ كەينىگە ياندى ، — ھازىر سەن بىلەن بوغۇشقىلى
چولام تەگمەيدۇ، ھاشار تۇگىگەندە بىراقلا ھېساب-كىتاب قە-
لىشۇالىمەن!

— ھاي غوجىخان ئۇكام، توختاڭا ، — دېدى ھەسەن
خالۋاپ سېكرېتارنىڭ كەينىدىن يۇگۇرۇپ بېرىپ ، — بىزنىڭ

ئۆيدىن ھۇسىيناخۇن بارسا بولار، ئۇنىڭ بىلەن ئۆيمىز، يېرىمىز بىر بولغاندىكىن؟

— ياق، بولمايدۇ! قۇمئاۋاتتىكى جېنى بارلىكى ئەركەكنىڭ ھەممىسى بارىدۇ، ئەھۋال خەتەرلىك ھازىر!

ھەسەن خالۋاپ ساقلىنى تۇتاملىغىنىچە كەنت كادىرلىرىنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى. ھويلىنىڭ ئىچىنى بىر مەھەل جىمجىتلىق قاپلىدى. شۇ ئەسنادا ئاسمانىنىڭ كۇن پېتىش تەرىپى قىزىللىققا تولۇپ، تېرەكلەرنىڭ ئۇچى ئاستا ئىرغاڭلاشقا باشلىدى.

— بوراننىڭ شەپىسى! — دېدى ھۇسىيناخۇن ئاسمانغا قاراپ. قالغانلار ئۇندىمىدى. يۇسۇپ بولسا ھېلىلا يىغلۇۋېتىدىغاندەك ئۇمچىيىپ تۇراتتى.

— ماڭايلى بالام، — دېدى ھەسەن خالۋاپ تالاغا قەدەم ئېلىپ، — يۇنۇساخۇن سەنمۇ تەييار بول، ھازىر بۇ خەق بىلەن تەڭ بولمايلى، غوجىخانىنىڭ ھامان بىر كۇنى سەن — بىزگە ھېساب بېرىدىغان كۇنى كېلىدۇ، بالام.

— مەن بارمايمەن، مەجبۇرىي ئەمگەككە بارماسلىققا ئالدىن پۇل تاشلىغان تۇرۇقلۇق يەنە ھاشارغا بارامدىمەن؟

— ئۇ ھېسابنى كېيىن قىلىشۇالىمىز، بۇگۇن ئۇلار بىلەن تەڭ بولما، بالام!

— ئەستا... ئەتە شەنبە بازاردا قىلىدىغان ئىشىم بارتى...

— ئەرلەرنى ھاشارغا ئېلىپ ماڭسا بازارنى كىم قىزىتىدۇ؟

— ئايالالار بىلەن قىلىدىغان سودىمىدى يا؟ — دېدى ھۇسىيناخۇن ئاكىسىغا قاراپ كۆزلىرىنى قىسىپ.

— تېتىقسىزلاشما! — دېدى تېرىكىپ كەتكەن يۇنۇس

ئىنىسىغا سەت ئالىيىپ.

— يەڭگەم بىلەن نېمىشقا ئۇرىشىسىلە ئەمىسە؟

— ھاي، ھاي بالامەي!... — ھەسەن خالۋاپ ئوغۇللىرىغا كايىپ قالدى، — بىر - بىرىڭلارنىڭ چىشىغا تەگمەڭلار ئانداق... بۇنداق قىلمۇھرسەڭلار ئاكا - ئۇكىلىق مېھرىڭلار كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ!

36

سەھەر.

ئايالالار قۇملۇق باغرىدىكى كېۋەزلىكتە تىمىسقىلاپ يۈرەتتى. بۇ بىچارە مەزلۇملار تاڭ بىلەن تەڭ كېۋەزلىككە چىقىۋېلىشقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كېۋەز غوزا قۇرتى تۇتۇش كويىدا ئىدى.

پىننەخان كېۋەزلىكىنىڭ چۆنكىدە ئولتۇرۇپ قالدى. قۇرۇق قەي قىلىۋېرىپ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. نېرىقى ئېتىزدا قۇرت قوغلاپ يۈرگەن شەرۋانەم جىيەن كېلىنىنىڭ ئاغزىغا قۇرت كىرىپ كەتكەندەك توختىماي ھۆ قىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قىلىۋاتقان ئىشىنى قويدى - دە، قىر ئاتلاپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى:

— مەجەزىڭىز يوقمۇ پىننەخان؟

پىننەخان ئۇنسىز بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇنىڭ شەرۋانەمگە چىراي ئېچىپ ئىككى ئېغىز گەپ قىلغىدەك ھالى يوق ئىدى.

— ۋاي جېنىم خېنىم، ئىستىمىڭىز ئۆرلەپ قاپتۇ! — شەرۋانەم پىننەخانىنىڭ پېشانىسىنى تۇتۇپ بېقىپ چۆچۈپ توۋلاپ كەتتى ھەم ئۇنى يۆلەشتۇردى، — ئېتىزلىقتا تۇرۇ-

ۋەرسىڭىز ھۈسىيناخۇن بىكاردىن - بىكار سىزدىن قۇرۇق قالمىسۇن... مېڭىڭ ئۆيگە كىرىپ ئارام ئېلىڭ. نازىل ئاچام سىزگە يالپۇز توغراپ دورىلىق ئۈماچ ئېتىپ بەرسۇن، ئۈماچ- نى ئىچىپ راسا تەرلىنىڭ، ئىستىمىڭىز يانسۇن.

چىرايى توپىدەك تاتىرىپ كەتكەن پىننەخان ھالسىز بىر ھالدا بېشىنى چايقىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ ئۆرە تۇرغىدەك ماجالى قالمىغان ئىدى.

— ئۆزىڭىزنى تاشلىۋەتمەڭ، چىداشلىقراق بولۇڭ! — شەرۋانەم پىننەخاننىڭ ئەھۋالىدىن ۋايىم يەپ ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولدى ، — بېرى كېلىڭ ئەمىسە، ماۋۇ ئېتىزنىڭ قە- رىدا بىردەم ئولتۇرۇۋېلىڭ، مەن سىزگە بىر يۈتۈم سۇ بولسە- مۇ تېپىپ كېلەي، لېۋىڭىزنى نەمدۇېلىڭ ، — ئۇ پىننەخاننى يۆلەپ قانداق قىلىشىنى بىلەلمەي تۇرغاندا، مەھەللە تەرەپتىكى دەرەخلىك ئارىسىدىن ئاۋۇال كوزا كۆتۈرۈۋالغان نازىلخان، كەينىدىن چىنە - قاچا كۆتۈرۈۋالغان يۈسۈپ چىقىپ كەلدى.

— نېمە ئىش بولدى ، — نازىلخان قەدەملىرىنى تېزلەتـ- تى، كېلىننىڭ قىرغا يۆلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ قولـ- دىكى قىزىق ئاشنى بىر چەتتە قويۇپ سورىدى ، — بىر يەر- لىرى ئاغرىۋاتامدۇ؟

— ياق ئانا ، — پىننەخان ھالسىزلىق ئىچىدە بېشىنى چايقىدى، — ئۆزۈمچە كۆڭلۈم ئېلىشىپ...

— ۋىيەي ! — شەرۋانەم ئەمەس بىر ئىش يۈز بېرىدىغان- دەك يەڭگىسىنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى ، — قورسـ- قىدا قالغان ئوخشايدۇ بۇ خېنىمنىڭ!

— ۋۇي بوشراق گەپ قىلىڭ ئۇكام... ، — دېدى نازىلخان تۆت ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ ، — بۇ ئېتىزلىققا چىقىپ خەلـ-

قىنىڭالەم ئالدىدا ئەزان ئېيتىدىغان ئىش ئەمەس!

— ئەگەر مەن دېگەندەك بولسىغۇ ئەزان ئېيتقۇچىلىكى بار ئىش بولاتتى...

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ — دېدى نازىلخان نارازىلىق ئوخچۇپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن يەڭگىسىگە مىقتەك قادە- لىپ، — بۇنداق ئىشلانى مەھەللە - كويلاردىن خۇپىيانە تۆتـ- قۇلۇق.

— ۋايجان ، — دېدى شەرۋانەم قويۇق قوشۇما قاشلىرى- نى ھەريان ئۇچۇرۇپ ، — پىننەخان يا بىر كېۋەزلىكىنىڭ چۆ- نىكىدە يېتىپ بالا تېپىپ قويمىسا، يوشۇرۇپ نەگە ئاپىراتتۇق بۇ ئىشنى! ھۈسىيناخۇن ئەتىيازدىن خوتۇنۇم قورساق كۆتـۈر- مىدى دەپ، كۆڭلى يېرىم بولۇپ يۈرەتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆيدە بولغان بولسا، بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇشلۇقى ئىچىگە پاتماي تەل- پىكىنى ئاسمانغا ئاتاتتى.

نازىلخان قايتا گەپ تالاشماي كېلىننىڭ چېكسىنى ئۇ- ۋىلىدى. ھور چىقىپ تۇرغان يوبدانىنى چىنىگە بۆلۈپ، سۈيىنى قوشۇق بىلەن ئىچىرۇشكە تەمشەلدى.

— ئۆزۈم ئىچەي ئانا ، — قېيىنئانىسىنىڭ يېقىنچىلـ- قىدىن بىرئاز تارتىنغان پىننەخان قوشۇقنى قولىغا ئالدى.

— مەندىن ھەرگىز قورۇنمىسىلا بالام ، — دېدى نازىلخان ئاق لىچىكى توسۇپ تۇرغان تەشۋىشلىك كۆزلىرىنى كېلىنگە تىكىپ ، — مەنمۇ ئەمدى سىلىنىڭ ئۆز ئانىلىرى بولۇپ قال- مىدىم.

— پىننەخاننىڭ سارغايغان چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. ھالسىرىغان، جانسىز كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ مىننەتدارلىق تۇيغۇسىدا قېيىنئانىسىغا باقتى. قېيىنئانا كېلىننىڭ بىرئاز

جانلانغانلىقىنى كۆرۈپ كۆڭلى جايىغا چۈشكەندىن كېيىن يەنىدا قاراپ تۇرغان شەرۋانەمگە بۇرۇلدى:

— سىزمۇ كېلىڭە ئۇكام، ئاش سوۋۇپ قالمىسۇن.

— بولدى، پىننەخان ئىچسۇن ، — دېدى شەرۋانەم تۇزۇت قىلىپ.

— روزىگۈل ئۇچىڭلارغا ئاتاپ ئەكەلگەن ئاش بۇ، پىننەخان يالغۇز ئىچىپ بولالمايدۇ. ھوي راست، روزىگۈل ئېتىز-لىقتا يوقمۇ؟

— بايا تېخى تۇرغاندەك قىلغان، نەگە ماڭدىكىن.

— ئەنە كېلىۋاتىدۇ ، — دېدى يۈسۈپ ئۇلارنىڭ ئېتىزى تەرەپنى كۆرسىتىپ ، — قىچقىرايمۇ؟

— قىچقىرىڭا بالام.

ئاياللار ئېتىز بېشىدا ئەپلەشكەن پەدىدە ئولتۇرۇپ ناشىتىغا تۇتۇندى. تۇنۇگۈندىن بېرى ئەرلەر بولمىغاچقا، بۇ بىچارە ئاياللار جىمغۇرلىشىپ، ئۆي ئىچى، مەھەللە - يۇرت تىمتاس بولۇپ قالغان ئىدى.

يۈسۈپ ئانىسى ۋە يەڭگىلىرىگە بىرەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن تۆت ئەتراپقا نەزەر سالدى. ئەتىگەندە ھاۋا سۆرۈن ھەم تىنچ بولسىمۇ، تاڭ ئالدىدا توختىغان بوراننىڭ توپا - تۇمانلىرى تېخى بېسىقمىغان، ئەتراپتىكى مەھەللىلەر، مەھەللەلەرنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ تۇرغان قۇملۇق بىر خىل تۇمان ئىچىدە تۇتۇق كۆرۈنەتتى. ۋاقىت خېلى بىر چاغ بولغان بولسىمۇ، قۇياش گويا قوم بارخانلىرىغا كۆمۈلۈپ قالغاندەك كۈن چىقىشتا ھېچبىر شەپەق جىلۋىسى يوق، ئاسمان بېتى يەنىلا قىزغۇچ قۇمنىڭ رەڭگىدە بوزىرىپ تۇراتتى. يۈسۈپ كۈندىكىدەك تۇتۇق ئاسمان، تۇتۇق چىرايلارنى ئەمدى كۆرۈۋاتقاندەك

ئۆزگىچە بىر ھېسسىياتتا خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردى. كېيىن توساتتىن سوراپ قالدى:

— شەرۋانەم ئاچا، بۇ قۇرتلارنى ئاياللار تۇتمىسىمۇ قۇشلار تۇتاتتىغۇ؟

— قېنى ئۇ قۇشلىرىڭ، ئۇكام؟

يۈسۈپ سوئالنا قايتۇرۇلغان سوئالدىن سەل تەمتىرەپ دۇدۇقلاپ قالدى:

— باردۇ، بىزنىڭ كىتابتا: سەھرا دېگەن ئۇچار قۇشلارنىڭ جەننىتى، دېيىلگەن.

— قىچقىرىپ كېلە ئەمىسە، شۇ جەننەتتىكى قۇشلىرىڭنى.

— بۇ... بۇ ... — يۈسۈپ ئىككى يانغا قاراپ قالدى ، — ئۇ قۇشلار ماڭا ئۆگەنمىسە... مەن قىچقارغانغا كېلەمدۇ؟

— بولغان بولسا كېلەتتى ئۇكام ، — دېدى شەرۋانەم خۇرسىنىپ، — لېكىن بىزنىڭ قۇمئاۋاتنىڭ تورغايلىرى، قارا قۇشقاچلىرى دېگە كەتتىكىن - تاڭ!

— سىزمۇ بىلمەمسىز؟

— مەن كىچىك ۋاقتىمدا قۇشلارنىڭ باش ئۇستىمىزدە ۋىچىرلىشىپ تۇرىدىغىنىنى بىلەتتىم.

— ئەمىسە ھازىرچۇ؟

— ھازىر ... — شەرۋانەم نېمە دەيمەن دېگەندەك يەڭگىسى نازىلخاننىڭ گەپكە تەمشەلگەن ئاغزىغا قاراپ قالدى.

— بۇ بالام ئۆزى ئاتام كۆرمىگەن، ئانام كۆرمىگەن چوڭ يەرلەرگە ئوقۇغىلى بېرىپ كۆزى ئېچىلغاندەك قىلغان بىلەن كۆڭلى كىچىكلىكتىن قالماپتۇ ، — دېدى نازىلخان يۈسۈپكە ئىچ كۆيەر كۆزلىرىدە قاراپ، — تەتىل قىلىپ كەلگەن ئون

نەچچە كۈندىن بېرى كۆزى نېمىنى كۆرسە، كۆڭلىدە نېمىنى ئويلىسا شۇنى سورايدۇ، ئاخشاملىرى چىراغ يورۇقىدا تۆگۈلۈپ ئولتۇرۇپ دەپتىرىگە بىر نېمىلەرنى يازىدۇ... مەن بەك ھەيران قالدىم.

— ۋۇي نېمە يېزىپتۇ، دەپتىرىگە ؟ — دەپ سورىدى ئۇن - تىنسىز ئولتۇرۇپ ناشتا قىلغان روزىگۈل قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈپ. ئۇ باش ياغلىقى بىلەن يۈزىنى تولۇق چۈمكىۋالغان بولۇپ، ياغلىقنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن ئازراقلا چىقىپ تۇرغان قاش - قاپىقىدىكى كۆك، قاپاق مۇچىتەك قىزىرىپ چىققان كۆز ئالمىسى كۆرگەنلىكى كىشىنىڭ ئىچىنى سېرىلدۇرەتتى.

— كىم بىلىدۇ ، — دېدى نازىلخان چوڭ كېلىنىنىڭ سوئالىغا جاۋابەن ، — بۇ قارىم بالامنىڭ كىتاب - دەپتەرلىرى ساپلا خەنسۇچى دېگەندەك بىر نېمە بولۇپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ قۇمئاۋاتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە، ئاراائاۋاتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان ۋاقتىدا هەممە خېتى ئۈيغۇرچە ئىدى. مانا ئەمدى...

— ۋۇي، كىچىكىنام تۇرۇپ قانداق ئۆگەنگەندۇ؟ بىز يېزىدىن كېلىدىغان يالاڭباشتاق شۇجىنىڭ يازغان خېتى تۇرماق، بىرەر ئېغىز گېپىنىمۇ ئۇقمايمىز ئەينىكا.

— مېنىڭمۇ ئەقلىم يەتمىدى ، — دېدى نازىلخان كېلىنلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ ئولتۇرۇپ ھېكايە سۆزلەپ ، — ئەتىگەندە قوپۇپ ئاشۇ تۆت چاسا خەت بېسىلغان كىتابىنى قولتۇقلاپ باغنىڭ كەينىدىكى ئوتياشلىققا چىقىپ بىر كالىدىرلىغىلى تۇرسا، دادىسى ئىككىمىز توۋا - توۋا دەپ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇپ كېتىمىز. بەزىدە ھۇسىناخۇن ئۇنىڭ چىشىغا

تېگىپ: «نېمە ئوقۇۋاتسەنەي، ئاشۇ گەپلەرنى ئۆگىنىپ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوقۇش پۈتكۈزۈپ قۇمئاۋاتقا قايتىپ كەلسەڭ، بۇ يەردىكى قوي - كالىلار، توخۇ - كەپتەرلەر سېنىڭ گېپىڭنى ئۇقامدۇ؛ چىقىۋاتقان بورانغا، يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان قۇملارغا قولۇڭدىكى كىتابقا قاراپ ئەپسۇن ئوقۇي دەمسەن - يا...» دەپ ئۆكسىسى زاڭلىق قىلىپ چىشىغا تېگىدۇ. بۇ غوجامۇ بوش كەلمەي، ئاكسىنى گەپتە پوملاپ قويىدۇ. يەنە تېخى: توخۇ - كەپتەر ئون سەككىز؛ چۈجە - باچكا قىرىق سەككىز، يەتتە باچكىنى سىز يەپسىز، توققۇز چۈجىنى ئىنساپسىز... قالغىنىنى ھېسابلاڭ، دېگەندەك كۈلكىلىك سوئاللارنى سوراپ چالا ساۋات ئاكسىنى ھېسابقا سېلىپ تەمتىرىتىپ قويىدۇ. ئاتىسى ئۇ ھېسابنى چىقىرالماي، چالا ھەجىيىپ گەدىنىنى قاشلاپ: «مەنمۇ ساڭا ئوخشاش بېيجىڭ دېگەن يەردە ئوقۇپ كېلىپ ئاندىن ھېساب چىقىرىپ بېرەي جۇما ئۈكام» دەپ گەپنى تۈگىتىدۇ. ئۈكسى: «قاچان ئوقۇيسەن بېيجىڭدا؟» دەپ سورىسا، ئاكسى: «تۆگىنىڭ بويى ئاسمانغا يەتكەندە، قۇيرۇقى يەرگە تەگكەندە...» دەپ كۈلۈپ كېتىدۇ...

شەرۋانەم بىلەن كېلىنلەر قېينىئانىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ كۈلۈشۈپ كەتتى. بولۇپمۇ نازىلخانىنىڭ ئۆز يېشىغا ماس كەلمىگەن بىر قىزىقچىلىق بىلەن ئاۋازىنى بوڭ - بوڭ چىقىرىپ ھۇسىناخۇنىڭ ئاۋازىنى دوراشى ئۇلارغا كۈلكىلىك تۇيۇلۇپ كەتكەن ئىدى.

— دەڭا ئۈكام، ئوقۇپ كەلسىڭىز، بىزگە نېمە ئىش قىلىپ بېرەرسىز ؟ — دەپ سورىدى روزىگۈل يۈسۈپكە مەسىلىكى كەلگەن ھالدا.

— بۇ بالامنىڭ كىچىكىدىنلا دوختۇر بولغۇسى بار ، —

دېدى نازلىخان چىنىلەرنى دەستىلەپ ياغلىققا چىگىپ ، ــ شۇنداقمۇ، يۈسۈڭاخۇن؟

يۈسۈپ ئۇندىمىدى. ئۇ تېخى كىچىك ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلى كىچىك ئەمەس، ئوي ـ پىكرى ۋە تەپەككۇرى باشقىچە بىر دۇنيا ئىدى.

ــ دوختۇر بولسا ياخشىدى ، ــ دېدى پىننەخانمۇ خېلى جانلىنىپ ، ــ بىزنىڭ قۇمئاۋاتتا دوختۇرمۇ، دوختۇرخانىمۇ يوق.

ــ يېزىلىق شىپاخانا يىراق.

ــ بىر ئاش پىشىم ۋاقىتتىمۇ بېرىپ بولغىلى بولمايدۇ.

ــ ساۋابلىق ئىشنى تاللاپسىز ، ــ دېدى روزىگۈل قېيىنئانىسىنىڭ جاۋابىدىن قانائەتلىنىپ، ــ مۇشۇنداق چەتـ ـ يىراق يۇرتتا دوختۇر بولۇش ئۇلۇغ ئىش.

ــ لېكىن ، ــ دېدى يۈسۈپ ئىختىيارسىز ھالدا چوڭ ئادەملەردەك ۋەزمىن بىر ئاھاڭدا، ــ مەن دوختۇرلۇقتىنمۇ ئۇلۇغ، چوڭ ئىشلارنى قىلسام دەيمەن.

ــ ئەمىسە ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئايروپىلاننى ھەيدەي دېدىڭمۇ، ئۇكام ؟ ــ دېدى شەرۋانەم تۇتۇق ئاسمانىنى ئىشارە قىلىپ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئايالالار بىردە ئاسمانغا، بىر ـ دە ئېتىزلىقنىڭ نېرىسىدىكى قاتمۇ قات قۇم بارخانلىرىغا تىكىلگەنچە تۇرغان يۈسۈپكە قارىشىپ قالدى. يۈسۈپ بولسا تولۇمۇ پەس، ئېغىر ئاۋازدا :

ــ ياق، ئاچا ، ــ دېدى.

ــ ئۇنىڭغۇمۇ ياق، بۇنىڭغۇمۇ ياق... ئەمىسە بۇ يەرلەرگىمۇ كەلمەي، خەقنىڭ شەھرىدە كۇنۇمنى ئالاي دېگەن چەغۇا، بۇ؟

ــ مەن كېلىمەن ، ــ دېدى يۈسۈپ ئۆزىگىمۇ تەستە ئاڭلانغىدەك ئاۋازدا، ــ مەن مۇشۇ قۇم بارخانلىرىنى يېشىلىققا ئايلاندۇرغىلى بولامدىغاندۇ، بىز شۇنداق قىلالامدۇق دەپ ئويلاۋاتىمەن...

ــ نېمە دەپ جۆيلۈيدىغاندۇ ماۋۇ؟ ! ــ دېدى ئانا ئوغلىنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە قاراپ، ــ ئۆزە تۇرۇپ ئوخلاپ قالمىغانسەن، بالام؟

ــ ياق، مەن ئويغاق ئانا ، ــ دېدى يۈسۈپ ئاۋازىنى كۆتۇرۇپ، ــ مەن سىلەرگە يۇرتىمىزنىڭ قەدىمكى ئەھۋالى توغرىلىق سۆزلەپ بېرەي...

ــ ھە، دېگىنە، قېنى، ئاڭلاپ باقىلى...

ــ ئاڭلاڭلار ئەمىسە ھە ... ــ يۈسۈپ قولىدىكى كىتابقا بىر قارىۋېتىپ سۆزىنى باشلىدى ، ــ يىراق قەدىمكى دەۋرلەردە بىزنىڭ بۇ يەرلەر شىمالىي دېڭىزغا تۇتىشىدىغان بىپايان دېڭىز بولغانمىش. دېڭىزنىڭ ئەتراپى ئورمانلار، دەريا ـ كۆللەر بىلەن قاپلانغان، مۇنبەت ۋە سۈلۈق تۇزلاڭلىك بولۇپ، تېرىقچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق قىلىشقا ناھايىتى مۇۋاپىق كېلىدىكەن. چەكسىز كەتكەن بوستانلىقلاردا ياشاۋاتقان خەلق تەبىئەتنىڭ بىمىسابىي ھىممىتى ئىچىدە ياشاپ، نۇرغۇن ـ لىغان چوڭ شەھەرلەرنى، بەگلىكلەرنى بەرپا قىلغانمىش. مۇكەممەل ھالەتتە ياسالغان كوچىلار ۋە سودا ـ كارۋان يوللىرى ئارقىلىق شەھەر ۋە يېزىلار بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ، تىرىكچىلىك ۋە مەدەنىيەت يۇقىرى پەللىگە يەتكەنمىش. كىشىلەرنىڭ ئېتىقاد، ئىجتىمائىي ھايات، ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقى ۋە ئادەم بىلەن ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى بىلىملىرى ناھايىتى مول ۋە تولۇغرا بولغانمىش... شۇنىڭدىن

نۇرغۇن يىللار كېيىن قۇم ئېراسى باشلىنىپ، توپان بالاسى بېسىپ كەپتۇدەك. تاغلار ئوت بولۇپ يېنىپ، سۇلار هورغا ئايلىنىپتۇدەك، زېمىن قۇرۇشقا باشلاپتۇدەك. جانلىقلار، ئادەملەر قىرىلىشقا باشلاپتۇدەك. جان ساقلاش كويىغا چۈشكەن كىشىلەر ئامالسىز تەرەپ ـ تەرەپكە كۆچۈشكە باشلاپتۇدەك... بۇ يەردە قالغان ئاز بىر قىسىم كىشىلەر ئەسلىدىكى هاياتلىق بۆشۈكى ۋە ياشاش ئاساسىدىن ئايرىلىپ، ئىپتىدائىي ئۇسۇل بىلەن تا بۈگۈنگە قەدەر هاياتىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەپتۇدەك. بىز ئەنە شۇ كىشىلەرنىڭ ئەۋلادى ئىكەنمىز...

ـــ ۋايجان، ۋاي ئانام، ۋاي پېشانەم، نېمە دەيدىغاندۇ مانا ۋۇ... ما بالا سۆزلەپ قالدى !... ـــ نازىلخان چىڭدالمىغان تاغار ئاستا ـ ئاستا ماكچىيىپ قالغاندەك ئورنىدا ئولتۇرۇپ قالدى ، ـــ يول چاۋىرى تېرىپ ما بالىغا ئىسرىق سېلىڭلار، هەممىڭلار ئولاش ـ چولاش كىلىپ كۆز دۇئاسى ئوقۇڭلار... هاي، ئا دادىسىغا ئادەم چاپتۇرۇڭلار، دەرهال ماۋۇ يۇرتقا ئۇنۇپ بالىغا يادنامە ئوقۇسۇن...

ئاياللار چۇرقىراشقىنىچە كىلىپ نازىلخانىنى يۆلىدى...

ـــ ها... ها... ها ... ـــ بىرىنىڭ تۇيۇقسىز كۈلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. چۆچۈپ كەتكەن ئاياللار كەينىگە بۇرۇلۇپ، يۈسۈپنى مازاق قىلغانچە بىر نېمىلەرنى دەۋاتقان غوجىخانىنى كۆردى.

37

غوجىخان هەسەن خالۋاپنىڭ ئوغلىنىڭ سۆزلەپ قالغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئېلىش بېشىغا ئېلىپ كەلدى. دەريا

دامبىسىدا هاشار چۈمۈلىسىدەك ئىشلەۋاتقان كىشىلەرنىڭ قولىدا كەتمەن، ئۆشنىسىدە تاغار، ئاغزى گەپتە ئىدى:

ـــ چارشەنبە ئاخشىمى قۇيۇندا قېلىپ شامال دارىپ قالغانمىش!

ـــ قۇملۇققا قاراپ باشقا بىر تىلدا سۆزلەپ كېتەرمىش.

ـــ ئۇ بالا ئادەمنىڭ تىرىكى كىرىپ، ئۆلۈكى چىقىدىغان قۇملۇقنى بۇرۇن چەكسىز كەتكەن دېڭىز ئىدى دېگۈدەكمىش!

ـــ ئۇنىڭ جۆيلىشچە، ئېرالارنىڭ ئالمىشىشى بىلەن دېڭىز بىزنىڭ ئايكۆلدەك ئاستا ـ ئاستا قۇرۇپ كەتكەنمىش.

ـــ نەچچە مىڭ خىل بېلىقلار ئايكۆلدىكىدەك پىلتىڭلاپ ـ پىلتىڭلاپ ئاخىرى جان ئۈزگەنمىش .

ـــ دېڭىز قۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن ئەتراپتىكى يېزا ـ قىشلاقلار، شەهەرلەردە قۇرغاقچىلىق بولغانمىش.

ـــ زەپ ـ زىرائەت، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر قۇرۇشقا باشلىغانمىش.

ـــ توپان بالاسى پەيدا بولغانمىش.

ـــ كىشىلەر نەدە سۇ بولسا شۇ يەرگە كۆچۈشكە باشلىغانمىش.

ـــ يېزا ـ كەنتلەر، شەهەر ـ بازارلار قۇم ئاستىدا قالغانمىش.

ـــ بىزنى شۇ بالايىئاپەتلەردىن ئېشىپ قالغان ئاز بىر قىسىم كىشىلەردىن دېگۈدەكمىش.

ـــ ئەمدى بۇ زېمىننى قۇتقۇزماق، يەنە يۇز يىلغا بارماي قۇرۇپ كېتىدۇ، هاياتلىقتىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ دېگۈدەكمىش.

ـــ خۇدايا توۋا...

— نېمە بولغاندۇ ئۇ بالىغا؟

— شەھەرلىكنىڭ جىنى چاپلىشۋالدىمۇ ـ يا؟

— توۋا دېسىلە، نېمە دېگەنلىرى ئۇ؟

— خۇدايىمنىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر ـ قانائەت قىلماي، ۋاي ئىمتىھاندىن ئۆتتى، ھۆكۈمەت تاللىدى... دەپ، بىر ئوبدان تۇرغان بالىنى كۈن چىقىشنىڭ تۆرىگە يولغا سېلىپ قويدى. ئۇ يەردە ئاغزىغا نېمە يەيدۇ، ئۈيقۇسى كەلسە قانداق يەردە ئۇخلايدۇ، كىم بىلەن ئۇخلايدۇ، ئۇنى كىم بىلىدۇ، شۇڭا دەيمىنا!

— ئۇغۇ راست، ئۇ بالا كۈلدىن كەلگەننىڭىزى ھەرخىل كىتابلارنى كۆتۈرۈۋېلىپ، ئادەم دەسسىمەيدىغان قۇملۇقلاردا، خالىي جايلاردا ئادەمنىڭ ئاغزىغا كەلمەيدىغان بىر گەپلەرنى قاريېچىلاپ يادلاپ يۈرەركەنمىش.

— ئوھۇ... شۇنىڭ سورى ھەقمىچان!

— ناۋادا شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇنى قانداق ياندۇرغىلى بولار ئەمىسە؟

— شۇ، شۇ. ياكى بۇ يەردە ئۇ بالا ئوقۇيدىغان كىتابلارنى ئوقۇيالايدىغان قارىلار بولمىسا.

— شەھەرگە كىرگىلى سالارمىكىن.

— نېمىشقا؟

— شەھەرلىكنىڭ موللىسىنى ئىزدەپچۇ؟

— قانداق بولۇپ شەھەرلىكنىڭ موللىسى بولىدۇ، ھاي باللا ھەي؟

— بولماي قالامدۇ، ھەممە يەرنىڭ موللىسى بولىدۇ. ئاڭلىسام شەھەرلىكنىڭ جىنى تۇتۇۋالغان ئادەمگە ئادەتتىكى باخشىلار مىڭ ئوقۇسىمۇ كار قىلماسمىش. ئەمما شەھەرلىك

موللام ئوقۇسا شۇ ھامان ساقىيىپ كېتەرمىش!

— خۇدايا توۋا.

— شۇنداق قىلىپ ھەسەن خالۋاپقا بىرمۇنچە جەبىر ـ جاـ پا پەيدا بولىدىغان بولدى، دەيلى.

— ئۇنى بىر كۆرمەكلار.

— قانداق قىلغاندۇ بىچارە ئادەم، نەچچە ۋاقتىڭ ياقى ئوغۇللىرىنى خوتۇن بىلەن، قىزلىرىنى ئەر بىلەن كېلىشتۇرۇپ بولالماي، قۇدىلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ ئۆيىنىڭ ئارىلىقىدا خالۋاپنىڭ موكىسىدەك قاتراپ يۈرەتتى.

— كىچىك ئوغلىنىڭ سارىڭ بولۇپ قالغىنىنى ئاڭلاپ، دەريانىڭ دامبىسىدىن دوملاپ چۈشكەنمىش.

— ھۇي تارتىپ يىغلىغانمىش.

— كەتمەن، تاغىرىنى چوڭ ئوغۇللىرىغا تاشلاپ ئۇدۇل يۈرتقا قاراپ چاپقانمىش.

— مەھەللە باشلىقى، سېكرېتار دېگەنلەرگىمۇ رۇخسەت سوراش ئۈچۈن ئالىنى قىلمىغانمىش.

— قاتناش تاپالماي چوڭ يولغا چىققۇچە يېرىم كۈن يۈگۈرۈپتىمىش.

— يۈگۈرۈپ بولالماي يولدا يىقىلىپتىمىش.

— يىقىلغان يەردىن تۇرۇپ يەنە يۈگۈرۈپتىمىش.

— بىچارە ئادەم...

— پىلە قۇرتىدەك كىشىگە زىيىنى يەتمەس ئەدەمتى.

— ئەمدى قانداق قىلار؟

— خۇدايىم ئۆزى ئاسان قىلار.

— ...

* * *

ئەمگەك باشقۇرۇش ئورنىدىكى چېدىر كەپە ئىچىدە قوشنا كەنتلەردىكى سېكرېتارلار بىلەن ھەمداستىخان بولۇپ سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغان غوجىخاننىڭ قولىدا بىر پىيالە، پىيالىدە لىق ھاراق، ئۆزى بولسا ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەۋاتاتـ تى:

ـــ ئۆتۈپ كەتكەن گەدەنكەش ئەرزخورنىڭ كۆك پوتلىسىـ دى، ئاشۇنداق سارىڭ بولۇپ سۆزلەپ قاپتۇ، كۆرسىلە!

ـــ سىلە شۇ ھالدا كۆردۈم دېسىلە، ئۇ بالىنى؟

ـــ شۇنداق، تۈنۈگۈن ئەتىگەن كېۋەزلىكتە خىزمەت تەكـ شۈرۈپ كېتىۋېتىپ قىلغان گېپىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭـ لىدىم.

ـــ نېمە دېدى ؟ ـــ دەپ سورىدى كۆڭلىكىنىڭ تۈگمىسىـ نى ئېچىۋېتىپ يوغان قورسقىنى مانتا كاۋىسىدەك پۈسكايـ تىپ ئولتۇرغان سېرىق چىراي كىشى غوجىخانغا ھاراق خوشـ لىغاچ.

ـــ ئۇ گەپنى ئاڭلىسىلا كۇلۇپ كېتىلا سېكرېتار ، ـــ دېدى غوجىخان پىيالىنى تۇم كالپۇكلىرى ئىچىگە دۇم كۆمـ تۈرۈپ، ـــ ئۇ بالا «قۇملۇق ئەسلى دېڭىز ئىدى» دېگەندىن باشقا، يەنە «سۇلۇق، ھاياتلىق، ئېرا...» دېگەندەك بىرمۇنچە توخۇ پۇتى گەپلەرنى قىلدى.

ـــ ئاشۇ كوھىقاپ ئاغزىدىكى قۇملۇقنىمۇ؟ تولا ئادەمنى كۆلدۈرمىسىلە، ئۇنداق ! ـــ دېدى سېرىق كىشى ھاراق تولدۇـ رۇلغان پىيالىنى قولىغا ئېلىۋېتىپ، ـــ دادىسىنىڭ چىلىمغا ئۆگىنىپ قېلىپ، نەشە چېكىپ قالغان بولسا ئاشۇنداق كۆزىـ

گە ئېشەك سۈيدۈكى دەريا كۆرۈنۈپ قالغانمۇ ـ يا؟

ـــ ياق، نەشە چېكىۋالغاندەك ئەمەس، دادىسىمۇ نەشە چېـ كىش تۇرماق مەسچىتتىن كېلەلمەيدىغان چالا موللا...

ـــ ئۇنداق بولسا راست ئېلىشىپ قاپتۇ سېكرېتار... ھۇي راست، بىزنىڭ ئارائاۋاتقىنى ئاباباس بېدىكنىڭ قىزىمۇ شۇ تەرەپلەردە ئوقۇيتتى، يېقىندا تەتىل قىلىپ كەلگەن، شۇ سېـ كىلەكمۇ ئېلىشىپ قالمىغاندۇ ـ ھە؟

ـــ ئارائاۋاتقىنىمۇ ئوقۇغىلى كەتكەنلەر بارمىتى ؟ ـــ دەپ سورىدى غوجىخان قولىدىكى چالا غاجالخان ئۇستىخاننىڭ ئەت ـ گۆشلىرىنى قەلەمتىراچ بىلەن شىلىپ ئاغزىغا سالغاچ.

ـــ بولمامدۇ ، ـــ دېدى سېرىق كىشى جاۋغايلىرىدىن ساقىپ چۈشكەن ھاراقنى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن سۈرتۈپ ،

ـــ بىزدىنمۇ بار.

ـــ ئۇرۇقلۇقلاردىن ھەممە يەردە بار ئوخشىمامدۇ؟

ـــ ئۇرۇقلۇق... نېمە دېگەنلىرى بۇ؟

ـــ ھەسەن خالۋاپنىڭ ئاشۇ شۇمتىكى بېيجىڭغا ماڭغاڭـ نىڭ بۇ تەرىپىدە بىز غوجىخاننىڭ كۆڭلىمىز تازا جايىدا ئەـ مەس دېسىلە!

ـــ نېمە بولۇپ، ئەمدى؟

ـــ ئەرزخورنىڭ بالىسى ئەمەسما، ئالا ئىنەكىنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق دەپ، ناۋادا دادىسىنى دوراپ ئەرز قىلمەن دەپ قالسا، مەكتىپى مەركەزنىڭ ھويلىسىنىڭ يېنىدا، ئىش ئېـ قىتمىقى ئاسان دەيمەن.

ـــ نېمە دېگەنلىرى ئۇ، سېكرېتار؟

ـــ ئۇلۇشۇل ئاشۇ سارائىنىڭ دادىسى ھەسەن خالۋاپ ئىـ نىسى ھەمزى خالۋاپ بىلەن ئاپتونوم رايونغا ئەرز قىلمەن

دەپ نەچچە ئادەمنى باشلاپ ماڭغاندا، كەينىدىن ئۇرۇمچىگە قوغلاپ بېرىپ ئالدىنى توسۇۋالدۇق ئەمەسما!

— ۋوي بىز ئاڭلىماپتۇقا ئۇ ئىشنى... قۇمئاۋاتتا ئا-شۇنداق يامان ئۆكتەملەر بارمۇ؟

— بۇرۇن يوقتى، ھازىر چىقتى. شۇ چاغدا ئەمگەك كۈچ-لىرىنى سىرتقا چىقىرىپ پۇل تاپمىز دەپ، ئىش - ئەمگەك قىلالايدىغانلارنىڭ ھەممىسىنى يېغىپ تارىمغا پاختا تېرىشكە ئاپارغان. ئۇ يەردىكى ئىشلار تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغاچقا، خەقنىڭ كۈنى بىكار ئۆتۈپ كەتتى، بىزمۇ سەل ئوسال ئەھۋال-غا چۈشۈپ قالدۇق. بۇ شورى قۇرغۇرلارنى قۇرۇق قول ياندۇ-رۇپ كېلەيلى دېسەك، ئۇلارنىڭ ئالدىدا بۇندىن كېيىن گەپ-سىز ئۆتمەي قالمىسۇن دەپ، كېۋەزلىكتىن چىقارماي تۇتۇپ قاپتىمىز. شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرىدا سۇركىلىش كېلىپ چىق-تى. يەيدىغان نان - پېنى تۇگەپ، گېلى ئاسما قۇزۇققا چىققان خەق پىتىرىغان مال پادىسىدەك تەرەپكە قاچقىلى تۇر-دى. ھەسەن خالۋاپ، ھەمزىخانلار بولسا بۇرۇندىن ئۇستىمىز-دىن ئەرز قىلىپ ئاقتۇرالماي يۇرگەچكە، مالىمانچىلىقتا بىراقلا ئاپتوموبىلغا چىقىپ ئۇرۇمچىگە بارىدىغان كىشىمەن، دەپ شىمال تامان يول ئاپتۇ. ئۇلار ماڭغىچە خەۋىرى قۇلىقى-مىزغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن يېزا، كەنت مەسئۇللىرىدىن ئۇ-چىمىز كەينىدىن قوغلىدۇق. ئۇرۇمچىگە چۈشە - چۈشمەي كەينىدىن يېتىشۈپلىپ، ئالدىمىزغا سېلىپ ئەكەلدۇق...

— كۆرسىلە، ئا نىيىتى ئالا ئوغرىلارنى... ئۇ يەرگە ئەرز قىلىپ بارسىمۇ بىر كىم ۋاي خاپا بولماڭ، دەپ بىر نېمىسىنى كېسىپ تۇتقۇزۇپ قويارمىدى!

— ئۇنداق دېگەن بىلەن سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ، قايسى

يىلى يەر تەۋرەپ نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ كەتكەندە، زوڭلى ئۆزى كەلگەن تۇرسا!

— ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، بېيجىڭدا ئوقۇيدىغىنى ئا-شۇ كۆك پىتىنىڭ بالىسى دەيلى؟!

— شۇنداق بولۇپ قالدى، خۇددى ئالىي يەرلەردە ئوقۇغە-لى باشقا تۇزۇكرەك بالا تېپىلمىغاندەك!

— سىلىنىڭچە بولغاندا، دادىسى كۇشكۇرتۇپ قويسا، ئۇ تاز مەركەزگە خەت تۇتىدىغان ئىشلارنى قىلىپ سالارمۇ؟

— ھېچنېمە «دەپ بولمايدۇ. بايا دېدىمغۇ، ئالا ئىنەكىنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق، دەپ. شۇڭا سارىڭ بولۇپ قالغىنى خوپ بولدى!

— سارىڭ بولىغان تەقدىردىمۇ ئۇ نان قېپىنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ؟ — «بىدى سورۇندا ئولتۇرغان كەنت كادىرلىرى-دىن بىرى غوجىخانىنىڭ قولىدىكى ھاراقنى ئېلىۋېتىپ ، — شۇ يەردە ھۆكۈمەت بەرگەن ناننى جايلاپ يەپ، ئىمتىھانلاردا سوقا سويما (نۆل دېمەكچى) ئالماي، ئەللىك - ئاتمىش نو-مۇر ئېلىپ كۇننى ئېتىپ قايتىپ كېلەلىسە چوڭ گەپ، ھاي!

— ئېيتماققا ئۇنداق دېگەن بىلەن، يۇقىرىدىكىلەر بۇ كەتمەن قېپىلىرىنىڭ راۋىبىنى بەك چالىدىغان بولۇپ قالدى. ئاخشاملىرى تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقانسىلەر، ھازىر ھۆكۈمەت بىزدەك سوك - سوك سېكرېتارلار تۇرماق، نى-نى ئەمەلدارلار-نى تۇتۇپ قولىغا كويزا سېلىپ، يېگەن - ئىچكىنىنى، قىل-غان-ئەتكىنىنى بىرمۇ بىر ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئارقىدىن ئۆلۈم جازاسى بېرىۋاتامدۇ. شۇڭا مەكتىپىدىن مۇشۇكتەك غىپپىدە چىقىپ، مەركەزگە كىرىپ ئىشكىنىڭ شىشىقىدىن خەت تاشلاپ

قويىدىغان بولسا، ئۇلار ئاسماندىن چۈشكەندەكلا بېشىمىزدا ئۇنۇپ قالسا، دوپپىمىزنى ئوڭلاپ كىيىپ بولغىچە، ئۆزىمىز - نىڭ نەدىلىكىنى ئاڭقىرالماي قالىمىز.

ــ ھە... مۇنداق دەيلى، بىز بىر ئىشنى ئانچە چوڭقۇر ئويلاپ كەتمەيدىغان گالۋاڭكەنمىز جۇما.

ــ شۇڭا ئۇ سويمەكنىڭ ساراڭ بولۇپ قالغىنىنى كۆرۈپ كۆڭلۈم خېلى جايىغا چۈشۈپ قالدى.

ــ ھەي سېكرېتار، ھەي سېكرېتار، سىلىزە...

38

ئېلىش بېشىدىن قايتىپ كەلگەن ھەسەن خالۋاپ گۈگۈم پەيتىدە ھويلىغا كىرىپ كەلدى.

يۈسۈپ پېشايۋان ئاستىدىكى كېگىزدە تىزلىنىپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئالدىغا داستىخاندەك كەڭ، ئۆمۈچۈك تورىدەك سىزىقلار بىلەن تولغان ئالا ـ يېشىل قېلىن بىر پارچە قەغەزنى يېيىۋالغان، قولىغا يەنە بىر پارچە رەسىملىك كىتابنى ئېلىۋالغان بولۇپ، ئىچىدە چاسا خەتلەرنى ئوقۇپ، رەسىملەرنى سېلىشتۇرۇپ، يالغۇز توغراقتىكى پېرىخۇندەك توختىماي ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەۋاتاتتى. ئۆينىڭ ھەمراھى چىپار مۇشۇكمۇ ئۇ - نىڭ پوكىنىدا تۇگۈلۈپ ئولتۇرۇپ، پۇتۇن ئىخلاسى بىلەن يۈ - سۈپنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى تىڭشىغاچ ئالدىدىكى قەغەزگە تىكىلىپ ئولتۇراتتى. ھەسەن خالۋاپ ئۆزىنىڭ ئۇسسىغان، ئېچىرقىغانلىقىنى ئۇنتۇپ ياقىسىنى تۇتقىنىچە ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر دەم تۇرۇپ قالدى. كېيىن ئاستا قەدەملەر بە - لەن ئوغلىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە پەس ئاۋازدا ئوغلىدىن سورە -

دى:

ــ نېمىڭىز بۇ، قارىي بالام؟

يۈسۈپ دادىسىغا سالام قىلىپ بولۇپ يەنە ئالدىدىكى سە - زىق، رەسىملەر ئارىسىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ئۇچ يىل ئاۋۋالقى چوڭلارنى كۆرسە «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ ئېگىلىپ سالام بېرىدىغان، قول ئېلىشىپ كۆرۈشىدىغان ئەدەپ ـ قائە - دىلەرنى ئۇنتۇغاندەك ئىدى. كۆز ئالدى خىرەلەشكەن ئاتا ئوغ - لىنى زادى نېمە قىلىۋاتىدىكىن، دەپ ئۇنىڭ قولىدىكى كىتاب - قا، ئالدىدىكى داسىنىخانىسىمان قەغەزگە قارىدى. ئەمما غۇۋا قاراڭغۇلۇقتا كۆزلىرى ئىما ـ چىما بولۇپ ھېچنېمىنى ئىلغا قىلالمىدى.

ــ ماڭا دەپ بېرىڭە بالام، ئالدىڭىزدىكى بۇ داستىخان...

يۈسۈپ ئۆزگە تىلدا بىر نېمىلەرنى دېدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆ - گىنىش كىتابىدىكى تىلى ئىدى.

ــ مېنى قورقۇتماي تۇز گەپ قىلىڭە قارىي بالام، نېمە دەۋاتىسىز؟

ــ مەن سىزگە دۆلەت تىلىدا گەپ قىلىۋاتىمەن ، ــ دې - دى يۈسۈپ تۈيۈقسىز ئەسلى تىلىغا قايتىپ ، ــ ئالدىمدىكى سىزىق، رەڭلەر بىلەن تولغان بۇ قەغەز داستىخان ئەمەس، خە - رىتە، يەنى دۇنيا خەرىتىسى، قولۇمدىكى ماۋۇ كىتاب بولسا جۇغراپىيە كىتابى دادا.

ــ ھە... مۇنداق دېگىنە بالام، ــ ئوغلىنىڭ ھەر ھالدا ئوڭ گەپ قىلىۋاتقىنىنى ئاڭلىغان ئاتىنىڭ كۆڭلى بىر ئاز جايىغا چۈشتى ، ــ بۇ خەرىتە دېگىنىڭدىن بىزنىڭ قۇمئاۋاتقا سۇ باشلاپ كېلىدىغان دەريا ـ ئۆستەڭلەرنى تاپقىلى بولىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

يۈسۈپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن چۆچۈگەن مۇشۇك كۆزىنى ئېچىپ بەدەر قاچتى. ھەسەن خالۋاپ ئۆزۈم بىلمىگەن ئىشقا خاتا گەپ قىلىپ قويغان ئوخشايمەن، دەپ يۈزلىرى چىمىلداپ قالدى ھەم ئالدىراپ ـ تېنەپ قىلغان گەپنى چىگە ئىزاھ بەردى:

ـــ ئۆزۈڭ بىزنىڭ قۇملۇققا قاراپ دېگىز، سۇ دېگەندەك بىر نېمىلەرنى دەپتىكەنسەنغۇ، بالام؟

ـــ دېگەن، لېكىن سىز بۇ خەرىتىنى ئۇنداق چۈشىنىپ قالسىڭىز بولمايدۇ.

ـــ ئەمىسە، نېمە ئۈ؟

ـــ بىرىنچى سىنىپنىڭ بالىلىرىدەك گەپ سورايدىكەنسىز ئادەمدىن... يېقىنراق كېلىڭا، مەن سىزگە دەپ بېرەي.

ھەسەن خالۋاپ ئوغلىنىڭ گەپلىرىگە بىردە كۈلگىسى كېلىپ، بىردە كاللىسىنىڭ جايىدا ياكى جايىدا ئەمەسلىكىدىن گۇمانلىنىپ ئوغلىنىڭ يېنىغا يۆكۈندى.

ـــ سىز داستىخانغا ئوخشاتقان ماۋۇ نەرسە دۇنيانىڭ يەر شەكلى خەرىتىسى، دېمەك، دۇنيانىڭ تۈزۈلۈش شەكلى مۇشۇ شۇ. ماۋۇ ئوتتۇرىدىكى چوڭ قىزىل خوراز بىزنىڭ دۆلىتىمىز. خورازنىڭ قۇيرۇقىدىكى ماۋۇ قۇمدەك ئۇششاق چېكىتلىك دائىرە بىزنىڭ مۇشۇ قۇملۇق شۇ...

ـــ توۋا ، ـــ دېدى ھەسەن خالۋاپ ساقلىنىي سىيپاپ، ـــ بۇ يەرنىڭ قۇملۇق ئىكەنلىكىنى ئۇلار بىلمەمدىكىنا؟

ـــ بىلمىدۇ، پۈتۈن دۇنيا بىلمىدۇ. بىزنىڭ بۇ يەر ئافرىقىدىكى سەھرايى كەبىر قۇملۇقىدىن قالسا دۇنيا بويىچە ئىكىنچى چوڭ قۇملۇق.

ـــ توۋا...، ئەمىسە ماۋۇ سۇنىڭ رەڭگىدىكى سۇزۇلۇپ

تۇرغان يەرچۇ؟

ـــ بۇ يەر سۇلۇق دېگىز ـ ئوكيانلار،

ـــ ئاشۇ سۇزۇلۇپ تۇرغان يەرنىڭ ھەممىسىمۇ؟ توۋا، شۇ سۇدىن بىزگىنىمۇ نېسىپ بولسىچۇ!

ـــ نېسىپ بولمىدۇ، بىزنىڭ بۇ زېمىنىمۇ قايتا كۆكىرىدۇ.

ـــ نېمە، ئاشۇ دېگىز ـ ئوكيان دېگەن يېرىنىڭدىن بۇ زېمىنغا سۇ كېلەمدۇ ؟ ـــ دادىنىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىپ كەتتى. ئوغلىنى يەنە كېسىلى تۇتتىمىكىن دەپ، ئۇنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى.

ـــ چۈشەنمەيۋاتىسىز، قاراڭ ماۋۇ كىتابقا ، ـــ ئوغۇل قولىدىكى چاسا خەتلەر يېزىلغان كىتابنى دادىسىنىڭ كۆزىگە يېقىن ئەكەلدى. ئاڭغىچە ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولغان پىنھان خان ئېلىكىتىر چىراغنى يېقىۋەتتى. بالا چاسا خەتلەرنى ئاۋۇال ھېلىقىدەك كالىرلاپ ئوقۇپ، ئاندىن ئوقۇغانلىرىنى ئۆز تىلىغا ئۆرۈپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

ـــ بىز ياشاۋاتقان يەر شارى يۇپيۇمىلاق شار جىسىم، يەنى قۇمئاۋاتىنىڭ يەرلىك تاۋۇزىدەك يۇمىلاق... يەر شارىدا قەدىمدىن ھازىرغىچە دېگىزنىڭ مۇنبەت تۇپراقلا ئايلىنىشى، مۇنبەت ئېتىزلارنىڭمۇ دېگىزغا ئايلىنىشىغا ئوخشاش غايەت زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرگەن. زامانىۋى پەن ـ تەتقىقاتلار يەر پوستىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن دېگىز يۈزىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە تۆۋەنلىشى دېگىز، قۇرۇقلۇقلارنىڭ يۆتكىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردىغان ئاساسلىق سەۋەب ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئالىملار يەر شارىدىكى دېگىز، قۇرۇقلۇقلارنىڭ دائىرىسىنىڭ شەكىللىنىشى، يەتتە قىتئە، تۆت ئوكيانىنىڭ جايلىشىشى ۋە ئۆزگىرىشى توغرىسىدا تەكشۈرۈش، تەتقىقاتلار

نى ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. گېرمانىيىلىك ئالىم ۋېگنېرمۇ ماتېرىكلارنىڭ لەيلەپ يۈرۈشى ھەققىدىكى پەرىزىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇنىڭدىن 200 مىليون يىل ئىلگىرى يەر شارىدىكى ھەرقايسى قىتئەلەر بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن چوڭ مېتېرىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپى بىپايان ئوكيانلار ئىبارەت ئىدى؛ كېيىن ئىپتىدائىي ماتېرىكلار بىر نەچچە ماتېرىكلارغا بۆلۈنۈپ تەدرىجىي يۆتكىلىش ئارقىلىق بۈگۈنكى يەتتە قىتئە بىلەن تۆت ئوكيانىنىڭ جايلىشىش ھالىتى شەكىللەنگەن، دەپ دۇنيا ئەھلىنى قايىل قىلدى ... — يۇسۇپ كىتابقا قاراپ چۈشەندۈرۈشتىن توختاپ كىتابىنى دادىسىغا بېقىن ئەكەلدى. غاز تۈخۈمىدەك سوقىچاق سىزىلغان ئۇچ دانە رەسىمنى كۆرسەتتى ، — مانا، رەسىمدىكى چۈشەندۈرۈشكە قارىڭا، بۇ — يەر شارىنىڭ 200 مىليون يىللار ئىلگىرىكى ھالىتى؛ مانا بۇ 65 مىليون يىللار ئىلگىرىكى ھالىتى، مانا بۇ ئاستېدىكىسى بولسا ھازىرقى ھالىتى...

ھەسەن خالۋاپىنىڭ مېڭىسى قوچۇلۇپ كەتتى. كۆزلىرى ئىمىر - چىمىر بولۇپ، غاز تۈخۈملىرىدەك پارچە - پارچە تۇرغان بۇلۇتتەك سايىلاردىن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدى. يۈسۇپ بولسا مۇئەللىمدەك توختىماي سۆزلەۋاتاتتى:

— مۇشۇ ئۆزگىرىشلەردىن قارىغاندا، بىزنىڭ قۇمىۋاتمۇ ئىلگىرى زۇمرەت سۈلىرى دولقۇنلىنىپ تۇرغان دېڭىز ياكى ھېچ بولمىغاندا بىر چېتى دېڭىزغا تۇتىشىپ تۇرىدىغان ياپيېشىل بوستانلىق بولۇشى، كېيىن ماتېرىكلارنىڭ ئۆزگىرىشى، تاغلارنىڭ كۆتۈرۈلۈشى داۋامىدا ئىقلىمى ئۆزگىرىپ، ئاستا - ئاستا قۇرۇپ چۆللىشىپ كەتكەن، ئاندىن قۇم - بوران ئاپىتى، توپان بالاسى بېسىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن...

— ۋاي ئېسىت ! — دېدى پىنىنەخان كىچىك بالىدەك ئۇمچىيىپ، — ئەمدى مۇشۇ قۇرىغانچە قۇرۇپ كېتەرمۇ، ئۇكام؟

— ياق، بۇنداق ئۇمىدسىزلەنسەك بولمايدۇ. ماتېرىكلارنىڭ ئۆزگىرىشى، قىتئەلەرنىڭ ئالمىشىش قانۇنىيىتىدىن قارىغاندا، بۇ زېمىن قايتىدىن يېشىللىققا پۈركىنىدۇ.

— قاچان؟!

— تۆتىنچى ئېراغا كۆچكەندە!

— تۆتىنچى ئې... را؟

— ھەئە، ئېرا ئالماشقاندا بىزنىڭ قۇمئاۋات قايتىدىن دېڭىزغا تۇتىشىدۇ، دېڭىزدىن كەلگەن نەم ھاۋا يامغۇر بولۇپ توختاۋسىز ھالدا قۇملۇققا تۆكۈلىدۇ. دۇنيادىكى بۇ ئىككىنچى چوڭ قۇملۇق ئېكىن يەرلەرگە، يېشىل بوستانلىقلارغا ئايلىنىدۇ!

ئوغلىنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرغان ھەسەن خالۋاپىنىڭ ئۆرە ئولتۇرغىدەكمۇ ماغدۇرى قالمىدى. ئۇ ئەمدى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى، ئوغلى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. بىچارە بالىنىڭ جىسمى بۇ يەردە تۇرغاندەك قىلغان بىلەن روھى باشقا بىر دۇنياغا كەتكەن، ئەقىل - ئىدراكى بۇ يەردە ئەمەس ئىدى... بالا ئالدىغا يېيىۋالغان خەرىتىنى، قولىدىكى كىتابنى تاشلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ھويلىنىڭ پاكار تېمىدىن قارىيىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان قۇم بارخانلىرىغا كۆز تىككىنىچە سۆزلەۋاتاتتى:

— يەر شارىدىكى ماتېرىكلارنىڭ ئۇچ قېتىملىق ئۆزگىرىشى، ئوكيان - قىتئەلەرنىڭ شەكىللىنىش جەريانىدىن قارىغاندا، بىز ياشاۋاتقان بۇ زامان ئۇچىنچى ئېرا بولىدۇ. ئۇ-

چىنچى ئېرا ئاخىرلىشىپ، تۆتىنچى ئېرا كىرىپ كەلگەندە بولسا، بۇ يەرنىڭ ئىقلىمى يېڭىباشتىن ئۆزگىرىپ يامغۇرلار شارقىراپ يېغىپ تۇرىدىغان، دەريالار، كۆللەر، دېڭىزلار بىر-بىرىگە تۇتىشىپ تۇرىدىغان زامان بولىدۇ. ئاشۇ چەكسىز قۇملۇقلاردا يېڭىباشتىن يېشىل هايات مەۋج ئۇرىدۇ!...

يۇسۇپنىڭ تاقا-تۇقا گەپلىرىنى ئاڭلىغان نازىلخان پىشايۋاننىڭ بىر بۇلۇڭىدا ياقا يىرتىپ يىغلاشقا باشلىدى.

39

نۇرېۋۇنىڭ يازلىقى ياخشىمۇ ياكى مەھەللىدىكى سۆزمەن-لەر ئاغزىنى ئۇششۇتۇپ: ئەر يارىشىپتۇ، دېگىنى راستمۇ، ئىش قىلىپ ئۇ يېقىندىن بېرى باشقىچە هۆسىنگە تولۇپ قالغان ئىدى. شۇغىنىسى ئىككى ئازنە ئۆتۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئانە-سىنىڭ ئۆيىگە ئازنىلاپ بارالمىغاچقا بىر ئار خوپى تۇتۇپ قال-دى. ئانىسىنى سېغىنىپ تاقەتسىزلەنگەن كېلىن ئاخىرى قې-يىنىسىگىلىسى هاۋاغا ئېغىز ئاچتى:

ــ ئانىلارنىڭكىگە بېرىپ ئازنىلاپ كېلەي دېگەن، مەن بىلەن قۇمئاۋاتقا بېرىشىپ بېرەمسىز؟ ــ ئۇ بۇ كىچىك يەڭ-گە خېنىمغا كۆنۈكۈپ قالغان ئىدى.

ــ مەن بىللە بارسام قانداق بولىدۇ، ئاكام بىلەن بارسە-ڭىز ياخشىمىكىن...

ــ ئاكىڭىز بىلەن بارسامغۇ ئۆزۈمگە ياخشىدى، بىراق ئۇ ئېلىش بېشىدىكى هاشاردىن پات كېلەلمەيدىغان ئوخشايدۇ.

ــ ئۇنداقتا مېنى ئېلىپ بارسىڭىز، مەھەللىڭىزدىكىلەر نېمە دەپ قالار؟

ــ هېچنېمە دېمەس، ئۇچ كۈن بولدى، قاپىقىم تارتىپلا تۇرىدۇ.

ــ مەيلى ئەمەسە، لېكىن ئۆيىڭىزدىكىلەردىن ئىزا تارتىپ قالماسمەنمۇ؟

ــ نېمىشقا؟

ــ مېنى كۆرگەنلا كىشى قىزىقسىنىپ قارايدىكەن، خە-يالىغا نېمە كەلسە شۇنى سورايدىكەن...

ــ قۇمئاۋاتلىغلار ئۇنداق ئەمەس.

ــ قۇمئاۋاتلىقلار ئاراتاۋاتلىقلارغا ئوخشىمامدۇ؟ ــ هاۋانىڭ زەڭگەر كۆزلىرى نۇرېۋۇنىڭ قارا كۆزلىرىدە ئېسە-لىپ قالدى.

ــ ئوخشايدۇ، ــ دېدى نۇرېۋۇي قېينىسىڭلىسىنىڭ ئۇششاق ئۆرۈلگەن چاچلىرىنى ئويناپ تۇرۇپ، ــ لېكىن ئۇلار بەك ياۋاش.

ــ ئەمەسە يۇسۇپ ياۋاش ئەمەسقۇ؟ دەرسلەردە مۇئەللىم-لەردىن سوئال سوراپ ئارام بەرمەيدۇ.

ــ شۇنداقمۇ؟ لېكىن بۇرۇن ياۋاش، كەم سۆز ئىدى.

ــ ئەمەسە مەن سىز بىلەن بىللە بارای، ــ هاۋا نۇرېۋۇ-ۋىنىڭ جەينىكىگە گىرە سالدى، ــ لېكىن ئاۋۋال ئانامنىڭ رۇخسىتىنى ئالايلى، ئۇ نېمە دەيدۇ تېخى.

ــ بېرىڭلار بالام، دەر.

بالىلارنىڭ ئىلتىماسىنى ئاڭلىغان ئاغىچىخان هازۋا قوشتۇرۇپ كېلىنى بىلەن قىزىنى قۇدىسىنىڭكىگە يولغا سە-لىپ قويدى.

نۇرېۋۇي هاۋا بىلەن ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، هويلا جىمجىتلىققا چۆككەن، ئىچكىرى ئۆيدىن كىمنىڭدۇر بىرىنىڭ

يىغىسى ئاڭلانغاندەك قىلىۋاتاتتى. ئۇلار ھويلىنىڭ ئوتتۇرىدا سىدا يىغا ئاۋازىنى تىڭشىغانچە بىر پەس تۇردى. شۇ ئەسنادا پاكار ئۆگزىدىن بىر كىمنىڭ قەدەم شەپىسى ئاڭلاندى. نۇربۇۋى بېشىنى كۆتۈرۈپ ئانىسى نازىلخاننى كۆردى. نەچچە كۈندە قېرىپ جۇدەپ كەتكەن ئانا ئېتىكىدە بىرنەمە كۆتۈرۈۋالغان ئىدى.

— ئۆگزە توپىسى... — دېدى ئانا بۇلۇڭدىكى شوتا بىلەن ھويلىغا چۈشۈپ ، — ئاپتاپ كۆرگەن توپا شامال دارىغان كەسەلنى يەڭگىل قىلىدۇ، دېيىشىدىكەن.

— ئۆيدە كېسەل يوقتىغۇ؟ — دېدى نۇربۇۋى تېخىچە تارتىپ تۇرغان سول قاپقىنى بىگىز بارمىقى بىلەن سىلاپ.

— يوق بولغاي ئىلاھىم ، — دېدى نازىلخان بېشىدا تۇرمايۋاتقان ئاق لىچىكىنى تۈزەپ.

نۇربۇۋى ئانىسىغا ئەگىشىپ ئىچكىرى ئۆيگە كىردى. تۆڭلۈكتىن چۈشكەن غۇۋا يورۇقلۇق ئىچىدە ئىنىسى يۈسۈپ سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۇنىڭ بېشىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان دادىسى بولسا يىغلىغاندەك بىر خىل ئاھاڭدا قىرائەت قىلىۋاتاتتى.

— دادا، ئۇكاڭغا يادنامە ئوقۇۋاتىدۇ ، — دېدى نازىلخان ئېتىكىدىكى توپىنى بالىنىڭ ئۈستۈبشىغا چېچىپ، بۇ ئەھۋالىنى كۆرگەن نۇربۇۋى چۆچۈگەن ھالدا سورىدى:

— ئۇكامغا نېمە بولدى؟

— سۆزلەپ قالدى.

يەڭگىسىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ بۇ ئۆيگە كىرگەن ھاۋا ئۆلۈكتەك ياتقان ساۋاقدىشىنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز توۋلاپ سالدى:

— يۈسۈپ؟!

بالا تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ تۇيۇقسىز توۋلىغانچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— ھاۋا! — يۈسۈپنىڭ دۇمبىسىگە ئۇچ قويغان پاختا، ئۆگزە توپىسى دېگەندەك نەرسىلەر ئاستىدىكى كۇل رەڭ كىگىزگە سىيرىلىپ چۈشتى ، — ھاۋا، سىزنىڭچە ماتېرىكلارنىڭ لەيلەپ يۇرۇشى ھەققىدىكى پەرەز قۇرۇق خىيالمۇ ياكى ئۇنىڭ ئىلمىي ئاساسى بارمۇ؟!

— ۋاي ئانام! — ھاۋا ھەم قورقتى، ھەم ھەيران بولغان ھالدا ئاغزىنى تۇتۇپ قالدى.

— گەپ قىلىڭە؟!

— بۇ گەپنى مەن سىزدىن سورايى دەپ كەلگەن.

— مۇئەللىمنىڭ دېگەنلىرىمۇ ئېسىڭىزدە يوقمۇ؟

— مۇئەللىمغۇ ئىلمىي ئاساسى بار، دېگەن... ماتېرىكلارنىڭ لەيلەپ يۇرۇشى داۋامىدا قىتئەلەر بىر - بىرىدىن ئاجراپ كەتكەن بولغاچقا، ئەسلىدىنلا ئۇچالمايدىغان تۆگىسىقۇش بىلەن تروپىك بەلۋاغنىڭ تېنىز دېڭىزىدا ياشايدىغان دېڭىز كالىسى قەدىمكى يەر قاتلاملىرى بىلەن ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسىغا تاراپ كەتكەن. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىككى خىل ھايۋانىنىڭ يىراق ئوكيانىدىن ئۆتۈش ئىقتىدارى بولمايتتى.

ھاۋا دېگەنلىرىنىڭ راستلىقى ئۈچۈن قولىدىكى كىتابىنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن تۆڭلۈكنىڭ ئۈدۈلىغا كەلدى. ئادەمنىڭ بېشى پاتسىمۇ، مۇرىسى پاتمايدىغان تۆڭلۈكتىن ئوخچۇپ چۈشكەن بىر دەستە نۇر قىزنىڭ قولىدىكى كىتابنى يېلىنجاپ تۇرغان ئوتقا ئايلاندۇردى. بۇنى كۆرگەن ئوغۇلمۇ خەرىتىنىڭ قېتىنى ئېچىپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. ئىككى بالا ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان كىتابتىن نېمىلەرنىدۇر ئوقۇغاندىن

كېيىن ئۆزلىرىنىڭ بايا ئېيتقان سۆزلىرىنى باش لىڭشىتىپ تەستىقلىدى. سەللىسى چۈۋۈلۈپ قالغان ھەسەن خالۋاپ يىغا ئارىلاشقان قىزىقىتىن توختاپ قالدى. نازىلخانىڭ قولى يا-قىسىدا، پىنىنەخان قاپقاراڭغۇ بۇلۇڭدا قەي قىلىۋاتاتتى.

— دېمەك، ماتېرىكلار ئۆزلۈكسىز ھەرىكەت قىلىپ تۇرامدۇ؟

— ئۆزلۈكسىز...

— قۇرۇقلۇقلار ئاستا - ئاستا يۆتكىلىپ تۇرامدۇ؟

— ئاستا - ئاستا...

— قىتئەلەر ئۆزگىرەمدۇ؟

— كەلگۈسىدە...

— تۆگىلەر تۆگە قۇشتەك، كالىلار دېڭىز كالىسىدەك ئوكيانىڭ ئىككى قىرغىقىغا ئايرىلىپ كېتەمدۇ؟

— رىشتى ئۆزۈلمەيدۇ.

— يۇسۇپ بىلەن ھاۋاچۇ؟

— ئۇلارنىڭ رىشتى مەڭگۈ ئۆزۈلمەيدۇ.

— ھاۋا خىجىل بولمامدۇ؟

— چوڭ بولغانسېرى خىجىل بولمايدىغان بولىدۇ.

— كەلمىسەم بولغانىكەن! — قىز شەلپەردەك قىزاردى. قېيىداپ كىتابىنى قولتۇقىغا قىسىپ يەرگە قاراپ تۇرۇۋالدى. بۇلۇت سايىسى تۆڭلۈكنى توستى. بىردىنلا قاراڭغۇلۇق ئەسىر قىلغان ئۆينى ئېغىر سۈكۈت قاپلىدى.

بىر ھازا ئۆتكەندە يۇسۇپنىڭ زۇۋانى يەنە ئېچىلدى. ئەمما ئۇ ئەمدى قىزغا ئاتا - ئانىسى ئۈقماس تىلدا بىرنېمىلەرنى دېگەچ ئۇنىڭ قولىدىكى كىتابنى ئېلىپ سۆزلەپ كەتتى. يۇسۇپنىڭ زۇۋانىنى ئاڭلاپ قىزنىڭ چېھرى ئېچىلدى ھەم ئۇ-

نىڭ بىلەن تەڭ زۇۋانلىشىشقا باشلىدى. ئۇلار شۇنداق تۇرۇپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇن بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ كەتتى.

— بالا چەتنەپ كەتتى، — دېدى ئۇلارغا قاراپ ساقىلىنى تۇتاملاپ تۇرغان ھەسەن خالۋاپ كايىپ - چېچىلىپ، — ئۇ-نىڭ تامبىلىنىڭ ئېغى يوق چېغىدىلا پىشانىسىدە ئالىم - ئۆ-لىمالىقىنىڭ بېشارىتى كۆرۈلگەن، كېيىن قۇمئاۋاتىنىڭ قارا قۇيۇنلىرى ئۇنى بەزدىن ئايرىۋەتتى. مانا ئەمدى ئوخشىماس بىر ئادەم بولۇپ كېزىز ئالدىمىزدا قايتا زاھىر بولدى. ئۇ ھازىر ئۆزىنىڭ كىمنىڭ پۇشتى ئىكەنلىكىنى، قايسى زامانداً، نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلمىگىنەك بىر ھالدا تۇرۇۋاتىدۇ.

— سۆزى يامانىنىڭ تىلىنى، كۆزى يامانىنىڭ كۆزىنى... ئىلاھىم! — دېدى نازىلخان بۇقۇلداپ يىغلاپ، — مەن لاتا قونچاققا ئوقۇتۇپ، قەست قىلغانىنىڭ قەستىنى ئۆزىگە يانىدۇ-رىمەن.

— ياش تۆكمەڭ ئانا، — دېدى نۇربۇۋى بېشىدىكى ياغ-لىقىنىڭ ئۇچى بىلەن ئانىسىنىڭ كۆزياشلىرىنى سۈرتۈپ، — سىلەر ئۇنى كېسەل دەپ قىلمىغىنىڭلار قالماپتۇ، لېكىن ئۇ ساق تۇرمامدۇ، يەنە گەپ - سۆزلىرىمۇ شۇنداق جايىدا.

— گەپ - سۆزمۇ قىلالمىسا بولامتى ئەمدى، — دېدى نازىلخان تېرىكىپ، — سەن نەچچە ۋاقتىن بېرى ئېرىڭنىڭ كويىدا يۇرگەن بولغاچقا، ئۇكاڭنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈ-شەنمەيسەن!

نۇربۇۋى ئۇندىمىدى ھەم ئىنىسى بىلەن قېيىنسىڭلىسى-نىڭ قىلىشۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئاغزى ئېچىلىپلا قال-دى. ئۇلار قانداقتۇر بىر ئېغرا، قىتئە، ھاۋا، سۇ، تۇپراق، يې-شىللىق، توقچىلىق، مەدەنىيەت ھەققىدە زوق - شوق بىلەن

پاراڭ سېلىشىۋاتاتتى. مەكتەپ پۈتتۈرگىنىگە ئۇزاق بولمىغان نۇربۇۋى ئۆكىلىرىنىڭ خەنزۇچە گەپلىرىنى چالا - پۇلا ئۇقۇۋاتاتتى.

— سەن كىمنى باشلاپ كەلدىڭ ؟ — دېدى نازىلخان بىردىنلا قىزىغا بوغۇلۇپ.

— قېيىنىسىڭلىم ، — دېدى نۇربۇۋى ئانىسىغا چۈشەندۈرۈپ ، — مەن ئىلگىرى سىزگە ئۇنىڭ گېپىنى قىلىپ بەرگەن.

— يۈسۈپنىڭ بېشى شۇ شەيتانغا چۆرگىلەپتىكەن ! — دېدى ئانا تۇيۇقسىز بىر نەرسىنى چۈشەنگەن قىياپەتتە، — شۇ ۋەجىدىن ئاغزىدىن ئوغۇز سۈتى پۇراپ تۇرغان ئوغلۇم چىناقتىن چىقىپتىكەن.

— قارىسىغا گەپ قىلمايسىلا!

— كۆزۈڭگە ئۆمۈچۈك تور تارتىپ قويدىمۇ سېنىڭ؟ قارىغىنا، ئاۋۇال ئاخشامدىن بېرى دۈگا تۇتۇپ، بىر ئوبدان تىنچلىنىپ قالغان بالا ئاشۇ ھاۋا ئاتلىق قىزىل كۆڭلەكلىك جىننى كۆرۈپ يەنە سۆزلىگىلى تۇردى. ئاشۇ تۇتۇنىنى كىشى كۆرمەس، يۇندىسىنى ئىت كۆرمەس ئاراڭاۋاتلىقتىن بىزگە ياخشىلىق يوققۇ زادى!

ئانىسىنىڭ ئاھانىتىنى ئاڭلىغان نۇربۇۋى مەدەت تىلەپ دادىسىغا قارىدى. ئۇ ھەرقانچە ئانىسى بولغان تەقدىردىمۇ ئۆزى باشلاپ كەلگەن مېھمانىنى تىللىسا بولمايتتى. يەنە بىر جەھەتتىن، نۇر بۇۋى بىلىملىك، تەسەۋۋۇرغا باي قېيىنىسىڭلىسىغا ئامراق بولۇپ قالغان ئىدى. دادىسى ئانىسىنىڭ گېپىگە قارىتا ھېچنېمە دېيىشنىپ بەرمىدى. بۇ مۇمىن مۇسۇلمان ئەزەلدىن ئاراڭاۋاتلىق ئاق، قۇمئاۋاتلىق كۆك، دەپ ئايرىپ باقمىغان ئىدى.

بىر چاغدا يۈسۈپ بىلەن ھاۋانىڭ كالىدىرلاشقان ئاۋازى بىسىقىپ، ھەممەيلەن تۆڭلۈككە قاراشتى. تۆڭلۈكنى بىر قىزىللىق قاپساپ ھۆۋلىغان ئاۋاز كېلىۋاتاتتى.

— قارا بوران، قارا بوران... يەنە بوران چىقتى! — قاراڭغۇلۇق ئىچىدە نازىلخاننىڭ داد - پەريادى ئاڭلاندى. يەر - جاھاننى قىزىللىق قاپلاپ، پۈتۈن قۇمئاۋات كۈنچىقىش تامان ئۇچۇپ كېتىۋاتاتتى! دەل - دەرەخ، ئۆيلەر، ئادەملەر ئۇچۇۋاتقان، دومىلاۋاتقان، ھېچكىمنىڭ ھالىغا يېتەلمەيدۇ، ھېچكىمنىڭ ھېچكىمدىن خەۋىرى يوق، قاچان قاراڭغۇ چۈشۈپ، قاچان تاڭ ئاتقانىنى بىلمەك ئاندىن تەس...

كۈن تۈتۈلغاندەك، كېچە كۈن ئۈزىراپ كەتكەندەك غەيرىي ئالامەتلەردىن كېيىن ئاخىرى بوران پەسەيدى. ئالەم - جاھانغا ئاستا - ئاستا يورۇقلۇق يامراپ كەلدى. كىشىلەر يىقىلغان، يانتۇن يەرلىردىن قوپۇپ بىر - بىرىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىشتى، بىر - بىرىدىن ئامان - ئېسەنلىك سوراشتى.

ئەتىسى ئۆيدىكى چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن بوران ئۇچۇرۇپ ۋەيران قىلغان، قۇمغا كۆمۈلگەن ھويلا - ئارام، ئېتىز - ئېرىقلارنى قۇربى يەتكەنچە ئوڭشاپ - تۈزەشكە تۇتۇندى. قۇملۇق باغرىدىكى ئېرىقنى قايتا چېپىپ، ئېكىز ئورنى قونىقى بىلەن قۇملۇقنىڭ چەك - چېگرىسىنى ئاجراتتى. مۇشۇنداق چاغلاردا چوڭلار قولىغا نېمە ئىش ئالسا، شۇلارغا ھەمدەم بولۇپ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇپ يۈرگەن يۈسۈپ بۈگۈن كىتاب، خەرىتىلىرىنى قولتۇقلىغىنىچە قۇملۇقتا چۆرگىلەپ يۈرەتتى ھەم ئۆزىگە ئەگىشىۋالغان ھاۋاغا تۇنۇگۈنكىدەك ھەدەپ بىر نەرسىلەرنى سۆزلەۋاتاتتى.

— توۋا ، — دېدى نازىلخان قولىنى چېكىسىگە سايىۋەن قىلىپ ، — ئۇ شۇملار نېمە ئىش قىلىدىغاندۇ ئۇ قاقاسلىقتا؟

بوراندىن كېيىنكى دەسلەتتا ئىش قىلىپ يولالمايلا دېمەي سەقلىپ قالغان پىننەخانمۇ گەپ قىلىغۇسى كېلىپ تۇرغاندەك، قولىدىكى كەتمەننى قويۇپ، قېينىئانىسىنىڭ گېپىگە قوشۇق سالدى:

— شۇنى بىر دېسىلە، بىر - بىرىگە ئەجەب ئامراقكىنا ئۇلار؟!

— ئا... تايىنى يوق گەپ قىلمىسىلا ! — بالىلارغا ئاچ-چىقسىنىپ تۇرغان نازىلخان ئەمدى دەردىنى كېلىنىدىن ئال-ماقچى بولغاندەك كېلىنىگە ھۇرپەيدى ، — ئاشۇ بالىلارنىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشىتىۋاتاملا - يا؟

بىر ئېغىز گەپ قىلا - قىلمايلا تۇمشۇقىغا يىگەن بىچارە كېلىن كۆرۈك توخۇدىن پەشۋا يىگەن يېتىم چۈجىدەك شۇم-شىيىپ قالدى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان نۇربۇۋى يەڭگىسىنىڭ ناھەق ئازار يېگىنىگە بوغۇلغان بولسىمۇ، ئەمما ئىچىگە تىنىپ قالدى. ئۇ يەڭگىسىنى دەپ ئانىسىغا گەپ قىلالىسۇنمۇ؟!

چۈشتىن كېيىن نازىلخان ئوبدانراق تاماق ئېتىپ قىزى نۇربۇۋى بىلەن ئۇنىڭ يەڭگىسىنى ئارائاۋاتقا ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئۆز قولى بىلەن ئوخشىتىپ شوخلا چۆپى ئەتتى.

— ئانا، يۈسۈپ بىلەن ھاۋا يوق تۇرىدۇ!

— نېمە دەيسەن ؟ — دېدى نازىلخان تالادىن بىسەرەمجان كىرگەن نۇربۇۋىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، — بىز ئېتىزلىقتىن يانغاندا، قۇملۇق باغرىدا تۆگىنى چۆكتۈرۈپ ھېلىقى شىتىلە يەڭگەڭنى مىندۈرۈپ يۈرگەندەك قىلغانغۇ؟!

— شۇ، مەنمۇ كۆرگەن.

— ۋايجان... ۋايجان... ئادەمنىڭ كۆڭلىنى بىردەم ئارا-مىدا قويسا بولمامدىغاندۇ ! — نازىلخان كەينىگە بۇرۇلۇپ، تۆشۈكلۈكتە قاچا يۇيۇۋاتقان كېلىنىگە بويۇنىدى ، — سىلە قاچا - قۇچىلارنى قويۇپ چىقىپ قاراپ باقسىلا، ماڭسىلا.

— ماقۇل ، — پىننەخان قولىنى كەڭ ئېتەكلىك توق ھاۋارەڭ كۆڭلىكىنىڭ پېشىگە سۈرتۈپ تالاغا ماڭدى.

— ئىلدام بولسىلا، ئا قازىنىم قاياپ كەتتى!

نازىلخان كېلىنىنىڭ كەينىدىن غۇدىراپ قالدى. ئۇنىڭ قولىنى كۆڭلىكىگە، سۈرتكىنى، زىل قېينىئانىنىڭ كۆزىگە سىغمىغان ئىدى.

دەرۋازىغا تولا قاراپ نازىلخانىنىڭ تاقىتى تاق بولغاندا، ھاسىراپ ئۆرە تۇرغىدەك ماجالى قالمىغان كېلىنى دېمى سەل-قىلىپ مەيدىسىنى تۇتقىنىچە يۇگۇرۇپ قايتىپ كىردى:

— ۋاي، يوق! ئۇ قۇملۇقتا ئىنسى - جىن كۆرۈنمەيدۇ...

— نېمە دەيدىغاندۇ ! — نازىلخان كېلىنىنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي، ئەمدى ئۆزى يۈگۈردى. قازانغا چۆپ سېلىۋاتقان نۇربۇۋىمۇ ئانىسىنىڭ كەينىدىن چاپتى.

ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ تۇگمەندىن قايتىپ كەلگەن ھەسەن خالۋاپمۇ ئۇننى ھارۋىدىن چۈشۈرمەستىن دوڭغاقلا-غانچە قۇملۇققا چىقتى.

— يۈسۈپ !...

— ھاۋا !...

چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن بالا ئىزدەشكە كىرىشتى.

— يۈسۈپ !...

— ھاۋا !...

كۈن كەچ بولۇپ قاراڭغۇ چۈشتى. لېكىن ئىككى بالىدىن

دېرەك يوق. مەھەللىدىكى ئۇرۇق ـ تۇغقان، قولۇم ـ قوشنا، ھەتتا پۇتۇن قۇمئاۋات، ئاراۋاۋات يۇسۇپ، ھاۋا، دەپ چاقىراتتى. پۇتۇن قۇمئاۋات، پۇتۇن ئارا ئاۋات يۇسۇپ، ھاۋا دەپ قايغۇ ئىچىدە تۇتۇلۇپ تۇراتتى. شۇ ئەسنادا تۇتۇق ھاۋادا ئاستا ـ ئاستا بوران كۆتۈرۈلدى...

40

ئوچ كۇن ئۇمىدسىز ئۆتۈپ كەتتى.

قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا ھالسىزلىنىپ تۇرغان ئاتا كۆز يەتكۈسىز قۇملۇقنىڭ شەرقىدىن ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلۈپ كېلىۋاتقان قۇياشتىن يۇسۇپنى سورايتتى:

ـــ ئى ئون سەككىز مىڭ ئالەمنى يورۇتقۇچى ھىممەتلىك قۇياشىم، ئالدىدىن ھېچبىر ئىش ئۆتمىگەن ناتىۋان ئوغلۇم سىزگە يولۇقتىمىكىن؟

قۇياش ئۇندىمىدى. پۈرۈلداپ تۇرغان قۇم ـ توپا ئۇنىڭ جامالىنى توپا ـ تۇمانغا پۈركەپ تۇراتتى.

كېچىچە كىرپىك قاقماي قۇملۇقتا تۇنەپ چىققان ئانا چېھرى سۇلغان ئايدىن سورايتتى:

ـــ ئى تۇن قويىننى نۇرغا پۈركىگۈچى ساھىبجامال ئايخان، ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان سەبىي قىزىم ھاۋا كۆزىڭىزگە چېلىقتىمۇ؟

ئايدىن سادا كەلمىدى. ئۇ ھەسرەتتىن يۈرەك ـ باغرى ئېزىلگەن ئاندەك سۇكۇتكە چۆمگەن، چېھرى مىسكىن ئىدى...

كۇن كېتىپ، تۇن كەلدى. تۇن كېتىپ، كۇن كەلدى. ھالبۇكى، ناتىۋان يۇسۇپتىن، سەبىي ھاۋادىن خەۋەر يوق. ئاق

خەسىدىن بېلىگە قارىلىق باغلىۋالغان ئەرلەر، ئاق داكىدىن بېشىغا ياغلىق چىگىۋالغان ئاياللار قۇملۇققا تەلمۈرەتتى، ئۇ ـ كۈكىنى يۆلەپ ئولتۇرۇپ ھازا ئاچاتتى.

شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە سەھراغا ئۇنگەن ئابدۇراخمان بىلەن راھىلەمۇ ھازىدارلار سېپىگە قېتىلدى ھەم ئىككى تەرەپ قۇدا ـ باجا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىر بولۇپ يەتتە كېچە ـ كۈندۈزگىچە چېپىپ يۇرۇپ قۇملۇقتا چىقمىغان دۆڭ، چۈشمىگەن ئويمان قالمىدى. ئەما ئوغۇل بىلەن قىزنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئالالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇمىد چىرىغى كۇندىن كۇنگە غۇۋالىشىپ، پۇتۇن ئۇرۇق ـ تۇغقان، قۇلۇم ـ قوشنىلارنىڭ روھى چۈشتى.

ـــ مەنزىلى جەننەتتە بولغاي ، ـــ دېدى قوي كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ھەسەن خالۋاپ ، ـــ بالىلارنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر ـ چىراغ قىلايلى.

ـــ قان قىلىپ ئۇلارنىڭ روھىغا ئارامىلىق بېرەيلى ، ـــ دېدى ياداپ قارىداپ كەتكەن ئابباسخان تەقدىرگە تەن بېرىپ.

ـــ ئۇلۇك ياكى تىرىكلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ قارىسىغا ئىش قىلغىلى بولماس ! ـــ دېدى موللىلاردىن بىرى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر نېمە دەپ، بۇ بىر نېمە دەپ ھېچ ـ بىر ئىش قولاشماي كۇن كەچ بولدى. ئىككى ئاتا، ئىككى ئانىنىڭ مولىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئارتۇقچە بىر ئىش قىلغۇدەك ھالى قالمىغان ئىدى.

بۇ كۇنلەردە غوجىخانىنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن بولۇپ، ئاتاقتا ھەسەن خالۋاپلارغا ئىچ ئاغرىقى تارتىشىپ بەرگەن بولۇۋالدى، ئەمەلىيەتتە، نەدە سورۇن تاپسا شۇ يەردە پىيالە سوقۇشتۇرۇپ كەيپىنى سازلاپ يۇرەتتى:

— چالا مولـلام ئادەم ئۆلتـۈرەر دەپ، ئۆزىنىـڭ شۇمىنى ئۆزى يوق قىلدى ئۇ خالۋاپ... قېنى كۆتۈرەيلى!

— خۇشە!

— ئارام تاپسىلا ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ كونىلىق بىلەنلا ئېتىشىدىكەن، نېمە ئىش قىلغان بولغىيدى ئۇ ئادەم؟

— ئوغلۇم سۆزلەپ قالدى دەپ ئوچ كېچە ـ كۈندۈز قاراڭغۇ قازناققا سولاپ تازا ئوقۇغان گەپ... قېنى لىقلاپ قۇيسىلا!

— ھە قېنى...

— شوخە!

— نېمە ئوقۇغاندۇ؟

— دۆنامە.

— دۆنامە ئەمەس، يادنامە.

— شوخ ئىچىپ قويىدۇ ـ دە، بىزنىڭ غوجىخان.

— ياشا!

— كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ، تۆگىگە مىنگىشىپ نەگـ ـ مۇ كەتكەندۇ ھېلىقى كىچىك شايتانلار؟

— كوھىقاپقا كەتكەندۇ!

— قېنى سۆزۈپ ئىچەيلى...

— سىكسۇن ـ ھە !

— شۇنداق بولغىنىدا... ئەمدى نېمە بولىدۇ؟

— قوملۇقتا جىن ـ ئالۋاستىلارغا ئۆلپەت بولىدۇ شۇ.

— كېيىنچۇ؟

— كېيىن قومئاۋاتقا قايتىپ كېلىدۇ، چاچ ـ ساقىلى ئۆسۈپ كەتكەنچە غايىبتىن پەيدا بولىدۇ.

— ئۇ چاغدا نېمە ئىشلا بولار؟

— ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلمەيدۇ. كونا تۆگمەن، يالغۇز ھويلا، يالغۇز قەبرىگە ماكانلىشىپ چىمكەش كۆرىدۇ.

— چىمكەش ئۆرۈپ ھېلىقى ئىشلىرىمىزنى بىلىۋالماس؟

— بىلەلمەيدۇ.

— نېمىشقا؟

— ئىچىدىغان، چېكىدىغان بىزدەكلەرنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرى چىمكەشچىنىڭ كۆڭلىگە چۈشمەسمىش.

— يەنە نېمىشقا؟

— بەرھەقكى، ئىچىملىك، چېكىملىك دېگەن ئىتنىڭ گەندىسىدەك ھارام. چىمكەشچىنىڭ ئۆلپەتلىرى ھارامنى كۆرسە يەتتە كۈنۈك يەرگە قېچىپ، ھارامخور تۇغرىسىدا چىمكەشچىگە ھېچنېمە دەپ بېرەلمەسمىش. شۇ ۋەجىدىن ئەلـ ـمىساقتىن بېرى دۇنياخورلارمۇ ھارامخورنى ھېچنېمە قىلالىغان ئەمەس.

— ئەمىسە كونا تۆگمەن، يالغۇز ھويلىغا كىملەر چاپار؟

— ئاشىنىسىغا يۈگۈرۈپ قېلىپ، ئۆيىگە كەينى بولۇپ قالغان ئويۇنچىلارنىڭ مەزلۇملىرى، چۈشىدە بىر كۆرۈپ ئا ـ شىقى بىقارار بولۇپ قالغان ئاشقىلارنىڭ مەشۇقلىرى، يەنە، يەنە... كىشىنىڭ خوتۇنىغا كۆيۈپ قېلىپ ئۇيقۇسى قاچقان تا ـ پىنى تۆشۈكلەرنىڭ تويماسلىرى...

— شۇلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلامدۇ؟

— ھەئە.

— قانداق قىلىپ؟

— قاراڭغۇ تۆڭلۈككە تىكىلىپ تۇرۇپ ھاجەتمەنلىرىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپىدۇ، ئىسىتقۇ، سۈزۈنتقۇ قىلىپ ھاجىتىنى راۋا قىلىدۇ.

— شۇڭا بەزىلەر كۆرۈپ -كۆرمەي، بىلىپ - بىلمەي ئۇچرايدىغان قەستىن خالىي بولۇش ئۈچۈن سېرىق ئىتنىڭ تۇكىنى تۇمار قىلىپ بوينىغا ئېسىۋالىدىكەن - دە!

— يەنە قارا ئىتنىڭ گەندىسىنىمۇ!

— ھۇي ئەمىسە بىزمۇ...

— بىزگە ئىت گەندىسىنىڭ نېمە ئىشى... كۈندە كۈنۈ-شۇپ ئىچىۋاتقىنىمىز، چېكىۋاتقىنىمىز ئۈنىڭدىنمۇ ئېشىپ چۈشىدۇ. ئەنسىرەش بىھاجەت.

— باركاللا !

— توق كۆڭۈل !

— شوخ كۆڭۈل!

— كۆتۈرەيلى!

— خوشە!

— شۇنداق قىلىپ، ھېلىقى يۇسۇپ سارائ ئەمدى بېيجىڭغا ئەمەس، كوھىقاپقا كېتىپتۇ-دە؟

— ھەقىچان...

— قورقۇنچىمىز تۈگىدى؟

— قۇملۇققا سىڭىپ كەتتى.

— ھوي، ھوي، ماۋۇ گەپنى ئاڭلايلى... ئىزچىلارنىڭ ئىزلاپ كۆرۈشچە، يۇسۇپ سارائ ھېلىقى ھاۋا دېگىنى بىلەن تۆگىگە مىنىپ قۇملۇققا ئېچكىرىلىگەنچە كۈن چىقىشنى ئىشانلاپ غايىب بولغانمىش. ئۇلار ناۋادا شۇ ماڭغانچە كۈن چىقىشتىكى ئوقۇيدىغان يېرىگە — مەركەزگە كەتكەن بولسچۇ؟

— ئەمدى نېمە قىلالايتتى، سارائ بولۇپ قالغان تۇرسا...

— ھەممە ئىش سارائلىقتىن چىقىۋاتىدۇ، جۇمۇ. ساق تۇرغانلار نومۇس قىلىپ گەپ قىلالمىغان بىلەن، سارائلار

كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ سۆزلەۋېرىدۇ.

— تولا ئادەم قورقۇتماڭلار بالىلا، ھەي! — غوجىخانىنىڭ قولىدىكى ھاراق لىقلانغان پىيالە لىگەندىكى غىچ چۈن ئو-لىشۋالغان ئوغلاق گۆشىگە دۇم كۆمتۇرۇلدى.

يەتتىنچى باب

41

يۈسۈپ كۆزىنى ئېچىپ، ئۆزىنىڭ شىرىلداپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك ئېقىن ئىچىدە ياتقانلىقىنى كۆردى. تېنىگە ھوللۇك بەرگەن ئابىھايات سۇ ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرگەن ئىدى. قەدىناس نار تۆگىسى بولسا نەچچە قەدەم نېرىدا خىرامان ئوتلاۋاتاتتى.

— پاھ! مەن نەگە كېلىپ قالدىم ؟ — يۈسۈپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، تۆت ئەتراپقا زېھىن قويۇپ قارىدى. سۈلار ئوخچۇپ تۇرغان سۈپسۈزۈك بۇلاق، يېشىل مەخمەلدەك يەر يۈزىنى بىرئالغان ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھلار، چەت ـ چۆرىسىگە كۆز يەتكۈسىز توغراق، جىغان، يۇلغۇن، ئورمانلار بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن... ئوتلاق، ئورمانلاردا چېپىشىپ يۈرگەن كىيىك، جەرەن، قوزا ـ ئوغلاقلار... بۇ قەيەر، مەن قەيەرگە كېلىپ قالدىم؟ ھاڭ ـ تاڭ قالغان يۈسۈپ ئۆزىدىن نەچچە قەدەم نېرىدا يېيىلىپ تۇرغان ئوتقاشتەك قىزىل بىر نەرسىگە دىققەت قىلدى. ئۇ كەڭ ئېتەكلىك قىزىل كۆڭلەك كەيگەن بىر قىز ئىدى.

— ھاۋا ؟ ! — يۈسۈپ قىزنىڭ يېنىغا باردى. ھاۋا چىمەنلەر ئىچىدە شىرىن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ياتاتتى. ئوغۇل ئۇ

نىڭ ھوشسىز ياتقانلىقىنى بايقاپ، جىمىرلاپ ئېقىۋاتقان بۇلاق سۈيىدىن ئوچۇملاپ ئېلىپ قىزنىڭ لەۋلىرىگە تېمىتتى ھەم توختىماستىن ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىردى. قىز ئۆزىگە تونۇش بولغان ھاياتبەخش بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ، قويۇق كىرپىكلەر كىرىشىپ تۇرغان چىرايلىق كۆزلىرىنى ئاچتى ھەم تۆت ئەتراپقا قارىغانچە ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى.

— مىدىرلىماڭ، يەنە بىر ئاز ئۇسسۇزلۇق ئىچكۈزەي.

قىز ھەيرانلىق، سوئال نەزىرى بىلەن يۈسۈپكە قارىدى:

— مېنى نەگە باشلاپ كەلدىڭىز، يۈسۈپ؟

— مەن تېخى سىزدىن سوراي دەپ تۇرغان، ھاۋا...

ئىككىيلەن بىر ـ بىرىگە قاراپ تېڭىرقاپ قالدى. ئۇلار ئوقۇيمىز دەپ يىراقتىكى بېيجىڭغا بېرىپ كەلگىچىمۇ بۇنداق ئىنسان ئايىغى تەگمىگەن تەبىئىي چىمەنزارلىقنى كۆرۈپ باقمىغان ئىدى.

ئىككى بالا بىر ـ بىرىگە قاراپ بىر ھازا تۇرۇشقاندىن كېيىن سەل نېرىدا سۈيى فونتاندەك ئېتىلىپ تۇرغان بۇلاق بويىغا كەلدى. قۇم ـ توپا يېپىشىپ تۇرغان يۈز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، مۇزدەك بۇلاق سۈيىدىن قانغىچە ئىچتى. ئۇسسۇزلۇقى بېسىلغاندىن كېيىن ئاچلىق يەتكەنلىكى بىلىندى.

— مېنىڭ قورسىقىم ئېچىۋاتىدۇ ، — دېدى يۈسۈپ قوي كۆزلىرى بىلەن تۆت ئەتراپقا تىكىلىپ قاراپ.

— ئەمىسە مەھەللىگە كېتەيلى ، — دېدى ھاۋامۇ گىلاستەك چىرايلىق لەۋلىرىنى تامشىتىپ ، — مېنىڭمۇ نان يېگۈم كېلىۋاتىدۇ.

— مەھەللە قايسى تەرەپتە؟

— مېنى قورقۇتىۋاتامسەن قاناداق ، — دېدى ھاۋا بۇلاق

بويىدا قويۇپ قويغان كىتابىنى قولىغا ئېلىپ ، ــ تۆگىگە مىنەيلى دېدىك، مىندىم، قوملۇققا بىر ئاز ئىچكىرىلەپ كىرىپ باقايلى دېدىك، ماقۇل دېدىم. ئەمدىلىكتە...

ــ شۇ، ئازراق ماڭغاندىن كېيىن تۆگىنىڭ چۈلۈۋرىنى تارتىپ كەينىمىزگە يانغان، لېكىن قۇملۇقتىن چىقىپ بولالمىدۇق. كېيىن كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشتى، بوران چىقتى... تاڭ ئاتقاندا قارىساق، يەنە باش ـ ئايىغى يوق قۇملۇقتا تۇرۇپتىمىز. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە بوران چىقتى، مەنمۇ نەلەردە تۇرغانلىقىمىز، نېمە بولغانلىقىمىزنى بىلەلمىدىم ، ــ دېدى يۈسۈپ راستىنلا تۆت تەرەپكە تەڭ چەكچىيىپ، بىزنىڭ كەنتتە بۇنداق ئورمانلىق يوق ئىدى.

ــ راست دەۋاتامسەن ؟ ــ دېدى قىزمۇ جىددىيلىشىپ ئۇلار ئامراقلىقىدىن بىر ـ بىرىنى «سەن» لەشكە چۈشكەنىدى.

ــ سېنى ئالدىمىدىم.

ــ ۋاي ئانام... بىز ئېزىپ كېتىپتىمىز ! ــ دېدى ھاۋا ھازىرلا يىغلىۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا.

ــ ماڭە بولمىسا، ئورمانلىقنىڭ ئا چېتىگە چىقىپ قاراپ باقايلى...

ــ تۆگىچۇ؟

ــ باشۇبغدىن يېتىلىۋالايلى، بىزنى بۇ يەرگە مۇشۇ تۆگە ئېلىپ كەلگەن ئوخشايدۇ.

ــ ماڭغىنا، تۆگە بۇنداق يەرگە كېلىشنى قانداق بىلىدۇ؟

ــ دادام تۆگە ئۈچ كۈنلۈك يەردىن ئوت ـ چۆپ، سۇنىڭ ھىدىنى ئالىدۇ، دېگەن. شۇڭا بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر ئات بېقىشقا قارىغاندا تۆگە بېقىشقا ئامراق.

ــ مۇنداق دېگىن... سېنىڭ تۆگەڭ بىزنى نىجاتلىققا ئېلىپ كەلگەندەك قىلىدۇ!

ئىككى بالا قول تۇتۇشۇپ ھېلى ئۇياققا، ھېلى بۇياققا يۈگۈردى. ئۇلار گاھ قويۇق چاتقاللار ئارىسىغا شۇڭغۇپ، گاھ ئوچۇقچىلىققا چىقىپ، گاھ پاتقاققا تېيىلىپ، گاھ شىرىلداپ ئېقىپ تۇرغان ئېقىنلارنى كېچىپ، گاھ كېيىك، توشقانلارنى قاچۇرۇپ، گاھ ئۇۋىسىدا تۇخۇم بېسىپ ياتقان قۇشلارنى ئۇركۈتۈپ بىر ھارغىنچە يۈگۈرگەن بولسىمۇ، ئورمانىنىڭ چېتىگە ھېچ يېتەلمىدى. چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈلگەن يۈسۈپ ئاخىرى يۈگۈرۈشتىن توختاپ، ئۆزىگە يانداشىپ دېگۈدەك يۇگۈرۈپ كېلىۋاتقان قىزغا بۇرۇلدى:

ــ توختىغىنە، ھاۋا، ــ ئوغۇل ھاسىراپ كەتكەن ئىدى، گەپ ـ سۆزلىرى ئىككىچىنىڭكىدەك ئاران ـ ئاران چىقاتتى، ــ كۆزىمىزنى يۇمۇۋېلىپ يۈگۈرۈۋەردۇق، لېكىن ئورمانىنىڭ چېتى بارغانچە ئۇزىراپ كەتتى. بۇنداق چاپساق ماڭغان يولىمىزنىڭ ھېچبىر ئايىغى چىقىدىغاندەك ئەمەس. شۇڭا ئاۋۋال تەرەپلەرنى پەرق ئېتىپ ئاندىن ماڭايلى.

ــ ماقۇل ، ــ دېدى ھاۋا يۈسۈپنىڭ قارىسىدىكى ئاسمان ـ پەلەك بىر نۇپ توغراقتا يۆلىنىپ ، ــ سەن نېمە دېسەڭ شۇ... مېنىڭ ھېچ ھالىم قالمىدى ، ــ تەرلەپ ئېقىپ كەتكەن قىزنىڭ چېھرى ئانارەك قىزارغان، سۆت ئالمىدەك ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ چىققان كىچىك كۆكسى نەپىسىگە پاتماي قالغان تىنىقلىرى بىلەن قوشۇلۇپ توختاۋسىز كۆتۈرۈلۈپ ـ چۈشۈپ تۇراتتى ، ــ نېمە ئانداق چېتى يوق ئورمانلىق بۇ، بىز نەگە كېلىپ قالدۇق زادى؟

ــ ئېزىپ كېتىپ جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى ئامازۇن ئورمانلىقىغا كېلىپ قالدۇقمۇ-يا ؟ ــ دېدى يۈسۈپ تېخىچە ھاسىراپ كېتىۋاتقان قىزغا قاراپ.

سىراپ.

— چۈش كۆرمىگىنە ، — دېدى ھاۋا نارازى ئاھاڭدا ، — مۇئەللىم بىزگە ئامازون ئورمانلىقىدا توغراق بار دېمىگەن!

— ئەمىسە ئالپىس ئورمانلىقىمۇ - يا بۇ؟

— ئالپىس ئورمانلىقى بولسا، يېقىن ئەتراپتا ئالپىس تېغى كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— توغرا، ئەمدى تاپتىم!

— نېمىنى تاپتىڭ؟

— كۆز ئالدىمىزدىكى بۇ دۇنيانىڭ سىرىنى...

— چاققان دېگىنە، قانداق سىركەن ئۇ؟

— ئېرا ئالماشقاندەك تۇرىدۇ، ھاۋا!

قىزنىڭ كۆز چاناقلىرى كېڭەيدى، ئۇ ئاسمان - پەلەك توغراق ئاراچلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاسمان بېتىگە، يەر - زېمىنغا يېڭىباشتىن قاراپ چىقتى:

— چاقچاق قىلمىغىنە يۈسۈپ، ئېرا ئالماشقان تەقدىردە. مۇ بۇنداق تېز بىر ئىش بولۇپ كەتمەستى؟!

— تەبىئەت ھادىسىلىرىگە ھېچنېمە دەپ بولغىلى بولمايدۇ، گەۋدىسى يېڭىناغۇچىتەك ۋېجىك، لېكىن ئاۋازى سىنىپنى چاڭ كەلتۈرۈۋېتىدىغان ھېلىقى مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرى يادىكدا بارمۇ، دۇنيانىڭ جاي - جايلىرىدا يۈز بېرىدىغان يەر تەۋرەش، دېڭىز تاشقىنى، يانار تاغلارنىڭ پارتلىشى... دېگەندەك تەبىئەت ھادىسىلىرى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە يۈز بېرىدۇ، ئالەمنى مالەم قىلىۋېتىدۇ... كىم بىلىدۇ، قۇرۇپ كېتىۋاتقان ھېلىقى قۇمئاۋىتىمىزدىمۇ ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئاشۇنداق بىر ئۆزگىرىشلەرنىڭ شەرت - شارائىتى پىشىپ يېتىلىپ قالغان بولسا، قۇملۇقنىڭ قۇرۇقلۇقتىكى ئورنى ئۆزگىرىپ

مۇشۇنداق بىر دۇنيانىڭ جەننىتىگە تۆتىنشىپ قالدىمۇ تېخى!

يۈسۈپنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ھاۋا بارغانچە قورقۇپ سىراپ قالدى. بىر ، ر شەپىدىن ئۇركۈش ئالدىدا تۇرغان كىيىك ئوغلىقىدەك سەزگۈلىرى ئېشىپ، ھەر تەرەپكە دىققەت قىلدى:

— بۇ دېگىنىڭ راستمىدۇ؟

— مەن شۇنداقمىكىن، دەۋاتىمەن.

— دېگىنىڭدەك بولۇپ قالسا، باشقىلارچۇ؟

— كىملەرنى دەيسەن؟

— بىزنىڭ ئانا - ئانا، قېرىنداشلىرىمىز؟

— ئۇلار بىلەن قۇمئاۋات، ئاراتاۋات دېگەن يۇرتلار ئېھتىمال باشقا قىتئەگە ئايرىلغاندۇ.

— سەن مېنى قورقۇتۇاتىسەن ، — دېدى قىز پاڭگىدە يىغلىۋېتىدىغاندەك كالپۇك سوزۇپ ، — ھېچ بولمىغاندا نۇر - بۇۋى ئاچام بىز بىلەن بىللە بولۇشى كېرەك... مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئاراتاۋاتقا قايتمىسام دادام ئاچچىقتىن يېرىلىپ كېتىدۇ!

— ئەخمەق قىز ، — دېدى يۈسۈپ ھاۋاغا قاراپ ، — ئەكىلە قولۇڭدىكى كىتابنى... مانا، مىليون يىللار ئىلگىرى ئافرىقا بىلەن جەنۇبىي ئامېرىكا بىر - بىرىدىن ئاجراپ، ئايرىم - ئايرىم ئىككى قىتئە بولۇپ شەكىللەنگەندە، تروپىك بەلۋاغىنىڭ تېيىز دېڭىزلىرىدا ياشايدىغان دېڭىز كالىسى بىلەن ئوچالمايدىغان تۆگە قۇشلىرىمۇ ئىككى قىتئەگە ئايرىلىپ ئافرىقا، جەنۇبىي ئامېرىكىغا تارقىلىپ كەتكەن. ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ يىراق ئوكيانىدىن ئۆتۈش ئىقتىدارى يوق ئىدى. كىم بىلىدۇ، بىزنىڭ قۇمئاۋات بىلەن ئاراتاۋات ھەتتا قۇمئاۋاتنىڭ ئۆزىدە تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان ئادەملەرمۇ ئاشۇ دېڭىز كالا-

سى بىلەن تۆگىقۇشىدەك تۇرغىنى تۇرغان، ماڭغىنى ماڭغان يەردە بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىپ ئىككى قىتئەگە ئايرىلىپ كەتكەن بولسا...

هاۋانىڭ مەسۇم كۆزلىرى ياشقا تولدى. يۈسۈپ بىلەرمەدىلىك قىلىپ قىزنى قورقۇتۇپ قويغانلىقىنى سېزىپ ئۆزىمۇ ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

ـــ قارىسىغا گەپ قىلماي، قولۇڭدىكى خەرىتىنى يەرگە يايغىنا ، ـــ دېدى هاۋا قايتا غەيرەتكە كېلىپ، ـــ شۇنىڭدىن بىر ئۇچۇر چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ئىككى بالا ئېڭىشىپ ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرى تۇرغان يەرنى خەرىتىدىن ئىزدەشكە باشلىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىكى دۇنيا خەرىتىسىدە بۇنداق بۇك ـ باراقسان ئورمانىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنمىغان ئىدى. بايا تىن بېرى ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ تۇرغان يۈسۈپ خەرىتىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى خوراز سىمان جوڭگو، ئۇستى تەرەپتىكى بۇلۇتتەك يېيىلىپ تۇرغان روسىيە، ئوڭ تەرەپتىكى ئامېرىكا، كانادا، سول تەرەپتىكى ياۋروپا، ياۋروپانىڭ بىر بۇلۇڭىدا تۇرغان ئەنگلىيە، ئېرلاندىيە... يەنە جەنۇبىي يېرىم شاردا بىر ـ بىرىدىن ئاجراپ كەتكەن جەنۇبىي ئامېرىكا بىلەن ئافرىقا، بىر ساپاق ئۇزۇمدەك ساڭگىلاپ تۇرغان ھىندىستان، دېڭىزنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى ئالقانسىمان ئاۋستىرالىيىگە قاراپ بېشىنى چايقىدى:

ـــ دۇنيانىڭ ھېچقانداق بىر يېرىدە بىز تۇرغان بۇ ئورمانلىقنىڭ نامى يوقكەن، هاۋا!

ـــ ئەمىسە، بۇرۇن تۇرغان يېرىمىزنى تاپقىنا.

ـــ ئوقۇيدىغان يېرىمىز بېيجىڭنىمۇ؟

ـــ ياق، ئاۋۋال هېلىقى قۇمئاۋات، ئارائاۋاتلارنى...

يۈسۈپ خەرىتىگە تېخىمۇ ئېڭىشىپ بىر هازا قاراپ كەتتى. كېيىن بىگىز بارمىقى بىلەن خورازنىڭ قۇيرۇقىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقى دېگەن يەرنى كۆرسىتىپ توۋلاپ كەتتى:

ـــ تاپتىم، تاپتىم هاۋا!

ـــ قېنى؟

ـــ مانا قارا، ماۋۇ تەكلىماكان قۇملۇقى دېگەن يەرنى كۆردۇڭمۇ، بىزنىڭ قۇمئاۋات بىلەن سېنىڭ ئارائاۋات مۇشۇ چوڭ قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تەرىپىگە توغرا كېلەتتى.

ـــ توغرا، ئىلگىرى بىزنىڭ ئارائاۋات ئوتتۇرا مەكتەپتىكى مۇئەللىممۇ بىرگە خەرىتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، يۇرتىمىزنىڭ ئورنى توغرىسىدا چۈشەنچە بەرگەن، سەن توغرا تاپتىڭ. ئەمدى بۇ ئورمانلىقنىڭ ئورنىنى ئىزدەيلى يۈسۈپ، مۇشۇنى بىلىۋالساقلا بىز تەمتىرىمەيلا ئۆيىمىزگە كېتەلەيمىز.

ـــ هە قېنى، سەۋىر ـ تاقەت بىلەن ئىزدەيلى.

ئىككى بالا خەرىتىگە قاراپ بەك ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى. بايىقى ئېرا هەققىدىكى كۆز قاراشلىرىنى بىر يانغا تاشلاپ قويۇپ، ئۇمىد ـ ئىشەنچ بىلەن ئىزدىدى، هەرخىل قىياس، مۇلاهىزىلەرنى قىلىشتى. بىراق، هېچبىر پايدىلىق ئۇچۇرغا ئېرىشەلمىدى...

ـــ ئەگەر راستىنلا يەر قاتلاملىرى ئۆزگىرىپ، يېڭى قىتئەلەر شەكىللەنگەن بولسا ، ـــ دېدى هاۋا بىردىنلا ئۇمىدسىزلىنىپ، ـــ بىزگە بۇ خەرىتىنىڭ نېمە كېرىكى؟!

ـــ ئەقلىم قۇرۇسۇن ، ـــ دېدى يۈسۈپمۇ يېڭىباشتىن ئېسىگە كەلگەندەك، ـــ ئەمدى بۇ خەرىتىدىن هېچنېمىنى بىلگىلى بولمايدۇ، دۇنيانىڭ يەر شەكلى خەرىتىسىنى هازىرقى ئەمەلىيەتكە ئاساسەن قايتا سىزىپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى ھاۋا يېغلامسىراپ،
— مۇئەللىم بىزنى 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى مەكتەپكە كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرىسىلەر، دېگەن.

— قانداق قىلىدىغان ئىشكىن ، — دېدى يۈسۈپ يەنە خەرىتىگە ئۈمىدلىنىپ ، — بېيجىڭغۇ بۇرۇنقى ئورنىدا تۇرىدۇ، بولمىسا.

— ھازىرقى گەپ ئۆزىمىزنىڭ قەيەردىلىكىنى، قايسى قىتئەدە ئىكەنلىكىمىزنى بىلىشتە.

ئىككى بالا بىر ـ بىرىگە قارىغانچە تىزىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئۈمىد كۈتۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن قورقۇش ئالامەتلىرى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

قويۇق يوپۇرماقلار ئارىسىدا بالىلارغا قاراپ كۇلۇپ تۇرغان قۇياش توغراقلارنىڭ ئۇچىغا قونۇپ بىر پەس ئارام ئالغاندىن كېيىن غەربكە قىيسايدى. يۈسۈپ ئالدىدا يېغلاپ ئولتۇرغان ھاۋاغا قاراپ شۇكلەپ قالدى. ئۇنىڭ جىسمىنى ئاچلىق چىرماپ ئالغانغا ئوخشاش ۋۇجۇدىدىمۇ بىرخىل قورقۇنچ، ئەندىشە ئالامەتلىرى پەيدا بولغان ئىدى. كۇن مۇشۇنداق ئۆتۈۋەرسە، بۇ يەردىمۇ قاراڭغۇ چۈشىدۇ، بۇك ـ باراقسان ئورمان ئىچىدە ھېچنېمىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. قەيەرلەردىندۇ ھۇۋلاۋاتقان، ھۆركىرەۋاتقان ئاۋازلار ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاپ كەلگەندەك قىلاتتى...

42

ھەسەن خالۋاپ گۇگۇمدا قارىيىپ تۇرغان قۇم دۆڭلىرىدىن چوققىسىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ياش قېتىپ قالغان كۆزلىرى يۈزىگە بىلەن ئوچۇقنىڭ ئارىلىقىدىكى بىر ھالەتتە يىراقلارغا تىكىلگەن بولۇپ، قويۇق ساقال ـ بۇرۇت ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالغان ئاغزى بوش شۇرلايتتى. تارىشىدەك قېتىپ قالغان بارماقلىرى بولسا مەڭگۈلۈك ھەرىكەت ھالىتىدە تۇرغاندەك، توختىماي تەسۋىي سېرىيتتى...

ئاتا ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى ھىلال ئاي قارا كەلكۈندە قالغان كۇمۇش قولۇاقتەك قۇم دېڭىزغا غەرق بولدى! قۇملۇقتا كۆمتۇرۇلۇپ تۇرغان ئاسمانىنىڭ گىرىڭكى بىلەن قۇم بارخانلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ، بۇ ئاينىڭ كۆز ئالدىدا سىياھنەك قاراڭغۇلۇقتىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالدى. شۇ يۆسۈندا خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتتى. بۇ ۋاي بولسا نە شۇرلاشتىن، نە تەسۋىي سېرىشتىن توختىمايتتى..

— ئاتا !..

تۇيۇقسىز كەلگەن بىر سادا بۇ ۋاينى سەگەكلەشتۇردى.

— يۈسۈپمۇ سەن؟

— مەن، ئاتا.

— نەدىسەن، بۇرەك پارەم؟

— مەن سىزنىڭ ۋۇجۇدىڭىزدا، ئاتا.

— نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈردۇك؟

— جەننىتىمىزنى ئىزدەۋاتىمەن، ئاتا.

— جەننەتنى تاپتىڭمۇ؟

— تاپتىم، ئاتا.

— جەننەت قانداقكەن؟

— باغۇ بوستانلىقكەن، ئاتا.

— كۆنۈپ قالدىڭمۇ؟

— بىز يالغۇزسىراپ قالدۇق ئاتا.
— بىز دېگىنىڭ كىملەر، كۆز نۇرۇم؟
— ھاۋا ئىككىمىز، ئاتا.
— ھاۋاخان ئىككىڭلار بىللىمۇ، ئۇسسۇزلۇقۇم؟
— بىللە، ئاتا.
— جېنىم بالام... قاچان كېلىسىلەر؟
— بىز سىلەرنى تاپالمايۋاتىمىز، ئاتا. سىلەر قايسى قىتئەدە؟

— قىتئە؟... — بوۋاي ئوغلىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى تازا چۈشىنەلمىدى. ئۇ بۇرۇن ئاران تۆتىنچى سىنىپقىچە ئوقۇغان بولغاچقا، ھازىرقى بالىلارنىڭ بۇنداق گەپلىرىنى ئازراقمۇ بىلمەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئوغلىغا : مەن ھازىرمۇ قۇمئاۋاتتا، نەچچە كۈندىن بېرى ئۆيىنىڭ كەينىدىكى قىزىل قۇمدا مۈشۈندىق ئولتۇرۇپ سەن بالامنىڭ يولىغا قاراۋاتىمەن، نەدە بولساڭ تېزرەك قايتىپ كەل، دېمەكچى بولدى. ئەمما كەينى تەرەپتىن ئاڭلانغان بىر ئاۋاز بوۋاينى چۆچۈتۈۋەتتى:

— دادا، دادا!

بوۋاي بىر سىلكىنىپ، كۆزلىرىنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئالدىدا بايات بېرى بىر ئوبدان مۈڭدىشۋاتقان كەنجىسى — يۈسۈپ يوق، يېنىدا ئوتتۇرانچى ئوغلى ھۈسىناخۇن خىرىلداپ تۇراتتى.

— قوپۇڭا ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى... سىزمۇ ئۇكامغا ئوخشاشلا شۇنداق غايىب بولۇپ كەتسىڭىز، ئا ئانامغا ئۇۋال بولىدىكەن، مۇنداق ! ئانامنىڭ ھېچبىر ھالى يوق ياتىدۇ، شۇ تۇرقىدا...

بوۋاي بىر پەس ئوندىمەي ئولتۇرغاندىن كېيىن دۇئا قىلدى. كۈچ ـ مادار ئالمىغان قولى بىلەن تېخى ھارارىتى كەتمىگەن قىزىق قۇمنا تاينىپ ئېغىر بىر ھالەتتە ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئاي پاتقاندىن بېرى يا چۈش كۆرگەنلىكىنى ياكى خىيال سۈرگەنلىكىنى بىلەلمەي، ئاسمان جىيىكى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەن قۇم دۆڭلىرىگە سىڭىشىپ جىمجىتلىق ئىچىگە چۆككەنچە تۆت ئەتراپقا سەپ سېلىپ قارىدى. كېيىن تۇيۇقسىز بوتلىقىدىن ئايرىلىپ قالغان تۆگىدەك بوزلاپ يىغلاپ كەتتى. دادىسىغا ئىچى ئاغرىغان ھۈسىناخۇنمۇ ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلۇپ ئىچ ـ ئىچىدىن بۇقۇلداشقا باشلىدى...

* * *

يەنە بىر كۈنىڭ تېڭى سۈزۈلدى. ھەسەن خالۋاپ نازىلخانىڭ ئۇمىچىغىمۇ قارىماستىن ئېغىلدىن ئېشەكنى يېتىلەپ چىقىپ، توقۇمىنى توقۇشقا باشلىدى.

— قاق ئەتىگەندە نەگە جابدۇق ئەتتىلىكسىن، ئاخۇنۇم ؟— ئارقىدىن بىر قۇچاق قۇرۇق شاخ ـ شۇمبا كۆتۈرۈپ ھويلىغا كىرگەن نازىلخان ئېرىنىڭ يېنىدا توختىدى. ھەسەن خالۋاپ ئېشەكنى تۆشلىگەچ جاۋاب بەرى:

— سەپەرگە.
— مەنزىل قايان؟
— مەنزىل... ئوغلۇم يۈسۈپ.
— ۋىيەي ئاخۇنۇم... — نازىلخانىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشتى ، — پۈتۈن ئەھلىمەھەللىدىكىلەر، ئۇرۇق-تۇغقانلار نەچچە كۈن ئىزدەپ ھاردى، ئەمدى ئۆزلىرى ؟... — بىچارە ئانىنىڭ

قەلبىنى ھەسرەت-پىراق بىر ئالغان ئىدى.

— ماڭا غايىبتىن ۋەھىي كەلدى، بالا تېخى ھايات ئوخشايدۇ!

— جېنىم ئاخۇنۇم! — نازىلخان قولىدىكى قالمۇلۇقنى تاشلاپ ئېرىنىڭ پېشىگە ئېسىلدى ، — ئاشۇ گەپنى يەنە بىر دېسىلە، بىز ئاشۇ ئوتى يامان بالىمزنى يەنە بىر كۆرەرمىز-مۇ... ۋاي، بىز بۇ دەردكە قانداق چىدايمىز؟!

ھەسەن خالۋاپ ئېشەكنى قويۇپ، خوتۇنىغا تەسەللى ئېيتتى. ئۇنىڭ ئالتە كۈندە بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ، قورۇقلار تور باغلىغان يۈزىنى سىلىدى. سەۋر - تاقەتلىك، چىداملىق بولۇشقا ئۇندەپ، تارام - تارام تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىنى يەكتەكنىڭ پېشىدا سۈرتتى.

— بولىسلا، يىغا - زارە بىلەن ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ. ماڭا ئىككى قاپاق سۇ، بىر - ئىككى خون نان، يەنە تالقان تەييارلاپ بەرسىلە.

— ماقۇل ئاخۇنۇم ، — مەزلۇم يىغىسىنى زورمۇ زور بېسىپ ئورنىدىن تۇردى. قالمۇلۇقنى يىغىشتۇرۇپ، پېشايۋان ئاستىدىكى ئوچاق ئالدىغا كەلدى.

بىر دەمدىن كېيىن ھۈسىناخۇن بىلەن پىننەخان ھويلىدا پەيدا بولدى. ئۇلار ئانىسىنىڭ بايىقى ئۇن سېلىپ يىغلىشىدىن چۆچۈپ، ئالدىراپ - تېنەپ ھۇجرىسىدىن چىقىشقان ئىدى. ھەممەيلەن تاييارلىقنى كۆرىشتى. پىننەخان قېينىئانىسىنىڭ قولىدىن قازان بېشىنى ئېلىپ ناشتىلىق ئۈچۈن قازان قاينىتىشقا تۇتۇندى. نازىلخان ئاخشام ئوچاقتىن قومۇرۇپ تاختا بېشىغا ئېلىپ قويغان نانلىرىنى رەتلىك دەستىلەپ، خۇرجۇنىڭ ئىككى پېيىغا لىقلىدى. ھۈسىناخۇن قاپاقلارغا سۇ جايلىدى. ئاخىرىدا ئارقا ھويلىدا باغلاقتا ياتقان قېرى ئىتنى بوشىتىپ ئېلىپ چىقتى.

— ئىتنى يېتىلەپ چىقىپ نېمە قىلار بولغىيدىڭلا بالام ؟

— دېدى ھەسەن خالۋاپ ئۇزۇن يەكتەكنىڭ پېشىنى ھىدلاپ قويۇۋاتقان ئىتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ.

— ھەمراھ بولىدۇ، دادا.

— ئىت دېگەندىنىڭغۇ ھەمراھ بولۇشى راست، لېكىن قوقاستەك ئوت چېچىپ تۇرغان قۇملۇققا بۇ ھايۋان چىدىماسمىكىن، بالام.

— ئادەم چىدىغان يەرگە ئىت چىدايدۇ دادا ، — دېدى ھۈسىناخۇن قاۋاتنى ئەركىلىتىپ تۇرۇپ، — بۇ ئىت ئۆكامغا بەك ھېرىسمەنتى، مۇبادا بىر ياخشىلىق بولۇپ يىراقتىن تىنىقىنى ئالغۇدەك بولسا، بىزدىن بۇرۇن ...

— مەيلىڭلار، ئەمىسە، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئوغلىنىڭ رايىغا بېقىپ، — ھېزىمىگە تايىنىپ بىرەر خەۋەردىن شەپە بېرىپ قالسا تېخى ياخشى.

شۇ ئارىلىقتا، يادىغا نېمە يەتسە شۇنى قىلىدىغان بۇ ھۈسىناخۇن ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ئۆكسىسىنىڭ پادا باققىلى چىققاندا كەيگەن بىر كونا كۆڭلەكنى تېپىپ چىقىپ ئىتقا پۈرتىپ يۇردى. ئىت كۆڭلەكنى پۇراپ، ئىگىسىنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەنگەندەك ئازابلىق غىڭشىدى ھەم قۇملۇققا قاراپ بوش قاۋاپ قويدى.

ھەسەن خالۋاپ كۈن قىزىل بولغان مەھەلدە ئېغىر قەدەملەر بىلەن ھويلىدىن چىقىپ، كۈن چىقىش تەرەپتىكى سۇس قىزىللىققا پۈركەنگەن قۇم دۆڭىدىن ھالقىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئوغلى ھۈسىناخۇن ئېشەكنى يېتىلەۋالغان، شاشلىشىپ قالمىدى.

غان قاۋان بولسا بويىنىدىكى زەنجىرى ئېلىنىپ باغلاقتىن چىققانلىقى خۇشلۇقىمۇ ياكى ئۇنىڭ سەزگۈسىگە ئىگىسىنىڭ مۇددىئاسى ئايان بولدىمۇ، ئىشقىلىپ نەچچە كۈندىن بېرى ئىت چۈنىنى ئارام بەرمىگەن سالپاڭ قۇلاقلىرىنى قومۇشلۇقىغا قۇ-لىقىدەك تىككىدە تۇتۇپ، يىراقتىكى قۇم بارخانلىرى ئۈستىدە غايەت زور مىس لىگەندەك تىككىدە تۇرغان قۇياشقا تىكىلگەن-چە كېتىپ باراتتى.

كىچىك كارۋان قۇملۇققا ئىچكىرىلىگەنسېرى، ئۇلارنىڭ كەينىدە ئۇزۇن بىر سايە ھاسىل بولدى. پات - پات ئۇزۇنىڭ سايىسىگە قاراپ يۆلىنىشنى ئۆزگەرتىپ تۇرغان ھەسەن خالۋاپ ئىتتىن باشقا ھېچنېمىگە كۆز سالماي ئېشەكنى يېتىلىگەنچە تۆگىدەك لوڭىلداپ كېتىپ بارغان ئوغلىغا قاراپ ئىختىيار-سىز خىيالغا چۆكتى. مۇشۇ خاپىلىقلار يۈز بەرگەن ھەپتىلەر-دىن بېرى بىچارە بالا كۈندە دادىسىنىڭ يېنىدا. ئۇ شۇم خەۋەر-نى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئېلىش بېشىدىكى ھاشارنى تاشلاپ كېچىلەپ ئۆيگە ئونۇپ بولدى. ھەممە ئىشقا تەڭ ھە - ھۇ قە-لىپ دادىسىنىڭ يېنىدىن ئايرىلمىدى. ئانىسىغا تەسەللى ئېيتتى. مانا بۇگۈن دادىسىنىڭ يالغۇز ماڭمەن دېگىنىگە ئۇ-نمايي، بارسا كەلمەس يولغا بىللە ماڭدى. ئەمما چوڭ ئوغلى يۇنۇس بولسا بۇ كەلمىشلەرگە پەرۋاسىز قاراپ، ئويلىمىغان خاپىلىقلار يۈز بەرگەن تۇرۇقلۇقمۇ قارىسىنى كۆرسەتمىدى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنى ئېلىش بېشىدىمۇ يوقمىش، دېگەن خە-ۋەرلەر يېتىپ كەلدى. «ھەي... ھەسەن خالۋاپ قايچا، تارغاق تەگمىگىلى نەچچە كۈنلەر بولغانلىقتىن، جاۋغىيىغا يېپە-شىۋالغان ھەم ئۆسۈك، ھەم چىگىش ساقىلىنى قاداق بېسىپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن تاراپ قويۇپ، ئۆزىگە ئاران ئاڭلاد-

غىدەك ئاۋازدا پىچىرلىدى ، — ۋۇجۇدىمىزدىن ئاپىرىدە بولغان بالىنى كىچىكىدە خۇدايىم بەردى، دەپ پوكىنىمىزغا تېگىپ باقىدىكەنمىز ، كۆزىگە قاراپ چوڭ قىلىدىكەنمىز ، لېكىن شۇ بالا چوڭ بولغاندىن كېيىن ئۆز ئالدىغا ئادەم بولىدىكەن. كۆ-ڭۈلىنىڭ، نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئەگىرى يول، ناشايان ئىشلارغا بېرىلگەندە مۇشۇ ماڭغان يولۇم، قىلغان ئىشىم ئاتا - ئانامنىڭ كۆڭلىگە تىك كېلەرمۇ - كەلمەسمۇ؟ يۈزۈمگە سەت بولارمۇ - بولماسمۇ؟ دېگەننى ئەسلا ئويلاپ قويمايدىكەن... قىزىمغۇ بىر ئەرگە قۇل بولدى تۇگىدى، لېكىن ئۇچ ئوغلۇم بەجايىكى ئۇچ دۇنيا. چىراي - تۇرقى، ئاۋازى بىر - بىرىگە ئوخشىغان بىلەن ئادەمىيلىك قاراشلىرى، ئەدەپ - ئەخلاقى، ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋمى - قېرىنداشلىرىغا بولغان كۆيۈمى پەقەت ئوخشىمايدۇ. مانا ئەمەسمۇ، يۇنۇساخۇن پۇل - مال دېسە جېنىنى بېرىدىغان، ھەتتا ئانىسى بىلەن مېنى ئاپىرىپ سېتىۋېتىشتىنمۇ يانمايدىغان ئادەم بولۇۋىدى، ھۈسەيناخۇن ھەر ھالدا دادام، ئانام دەپ يېنىمىزدا پەرۋانە بولۇپ يۈرۈيدۇ. ئەمما بۇ بىچارەمۇ خوتۇن دېسە، تۇرغان يېرىدىلا ئېرىپ سۇ بولۇپ ئېقىپ كېتىدۇ، خوتۇننىنى بىردەم كۆرمىسە چىداپ تۇرالمايدۇ. يۈسۈپ قاري بولسا كىچىكىدىن كىشىگە يېقىشلىق بالا بولغان، بولۇپمۇ مەندىن كۆرە ئانىسىغا ھېرىسمەن ئىدى. ئەمما بۇ بالا چوڭ يەرلەرگە ئوقۇغىلى كېتىپ بىرنەچچە يىل ئۇزا - ئۇزىمايلا سىرلىق بىر ئادەم بولۇپ كەلدى. ئۇ بۇرۇنقى-دەك ئىچ سىرىنى بەرمەيدۇ، خۇددى قۇمئاۋاتتا تۇغۇلمىغاندەك، قۇمئاۋاتتا ئويناپ چوڭ بولمىغاندەك دۇگلەك قوي كۆزلىرىدىن ھەممە نېمىگە ھەيران بولۇۋاتقانلىقى، ھەممە نېمىگە تەئەج-جۇپلىنىۋاتقانلىقى چېقىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئۇچ يىل ئىچىدىلا بىز-

نىڭ ئالدىمىزغا نېمە ئويلاۋاتقانلىقى، نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان سىرلىق بىر بالا بولۇپ كەپتۇ. مانا ئەمدى ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك... توۋا قىلدىم، خۇدايىم توۋا... مېنىڭ بالىلىرىمغا كۆز تېگىپ كەتتى...»

— دادا، دادا... ئا ئالدىمىزدىكى دۆڭگە قاراڭا! — ھۇسىناخۇننىڭ تۇيۇقسىز توۋلىشى ھەسەن خالۋاپنىڭ خىيالىنى بۆلدى. ھەسەن خالۋاپ چۆچۈپ، ئوغلى كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىدى.

43

نازىلخان قېينىسىگىل، كېلىنلىرىنى باشلاپ ئارائاۋاتقىكى قۇدىسىغا چاي قۇيغىلى كەلدى.

ئاغىچىخان قارىلىق كىيىملەر ئىچىدە قارىيامغۇر يىغلىغانچە قۇدىسىنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئىككىكى قۇدا دەرۋازا ئالدىدا قۇچاقلىشىپ يىغلاپ كۆرۈشتى. بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى قوشۇپ قوشاق قېتىپ ھازا ئاچتى:

— ۋاي بالام...

— قايدىسەن ھاۋا گۈلۈم؟

ئېچىلماي توزۇغان غۇنچە گۈلۈم.

— ئاھ بالام...

كۆز نۇرۇم قارىي بالام

...

ئايالار نازىلخان بىلەن ئاغىچىخانغا بىرمۇنچە تەسەللىي ئېيتىشىپ، ئۇلارنى بىر - بىرىدىن تەستە ئاجراتتى ھەم ئۆيگە باشلىدى. نۇربۇۋى مېھمانلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سالدى.

ئۇ قارىلىق ئۇچۇن نىمكەش ئاق ئەنگىلىشىن كۆڭلەك كېيىپ، سۈتتەك داكا ياغلىق بىلەن بېشىنى چېكىلەپ تېڭىۋالغان ئىدى. تولا يىغلاپ ئۇنى ئۆچكەن ئىككى قۇدا بىر يۇتۇمدىن چاي ئوتلاپ بالىلارنىڭ تەرىپىگە چۈشتى:

— قىزىمنىڭ ماڭغان ئىزىدىن قىزىلگۈل ئۇنەتتى، — دېدى ئاغىچىخان مېھمانلارنىڭ ئالدىدا ئېڭىكىنى يۆلەپ ئولتۇرۇپ، — كوچا - يول بويلىرىدىكى ئاي - يىللاپ سۇ كۆرمەي قۇرۇپ كېتىزاتقان كۆچەت - قاناتلارنىڭ ھەممىسىنى چۆگۈندە سۇ توشۇپ يۈرۈپ سۇغىرىپ چىقتىم، ئۇلاغ - ئىلمەكلەر غاجاپ نابۇت قىلغان كۆچەتلەرنىڭ تۈۋىنى ھاكلاپ پەرۋىش قىلغان... دادىسى ھاي بالام، جاپا تارتىپ جېنىڭنى ئۇپرىتىپ نېمە قىلىسەن، ئېشىڭنى ئېچىپ كىتابىڭنى ئوقۇدىسە، بېچارە بالا بىزگە ئورمان بولمىسا بولمايدۇ، يېشىللىق بولمىسا بولمايدۇ دادا، دەپ شۇ ئىش بىلەن مەشغۇل بولغان؛ كۆز ئالدىدىكى كۆچەت - قانات، دەل - دەرەخلەرنى كىتابىدىكى قانداقتۇر بىر رەسىم، بىز تونۇمايدىغان خەتلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئۆزىچە بىر نېمىلەرنى مۇلاھىزە قىلىپ كېتەتتى...

— يۈسۈپ قارىيمۇ شۇنداقتى، — دېدى نازىلخان يىغىدىن پۈتۈپ قالغان كارنىيىنى يىرتىپ، — ئۇ بېچارە بالام تەل قىلىپ كەلگەندىن كېيىن بىر كۈنمۇ ئارام تاپمىغان، مەھەللىدىكى بۇرۇن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان تەڭتۇشلىرى، ئۇكىلىرىنى يىغىپ تالچۇقتا سېۋەت توقۇپ، مەھەللە ئىچى، ئېتىز بېشىدىكى دەل - دەرەخلەرگە ئالا قويماي ئۇۋا ياساپ چىقتى. ئۇ بالىنىڭ قىلىقىغا قاراپ ۋاي بالام، نېمە قىلىپ يۈرۈيسەن؟ دەپ سوراساق، بالا، قۇشلارغا ئۇۋا ياساۋاتىمەن،

يۈرتىمىزدا قۇشلارنىڭ نەسلى ئازلاپ كەتكەچكە، زەپ ـ زىرائەتلىرىمىزنى قۇرت ـ قوڭغۇزلار بېسىپ كېتىپتۇ، شۇڭا سىلەر قاق سەھەردە ئېتىزغا چىقىۋېلىپ قۇرت تۇتىمىز دەپ جاپا تارتىۋاتىسىلەر... بىزگە قۇشلار كېرەك، قۇشلار كېرەك! دەپ چېپىپ يۈرەتتى. بىز ھەيران بولۇپ نەدىكى ئىشلارنى قىلىپ يۈرگىچە بىر دەم ئارام ئالساڭ، يېتىپ ئۇخلىۋالساڭ بولمامدۇ بالام، دېسەك، بالا مۇشۇ ھالغا قاراپ قانداقمۇ ئۇيقۇمىز كېلىدۇ، ئەمدى ئۇخلاۋەرسەك يۈرتىمىز قۇرۇپ كەتمەمدۇ، دەپ تىنىم تاپمايتتى.

ـــ ئاجايىپ بالىدى ، ـــ دېدى روزىگۈل كۆز يېشىنى سۈرتۈپ ، ـــ يولدا ماڭسا دەل ـ دەرەخلەرنى ساناپ ماڭاتتى، ئۆينىڭ كەينىدىكى قۇملۇق بىلەن ئېتىزلىقنىڭ ئارىلىقىنى چامداپ ئۆلچەۋېلىپ، دەپتىرىگە خەتلەرنى يېزىۋالىدىغان...

ـــ ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان گەپلەرنى قىلاتتى ، ـــ دېدى شەرۋانەم بۇرنىنى تارتىپ، ـــ كۆزلۈك پىلىنى قايسى ئاي، قايسى كۈندىن باشلاپ باقىسىز، مېنىڭ تەتىلىم توشۇشىتىن ئىلگىرى ئۇرۇق سالىسىڭىز، مەن سىزگە غازاڭ ئېلىشىپ بېرەي... دېگەنتى. مەن سەن بېيجىڭلىق قانداقمۇ ئۇجمىگە چىقالايسەن، بۇنداق ئىشلارغا ھەۋەس قىلغىچە پەم بىلەن مەكتىپىڭگە كېتىپ ھور نېنىڭنى يېسەڭچۇ، دېسەم، يۈسۈپ مېنى كەم سۈندۈرماڭ، مەن ئۇجمىگە چىقىشنى ئۇنتۇپ قالمىدىم، دېگەنىدى. كېيىن ئۇ يەنە مەندىن سىزنىڭ پىلە قۇرتلىرىڭىز گەپ ئۇقامدۇ، دەپ سوريدى. مەن كۈلۈپ كېتىپ، مەن گەپ قىلسامغۇ تىڭشىمىغان، ئەمما ئۇلار سېنىڭ گېپىڭنى ئۇقالىشى مۇمكىن دېسەم، ئۇ قانداقسىگە؟ دەپ سوريدى. مەن سەن

بەك مۇلايىم، يۈسۈپ، ھېچقانداق جانلىققا زىيىنىڭ تەگمەيدۇ، شۇڭا مېنىڭ پىلە قۇرتلىرىمۇ سېنى تونۇۋېلىشى، گېپىڭنى ئاڭلىشى مۇمكىن دېسەم، ئۇ خوشلۇقتىن كىچىك ئۇكىسى يىغلىسىنى سەكرەپ كەتتى ۋە مەن پىلە قۇرتى بىلەن دوست بولىمەن ھەم ئۇلارنىڭ ئىچكى سىرلىرى ھەققىدە بىر پارچە مالىقالە يېزىپ بېيجىڭدىكى پىلە قۇرتىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان ئاداشلىرىمغا ئوقۇپ بېرىمەن دېدى. مەن ئاغزىمنى تۇتقانچە ئۇنىڭغا قاراپلا قالدىم. توۋا، مەن شۇنچە يىل پىلە قۇرتى بېقىپتىمەن، نۇرغۇن غوزا ئىشلەپ چىقىرىپ دۆلەتكە سېتىپ بېرىپتىمەن، لېكىن ئەزەلدىن پىلە قۇرتىنىڭ گەپ ئۇقىدىغان ـ ئۇقمايدىغانلىقىنى ئويلاپ باقماپتىمەن، پىلە قۇرتى بىلەن مۇڭدىشىپ بېقىش ئەسلا خىيالىمغا كەلمەپتۇ.

ـــ قارىي ئۇكام مېنىڭ بەك غېمىمنى قىلاتتى ، ـــ دېدى پىننەخانىنىڭمۇ ئىختىيارسىز ھالدا كۆڭلى بۇزۇلۇپ ، ـــ ئېغىلدىكى ئۇلاغلارغا كۈندە ئوچ ۋاق كۆك ئوت توشۇپ بولالمىغانلىقىمنى كۆرۈپ، كۈندە ئۆچكە ـ قويلارنى باققىلى ئاچىقىپ كېتەتتى. ئۇ ئۇلاغ باققان يەردە ئۆچكىلەر بىلەن ئاغزى بىسلىماي مۇڭدىشىپ چىقاتتى. ئۇ ھەممە ئۆچكە ـ قويلارغا بىرمۇ بىر ئىسىم قويۇپ چىققان، ئۇ ئۇلاغلارنى ئوبدان تونىغۇزسىمۇ، ئۆزى لەۋلىرى گەز باغلىغان ھالدا ئاچ، ئۇسسۇز قايتىپ كېلەتتى. كۈندۈزى چولىسى تەگمىگەندىكىن، ئاخشىمى قارا چىراغ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ تاپشۇرۇق ئىشلەيمەن دەپ كاتەكچە دەپتىرىگە ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن بىر نېمىلەرنى يېزىپ كېتەتتى. ئاشۇنداق جاپا تارتىپ كەتكەچكە، كېيىن ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى.

نازىلخان كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا پىننەخانىغا قاراپ قويدى.

نېمىشقىكىن، ئوغلىنى «سۆزلەپ قالدى» دېگەن گەپلەر ئانىغا ھېچ ياقمايتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ نازىلخانىنىڭ ئەزەلدىن ئىچى كۆچلۈك بولغاچقا، ھېچكىمنىڭ تالادا، بولۇپمۇ مۇشۇنداق قۇدىلىرىنىڭ ئالدىدا ئۆز پۇشتىنى كەم سۇندۇرىدىغان، چۆكۈردىدىغان گەپلەرنى قىلىشىنى خالىمايتتى.

قۇمئاۋاتتىن كەلگەنلەر يۈسۈپنىڭ ياخشىلىقلىرى ھەققىدە ئاغزى تالغىچە تەرىپلەر ئېيتىشقاندىن كېيىن گەپ ساھىبخان تەرەپكە ئۆتتى. ئاغىچىخان نەچچە كۈندىن بېرى ئارا ئاۋات تەرەپتىكىلەرنىڭمۇ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي چوڭ ـ كىچىك ھەممىسىنىڭ قۇملۇقنى كېزىپ چىققانلىقى، ئەمما بالىلارنىڭ ئۆلۈك ياكى تىرىكى توغرىسىدا ھېچقانداق خەۋەر يوقلۇقىنى دەپ شۇكلەپ قالدى. شۇ ئارىلىقتا ئۇستۇبشى توپا، چېھرىدىن ھارغىنلىق چىقىپ تۇرغان ئابدۇراخمان شەھەردىن چىقتى. پىشايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە يۆلەنگەنچە مۆڭلىنىپ ئولتۇرغان ئاباباسخان ئۆسۈك قاشلىرى تېگىدىن ئوغلىغا قارىدى. ئوغلى تالادىن ھاۋانىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كىرىدىغاندەك ئۇنىڭ ئاغزىغا ئۈمىد بىلەن باقتى. ئابدۇراخمان دادىسى بىلەن كۆرۈشۈپ تەكەللۇپ ـ ئىلتىپاتسىزلا دادىسىنىڭ يېنىغا چۆكتى، ئاندىن يەرنىڭ تېگىدىن چىقىۋاتقاندەك پەس، قايغۇلۇق ئاۋازدا:

ـــ چۈشتىن بۇرۇن نېفىت قېيدىرىپ تەكشۈرۈش ئەترىتىدىكى ساۋاقدىشىم بىلەن ئالاقىلاشتىم، يۈرتىمىزدا يۈز بەرگەن ئەھۋالنى ئېيتتىم...

ـــ نېمە دېدى ؟ ـــ ئاباباسخان تەقەززالىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئوغلىنىڭ تەشۋىشلىك كۆزلىرىگە تىكىلدى.

ـــ ئۇلاردىن بىر گۇرۇپپا ئادەم ھازىر قۇملۇقتا قېيدىرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىۋاتقانىكەن، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە

شۇلارنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىدىغان، قولىدىن كېلىشىچە بىزگە ياردەم قىلىدىغان بولدى، دادا.

ـــ قىزىمنىڭ ئۆلۈك ياكى تىرىكلىكىنى بىر بىلىەم بولاتتى ، ـــ دېدى ئاتا ئورنىدا ئولتۇرالماي ، ـــ بۇنداق بولىغاندىكىن... ـــ ئاتا سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. مۇشۇ كۈنلەردە يارمىغان كۆتەكتەك تەمبەل، مەزمۇت ئاباباسخانمۇ ئورۇقلاپ پوتىسى بوشاپ قالغان ئىدى.

ـــ كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ ، ـــ دېدى ئابدۇراخمان دادىسىغا تەسەللى قىلىپ ، ـــ بىزنىڭ يۇرتتا ئىلگىرىمۇ بۇنداق ئىشلار بولغانىكەن، ھەتتا بوراندا ئېزىپ قالغانلار كېيىن يەنە يۇرت ـ مەھەللىنى تېپىپ قايتىپ كەپتىكەن، شۇڭا ھاۋاغىمۇ بىر ئىش بولمىغاندۇ، چارلاش ئەترىتى ھەرىكەتكە كەلسە بىرەر ئۇمىدىمۇ تېپىلىپ قالار...

ـــ بۇرۇن ئېزىقىپ قالغانلار... ئۇ باشقا گەپ. لېكىن ئۇكاڭ بىر ئاجىز قىز تۇرسا!

ـــ تەبىئەت سىرلىق بولسىمۇ ئۇنچە رەھىمسىز ئەمەس دادا، سىڭلىم ھاۋا دىلى پاك، تەبىئەتنى سۆيىدىغان ياخشى قىز. شۇڭا ئۇ ماڭا ھاياتتەك، بۇگۈن بولمىسا ئەتە قايتىپ كېلىدىغاندەكلا تۇيۇلىدۇ...

ئۆيدىكى ئاياللار ھويلىدىكى ئەرلەرنىڭ قىلىشىۋاتقان گەپىنى ئاڭلاپ دىققىتىنى دېرىزە تەرەپكە بۇرىدى. ئاۋازىنى پەسەيتىپ ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلىدى. نازىلخان بولسا كۆڭلىدە ئېرىنىڭ كۆز قارىشى بىلەن قۇدىسىنىڭ ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ «بۇ ئەرلەر ھەرقانچە يامان ئەھۋالدا قالسىمۇ، ھامان ئۆزئارا ياخشى گەپلەرنى قىلىپ بىر ـ بىرىدىن

نىڭ كۆڭلىنى ياساپ تۇرىدىكەن. شۇنىڭدىن قارىغاندا، ئەركەك زاتى دېگەننىڭ دىلى قاتتىق، باغرى تاش بولغىنى بىلەن، ئا-يالالارغا قارىغاندا ئۇمىدۋار، تاماخور كېلەمدۇ قانداق؟» دەپ ئويلىدى.

چۈشتىن كېيىن ھاۋا يانغاندا مېھمانلارمۇ ئۆزاپ ئۆيدىن چىقتى. ئۇلارنى ئۇزىتىپ دەرۋازا ئالدىغىچە چىققان ئابباسخان قۇدىلىرىغا كۆڭۈل بۆلگەن ئاھاڭدا:

ــ ھەسىنكام ھېلىمۇ شۇ نەچچە كۈندىكىدەك قۇملۇققا قاراپ كۈننى كەچ قىلىۋاتامدۇ ؟ ــ دەپ سورىدى . بۇ گەپكە پىننەخان ئاۋۋال ئېغىز ئاچتى:

ــ دادام ئەتىگەن تاڭ يورۇماستا ئېشەكنى توقۇپ...

ــ ئېشەكنى ھارۋىغا قېتىپ تۇگمەنگە ماڭغان ، ــ دېدى نازىلخان كېلىنىنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى تارتىۋېلىپ ، ــ ھې-لىغىچە ئۇن تارتىپ قايتىپ كەلگەندۇ...

ــ ئۆزى خېلى ساق تۇرغاندۇ؟

ــ ياماں ئەمەس ، ــ دېدى نازىلخان يەنە كېلىنىنىڭ گەپ تارتىۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ــ ئەمىازە، ئاش ــ تاماقتىن چې-قىۋالدى.

ــ مەن ئۇچۇن ئېيتىپ قويسىلا، ئۆزىنى ئاسرىسۇن.

ــ ئىنشا ئاللا.

ئاياللار ئېشەك ھارۋىسىغا جايلاشتى. روزىگۈل ماڭغىلى ئالدىراپ تۇرغان ئېشىكىنى يورغىسىغا قويۇۋەتتى.

ــ بىر كىم گەپ سورىسا، قىچىشمىغان يەرنى قاشلاپ، سورىمىغان گەپنى قىلمايدىغان جۇمىسلا بالام ، ــ دېدى ھار-ۋىغا جايلىشىپ ئولتۇرۇپ بولالمىغان نازىلخان كېلىنىگە كۆ-زىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ، ــ ئۆزىدىن چوڭلارنىڭ ئاغزىنى غې-

رىچلىمايدىغان...

ــ يەنە بولمايدىغان گەپ قىلىپ سالدىمۇ، مەن ؟ ــ دې-دى پىننەخان ھەيران بولۇپ .

ــ تاس قالدىا! قېينىئاتىلىرىنىڭ بالا ئىزدەپ قۇملۇققا كىرىپ كەتكىنىنى دەپ سالغىلى!

ــ ئۇ گەپنى ھېسىم بولمامتى، ئانا؟

ــ ئات ــ ئۇچۇرى چىقمىغان ئىشنى ئالدىراپ ــ تېنەپ بىر كىشىگە تىنماپدىغان !

ــ ئۇ دېگەن ياخشى نىيەت بىلەن ماڭغان يول تۇرسا، ئەينا...

ــ نىيىتى ياخشى بولسىمۇ، قارىسىغا ماڭدى. ئەتىگىچە نېمە نەتىجە ئېلىپ كېلىدۇ، ئۇنى خۇدايىم ئۆزى بىلىدۇ. شۇڭا بۇنداق ئىشنى ئىمكان بار خۇپيانە تۇتىمىز.

ــ ۋايجېنىم... مەن بىلمەي قاپتىمەنمۇ دەيمەن...

شۇ گەپتىن كېيىن ئاياللارنىڭ ئاغزى بېسىقىپ قالدى.

44

قاراڭغۇلۇق ئۈدەپ كەلگەنسېرى، ئورمانلىق تېخىمۇ سۇر-لۇك ھەم ۋەھىمىلىك بىلىنىشكە باشلىدى. ھاۋا قۇشلارنىڭ ئۇركۈپ پالاق ــ پۇلۇق ئۇچقان ئاۋازلىرى، ھاشاراتلارنىڭ چې-رىلداشلىرىدىنمۇ چۆچۈپ، يۇسۇپكە يېپىشىپ ئۇنى پاناھ تار-تىپ تۇراتتى. يۇسۇپ بولسا چۆچەكلەردىكى باتۇرلاردەك بىر-خىل قورقۇمسىز، مەغرۇر بولۇپ، كۆز ئالدىدىكى قاراڭغۇ ئورمانلىقتا بارغانچە سىرلىقلىشىپ تۇرغان مەنزىرىلەرنى، جان ــ جانىۋارلارنى كېچىك چاغلىرىدا مومىسىدىن ئاڭلىغان

چۆچەكلەردىكى تەسۋىرلەرگە ئوخشىتىپ، ھاۋانى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرماقچى بولاتتى. ئەمما قىز بولسا ھېلى غەلىتە ئاۋازدا سايراۋاتقان قۇشلاردىن، ھېلى ئاۋازىنى سوزۇپ ھۇۋلاۋاتقان يىرتقۇچلاردىن قورقۇپ يىغلاپ تۇراتتى.

ئىككى بالا ئەتىگەندىن بېرى ھېلى ئۇيان چېپىپ، ھېلى بۇيان چېپىپ ئورمانلىقنىڭ چېتىگە چىقالمىدى. ئاخىرى ھېرىپ كېتىپ بۇلاق بويىغا ئۆزىنى تاشلاپ ئولتۇردى. يۈسۈپ چاتقاللار ئارىسىدا پىشىپ تۆكۈلۈپ قالغان، قۇرۇپ قاق بولۇپ قالغان ياۋا مېۋىلەرنى تېتىپ كۆرۈپ يېگىلى بولغىدەكلىرىنى تېرىپ قورسىقىنى ئەستەرلىدى. قىزنىمۇ شۇنىڭدىن يېيىشكە رىغبەتلەندۈردى. لېكىن ئالىقات مېۋىسى بىلەن جىغان مۇنچىقى قىزنىڭ مىجەزىگە ياقمىدىمۇ ياكى كۆچلۈك كەلدىمۇ، ئىشقىلىپ كەچ كىرگەندىن بېرى قىزنىڭ ئىچى سۇرۇپ ئۆرە تۇرغىدەك ماجالى قالمىدى. بۇ ئورماندىن چىقىپ كېتىشكە كۆزى يەتمىگەن ئوغۇل ئاخىرى شاخ - شۇمبىلارنى تېرىپ كېلىپ بىر نەچچە تۈپ دەرەخنى چىتلاپ توساق قىلىپ، شاخ - شۇمبىلارنى كىرىشتۈرۈپ توقۇدى. توساقنىڭ ئىچىگە قۇرۇق غازاڭ، ئوت - چۆپلەرنى سېلىپ يېتىشقا چۈشەك قىلدى. شۇنداق قىلىپ ئۆزلىرىگە كىچىك بىر پاناھ جاي ياسىدى. ئەمدى ئۇلارغا تەقدىرگە تەن بېرىشتىن، بىر - بىرىگە يۆلەك بولۇپ ئىسسىق جاننى ساقلىماقتىن ئۆزگە ئامال قالمىغان ئىدى.

— گەپ قىلە، — دېدى ھاۋا چېپىپ يۇرۇپ ھېرىپ قالغان يۈسۈپكە تېخىمۇ يېپىشىپ، — ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

— قارا ، — دېدى يۈسۈپ قۇرۇق غازاڭ ئۈستىدە ئوڭدۇسىغا ياتقانچە ئاسمانغا تىكىلىپ، — ھىلال ئاي پاتتى، يۇلتۇزلار باشقىدىن چاقناشقا باشلىدى.

قىز ئاسمانغا قارىدى. يۇلتۇزلارنىڭ ئورنى، سانى، چاقنىشى بۇرۇن كۆرگەنلىرىگە ئوخشاشتەك قىلاتتى. ھېچبىر ئۆزگىچىلىكى بارەك قىلمايتتى. شۇڭا يۈسۈپنىڭ سۆزىنى جاۋابسىز قالدۇردى .

— يۇلتۇزلارنى پەرقلەندۈرەلىدىڭمۇ ؟ — يەنە سورىدى ئوغۇل.

— ياق، مەن يۇلتۇزلار توغرىسىدا ھېچنېمە بىلمەيدىكەنمەن.

— قارا، ئاۋۇ يۇلتۇزلار تۈركۈمىگە... ئەنە ئاۋۇ چېپىپ كېتىۋاتقان شىرغا ئوخشايدىغىنى ئەسەت يۇلتۇز تۈركۈمى...

— سەن يۇلتۇزلار تۈركۈمىنى بىلەمسەن؟

— دادام بىلەتتى ، — دېدى يۈسۈپ بىر ئىشلانى ئەسلىگەندەك ئاھاڭدا، — دادامنىڭ دەپ بېرىشىچە، قەدىمكى كىشىلەر ئاسمان بوشلۇقىنى بىرنەچچە دائىرىگە ئايرىپ، يۇلتۇزلارنى تۈركۈمگە بۆلۈپ ئاتىغانكەن. ھەر بىر يۇلتۇز تۈركۈمى ئاسمان بوشلۇقىدا بەلگىلىك ئورۇننى ئىگەللىگەن بولىدىكەن. كىشىلەر بىر قەدەر يورۇق ھەم يېقىن يۇلتۇزلارنى تۇتاشتۇرۇپ شەكىل ھاسىل قىلىپ، ئۇلارنى رىۋايەتلەردىكى ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ نامى بىلەن ئاتىغانكەن. دادام بىزگە بۇ يۇلتۇزلار تۈركۈمىنى بۆرە، كاككۇك... دەپ بىر - بىرلەپ ساناپ بېرەتتى. دادام يەنە ئاي ۋە يۇلتۇزلار تۈركۈمگە قاراپ ئۆزىنىڭ تۇرغان ئورنىنى، ۋاقىتنىڭ قايسى ئاي، قايسى كۈنلەر بولغانلىقىغا ھۆكۈم قىلاتتى. شۇنىڭدەك ئاخشىمى قانداق چاغدا يېتىش كېرەكلىكىنى، ئەتىگىنى قانداق چاغدا ئورنىدىن تۇرۇش، زولۇق يېيىش، نامار ئوقۇش كېرەكلىكىنى بەلگىلەيتى.

تى.

— ئەمىسە، سەنمۇ يۇلتۇزلاغا قاراپ بىزنىڭ تۇرغان يېرىمىزنى، ھازىرقى ۋاقىتنىڭ قايسى كۈن، قايسى ۋاقىت ئىكەنلىكىنى تېپىپ باقە... ماڭا بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىمىزغا ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت بولۇپ كەتكەندەك بىلىنىۋاتىدۇ. بىز ئەسلىدە 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن بۇرۇن مەكتەپكە بېرىپ بولىمىساق بولمايتتى.

— مەن ئاسمانغا قارىسام ، — دېدى يۇسۇپ يوپۇرماقلار ئارىسىدا چاراقلاپ تۇرغان يۇلتۇزلاردىن كۆزىنى ئۈزمەي ، — يۇرتىمىزدىن ئانچە يىراقلاپ كەتمىگەندەك تۇرىمىز، ھاۋا!

— بۇ گېپىڭ راستمىدۇ ، — دېدى قىز تىترەڭگۈ ئاۋازدا.

— يۇلتۇزىمىز بىزنى ئالدىمايدۇ، مەن قايسى كۈنى ئاخشىمى تېخى قۇملۇققا چىقىپ ئوڭدامغا يېتىۋېلىپ يۇلتۇزلار تۇرکۈمىنى كۈزەتكەن... قارا، ئاۋۇ زۆھرە يۇلتۇز تۇرکۈمىگە.

— نېمە، زۆھرە يۇلتۇز تۇرکۈمى دېدىڭما؟

— ھەئە.

— خاتالاشمىغانسەن؟ بىزنىڭ كىتابتىكى 88 يۇلتۇز تۇرکۈمى ئىچىدە زۆھرە دەيدىغان يۇلتۇزلار تۇرکۈمى يوقتۇغۇ؟!

— يەرلىك كىشىلەر سېنىڭ كىتابىڭدىكىنى نېمە بىلىدۇ، — دېدى يۇسۇپ ، — مەن يەرلىكلەرنىڭ قويغان ئىسىملىرى بويىچە ئاتاۋاتىمەن.

— مۇنداق دېگىن، — دېدى قىز يۇلتۇزلاردىن كۆزىنى ئۈزمەي ، — ئادەملەر ئۆز بالىلىرىغا دائىم كۆزىگە چېلىقىپ تۇرىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئىسمىنى قويغاندەك، يۇلتۇزلارغىمۇ

خالىغانچە ئىسىم قويۇۋالىدىكەن ھە، ئەجەب؟

— شۇنداق.

— يۇسۇپ؟

— ھە.

— سەن قايسى يۇلتۇز؟

يۇسۇپ جاۋاب بەرمىدى. قىز بولسا بۇ گەپنى يەنە كوچىلاپ سورىدى.

— ئەخمەق ، — دېدى يۇسۇپ ئاخىرى يەنە ئاغزىنى ئېچىپ ، — سەن بەزىدە بەك ئەقىللىق، بەزىدە مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن پىننەخان ئاچامدەك گەپ قىلىدىكەنسەن!

— كىمۇ ئۇ، پىننەخان دېگەن؟ ئەجەب بىر يەردە ئاڭلىغاندەك قىلىمەنغۇ؟

— ئاڭلىغاندەك ئەمەس، كۆرگەندەك دېگىنە ، — دېدى يۇسۇپ كۈلۈپ، — ئۇ دېگەن ھېلىقى ھۇسېين ئاكامنىڭ خوتۇنى!

— ھە... ئېسىمگە كەلدى ، — دېدى ھاۋا مۇزلاۋاتقان دۇمبىسىنى يۇسۇپقا چاپلاپ، — مەن نۇربۇۋى ئاچام بىلەن بارغان كۈنى ماڭا قاراپ كۈلۈپ بېشىمدىن ئايىغىمغىچە تەپسىلىي قاراپ چىققان ئاچاش شۇمىدى؟

— شۇ، — دېدى يۇسۇپ قىزنىڭ تېنىدىن كېلىۋاتقان ھارارەتتىن قورۇنۇپ.

— ماڭمىنا ، — دېدى ھاۋا خاپا بولغاندەك بىر ئاھاڭدا ، — مېنى توي قىلىپ بولغان ئاچاشقا ئوخشاتساڭ قانداق بولىدۇ؟

— ئۆزۈڭنى ئوخشاتمىدىم قارا، كىچىك بالىدەك سوئال سوراشلىرىڭنى ئوخشاتقۇم كەلدى ، — مەن ساڭا دېسەم، ھاۋا،

كىشىلەر يۇلتۇزلا تۇركۈمىنى پەرقلەندۇرۇش ئۈچۈن ئۇنداق چىرايلىق ئىسىملارنى قويۇۋالغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئاسماندا يۇلتۇزۇم بار دەپ ئۆز تەقدىرىنى يۇلتۇزلارغا باغلىۋېلىش ئەقىلگە سىغمايدىغان بىر تەرەپلىمە قاراش. بىزگە كۆرۈنۈپ تۇرغان تۇرغۇن يۇلتۇزلار ئۆزىدىن يورۇقلۇق چىقىرىلايدىغان ئاسمان جىسمى بولغاچقا، ئاسمان بوشلۇقىدا ئاشۇنداق ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۇ يۇلتۇزلارنىڭ بىز تۇرغان يەر شارى بىلەن بولغان ئارىلىقى بەكمۇ يىراق...

يۇسۇپ ھېچنېمىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان ئورمانلار ئارىسىدىن يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا قاراپ يېتىپ يەنە نېمىلەرنى دېدىكىن، ئىشقىلىپ خېلى ئۇزاققىچە بىر نېمىلەرنى دەپ كەتتى. كېيىن يېنىك پۇشۇلدىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ سۆزدىن توختاپ قالدى ھەم ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ: «قەغىشى تۇگىمەيدىغان كېچىك بالا، مېنى گەپكە سېلىپ قويۇپ، ئۆزى ئاڭىسىنىڭ پوكىنىدا ياتقان ئاسلاندەك خىرىلداپ كەتكىنىنى!» دەپ قالدى.

ئەسلى ھالىتىدە ساقلىنىپ قالغان سىرلىق تەبىئەت، يۇلتۇزلۇق ئاسمان، ئورمان ئىچىدىكى ياۋايى ھايۋانلار، قۇشلارنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپ ئاۋازلىرى ئۇيقۇسىز ياتقان يۇسۇپنى ھاياتلىقنىڭ ئەسلى ماھىيىتىگە قايتۇرۇپ كەلگەندەك ئۆزگىچە تۇيغۇلارغا ئەسىر قىلغان ئىدى. ئەمما ئۇ يەنىلا ئۆز ـ ئىرادىسىنىڭ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنىڭ تېگىگە يېتەلمەيۋاتاتتى. ئۇ تەتىل قىلىپ مەكتەپتىن قايتىپ كەلگەندە، ئانىسىنىڭمۇ دادىسىغا ئوخشاشلا ئۆزىنى ئوتتەك سېغىنغانلىقىنى بىلدى. بىچارە ئانا شۇنچە چوڭ بولۇپ قالغان يۇسۇپنى دادىسىغا قارىتاقۇزماي ئۆزى ئوكچە باغرىغا بېسىپ قۇچاقلاپ

ياتتى. بۇغدىيىكى باشقىچە يوغىناپ، بۇرۇتى خېت تارتىپ قالغان يۇسۇپ بولسا ئانىسىدىن خىجىل بولۇپ ئۇنىڭغا كەينىنى قىلىپ ياتتى. ئانىمۇ ئوغلىنىڭ خىجىل بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇنى دادىسىغا تاپشۇردى... ئوغلىنىڭ دىدارىنى كۆرمىگىلى ئۇزاق بولغان ئانا بۇگۈن يەنە ئۇنى كۆرگىلى كەلدى، ئەمما ئۇنىڭ ئادەمزاتسىز ئورمانىدا بىر قىز بىلەن يانمۇ يان ياتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ كەينىگە داجىدى. ئوغلىنىڭ بۇ قىلمىقىغا چىدىماي ئۇنىڭدىن سورىدى:

— يېنىڭدا ياتقان كىمۇ، يۇسۇپۇم؟!

— كېلىنىڭىز، ئانا.

— مەن بۇنداق بىر كېلىنگە رازىلىق بەرمىگەنىدىمغۇ، ساڭا؟!

— تەقدىرىمىز بىزنى مۇشۇ چۈشەككە بۆلىدى، ئەمدى رىزىقىمىز چېتىلىدىغان ئوخشايدۇ، ئانا.

— كەم ئەقىل بالا ! — دېدى ئانا ئاچچىقلىنىپ، — بالا ـ چاقا ئۈچۈن ئاتا ـ ئانا رىزازىسىز نېسىپ بولغان رىزىق ئاداققى رىزىق بولمىغاي. مېنى ئانام دېسەڭ، يېنىڭدىكى شۇ تىلىنىڭ تىنىقىغا يېقىن كەلگۈچى بولما !... خۇش، مەن كەتتىم، دادىڭ سېنى ئىزدەپ قۇم بارخانلىرىدىكى ئالۋۇنلاردا لەيلەپ يۈرۈيدۇ، دادام دېسەڭ غەپلەتتىن ئاجراپ بىر قاپاق سۇ ئېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا چىق! خەير، ئۆيدە كۆرۈشەيلى...

— ئانا ! — يۇسۇپ ئىتتىك بېشىنى كۆتۈردى. بېشىغا ئاق لىچەك سالغان سۇلغۇن كۆزلەر يوق، قاپقاراڭغۇ ئورمان، بۇلۇتلار قاپساپ ئالغان ئاسمان گۈمبىزى، دۇمبىسىنى ئۆزىگە چاپلاپ پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان قىز... قىزنىڭ يېنىدا يېتىپ ۋۇجۇدىدا تىنىمسىز غەلىيان كۆتۈرگەن شېرىن ئىستەك....

ئوغۇل، ياق! يىگىت چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. قىزدىن يىراق-لىشىپ، تومۇرلىرىدا ئۆركەش ياسىغان قانلىرىنى كېچىنىك مۇزدەك ھاۋاسىدا سوۋۇتماقچى بولدى.

«... تېنىمگە چىرمىشاي دەپ قالغان غەپلەت ئانامنىڭ كۆڭلىگە چۈشتىمۇ قانداق... ئەمما ئانامنىڭ باشتىن بويى قا-رىلىق كىيىم كىيىۋالغىنى نېمە ئىشتۇ، ئۆيىمىز قارىلىق بو-لۇپ قالدىمۇ-يا؟»

45

— سۇ... سۇ!...

ھالسىزلىقتىن ئېشەكنىڭ توقۇمىغا چاپلىشىپ قالغان ھەسەن خالۇاپ سۇ دېگەن گەپنى ئاڭلاپ بىرئاز جانلاندى. ئاچ-لىق، ئۇسسۇزلۇق، دەرمانسىزلىقتىن يېرىم يۇمۇلۇپ قالغان كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ، ئالدىدا ئېشەكنى يېتىلەپ كېتىپ بارغان ئوغلىغا نەزىرىنى ئاغدۇردى. ئۇ كۆردىكى، يېلىك چا-پىنىنى بېشىغا ئارتىۋالغان ھۇسىنىاخۇن ئالدى تەرەپتىكى ئويماندا جىمىرلاپ تۇرغان زور كۆلنى كۆرسىتىپ بار غەيرىتى بىلەن جار سېلىۋاتاتتى:

— سۇ... سۇ...

ھەسەن خالۇاپ تەشنالىقتىن قات-قات گەز باغلىغان لەۋلىرىنى يالاپ قويدى. «سۇ... » دېگەن جانسىز ئاۋاز ئۇنىڭغا ئاز-تولا ئۇمىد ئاتا قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئېشەكنىڭ سۆڭگىچىدىكى قۇرۇق قاپاقتەك گىلدىڭلاپ تۇرغان بېشىنى يە-نىمۇ ئېگىزرەك كۆتۈرۈپ ئاشۇ سۇغا بىر قاراپ بېقىشقا كەم ماغدۇر ئىدى. سۇ... سۇ... بىر يۇتۇم سۇ بولسا، كاشكى!

قۇملۇق سەپىرىنىڭ ئۇچىنچى كۈنى ئاتا-بالا خالۇاپلار ھايات-ماماتلىق مۇشكۈلاتقا دۇچ كەلدى. قاپاقلار ئاللىقاچان قۇرۇقدالغان، تىرىك جانلار تونۇردەك لاۋۇلداپ تۇرغان قۇم-لۇقتا ئوتقا قاقلانغان كاۋاپتەك ئاستا-ئاستا قورۇلۇپ جان ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان، لېكىن مەنزىلدىن ھېچبىر ئۇمىد يوق، ئۇلار قانچە ماڭغانسېرى قۇمنىڭ كەينىدە قۇم، قۇمنىڭ باغرىدا قۇم، قۇمنىڭ قېتىدا قۇم... ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا قۇملۇقتىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى...

ھەسەن خالۇاپ بىراقتا كۆز قاماشتۇرغانچە جىمىرلاپ تۇرغان كۆلگە قاراپ كۇلۇمسىرىمەكچى بولدى-يۇ، بەربىر كۇلەلمىدى. قوغۇن قېقىدەك قېتىپ قالغان بۇ چىرايدا يۇرەك قېتىدىكى ھېس-تۇيغۇلارنى ئىپادىلەپ بەرگىدەك ماجال قال-مىغان ئىدى. ئەمما بۇ ئادەمنىڭ ئاشۇ يېرىم يۇمۇق كۆزلىرىدە ھامان كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئۆچمەس بىر ئۇمىد ئۇچقۇنى يېنىپ تۇرغاندەك قىلاتتى. بۇ بەلكىم تەلەپچان بىر ئاتىنىڭ ئۆز ئوغلىغا بولغان مېھرى-مۇھەببىتىدىن يانغان ئۇچقۇندۇر...

— ئەمدى ئۆلىدۇ.....ق، بىز ئۆلىدىغان بولدۇق!

ھۇسىناخۇننىڭ تۇيۇقسىز داد-پەريات كۆتۈرگىنى ئاڭلاندى. ئاتا ھەممە كۈچ-ماغدۇرىنى كۆزلىرىگە يىغىپ ئوغلىغا قارىدى. دۆڭدىن چۈشىشىگىلا بايىقى كۆلنىڭ غايىب بولغانلىقىنى كۆرگەن ئوغۇل ھاياتلىقتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن، ئېشەكنىڭ باشىبېغىنى تاشلاپ ئۆزىنى قۇملۇققا ئېتىپ باش-كۆزىگە قۇم سوروپ يۇمىلانغانچە زارلاۋاتاتتى:

— ھەي جاھا...ن، ھەي خالايىق، ئەمدى بىزنىڭ ئۆلۈكە-مىز قۇملۇقتا قالىدىغان بولدى، بىزمۇ ئىنىمىزغا ئوخشاش

نام ـ نىشانسىز، گۆر ـ مازارسىز بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىدىغان بولدۇق... خوتۇنۇم پىننەخانىنىڭ قورسىقىدىكى تۇغۇلمىغان بالام دادا مېھرىدىن مەھرۇم قالىدىغان بولدى. ۋاي ئېسىت، ۋاي شور پېشانەم... ــ ھۇسىناخۇن ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن بولغاچقا، تاغدەك تىك قۇملۇقتىن بەئەينى ۋالىنىڭ تېشىدەك دومىلاپ بىر ئويمانغا چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى. كۆز ئالدىدىكى دەھشەتنى كۆرگەن ئاتا بارلىق كۈچىنى يىغىپ يېرىم ئۆرە بولدى. ئېشەكنى ئېگىز قۇم دۆڭىنىڭ لوكىسمان پەسلىگەن يېرىگە بۇراپ، تۆت ئەتراپىنى قۇم دۆڭلىرى ئوراپ تۇرغان چوڭقۇرلۇققا ــ ئۇغلىنىڭ دومىلاپ تۈشكەن مەنزىلگە جۈنىدى.

ئاتا ئوغلىنىڭ قېشىغا يەتكەندە، ئۇ قۇم باغرىدىكى نەمخۇش تۈپراقتا باراقسانلاپ ئۆسۈپ كەتكەن ياپيېشىل يانتاق، يۇلغۇنلارنىڭ تۈۋىگە دومىلاپ توختىغان ئىدى.

ــ سۇ... سۇ! ــ ھەسەن خالۋاپ بۇ يېشىلچىلىقنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز كۈچكە تولدى، ئېشەكنىڭ توقۇمىغا غانجۇغىلاغان كەتمىنىنى قولىغا ئالدى ـ دە، ۋۇجۇدىدا تۈيۇقسىز پەيدا بولغان ئاجايىپ بىر كۈچ بىلەن يۇلغۇنىنىڭ تۈۋىنى كولاشقا باشلىدى. ھەم نەم، ھەم قۇمساڭغۇ بوش يەردىن ئۇزاققا قالمايلا ئادەم چۆككىدەك بىر ئورەك كولاندى، باشتا نەم، ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆل توپا چېپىپ ئورەك سىرتىغا ئاتقان كەتمەن ئەمدى ھە دېگەندە لاي چاپقىلى تۇردى.

ئاتا يەنە بىر ھازا كولىدى. كولاپ بولۇپ كۈتتى.

ــ سۇ... سۇ... ئاھ، سۇ! ــ ئاتىنىڭ كۆز ئالدىدا ئورەك ئاستا ـ ئاستا سۇ يىغىلدى. ئۇ خۇرجۇندىكى ياغاچ جامنامۇ ئۇنتۇغاندەك بىر ھالدا كەتمەننى ناھايىتى ئاۋايلاپ ئورەككە

سالدى، سېھىرگەردەك بىر خىل ئەپچىل ھەرىكەت بىلەن يۈزى ئانچە چوڭقۇر بولمىغان كەتمەن يۈزىدە لىققىدە سۇ توختىتىپ ئالدى.

ئاتا كەتمەندىكى سۇ بىلەن قوۋزىنى تولدۇردى. ئاندىن مىدىر ـ مىدىر قىلماي يانتاق ئوغلىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئاغزىدىكى لاي ـ دۇغ ئارىلاش سۇنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تېمىتتى... ئۇ بۇ ئىشنى ئارقىمۇ ئارقا ئۈچ قېتىم تەكرارلىدى...

ئاتىنىڭ ئوغلىغا بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتىدىن ھاياتلىق نۇرى قايتا ياندى... ئاتىنىڭ ئوغلىغا بولغان ئۈمىدىدىن ھاياتلىق مەشئىلى يەنە لاۋۇلدىدى... ھۇسىناخۇننىڭ بىر ـ بىرىگە چاپلىشىپ قالغان كىرپىكلىرى لىپىلداپ، كۆزلىرى ئاخىرى ئېچىلدى. قويۇق ساقاللار ئىچىدىكى ئاغزى بىلەن سۇ تېمىتىپ ئۆزىگە ھاياتلىق بېرىۋاتقان تونۇش پەرىشتىنى كۆرۈپ، چېھرىدە سۈسقىنە مىننەتدارلىق كۈلكىسى جىلۋە قىلدى...

ئورەككە ئوبدانلا سۇ يىغىلدى. ھەسەن خالۋاپ ئىگىسىدىن بوشانسىمۇ يەنە ئۇنىڭ تىنىقىنى ئېلىپ تىزلىرىغىچە قۇمغا پاتقانچە ئاران ـ ئاران مېڭىپ كېلىپ ھۇسىناخۇنىنىڭ ئايغىغىغا كېلىپ توختىغان ئېشىكىنىمۇ سۇغىرىپ، ئالدىغا ئازراقتىن قۇرۇق بېدە، كۆمەچ، يارما قوناق تۆكتى. مۇشكۈل سەپەردە ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپ، چۈشىنىڭ ئالدىدىراق قۇملۇققا ئۆزىنى تاشلاپ جىممىدە ئۆلۈپ قالغان، بۇ دۇنيانىڭ مۇشەققەتلىرى بىلەن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشقان ئىتىنى يادىغا كەلتۈرۈپ، كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا: «كۆردىغان كۈنۈڭ، يەيدىغان رىزقىڭ شۇنچىلىككەنمۇ دەيمەن، بىچارە ئىت، ئۇس-

سۇزلۇققا يەنە ئازراق چىدىيالمىغان بولساڭمۇ... » دەپ قالدى. دېمەكچىكى، قۇمئاۋاتتەك يۇرتتا ياز كۈنلىرى ئىتنىڭ كۈنى يامان ئىدى. ھەرقانچە بېقىش تاپقان ئىتنىڭمۇ تومۇزدىن ئۆتۈۋىكى تەس ئىدى.

ئاتا ـ بالىنىڭ تەشنالىقى بېسىلغاندىن كېيىن يەكتەك، چاپانلىرىنى بېشىغا سايىۋەن قىلىپ ئولتۇرۇپ خۇرجۇندىكى نانلىرىنى چىقىرىپ ئىشتىها بىلەن يېيىشكە باشلىدى. گال بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، غەربتىن سۇرۇلۇپ كەلگەن قارا بۇلۇتلارنىڭ قۇياشنى توسقانلىقىنى، ئاسمانىنىڭ تۇتۇلۇپ يامغۇردىن شەپە بېرىۋاتقانلىقىنى تۇيماي قېلىشتى. تەشنالىقى بېسىلىپ قايتا ئىجاتلىق تاپقان ھۇسىناخۇننىڭ خىيالغا بېرىلگەن، ھالسىزلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىدە بىر سوئال ئالامەتلىرى ئەگىيتتى:

ــ دادا ، ــ دېدى ئۇ ئاخىرى ئۈيقۇ ئەسىرىگە ئايلىنىاي دەپ قالغان دادىسىنىڭ بەكلا جۇدەپ كەتكەن چېھرىگە تىكىلىپ، ــ باردىغان يېرىمىزگە ئاز قالدۇقمۇ؟

ــ ئاز قالغاندەك تۇرىمىز ، بالام.

ــ ماڭا دەپ بەرسىڭىز ، بىزنىڭ نىشانىمىز قەيەر؟

ــ نىشان ــ جەننەت بالام.

ھۇسىناخۇننىڭ نېرۋىلىرى جىددىيلەشتى، ئويچان كۆزلىرىنى يەنىمۇ چوڭراق ئېچىپ، دادىسىنىڭ كۆڭۈل كۆزىگە سەپ سالدى. لېكىن ئاتا خىيالچان، ھەممىنى بىلىدىغاندەك پەرۋاسىز كۆرۈنەتتى. خاۋاتىرلەنگەن ئوغۇل يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ سورىدى:

ــ جەننەت دېگىنىڭىز ئۇ دۇنيادىكى ھېلىقى ؟...

ــ بۇ دۇنيادىمۇ جەننەت بار بالام ، ــ ئاتا جىددىي رەڭ

ۋىشتە ئوغلىغا تىكىلدى. سىلە پۈتۈنسۈرۈك بىر ئەركەك ئازراق مۇشكۈلاتنى كۆرۈپ ئۆلۈمنى ئويلاۋەرمەكلار!

ئوغۇلنىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىز چاقناپ كەتتى. بۇ كۆزلەردە ئەمدى ئاجايىپ بىر نۇر بالقىغان ئىدى. شۇڭا ئۇ دادىسىنىڭ ئاغزىنى تاتىلاۋەردى:

ــ ماڭا بۇ دۇنيانىڭ جەننىتى توغرىسىدا سۆزلەپ بەرسەڭىز بولامدۇ، دادا؟

ئاتا گەپ قىلمىدى. ئۇنىڭ ئويچان كۆزلىرىنى قۇم دۆڭلىرى قورشاپ تۇراتتى.

ــ ئىككى كەلىمە گەپ قىلىڭا، دادا. بىز بەك قىيىن ئەھۋالدا قالدۇق.

ئاتا قۇم بارخانلىرىغا قاراپ بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتتى. كېيىن تۇيۇقسىز ئېغىز ئاچتى:

ــ بوۋاكلار رەھمىتى يادىڭلادا بارمۇ، بالام؟

ــ مەن بوبامنى بىلمەيمەن...

ــ توغرا گەپ قىلدىڭلار بالام، سىلە ئۇ يامان كۈنلەر ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن تۇغۇلغان، يۇنۇس ئاكاكلار بىلىدۇ... شۇ ئىنقىلاب، تارتىپ چىقىرىشلار، ئۇرۇپ ـ سوقۇشلار ئەۋج ئالغان يىللىرى قۇمئاۋات بىزگە تار كەلدى. بوۋاكلارغا قالپاق كەيدۈرۈلۈپ، باي دېھقانىنىڭ ئوغلى بولغانغا بۇ دۇنيا ـ ئۇ دۇنيا تويدى. بىزنىمۇ پومىشچىك ـ باي دېھقانىنىڭ كۇچۇكى دەپ ئالدىغا سېلىپ كەنتىمۇ كەنت، يېزىمۇ يېزا ھەيدەپ يۈرۈپ سازايى قىلدى. ئادەم بولغانغا، دېھقان بولغانغا بۇرنى ـ قۇلقىمىزغىچە تويغۇزدى... شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىر بورانلىق كېچىسى، بوۋاكلار تۇيۇقسىز غايىب بولۇپ كەتتى. نەچچە ئايغىچە پەيدا بولمىدى. كۈنلەر ئۆتتى، ئايلار ئۆتتى. بىز ئەمدى يېڭ

تىم بولۇپ قاپتىمىز دەپ ئويلىدۇق. قۇمئاۋاتتا ئۇششۇك مېڭىپ دەل ـ دەرەخلەرنىڭ غازاڭلىرى تۆكۈلۈۋاتقان كەچ كۈنلىرىنىڭ بىر كېچىسى دەرۋازا تۈۋىدە تۆگىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بوۋاڭلارنىڭ يولىغا قاراپ كېچە ـ كېچىلەپ ئۈيقۇسىز هالدا تاڭنى كۈتۈۋاتقان چوڭئاناڭلار شۇ زامات يۈگۈرۈپ چىقىپ دەرۋازىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، دەرۋازا ئالدىدا بوۋاڭلار تۇرغىدەك. كېچىچە هەممەيلەن بوۋاڭلارنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغا ـ زارە قىلىشىپ چىقتۇق. بوۋاڭلاردا بولسا نە يىغا، نە ئۈمىدسىزلىكتىن ئەسەر يوق ئىدى ، ئۇ ئېلىپ كەلگەن ئۇۋ نېمەتلىرىنى تۆكتى. چوڭئاناڭلار ئوچاقتا ئوت يېقىپ، قازان قاينىتىپ، تويغىدەك تاماق يېپ باقمىغىلى نەچچە زامان بولۇپ قالغان بىر ئائىلە كىشىلىرىنى ياۋا توشقان، كېيىك، ئۇلار گۆشىگە تويغۇزدى. بىز قورسىقىمىزنى توقلىغاچ بوۋاڭلارغا هەيران بولۇپ قارىدۇق. ئۇنىڭ بۇرۇنقى يەتتە قۇۋۇرغىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بىر تېرە، بىر سۆڭەك ئەپتى نەدە قالدى، بىر نەچچە ئايدىلا شۇنداق تەمبەل، مەزمۇت ئادەم بولۇپ كېتىپتۇ. بۇرۇنقى يېلىڭ، يىرتىق كىيىملىرى بولسا يۇڭلۇق تېرە كىيىملەر بىلەن ئۇستىلىنىپتۇ...

ـــ هېلىمۇ چالا ـ پۇلا ئېسىمدە، بالام ، ـــ دېدى هەسەن خالۋاپ ئېغىر تىنىپ، ـــ شۇ كېچىسى دادام بىزنى قانداقتۇر جەننەتتەك بىر يەرگە ئېلىپ كېتىدىغانلىقى، بۇنداق ئازاب ـ ئوقۇبەت، يوقسىزلىق چىرماپ ئالغان تۇرمۇشتىن قۇتقۇزىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر گەپلەرنى قىلدى. بىز دادامنىڭ تۇيۇقسىز يېنىمىزدا پەيدا بولۇپ بىزگە تاغدەك يۆلەنچۈك بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ خاتىرجەم ئۇيقۇغا كېتىپتۇق... بىر چاغدا دەرۋازىنىڭ قاتتىق ئۇرۇلغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلدى. بىز چۆچۈپ كۆزىمىزنى ئاچتۇق، غۇۋا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئاۋۇال كۆرگىنىمىز تام قوشنا غوجەك تاز بولدى. ئوتتۇرا مەكتەپتىن قېچىپ چىققان ئۇ بىرنېمە ئۇستىگە ماش رەڭ كىيىم كىيىپ، يېڭىگە قىزىل بەلگە تاقاپ، بىرمۇنچە ئادەمنى باشلاپ ئۆيگە باستۇرۇپ كىرگەن ئىدى. ئۆيدىكىلەر بىر توقاي ئادەملەرنىڭ قولىدىكى تاياق ـ توقماقلارنى كۆرۈپ قورقىنىدىن بۇلۇڭغا تىقىلىپ قالدى. مەن دادامنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭغا ئېسىلىۋالدىم. قورال تۇتقان ئىككى ئادەم بىزگە يېقىنلاپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئەپتىدىن كەينىگە داجىغان دادام مېنى ئانامنىڭ قۇچىقىغا ئىتتەردى هەم بىر نېمىلەرنى شۇنىڭلىغاندەك قىلدى...

ـــ كېيىنچۇ، كېيىن قانداق بولدى ؟ ـــ كۆزلىرى ياشلانغان هۇسىناخۇن دادىسىغا قاراپ ئاغزىنى ئېچىپ قالغان ئىدى.

ـــ ئۇلار بوۋاڭغا هەيۋە قىلدى، ياۋاش بول، بولمىسا خوتۇن ـ بالىلىرىڭنىڭ بىرىنى قويماي سىيرىۋېتىمىز ! ـــ دېدى.

دادام ئۇلارنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قاتتىق يۇلقۇندى. شۇ ئەسنادا ئۇلاردىن بىرى مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن بوۋاڭنىڭ بېشىغا قاتتىق ئۇرۇۋەتتى... دادام يىقىلدى، ئىشىك ئالدىمىزدىكى قاپاق تېرەكتەك قاتتىق يىقىلدى... بىز يېتىم بولۇپ قالدۇق...

هۇسىناخۇن ئىختىيارسىز يىغلاپ سالدى. قان ئىچىدىكى بوۋىسى گويا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىلا ياتاتتى. هەسەن خالۋاپنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش مۇنچىقى قېتىپ قالغان، ئۇ ئەزەلدىن بىر كىمگە ئائىلىسىنىڭ كۈلپەتلىك تەقدىرى هەققىدە

ھېچنېمە دەپ باقمىغان ئىدى. بۇگۈن بۇ گەپنى دەپ قويۇپ يا-
مان قىلدى. ھۇسىناخۇن خېلى ئۇزاقتا يىغدىن توختىدى.
بوۋىسىنىڭ دادىسىغا زادى نېمە دېگەنلىكى ئۇنى ئارام تاپقۇز-
مايتتى. شۇڭا ئۇ گەپنى سوراپ تۇرۇۋالدى:

— بوبام نېمە دېگەن؟

ھەسەن خالۋاپ ئاخىرى ئېغىز ئاچتى. شۇ ئارقىلىق ئوغ-
لىغا رىغبەت، چىدام، جاسارەت بەرمەكچى ئىدى:

— بېشىڭغا كۈن چۈشسە جەننەتكە بار بالام، جەننەت
قۇملۇقنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدە... — بۇۋاڭ ماڭا شۇنداق
دېگەن بالام... مانا ئەمدى بىزنىڭ بېشىمىزغا كۈن چۈشتى.
كۈن دېگەن بۇنىڭدىن يامان بولماس... بىز بۇۋاڭلار ئېيتقان
ئاشۇ جەننەتنى ئىزدەۋاتىمىز...

سىمىلداپ تۇرغان يامغۇر بىردىنلا ئەدەپ كەتتى. بۇ ئوت
- ئاتەش چېچىپ تۇرغان قۇملۇق ئۈچۈن بىر مۆجىزە ئىدى!

46

ھاياتبەخش يامغۇر ئورمانلارنى يۇيۇۋاتاتتى.

ئۇستۇبشى چۆپ - چۆپ ھۆل بولۇپ كەتكەن يۇسۇپ بە-
لەن ھاۋا باش - ئايىغى يوق ئورماندا يۈرۈپ قورسقى ئاچتى،
سوغۇقتا توڭدى. جان ساقلاش ئۈچۈن تېرىپ يېگەن ياۋا مېۋە-
لەر، ئۇچار قاناتلارنىڭ تۇخۇمى بىچارە بالىلارنىڭ مىجەزىنى
بۇزۇپ، ھېچبىر ھالىنى قويمىغان ئىدى.

— چىداشلىق بەر، ھاۋا ! — دېدى يۇسۇپ ئاخىرى غەي-
رەتكە كېلىپ ، — بىز چۆچەكلەردىكىدەك بۇنداق گۈزەل
ئورمانغا كېلىپ قالغىنىمىزغا خۇشال بولۇشىمىز كېرەك،

نېمىگە بۇنچە غەمكىنسەن؟

قوڭۇر چاچلىرىدىن چىپىلداپ يامغۇر تامچىپ تۇرغان
ھاۋا كاچكۇلغا چۈشۈپ كەتكەن ئوغلاقتەك تىترىگىنىچە نارازى
ئاھاڭدا يۇسۇپتىن سورىدى:

— سەن تېخىچە يېڭى ئېرا كويىدا يۈرەمسەن؟

— ئەمىسە نېمە، قۇمئاۋات قېنى؟

— مېنىڭ ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ.

— ئۆزۈڭنى قەيەردە دەپ ئويلاۋاتسەن؟

— ئىشقىلىپ، يۈرتىمىزدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە،
بۇ يەرنىڭ كىلىماتىمۇ بىزنىڭ ئاراڭاۋاتتىن ئانچە پەرقلىنىپ
كەتمەيدىغاندەك تۇرىدۇ.

— ئۇ يەردىمۇ مۇشۇنداق گۈزەل ئورمان، شارىلداپ تۇرد-
ىدىغان يامغۇر بار ئىدى دېمەكچىمۇسەن؟

— ھېچ بولمىغاندا ئىلگىرى شۇنداق بولغىيدى...

— ئۇنداقتا ھازىرچۇ؟

— بۇنى دېمىسەممۇ بىلىسەن، ئادەملەر تەبىئەتنى ۋەيران
قىلغان!

— مەيلى نېمىلا دېمە، بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىند-
ىمىز بىزنىڭ تەلىيىمىز.

— مۇشۇنداق ئاتا - ئانىسىز، ئۆي - ماكانسىز، يېتىم -
يېسىر بولۇپ يۈرسەكمۇ تەلەي بولامدۇ؟

— بىز ئەمدى چوڭ بولدۇق، دۇنيانىڭ قەيىرىدىلا بولماي-
لى، ھامان بارا - بارا ئۆز كۈچىمىزگە تايىنىپ ياشايدىغان
گەپ، ھاۋا!

— ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن مۇشۇ ھالدا يۈرسەك، بۇ يەردە
ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىمىز. ئۆلۈكىمىز بۆرە، قاغا - قۇز-

غۇنلارغا يەم بولىدۇ!

— ئاۋۇال قورساقىنىڭ غېمىنى قىلىۋالساق قالغان ئىشلار ئاسان. ھازىر بىزنىڭ قولىمىزدا نە بىر گال پىچاق، نە بىر سەرەڭگە - چاقماق يوق، بولمىسا مەن ساڭا جاڭگال كاۋىپى قىلىپ بېرەتتىم... لېكىن مەن بۇنىڭغىمۇ ئامال تېپىشقا تىرىشىۋاتىمەن...

— قېنى ئۇ كاۋاپ قىلىدىغان گۆش ؟ — دېدى قىز ئاغرىپ تۇرغان قورسىقىنى مۇجۇپ.

— ئەنە چېپىشىپ يۈرمەمدۇ ، — يۈسۈپ ئالدىدىكى چاتقال ئارىسىدىن چىقىپ ئۇركۈپ قاچقان تۈلۈمدەك سېمىز ياۋا توشقانىنى كۆرسەتتى.

— ۋايجا...ن، يۈرىكىڭ ئەجەب قاتتىقكەن... ئاشۇنداق، كۆزى مۆلدۈلەپ تۇرغان جانلىقلارنى ئۆلتۈرۈشكە قانداق چىدايسەن؟

— مەنغۇ قۇربانلىق قىلىنىۋاتقان قوينىڭ كۆزىگە قاراپ تۇرۇشقىمۇ پېتىنالمايمەن ، — دېدى يۈسۈپ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن قوي كۆزلىرىنى ھاۋاغا تىكىپ ، — ئەمما بىز بۇ يەردە تىرىشىپ - تىرمىشىپ ياشاشنىڭ ئامالىنى قىلمىساق تۇگىشىپ كېتىمىز.

— بىز كېتەلمەيمىزمۇ ؟ — ھاۋانىڭ ئاۋازى زەڭگەر كۆزلىرىدىكى تەشۋىشتىنمۇ قايغۇلۇق ئىدى.

— كېتىمىز ، — دېدى يۈسۈپ قانداقتۇر بىر خىل ئىشەنچىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن، — ئەمما بۇنىڭغا ۋاقىت كېرەك. بىز ئالدى بىلەن قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ تەرەپلەرنى توغرا پەرق ئېتىۋېلىشىمىز، شۇنىڭغا ئاساسەن يۇرت - مەھەللە، ئادەملەر بار تەرەپكە سىلجىشىمىز، ئورمان

دىن چىقىشىمىز كېرەك. بىزنى مەنزىلگە ئاپىرىدىغانغا يەنە تۆگىمىزمۇ بار... ئەمما مەن كېتىشكىمۇ تازا قىزىقمايۋاتىمەن، جۇمۇ!

— بەك بەكۋاڭكەنسەن، ئاناڭنى سېغىنمىدىڭمۇ؟

— سېغىندىم، دادامنىمۇ سېغىندىم.

ھاۋا قايتا گەپ قىلمىدى. كانۋاي كۆڭلىكى ئۈچىسىغا چاپلىشىپ كەتكەن يۈسۈپمۇ توڭلىغان، ئۇنىڭدىن ئارتۇق گەپ قىلىشقا ھەپسىلىسى قالمىغان ئىدى.

ناھايىتى ئۇزاق بىر چاغدا يامغۇر توختاپ، ئاسمانىڭ ئۇيەر - بۇ يەرلىرى ئاقاردى. قارا بۇلۇتلار ئاراچلىرىدىن قۇياش نۇرى ئوخچۇپ چىقىپ ئورمانىنى نۇرغا پۈركىدى. ئاچلىق، سوغۇق ئىسكەنجىسىدە تۇگۈلۈپ قالغان بالىلار ئاستا مىدىرلاپ ئۆزىنى كۇن نۇرىغا قاقلىدى. يۈسۈپ خۇددى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك گىرىمسەن تۇيغۇغا ئەسىر بولغان، خاتىرىسىدىكى قۇمئاۋات، ئىچكىرى تۇلۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئوقۇش... دېگەندەر تەدرىجىي سۇسلاشقان، تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى مۇشۇنداق تەك، كۇنلەر ئەمدى مۇشۇنداق بولۇشقا تېگىشلىكتەك خىيالەن بىر تۇيغۇ پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى.

— ھەي، قارىغىنا ! — دېدى خىلىدىن بېرى جىمىپ قالغان قىز تۇيۇقسىز ئۇنلۇك ئاۋازدا ، — ھەسەن - ھۇسەن...

ھەسەن - ھۇسەن دېگەننى دەرسلىك كىتابىدىن ئوقۇغان، دادىسىنىڭ چۆچەكلىرىدىن ئاڭلىغان يۈسۈپ خىيالدىن بېشىنى كۆتۇردى. دېگەندەك، رەڭگا رەڭ نۇرلاردىن تۇزۇلگەن غايەت زور نۇر چەمبىرىكىنىڭ ئۈستى تەرىپى ئاسمان بوشلۇقىغا بىر كەلگەن، تۆۋەن تەرىپى ياپيېشىل ئورمانلار ئارىسىغا تۇتاشقان ئىدى.

ـــ يۈرە، يېقىنراق بېرىپ كۆرۈپ باقايلى ، ـــ دېدى يـۇ-سۇپ بىر خىل ساددىلىق بىلەن، ـــ ھەسەن ـ ھۈسەننى تـۈت-قىلى بولامدىكىن؟

ـــ تۈتقىلى بولمايدۇ ، ـــ دېدى ھاۋا كۈلۈپ كېتىپ.

ـــ سەن قانداق بىلىسەن ئۇنى، ياكى كۆرۈپ باقمىساڭ؟

ـــ مەن كۆرگەن.

ـــ نەدە؟

ـــ بېيجىڭدىكى ۋاقتىمدا مەكتەپنىڭ باغچىسىدا.

ـــ مەن يوقمىدىم؟

ـــ سەن ئۇ كۈنى مەكتەپ كومپيوتېر مەركىزىدە تورغا چىقىۋېتىپتىكەنسەنغۇ!

يۈسۈپ گەپ قىلماي، ئورمانلار ئارىسىغا كىرىپ كەتكەن رەڭدار نۇر دەستىسىگە ھەيرانلىق بىلەن بىر پەس قاراپ تـۇر-دى. كېيىن ھاۋانىڭ قولىنى تارتىپ شۇ تەرەپكە يۈگۈردى:

ـــ جۈرە، يېقىنراق بېرىپ كۆرۈپ باقايلى.

ـــ ئەخمەق بولمىغىنا، ئـۇ ھەسەن ـ ھۈسەن قانداقمـۇ بىزگە يېقىن بولسۇن؟

ـــ يۈرە، بىكار تۇرغىچە!

ئىككى بالا ئورمانلار ئارىسىدا گاھ غايىب بولۇپ، گـاھ پەيدا بولۇپ ھەسەن ـ ھۈسەن تامان يۈگۈرۈپ كەتتى. ئەمما ھەسەن ـ ھۈسەن ئۇلاردىن ئۇزىكىگەندەك بارغانچە يىراقلاپ ھېچ تۇتۇق بەرمەيتتى...

ھاياتلىقتا ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ سەۋەبى بولىدۇ. بىر ئىشقا بىر ئىش باھانە بولۇپ ئويلىمىغان نەتىجە كېلىپ چى-قىدۇ. ئەگەر بۇ ئالەم تاسادىپىيلىق ئالىمى بولمىغىنىدا ئىدى، كىشىلەر ھاياتلىقتا كـۇندە كۆرۈپ، ئاڭلاپ تۇرغان نۇرغـۇن

ئىشلار يۈز بەرمىگەن بولار ئىدى. بەزى كىشىلەر دۇچار بولغان ئاقىۋەتتىن قان ـ ياش يۇتۇپ يىغلىمىغان، يەنە بەزى كىشىلەر تۇيۇقسىز ئېرىشكەن ئامەتتىن قاھ ـ قاھلاپ كـۈلمىگـەن بولار ئىدى. خۇددى شۇنداق بىر تاسادىپىيلىق تۇپەيلى ھەسـەن ـ ھۈسەنگە قاراپ چېپىشىپ كېتىۋاتقان بالىلار يۈگۈرە ـ يۇ-گۈرە ئاخىرى ئورمانىنىڭ بىر چېتىگە چىقىپ قالدى... ئورماڭ-لىقنىڭ ئەتراپى زەي ئۆرلەپ تۇرغان شورلۇق بولۇپ، شورلۇق-نىڭ ئۇ تەرىپى قۇم بارخانلىرى بىلەن قورشالغان ئىدى. با-لىلار ئەمدى بىلدىكى، نەچچە كۈندىن بېرى ئۆزلىرىگە پاناھ بولغان بۇ ئورمان ئۇملۇق بىلەن قورشالغان بىر ئويمان يەر-دەك قىلاتتى.

قۇياش بۇلۇتلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ چىقتى. يامغۇر سـۇ-يىگە قانغان زېمىن كۈن نۇرىدا تاۋلىنىشقا باشلىدى. ئىككى جـۇپ كۆز ئەتراپتىكى مەنزىرىلەرگە، يىراقتا سوزۇلغان قۇملارغا، ئاستا ـ ئاستا تىكلىنىۋاتقان قۇياشقا قاراپ شەرق بىلەن غەربكە، جەنۇب بىلەن شىمالغا دىققەت بىلەن قاراپ، تە-رەپلەرنى پەرق ئەتمەكچى بولدى.

ـــ ئاۋۇ ياقتا قارىغىنا، ـــ ھاۋا ئىختىيارسىز تـوۋلاپ كەتتى ، ـــ قۇملۇقتىن بىر كىملەر چىقىپ كېلىۋاتقانـدەك قىلىدۇ!

بىرئاز چۆچۈپ قالغان يۈسۈپ قىز كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىدى. دېگەندەك كۈن پېتىش تەرەپتىكى قۇم بارخانلىرىنىڭ كەينىدىن بىر كىملەر كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى.

ـــ ئوھوي، كىمدۇ ئۇلار؟!

ـــ ئۆزىمىزنى دالدىغا ئالايلىمۇ؟

ـــ بىردەم توختىغىنا قاراپ باقايلى، كىمكىن...

كېلىۋاتقانلار بارا ـ بارا يېقىنلاشتى. بالىلار كەلگۈچىلەر ـ نىڭ ئېشەك يېتىلىۋالغان ئىككى ئادەم ئىكەنلىكىنى ئىلغا قىلدى ھەم ئۇلاردىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇردى. يەنە بىر ھازا ئۆتكەندە يۈسۈپ گويا بومبا پارتلىغاندەك قۇملۇقنى زىل ـ زىلىگە سېلىپ قاتتىق توۋلاپ كەتتى:

ـــ دادا !...

ھاۋا يۈسۈپكە قاراپ بىر پەس مەڭدەپ تۇردى، كېيىن تۇ ـ يۇقسىز ئېسىگە كەلگەندەك، كېلىۋاتقانلارنىڭ ئالدىغا ئوقتەك ئېتىلىپ كېتىۋاتقان يۈسۈپكە ئەگىشىپ يۈگۈردى...

سەككىزىنچى باب

47

شەرۋانەم پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بىر ئىزىدا تۇرالماي قالـ ـدى. قىز ـ ئاياللارنى دېگىز بويىدىكى شەھەرلەرگە ئىشلەمچىـ ـلىككە ئاپىرىدىغانلىقى توغرىسىدىكى گەپ ـ سۆزلەر ئۇنى شەھەر كۆرۈپ ئانچە ـ مۇنچە ئىش ئۆگىنىش ئىستىكىگە چىللىغان ئىدى. ئۇ يېقىندىن بېرى خېلى دېلىغۇل بولغان، خىيالىدا خۇدايىم ،ەرگەن گۈلدەك ئۆمرۇمنى مۇشۇ بوران ئـۇ ـۋسى قۇملۇقتا ئۆتكۈزۈۋېتەمدىمەن.. ئاڭلىسام ئۇ يەرلەردە بىر تەرەپكە قارىساڭ دولقۇنلىنىپ تۇرغان سۇپسۇزۇك دېگىز، بىر تەرەپكە قارىساڭ گۈل ـ چېچەككە پۈركەنگەن شەھەر كـ ـشىنىڭ كۆزلىرىنى ئالىچەكمەن قىلىۋېتەرمىش. بۇ يەردىچۇ؟ بۇ يەردە بىر تەرەپكە قارىساڭ ھالاكەت دېگىزى ـــ قۇملۇق، بىر تەرەپكە قارىساڭ قاق بېلىگىچە قۇملۇقنىڭ تېگىدە قالغان پاكار ئۆيلەر... ئاغزىڭغا بىر قوشۇق ئاش سالساڭ، چىشلىرىڭ ئاش بىلەن قوشۇپ قۇم چاينىماي قالسا ئـۇ ئاش سەن ئۇچـۇن ھارام! ... ۋايىيەي، ئۆزۈمنىڭ يۈرتى، تۇتقان ئۆيۈم، ئـۇرۇق ـ تۇغقان، قۇلۇم ـ قوشنا دەپ ئۆتۈپ كېتىدىكەنمىز، لېكىن بۈگۈنكى كۈندە ئاشۇ ئۇرۇق ـ تۇغقان، قۇلۇم ـ قوشنىدىن

نېمە شەپقەت كەپتۇ؟ ناھايىتى كەلسە شۇ توي ـ تۆكۈندە يۇز ئارا باغاق ئەۋەتىشپ بىر ـ بىرىنى چىللاپ تۆتسول تويتتەك شىپ بېرىدىغان، نەزىر ـ چىراغدا يېغلىشپ بېرىدىغان توي تۇغقىنى، نەزىر تۇغقىنىغۇ شۇ! مۇشۇ كەمدە ئۇرۇق ـ تۇغقان دېگەنگىمۇ بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا ھۆ بولدۇم، ئىشى ئوڭدىن كەلسە ئۆزىدىن كۆرگەن، پايتىمىسى تەتۈر يۆگەشكەن كۇنى سىز ئۇنداق قىلمىغان بولسىڭىز، بۇ ئىش بۇنداق بولمايتتى، دەپ ساڭا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا سىڭايان قارىغان! بولدىلا، قاچانغىچە ئەسكى چاپانىنى قارا كۆتۈرۈپ يۈرۈيمەن، ۋاي ئاكام، ئاچام، يەتمىش پۇشتۇم دەپ يۈرۈپمۇ خەقكە ياخشى بولالماي ئۆز كۆڭلۈمنى ئاغرىتىپ يۈرگەندىن كۆرە، تايىنلىق پىتلىق چاپانىنى ئوتقا تاشلىۋېتىپ پېشىمنى قېقىپ يۈرتتىن چىقىپ، مەنمۇ شەھەر كۆرۈپ كۆزۈمنى ئېچىپ، بولسا ئاز ـ تولا پۇل تېپىپ، ۋاي كىم دېسە، پالانىمەن دەپ ئۆزۈمنى كۆرسىتىپ يۈرمەيمەنمۇ!

قوش توغراقتىكى قاسىم باخشىنىڭ قىزى قەمەينىساخانىمۇ نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا يوقاپ كەتكەندە، تۇيۇقسىز غايىب بولۇپ كەتكەنمىشەي، ئۆتكۈن ئەپكەتكەنمىشەي، ئىز ـ دېرىكى بولماپتىمىشەي، دېگەن گەپلەر تارقىۋىدى، خەق: خۇدايا توۋا... دېيىشىپ ياقىسىنى تۇتۇپ قېلىشقان. شۇ قەمەينىساخان قايسى كۇنى يوغان بىر خوتۇن بولۇپ قۇمئاۋاتتا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالدى. ئەتراپقا يېغلىغان كىشىلەر قەمەينىساخانىنىڭ ئېرىم دەپ پېشىگە ئېسىلىۋالغان ھېلىقى ئالتۇن چىشلىق يوغان قورساقنىڭ ھەيدىۋالغان قوڭغۇز پىكاپىنى، قەمەينىساخانىنىڭ ئاتىنىڭ تاقىسىدىكى ئايخاڭزىنى كۆتۈرەلمەي سوزۇلۇپ تۇرغان قۇلىقىنى، ئوخشىغان كاۋىدەك كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان كۆكسىدە

ئويناپ تۇرغان توم ئالتۇن زەنجىرنى، زەنجىردىكى قوڭغۇراق ـ تەك چوڭ ئالتۇن بولوپكىلارنى ، قوۋزىقىنى يېڭىلا سويغان خىل بادىرىدەك ھەم توم، ھەم ئاق بىلەكلىرىدە تولغىشىپ تۇرغان توم بىلەزۈكنى، بارماقلىرىدا بىر ـ بىرىگە سۈركىشىپ تۇرغان ساپسېرىق قۇيما ئۈزۈكلەرنى كۆرۈپ ئاغزىنى ئېچىپ قېلىشتى. كەنتتە نەچچە كۈنگىچە شۇ قەمەينىساخانىنىڭ گېپى... دوقمۇشتىكى گەپ ئانىسى ھارامزادىلەر تېخى: قەمەينىساخانىنىڭ كىشىگە كۆرسەتكىلى ئۇيۇلمىدىغان يەرلىرىمۇ غىچ ئالتۇن بىلەن جابدۇلغانمىش، كىيىمىنى سالسا پۇتۇن تۇرقى ئالتۇن بولۇپ كۆرۈنەرمىش... دېگەندەك گەپلەرنى تارقىتىپ يۈردى. خەق نېمىلا دېمەسۇن، ئىشقىلىپ خۇدايىم قەمەينىساخانىنىڭ تەلىيىنى باقا يۈرتتىن ئېچىپتىكەن، شۇ يىلى ئۇلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىگە سۇ چىقماي، بۇغداي ئېتىزىدىكى مايسىلىرى هاللاپ كەتتى. ئۆيدىكىلىرى قىشتىن چىقالماي، ئاخىرى نامرات ئائىلىلەر قاتارىغا ئۆتۈپ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى ئالمىغانغا تىزىملاتتى. قەمەينىساخان يۈرتتا بولغان بولسا، بۇ چاغقا پوتلىسى تاما باغلاپ، بېشى ئالمىغا، سۆڭگىچى كەينىگە چىقىپ قالغان دوڭغاق موما گىجىڭ بولۇپ قالاتتى. مانا ئەمدى كىم دېسە، مانا مەن دەپ ھەممىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقاردى. مەنچۇ؟ مەن مانا شۇ ھالدا ئولتۇرۇپتىمەن، مەن شەرۋانەم يا ياشلىقتا، ياكى چىراي جەھەتتە قەمەينىساخاندىن قېلىشمايمەن، لېكىن بولار يېرىم مۇشۇ. شۇڭا مەنمۇ چىللىدىن ئاستا مىدىرلاپ بىر ئىشنىڭ يولىنى تۇتاي...

شەرۋانەم ئاستىن ـ ئۇستىن خىياللار ئىلكىدە تۆت يولنىڭ دوقمۇشىدىكى كەنت قورۇسىغا كىرىپ كەلدى. قورۇ ئىچىدىكى چىنارنىڭ سايىسىدا ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ سۈتى پۇراپ

تۇرىدىغان نەچچە ئون سېكىلەك تىرىنقىنى تاتىلىشىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن كەلگەن ئاتا ـ ئانىسى نېمىدىنىدۇر ئەنسىرىگەندەك تەشۋىشلىك بىر كەيپىياتتا بىر ـ بىرى بىلەن كۇسۇرلىشىپ تۇراتتى.

«ھەممە نېمىدىن ئۇركۈپ تۇرىدىغان بۇنداق چىلگە سوي-مىلارنى ئىشلەمچىلىككە ئاپارسا قانچىلىك ئىش قىلالايدۇ ،

ــ دەپ ئويلىدى شەرۋانەم ئۇلارنى ياراتمىغاندەك مۇنداقلا قاراپ قويۇپ ، ــ ... ئاشۇنداق ئۇششاق شۇملارنى شەھەر ئاتلىتىپ بىر يەرگە ئەۋەتكىچە ئانىسى ئالتە قوينى ئالدىغا سېلىپ بېقىپ كىرىشكە چىقارتىپ باقسۇنچۇ قېنى، شۇ چاغدا ھالىنى كۆرىمىز. بۇ غوجىخان قېرىسىمۇ پېيىنى بوغمىغان تەخەينىڭ چىشىنى بېقىپ يۈرۈيدىغان ئەسكى خۇيىدىن قالماپتۇ، قاچان ئادەم بولىدىكىن بۇ تازا!... ئۇنداق ئاتام كۆرمىگەن، ئانام كۆر-مىگەن شەھەرلەرگە دېگەن مۇنۇ ئۇركەك مىكىجىنلارنى يىغىپ ئاپارماي، مانا بىزدەك يېگەن ـ ئىچكەندەك، سوقا سەندەلدەك پىشقان چوكانلارنى ئاپارسا بولىدۇ...»

شەرۋانەم بىر كۆزى ئالدىدا، بىر كۆزى كەينىدە دېگەندەك مېڭىپ غوجىخانىنىڭ ئەينەك دېرىزىلىك، ئىچىگە لۆم ـ لۆم ئورۇندۇقلار قويۇلغان ئىشخانىسىغا ئۈسۈپ كىرگەنلىكىنى تۇيماي قالدى. غوجىخان يېزىدىن كەلگەن بىر كادىر بىلەن يېڭىلا تىلىنغان تاۋۇزلارنى يېيىشكەچ بېشىنى بىر يەرگە تىقىپ كۇسۇرلىشىۋاتقان بولۇپ، چوكانىنى كۆرۈپ غۇژۇيىدە ئاچچىقى كەلدى:

ــ بېشىنى باغلىمىغان ئىنەكتەك ئۇسكەكلەپ كىرگىنى!... ماۋۇ سىزنىڭ دېگىنىڭ ئەمەس، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشخانىسى جۇمىڭ، شەرۋانخان!

شەرۋانەم ئىشخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەڭدەپ تۇرۇپ قال-دى. ئۆزىگە نىسبەتەن ئەزەلدىن ئىككى چىشلىق كېۋەزدەك ھېجىيىپ، قاش ـ كۆزىنى ئويناتىپ شۆلگەي ئېقىتىپ يۇر-گەن مۇنۇ غوجامنىڭ تەلەتىنى كۆرۈپ، نېمە قىلىشىنى بىلەل-مەي قالدى. شۇنداقتىمۇ چىرايىغا زورمۇ زور كۇلكە يۈگۈر-تۈپ، ئالدىدىكى بەتنىگە مىجەزنى يەڭمەكچى بولدى:

ــ ۋايجان... بوشراق ئاچچىقلانسىلا سېكرېتار ئادەمگە... ھېلىمۇ ئالتە ئاي يازنىڭياقى ئىشخانىلىرىغا قەدەم بېسىشىم مۇشۇ. كىشىدىن سەل ـ پەل خاپا بولۇپ قالسىلا، قىلدەك ئۆتكۈزۈۋەتمەي ئۆچىلىرىنى ئېلىۋالىدىكەنلا، خۇددى...

ئېغىلغەن باشىنى قىلىچ كەسمەپتۇ دەپ، شەرۋانەمنىڭ كونا قەدىناسلارغا گەپ قىلغاندەك ناياقلاشلىرى، غوجىخانىنى ئاپتاپقا قاقلىغان مۇزدەك ئېرىتىۋەتتى:

ــ ھە... قانداق ئېشەك يوق، كەپ قاپتىمىزغۇ؟

ــ شۇ، ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشەي دەپ ... ــ غوجىخا-نىڭ ئۈزەڭگىدىن چۈشكىنىنى كۆرگەن شەرۋانەم بىر ئاز جا-لىنىپ نازلىق جىلمايدى ، ــ سىلىگە دەيدىغان گېپىم چىقىپ قالدى.

ــ بۇگۈن سېنىڭ مەھەللەڭدە كۈن پېتىشتىن كۈن چىققان ئوخشايدۇ ، ــ دېدى غوجىخان قورسىقىنى تۇتقىنىچە تالاغا چىقىپ كېتىۋاتقان كۆزەينەكلىك كادىرنىڭ كەينىدىن قاراپ قويۇپ، ــ گېپىڭنى ئاڭلىغىلى ئارقىغا چىقامدىم ياكى مەشەدە دەيدىغان گەپمىدى؟

ــ ۋۇجان... ئادەمنى تولا زاڭلىق قىلمىسىلا سېكرېتار ، ــ دېدى شەرۋانەم يۈزىنى تۇتۇۋېلىپ، ــ بىزنىڭ ئوتتۇرا-مىزدا ئارقىدا دەيدىغان نېمە گەپ بار ئىدى؟

ـــ ئارقىدا دەيدىغان گېپىڭ بولمىسا، دە ئەمىسە گېپىڭنى، سەندىنغۇ ئىنجا كۆتكىلى بولىدىغان خوتۇن ئەمەس!

ـــ مۇنداق گەپتى ، ـــ دېدى شەرۋانەم بىر ئاز ئەپسىزلىك ئىچىدە دۇدۇقلاپ، ـــ مەن چوڭ شەھەرلەرگە ئىشلىگىلى بارىدىغان قىز بالىلارنىڭ قاتارىغا تىزىلىتاي دەپ كەلگەن.

ـــ نېمە دېدىڭ، شەرۋانەم ؟ ـــ دېدى غوجىخان زەي بويىدىكى چىملىقتەك قويۇق ساقال باسقان ئىڭىكىنى ئۇچلاپ، ـــ سەن ئۆزۈڭنى ئاشۇ مۇندىلەك قىزلارنىڭ قاتارىدا پۇل تاپقىلى بارسام دېدىڭمۇ؟

ـــ ھەئە.

ـــ ئەپتىڭگە قاراپ بېقىپ گەپ قىلغىنە پوپۇش، ھەي ! ـــ غوجىخان شەرۋانەمنى ياراتمىغاندەك، ئۇنىڭ ئاپتاپپەرەستەك يوغان ـ يوغان لەيلىگۈللۈك ئالا ـ يېشىل گىرىپ كۆڭلەك ئىچىگە لىققىدە كەلگەن سېمىز ئەپتىگە باشتىن بويى قاراپ قويدى.

ـــ ۋىيەي، مەن بولمامدىمەن ؟ ـــ شەرۋانەمنۇ ئۆزىنىڭ ئۇستۇېشىغا بىر قاراپ كەينىگە داجىدى.

ـــ ئۇ يەرگىچۇ، يېڭى مەكتەپ تۈگەتكەن، ئۆزى چىرايلىق، توي قىلمىغان، سالتاڭ قىزلارنى تاللاۋاتىمىز.

ـــ ۋۇي مېنىڭ كەينىمدىمۇ يىغلاپ قالىدىغان بالام، مۆرەپ قالىدىغان كالام يوق، ھە دېسىلە بوغجىمامنى قولتۇقۇمغا قىسىپ ھازىر بولىمەن ـ يا، سېكرېتار.

ـــ ماڭ، ماڭە نېرى! ھەممە ئىشنىڭ ئۆزىگە تۈشلۈق شەرتى بار، بارىمەن دەپلا بېرىۋالغىلى بولىدىغان يەر ئەمەس، ئۇ.

ـــ ھوي، گەپنى ئۇنداق كېسىۋەتمەي بىر ئويلىنىپ باقسىلا، مېنىڭ ئۇ قىزلاردىن قالىدىغان يېرىم يوق. ياكى بىر

يېرىم كەم، ئەيىپىناق ئەمەس. ئانام مۇشۇ ھەپتە خوتەندىن قايتىپ كەلسە، ئۆيمۇ يالغۇز قالمايدۇ. تېرىلغۇ يەرلىرىمگە ئاكامنىڭ ئوغۇللىرى قاراپ قويىدۇ...

ـــ ئاناڭ ئەمدى يېنىپ كېلەمدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى غوجىخان بىر خىل خۇرسىنىش ئاھاڭىدا.

ـــ ھەئە، يەكشەنبە كۈنى يېزا بازىرىدا تېلېفونلاشقان، نەۋرىسىنىڭ قۇملۇقتا ئېزىپ غايىب بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ يىغىنى سالدى، دېسىلە.

غوجىخان تاماكا يۆگەپ كۈچىنىپ شوراشقا باشلىدى. كېيىن شەرۋانەمگە تىكىلىپ:

ـــ ئاكاڭ ئاشۇنداق بىسەرەمجان يۈرسە، سەن ئىچكىرىگە كەتسەڭ قانداق بولىدۇ، بۇنى ئويلىمىدىڭمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ھەر ئىشنىڭ يولى باشقا سېكرېتار ، ـــ دېدى شەرۋانەم ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن ، ـــ ئۆلگەننىڭ كەينىدىن بىلە ئۆلۈۋالغىلى بولمايدىكەن. يەنە مىدىرلاپ تىرىكچىلىك قىلىمساق بولماس... شۇڭا بېرىپ ئاز ـ تولا پۇل تېپىپ ھاللىنىپ كېلەي دەيمەن.

ـــ بۇ ياشقا كىرگەندە ئۇنداق خىيالدا بولغىچە، ئەرگە تەگسەڭچۇ.

ـــ ۋۇجان... ئادەمنىڭ ئۇۋاتقىسىنى كەلتۈرمىسىلە ، ـــ دېدى شەرۋانەم يەنە ناياقلاپ ، ـــ ئەرگە كەلگەندە خۇدايىم زوۋۇلمىزنى كىچىك ئۈزۈپ قويۇپتىكەن بىزنىڭ، شۇڭا ئەردىن تەلىيىمىز چىقماي مۇشۇنداق تۇل خوتۇن بولۇپ ئولتۇرۇدۇق. يۇرت ئىچىگە قارىسامغۇ مېنىڭ سىڭا جەينىكىمگە توغرا كەلمەيدىغان نەدىكى بىر ئاجىز ـ ئاۋاق چوكانلار نى ـ نى قا-

ۋۇل نوچىلارنى ئېرىم دەپ پېشىگە ئېسىلىپ يۇرۇيدۇ. لېكىن مەن ئۇزاق ئولتۇرۇپ قالدىمغۇ تاڭ... بولمىسا خۇدانىڭ قۇدۇقىدىكى كۇنى بەش نامازنى قازا قىلمايمەن، ھەر ۋاق نامىزىمدا خۇدايىمغا يېغلاپ كۆڭلۇمدىكىدەك ئەر تىلەيمەن...

— ۋاخ... ھا، ھا، ھا،...ھا...ھا... — غوجىخان شەرۋانەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تۆكۈۋەتكىنىگە ۋالاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئالدىدىكى ئادەمگە يېلىنىپ بولالماي نېمىلەرنى دەپ سالغانلىقىنى تۇيماي قالغان چوكان، قاتتىق كۈلكىدىن چۆچۈپ ئاغزىنى تۇتۇپ قالدى. غوجىخان بولسا كۈلكىدىن توختاپ ئۇنىڭغا بىر نېمىلەرنى دەۋاتاتتى:

— مەن تېخى ھېلىقى كېچىسى قىلغان قىلىقىڭغا قاراپ سېنى ئەركەك زەدەك ئوخشايدۇ، دەپ قاپتىكەنمەن شەرۋانەم. سەنمۇ قان بىلەن گۆشتىن پۈتكەن ھېسسىياتچان بىر خوتۇنكەنسەن ئەمەسمۇ، مانا! قانداق، ئەمدىغۇ پەيلىڭدىن يانارسەن، ئاناڭ قايتىپ كېلىپ ساڭا قورۇقچى بولغىچە بىر قېتىم...

— ۋۇجان... ئادەمنى تولا گەپكە سالماي، بايىقى گېپىمگە بىرنېمە دېسىلە، سېكرېتار. بۇغداينىڭ باھانىسىدا قارىمۇقسۇ ئىچىپتۇ دەپ، مەنمۇ ئاشۇ شۇملارنىڭ ئارىسىدا بىر شەھەر كۆرۈپ ئاز — تولا پۇل تېپىپ قالسام ئەجەب ئەمەس.

— دېدىمغۇ شۇ، ئۇ ئىشقا ساپلا توي قىلمىغان قىزلارنى تىزىملاۋاتىمىز دەپ، ئەگەر تىزىملاپ قويسام ھامان يۇقىرىنىڭ ئۆتكىلىدىن ئۆتەلمەيسەن.

— بىر ئامال قىلارمەن.

— قانداق ئامال؟

— مەنمۇ ئاشۇ قىزلارنى دوراپ چېچىمنى قىرىقتال قىلىپ ئۆرۈپ چىقاي، ئۇچامغا ئەتلەس كۆڭلەك، ئەتلەس تامبال

كىيىپ، قېشىمغا ئوسما قويماي، تەكشۈرۈشتە ئالدىدا تۇرۇۋالماي، قىزلارنىڭ ئارىسىغا مۆكۈۋالاي... قالغان ئىشنى ئەپلەشتۈرىدىغانغا ئۆزلىرى بولغاندىكىن چانماي ئۆتۈپ كېتەرمەن...

— ۋاخ... ھا، ھا، ھا، ...ھا...ھا ... — غوجىخان يەنە كۈلۈپ كەتتى. كۆيۈپ، تۆگەپ بارماقلىرىنى كۆيدۈرۈۋاتقان تاماكىسىنىڭ كۆتكىنى ئاخىرقى قېتىم شوراپ ئىشخانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلىغاندىن كېيىن شەھۋەتلىك كۆزلىرىنى شەرۋانەمگە تىكتى ، — ئەمسە ئاخشاملىققا ئاشۇنداق ياسىنىپ ئىنسى ـ جىنغا تۇيدۇرماي ئىشخانامغا كەل، ئاۋۋال مەن بىر كۆرۈپ باقاي...

— بولمايدۇ، بولمايدۇ ! — كۆزەينەكلىك كادىر كەمىرىنى چىڭىتقىنىچە ئىشغانىغا كىرىپ كەلدى. بۇرنىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان ئەينەكنىڭ ئۈستىدىن غوجىخانغا ئەيىبلەش نەزىرىدە قارىدى ، — بېشىڭىزدا خامان چۆرگىلەيدىكەن، سېكرېتار سىزنىڭ!

شەرۋانەم كەنت ئىشخانىسىدىن باراڭدا يىگىلەپ قالغان كاۋىدەك سالپىيىپ يېنىپ چىقتى.

47

ھەسەن خالۋاپنىڭ ھويلىسى جەمجىتلىققا چۆككەن بولۇپ، نەۋرىلەرنىڭ قەغىشىمۇ ئاڭلانمايتتى. نازىلخان، پىننەخان ئىككىيلەن ئايۋاندىكى سۇپىدا ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ، رەڭدار قىرىندى لاتا ـ پېتىلەردىن قۇراق قۇرۇپ تەكىي تىكۈاتاتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدىكى يۇمشاق كۆرپىدە خىرىلداپ ئۇخلاۋاتقان مۇشۇك ئائىلىدىكى خاپىلىق، تەشۋىشتىن بىخەـ

ۋەر، غەمسىز ياتاتتى.

ئەپچىللىك بىلەن قۇراق ئۇلاۋاتقان پىننەخان ئىختىيارسىز مۇشۇكىكە قاراپ خىيالغا چۆكتى: «ھەيرانمەن، مۇشۇ ھايۋانلارنىڭ ئىچىدە مۇشۇكتەك غەمسىز، دۆلەتمەن يەنە بىرى تېپىلامدىغاندۇ، مانا، ئۇينىڭ قايىرى پاكىز، يۇمشاق بولسا شۇ يەرگە چىقىپ خىرامان ئۇخلايدۇ، قىشنىڭ كۈنى ئوچاق بېشىدىن چۈشمەيدۇ، ئاش ـ نېنى تەييار، قورساقتىن غېمى يوق، خۇشى تۆتۈپ قالسا ئانچە ـ مۇنچە چاشقان مارىلاپ قويىدۇ، بولمىسا مۇشۇنداق ئۇخلايدۇ. كېچىسى تالاغا چىقىپ باغمۇ باغ چېپىشىپ يۇرۇپ جۇپ تېپىپ مۆكۈلۈق مىياۋلاپ ماۋغا چۈشىدۇ... بىز ئادەملەر بولساق پۈتۈنلەي ئۇنىڭ ئەكسىچە. بىز قورساق، كىيىم ـ كېچەك غېمى ئۈچۈن ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن جاپا تارتىمىز، ئويلىمىغان خاپىلىق، مۇشكۈلىلەرگە ئۇچرايمىز... تېخى مەندەك كىشىگە كېلىن بولۇپ كىرگەن شور پېشانىلەر كۈندە قېينىئانىسىدىن تىل ـ دەشنام ئاڭلايدىغان، قورساق كۆپۈكى دەردىدە يالغۇز ئولتۇرۇپ يىغلايدىغان گەپ...» شۇ مىنۇتتا مۇشۇك تۇيۇقسىز ياتقان جايىدىن تۇردى. پىننەخاننىڭ خىيالىنى بىلىپ قالغاندەك ئۇنىڭغا قاراپ راسا بىر كېرىلىۋالغاندىن كېيىن سۇپىنىڭ لېۋىگە كەلدى ـ دە، دەرۋازىغا قاراپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، ئالدى ئوڭ پۇتىنى تىلى بىلەن نەمدەپ يۇز ـ كۆزىنى سىيپاشقا باشلىدى.

ـــ ۋىيەي... ۋۇي قارىسىلا، ئا مۇشۇكىكە! ـــ دەپ پىننەخان قېينىئانىسىغا قاراپ.

ـــ نېمە بولدى؟ ـــ نازىلخان ئىشتىن توختاپ كەينىگە قايرىلدى.

ـــ يۇزىنى يۇيۇۋاتىدۇ، قارىسىلا.

ـــ ئوش ... ـــ دەپ نازىلخان، ـــ مۇشۇك دېگەننىڭ قىلماس قىلىقى يوق.

ـــ مۇشۇك ئىشىككە قاراپ يۇزىنى يۇسا ئۆيگە مېھمان كېلەرمىش!

ـــ بىئىمانى ئېپ قىلمىسىلا، بالام!

ـــ راستمىش، ئانا.

ـــ راستلىقىنى سىلە قانداق بىلىلا؟ ـــ دەپ نازىلخان توڭلۇق بىلەن.

ـــ بۇ بۇرۇندىن بار گەپ، ھەممە ئادەم شۇنداق دەيدىكەن.

ـــ خەق دېگەن ئاغزىغا كەلگەننى دەيدۇ، ئىشلىرىنى قىلسىلا تايىنى يوق گەپ قىلماي! ـــ نازىلخان كېلىنىگە خىلى كايىدى. ئاندىن كىگىزدە تۇرغان كۆتمەك سۈپۈرگىنى ئېلىپ مۇشۇكنى قوغلىدى، ـــ پەش كاپىرا!...

يانپېشىغا سۈيۈرگە يېگەن مۇشۇك سەت بىر مىياڭلاپ قاچتى. يەنە دەككىسىنى يېگەن پىننەخان لاسسىدە بوشىشىپ، بادام قاپاقلىرىنى چىمچىقلىتىپ قالدى ھەم توم كالپۇكىنى چىشلەپ، كۆزلىرىنى قىزارتىپ بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن دەس ئورنىدىن تۇردى.

ـــ نەگە بارىلا؟ ـــ دەدى نازىلخان كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇنىڭغا قاراپ.

ـــ ئەمدى چىقىپ كېۋەزنىڭ ئۇچىنى ئۇزمىسەم بولماس، بولمىسا ئەتە كەنتتىكى قاپىقى يامانلار تەكشۈرۈپ كەلسە، كېۋەزنىڭ ئۆسۈمىنى توختاتمىغان، بەك ئۆستۈرۈۋەتكەن دەپ تويغۇزغىلى تۇرا، ھېلى!

ـــ چۈشتىن بۇرۇن تۇگىمىگەنما؟

— ئېغىر بويىدىكى ئېتىزنىڭ كېۋىزى شۇنداقلا بار، ھاۋا قىزىپ كېتىپ يېنىپ كىرگەن.

— ۋايجان، ۋايجان... چۈمۈلىدەك مىسىلداپ، قىلىغان ئىشلىرى ئاۋۇمايدىكەن زادى... بولسا بۇگۈن تۈگىمىسە، ئاشۇنچىلىك ئىشقىمۇ ئۆزۈم چىقاي، جۇمىسلا!

— چىكىراق تۇرسام كۈن ئولتۇرۇپ كۆز باغلانغىچە تۈگىتەلەيمەن ، — پىنىنەخان شۇنداق دەپ تاغارنى كۆتۈرۈپ ئېتىزلىققا يول ئالدى. كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان مۇنچاق — مۇنچاق ياشلار ئۇنىڭ بۇ ئۆيگە بەكمۇ تەستە كېلىن بولۇۋاتقانلىقىنى ئاشكارا قىلغان ئىدى. ھۈسەيناخۇن ئۆيدە ۋاقىتدا قىزىق گەپلىرى بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ، چوڭلاردىن تېقىشتۇرۇپ يۈرۈپ ئۇنى — بۇنى ئەكىرىپ بېرىپ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالاتتى. مانا ئەمدى ئۇ يوق. ھېلىقى ئەتىگىنى قاق سەھەردە دادىسى بىلەن چىقىپ كەتكەنچە ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق... بۇنداق كىشىنىڭ ئۆيىدە تىل — دەشنام ئىشتىپ بوينى قىسىلىپ يۈرگىچە كۈدە — كۆرپىسىنى كۆتۈرۈپلا ئانىسىنىڭكىگە كېتەي دېسە، ئەمدى ئىككى قات بولۇپ قالدى. ئانچىكى ئىشلارنى دەپ ئارىدا ئارازچىلىق پەيدا بولسا، ئۇ ئۇنى دەپ، بۇ بۇنى دەپ ئىشنىڭ يامىنى چىقىپ، بالىنى يېتىم قىلىدىغان گەپ...

— يىغلاپسىزغۇ، يەڭگەم؟

پىنىنەخان چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. ئۇنىڭ ئالدىدا تاغار يۇدۇۋالغان ئېپى يەڭگىسى روزىگۈل كېلىۋاتاتتى.

— ھە... ئۆزۈمچىلا... — پىنىنەخان ئوڭايسىزلىنىپ قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتتى.

— ھۈسەيناخۇننى سېغىنغان ئوخشايسىز — ھە ؟ — روزىگۈل لىق ئوت چىڭدالغان تاغارنى يەردە قويدى. پىنىنەخان بولسا گەپ قىلماي، نەچچە يۈز قەدەم نېرىدىلا ئېتىزلارنى بېسىپ كېلىۋاتقاندەك چوقچىيىپ تۇرغان قۇم بارخانلىرىغا قاراپ ردى.

— ئەينا ئېرىڭىزنىڭ يولىغا قاراۋاتسىز، كۆڭلىڭىزدىكىنى تاپقان ئوخشىيمەن ئۇكام، ھە؟

— سىزچۇ ، — دېدى پىنىنەخان يەڭگىسىنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن دېۋىز چىرىيىغا قاراپ، — يۇنۇس ئاكام ئېلىش بېشىغا ھاشارغا كەتكەن باشانە بىلەن قايتىپ كەلمىدى. شۇنىڭياقى ئۇنى نەچچە قېتىم چۈشەكەپ قالغانسىز؟

روزىگۈل كۈلۈپ كەتتى ھەم پىنىنەخانىنىڭ كېۋىزلىكتە يۈرۈپ ئوسما سىققاندەك كۆپكۆك بولۇپ كەتكەن قوللىرىنى بىر خىل يېقىنچىلىق بىلەن سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— ئاھا...ي، ئەر دېگەنىنى سېغىنماي قالامدۇ، كىشى... بىز يا تېخى قېرىپ، ئاغزىدا چىشى قالمىغان موماي بولمىساق.

— ئەمىسە ئىز — دېرىكىنى قىلىپ باقسىڭىز بولمامدۇ؟

— قويۇڭا ئۇكام، ئەخمەقنى ھارماڭ دېمەكچى، ھارغاندا ئۆزى توختايدۇ، دەپ، ئويناپىدىغانىنى ئويناپ، خەجلەپىدىغانىنى خەجلەپ تۈگەتكەندە بىر كۈن دېۋانىدەك بوينىنى قىسىپ يەنە پەيدا بولىدۇ. مەن كىشىگە تىنمىغان بىلەن ئۇ غوجام خېلى بۇرۇن بۇزۇلۇپ بولغان، خېنىم!

— نېمىشقا ئۇنداق قىلىدىغاندۇ، زادى... ياكى سىزدىن ئۆتۈلگەن يېرى بارمۇ — يا؟

— مەندىن نېمىسى ئۆتۈلەتتى ، — دېدى روزىگۈل بىر ئاز قىزىشىپ سۆزلەپ، — نىكاھىغا كىرگەن ئون يىلدىن بېرى ئېرىم دەپ ھۆرمىتىنى قىلدىم، ئۇچ ۋاق ئاش — تامىقىنى

ئېتىپ كىرىنى يۈدۈم. ئىش - ئۇقەتنىڭ كەينىدىن ماڭىمەن دېسە، كەچ قالماي كېلەرسىلە دەپ چىرايلىق يولغا سېلىپ قويدۇم. ئاز - تولا پۇل تاپقاندىن كېيىن خورىكى يوغىنىدى، ھاراقنى ئۆگەندى، تالاغا ئۆگەندى. مانا ئەمدى مەندىنمۇ، چۆچۈرىدەك ئىككى بالىسىدىنمۇ تاندى. مەندىن ئۆتۈلدى دېيىلسە، غوجامنىڭ ئەيىبى ئاشكارا بولغاندىن كېيىن ئەھلىمەھەللىدىن نومۇس قىلىپ داۋراڭ سالالمىغان، كىشىگە تىنالمىغان يېرىم بار شۇ.

— بىر مەزگىل يامانلاپ ئولتۇرسىڭىز، ئۇلاغ - ئىلمەك، ئېتىز - ئېرىقنى قارايدىغان ئادەم بولمىغاندىكىن پەيدا بولارمۇ - يا؟

— بۇ ياشقا كىرگەندە نەگە يامانلايمەن، مەن ؟ — دېدى روزىگۇل مەھەللە تەرەپكە قاراپ قويۇپ، — مەن ئۆگەي ئانامنىڭكىگە يامانلاپ ماڭسام، ئاۋۇ ئۇچ بالا كەينىمدىن ئەگىشىپ باردۇ. سىز بىر كىمگە تىنمايسىز، دادامنىڭ بىز ئۇچ جاننى باققىدەك ھالى يوق، ئۆزىنىڭ ئۆزىگە ئاران يېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆگەي ئانامنىڭ دەردى... يەنە بىر راۋدا مەن ئۆينى بىكارلاپ بەرسەم، غوجامغا ھېيت بولىدۇ، كەينىدىن ۋىزىلداپ يۈرگەن قىرقىم چاچتىن بىرنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ موككىدە بېشىنى تىقىۋالسا، ئۇ چاغدا توققۇز - ئون يىلنىڭياقى ئېرىم، ئۆيۈم دەپ جاپا تارتقان مەن روزىخان نەدە قالىمەن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە گېپىمنى چوڭ قىلىپ ئۆيدە مەزمۇت ئولتۇرغىنىم ياخشى. شۇڭا خاپا بولساممۇ بەك ئىچىمگە ئېلىپ كەتمەي، ئىش - كۈشلىرىمنى جاي - جايىدا قىلىپ مۇشۇنداق ئولتۇردۇم... ما ئۆيدە خوتۇنۇم بارتى، بالام بارتى دەپ كەلسە مانا ئۆي، مانا روزىخان، ناۋادا تالادىكىسى بەك تېتىپ كېتىپ،

كەلمەي قالسا ئۆزىنىڭ پېشانىسى... ئىشقىلىپ ئەخمەق روزىخان يوق ئۇكام قۇمىڭاۋاتتا!

پىننەخان يەڭگىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالدى ھەم ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلغاندەك دېدى:

— سىز بەك يامانكەنسىز جۇما روزىگۇل ئاچا. مېنىڭ بېشىمغا ئۇنداق كۈن كەلگەن كۈنى بىر چاڭگال چاشقان دوزىسىنى كاپ ئېتىپ ئۆلۈپ بەرمەكتىن باشقا ئامالىم يوق.

— خوتۇنى ئۆلۈپ بەرسە ئېرىگە پايدا، شۇ.

— قانداق دەيسىز؟

— خوتۇنىنىڭ ئورنىغا قىز ئالىدۇ... مەن سىزگە دېسەم، خوتۇنى ئۆلۈپ قالغان ئەرلەر خوتۇنىنىڭ مېيىت نامىزىنى ئوقۇۋېتىپ، ئەمدى كىمنى ئالسام بولار دەپ خىيال سۈرەرمىش، بېلىگە قارىماق باغلىۋېلىپ، خوتۇنىنىڭ يەتتە نەزرىسىگە كەلگەن قىز - ئايالىلارنىڭ ئارىسىدىن ئۆزىگە خوتۇن ئىزدەرمىش...

— ئۇھۇ... ئا بېشىڭنى يېگۈرلەرنى ! — پىننەخان ئىچىگە تىنىپ توۋلاپ سالدى ، — مەن تېخى مۇشۇ كەمدە نېمە ئۇچۇن نەزىر - چىراغقا قىز - ئايالالارنى ئانچە چاقىرماس بولۇپ كەتتىكىن دەيمەن، تېخى!

— شۇ گەپ خېنىم... شۇڭا ھەرقانچە بېشىڭىزغا كۈن چۈشسىمۇ ھېلىقىدەك چاشقان دورىسى يەۋالىدىغان يامان خىيالنى قىلماڭ، جۇمۇڭ .

— ماقۇل.

— بۇنى دېمىگەندىمۇ ، — دېدى روزىگۇل يەنە بىر گېپىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، — سىزنىڭ ئېرىڭىز خوتۇن كىشىگە ۋاپادار كۆرۈنىدۇ، مېنىڭ ئېرىمدەك ئۇجمە كۆڭۈل ئەمەس.

— قانداق دەيسىز؟

— خۇي ـ پەيلىگە قاراپ بىلگىلى بولىدۇ.

— ئىككىسى ئاكا ـ ئۇكا تۇرسا...

— ئاكا ـ ئۇكا بولغان بىلەن ئىككىسى ئىككى دۇنيا، مىجەزى قەتئىي ئوخشىمايدۇ.

— توۋا ... بىر دادا، بىر ئانىنىڭ بالىلىرى تۇرۇپمۇ ھە!

— كونىلار بالىۋاقىسىنىڭ خۇي-مىجەزىگە قاراپ : «ئا-دەمنىڭ قورسىقىدىن ئارغامچا ـ توقۇناق چۈشمەيدۇ، ئاندىن باشقا ھەممىسى چۈشىدۇ» دېيىشىدىكەن. شۇڭا، ئىككىمىزنىڭ ئېرى ئىككى دۇنيا. سىز ئېرىڭىزدىن ئەنسىرىمىسىڭىزمۇ بولىدۇ.

يەڭگىلەرنىڭ مۇڭدىشىشى توگمەيۋاتقاندا، ئۆي تەرەپتىن بىرنىڭ ئالقانلىرىنى ئاغزىغا كاناي قىلىپ توۋلىشى ئۇلارنىڭ دىققىتىنى بۆلدى. پىننەخان ئۆزىنى چاقىرىۋاتقان ئاۋازنى تونۇپ قىلىغا پاتماي قالغان بىر خۇشلۇق بىلەن:

— ھۇي... ھۇسىيناخۇن كەپتۇ ! — دېدى. ئۇ يەڭگىسىنى خۇش دېيىشىنىمۇ ئۇنتۇپ مەھەللە تەرەپكە يۈگۈردى.

— مانا دېمىدىمۇ ! — روزىگۇل يەڭگىسىگە مەسىلىكى كەلگەنچە تۇرغان ئىزىدا قالدى.

48

پىننەخان ئۆينىڭ كەينىدىكى باغ ئىشكىدە ئېرىگە بىر پەس قاراپ تۇرۇپ كەتتى. ھۇسىيناخۇن ئورۇقلاپ ئاپتاپقا سالغان شاپتۇلدەك مونەكلىشىپ قالغان ئىدى.

— نېمە بولدى؟ خۇددى بىر كىم شۇمۇرۇپ شورىۋالغان-

دەك ... — كۆز چاناقلىرىدا ياش لىغىرلاپ قالغان پىننەخان ئاران شۇ گەپنى قىلالىدى.

— نېمىگە يىغلايسىز، خوتۇن ؟ — دېدى ھۇسىيناخۇن ئۇنى ھازىرلا قۇچاقلىۋالىدىغاندەك ئالدىغا چاماداپ .

— مەن، ئەمدى كېلەلمەي قالامدىكىن دەپ قورققان...

— مانا كەلدىمغۇ.

— كەلمىگەن بىلەن بولمايدۇ ، — دېدى پىننەخان ياش يۇقى كۆزلىرىدە كۈلۈپ، — يېقىنراق كېلىڭلا، يېقىنراق ... — ئۇ ئېرىنىڭ قولىنى تارتىپ ئەكىلىپ كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدىن قورسىقىنى تۇتقۇزۇپ قويدى.

— ئانام قورسىقىڭىزنى ئاچ قويدىمۇ؟

— ياق.

— نېمە، ئەمسە؟

— بالاڭ گاچا، بالاڭ... شۇنىمۇ بىلمەيدۇ، گۆلەش!

— نېمە دەيدىغاندۇ ماۋۇ ... — ھۇسىيناخۇن خوتۇنىنىڭ گېپىگە ئىشەنمىگەندەك ئۇنىڭ كۆزىگە قارىدى ھەم شۇ گەپنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك بېشىنى ئېگىپ قۇلىقىنى خوتۇنىنىڭ قورسىقىغا ياقتى ، — قېنى تېپىچەكلىگىنىنى بىر تىڭشاپ باقاي...

— ئۆھۇ ! — بىرىنىڭ كالتە يۆتىلى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى چۆچۈتۈۋەتتى. چۆچۈپ كەينىگە داجىشقان بۇ ئامىراق ئەر ـ خوتۇنلار ئوتياشلىقتا تۇرغان ئانىسىنى كۆرۈپ، بىر ـ بىرىدىن يىراقلاشتى.

ئوڭايسىزلىنىپ كەتكەن پىننەخان يەردىن ئۈستۈن قارىماي ھويلىغا كىردى. قېينىئاتىسىنى، قېينىئىنىسىنى يەنە ئارائاۋاتقىنى قوللىرىنىڭ قىزىنى كۆرۈپ ئولاردىن بىر ـ

بىرلەپ تىنچ ـ ئامانلىق سورىدى. بىچارە قېيىنئاتىسىنىڭ بۇ بالىلارنى قەيەردىن تېپىپ كەلگەنلىكىگە ھەيران قالدى. ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، قوشنىلار بىر ـ بىرلەپ ئەھۋال سوراپ كىرىشكە باشلىدى. بەزىلەر ئايۇانىنىڭ سۇپىسىدا ئولتۇرۇپ ھەسەن خالۋاپتىن نەگە بارغانلىقىنى، بالىلارنى قانداق تاپقانلىقىنى سورىسا، بەزىلەر يۈسۈپ بىلەن ھاۋاغا شۇبھە بىلەن قاراپ كۆڭلى گۇمانىي خىياللارغا كېتىپ قالغان ئىدى. تۇۋرۇككە يۆلىنىپ ئولتۇرغان ھەسەن خالۋاپ بولسا گەپ ـ سۆزلەردىن ئىمكان قەدەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ جىق گەپ قىلماي ئولتۇراتتى. بولۇپمۇ ھېلىقى قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ دۇنيانىڭ جەننىتى توغرىسىدا ھېچنېمە دېمەيتتى. بۇ ھەقتە ھۈسەيىنا ـ خۇنغمۇ بىر كىمگە تىنماسلىق توغرىسىدا گەپ جېكىلەپ ئۇلگۇرگەن ئىدى.

پىننەخانىنى يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلارغا سېلىپ، ئۆزى قازان قولتۇقلاپ يۇرگەن نازىلخان، ھويلىغا كىرگەندىن بېرى ئۆ ـ يۈمگە كېتىمەن، دەپ دەرۋازىغا تەلپۈنۈپ تۇرغان ھاۋاغا قاراپ بوراندەك تۇتۇلۇپ قالغان ئىدى... «توۋا، ئۇچىسىدىكى تىتما ـ كاتاك يىرتىلغان كۆڭلەككە نېمە كۇچ كەلگەندۇ، بېقىنى قـ ـ چىشىپ، ئۇدۇل كەلگەن يەردە ئېغىنىغاندىمۇ... چاچلىرى ئالۋاستىنىڭكىدەك چۈۋۈلۈپ كېتىپتۇ. بېشىنى تاراپ، چېچـ ـ نى ئۆرۈپ ياغلىق ئارتىشنى بىلمەمدىغاندۇ...» دەپ بىچارە قىزنى ئىچىدە مىڭنى تىللايتتى ھەم ئۇنى كۆزۈمدىن تېزراق يوتىسەكەن، مۇشۇ شىتىلدە بىر گەپ بولمىسا، ئىككىسى تەڭ غايىب بولۇپ كېتەمدۇ... دەپ ئويلايتتى. ئاچلىق، ئۇسسۇز ـ لۇقتا ھېچ ھالى قالمىغان ھاۋامۇ يۇسۇپنىڭ ئانىسىنىڭ ئۆزد ـ گە نەچچە قېتىم يەرنىڭ تېگىدىن قاراۋاتقانلىقىنى سېزىپ،

مەن ئۆيگە كەتسەم بولاتتى، دەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ جىنىدەك تۇختىسىلا بالام ، ـــ دېدى سۇپىغا چاپلىشىپ ئولتۇرغان ھەسەن خالۋاپ قىزنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ـــ قازان قاينىسا قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ ئاندىن بىرەرسىمىز ئاپىرىپ قويايلى.

ـــ ئاشۇنداق ئىلايلى ، ـــ دېدى ھۈسەيناخۇنمۇ دادىسـ ـ نىڭ تەرىپىنى ئېلىپ ، ـــ ئاڭغىچە ئا تۆگە بىلەن ئېشەكمۇ بىرئاز بوغۇز يەپ ماغدۇرىغا كېلىۋالسۇن، ئاندىن شاققىدە ھارۋىغا قوشۇپلا...

نازىلخان نارازىلىق ئۇچقۇنداپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ئېرىگە بىر قاراپ قويۇپ چۆمۈچنى تاراڭ ـ تۇرۇڭ قىلىپ قازانغا ئۇرغانچە لەڭمەنگە قورۇما قورۇشقا باشلىدى. كۆڭلىدە بولسا «نەدىن پەيدا بولدى، سەت ئاي مۇنچاق! نۇربۇۋىنىڭ خا ـ پىلىقىدىن ئەمدىلەتىن كۆڭلۈم تىنجىپ تۇرۇشۇمغا، بۇ ئادەم سۇرەتلىك جىن پەيدا بولۇپ، كۆزى ئېچىلمىغان ئوغلۇمنى ئېلىپ قاچتى. بىزنى ئوننەچچە كۈننىڭياقى بالا ئىزدىتىپ چىقتۇرمىغان دۆڭ، كىرگۈزمىگەن ئازما قالمىدى. مانا ئەمدى يەنە ئاشۇ بالامدىن مېھرىنى ئۈزەلمەي كەينىدىن ئەگىشىپ كەپتۇ. توۋا قىلدىم، توۋا... بىز ئاشۇ بىر نېمىچىلىك ۋاقتـ ـ مىزدا ئەركەك چۈننى كۆرسەكمۇ يۈزىمىزنى يۆگەپ ئالتە كۈنلۈك يەرگە قاچاتتۇق، بۈگۈنكى كۈننىڭ ناياقلىرى ئەركەك زاتىنىڭ تىنىقىنى ئالغىدەك بولسىلا، كىشى نېمە دەپ قالار دېمەستىن ئالتە كۈنلۈك يەردىن ئىزدەپ كېلىپ سۈركىلىدـ ـ كەن. شۇ تۇرقىدا يۈزىگە قارىغىلى بولامدىغاندۇ ئۇنىڭ... ئەھۋال شۇنداق بولغاندىكىن، ماۋۇ ئادەم قۇدامنىڭ قىزى دەپ داخۇنگەيلىك قىلماي، ماڭمەن دېگەن ۋاقتىدا دەس قوڭنى

كۆتۈرۈپ يولغا سېلىپ قويسا بەلەن بولاتتى. ئەمدى بۇ بىر نەمەخان بۇ ئۆيدە ئوغلۇمنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرىۋەرسە ياخشى ئاقىۋەت كېلىپ چىقمايدۇ. ئەتە ـ ئۆگۈن قورسىقى يوغىناپ، ئاغىچىخان دېگەن ئوڭلۇقتىن بىر خەۋەر كەلمىسىلا بولاتتىغۇ!...» دەپ ئويلاپ پات ـ پات ھاۋاغا قاراپ قويياتتى.

ئىچكىرىگە ئىشلەمچىلىككە بارالماي، تاۋۇزى قولتۇقىدىن چۈشكەندەك بوشىشىپ ئولتۇرغان شەرۋانىم بۈگۈن بىر قورساق ئاكىسى ئۈچۈن، كۆيۈشلۈك، مۇلايىم يۈسۈپ ئۈچۈن خېلى خۇشال بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئارتۇقچە گەپكە رايى يوق، ئىڭىكىنى يۆلەپ ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇراتتى. روزىگۇل قېيناتىسىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان بولسىمۇ، نېمە ئۈچۈنكىن بۇ ھويلىغا كىرمىگەن، بالىلىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ھويلىدىكى شۇنچە كۆپ ئورۇق ـ تۇغقان، قوشنىلارنىڭ ئارىسىدا بىر كەمتۈكلۈكنى ھېس قىلغان ھەسەن خالۋاپ ھەممەيلەنگە بىر قۇر قاراپ قويۇپ، كەينىگە بويۇندىدى ـ دە:

ـــ ھۈسىيناخۇن بالام قېنى سىلە ؟ ـــ دېدى .

ـــ مانا مەن ، ـــ ئۇزۇن يول ماڭمىغاندەك، ھارمىغاندەك ھويلىدا ئۇششاق ئىشلار بىلەن تىمىسقىلاپ يۈرگەن ئوغۇل دادىسىنىڭ ئالدىدا ھازىر بولدى ، ـــ بىرەر ئىش بارمىدى؟

ـــ چىقىپ بېقىڭلا جۇگۇڭلا، يۇنۇس ئاكاڭلار ئۆيىدە بارمۇ؟

ـــ يوق ، ـــ دېدى لەڭمەن تارتىۋاتقان نازىلخان بېشىنى كۆتۈرمەستىن.

ـــ نەگە كېتىپتۇ؟

ـــ نەگە كەتتىكىن، تاڭ!

ـــ نېمە ئانداق ئۆيدە ئولتۇرالماس بولۇپ كەتكەندۇ، ئۇ

بۇرادەر ؟ ـــ دېدى ھەسەن خالۋاپ ھەيران بولۇپ.

ـــ نەگە كەتكەنلىكىنى ئاۋۇ روزىگۇل دېگەن ئاغزى تاتلىق كېلىنلىرىدىن سورىسىلا ، ـــ دېدى نازىلخان تۇيۇقسىز چالۋاقاپ، ـــ ئا ئەر كىشى دېگەنمۇ ئۆيدىن، خوتۇندىن كۆڭلى سۇ ئىچسە ئاندىن ئۆيدە ئولتۇرىدۇ. بولمىسا كۆڭلى خۇش بولغان يەردە كۈننى كەچ قىلىدىغان گەپ ئاشۇنداق!

ھەسەن خالۋاپ دىڭڭىدە چۆچۈپ كەتتى. مېھمانلارغا قاراپ ئاغزىغا كېلىپ قالغان گەپنىمۇ يۇتۇۋەتتى. بىردەمدىن كېيىن ھۈسىيناخۇنغا بۇرۇلۇپ دېدى:

ـــ ئىككى سەكرەپ چىقىپ بېقىڭلار، ئۆزى بولمىسا بالا ـ چاقىلىرى بولسىمۇ كىرسۇن ، ـــ جاپا ـ مۇشەققەت چەكسىمۇ يۈسۈپنى تىنچ ـ ئامان تېپىپ كېلىپ، كۆڭلى كۆتۈرۇلۇپ قالغان بۇ ئادەم ئەمدى يۇنۇسنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، دۆڭدىن يۇمىلىنىپ كەتكەندەك ئولتۇرغان يېرىگە چاپلىشىپ قالدى

داستىخاندىن يانغاندىن كېيىن ئورۇق ـ تۇغقانلار، قوشنىلار ھەسەن خالۋاپقا بەس ـ بەستە گەپ تاپىلىدى. ئۆيگە پەيدا بولار ـ بولمايلا يەنە ھېلىقى كىتابلىرىغا تىكىلىپ ئىچىدە بىر نېمىلەرنى ئوقۇپ ئولتۇرغان يۈسۈپنى بۇنداق تاشلىۋەتمەي، بىرەر ئۇلۇغ مازارنىڭ شېيىخىغا ئاپىرىپ كۆرسىتىپ بېقىشنى، بېسىپ سەۋەب قىلدۇرۇشنى، بولسا شەھەرگە كىرىپ خەنسۇنىڭ باخشىسىنى ئىزدەپ ـ سوراپ تېپىپ ئوقۇتۇپ قويۇشنى، ئۇزمەي ياسىن سۈيى ئىچۈرۈپ بالىدىكى چەتنەش، كۆز تېگىش ئالامەتلىرىنى ياندۇرۇۋېتىشنى تاپىلاپ چىقىپ كەتتى. ھەسەن خالۋاپ ھەممىسىگە ماقۇللۇقىنى بىلدۈرۈپ باش لىڭشىتقانچە تۇرۇپ قالدى.

قورسىقى تويۇپ پۈت ـ قولىغا ماغدۇر پەيدا بولغان ھۇ-
سىيناخۇن ئېشەكنى ھارۋىغا قېتىپ، ھاۋانى ئارائاۋاتقا ئاپە-
رىپ قويۇشقا جابدۇندى. شۇ پەيتتە گۈركىرەپ كەلگەن موت-
سىكلىتنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ ئۇلۇغ ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدا
ئاببباسخان بىلەن ئابدۇراخمانىڭ بىسەرەمجان چىرايى كۆرۈن-
دى.

ـــ دادا !... ـــ ھارۋىغا چىقاي دەپ تۇرغان ھاۋا بىر كىم ئۇرغاندەك پاڭگىدە ئېتىلىپ يىغلاپ دادىسىغا ئۆزىنى ئاتتى.

49

ئارائاۋاتتا ياپتا گەپلەر تارقىلىپ كەتتى:

ـــ ئاببباس بەدىكىنىڭ قىزى قېچىپ كېتىپتۇ!

ـــ قۇمئاۋاتلىقنىڭ بىر ھارامزادىسى بىلەن...

ـــ ئۇ ھارامىلىقنى ئاببباسخانلارنىڭ قۇدىسىنىڭ پۇشتى، دېيىشىدۇ.

ـــ ھاۋا دېگەن ئازگالچىنىڭ ساۋاقدىشىمش.

ـــ ئىككىسى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتىمۇ بىللە ئوقۇپ-
تىكەن.

ـــ ئىمتىھاندا بىر ـ بىردىن يۇقىرى نومۇر ئېلىپ، چوڭ شەھەرلەرگە كېتىپتىكەن.

ـــ شۇ يەردىمۇ ساۋاقداش بولۇپ بىللە ئوقۇپتىكەن.

ـــ بىر پارتىدا ئولتۇرۇپتىكەن.

ـــ دەرستىن چۈشسە ئاش ـ تاماقتا بىللە بارىدىكەن.

ـــ نېمە تاپسا بىللە يەيدىكەن.

ـــ نەگە بارسا بىللە بارىدىكەن.

ـــ نەدىن كەلسە بىللە كېلىدىكەن.

ـــ مەكتەپنىڭ گۇللۇكىدە بىر ـ بىرىگە يۆلىنىپ ئولتۇ-
رۇپ قۇمئاۋات بىلەن ئارائاۋاتنى ئەسلەپتىكەن.

ـــ ھاۋا ھېلىنى ھارىمىغا: ھەمىشە ئانامنى سېغىنىپ كەتتىم، دەپ مىشىلداپ بېرىپتىكەن.

ـــ ھېلىقى ھارىمى: مەن دادامنى سېغىندىم، دەپ باتناپ بېرىپتىكەن.

ـــ خۇش بولسىمۇ بىر ـ بىرىگە دېيىشىپتىكەن.

ـــ خاپا بولسىمۇ بىر ـ بىرىگە ئېيتىشىپتىكەن.

ـــ بىر ـ بىرىگە يۈرتدارچىلىقنى ئىلگىرىكىن يەتكۈزۈپ-
تىكەن.

ـــ تۇغقاندارچىلىقنى ئىلگىرىكىن قىلىشىپتىكەن.

ـــ ئىجىل ـ ئىناق ساۋاقداش بولۇپ ئۆتۈپتىكەن.

ـــ ساۋاقداش بولغاچ ئىسسىق ئۆتۈشۈپ قالغان چېغى!

ـــ چۈغۇندەكتەك تۇرۇپ بۇزۇلۇپ كېتىپتۇ، ھەي!

ـــ ھەئە، بۆشۈكىدىلا...

ـــ ...

ـــ تەتىل قىلىپ كېلىپ نەچچە كۈندىلا قۇمئاۋاتقا بارە-
مەن، دەپ ئانىسىنى خاپا قىلغانمىش.

ـــ يۈسۈپ بىلەن بىللە ئۆگىنىش قىلىمەن، دەپ باھانە تاپقانمىش.

ـــ دادىسىنىڭ ھاشارغا كەتكەن چېغىدا شۇ يەرگە بارە-
مەن، دەپ تۇرۇۋالغانمىش.

ـــ ئانىسىنىڭ توسقىنىغا ئۇنىمىغانمىش.

ـــ بىئىلاج قالغان ئانىسى ئاخىرى كېلىنگە قوشۇپ يول-
غا سالغانمىش.

— قۇمئاۋاتقا بېرىپ ھېچكىمنى پوش دېمەي ئاشۇ ھارىمى بىلەن كۈس - كۈسقا چۈشكەنمىش.
— گېپىمىزنى باشقىلار ئۇقمىسۇن دەپ، خەنسۇچە گەپ قىلىپ مۇڭداش ئەتكەنمىش.
— كالدىرلىشىپ ھىجىيىشقانمىش.
— قېشىدا ھېچكىم يوقتەك كۈلۈشكەنمىش.
— بىر - بىرىگە كۆز باققاندەك قىلغانمىش.
— بىر - بىرىنى شەرەتلەپ تالاغا چىققانمىش.
— ئىككىسى تۆگىگە مىنگىشىپ قۇملۇققا كىرگەنمىش.
— بوراندا قېلىپ غايىب بولغانمىش.
— ئىزىمۇ يوقمىش.
— ئۇنىمۇ يوقمىش.
— ئاقتىمۇ يوقمىش.
— كۆكتىمۇ يوقمىش.
— تووا!
— پەندىيات!
— ...
— قائىدە - يوسۇنلۇق دادىسىنىڭ، مەندۇرمەن دەپ يۈ-رۈيدىغان ئاكىلىرىنىڭ يۈزى پوق بولۇشىنى ئويلىمىغاندىمۇ؟
— ئويلاشقا ئەقلى چولتا كەلگەندۇ.
— شەيتىنى غالىب كەلگەندۇ.
— كۆڭلى سۈيۈق كەلگەندۇ.
— ئىنساۋى كەم كەلگەندۇ.
— ...
— دادىسى ئەمدى قانداق قىلغاندۇ؟
— قاراڭغۇ ئۆيگە كىرىپ دۇم يېتىپ يىغلىغاندۇ.

— ئۇنداق قىلمىغان يوق، كەچتىم دەپ گەپ ئېيتقاندۇ.
— ئاكىلىرى پىچاقنى غىلاپتىن سۇغارغاندۇ!
— شەرمەندىنى بوغۇزلىۋېتىمىز، دەپ قوپقاندۇ.
— ئانىسى ئۆزىنى كاچاتلاپ بوغۇلۇپ يىغلىغاندۇ.
— يىغلاپ كېچىنى تاڭلارغا ئۇلىغاندۇ.
— تىلاۋەت قىلىپ تىنچ - ئامانلىق تىلىگەندۇ.
— كۆزىگە قان تولغان ئوغۇللىرىدىن قىزىنىڭ گۇناھىنى تىلىگەندۇ.
— لېكىن...
— ئاببىاسخان شەرمەندە قىزنى كۆڭۈل مازىرىغا دەپنە قىلغاندۇ!

بۇ دۇنيالىقتىكى ئالدىكى قىزىلگۈل ئېچىلسا، كەينىكى ئازغان تىكىنى تەييار. مانا ساددا ئاراڭاۋاتلىقىنىڭ ئاغىزى !... ئاببىاسخان ئاي قاراڭغۇسىغا مەھكۇم بولغان قۇملۇق يولدا ئۆ-لۈمدىن ئېغىر تۇيغۇلار ئىلكىدە ئۇن - تىنسىز كېلىۋاتاتتى. ئۇ كۆز ئالدىدا قايتا پەيدا بولغان كەپتەر باچكىسىدەك قىزىدىن نە بىر ئېغىز ئەھۋال سورىمىدى، نە بىر چىراي ئېچىپ قاراپ باقمىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە قىزى دادىسىنى ئۆلتۈرگەن — نو-مۇس سىرتىمقىدا بوغۇپ ئۆلتۈرگەن ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا چىراي ئېچىشنىڭ، گەپ قىلىشنىڭ ئورنى قالمىغان ئىدى. ئاتا - ئانىسىنىڭ نومۇسىنى سېتىپ بىر ئەركەك بىلەن قاچ-قان ئادەم قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ بۇنداق كۆزى ئوچۇق قايتىپ كەلگىچە، تايىنلىق قوم يۇتۇپ ئۆلۈسچۇ كاشكى! ئاتا-ئۆز - ئۆزىدىن بوغۇلۇپ ئۆمرىدە تارتىپ باقمىغان نومۇس ئازابىنى ئاجىز يۈرىكىگە سىغدۇرۇپ، يەرنىڭ قەھرىگە كىرىپ كەتكەندەك بىر تۇيغۇدا ئېچ - ئىچىدىن ئۇھسىندى. كۆز ئال-

ىدىدا قارىيىپ تۇرغان قۇملۇققا قارىاپ ئۇنسىز ئاھ ئۇردى:
«چىقە بوران، چىقە! ئەمدى نېمىشقا چىقمايسەن؟ ئىزا ـ ئاھا ـ نەت سىرتىمىدا جان تالىشىۋاتقان بەندىگىنى نېمىشقا قۇم دۆ ـ ۋىلىرى ئىچىگە كۆمۈۋەتمەيسەن؟...»

ئابباسخان ئاغرىپ يېتىپ قالدى. قىزىنىڭ تېپىلغانلىقىنى قۇتلۇقلاپ كەلگەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ئالدىغىمۇ چىقمىدى. ياشلىقىدىن تارتىپ ئەل ـ ئاۋام ئىچىدىكى يۈز ـ ئابروي، ئار ـ نومۇسقا ئادەتتىن تاشقىرى سەزگۈر بولۇپ كەلگەن بۇ ئادەم قىزىنى ئاشۇنداق بىر يولغا ماڭدىمىكىن، دېگەن گۇمان بىلەن ئۆزىنى تۇگەشتۈرۈۋەتكەن ئىدى. ئۇ گەرچە قىزىنىڭ زادى نەگە بارغانلىقىنى، نېمە ئىش قىلغانلىقىنى؛ قۇدىسىنىڭ ياۋاش، مۇلايىم كۆرۈنىدىغان ھېلىقى يۈسۈپى بىلەن قىزى ئوتتۇرىسىدا نىكاھسىز ئەر ـ خوتۇنچىلىق ئىشىنىڭ يۈز بەرگەن ـ بەرمىگەنلىكىنى بىلمىسىمۇ، بەربىر ئۇنى كەچۈرەلمەيتتى. ئابدۇراخمان: «تېخى ئەمدىلا 16 ـ 17 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان بالىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندۇ دادا، بۇ ئىشنى ئۇنداق ئىچىگىزگە ئېلىۋېلىپ ئۆزىگىزنى تۇگەشتۈرۈۋەتمەڭ » دەپ تەسەللى ئېيتقان بىلەن، دوست ـ دۇشمەنلەر نېمە دەيدۇ؟ يۇ ـ گۇنكى كۇندە خەق يامان، ئالدىغا ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، خۇشى تۇتسا ئىككى قولىلاپ كۆرۈشۈپ سەندىن تىنچ ـ ئامانلىق سورايدۇ ـ يۇ، كەينىڭدە تاماشا كۆرىدۇ، سۆڭگىچىگە شاپىلاقلاپ كۇلىدۇ... مانا بۇ ئاراڭاۋات، مانا بۇ مەنمەنچىلىكە، مەسخىرىگە تولغان جاھان...

ـــ قانداقراق ياتىلا، دادىسى ؟ ـــ ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان شۇڭغۇرۇچنى كۆتۈرۈپ كىرگەن ئاغىچىخان قاچىدىكى

ئاشنى لېگەن بىلەن ئېرىنىڭ بېشىدا قويغاچ ئەھۋال سورىدى. قاراڭغۇ ئۆينى تاماكا ئىسىغا تولدۇرۇۋەتكەن ئابباسخان خوتۇ ـ نىنى كۆرۈپ بىر ئۆرۈلۈپلا تام تەرەپكە ئالدىنى قىلدى ـ دە، زۇۋان سۇرمەي يېتىۋالدى.

ـــ ئۇستىخانلىرى بىزە يېنىكلەپ قاپتىمۇ، دەپ سوراۋا ـ تىمەن ؟ ـــ ئاغىچىخان بېشىدىكى ئاق ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ئۇنىڭدىن يانداۋۇپ سورىدى. ئاببا ـ خان جېنى چىقىپ كەتكەندەك بىر ھازا ئۇنسىز ياتقاندىن كې ـ يىن يەرنىڭ تېگىدىن چىققاندەك بىر ئاۋازدا سورىدى:

ـــ قىزىڭدىن گەپ ئېلىپ باقتىڭمۇ؟

ـــ قانداق دەيلا؟

ـــ مۇنداق نەگە باردى، نېمە ئىش قىلدى، شۇنى سوراپ باقتىڭمۇ دەيمەن؟!

ـــ سورىدىم ، ـــ دېدى ئاغىچىخان بۇ سوئالدىن خاتىر ـ جەم تۇيغۇغا كېلىپ قالغاندەك ئاھاڭدا ، ـــ شۇ كۇنى مۇئەل ـ لىمنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە قۇدىمىزنىڭ ئوغلى بىلەن قۇملۇق ـ تىكى يېپىنچا ئۆسۈملۇكلەرنى تەكشۈرىمىز، كەچتە ئاي، يۇل ـ تۇزلارنى كۆزىتىمىز، كىتابتا ئېيتىلغان يۇلتۇزلارنىڭ ئىسمى بىلەن يۇرتىمىزنىڭ ئاسمىنىدىكى يۇلتۇزلارنى سېلىشتۇرۇپ ئىسىم قويۇپ تاپشۇرۇق ئورۇندايمىز، دەپ تۆگىگە مىنىپ قۇملۇققا ئازراق ئىچكىرىلەپ كىرىپتىكەن، كەچ بولا ـ بول ـ مايلا قارا بوران چىقىپتۇ...

ـــ بوراننى كۆرۈپ ئۆيگە يانماپتىمۇ؟

ـــ كەينىگە يانغاندەك قىپتىكەن، ئېزىپ كېتىپتۇ!

ـــ شۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ؟! ـــ ئابباسخان ئاستا قە ـ مىرلاپ خوتۇنى تەرەپكە ئالدىنى قىلدى ، ـــ بۇ گېپىڭ

راستمۇ ياكى قىزىڭغا چاپان قىلىپ يېپىش ئۈچۈن توقۇپ چىقتىڭمۇ؟

— ئەزىرايى راست! — دېدى ئاغىچىخان قولىنىڭ ئۇچىنى پېشانىسىگە تەگكۈزۈپ ، — قىزلىرى يالغان گەپ قىلمايدۇ، دادىسى.

— ئاببباسخان يېرىم ئۆرە بولۇپ ئالدىن يىرتىپ تەييارلىۋالغان گېزىت قەغىزىگە تاماكا يۆگىدى. ئۈستىرا، قايچا تەگمىگىلى ئون نەچچە كۈن بولغان ئۆسۈك بۇرۇتلىرىنىڭ ئارىسىغا ئۆزىنىڭ بىگىز بارمىقىدەك توم يۆگەلگەن تاماكىنى قىستۇردى. ئالدىرىماي سەرەڭگە يېقىپ قېنىپ ـ قېنىپ شوراغاندىن كېيىن ساقال ـ بۇرۇتلار ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالغان كالپۇكلىرىنى قىمىرلاتتى:

— تۆگە ئۇلارنى كەينىگە ياندۇرۇپ ئەكەلمەپتىمۇ؟

— ئادەمزاتسىز بىر ئورمانلىقتىكى بۇلاق بويىغا ئاپىرىپتۇ.

— ئورمانلىققا؟ نەدىكى ئورمانلىقكەن ئۇ؟

— قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىمىش.

ئاببباسخان ياش ۋاقتىدا چوڭلاردىن قۇملۇقتا شۇنداق بىر ئېكىنزار بار دەپ ئاڭلىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى. لېكىن نەچچە ئون يىلنىڭ ئالدىدا بەزى كىشىلەرنىڭ شۇ ئورمانغا بارىدىغان بولغاچقا، باشقىلارغا ئوخشاش ئۇ ئىشلارغا قىزىقمىغان، سىرلىق نەزەردە قارىغان، كېيىن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قۇملۇقتىكى ئورمانىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغان ئىدى. ئۇ تاماكىسىنى چېكىپ بىردەم خىيال ئىچىدە ئولتۇرۇپ كېتىپ، نەزىرىنى يەنە خوتۇنىغا ئاغدۇردى:

— ئىككىلى بالا شۇ ئورمانغا بېرىپ قاپتىمۇ؟

— شۇنداق ئوخشايدۇ.

— كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ... بۇ تۆگە دېگەننىڭ ئىگىسىنى ئۆز هويلىسىغا سۆرىگىنىنى كۆرگەنمەن؟!

— هادىسە ئالىمى ئەمەسمۇ... بالىلار هوشىدىن كەتكەندىكىن قانداق، كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، تۆگە كۆز ئالدىدىكى يۇمران چۆپلۇكتە غىرامان ئوتلاۋاتقىدەك.

ئاببباسخان بېشىنى چايقىدى. تاماكىنى بەك كۈچەپ شورۇتكەنلىكتىن ئۆپكىسىگە كېتىپ، بىر هازا قېقىلىپ يۆتەلدى.

— ئاشنى ئىسسىقىدا ئىچىۋالسىلا ، — دېدى ئاغىچىخان ئېرىنىڭ تاماكىغا هەددىدىن كۆپ بېرىلىپ كەتكەنلىكىگە ئېچىنىپ.

— ئۇنىڭ كەيپىياتىغا كۆز سېلىپ باقتىڭمۇ، قانداقراق تۇرىدۇ؟

— كىمنى دەيلا؟

— كىم بولىتى، هاۋاچۇ؟ ! — دېدى ئاببباسخان زەردە بىلەن قىزىنىڭ ئىسمىنى سوغۇقلا تىلغا ئېلىپ.

— كەيپى ئوبدان، دېتېرىگە باش كۆتۈرمەي بىنمىلەرنى يېزىۋاتىدۇ.

— نېمە يېزىۋاتىدۇ، قاراپ باقتىڭمۇ؟

— مەن نەدىن بىلەي، هازىر ئۇ بالا ئۇيغۇرچە خەت يازمىسا!

— چىقىپ تىڭ ـ تىڭلاپ باق، بىزنى شەرمەندە قىلمىدىغان بىرەر ئىش يوز بەرمىدىمۇ ـ يوق...

— توۋا دېسىلە ، — دېدى ئاغىچىخان نارازى بولۇپ، —

ئۇ يەرگە بېرىپ قالغاندىن كېيىن ھەر ئىككىلىسى قورقۇپ كېتىپتۇ. جان ساقلاش كويىدا ھەريان چېپىپتۇ. قورسىقى ئېچىپ كېتىپ، ياۋا يەل - يېمىشلەرنى تېرىپ يەپتۇ. قورسىقى ئاغرىپ كېتىپ ھېچ ھالى قالماپتۇ. كېيىن ھەسەن - ھۈسەن كۆرىمىز دەپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئورمانلىقنىڭ چېتىگە چىقىپ قاپتۇ ھەم ئۇلارنى ئىزدەپ بارغان قۇدىمىزغا تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بىر - بىرىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئېتىشىپتۇ، يىغا - زارە قىلىشىپ يىغلاپتۇ... شۇ يەردە بىر كېچە تۇنەپ، ئاپارغان ئوزۇق - تۇلۇكلىرىنى يېيىشىپ قايتىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلغاندىن كېيىن ئۈچ كېچە - كۈندۈز يول مېڭىپ، بارغىچە كولاپ قويغان قۇدۇقلىرىدىن سۇ ئىچىپ قۇمئاۋاتقا كېلىۋاپتۇ.

— مەن قايسى گەپلىرىڭگە ئىشىنەي ، — دېدى ھەممە گەپنى ئاڭلاپ بولغان ئاببباسخان تۇيۇقسىز جاھىللىق قىلىپ ، — سەن ئاجايىپ - غارايىپ چۆچەكلەرنى توقۇپ قىزىڭغا چاپان ياپساڭمۇ، مېنىڭ بەرىبىر ئۇنىڭ يۈزىگە قارىغۇم يوق، چىقىپ قىزىڭنى ئەرگە بېرىشنىڭ تەييارلىقىنى قىل!

— ئۇنداق قىلمىسىلا ، — دېدى ئېرىنىڭ پەيلىنى كۆرگەن ئاغىچىخان ئۇنىڭغا يېلىنىپ ، — مېنىڭ كۆڭلۈم گۇۋاھ، بالىغا ھېچ ئىش بولمىدى، بالا ئاق پاختىدەك پاك!

— يات جىنىس بىلەن تالادا قالغان ئايال زاتنى پاك دېگىلى بولماس، چىقىپ مەن دېگەندەك قىل!

— ئوبدان ئادەم ، — ئاغىچىخان ئېرىنىڭ ئالدىغا تىزلاندى ، — بالا ئەمدى تېخى 16 ياشتىن ئاشتى. ئۇنىڭ گۇناھى بار دېيىلسە، گۇناھىنى مەن تىلىۋالاي، لېكىن بالىغا ئۇۋال قىلمىسىلا!

— مېنىڭ ئاتا بولغان گۇناھىمنى كىم تىلەيدۇ؟! — دېدى ئاببباسخان غەزەپلىك كۆزلىرى بىلەن قامچىسىنى ئىزدەپ، — مېنىڭ ئۇۋالىمنى كىم تارتىدۇ... ھە، زۇۋانىڭنى ئاچە، بۇنىمۇ سەن تارتامسەن؟

— ماقۇل، ھەممىنى مەن تارتاي، ئوبدان دادىسى، مەن ھەممىنى تارتىشقا رازى! — ئاغىچىخان ئاچچىقتا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن ئېرىنىڭ پۇتىغا ئېسىلدى. لېكىن تۆگىنىڭ تاپىنىدەك بىر يوغان پۇت زەرب بىلەن كېلىپ ئانىنىڭ كۆكسىگە — يۈرىكىگە قاتتىق تەگدى...

50

يۈسۈپ بارغانچە جىمغۇرلىشىپ، كەم سۆز بولۇپ قالدى. نەگە بارغانلىقى، نېمە ئىش قىلغانلىقى توغرىسىدا ھېچكىمگە ھېچنېمە دەپ بەرمەيتتى. ئولتۇرغان، تۇرغان يېرىدە ئەتراپىدىكىلەردىن قېچىپ، چوڭلار ھويلىدا ئولتۇرسا، ئۇ ئىچكىرى ئۆيگە كىرىۋالاتتى. بىرى كەينىدىن ئىچكىرى ئۆيگە كىرسە، غىپىدە تالاغا چىقىۋالاتتى. ئەتىگىنى تاڭ سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ قېلىن بىر كىتابنى قولتۇقلىغىنىچە باغ تەرەپكە ئۆتۈپ بىر نېمىلەرنى دەپ سۆزلەيتتى. ئۇنى نېمە ئىش قىلىۋاتىدىكىن، نېمە دەۋاتىدىكىن، دەپ ماراپ بارسا، باغدىكى غازاڭ بولغان ئۆرۈككە قاراپ گەپ قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. بامداتتىن يانغان دادىسى ساقلىنى سۆرىگەنچە ئۇنى كەينىدىن چىقىپ زورمۇ زور ھويلىغا چاقىرىپ ئەكىرىپ بىللە ناشتا قىلغۇزاتتى. ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ تالاغا چىقماسلىققا نەسىھەت قىلاتتى. لېكىن يۈسۈپ بولسا چوڭلارنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ يەنە

غايىب بولاتتى ـ ده، مەن مال باقىدىغان كىشىمەن، دەپ قوي ـ ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ قوملۇق باغرىدىكى قومۇشلۇققا قېچىپ كېتەتتى. چوڭلار ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپ بولالماي ھۇسىيـ ناخۇننى ئەۋەتسە، يۈسۈپ ئۆچكىلەر بىلەن بىر ئوبدان مۇڭدىـ شۇاتقان بولۇپ چىقاتتى.

— خۇدايا توۋا ، — دەيتتى ھەسەن خالۋاپ ئوتتۇرانچى ئوغلى يەتكۈزگەن خەۋەردىن ئەجەبلىنىپ، — نېمە دەپ مۇڭـ دىشۇاتىدۇ، ئۇ ئۆچكىلەر بىلەن؟

— ۋاي سورىماڭ ، — دەيتتى ھۈسىناخۇن ۋالاقلاپ كۇـ لۇپ، — ئۆچكىلەرنى نېرى ھەيدىۋېتىپ ئۆزى قومۇشلۇقىنىڭ ئارىسىغا مۆكۈپ ئولتۇرۇپ كالدىر ـ كۈلدۇر بىر نېمىلەرنى دەپتى، ئۆچكىلەر پىتىراڭشىغانچە چېچىپ كېلىپ ئۇكامنىڭ چۆرىسىگە ئولاشتى.

— توۋا ، — دەيتتى ھەسەن خالۋاپ ياقىسىنى تۇتۇپ ، — ئۇكاڭلار نېمە دېگەن؟

— مەن نېمە ئۇقاي ، — دەيتتى ھۈسىناخۇن كۆزلىرىـ نى چىمچىقلىتىپ، — قىلغان گېپى يا بۇ يەرنىڭكىگە ئوخـ شىمىسا...

— ئەمىسە مەكتەپتە ئۆگەنگىنى بويىچە خەنسۇچە گەپ قىلغان ئوخشايدۇ... لېكىن نېمە قىلىدۇ، ئۇ ئۆچكىگە خەنـ سۇچە گەپ قىلىپ؟!

— بالا ئاللاپ كەتتى ، — دەيتتى نازىلخان مىششىدە يىغلاپ، — بىر ئۆستەڭنىڭ ياسىن سۇيىنى ئىچۈرۈپ بولسامـ مۇ ھېچ بىر كار قىلمىدى. سىلە قوڭى ئېغىرلىق قىلىپ باـ لىغا سەل قاراۋاتىلا... بالىغا كۆزلىرى تويۇپ قالغان تاش يۇـ رەك ئادەمكەنلا سىلە ، لېكىن مەن ئوڭى جان تالىشىپ تۇرۇپ

ئاران تۇغقان، كۆزىگە قاراپ مىڭ تەستە چوڭ قىلغان... قوپـ سىلا ئا بالىنى ئۇلۇغ يەرلەرگە ئاپىرىپ بىر سەۋەب قىلدۇرـ سىلا... بالىنىڭ بېشى ساق ئەمەس، كېچىسىمۇ ئاغزى بېسىلـ ماي كالدىرلاپ بىر نېمىلەرنى دەپ جۆيلۇپ چىقىدۇ!

كۆز ئالدىدىكى ئىشلاردىن ئائىلاج ئەھۋالدا قالغان ھەسەن خالۋاپ ئاخىرى چارشەنبە، ئازنە ئاخشاملىرى قاراڭغۇ چۈشۇـ شى بىلەن ھارۋا جابدۇپ يۈسۈپنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي ھارـ ۋىغا چىقاردى ـ ده، غىپپىدە مەھەللىدىن چىقىپ، ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن ئاڭلىۋالغان ئۇلۇغلارنىڭ مازىرىغا چاپتى. باخشى، موللىلار نېمىنى شەرت قىلسا شۇنى ئاپىرىپ بېرىپ ئارقاـ ئارقىدىن بېسىپ دۇئا ئوقۇتتى. ئەمما يۈسۈپ باخشىلار بىلەن كۈچ ئېلىشىۋاتقاندەك ئۇلارغا بوي بەرمىدى .

— بۇ بالىغا شەھەرلىكنىڭ جىنى چاپلىشىۋاپتۇ ، — دېـ گەن يەرگە كەلدى باخشىلار ئاخىرى بېشىنى چايقىشىپ ، — بىز كۈچ ئېلىشالمىغۇدەكمىز. شۇڭا شەھەرلىكنىڭ باخشىسـ نى تېپىپ ئوقۇتۇپ باقاملىكىن...

— ئۇنداق باخشىنى نەدىن تاپارمەن ، — دېدى ھەسەن خالۋاپنىڭ بېشى قېتىپ.

— سەھرادىن تېپىلمىغان بىلەن شەھەردىن تېپىلىدۇ. يول سورىغان يول تاپار دەپ، شەھەردىكى ئادەم ئاۋات مەھەللەـ لەرگە بېرىپ سورىسىلا ئات ـ ئۇچۇرى چىقىپ قالىدۇ.

— مەيلى ئەمىسە... قايسى كۈنى كىرسەم بولار؟

— ئۇلارنىڭ باخشىسى قايسى كۈنى يېغىن يىغىدىغان بولغىيدى... ھە راست، ھەپتىنىڭ تۆتىنچى كۈنىدىن باشقا كۈنلىرى كىرسىلە بولىدۇ، ئۇلارنىڭ جىنلىرىمۇ تۆتىنچى كۈـ نى ئۆلۈپ كېتىشتىن قورقۇپ كەلگىلى ئۇنىمايدۇ، ھەقىچان.

— شۇنداق قىلاي... ئوبدانمۇ بىر ئەقىل كۆرسەتتىلە...

ھېچبىر ئارام تاپمىغان ھەسەن خالۋاپ ئاخىرى يۇسۇپنى ئېلىپ شەھەرگە كىردى.

شەھەردە ماشىنىلار دۆلەتقوڭغۇزىدەك غۇڭغۇلدىشىپ يۈرەتتى. ئادەملەر ماشىنىدىن نەچچە ھەسسە جىق بولۇپ، ھېلىدىن ھېلىغا كىشىنىڭ مۇرىسىگە سوقۇلۇپ قاراپمۇ قويماستىن ئۆتۈشۈپ كېتەتتى. ئاندا ساندا خۇشى تۇتقانلىرى كەچۈرۈڭ، دەپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتەتتى. يۇسۇپنىڭ قولىنىڭ بېغىشىدىن چىڭ تۇتۇپ كۆچىمۇ كوچا قاتراپ يۈرگەن ھەسەن خالۋاپ ھېلىقىدەك باخشىنى تېپىپ بولالماي ھېرىپ كەتتى. بوۋاي تېخى شەھەرلىكىنىڭ باخشىسىنى يەرلىك توخۇغا ئامراق دەپ ئاڭلاپ، قارا كادائ خورازنىڭ پۇتلىرىنى چېتىپ، قانىتىنى بوغۇپ قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان ئىدى. ئاتا مەنزىلسىز يولدىن ھېرىپ تۇرغاندا يۇسۇپ ئالدىغا ئۇچرىغان، دولىسى تېگىشىپ كەتكەن كىشىلەر بىلەن بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ، پاراڭلىشىپ كۈلۈشۈپ يۈرەتتى. شۇنداق يۈرۈپ ئۇ تۇيۇقسىز بىر ئەقىل تاپتى ۋە ئوغلىغا بۇرۇلۇپ:

— ھەي بالامەي، قۇرۇق يولنى تولا مېڭىپ ھېرىپمۇ كەتتۇق، سەن ئاشۇلارنىڭ بىرەرسىدىن شەھەرلىك باخشىنىڭ ئۆيىنى سوراپ باقامسەنكىن - يا ؟ — دېدى.

يۇسۇپ بۇ گەپ ئۇچۇنمۇ كۈلۈپ كەتتى ھەم دادىسىنى بىر مۇنچە زاڭلىق قىلدى. «ئۇ ئوقۇشقا بېرىشتىن بۇرۇن دادىسىنىڭ گېپىگە بۇنداق كۈلمەيتتى، مازاقمۇ قىلمايتتى. مانا ئەمدى... ياق، بالىدا بىر چاتاق بار، ئۇنىڭغا تېزراق سەۋەب قىلىپ بېشىنى ساقايتمىسام، ئانىسى دېگەندەك ئاخىرى بالىدىن ئايرىلىپ قالىدىكەنمەن...» ئاتا شۇ خىيالىلار بىلەن يۈ-

سۈپىنىڭ بىلىكىدىن سۆرەپ كېتىۋاتقاندا بىرىنىڭ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ھەسىكا! ھوي، ھەسەن ئاكا!

ھەسەن خالۋاپ جايىدا توختاپ كەينىگە قارىدى. ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان بىر جۈپ ئەر - ئايالنى كۆردى.

— ھوي ئۇكام تېچلىقمۇ، ئۆزلىرى ئاباساخانىنىڭ ئوغلى ئا... ئابدۇراخمىناخۇنغۇ دەيمەن ؟ — ھەسەن خالۋاپ ئابدۇراخماندىن گەپ سوراۋېتىپ يېنىدىكى چوكانغىمۇ ئېگىلىپ سالام قىلدى.

— شۇنداق ئاكا، بۇ بالىلىرىمنىڭ ئاپىسى راھىلە.

— ھە... ھە... تېچ - ئامان تۇرۇشۇپلا...

— تېچلىق، خۇداغا شۈكرى... ئىككىلىرى بۇ ئىسسىقتا تەرلەپ - پىشىپ مېڭىپلا؟

ھەسەن خالۋاپ يېنىدىكى ئوغلىغا قارىدى. كۆڭلىدىكى گەپنى دەيمۇ - دېمەيمۇ، دەپ بىردەم ئارىسال بولدى. كېيىن دېسەم پايدىسى تېگىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دەپ ئابدۇراخمانىنىڭ يېنىغىراق كېلىپ قۇلىقىغا پەس ئاۋازدا دېدى:

— بالىنىڭ غېمى ئۇكام، نەچچە ۋاق بولدى، بىزگە ھېچ ئارامخۇدالىق يوق...

— ئوغۇلغا بىر ئىش بولمىغاندۇ ، — دېدى ئابدۇراخمان ھېلىقى ئىشلارنى ئېسىگە ئېلىپ، — ئۇ يەردىن ساق - سالامەت قايتۇرۇپ كەپتىكەنلىغۇ؟

— تېنى ساق، لېكىن بېشى ساق ئەمەس، ئۇكام!

— نېمە بولدى ، — دېدى ئابدۇراخمان بىر بىنانىڭ ماڭلىيىدىكى ئېلان تاختىسىدىن كۆزىنى ئۈزمەي بىر نېمىلەرنى ئوقۇۋاتقان يۇسۇپكە قاراپ ، — ئۇنىڭغا بىر ئىش بولمىغاندۇ؟

— سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى.

دېھقانلارنىڭ كىچىك تىلى، گۈمانىي كۆز قاراشلىرى بىلەن ئوبدانلا تونۇشلۇقى بولغان ئابدۇراخمان دادىسىنىڭ بۇ قۇدىسىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى دەرھال چۈشەندى ھەم ھەسەن خالۋاپقا يېقىنلىشىپ ئاستا سورىدى:

— بالىدا غەيرىي ئالامەتلەر كۆرۈلۈۋاتامدۇ، ئاكا؟

ھەسەن خالۋاپ جاۋاب ئورنىغا بېشىنى لىڭشىتتى ھەم ئۆزىنىڭ بۇ خىل جاۋاب بېرىش ئۇسۇلىغا قانائەت ھاسىل قىلمىغاندەك قوشۇمچە قىلدى:

— ئادەم بار يەردىن قاچىدىغان، يالغۇز دەرەخ، يالغۇز ئۆي، خالىي جايغا بېرىۋېلىپ ئاسمانغا قاراپ بىر نېمىلەرنى دەپ سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى.

— سۆزلەيدىغان... چۈشەنمەيدىغان گەپ قىلىپمۇ؟

— ھەئە، ئاشۇنداق.

— ئېھتىمال سىلەرگە شۇنداق بىلىنگەندۇ ، — دېدى ئابدۇراخمان يۈسۈپكە يېڭىباشتىن سەپ سېلىپ، — بىزنىڭ سىڭىلىچاق ھاۋامۇ شۇنداق، كىلگەندىن بېرى باش كۆتۈرمەي تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتىدۇ، تىنچ مۇھىتتا ئولتۇرۇپ خەنزۇچە تېكىستلەرنى يادلاۋاتىدۇ.

— ياق، مېنىڭ بۇ بالام باشقىچىرەك تۇرىدۇ. كىچىسىمۇ شۇنداق بىر نېمىلەرنى دەپ كىچىچە غايىبتىن مۆڭدىشىپ چىقىدۇ، چىش چاقى ـ چاقىغا كىلتۇرۇپ ناخشا ئېيتىدۇ... غايىب بولۇپ كەتكەن يەردىن تېپىپ ئەكىلگەندىن بېرى بۇ كېسىلى تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى ، — ھەسەن خالۋاپ ئاق خەسە يەكتىكىنىڭ يېڭى بىلەن ياش لىغىرلاپ قالغان كۆزلىرىنى سۈرتتى ، — ئوغۇلنىڭ كەنجىسىكەن، بىرەر ئىش بولۇپ قالمىسۇن، دەپ

چىمكەشچىنىڭ قېشىغا ئاپارسام، شەھەرلىكىنىڭ جىنى چاپلىشىۋاپتۇ، شۇلارنىڭ باخشىسىنى تېپىپ ئوقۇتسىلا، دىدى. ئۇيان ئويلىنىپ، بۇيان ئويلىنىپ ئاخىرى باخشى ئىزدەپ شەھەرگە كىرىشىم، ئۇكام.

ئابدۇراخمان ئىچىدىن قىستاپ چىققان كۈلكىسىنى بېسىش ئۈچۈن لەۋلىرىنى چىشلەپ تۇرۇۋالدى. ئالدىدىكى دەرمەن ئادەمنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سېلىپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن تۇيۇقسىز خەنزۇچە سۆزلەپ يۈسۈپنى يېنىغا چاقىردى. ئوغۇل بىر ئاز تارتىنىپقىنا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. سورىغان سوئاللىرىغا شۇنداق راۋان، بىمالال جاۋاب بەرى. تېخى راھىلە ئۇچى قانداق قىزىق گەپلەرنى قىلىشتىكىن تاكى، توساتتىن كۈلۈشۈپ كەتتى. ئەمما ئۇ ئابدۇراخمانىنىڭ ئۇيغۇرچە سورىغان سوئاللىرىغا دۇدۇقلاپ چالا جاۋاب بەرى.

— بالىدا ھېچقانداق غەيرىي ئەھۋال يوق، ئۇنىڭدىن غەم يېمىسىلە ، — دېدى راھىلە ھەسەن خالۋاپنىڭ يېنىغا كېلىپ، — ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى دەرس تەكرارلاۋېتىپتۇ، تاپشۇرۇقلىرى بەك كۆپكەن.

— ئەمىسە بىز گەپ سورىساق ئادەتتىكى گەپلەرنى قىلغاندىن باشقا، سوئالىمىزغا تۇزۇك جاۋاب بەرمەيدىغۇ؟

— ئۇنىڭ ئىچكىرىدە ئوقۇۋاتقىنىغا ئۇچ يىل بولدى، شۇنداقمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر يىللىق تىل ئۆگىنىشتىن كېيىن مەكتەپ بۇ بالىلارنىڭ ئۆگىنىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئوخشاش يىللىقتىكى سىنىپلارغا چېچىپ، خەنزۇ ساۋاقداشلىرىغا قوشۇۋېتىپتۇ. بۇنداق بولغاندىكىن ئۇلار ئۇقۇشتىن تارتىپ تۇرمۇشقىچە خەنزۇ تىلىنى ئىشلىتىۋاتقان بولغاچقا، ھازىر ئەسلى تىلىدا قىينىلىپ قېلىپ مۇشۇنداق

بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

— مانا كۆرسىلە ، — دېدى ھەسەن خالۇاپ ئوغلىنى قايتا كۆرگەندەك بولۇپ ، — كاللىسى ساقمىكەن، بولمىسا؟

— ئەنە بىر ئوبدان تۇرمامدۇ!

— توۋا خۇدايىم ، — دېدى ھەسەن خالۇاپ بىر ئاز يەڭگىللىگەندەك بولۇپ ، — نېمە ئانداق بولۇۋالىدىكىن دەيمەن تېخى... ياكى بولمىسا ھەر ھالدا بىر ئوقۇتۇۋەتسەم بولارمۇ-يا، ھېلىقىدەك باخشىغا؟

— ئەخمەق بولمىسىلا ، — دېدى ئابدۇراخمان ھەسەن خالۇاپقا نەسىھەت قىلىپ ، — بالىدا ھېچقانداق بىنورماللىق يوق، بار ئەھۋالنى راھىلە سىلىگە دېدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە سىلىگە ئەقىل كۆرسەتكەن ئادەملەرمۇ خىيالىغا نېمە كەلسە شۇنى دەيدىغانلاردىنكەن. بۇگۈنكى كۈندە شەھەردە باخشى نېمە قىلىدۇ، شەھەرلىكنىڭ باخشىسى دېگەن گەپلەر تېخىمۇ يوق. ئۇلار ھازىر ھەر ساھە، ھەر كەسىپلەردە خىزمەت، سودا ـ تىجارەت بىلەن ئالدىراش، ئۇنداق ئەخمەق گەپنى ئاڭلىسىمۇ كۈلۈپ كېتىدۇ.

ئابدۇراخمان، راھىلەلەرنىڭ ئۇچراپ قېلىشى ھەسەن خالۇاپنى خېلى كۈنلەردىن بېرى بىئارام قىلغان باخشى خىيالىدىن ئازاد قىلدى.

51

شۇ تاپتا پەقەت پۇل بولسىلا بولاتتى. پۇل بولمىسا تۆت جان ئادەم قەۋەت ـ قەۋەت بىنالار ئارىسىدا ئۆي ـ ماكانسىز قالاتتى.

ئابدۇراخمان ئىككى ئايدىن بېرى پۇل ئۈچۈن غۇرۇرىنى ساتمىدى، ئاندىن باشقا ھەممىنى قىلدى، ھەممە يەرگە چاپتى. ئەمما ئۆي ئۈچۈن ئالدىن تاپشۇرىدىغان 40 مىڭ سوم پۇلنىڭ ئاران ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى تەقلىيلىدى. ئولتۇراق ئۆي قەرز پۇلى بېجىرىش ئورۇنلىرىمۇ ئۆي سېتىۋالغۇچىنىڭ ئالدىن تاپشۇرغان پۇلنىڭ تالونىنى كۆرگەندىن كېيىن ئاندىن ئۈزۈن مۇددەتلىك قەرز پۇل بېجىرىپ بېرىشنى مۇزاكىرە قىلىدىكەن. ھەي... نېمە دېگەن تەس كۈن بۇ! ئابدۇراخمانىنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدىمۇ ئالۇۋنغا ئايلاندى. چۈنكى ئۇ ئاخىرقى قېتىم غەيرەت قىلىپ ئىزدەپ بارغان كونا شەھەر ئاھالە كومىتېتىدىكى مۇدىر ساۋاقدىشىمۇ ئېشىنچا ئەمگەك كۈچلىرىنى سىرتقا يۆتكەش خىزمىتىنىڭ ئېھتىياجى بىلەن ئىشسىز قىزلارنى يىغىپ شەندوڭغا كېتىپتۇ. ئەمدى كىمنى ئىزدەيدۇ؟ ئىزدەيدىغان ئادەم تۇگىدى... چۈشتىن كېيىن ئۆيگە پۇل تاپشۇرالمىسا، ياخشى ئۆي توغرىسىدىكى چۈشىنى قارا باساتتى. ئۇ چاغدا ئۆزگىلەرگە بويۇن قىسىپ ئىجارە ئولتۇرۇش ياكى ئەتە ـ ئۆگۈن تېخىمۇ زور قەرزگە بوغۇلۇپ، كوچا بويلىرىدىكى قىممەت باھالىق تاۋار ئۆي ئۇقۇشماقتىن باشقا يول قالمايتتى .

ئابدۇراخمان روھى چۈشكەن، ئۇسساپ ھالى قالمىغان ھالدا مەكتەپنىڭ كەينى تەرىپىدىكى ئەگرى ـ بۈگرى كوچىلارنى ئايلىنىپ ئۆتتى. ئالدىغا ئەخلەت، چىقىرىندىلار دۆۋىلىنىپ تۇرغان پاكار قوش قاناتلىق بىر ھويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. بۇ ئابدۇراخمانىنىڭ يېقىندا كۆچۈپ كەلگەن ئۆيى بولۇپ، بىر ئوقۇغۇچىسىنىڭ ياردىمىدە ئىجارە ئولتۇرۇش ئۈچۈن تاپقان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىلگىرى پاناھدىغان مەكتەپ

قورۇسىدىكى كونا ئۆيى ئاللىقاچان چېقىپ تۆزلىنىپ، قۇرۇ-لۇشقا ئۇل بېسىلىپ بولغان ئىدى...

ئابدۇراخمان هويلىغا كىرىش ئۈچۈن دەرۋازىنى ئىتتەر-دى، ئەمما دەرۋازا ئىچىدىن تاقالغان بولۇپ ، بالىلار هويلىدا ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلىشىۋاتقاندەك قىلىۋاتاتتى. نېمە دەپ كۆپ-كۆندۈزدە دەرۋازىنى ئېتىۋالدىكىنە بۇ راهىلە؟ ئۇ دەرۋازىنى قېقىۋاتقاندا كاللىسىغا شۇ سوئال كېلىپ ئۇلگۈردى هەم ئايا-لىنىڭ دەرۋازىنى ئېچىشىنى كۈتتى. ئەمما دەرۋازىنى راهىلە ئەمەس، بالىلار ئاچتى.

— ئاپام بازارغا كەتتى ! — دېدى بالىلار دادىسىنىڭ سو-ئال نەزىرىدىكى كۆزلىرىگە جاۋابەن چۈرقىرىشىپ.

— قايسى بازارغا كەتتى بالام، نېمىشقا كەتتى ؟ — ئاب-دۇراخمان بىرئاز جىددىيلىشىپ قالدى. ئۇلار پۈل ئۈچۈن پالاقلاپ يۈرگەن ئىككى ئايدىن بېرى راهىلە ئۆينىڭ چاي، تۈز، كۆكتات سودىلىقىنى دېمىسە هەپتە - ئون كۈنلەپ تالا - تۈزگە چىقمايدىغان بولۇپ كەتكەن ئىدى. بولۇپمۇ يازلىق تەتىل بولغاندىن بېرى غۇلجىدىكى ئاپىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا بولغان سېغىنىشىنىڭ تەسىرىدىنمىكىن قانداق، باشقىچە جىمغۇرلىشىپ، پارچە - پۇرات ئىشلاردىن قولى بوشىسىلا كىتابتىن باش كۆتۈرمەيدىغان، كەم سۆز بولۇپ قالغان ئىدى.

— بىزگە دېمىدى ، — دېدى بالىلار دادىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، — ساندۇقتىكى نەرسىلىرىنى ئېلىپ سومكىسىغا سالدى، بىزگە دەرۋازىنى ئېچىدىن تاقۇۋلىڭلار، دەپ قويۇپ يىغلىغاندەك جىمجىتلا چىقىپ كەتتى.

— نېمە؟ يىغلىدىمۇ؟!

— ياق، يىغلىمىدى...

— يىغلىغاندەك قىلدىغۇ!

ئابدۇراخمانىڭ بېشى چۇشۇپ كەتتى. كۆڭلىگە يەتمىگەن ئىشلار يەتتى. ئۇ گۈلدەك چىرايلىق بىر قىزنى كۆيدۈم - پىشتىم دەپ غۇلجىنىڭ جەنىنەتتەك باغلىرىدىن ئايرىپ ئەكە-لىپ، ئون يىلغىچىمۇ ئۇنىڭغا تۇزۇكرەك بىر ئۆي جايدۇپ بە-رەلمىگىنىگە ئۆكۈنەتتى.

— مەن ئاپاڭلارنىڭ كەينىدىن بېرىپ باقاي بالام، سىلەر تالاغا چىقىۋالماي يەنە هويلىدا ئويناپ تۇرۇڭلار، — ئابدۇراخ-مان يەنە ۋېلىسىپىتىنى سۆرەپ كەينىگە ياندى. قاياقتا ماڭسام بولاركىن، دەپ يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە تەڭ بويۇندىدى. ئەمما راهىلە خۇددى ئىشىك ئالدىدا كۆرۈشۈشكە كېلىشىۋالغاندەك توپا توزۇتۇپ كېلىۋاتقان بىر كىرا موتسىكلىتىدىن چۈشۈپ كەلدى. ئابدۇراخمان هەم كۆڭلى جايىغا چۈشكەن هەم هەيران-لىقىنى يوشۇرالمىغان بىر هېسسىياتتا ئايالىغا قارىدى.

— سېنى ئەنسىرەتتىمۇ ؟ — دەپ سورىدى راهىلە ئۇ-نىڭ يېنىغا كېلىپ.

— ئەنسىرىمەي تۇرالمايمەن، نەگە باردىڭ راهىلە؟

— هازىر دەيمەن ، — دېدى راهىلە تەبەسسۇم بۇدرە چاچ-لىرىدىكى توپىنى قېقىشتۇرۇپ، — ئاۋۋال ئۆيگە كىرەيلى.

ئەر - ئايال ئىككىيلەن ئۆيگە كىردى. بالىلار چۇرقىرە-شىپ ئۇلارغا ئولاشتى. دېھقانىنىڭكىدەك ئاددىي يېپىلغان ئۆي ئۇلارنىڭ سەرەمجانلاشتۇرۇشىغا ئانچە ماسلاشماي قالغان بولا-سىمۇ، لېكىن تالادىن كۆپ سالقىن، ئارامبەخش ئىدى. بالىلار ئاپىسىنى بۇرۇنقىدەك شاكىلات، پېچىنە ئەكەلدىمىكىن دەپ، پومپىيىپ تۇرغان سومكىغا قاراشتى. راهىلە بولسا سومكىنىڭ سىرتىسىنى ئېچىپ شاكىلات ئەمەس، بىر تۇتام پۇلنى ئېلىپ

بالىلىرىنىڭ دادىسىنىڭ ئالدىغا قويىدى. پۇلنى كۆرگەن ئابدۇراخمانىنىڭ بىردىنلا چۆچۈپ كۆز چاناقلىرى كېڭەيدى. ھەيرانلىقىنى يوشۇرالماي ئۆينىڭ گېپى چىققاندىن بېرى تەڭقىسىلىقتا قىسىلغان، سۇلغان كۆزلىرىنى سوئال نەزىرىدە ئايالىغا تىكتى.

— زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرىمنى ساتتىم ، — دېدى راھىلە ئادەتتىكى بىر ئاھاڭدا ، — بۇ پۇلنى قوشۇپ ئۆيگە تۆلە، ئابدۇراخمان.

— نېمە؟! — ئابدۇراخمان ئىختىيارسىز توۋلاپ كەتتى ، — ئالتۇن زەنجىر ، ھالقا، ئۈزۈكلىرىڭنىمۇ؟!

راھىلە ئۇنسىز بېشىنى لىڭشىتتى، كېيىن پەس ئاۋازدا قوشۇپ قويدى:

— ئاپام بىلەن تۇغقانلارنىڭ تۇغۇتۇمنى مۇبارەكلەپ يىغىتىپ بەرگەن بىلەزۈكنىمۇ سېتىۋەتتىم.

— ھەي... راھىلە ، — دېدى ئابدۇراخمان بېشىنى چايقاپ، — ھەر قانچە يامان كۈنگە قالساقمۇ، مەن ھايات تۇرۇپ بۇنداق قىلماسلىقىڭ كېرەك ئىدى... دېگىنە، نېمىشقا ماڭا بىر ئېغىزمۇ مەسلىھەت سالماي، ئالتۇن جابدۇقلىرىڭنى سېتىۋەتتىڭ؟

— سېنىڭ ئىككى ئايدىن بېرى چېپىپ كەتكىنىڭنى كۆرۈپ چىدىمىدىم، كۆپ ئويلىنىپ ئاخىرى شۇ قارارغا كەلدىم. ئەمما ساڭا بۇ خىيالىمنى ئېيتقان بولسام، سەن قوشۇلمايتتىڭ.

ئابدۇراخمان گويا ئايالىغا يۈز كېلەلمەيدىغان بىر ئىش قىلىپ قويغاندەك، ئۆسۈپ كەتكەن چاچلىرىنى چاڭگاللاپ بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتتى. كېيىن تۇيۇقسىز ئورنىدىن تۇردى:

— يۈرە راھىلە، پۇلنى سومكاڭغا سال.

— نېمە بولدى، نەگە بارىمىز؟

— زەرگەر بازىرىغا.

— نېمىشقا؟

— پۇلنى قايتۇرۇپ، ئالتۇنلىرىڭنى يانداۇرۇپ كېلىمىز.

— ياق، بولمايدۇ!

— بولمايدىغان نېمىسى بار؟ يۈرە!

— بىز ھۆججەتلىشىپ بولدۇق، يەنە كېلىپ ئۇ زەرگەر ماڭا پۇلنى ساناپ بېرىپلا ئالتۇننى تاۋلاپ چوكا ئالتۇنغا ئايلاندۇرىۋەتتى.

ئابدۇراخمان بالىلىرىنىڭ ئانىسىغا قاراپ ئۇزاق تۇرۇپ كەتتى. ئۇ مەكتەپتە ئايلىق ئىش ھەققى چىققىچە ئالدىن قەرزگە كىيىم ئېلىپ كىيىدىغان، پۇل ـ پۇچەك، لاتا ـ پېتىنىڭ جېدىلىنى قىلىپ پات ـ پات ئەرلىرى بىلەن سوقۇشۇپ، قاش ـ قاپىقىنى كۆكەرتىپ خىزمەتكە كېلىدىغان خىنىملارنى كۆندە ئۇچرىتىپ تۇراتتى. ئەمما ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بولسا بىر پىداكار ئايال كۆلۈپ تۇراتتى. قېتىپ تۇرغان ئابدۇراخمان ئايالىنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى يەنە ئاڭلىدى، كېيىن ئىنچىكە بارماقلىرى بىلەن ساقال ـ بۇرۇت باسقان يۈزىنى چىمدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. راست، ئۇنىڭ ئايالى، ياق، مۇھەببەتلىك سۆيگىنى گېپىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى:

— مەندىن بۇنداق تەسىرلىنىپ تۇرۇپ كەتكىنىڭ بىكار جۇمۇ ئابدۇراخمان... ھازىر بۇنداق قەھرىمانلىق قىلغىنىم بىلەن، ئوغلىمىز ئاراپاتنى ئۆيلەيدىغان چاغدا ئالدى بىلەن مېنى جابدۇمىسالىڭ، قۇلىقمىنىڭ تۇگمىسىدىن تارتىپ بارماقلىرىمىنىڭ ئۇچىغىچە ئالتۇن جىرىڭلاتمىسالىڭ بەربىر خوتۇن كىشى

لىكىمنى قىلىمەن، توي كۈنى باتنىۋېلىپ، ئايال قۇدىلارنىڭ ئالدىغا چىققىلى ئۇنىماي، سېنى مېھمانلارنىڭ ئالدىدا سۈغا چىلايمەن، قارا!

— مېنى تولا قورقۇتمىغىنە ، — دېدى ئابدۇراخمان ئاران زۇۋانغا كېلىپ ، — سەن باتناپ ئاراپاتنىڭ قېينىئاپىسىنىڭ ئالدىغا چىققىلى ئۇنىمىساڭ، مەن سېنىڭ ئورنۇڭغا خوتۇن ئىزدەپ نەگە بارايى؟

— خوتۇنلار جىق ، — دېدى راھىلە دادا ئويناۋاتقانىدەك بىر ئاھاڭدا.

— سېنىڭ بىلەن كۆنۈپ قاپتىمەن جېنىم ، — دېدى ئابدۇراخمانمۇ ئۇنىڭغا تىزىنى ئەگكەنچە باغرىنى ئېچىپ.

— لېكىن ئالتۇن بولمىسا بولماس، بېگىم.

— ئالاي جېنىم، ئالاي.

— ئۇنداق بولسا كەم كۆرمەي پۇلنى قوللىرىغا ئالسىلا ـ دە، چىقىپ تىزىملاتسىلا. ئاۋۇال ئۆي بولسۇن، ئاندىن ئالتۇن.

— خۇش خېنىم، دېگەنلىرىدەك بولسۇن.

بالىلار دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئويۇنىغا تېلىقىپ كۈلگىلى تۇردى. راھىلە ھەممە گەپنى كۈلكىگە زورلاپ، پۇلنى ئاخىرى ئابدۇراخمانغا تۇنۇقۇزدى. پۈرسەتنى ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىكنى جېكىلەپ مەكتەپكە يولغا سالدى. ئۆزى بالىلارغا پولۇ ئېتىپ بېرىمەن دەپ سەۋزە ئاقلاپ، كۆك پۇرچاق تېشىشكە باشلىدى.

52

ھېلى ئۇ ئىش، ھېلى بۇ ئىش بىلەن ئاۋغۇست ئوتتۇرىلاپ

قالدى. ئۆي سېتىۋېلىش غېمى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن پاتىپاراقچىلىق، غۇلجىدىكى تۇغقانلارنىڭ يازلىق تەتىلىدىمۇ كەلمىدىگىلار دەپ ئاغرىنىپ قېلىشى... دېگەندەك تۇرمۇشتا بىر ـ بىرىنى بېسىپ كەلگەن قاتمۇ قات جىددىيـ چىلىك يازلىق تەتىلىنى بىر يەرگە ئاپىرىپ قويغان ئىدى. مانا ئەمدى ئابباسخاننىڭ ھاۋانى مەكتەپكە ئەۋەتمەيمەن، رامىزانغا قالماي ئەرگە بېرىۋېتىمەن، دەپ تېخى بويىغا يەتمىگەن قىزغا ئەلچى تاماسىدا يۈرگەنلىك خەۋىرى ئابدۇراخمانغا يېڭى ئاۋارىچىلىق ئېلىپ كەلدى. ئۇ بۇ ئىشلارغا ئارىلاشماي، دادىسىنى ئۆز رايىغا قويۇۋېتەي دېسە، دادىسىنىڭ ھەقىقىي ئادەملىك تەربىيىسى بىلەن چوڭ بولغان بولغاچقا، ئۇنىڭ غۇرۇرى ھەم ئوغۇللۇق بۇرچى يول قويمايتتى. ئۇنداق ئەمەس، مۇنداق، دەپ دادىسىنىڭ خىيالىغا رەددىيە بېرىپ قىزنى شەھەرگە ئەكىرىپلا مەكتەپكە يولغا سېلىۋېتەي دېسە، دادىسى سەھرادا قۇم ـ توپا كېچىپ يۈرگەن بىلەن ئاسان پەيلىدىن يانىدىغان دادىلاردىن ئەمەس ئىدى.

— بۇ دادام ھاۋانى ئوقۇشقا يولغا سالىدىغان چاغدا ئاجايىپ خۇش بولۇپ كەتكەن، كېيىنكى كۈنلەردىمۇ ئۇنى ياخشى ئوقۇپتۇ دەپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ يۈرگەنتى، ئەمدى ئەجەب پىلانى ئۆزگىرىۋالدىغۇ ؟ — دېدى ئىسسىقتا ئۆيقۇسىز ياتقان ئابدۇراخمان. ئېرىنىڭ بىسەرەمجان كۆڭلىنى سەزگەن راھىلە ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تەشۋىشلىنىپ، ئېغىز ئاچىتى:

— دادام ھاۋانىڭ بوي تارتىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئىككىنىڭ تۇرغاندا، ھېلىقى ئىش يۈز بەردى. ئۇ قىزنى قۇددۇمىزىنىڭ ئوغلى بىلەن قېچىپ كەتتى، دەپ گۇمان قىلغان

بولسا كېرەك.

— ئۇ ئىشىنىڭ بۇنچىلا ئويلىنىپ كەتكىدەك نېمىسى بار. بالىلارنىڭ ئۇنداق يولغا ماڭىدىغان چاغلىرى ئەمەسقۇ، بۇ!

— شۇنى دېگىنە، قۇدىمىزنىڭ ئوغلىنى سەنمۇ كۆردۈڭ، ئۆزى بوي تارتىپ كەتكەن بىلەن كۆزلىرىدىن گۆدەكلىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرمامدۇ!

— شۇ گەپ ، سۆزلىرىمۇ شۇنداق ساددا.

— راھىلە، سەن ھاۋا بىلەنمۇ سۆزلىشىپ باقتىڭ، قۇدىمىزنىڭ ئوغلىنىمۇ كۆردۈڭ، يۈز بېرىۋاتقان ئىشلاردىنمۇ خەۋەر تاپتىڭ، مۇشۇ ئىشلارغا قاراپ بىرەر ئىشنى ھېس قىلىدىكەن ؟ — دەپ سوردى ئابدۇراخمان قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن ئۆينىڭ قارىيىپ تۇرغان دېرىزىسىگە قاراپ .

— ئىككى بالىنىڭ ئارىسىدىكى ئىشلارنى دەمسەن؟

— ياق، ئۇلاردىكى پىسخىك ئالامەتلەردىن...

— ھە... ، — دېدى راھىلە ئېرىنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەنگەندەك بولۇپ، — مېنىڭچە ئۇلار بېيجىڭدەك زامانىۋى شەھەر تۇرمۇشى بىلەن تەكلىماكان گىرۋىكىدىكى ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان كونىچە تۇرمۇش ئوتتۇرىسىدا؛ ئۆزلىرى ئۇچ-تۆت يىلدىن بېرى ئۆگىنىۋاتقان زامانىۋى ئىلىم - پەن بىلىملىرى بىلەن يۇرتىدىكى، ئائىلىسىدىكى خۇراپاتلىق، كونىچە قاراشلا ئوتتۇرىسىدا تېڭىرقىغان. ئائىلىدە، مەھەللىدە چوڭلار بىلەن پاراڭلاشقاندا ئۇلارنىڭ كۆلكىسىگە، مەسخىرىسىگە قالغان. شۇنىڭ بىلەن ئاشۇنداق پىسخىك توسالغۇغا ئۇچراپ چوڭلاردىن قاچىدىغان، كۆڭلى يالغۇزلۇقنى ئىستەيدىغان، دىل - دەرەخلەر بىلەن، قوي، ئۆچكە دېگەندەك جانلىقلار بىلەن مۇڭدىشىدىغان بولۇپ

قالغان. ئىككىسىنىڭ قۇملۇقتا ئېزىپ قالغىنى بولسا، مېڭىشچە بۇ بىر ھادىسە... شۇڭا ئۇلار پىسخىك جەھەتتىن يېتىلىپ بولغىچە بۇنداق تەڭپۇڭسىزلىقنىڭ كۆرۈلۈشى تەبىئىي ئەھۋال.

— سەن مېنىڭ بۇ جەھەتتىكى كۆز قارىشىمنى تولۇقلىدىڭ ، — دېدى ئابدۇراخمان بىردىنلا جانلىنىپ، — مەن تېخى ھەسىنىكامنىڭ يۈسۈپ توغرىسىدا دەپ بەرگەنلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇ ئىش ياشلارنىڭ بالاغەتكە يېتىشتىن ئاۋۋال كېلىپ چىققان ۋاقىتلىق روھىي تەڭپۇڭسىزلىق، دەپ قاراپتىمەن.

— بالاغەتكە يېتىشتىن ئاۋۋال قانداق بولىدۇ ؟ — دەپ سورىدى راھىلە ھەيران بولۇپ.

— كۆڭلى نازۇك، خىيالچان بولۇپ قالىدۇ، ئارتۇق گەپ خالىمايدۇ، مىجەزى چۈس، تېرىككەك بولۇپ قالىدۇ...

— كىتاب ئوقۇۋېرىپ پىسخولوگ بولۇپ قاپسەنمۇ، نېمە؟

— بۇ دېگەن ئەمەلىيەت.

— كىمنىڭ ئەمەلىيىتى، ئۆزۈڭنىڭمۇ ؟ — راھىلەنىڭ ئاۋازىدىن ئېرىگە بىردىنلا قىزىقسىنىپ قالغانلىقى بىلىنىپ قالدى. ئابدۇراخمان كۈلۈپ قويدى.

— بېچارە ، — دېدى راھىلەمۇ كۈلۈپ ، — ئۇ چاغدا تازا قىينىلىپتىكەنسە، ھەا!

— شۇنداق ، — دېدى ئابدۇراخمان ، — تاكى تۇيىمىز بولۇپ، سېنى ئالغىچە...

— قېلىن بولمىغىنە، ئا بالىلار ئويغىنىپ كېتىدۇ ...

— راھىلە ئېرىنى ئىتتەردى.

دېرىزىدىن بىر خىل راھەتبەخش غۇر - غۇر شامال ئوخچۇپ كىردى. بۇ، ۋاقىت كەچ بولغانسېرى ھاۋانىڭ سالقىنلا-

غانلىقىنىڭ راھىتى ئىدى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن ئەتە ئارا-ئاۋاتقا چىقىدىغان ھەم بىر ئامال قىلىپ دادىسىنىڭ ئىدىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، ھاۋانى ئوقۇشقا يولغا سالىدىغان بولۇشتى. ئۇلار شۇنداق مۇڭدىشىپ يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشتى.

يەنە بىر كۈننىڭ غېمى باشلاندى. ئابدۇراخمانلار شۇنچە ئالدىرىشىپ ئارائاۋاتقا ـــ چوڭ ئۆيگە چىققاندا، كۈن چۈش بولۇپ قالغان ئىدى. بۈگۈن بۇ ھويلىدا شەھەردىن بالىلار چىققانغا تۇشلۇق قىزغىنلىق يوق، پېشانىسىنى تۇرۇم ـ تۇرۇم قورۇقلار بىر ئالغان ئابباسخان ئايۇاننىڭ تۇڭۇرۇكىگە يۆلەنگىنىچە قېقىلىپ يۆتىلىپ تاماكا چېكىپ، ئۇستىرا تەگمىگىلى ئۆزۈن بولغان ساقىلىغا تۈكۈرۈپ ئولتۇراتتى. قىزىنى چىڭ تۇتمىغىنى ئۈچۈن، قېرىغاندا ئېرىدىن تايىاق يېگەن ئاغىچىخان ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغان بولۇپ، ئۆي ئىچىدىن بوران ئۈچۈپ تۇراتتى. ھاپىز، ھاۋا، نۇرىۋۇلەر بولسا كۆرۈنمەيتتى.

ياش ئەر ـ خوتۇنلار بىر دەم نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي تۇرغاندىن كېيىن راھىلە بالىلار بىلەن بېشىنى كۆتۈرمەي ياتقان ئاغىچىخانىنىڭ يېنىغا كىرىپ، شەھەردىن ئېلىپ چىققان تاتلىق ـ تۇرۇملىرىنى ئۇنىڭغا سۇندى. كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان چىرايلىق گەپلەرنى قىلىپ تەسەللى ئېيتتى. ئابدۇراخمان دادىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، دادىسىنىڭ قەلب يارىسىغا ئورتاقلاشماقچى بولغاندەك خىيالغا چۆكتى. ئېغىر ئولتۇرغان ئابباسخان خېلى بىر چاغ بولغاندا تۇيۇقسىز زۇۋانغا كېلىپ، سوغۇقلا بىر ئاۋازدا سورىدى:

ـــ چىقىپ قاپسىلەر؟

ئابدۇراخمان بۇ سوئالدىن بىر ئاز مەڭدەپ قالدى ھەم تەلمىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان: «بالا بولغان ئادەم ئاتا ـ ئانىنىڭ يېنىغا كەلمىسە، چىقمىسا بولامتى؟» دېگەن جاۋابنى تۇكۈرۈكى بىلەن قېرىشۇپ يۇتۇۋېتىپ، تۆۋەن، سىلىق بىر ئاۋازدا:

ـــ ئانام بىلەن سىزنى قانداقراق تۇردىكىن، دەپ چىقتۇق دادا ، ـــ دېدى .

ـــ بىزگە ھېچنېمە بولمىدى، ئاۋۇالقىدەك تۇردۇق.

ئابدۇراخمان دادىسىنىڭ سوغۇقلا ئېيتىلغان جاۋابىدىن بېشىغا سوغۇق سۇ تۆكۈلگەندەك ئەندىكىپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ يەنە كوچىلاپ سورىدى:

ـــ ئۇكىلىرىم كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ـــ ھاپىز خوتۇنۇمنى ئانىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ كېلەي، دەپ نۇرىۋۇنى كەينىگە سېلىپ قۇمئاۋاتقا ماڭدى بولغاي... ھاۋا ئۆيدىن تالاغا چىقماي ئىچكىرى ئۆيدە باتناپ ئولتۇرىدۇ.

ـــ ئۇنىڭ مەكتەپكە يولغا چىقىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدىغۇ، دەيمەن؟

ـــ كىمنىڭ ھە... ھاۋانىڭمۇ؟ ئەمدى ئۇ گەپنى ئۇنتۇپ قېلىڭلار، ئېغىزغا ئالماڭلار بالام! ـــ ئابباسخان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. تاماكىسىنىڭ قالدۇقىنى يەرگە تاشلاپ دەسسەپ ئۆچۈردى ، ـــ ئۇنى ئەرگە بەرگىلى تەييار بولدۇق!

ـــ نېمە ؟ ـــ ئابدۇراخمانمۇ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ـــ ئۇنىڭ تېخى ئوقۇشى پۈتمىگەن ھەم كىچىك تۇرسا!

ـــ كىچىك دېگەن گەپنى قىلماڭلار، چوڭ بولغان بولسا بېشىمغا يەنە نېمە گەپ تېپىپ بېرەتتىكىن ئۇ ئادەم بولغىنىنى تۇيمىغان؟!

— سىز ھەقچان ھېلىقى ئېزىپ قېلىش ۋەقەسىنى كە-
چۈرەلمەيۋاتىسىز، دادا. بۇ ئۇ ئىككىسىنىڭ قەستەن قىلغان
ئىشى بولۇشى ناتايىن. ئۇنىڭسىزمۇ بىزنىڭ بۇ قۇملۇقتا تار-
قالغان رىۋايەتلەردىن قارىغاندا، بۇ يۇرتتا نى — نى ئىشلار يۈز
بەرگەن. شۇڭا بىز ئۇ ئىشنى بىر ھادىسە، بىزگە كەلگەن كې-
لىشمەسلىك دەپ، بولدى قىلايلى.

— ئەمدى بولدى قىلغىلى بولمايدۇ، — دېدى ئابباسخان
قايتا تاماكا ئوراپ، — بىز كىشىنىڭ داستىخىنىنمۇ ئېلىپ
بولدۇق. ئاللاھ خالىسا، توي خېتى ئېلىش ئىشىمىز پۈتلىكا-
شاڭغا ئۈچرىمىسىلا، ئالدى — كەينىمىزگە قارىماي توينى قە-
لىۋېتىمىز.

ئابدۇراخمان دادىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ كېكەچلەپ چەك-
چىيىپ قالدى. دەماللىققا ئاغزى گەپكە كەلمەي، گاچىدەك ئې-
كىشىپ قالدى.

— ئۇنچە بوغۇلۇپ كەتمەڭلار، بالام، — دېدى ئابباسخان
كۆكىرىپ كەتكەن ئوغلىنىڭ چىرايىغا قاراپ، — قىز بالا دې-
گەن بەربىر تالانىڭ ئادىمى. ئۇنى ھازىر بولسىمۇ، كېيىن
بولسىمۇ، ئوقۇپ كېلىپ كادىر بولسىمۇ، مەكتەپ قارىسى
كۆرمەي بىزگە ئوخشاش دېھقان بولسىمۇ بەربىر ئەرگە بېرە-
دىغان گەپ... ھازىر ئويلىسام، شۇ يىلى بۇ بالا ئوتتۇرا مەك-
تەپنى تۈگىتىپ يۇقىرى نومۇر بىلەن ئېچكىرىدە ئوقۇشقا
تاللانغاندا، قىزىم ئېچكىرىگە بېرىپ ئەرشىلاغا چىقىدىغان
ئوخشايدۇ، دەپ ئۇ ئىشنىڭ ئالدى — كەينىنى، پايدا — زىيىنى
نى چۈشەنمەي، ۋاي بارسۇن، دەپ يولغا سېلىپ قويۇپتىكەن-
مەن. ئەمدى بىلسەم ئۇمۇ بەربىر ئىت يىلدىن ئىنەك يىلە-
غىچە ئوقۇيدىغان گەپكەنغۇ! تېخى خىزمەتكە چىقىش ئۇچۇن

ئالىي مەكتەپ دېگەن يەرلەرگە ئۆتسە، قايتقاندىن كېيىن ئىش-
قا ئورۇنلىشىش ئۈچۇن يولىنى ماڭىدىغان گەپكەن. ئۇنىڭ ئا-
كىسىغا دەپ بېرىشچە، ئالىي مەكتەپ دېگەن يەرگە ئىمتىھان
بېرىش ئۈچۇنمۇ يەنە ئاتىنىڭ بالىسىدەك پۈتۈن بىر يىل بار
ئىمىش... ھاي... ھاي... نېمە ئانداق ئۇزاق گەپلەر بۇ! سىلىمۇ
كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىلەر بالام، سىڭلىڭلار شۇ يەرگە كەتكەن
ئىككى يىلدىن بېرى جىق ئۆزگىرىپ كەتتى. ئوچۇقىنى دې-
سەم، ھە دېسىلا بېشىغا ياغلىق ئارتىشنى ئۇنتۇپ، چاچلىرىنى
تورۇلغۇنىڭ پىيىدەك چۈۋۈپ يۇرۇيدۇ. ئۇزۇن كۆڭلەك كەي-
مەي، ئوغۇل بالىدەك ئىشتان كىيىۋالىدۇ. تاماق ۋاقتىدا
داستىخاندا پۈتلىرىنى يېغىپ چىرايلىق يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ
تاماق يەيدىغان ئادىتىنى ئۇنتۇپ، ئۇدۇل كەلگەن يەردە ئۆرە
تۇرۇۋېلىپ كالاپلىتىپ قورسىقىنى تويغۇزىدىغان بولۇپ قا-
تۇ. ئىشىك ئالدىغا مېھمان كەلسە ئۆيگە تەكلىپ قىلىشنى،
سەپەردىن كەلگەن ئادەمنى ھارماڭ، دەپ ھاردۇق سوراشنى
بىلمەيدۇ. چوڭلارنىڭ ئالدىدا ئۇيۇلۇشنى، پۈتىنى يېغىپ ئول-
تۇرۇشنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. شۇڭا، ئۇنى كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا
راۋرۇس قېلىپقا سولاپ، ئەرگە بەرگىنىم تۈزۈككەن.

— بۇ ئىشقا ئەجەب چاققان تۈتۈش قىلىپ قاپسىزا؟

— ئا شۇم يولدىن چىقتى بالام، شۇڭا بولغان ئىش خەق-
نىڭ تىلىغا چىقىپ چۆرۈمە چۆچەك بولغىچە ئەرگە بېرىپ
قۇتۇلاي دېدىم... يېپىقلىق تۇۋاق يېپىق پەددە قالسۇن!

— كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە داستىخان قوبۇل قىپسىلەر،
خەق بالىنىڭ ئوقۇۋاتقىنىنى بىلمەمدىكىنا؟

— ئورۇق — تۇغقانلار ماڭدى، قىزنى ئۇنىڭ — بۇنىڭغا
سايە قىلدى، — دېدى ئابباسخان ئاۋازىمنى كىشى ئاڭلىمە-

سۇن دېگەندەك ئالىقىنى بىلەن ئاغزىنى توسۇپ ، ــ شۇنىڭ بىلەن ئوبدان يەردىن ئەلچى كەلدى.

ئابدۇراخمان گويا تۇنجۇقۇپ قېلىۋاتقاندەك، تىنالماي قالدى. كېيىن يىغلىغاندەك بىر ئاۋازدا سورىدى:

ــ كۆيئوغۇل كىمكەن؟

ــ يېزىدىكى شۇجىنىڭ ماشىنىسىنى ھەيدەيدىغان شوپۇركەن، ئۆتكەندە ئىككى بالا بىلەن خوتۇنىنىڭ خېتىنى بېرىپتىكەن... ھازىر كۆيئوغۇل بالا ھاۋانىڭ يېشىنى چوڭايتىپ، بىر كۈن بولسىمۇ بالدۇرراق توي خېتى ئېلىش ئۈچۈن چېپىپ يۈرۈيدۇ. شۇجىمۇ توي خېتىنى ماڭا قويۇپ، تويغا تەييارلىق قىلىۋېرە، دەپتۇ.

ئابدۇراخمان دادىسىنىڭ كۆزىچە تەئەججۇپ، ئاچچىق سىرتمىقىدا قاتتىق بوغۇلدى.بۇ ئىشقا يا ئاق، يا كۆك بىر نېمە دېيەلمەي، ئىچ ــ ئىچىدىن ئازابلاندى. ئۇ كۆز چاناقلىرى ياشلانغان ھالدا پۈۋدىگەن ئۆپكىدەك بىر ھازا ئېسىلىپ تۇرغاندىن كېيىن ئۇقتەك ئېتىلغانچە يۈگۈرۈپ ھويلىدىن چىقىپ كەتتى. ئوغلىنىڭ بۇ قىلىقىغا قاراپ ھاڭ ــ تاڭ قالغان ئابباسخان دوڭغاقلىغىنىچە ئۇنىڭ كەينىدىن چاپتى:

ــ ھاي... ھاي ئابدۇراخمان، نەگە باراي دەيسەن؟ تەييار بولغان ئېشىمغا توپا چاچما، جۇما!

لېكىن ئابدۇراخمانىنىڭ قۇلىقىغا گەپ كىرىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

53

ھەسەن خالۋاپ كۆز ئالدىدىكى ھاياتقا ھەمىشە سىرلىق، كونىلىق نۇقتىسىدىن نەزەر سالىدىغان، تەقدىرچىلىك ئىدى.

يىسى كۆچلۈك، شۇكۇر ــ قانائەتچان ئادەم. ئۇ ئەمدى يۇسۇپنىڭ خوڭي ــ پەيلىدىكى بىنورمال بىلىنگەن ئەھۋاللارنى تەقدىرنىڭ ئىرادىسى، پېشانىسىدە نېمە بولسا شۇ... دەپ ئانچە ئاھ ــ ۋاھ دەپ كەتمىدى. مانا، بالىنىڭ تەتىلى توشاي دەپ قالدى. ئەتە ماڭمەن، ئۆگۈن ماڭمەن دەپ يۈرگىنىگە قاراپ ئۇنى يولغا سېلىشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشتى. ئەمما بالىدا ھېچبىر سەپەر جىددىيچىلىكى يوق، چوڭلار كېيىم تىككۈزۈپ بېرەي دېسە، ئۇنىڭغا باش چايقاپ مەكتەپتە فورما كىيىمەن، دەپ ئۇنمايتتى. نان يېقىپ بېرەي دېسە، مەكتەپ ئۈچ ۋاق تاماق بېرىدىغۇ، دەپ رەت قىلاتتى. ئۇ شۇنداق دەپ يۈرۈپ يىگىرمە نەچچە سوملۇق بىر تەنھەرىكەت ئايىغى، يولدا يەيدىغانغا ئازراق ناندىن باشقىغا ئۇنمىدى... شۇنداق قىلىپ ئەتە شەھەرگە كىرىمىز دەپ تۇرغاندا، توساتتىن ئۇلارنىڭ ئىشىكىدە غوجىخان پەيدا بولدى:

ــ ئاشۇ بالىنى يەنە بېيجىڭغا ئەۋەتمەن دېگىچە، ئالتە قوينى ئالدىغا سېلىپ جاڭگالغا ئەۋەتسەك بولمامدۇ، ھەسىنا-خۇن؟!

ھەسەن خالۋاپ ئۆزىگە گەپ قىلىۋاتقان بىرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كەينىگە بۇرۇلدى ھەم سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ تۇرغان بىر جۈپ قۇۋۇ كۆزنى كۆردى. ئۇ ئادەت بويىچە ئىتتىك قەدەملەر بىلەن غوجىخانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈپ، قولىنى ساقلىغا سىيپىدى ۋە ئاندىن:

ــ قانداق دەيلىكىن سېكرېتار ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ غايىپقا كېتىپ، مېڭىسىدىن ئازغان بالىنى يەنە ئوقۇتىمەن دەپ يولغا سېلىپ قويسىلا، ئەتە ــ ئۆگۈن يۈرتىمىزنىڭ

شەنىگە چىچىپ قويۇپ، بىزگە گەپ تېپىپ بېرەرمىكىن؟!

— دەسلەپتە بىزمۇ شۇنداق ئويلىغان، لېكىن ئۇقساق بالا ساقكەن.

— مېنى بىلمەيدۇ دېمىسىلە، مېنىڭ ما ئۇزۇن قۇلىقىم هەممىنى ئاڭلاپ بولدى، جۇمۇسىلا!

— ئاڭلىسىلىمۇ سىلە قورققاندەك ئىش يوق سېكرېتار.

— تەكشۈرتۈپ باقتىلىمۇ؟

— ياق.

— سارايلار دوختۇرخانىسىغا ئەكىرىپ تەكشۈرتۈپ باقسىلا... مەن كۆتۈرە داۋالاش پۇلىدىن ئاتچوت قىلىدىغانغا خەت قىلىپ بېرەي.

— بالىنىڭ نوپۇسى ئوقۇيدىغان جايىدا تۇرسا...

— ئۇنى ئۆزىمىز ئەپلەيمىز، كەنتىمىزدە يۈسۈپ ئىسىملىكلەر جىققۇ!

— ئاۋارە بولمىساق بولامدىكىن، هازىر دوختۇرخانىلار ساق ئادەمنىمۇ كېسەل چىقىرىپ، ئەتە ئۆلىسىز، ئۆگۈن ئۆلىسىز دەپ قورقۇتۇپ ياتاقتا ئېلىۋالىدىكەن، دەپ ئاڭلىدىم.

— دوختۇرلار بىر ئىشنى بىلمىسە ئۇنداق قىلامدۇ ، — دېدى غوجىخان بىر خىل تەھىدىت ئاھاڭىدا ، — مەن هازىر سېكرېتارلىق سالاهىيىتىم بىلەن سىلىگە دەيدىغان گەپنى دەپ قويدۇم، مېنىڭ گېپىمگە قۇلاق سالماي، بالىنى ئەۋەتىۋېتىپ ئەتە ـ ئۆگۈن ماڭا گەپ تېپىپ بەرسىلە، سىلە بىلەن ئوبدان هېساب ـ كىتاب قىلىشىپ قالىمىز، جۇما!

يۈزىدىن يۈزىگە ئېيتىلغان يامان گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆڭلى بىر قىسما بولغان هەسەن خالۋاپىنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ، پۈتلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ، پۈتۈن غەيرىتىنى ئاغزىغا يىغىپ، قېنى نېمە دەرسەنكىن، دېگەندەك ئىستېهزالىق نەزەردە سوغۇق كۈلۈپ تۇرغان ئادەمدىن سورىدى:

— بالىغا ئوقۇش كەلگەن ئىككى ـ ئۈچ يىلىنىڭياقى بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇشۇ گەپ تولاراق بولۇنۇپ قالدى، قېنى دېسىلە، مۇشۇ مۇشتەكتەك بالا قانداق گەپ تېپىپ بېرەر سېكرېتار، سىلىگە؟

— قېنى ئۆزلىرىدىن سوراپ باقسىلا، هېلىقى يىلى ئاقسۇغا كېۋەز تەرگىلى بارغاندا، ئىنىلىرى بىلەن قېچىپ مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئەرز قىلغىلى مېڭىپتىكەنلا، شۇ چاغدا سىلى ماڭا زادى نېمە گەپ تېپىپ بەرمەكچى بولغان؟!

— ئۇ... ئۇ چاغدا... — هەسەن خالۋاپ دۇدۇقلاپ قالدى. كۆز ئالدىدىكى مۇنۇ ئوت قۇيرۇقى ئوننەچچە ياش ۋاقتىدا بېشىغا ماش رەڭ شەپكە كىيىپ، بىلىكىگە قىزىل لاتا باغلاپ، ئۇنىڭ دادىسىنى تارتىپ چىقىپ تاكى ئۆلگىچە ئازاب سالغاندىن تارتىپ، نەچچە يىلدىن بېرى هەر يىلى ئەمگەك كۈچلىرىنى سىرتقا چىقىرىپ، خوجايىنلار بىلەن يەڭ ئىچىدە سودا قىلىپ ئۆزلىرىنى قاقتى ـ سوقتى قىلغانلىقى؛ يۇقىرىدىن ئەۋەتكەن قۇتقۇزۇش بۇيۇملىرىنى ئىس ـ بىسىنى چىقارماي يەغىشتۇرىۋەتكەنلىكى، پۇلدار شىركەتلەر قۇمئاۋاتلىقلارنىڭ چىداملىق ئولتۇراق ئۆيى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن هەقسىز يارەم قىلغان سېمونتنى سۇ قۇرۇلۇش خوجايىنلىرىغا ئېلىشچە سېتىپ خەجلىۋالغانلىقى، ئەرلەرنى هاشارغا ئەۋەتىۋېتىپ ئايالارنى مارىلاپ، نەچچە ئائىلىنى بۇزغانلىقىدەك بۇ قىلمىشلىرى ساڭا هۆكۈمران بولۇپ كۆزۈڭگە قادىلىپ قاراپ تۇرغان بىر ئادەمگە قانداقمۇ ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل يۈزىگە سالغىلى

بولسۇن... خۇدۇكى بار موللام چاي ئىچمىسمۇ تەرلەيدۇ، دەپ مانا ئەمدى قىلىۋاتقان گېپىنى قارىمامدىغان...

— مانا ئەمەسما ، — دېدى غوجىخان توپا - تۇمان دەستىدىن ئەسلى رەڭگىنى تونۇغىلى بولماس بولۇپ كەتكەن شلەپىسىنىڭ چېكىسىگە قىستۇرۇپ قويغان تەييار تاماكىغا ئوت يېقىپ، — ئالا ئىنەكىنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق، دەپ ھەممە ئىش كۆڭۈللىرىگە ئايان. مەن سىلىگە دەپ قويماي: ئا بالىغا ھېزى بولالا، جۇما! — غوجىخان ھە دەپ قىزىشىپ سۆزلەۋاتقاندا، سۆڭگىچىگە ئېسىۋالغان يانفونى سايراپ غەزەلگە چۈشتى:

ئېگىز ئايۇان - پەس ئايۇان،
مەن ياتمايمەن ئۆزۈڭ يات...

ئۇ دەرھال يانفونىنى ئېلىپ قۇلىقىغا ياقتى ۋە ئاغزى كالچايغانچە ھەجىيىپ «خوش... خوش...» دېگىنىچە ھەسەن خالۋاپ بىلەن كارىمۇ بولماي، ئۇدۇل كەنت ئىشخانىسى تەرەپكە ئالدىراپ كېتىپ قالدى.

«نېمە كۆزىمىزگە كىرىشۋالىدىغاندۇ ، — دەپ ئويلىدى ھەسەن خالۋاپ يىراقلاپ كەتكەن ئوت قۇيرۇقىنىڭ كەينىدىن قاراپ، — نەۋاقلار بولدى، ئۇچرىغان - تۇرغانلا يەردە شۇ گەپ...»

— كىمۇ ئۇ، بىر مۇنچە گەپ قىلىپ قوقاق سالغان ؟ — ھەمىدىخان ھاسىسىنى توكۇلداتقىنىچە ھويلىدىن چىقىپ كەلدى. ئۇلۇشكۇن خوتەندىكى سىكلىسىنىڭ يېنىدىن قايتىپ كەلگەن موماي ئىككى كۈندىن بېرى مۇشۇ ئۆيدە تۇرۇۋاتقان ئىدى.

— غوجىخانىنىڭ ئىشىك ئالدىدىن ئۆتۈشىكەن، ئانا ، —

دېدى ھەسەن خالۋاپ ئانىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ ، — مەندىن گەپ سوراۋاتىدۇ.

— ئادەم قورقۇتىدىغان بىر گەپلەرنى قىلىۋاتقاندەك قىلىدىغۇ ئۇ؟

— غوجىخانىنىڭ خۇيى ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ كەينىگە قاراپ قويۇپ، — ئۆزىنىڭ سايىسىدىن ئۆزى قورقۇپ، تايىنى يوق گەپلەرنى قىلىپ...

— تەگىشىپ قالمىغانسىلەر؟

— ياق، ئانا.

— كونا ئاداۋەتنى يۇيۇۋېتىڭلار بالام، مەن دۇئا قىلاي ،

— دېدى موماي رومىلىنى تۇزەپ، — ئاراڭلاردا يەنە بىرەر ئىش بولۇپ قالامدىكىن دەپ، ئەس - يادىم سىلەردە.

— ئاداۋەتلەشمەيمىز ئانا، مەن كونا ئىشلارنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋەتكەنمەن.

— مانا بۇ لىللا مۇسۇلمانىنىڭ ئىشى... — ھەمىدىخان ئوغلىدىن رازى بولغاندەك ئاجىز كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويدى ھەم ئۆزىنىڭ ھويلىسى تەرەپكە ماڭغاچ دېدى، — شەرۋانخان تۇنۇگۈن يۇسۇپكە يوللۇق بىر نەرسە تەييارلايمەن دەۋاتقان، ئەمما ھازىرغىچە ئۆزىمۇ يوق، خەۋىرىمۇ يوق. چىقىپ باقاي نېمە ئىش قىلىپ ئولتۇرىدىكىن.

— ئەمىسە ھايال بولماي چىقارسىز، ھازىر ئوغلاق سويۇشقا تەمشىلىپ تۇرغان ئىدىم.

— ماقۇل بالام.

ئالدىراشچىلىق ئىچىدە يەنە كەچ بولدى. يۇسۇپنى ئۇزىتىپ قويۇشقا كەلگەن ئۇرۇق - تۇغقانلار، مەھەللىدىكىلەر ئىلگىرىكىدەك ئايىغى ئۆزۈلمەي كېلىپ - كېتىپ تۇردى.

يوللۇق تۆتقۇچىلارنىڭ تاپقىنى ئون ـ يىگىرمە سوم پۇل، تاـ
پالمىغىنى تۆخۈم، پىشۇرغان ياڭاق، بادام، گۈلە ـ قاق بىلەن
خالتا قىلغان ئىدى. روزىگۈل بىر كانۇاي كۆڭلەك تىككەن،
شەرۋانەم مەشۇت يىپ بىلەن دوپپا ئىشلىگەن بولۇپ، بۇ كـ
يىملەر يۈسۈپكە بەك ياراشتى. ئۇرۇق ـ تۇغقانلار شۇنداق خۇـ
شاللىق ئىچىدە پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرغاندا، نۇربۇۋى بوخـ
چىسىنى قولتۇقىغا قىسىپ ئۇن سېلىپ يىغلىغانچە ھويلىغا
كىرىپ كەلدى. ھەممەيلەن كۆردىكى، ئۇ بىچارە يەنە ئېرىدىن
تاياق يەپ يامانلاپ كەلگەن ئىدى.

* * *

ئەتىسى ھەسەن خالۋاپ ناھايىتى سەھەر ئورنىدىن تۇردى.
قاغىلار قاقىلداپ، ئىتلار قاۋىماستا مەھەللىدىن چىقىۋېلىش
ئۈچۈن يۈسۈپنى ئېلىپ ئىشىكتىن چىقتى. ھەممىدخان نەۋـ
رىسىنىڭ پېشانىسىگە يېنىش ـ يېنىشلاپ سۆيگىنىچە ئۇلارغا
ئاق يول تىلەپ دۇئا قىلغانچە قالدى... كىچىكلىكىدىن تارتىپ
تۇرمۇش قىسمەتلىرى ئىچىدە بوغۇلۇپ چوڭ بولغان بۇ ئادەم
گەرچە غوجىخانىنىڭ تەھدىتلىرىدىن قورقۇپ كەتمىگەن بولـ
سىمۇ، سەپەر ئالدىدا بىرەر پىشكەللىكىنىڭ يۈز بېرىشىنى،
ئۇنداق ـ مۇنداق سەۋەب بىلەن يولدا پۈتلىكاشىڭغا ئۇچراپ
قېلىشىنى، شۇنىڭ بىلەن تەشكىللىك يولغا چىقىشتىن
كېچىكتۇرۇپ قويۇشنى خالىمايتتى. ئۇلار چۈشكە يېقىن شەـ
ھەرگە ـــ پويىز ژوگزالغا يېتىپ كەلدى. يۈسۈپنىڭ ئېيتـ
قىچە، ئۇلارنى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى بىر يەرگە يىغىپ بىر تۇـ
تاش ئېلىپ ماڭىدىكەن. بۇ گەپلەر ئاتىنىڭ كۆڭلىنى خېلى

خاتىرجەم قىلىپ قويغان ئىدى.

ژوگزالغا ئادەم يىغىلىپ كەتكەن بولۇپ، يۈسۈپكە ئوخـ
شاش ھېلىقى يارىشىملىق فورمىسىنى كىيىۋالغان ساۋاقداشـ
لىرى مۇئەللىمى بىلەن بىر چەتكە يىغىلىپ ئۇنى ساقلاپ تۇـ
رۇشقان ئىدى. ساۋاقداشلىرىنى كۆرۈپ جېنى ياشىرىپ كەتكەن
بالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك بىر ئېغىزدىن گەپ قـ
لىپ،ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ چىقتى. ئاخىرىدا دادىسىدىن مىنـ
نەتدار بولغاندەك ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. شۇ ئارىلىقتا
چىرايىدىن جىددىيچىلىك چىقىپ تۇرغان ئوقۇتقۇچى يۈسۈپـ
نىڭ يېنىغا كېلىپ سورىدى:

ـــ يۈسۈپ، ھەي يۈسۈپ، ماڭا قارىغىنا... سەن بىلەن بىر
يېزىدىن كېلىدىغان ھېلىقى ھاۋا دېگەن ساۋاقدىشىڭ قېنى؟

ـــ خەۋىرىم بوق ، ـــ دېدى يۈسۈپ ئۇنىڭ يوقلىقىنى
ئەمدى بىلگەندەك ساۋاقداشلىرى ئارىسىغا كۆز يۈگۈرتۈپ چە
قىپ، ـــ ياكى دادام بىلەمدىكىن؟

ـــ دادىڭمۇ ؟ ـــ دېدى مۇئەللىم سائىتىگە يەنە بىر قارـ
ۋېتىپ.

ـــ ھەئە، ئۇلار بىزگە تۇغقان...

ھەسەن خالۋاپ ھېلىقى ئىشتىن كېيىن قۇدىسىنىڭ ئېـ
غىر خاپىلىق تارتىپ يۈرگىنىنى ئاڭلىغان ھەم نازىلخان بىلەن
ئۇلارنىڭكىگە كۆڭۈل سوراپ بارغاندا، ئابباسخانىنىڭ سوغۇقلا
ئالدىغا چىققانلىقىدىن دىلى ئازار يەپ قالغان ئىدى. كېيىن
ئۇلارنىڭ قىزىنى ئوقۇشقا ئەۋەتمەيدىغان، تويىنى قىلىۋېتىدـ
غان بولغانلىقىنى ئاڭلىدى. قارىغاندا، بۇ گەپ راستقا ئايلانغان
چېغى! ھەسەن خالۋاپ گەرچە ئۇ ئىشلارنى ھەم قۇدىسىنىڭ
قىزىنىڭ مەكتەپكە مېڭىشقا كەلمەي قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى

شۇنچىلىكلا بىلسىمۇ، ئوقۇتقۇچىغا بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمىدى. چۈنكى مىش ـ مىش گەپ دېگەن ھامان مىش ـ مىش گەپ. بۇنداق گەپنى بىرەر ئىشنىڭ سەۋەبى قىلىپ ھەرقانداق ئادەم ـ گە تىنغىلى بولمايدۇ ـ دە!

ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار كېلىپ بولالمىغان ئوقۇغۇ ـ چىلارنى ساقلاپ كۈن پېشىندىن ئۆتتى. بۇ چاغدا ھاۋادىن باش ـ قا بارلىق ئوقۇغۇچىلار يىغىلىپ بولدى. مۇئەللىم ئەمدى رەسمىي جىددىيلىشىپ ئۈنۈك ـ بۈنۈكىغا تېلېفون ئۇرغىلى تۇرغاندا، ھەسەن خالۋاپنىڭ خىيالىغا بىر ئەقىل كەلدى:

ـــ مۇئەللىم ئۇكام، ئۆزلىرى ۋىلايەتلىك تولۇق ئوتتۇرا ـ مەكتەپ ئابدۇراخمان دېگەن مۇئەللىم بالىنى تونۇملىكەن؟

ـــ قا... قانداق دەيدىلا ؟ ـــ دېدى مۇئەللىم گېپىدىنمۇ ئېزىپ.

ـــ شۇ بالا سىلە گېپىنى قىلغان ھاۋاخانىنىڭ ئاكىسى. ناۋادا شۇ مۇئەللىمنىڭ تېلېفون نومۇرىنى بىلسىلە...

ـــ بولىدۇ، مەن تولۇق ئوتتۇرىدىكى تونۇشلىرىم ئارقا ـ لىق...

مۇئەللىم قولىدىكى تېلېفوندا توختىماستىن نومۇر باس ـ قىلى تۇردى. بىرىنىڭ دەپ بەرگەن نومۇرى بىلەن يەنە قايتا نومۇر باساتتى. لېكىن ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن چىرايىدا ئۈ ـ مىدسىزلىك ئالامەتلىرى پەيدا بولاتتى. شۇ مىنۇتلاردا پويىز ساقلاپ تۇرغان يولۇچىلارنىڭ پويىزغا چىقىشى ئۇقتۇرۇلدى. ئامالسىز قالغان مۇئەللىم ئۆردەك چۈجىلىرىنى ئەگەشتۈر ـ گەندەك بالىلارنى كەينىگە سېلىپ كىرىش ئېغىزىغا قاراپ سىلجىدى. ھاۋانىڭ يوقلۇقىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقى يوقالغان يۈسۈپ بوينىنى قىسىپ دادىسىغا قارىغىنىچە، يېرىم كەينە ـ

چەككە مېڭىپ ساۋاقداشلىرىغا ئەگىشىپ كېتىۋېتىپ بىردىنلا توۋلاپ كەتتى:

ـــ كەلدى، كەلدى، ھاۋا كەلدى !

ھەسەن خالۋاپ ئوغلىنىڭ ۋارقىرىشىدىن چۆچۈپ، كەي ـ نىگە قايرىلدى. ئۈنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇستۇېشى چىلىق ـ چى ـ لىق تەرگە چۆمگەن ئابدۇراخمان بىلەن راھىلە سىڭلىسى ھاۋا ـ نىڭ قولىنى تۇتۇپ يۇگۇرگەنچە زالغا كىرىۋاتاتتى .

توققۇزىنچى باب

54

روزىگۈل بېشىدا ئەگىپ يۈرگەن قارا سايىنىڭ ئاخىرى جان ئالغۇچى قۇش بولۇپ ئالدىغا چۈشكىنىنى كۆردى. بارغانچە ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ يولدىن چىققان ئېرى ئاسماندىن چۈشكەنىدەكلا كېۋەزلىكتە پەيدا بولۇپ قالدى. كۆزىنىڭ باش بۇرنىدىلا يوپۇرماقلىرى چاۋۇشقا باشلىغان كېۋەزلىكىنىڭ چۆنىكىدە يالغۇز ئولتۇرۇپ پاختا تېرىۋاتقان جۈۋان ئېرىنى كۆرۈپ يا خۇشال بولۇشنى، ياكى خاپا بولۇشنى بىلەلمەي، سوئال نەزىرىدە ئۇنىڭغا قاراپ قالدى. دوپپىسىنى تاشلاپ يالاڭباش بولۇۋاتقان ئېرى تۆگىلىرى ئېتىلمەي قالغان كۆڭلىكىنىڭ ئىچىدىن تۆكلۈك مەيدىسىنى كېرىپ روزىگۈلگە سوغۇق قاراپ تۇراتتى. روزىگۈل ئېگىلگەن باشىنى قىلىچ كەسمەس، دەپ ۋۇجۇدىدا جىلۋىلىنىپ تۇرغان ئىللىق تەبىئىتى بىلەن خۇش كۆلۈمسىرەپ ئۇنىڭغا ئېغىز ئاچتى:

ـــ ۋاي كېلىڭلار دادىسى... ھاۋا تۆتۈلۈپ تۇرغاندا تۇيۇقسىز ئاپتاپ چىققاندەك ئالدىمدا پەيدا بولدىڭلىيا؟

ـــ نېمە كارىڭ ؟! ـــ دېدى يۇنۇس خوتۇنىغا توڭ تېگىپ ، ـــ ئاناڭنىڭ ئۆيىگە جۆنىمەي، تېخىچە مېنىڭدىن كۆڭۈل سوراپ

كۈتۈپ تۇردۇڭمۇ؟!

روزىگۈل ئېرىنىڭ ئەلپازىدىن يەنە شۇنداق دەيدىغانلىقىنى پەملەپ بولغاچقا، ئۆزىنى تۇتۇۋالدى ھەم يەنە سىلىق ئاھاڭدا:

ـــ سىلىمۇ بولمىساڭلار، مەنمۇ كەتسەم، ئا ئۇلاغ ـ ئىلمەك، ئېتىز ـ ئايانقا كىم قارايدۇ، يۇنۇساخۇن؟

ـــ قارايدىغان ئادەم بار.

ـــ قېنى ئۇ ئادىمىڭلار؟

ـــ كۆرگۈڭ بارمىتى؟

ـــ كۆرۈپ نېمە قىلاي، ئۇمۇ ماڭا ئوخشاش تۆشۈك مۇنچاقتىن بىرسىدۇ ئايىنىلىق.

ـــ سەندىن خىل...

روزىگۈل كۈلۈپ كەتتى ھەم پەس ئاۋازدا:

ـــ نېمىسى خىل، مەيدىسىمۇ ياكى سۆڭگىچىمۇ؟

ـــ ھەممە يېرى، ـــ دېدى يۇنۇس بىر ئىشتىن ھۇزۇر سۈرۈۋاتقاندەك قىلىق چىقىرىپ، ـــ گەپ ـ سۆزى، خۇلق ـ مىجەزى، كۆلۈشلىرى، مېڭىشلىرى، تولغىنىشلىرى... ئىشقىلىپ بۇنى ساڭا دەپ بەرسەم ئىچىڭ ئۆتۈشۈپ كېتىدۇ.

ـــ بۇ گەپچە، ئەمدى مەن روزىخان ئاشۇ خىل خوتۇنغا ئۆينى بىكارلاپ بەرسەم بولىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

ـــ شۇنداق.

ـــ لېكىن ئېرىنمەي سوراپ باقسىلا بولاپتىكەن غوجام، مەن تېرىپ ـ تۆنەپ، يىغىپ ـ يۆگەپ ئۆي تۇتقاندا ئۇ خېنىم نەدە قاپتىكەن؟

ـــ ئانىسىنىڭ قورسىقىدىتى.

ـــ قاچان چوڭ بولدىكەن؟

— غوجىكىز بىلەن تېپىشقاندىن بېرى.

— كىشىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ تەييارغا ھەييار بولۇشتىن ئۇيالمامدىكىن ئۇ خېنىم؟

— نېمىگە ئۇيۇلىدۇ، كىرسە مېنىڭدەك كۆڭلى تارتقان ئادىمىنىڭ ئۆيىگە كىرىدۇ.

— قالتىسكەن، — دېدى روزىگۇل قۇملۇق باغرىدىكى ئېتىزلاردا بەس - بەستە پاختا تېرىۋاتقان ئاياللارغا قاراپ قويۇپ، — بەك كۆڭۈل تارتىشىپ كەتكەن ئوخشىمامىلا ئۇنىڭ بىلەن؟

— ئاجايىپ دېگىنە!

— شېكەر سۇركەپ بەرگەن ئوخشىمامدۇ؟

— شېكەر دېگەندە قانچىلىك تەم بار ئىدى!

— ئەمىسە ھەسەل بولسا كېرەك - دە؟

يۇنۇس گەپتىن توختىۋالدى. بىرى ئۆزىنى كۇتۇپ تۇرغاندەك كەنت يولىغا بويۇنداپ قارىغاندىن كېيىن بايا كەلگەن چاغدىكى سوغۇق تەلەتىگە قايتتى ھەم رەسمىي تەرزدە ئېغىز ئېچىپ:

— مەن سەل يامان كۇنگە قېلىۋاتىمەن، شۇڭا مەن بىلەن ئارتۇق گەپ ئېيتىشماي خېتىڭنى ئېلىپ، ئاناڭنىڭ ئۆيىگە كېتىپ تۇرغان بولساڭ...

— نېمە بولدى، قەرزگە بوغۇلۇپ كەتتىڭلىمۇ، يۇنۇسا-خۇن؟

— قەرز بولغان بولسا مەيلىدى، — دېدى يۇنۇس يەنە يول تەرەپكە بويۇنداپ، — بىرى بويۇمدا قالدى، مېنى نكاھلاپ ئالمىساڭ باسقۇنچىلىق قىلدى، دەپ ئۇستۇڭدىن سوتقا ئەرز قىلىمەن... سولىتۇېتىمەن دەپ، تار يەردە قىستاۋاتىدۇ.

— بۇ گەپ راستمۇ؟ — دەپ سورىدى روزىگۇل بىرئاز چۆچۈگەندەك قىلىپ.

يۇنۇس جاۋاب ئورنىغا بېشىنى لىڭشىتتى. روزىگۇل ئېرىنىڭ سۆزىنىڭ راست - يالغانلىقىنى دەڭسەپ بېقىش ئۈچۈن ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ كۆردى:

— ئەمىسە بۇ ئىشنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلار، ئۆزۈم تۇغرىلاي.

— قانداق قىلىپ؟

— ئۇ بۇزۇق ئەرز قىلغىچە مەن ئەرز قىلمامدىم!

— نېمە دەپ؟

— بالىلىرىمنىڭ دادىسىنى يولدىن چىقاردى، دەپچۇ!

— يالغۇز ئولتۇرۇپ كاللاڭدىن كەتمىگەنسەن؟

— شۇنداقتەك، تۇرامدىم؟

— سەن تاز دېگۈچە، مەن تاز دەۋالاي دەپ، ئالدىن ئەرز قىلساڭ، قېنى قايقتىن كېلىدىكىن دەپ كۇشۇلداپ ياتقان يىلاننىڭ بېشىغا دەسسەپ، مېنى بالاغا تىقمامسەن؟

— مەن شۇ يىلاننىڭ بېشىغا دەسسەپ يانچۇەتسەم دەيمەن! — دېدى روزىگۇل ئېرىنىڭ خۇپسەنلىك قىلىۋاتقانلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ، — نەلەردە يۇرۇپ ئەشمىدە قۇشلاپ، ئويناپ-دىغان ئويۇننى ئويناپ بولۇپ ئەمدى مېنىڭ مەيدەمدىن ئىتەرمەكچىمۇ، غوجام... ئۇخلاپ چۈش كۆرمەي، ھېلىقى قورسىقىدا قالغان نىمىخانلىرىغا سىزگە ئۆي بىكارلاپ بېرىدىغان روزىخان تېخى ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن تۇغۇلماپتۇ، دەپ قويالا!

روزىگۇل بايا ئېرىنى پۇشايمان قىلىپ قايتىپ كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ كەچۈرۈم ھېسسىياتىدا بولغان ھەم گەپنى

چىرايلىق باشلىغان ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ قورسىقىدىكى غەرەزنى ئۇققاندىن كېيىن ئىچ ـ ئىچىدىن ئوغىسى قاينىاپ ياغلىق قاپقىغا ئوت كەتتى. ئۇنىڭ بىلەن يەنە تەڭ بولۇشنى ئەپسىز كۆرۈپ، باش كۆتۈرمەي پاختا تېرىشكە باشلىدى.

ئايالىنىڭ كەيپىگە قاراپ ئالا كۆزلىرىدە بىر ئۇمىدسىزلىك پەيدا بولغان يۇنۇس ئالداشتىن تەھدىتكە ئۆتتى:

ـــ خېتىڭنى ئالمايسەن؟!

ـــ مېنى خېتىڭنى ئال دېگىچە، ئۆزۈڭ خېتىڭنى ئېلىپ يولۇڭغا كېتىۋەرگىن ! ـــ دېدى روزىگۈل رەسمىيلا چىرايىنى بۇزۇپ، ـــ مەن سېنى ماڭا ئەر بولمىدىڭ، تۆز چاينىاپ تۇرۇپ لەۋز قىلغان نېسىۋەمنى كىشىگە بەردىڭ دەپ، ئۇستۇڭدىن ئەرز قىلمىغاندىكىن!

ـــ راستىنلا خېتىڭنى ئالمايسەن؟

ـــ سەن ئال خېتىڭنى!

يۇنۇس تاشقا تېگىپ بىسى يانغان كەتمەندەك، خوتۇنىنىڭ ئالدىدا قولايسىز بىر ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئەلۋەتتە خوتۇن كىشىنىڭ ئالدىدا بۇنچىلىك ھالغا چۈشۈپ قالمىغان ئوغۇل بالىمۇ ئەمەس ئىدى، ئەمما ئانچىكى پۇل ـ پۇچەك ئالدىدا ئاينىش، ئايىغى چىقماس سورۇقچىلىق، ئۆيىنى، بالىلىرىنى تاشلاپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىشتەك ئەخمىقانە ئىشلار ھالا بۇ گۇنكى كۈندە ئۇنى مۈشۈ ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان ئىدى.

ـــ زىيان تارتىپ قالىسەن، روزەك، ـــ دېدى يۇنۇس تەھدىتىنى كۆچەيتىپ، ـــ قاراڭغۇ تۇننىڭ ئۇزاق كېچىلىرىدە ئەرسىز ئۆينىڭ تورۇسىدىن ۋاسا ساناپ چۈشەكەپ ياتقىنىڭدا، تۆيۇقسىز قارا باسىدۇ... پۇت ـ قولۇڭ چۈشلىپ، ئاغزىڭا كونا كىگىزنىڭ پايتىمىسى كەپلىنىدۇ، بېشىڭغا تاغار كەيدۇ ـ

رۇلۇپ كۆتە ـ كۆتە، قىلىپ...

ـــ نېيىتىڭنىڭ بۇزۇلغىنىنى بۇرۇندىن بىلگەنمەن. قولۇڭنى قىلساڭ، خۇنغا خۇن تۆلەيسەن، خۇن قەرزىدىن ھۆكۈمەت ھەرگىز ئۆتمەيدۇ. ناۋادا شۇم نىيىتىڭ قىيامىغا يەتمەي، ناھەق شېھىت بولسام، روھىم ھامان بېشىڭدا ئايلىنىپ يۈرۈپ بىگۇناھ قېنىم بىلەن بويالغان قېپقىزىل قوللىرىڭغا قارا ئىشكەل چۈشىنىنى، ئاندىن بارىدىغان جايىڭغا يالاپ ئاپىرىلىپ، قۇمئاۋاتلىقنىڭ كۆز ئالدىدا مىلتىق بىلەن ئېتىلغىنىڭنى كۆرىدۇ! ئەمما نادامەت ئىلكىدە پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن روھىم ئانىسىز، ئاتىسىز قېلىپ يېتىمچىلىك دەردىدە ئۇ تۇغقىنى، بۇ تۇغقىنىنىڭ ئىشكىدە بۇيۇن قىسىپ يۈرگەن ئىككى بالامنىڭ بىچارە ھالىنى كۆرسە، ۋەيلۇن دوزاخنىڭ ئوتىدا پۇچۇلانغانىدەك ئازابلىنىدۇ. چۈنكى سەن تاش يۈرەك بالىغا كۆيمىگەن بىلەن، بالا مەن ئۇچۇن يۇرىكىمنىڭ پارىسى. شۇڭا، شەيتىنىڭ غالىب كېلىپ كۆزلىرىڭگە قىزىللىق تېقىلغاندا، ھېچنېمىنى ئويلىمىساڭمۇ، سۈيدۈكۈڭدىن تامغان ئاشۇ ئىككى بالىنى ئويلاپ قوي !...

يۇنۇسنىڭ نىمكەش توپارەك ئىشتان ئىچىدىكى تىزلىرى تىترىدى. پاكپاكىز قىردۇرۇپ خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزارتىۋالغان يۈزلىرى تاتاردى. خوتۇنىنىڭ ئەجەللىك ھۇجۇمى ئۇنى غال ـ غال تىترىتىپ، روھىنى ئۇزۇل ـ كېسىل مەغلۇب قىلغان ئىدى.

يۇنۇس ئېتىز بېشىدىكى تېرەكتىن لەيلەپ چۈشۈپ مەزىلسىز ئۇچۇپ كېتىۋاتقان غازاڭدەك ئاستا ئەلەڭلەپ مېڭىپ كەينىگە ياندى. بايا بويۇنداپ قارىغان يول دوقمۇشىدا بىرى ساقلاپ تۇرغاندەك، ئۇدۇل شۇ تەرەپكە كەتتى. دەيدىغانىنى دەپ

ئىچىنى بوشاتقان، ئېرىدىن غالىب كەلگەن روزىگۈل ئىشتىن توختاپ، كېۋەزلىكىنىڭ چۆنكىدە بىردەم ئولتۇردى. ئۆزىنىڭ تۇرمۇش مىزانى، پوزىتسىيەسىدىكى مۇكەممەللىك ئىچىگە يوشۇرۇنغان ئاياللارغا خاس ئاجىزلىق ئىختىيارسىز تەبىئىغا تېپىپ چىقىپ، ھۇي تارتىپ يىغلاپ كەتتى.

— ھۇي نېمە بولدى، سىزگە ؟ — ئۆزىنىڭ ئېتىزلىقىدىن بىر خالتا پاختىنى يۇدۇگەنچە دوڭغاقلاپ كەلگەن شەرۋا- نەم يىغلاۋاتقان روزىگۈلنى كۆرۈپ، ئېتىز بېشىدىكى يولغا خالتىنى تاشلىدى - دە، ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. روزىگۈل بولسا ئۆزىگە ئوخشاش بىر ئاجىز ئايالغا دەرد تۆكسىمۇ بەربىر ئى- كەنلىكىنى بىلگەچكە يىغىسىنى يىغلاۋەردى.

— گەپ قىلسىڭىزچۇ؟

لېكىن روزىگۈلدىن سادا يوق ئىدى. شۇ ئارىلىقتا ئۇلار- نىڭ يېنىدا پىنىنەخان پەيدا بولدى ھەم شەرۋانەمگە بايا يۇنۇس ئاكىسىنىڭ بۇ تەرەپكە كەلگەنلىكىنى دېدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭ- لىغان شەرۋانەم ئىشنىڭ تېگىنى چۈشىنىپ، روزىگۈلدىن سو- رىدى:

— ئېرىڭىز بىلەن ئارازلىشىپ قاپسىزمۇ دەيمەن؟

روزىگۈل ئۇندىمىدى. بىسەرەمجان بولغان پىنىنەخان بولسا تېخىمۇ ھەيران بولۇپ :

— مەن تېخى ئۇزاقنىڭيوزى كۆرۈشەلمەي، سېغىنىپ كەتكەن بولسا، يارىشۇالايلى خوتۇن، دەپ كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپتىمەن ... — دېدى.

— ئۇنىڭ ئورنىدا سىزنىڭ ئېرىڭىز ھۇسىناخۇن بولغان بولسا تىلىنى چاينىماي شۇنداق دەيتتى، لېكىن يۇنۇسنىڭ بۇرنىدا پوقى بار، ئاغزىدىن ئالدىراپ - تېنەپ ياخشى گەپ

چىقمايدۇ!

— ۋاي خۇدايىم، ئەمدى قاندان قىلىشارمىز، — دېدى پىنىنەخان مەھەل، تەرەپكە بويۇنداپ، — قېيىنئانامغا دەپ باقساق، يۇنۇس ئاكامغا نەسىھەت قىلارمۇ - يا؟

— قاغا بالام ئاپئاق، كىرپە بالام يۇمشاق دەپتىكەن، پىن- نەخان، — دېدى شەرۋانەم ئۇنىڭ پىكرىگە قارشى چىقىپ، — ئاكام بولسا بىر گەپتى، نازىل ئاچام ئوغۇللىرىنى ھەرگىز كېلىنگە باسۇرۇپ بەرمەيدۇ!

— ۋاي خۇدايىم، قېيىنئاتام ئىشلەمچىلىككە كەتكەن يە- رىدىن قاچان كېلەر؟

— تەشكىل قاچان رۇخسەت قىلسا شۇ چاغدا كېلىدۇ. بۇ قېتىم ئۇلارنى ئاقسۇنىڭ يېزىلىرىدىمۇ توختاتماي، ئۇنىڭ خېلى بەك ئىچكىرى سەدىكى بىڭتۇەننىڭ يەرلىرىگە پاختا تە- گىلى ئېلىپ كېتىپتۇدەك.

— ئەمدى قانداق بولار... بۇ ئۆيدە قېيىنئاتام بولمىسا، قېيىنئانامنىڭ ئىزىنى چىت باساتتى!

ئۇچ ئايال ئۇنى - بۇنى دېيىشىپ، ئاخىرى بىر - بىرى- نىڭ كۆڭلىنى ياساشقا كىرىشتى.

55

ھەسەن خالۋاپ كەنتتىكى دېھقانلار بىلەن مەدىكار ئىشلەپ پۇل تېپىش ئۈچۈن تارىمغا كەلدى. نەچچە ئون يىلدىن بېرى بۇ يەردە ناھايىتى جىق بوز يەر ئېچىلغانلىقتىن، كۆپىنچە ۋاقىتلاردا مۇشۇنداق ۋاقىتلىق ئىشلەمچىلەرگە موھتاج ئىدى. يېزىلىق ھۆكۈمەت ۋە كەنت تەشكىلىنىڭ بىر تۈتاش يې-

تەكچىلىكىدە، زور ئۈمىد ـ تاما بىلەن ئىشلەمچىلىككە كەل-
گەن بۇ كىشىلەرگە يەنىلا يېزىدىن كېلىدىغان ئانچە تەجرىبە-
سى يوق ھېلىقى ياش باشلىق بىلەن غوجىخان باش بولۇپ
كەلگەن ئىدى. غوجىخان ئەرلەرنى ۋە ئاياللارنى ئايرىم ـ ئاي-
رىم بوش ئامبار، تاشلاندۇق ئۆيلەرگە، چېدىرلارغا ئورۇنلاش-
تۇرغاندىن كېيىن كەچلىك غىزاغا قويۇۋەتتى. توختىماي داۋام
قىلغان ئون نەچچە سائەتلىك سەپەردە ھېرىپ كەتكەن كىشى-
لەر قوغۇن ـ تاۋۇز، نانلىرى بىلەن قورساقلىرىنى ئاچچىقىنى
پەسەيتىپ، سەپەر ھارغىنلىقىنى ئۇيقۇ بىلەن باستى...

تاڭ سۈزۈلدى. سەھەر قۇياشى جىمجىت ئېقىۋاتقان تارىم
دەرياسىنى شەپەق نۇرىغا پۈركىگەن ئىدى. ھەسەن خالۇاپ باش-
لىغان بىلەن دەريانىڭ مۇزدەك سۈيىدە يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇپ،
قاتتىق ـ قۇرۇق نانلىرى بىلەن ناشتا قىلىۋالغاندىن كېيىن،
غوجىخانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە دەريا بويىدىن كۇن پې-
تىشقا سوزۇلغان بىكتۇەننىڭ ئىگىلىكىدىكى چەكسىز كەتكەن
پاختىچىلىق مەيدانلىرىدا ئىشنى باشلىماقچى بولدى. ئەمما
ھېلىقى ياش باشلىق بىلەن غوجىخان ئىش ھەققىنى بەك تۆۋەن
دېيىشىپ قويغانلىق مەلۇم بولدى. ئۇلار ئىش ئىگىلىرى بىلەن
بىر كىلو پاختا ئۈچۈن 40 فۇڭدىن پۇل بېرىشكە توختاملاش-
قانلىقىنى ئۇقتۇرۇۋۇندى، ئىش ھەققى باھاسىنىڭ تۆۋەنلىكىنى
ئاڭلىغان دېھقانلار ئەتىگەندىلا ئىشتىن يالتايدى ھەم پاراڭ
سېلىپ تۇرۇۋالدى:

ـــ بۇ خەق بىزنى نېمە كۆرۈۋاتىدۇ؟ ـــ دېدى ئۇلار غۇل-
غۇلا قىلىشىپ، ـــ بۇنداق چالا ئېچىلغان پاختىنى كىلولاپ
يىغىپ، تۆت موچەندىن ئىش ھەققى ئالساق، كۇنلۇكىمىز
نەچچە پۇلدىن چۈشىدۇ؟

ـــ مەدىكار بازىرىدىكى ئىشلەمچىلەرنىڭ ئىش ھەققىچە-
لىك بولارمىكىن، تايىنلىق!

ـــ ئۇنچىلىك بولسا مەيلىدى، ھازىر مەدىكارلارنىڭ كۇنى
كاتتا، يېنىدا تېلېفونلار قۇشقاچتەك سايراپ تۇرغان...

ـــ بۇ ئىشنى ياراتمىساڭ، ئاپتاپلىقتا ئولتۇرۇپ پىت بە-
قىشامتىڭ ئەمىسە ! ـــ دېدى غوجىخان بىردىنلا ئاچچىقلە-
نىپ.

ـــ ئەجرى كۆتۈرمىگەن ئىشنى قىلغاندىن پىت باققانمۇ
ياخشى، سېكرېتار!

دېھقانلارنىڭ غەلۋە ـ پارىڭى غوجىخانىڭ سۆزىنى بېسىپ
كەتتى. ھېلىقى ياش كادىر بولسا كونا چاپانلار ئىچىدە دىر-
دىيىشىپ تۇرغان بۇ ئادەملەرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنى تۇنجى
قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئاغزىغا قارايلا قالدى.

ـــ مەدىكارچىلىققا بارمايمىز دېسەك، ئۇنداقتا بوينۇڭدە-
كى قەرزنى تۆلە! ياكى بولمىسا كوللېكتىپ باشقۇرۇشىدىكى
پارىنكتا، نەسىللىك تەخەي يېتىشتۇرىدىغان مادا پونكىتىدا
ئىشلە! دەپ ماشىنىغا بېسىپ ئەكىلىدۇ، مانا ئەمدى كۆرۈڭا
كۆرگۈلۈكنى...

ـــ يېزىمىزنىڭ باشلىقلىرى بىزگە ھەقىقىي كۆيۈنسە،
باي بولسۇن دېسە، بىزنى ئەجرىمىز كۆتۈرگىدەك، پۇل ئاۋۇ-
غىدەك ئىش تېپىپ، بەرسۇن. ئۇنىڭغا چىدىمىسا، پەم بىلەن
ماشىنىغا چىقىرىپ، كەلگەن يېرىمىزگە ئاپىرىپ قويسۇن.
ئۆيدە ئولتۇرۇپ خوتۇنىمىزنىڭ موريسىنى ئۇچلاپ، ئوچىقىغا
ئوت قالايلى!

ـــ ھەببەللى، بىز بىر كىمگە ئاچ ـ يالىڭ قالدۇق دەپ
يېلىنمىغاندىكىن، ھە!

ئىچى توشۇپ كەتكەن قاپارتمىدەك تەشىلەلمەي تۇرغان دېھقانلار توختى گوندازنىڭ زۇۋانىغا ئەگىشىپ، تەرەپ - تەرەپتىن جاۋۇلداشتى، ئېتىزلىقنىڭ قىرىغا چىقىپ تۇرۇۋالدى. ھېلىقى ياش كادىر دېھقانلارنىڭ گەپدان، تۇرگۇنلىكىدىن چۆچۈپ ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— ھەي، ھەي....تۇغقانلار، ئاكىلار، بىزمۇ سىلەرگە ياخشى بولسۇن دەۋاتىمىز! شەھەر ئاتلاپ يۇرت كۆرۈپ باقسۇن، باشقا يەرلەرنىڭ دېھقانچىلىقىدىن تەجرىبە ئۆگەنسۇن، دەپ ئەكەلدۇق. نېمە قىلغىنىڭلار بۇ!

— بىزنى گاچا كۆرۈۋاتامسىز، شاڭجاڭ ئۇكام! — قولتۇقى يىرتىلغان چاپان، تىزىغا ياماق سالغان ئىشتانىنىڭ ئىچىدە ئاران ئۆرە تۇرغان توختى گونداز يەنە سەپنىڭ ئالدىغا چىقتى، — سىز بىزگە تەجرىبە ئۆگىتىمىز، كۆزىنى ئاچمىز دەپ مەدىكىرىمىزنى بۇنداق ئەرزان سېتىۋەتسىڭىز، ئىش تۈگىگەندە خوتۇن - بالىلىرىمىزنىڭ ئالدىغا نېمە دەپ بارىمىز؟ بىزگە تۇرمۇش لازىم ئەمەسمۇ؟ مەن تېخى بۇ يىل راسا ئىشلەپ ئاز - تولا پۇل تاپسام، ئەپلەپ - سەپلەپ بىر خوتۇن ئېلىۋالارمەن دېگەن، لېكىن سىلەر بىزنى گالۋاڭ كۆرگەندەك زادىلا قىلىپ...

— شۇ، شۇ... بىزمۇ ھازىر قولىمىزنى يۇيۇۋېتىپ نان يەيمىز، جۇما!

— شۇنداق، يەنە تېخى تاشتۇزنىڭ ئورنىغا پودلۇق تۇز ئىشلىتىپ، باشلىقلارغا كۆتەرتىپ قويىدىغان پوخىمىزمۇ يوق. شۇڭا داۋاملىق بىزنى باشقۇرمىز دەپ بۇنداق زىيان سېلىش ھېسابىغا كۆيۈنۈشۈڭلار بىھاجەت!

دېھقانلار بىر - بىرىدىن ئۆتە گەپدانلىق قىلىپ ئېتىز -

لىققا كىرگىلى ئۇنىمىدى. پۇرۇقلاپ قاياناۋاتقان چۆگۈندەك، كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ، گەپ قىلىشىۋاتقان بۇ ئادەملەرنىڭ بىر قىسىم گەپلىرىنى تىلغا ئالغىلىمۇ بولمايتتى. غوجىخان ئۇلارنىڭ ئەلپازىغا قاراپ: «قانداق قىلىمىز؟» دېگەندەك ياش باشلىققا قارىدى. ئۇلارنىڭ دېھقانلارغا پوپوزا قىلىپ، جۇۋا تاراقشىتىپ يۈگۈرتۈپ يۇرۇپ ئىشقا سالىدىغان ئاچچىقىمۇ بۇگۈن كەلكۈندەك دەۋرەپ تۇرغان بۇ كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تاماكا ئىسى بىلەن ھوشۇلۇپ نەگىدۇر غايىب بولغان ئىدى.

ھەسەن خالۋاڭ ئارتۇق گەپ - سۆز، بولمىغۇر ئىش - ھەرىكەتكە ئارىلىشىپ قالماي دەپ، ئېتىزلىقنىڭ قىرىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ خىيالى بىلەن بولدى. ئۇ ھېلىقى يىلى ئىنسى ھەمزىخاننىڭ غېمىنى قىلىمەن دەپ، ئاشۇنداق ئاقماس گەپكە ئارىلىشىپ قېلىپ، خېلى جىق ئاۋارىچىلىق تارتىۋالدى. ھەمزىخان بىچارە قەيەرلەردە مۇساپىرچىلىقنىڭ دەردىنى تارتىپ يۈرۈيدىكىن؟!

ھەمزىخان ھەسەن خالۋاڭنىڭ بىر قورساق ئىنىسى بولۇپ، خېلى بۇرۇنلا ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن قۇمئاۋاتلىقلارنىڭ ئارىسىدا ھەممىدىن بەك بېيىغان، كۆزگە كۆرۈنگەن، تۆتىنىڭ بىرى بولۇپ ئاتالغان ئىدى. پۇتۇن يۇرت بويىچە ھەمزىخاننى بىلمەيدىغان ئادەم يوق، يۇرتنىڭ توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغلىرى ئۇنىڭسىز قىزىمايتتى... نەچچە يىللىنىڭ ئالدىدا پاختىچىلىقنىڭ كوزىرى چۈشۈپ، يەرگە سالغان مەبلەغنىمۇ تېپىپ ئالالماي، كۆپىنچە كىشىلەر قەرزگە بوغۇلۇپ كەتتى. پاختىدىن زىيان تارتقاندىن كېيىن، چارۋا بېقىش چاقىرىقى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، ئەزەلدىن چارۋىچىلىق بىلەن رو - ناق تاپقان ھەمزىخان قۇمئاۋات بويىچە چارۋىچىلىقتا ئولگە

كۆرسىتىش كەسپىي ئائىلىلىرىنىڭ بىرى قىلىپ بەلگىلەندى.

ــ ھەمزىخان، ئەمدى ھەقىقىي بايلاردىن بولىدىغان ۋاقىتلار كېلىپ قالدى، ــ دېدى يېزا رەھبەرلىرى قارا بوران كېۋەز يالتىراقلىرىنى ھەر يان ئۇچۇرتۇپ يۈرگەن ئەتىياز كۈنلىرىدە بىرىدە، ــ ئەمدى ماۋۇ ئەسكى ئېغىل ــ قوتانلىرىڭلارنى چۈۋۈپ تۈزلىۋېتىڭلار، زامانىۋى چارۋىچىلىق فېرمىسى سېلىشقا تەييارلىق كۆرۈڭلار. ھەقسىز يەر ئاجرىتىپ بېرىمىز، يەنە تېخى ئوت ــ چۆپ، بېدە تېرىشقىمۇ يەر بار... ھەممىسى ھەقسىز.

ئەتىسى يېزا باشلىقى ۋە بىر نەچچە كادىر غوجىخانىنىڭ يول باشلىشى بىلەن قۇمئاۋاتقا كېلىپ، يۇقىرىدىن كەلگەن پۇل، دەپ ھەمزىخانغا نەق مەيدانداً 90 مىڭ سوم تۆۋەن ئۆسۈملۈك قەرز پۇل بېجىرىپ بەردى. ئارقىدىن شۇجى قۇرۇلۇش ئەترىتىنى باشلاپ كېلىپ:

ــ زامانىۋى فېرمىغا ئىش باشلاڭلار، ــ دېدى ھەممە ھەمزىخانىنىڭ ئىككىلىنىپ قالغىنىغا قاراپ ئولتۇرمايلا كەنتنىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى ئىت ــ مۇشۇك دەسسىمەيدىغان شورلۇق يەر ــ قومۇشدۆڭدە قۇرۇلۇش باشلانغۇزۇۋەتتى.

زامانىۋى قوتان ئىككى ئايدا پۈتتى.

ــ يۇقىرىنىڭ سىياسىتى بويىچە سىزدىن قۇرۇلۇش ھەققى ئالمايمىز، ــ دېدى شۇجى قوتان پۈتكەن كۈنى ھەمزىخانغا كۆيۈنگەندەك قىلىپ، ــ پەقەت خىش، سېمونت، ماتېريال ھەققىنى تۆلىۋەتسىڭلا بولىدۇ.

شۇجى شۇنداق دەپ بىر مۇنچە ھېسابنى چىقىرىپ بەردى. قۇرۇلۇش خىراجىتىدىن چۆچۈپ، ھەممە نەرسىنىڭ ھەقسىز ئەمەسلىكىنى ئەمدى بىلگەندەك مەڭدەپ قالغان ھەمزىخان ھېلىقى 90 مىڭ سوم چارۋىچىلىق قەرز پۇلىغا بانكىدىكى ئامانەت پۇلىدىن 30 مىڭ سومنى قوشۇپ ئۇلارغا بېرىۋەتكەندىن كېيىن سەل ئارامچىلىق تاپتى. لېكىن شۇنىڭدىن كېيىن غوجىخان ھەممىنىڭ كۆزىدىكى بىر قىزىق نۇقتا بولۇپ قالدى. تەكشۈرۈش ــ يېتەكلەش، ئۆگىنىشكە كېلىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيلا كەتتى. يۇقىرىدىن بۇ كاتتا خوجايىنىنىڭ كارامىتىنى كۆرگىلى كەلگەن باشلىقلار ئۇنىڭ قوتىنىدا بۇرۇندىنلا بار بولغان يەرلىك قوي ــ كالىلارنىڭ ھەيۋەتلىك زامانىۋى قوتانغا ياراشمايلا قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بۇ ۋاشاڭ، باققانىنى بىلمەيدىغان يەرلىك چارۋىلارنى ئېلىشچە سېتىپ ئۆلتۈرۈپ يەپ، دولان قويى، سىمىنتال كالىسى بېقىڭلار، ــ دەپ ئورۇنلاشتۇردى. ھەتتا ئۇلار باھالاش، تەكشۈرۈش جەريانىدا ھېچقانچە پۇلغا ئالمايدىغان ئۆلۈمتۇك، چېچقاق بەرلىك پاقلانلاردىن بىر نەچچىنى يەپ تۈگىتىشكىمۇ ئۇلگۈردى. كېچىكىدىن ئاراڭاتلىق ئابباسخاندەك بازار ئارىلاپ يۈرۈپ، ئۆزىنىڭ كۆز چېنى ۋە ئىختىيارى بويىچە چارۋا ــ مال بېقىش، ئېلىم ــ سېتىم قىلىش بىلەن رونىق تاپقان ھەمزىخان شۇ كۈنلەردە چارۋا بېقىشتىمۇ ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولالماي قېلىۋاتاتتى. ئۇ چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ دەرۋازىسىغا مىقلانغان پارقىراق ۋىۋىسكا، يالت ــ يۇلت قىلىپ كۆز چاقنىتىپ تۇرىدىغان شەرەپ تاختىلىرى، ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان باھالاش، ئېكسكۇرسىيىچىلەر ئۇچۇن يېزىدىكى باشلىقلارنىڭ دېگىنىنى قىلماي تۇرالىسۇنمۇ؟ ئۇنىڭ قىتىنى پۈتۈپ، چارۋا ــ مالىلىرىنى يەڭگۈشلەشكە ئالدىرىتىۋاتقان كۈنلەردە، جايلارنىڭ ئون تۆرلۈك ئېتىبار بېرىش سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، چارۋىچىلىق كەسپىگە زور كۈچ بىلەن مەدەت

بېرىلىشى، بولۇپمۇ بانكىلارغا چارۋىچىلىق قەرز پۇلىنى كۆ-
پەيتىپ تارقىتىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە قەرز پۇل تارقىتى-
لىشىنىڭ تۈرتكىسىدە، چارۋا - مالنىڭ باھاسى تېك سىزىق
بويىچە ئۆرلەپ، ئەلا سورتلۇق بىر تۈياق دولان قويىنىڭ باھا-
سى ئىلگىرىكى بىر - ئىككى مىڭ سومدىن بىراقلا نەچچە ئون
مىڭ سومغا، ھەتتا نەچچە يۈز مىڭ سومغا چىقىقانىدى. ھەر
قايسى ناھىيە، يېزىلار، يۇرت - يۇرتلاردا يەرلىك ھۆكۈمەتلەر
ئەلا نەسىللىك قوي، كالا مۇسابىقىلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، نەسلى
ئالاھىدە باھالانغانلىرىنىڭ ئىگىسىگە ئاز - تولا مۇكاپات بە-
رىپ ئىلھاملاندۇرۇش قىلغاچقا، قايسى يېزا ، قايسى يۇرتتا
نەسلى ياخشى، ئېچى كۆيگىدەك بىرەر قوچقار، كالا بولسىلا
شۇنى سېتىۋېلىشنى تالىشىدىغان، نەسلى ياخشى قوي، كا-
لىلارنى ئۆزىنىڭ قوتىنىغا سولاپ كۆز - كۆز قىلىدىغان بە-
نورمال ھادىسە كېلىپ چىققانىدى. نىھايەت كاللىسى قىزىپ
بۇ قاينامغا كىرىپ، دەسلەپتىلا بۇياندىن ئېلىپ، ئۇياندىن
سېتىپ، بىر نەچچە مىڭ سوم پايدا ئېلىپ قالغان ھەمزىخان
ئىلھاملاندۇرۇش، قىزىتىشلار ئىچىدە دولانلىق قاقۇاش قوي-
چىلارنىڭ قولىدا ئايلىنىپ يۈرگەن ئالتە چىشلىق بولغان تو-
پاقتەك يوغان دولان قوچقىرىدىن بىرنى 70 مىڭ سومغا سې-
تىۋېلىپ كېلىپ ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بازارمۇ بازار، يۇرت-
مۇ يۇرت يۈرۈپ، خىللاپ ئالغان ساغلىقلىرىغا قوشتى. ئۇنىڭ-
چە بولغاندىمۇ ئەمدى گۈلى - گۈلىگە كەلگەن، خىلى خىلىنى
تاپقان، مۇشۇ ئارقىلىق تېخىمۇ نەسلى ياخشى قويلارنى يې-
تىشتۇرۇپ، سالغان مەبلەغنى تىرىلدۇرۇۋېلىش مۇمكىن ئى-
دى. قوچقار ھەقىقەتەن قاراپ ئولتۇرغىدەك چىرايلىق بولۇپ،
كۆزلىرى خۇمارلىق، كومۇشرى ئورغاقتەك ئەگمەچ، پاچاقلىرى

تۇز ھەم قامەتلىك، ئىككى قۇلىقى تۇمشۇقىدىن ئېشىپ سا-
گىلاپ چۈشكەن، يۈڭلىرى سۈزۈك ھەم بۇدۇر، قۇيرۇقى تەكشى
ئاچا بولۇپ، بېشىنى تىك تۇتۇپ مېڭىشلىرى ئارغىماقتا ئوخ-
شايتتى... قۇيرۇقى قۇچاقتا بىر كېلىدىغان چاقما كاۋىدەك
يوغان ھەم كەينىگە سېلىنىپ تۇرغانلىقتىن، قوچقارنىڭ ئالدى
گەۋدىسى بىلىنەرلىك دەرىجىدە ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ، سۆلىتىنى
ئاشۇرغانىدى. بۇ قوچقارنىڭ ئىگىسىگە ئايلانغاندىن كېيىن
ھەمزىخاننىڭ نامى قوچقار بىلەن قوشۇلۇپ يىراق - يېقىنغا
تارالدى. كۆرۈپ باققىلى، زىيارەت قىلغىلى، گېزىت، تېلېۋى-
زورلادا تەشۋىق قىلغىلى كەلگەنلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي قال-
دى. ئەپسۇس، شۇ كۈنلەردە قات - قات قەرزلەرگە بوغۇلۇپ،
يېنى بىراقلا قۇرۇقدىلىپ قالغان، كېچىلىرى ئۇيقۇسى قاچقان
ھەمزىخان ئىسسىق ئۆيىدىن ئايرىلىپ، قومۇشدۆڭدىكى فېر-
مىغا بېرىپ قوچقارنىڭ ئېغىلىنىڭ ئىشىكىنىڭ يېنىدا ياتى-
دىغان بولدى. ئىلگىرى ئۇ قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن خاتىرجەم
ئىدى، مەھەللە ئىچىدىكى تال باراڭلىق ھويلىسىدا قويلارغا
ھەلەپ ئېتىپ بېرىپ، سۇغىرىپ قويۇپ باردىغان يېرىگە بې-
رىۋېرەتتى، بازار ئارلايتتى. ئاخشاملىرى مەھەللىدىكى ئاقسا-
قاللار، ئاكىسى ھەسەن خالۋاپ بىلەن يىراق ئۆتمۈشتىكى تارى-
قۇلۇقلار، ھازىرقى زامانىنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا ئۇزاقتىن
- ئۇزاق پاراڭلىشاتتى. ئەمدىلىكتە ئالۋاستىمۇ يېقىن يول-
مايدىغان ئۇ جاڭگالدا، يېڭى پەيدا بولغان ئاۋارىچىلىققا كۆنە-
مىگەن ھەمزىخان قوچقارنى سېتىۋەتمەكچى بولدى. ئەمما شۇ
يىلى ئۇنىڭ قوچقىرىنى 80 مىڭغا بەرمەپتىمىش، مانا ئەمدى
100 مىڭغا چىقىپتىمىش... دېگەن گەپلەر يۈرتنى بىر ئالغان
بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە فېرمىنى چۆرگىلەيدىغانلار، قوچقارغا

قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغانلار كۆپ، يېنىنى كولاپ پۇل سانايدىغانلار يوق دېيەرلىك ئىدى. ئىقتىسادىي كاساتچىلىق تۈپەيلىدىن كاتتا قوچقار باھالىق، بازارسىز بولۇپ قالغىلىۋاتاتتى. بۇنداق بولسا ئاخىرى نېمە بولىدۇ؟ دېمىسىمۇ پۇلنىڭ بىر ئۇچى يۇرەكتە، بىر ئۇچى بىلەكتە دەيدىغان گەپ بار. قوتان سېلىش، نەسىللىك قوي سېتىۋېلىش ئۈچۈن قەرز بولۇپ كەتكەن 200 مىڭ سوم پۇل كۆزلۈككە يىغىۋالغىلى بولىدىغان ئېتىزلىقنىڭ شاخ ـ شۇمبىسى، سۈپۈرۈۋالىدىغان تېرەكنىڭ غازىكى ئەمەس ـ دە!

كۆز كەلدى. تارقىتىلغان بانكا قەرز پۇلىنىڭ مۇددىتى توشقىلى تۇرۇۋىدى، بازاردا بىر مەھەل ئۆرلىگەن كۆپۈك ئىگىلىك قاينىغان قازانغا سۇ قۇيغاندەك پەسكويغا چۈشتى. قىممەت پۇللۇق كاتتا قوچقار، ساغلىقلار بىردىنلا خاسىيىتىنى يوقىتىپ، قاسساپلار سېتىۋاتقان قوي گۆشىنىڭ باھا بىرلىكى بويىچە سودا بولىدىغان ھالەت شەكىللەندى. بانكىنىڭ قەرزى قىستىغاندا، كاتتا قوچقىرىنى بازارغا ئەكىرىپ 2000 سومدىن ئارتۇقىغا ئالىدىغان خېرىدار تاپالمىغان ھەمزىخان كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا بانكا يېگىدىن قەرز پۇل تارقاتقاندا چوقۇم يەنە ئاشۇنداق يۇقىرى باھادا سودا بولىدۇ، دەپ ئويلاپ، كېيىنكى يىللىق قەرز پۇلنىڭ بازارغا چىقىشىغا چىش بىلەپ، قوچقارنى ئوبدان بېقىپ بازار كۆزىتىپ ساقلاپ تۇردى. لېكىن كۆپىنچە كىشىلەر ھەمزىخانغا ئوخشاش كۆپۈك ئىگىلىكىنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغاچقا، ئۇنىڭ قاملاشقان، سۆلەتلىك قوچقىرى ئەسلى باھاسىنىڭ بەش پىرسەنتىگىمۇ چىقمىدى. ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، قوچقار يەنە بىر قېتىم چىش يەڭگۈشلەپ، سەككىز چىشلىق بولۇپ قالغان، قۇيرۇقى بارغانچە

يوغىناپ، ئېغىرلاپ كەتكەنلىكتىن، قوتاندىكى شەپشەك چىشى پاقلانلار قوچقارغا بوي بەرمەيدىغان، ساغلىقلار سۆڭاي قالىدىغان ئىشلار كۆرۈلۈۋاتاتتى.

بۇ ئەھۋالغا قاراپ ئىچى تىتىلداپ، ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ كەتكەن ھەمزىخان ھاياتىدىكى ئۆمۈرلۈك كەسپىدە بىر خاتالىققا يول قويغانلىقىنى، يەنى قوچقارنى سېتىۋالغاندا ئۇنىڭ نەسلىنىڭ ياخشىلىقىنى دەپ، ئۇنىڭ ھامان بىر قوي ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن سىرت چىشىنىڭ كونىراپ قالغانلىقىغا ئېتىبارسىز قارىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەنىدى. ئەسلىدە بىر مەزگىل باقىمەن، پايدا ئالىمەن دەپ پىلانلاپ ئالغان مالنىڭ چىشى قانچە يېگى، ئۆزى ياش بولسا شۇنچە ياخشى بولاتتى. بۇنداق مالنى ئۇزاقراق بېقىپ قالسىمۇ باققانىنى كۆتۈرەتتى. ئەمدى بازاردىكى قويچىلار، قوچقارغا قىزىققانلار ئېيتقاندەك، سەككىز چىشلىق بولۇپ قالغان قوچقارنىڭ ئالدىغا مېڭىشى يوق، بەلكى كۈندىن ـ كۈنگە بوغۇزدىن قېلىشى، ئاستا ـ ئاستا قېرىپ قۇرۇق ئۈستىخان بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. شۇنداق قىلىپ ھەمزىخان شۇ قوچقارنى ئىككى يىل غىچە قولىدىن چىقىرالماي، قەرزدارچىلىقنىڭ دەردىنى بەك تارتىپ كەتتى.

ئۈچىنچى يىلى كۆزدە قوچقارنى يېتىلەپ، چۈشكۈن كەيپىياتتا بازاردىن قايتىپ كەلگەن ھەمزىخان ئاچچىقىدا كەنت قورۇسى ئالدىدىكى ئۇچ ئاچالىنىڭ دوقمۇشىدىلا قوچقارنىڭ باشىغى بىلەن ئايىغىنى چۈشەپ، « گۈپپىدە » يەرگە يىقىتتى ـ دە ، يانپېشىدا ساڭگىلاپ تۇرغان غىلاپ ئىچىدىن شەھەشەردەك يالت ـ يۇلت قىلىپ سوغۇق پارقىراپ تۇرغان پىچىقىنى چىقىرىپ، تىپىرلاپ ياتقان قوچقارنىڭ گېلىغا «بىسـ

مىللاھۇ ئاللاھۇ ئەكبەر...» دەپ بىرلا سۈردى. گۆشنى پار-
چىلاپ ئەل - جامائەتكە نەزىر قىلىۋېتىپ، گەجگىسىدىن
تۆگمەن تېشىدەك باسقان ئېغىر قەرزنى بوينىغا ئارتىۋالدى...

56

— دادىسى ئىشلىگىلى كەتكەن يەردىن قايتىپ كەلگىچە
يېنىمدا تۇرغاچ تۇرسۇنمىكىن، — دېدى نازىلخان ئاغىچىخانىغا
قاپىقىنى سۈزۈپ. قۇدىسى يامانلاقتا ئولتۇرغان نۇربۇۋىنى
ئالغىلى كەلگەن ئىدى، — بۇ ئىشقا ئەر خەقلەر بىر نېمە دې-
مىسە، مەن كېسىپ بىر ئىش قىلالمايمەن!

— ئەرلەرگە ساقلىساق ۋاقتى كېتەر، — دېدى ئاغىچىخان
ئۆزىنى ئانچە خۇشلاپ كەتمىگەن قۇدىسىغا سەۋرى - تاقەتلىك
بولۇپ، — بىزنىڭ ئا ئادەمنىمۇ ئېشىنچا ئەمگەك كۆچلىرى
قاتاردا سىرتقا ھەيدەپ ماڭغان، كەتكەن يېرى يىراقمۇ - يې-
قىنمۇ، قاچان كېلىدۇ، بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ. شۇڭا بالىلارنىڭ
ئىشىنى ئەرلەرگە ئىتتىرىپ قويماي ئۆزىمىزلا بىر ساقايتى-
ۋېتەيلى، قۇدام.

— بۇ دۆرەم مېنىڭ كۆڭلۈم بەكرەك ئاغرىپ قالدى، —
دېدى نازىلخان قۇدىسىغا داستىخانمۇ سالماستىن، — ئەلۋەتتە
ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ بۇ چاغقا بىر بىرىنىڭ خۇي -
پەيلىنى ئېلىپ سىز ئانى دېمەك، مەن مانى قىلماي... ئۇرۇش
- تالاش قىلماي چىرايلىق ئۆتۈشەيلى، دېيىشىدىغان ۋاقتى
بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇ بالا غىت قىلدى قىزىمنى ئۇرۇپ -
دۇمبالاپ قاش - قاپىقىنى كۆكەرتىپ يولغا سېلىپ قويغان...
قىزىم مەللىسىنى كۆتۈرگەنچە ھاڭراپ يامانلاپ كېلىۋەرگەن-

دىكىن، مەن ما ئەھلىمەھەللىنىڭ ئالدىدا، كېلىنلىرىمنىڭ
ئالدىدا نومۇس قىلىپ كېتىۋاتىمەن قۇدام! ئەلۋەتتە قىزىمدىن
ئۆتۈلگەن يېرى بولسا، چىرايلىق ئالدىغا سېلىپ كېلىپ قې-
يىنئانا، ما قىزلىرى ماڭا ھۆرمەتسىزلىك قىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭ-
غا نەسىھەت قىلاملا - قىلماملا؟ دېسە، مەن نازىلخانىنىڭ قى-
زىمنى بىر چەتكە ئارتىپ ئوبدان نەسىھەت قىلغۇچىلىكىم بار.
گەپ ئاڭلىمىغان قىزنىڭ قۇلىقىنى چوجاپ، ھوشۇقىنى چې-
قىۋېتىمەن! قىزلىرىم مېنىڭ ئاچچىقىمنى خوپ بىلىدۇ...

— خاپا بولمىسىلا...

— ھېلىمۇ جىق خاپا بولمىدىم، جىق ئېغىر - بېسىقلىق
قىلدىم، مەن... مۇشۇ قېتىممۇ بىچارە شۇمىنىڭ تاياق تەگمە-
گەن، كۆك چۈشمىگەن يېرى يوق. ئۇنىڭ ھالىغا قاراپ يېنىدا
ئولتۇرۇپ تەڭ يىغلاپتىمەن، تاياق ئىچىگە ئۆتۈپ كەتمىسۇن
دەپ قولۇمدىن كەلگەن دورىنىڭ ھەممىنى قىپتىمەن. نېمە
بولغان، نېمىشقا ئۇردى؟ دەپ سورىسام ھېچبىر ئىشنىڭ تايە-
نى يوق، شۇ كۈندەشلىكىنىڭ گېپى. ئېرىڭنىڭ ھەققىگە خىيا-
نەت قىلىپ يات ئەركەكلەرگە قاش كۆتۈرۈپ قاراپ سالغانمە-
دىڭ بالام، دېسەم، ئۇ شۇم ياق، مەن شۇنداق قىلىدىغان نۇربۇ-
ۋېمۇ، دەيدۇ... بېرىپ ئوغۇللىرىغا دەپ قويسىلا، قىزىمنى
كۈنلىگەن ئادەم خەقنىڭ تېگىدىن تارتىۋالدىم دېسۇن، ئۇ
چاغدا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىمۇ مەن رازى، مېنىڭمۇ ئۇنداق
قىزىم يوق! ئەمما يا كۆزگە چېلىققىدەك، ياكى ئېغىزغا چىق-
قۇدەك سەۋەبنىڭ تايىنى يوق تۇرۇپ قىزىمنى بۇنداق ئېشەك
ئېتىپ دۇمبالىسا، ئەمدى مەن قاراپ تۇرالمايمەن. ئا گۇس-
مەستەك ئىنىلىرىمنى، ئوغۇللىرىمنى باشلاپ بېرىپ تاياقنىڭ
ئورنىغا تاياق ئېلىپ ھېسابنى توغرىلاپ بولۇپ، ئاندىن قانۇ-

نىڭ ئالدىغا بېرىپ قىزمىنىڭ خىتىنى ئالىمەن!

بايىتىن بېرى خىجىلچىلىق ئىچىدە ئوغلى ئۈچۈن ناماقۇل بولغان، ئەپۇ سورىغان ئاغىچىخان قۇدىسىنىڭ بىر پىيالە سوغۇق سۇسىز يامان گەپلىرىنى ئاڭلاپ، يېنىدىكى يەڭگىسىنىڭ ئالدىدا ئوسال ئەھۋالغا قالدى ھەم قاش - كۆزلىرىنى ئۇچۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى.

ئىككى قۇدىنىڭ بارغانچە قىزىشىپ ئىشىنىڭ يامىنىغا چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن پىننەخان كۆڭلىكىنىڭ ئايىغىنى كۆتۈرگەنچە يۈگۈرۈپ چوڭ قېيىنئانىسى ئولتۇرغان قوشنا ھويلىغا چىقتى - دە، كۆڭۈلسىزلىكنى بېسىقتۇرالمىكەن دەپ، مومايىنى چاقىردى. ھەمىدىخان ھاسىسىنى توكۇلداتقىنىچە دوڭغاقلاپ كىرىپ كەلگەندە، قاش - قاپىقىدىن مۇز يېغىپ تۇرغان قۇدىلار ئۆيدىن چىقىپ، دەرۋازا ئالدىدىكى يوتىدەك تېرەكنى غاجىلاپ ئاقارتىپ قويغان ئېشىكىنىڭ باشىبىغىنى قولىغا ئالغان ئىدى.

— جىنىدەك ئولتۇرۇپ مېڭىشماملا، مېھمانلار؟

— بولدى، — دېدى ھارۋىغا چىقىپ بولغان ئاغىچىخان ئاچچىق بىلەن ئېشەككە تاياق سېلىپ.

— نەۋرە كېلىنىم قازانىنىڭ قۇلىقىنى تۇتقىلى قويۇپتىكەن...؟

— بىزگە يەتتى!

قۇدىلار ئىچىگە پاتمىغان ئاچچىقنى ئېشەكتىن ئېلىپ، ھارۋا سۆرەپ چېپىپ كېتىۋاتقان بىچارە مەخلۇقنى توختىماي دۇمبالىغانچە يىراقلاپ كەتتى.

ھەمىدىخان بېشىدىن سىيرىلىپ قالاي دېگەن جىگەر رەڭ رومىلىنى تۈزەشتۇرۇپ كېلىنىگە سوئال نەزىرىدە قارىدى.

قاش - كۆزلىرىدىن مۇز يېغىپ تۇرغان نازىلخان توپا توزۇتۇپ يىراقلاپ كەتكەن قۇدىسىدىن كۆزىنى ئۈزۈپ ئېشەك غاجىلاپ، ئاقلىغان بادىرىدەك قىلىۋەتكەن بىچارە تېرەككە قادىلىپ قالغان ئىدى.

— قۇدىلارنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر يوق، كەتكىنىنى كۆردۇما ئەجەب... نېمە بولۇشتىلا بالام، بىردەمدە ؟ — دەپ سورىدى مومای كېلىنىدىن.

— قۇدا - باجا دېگەن شۇنداق ! — دېدى نازىلخان كۆتۈلداپ، — كەلمىگىنىگۈمۇ ھايىلى يوق، كەتمىگىنىگۈمۇ ھايىلى يوق...

— گەپ تەگتىپ قالمىغانسىلە؟

— روبىرو ئولتۇرۇپ سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ قويۇشتۇق!

— نەۋرەمنى تونۇپ قويمىدىلىما؟

— ئەمدى ئاسان - ماسان قوشۇپ بەرمەيمەن، ئانا!

— ھوي بالام ... — ماغدۇرى كەم كەلگەن مومای ئۆرە تۇرۇشقا ماجالسىز ھالدا پۇكلىنىپ قالغان ئىدى، — مەن ئاخشام نۇربۇۋىخان بىلەن مۇڭداشتىم، ئۇ شۇمنىڭ گەپ - سۆزىدىن ئېرىگە مەيلى بارلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ!

— ھېلىمۇ ئەرگە تويمايدۇ، ئۇ قانجۇق! ئېرى ئۇرغان بىلەن قېيىنئانىسىنى تۈزۈك دېسەم، ئۇ خوتۇنىنىگۈمۇ قانداقلىقىنى بىلدىم بۇگۈن. ئۆزى مېغىز رەڭ سارجىدىن يوپكا چاپان كىيىپ، يامانلاقتىكى كېلىنگە ئىككى پۇللۇق ئادەمگەرچىلىكى يوق!

— شۇنداق قىلدىمۇ ؟ — دېدى ھەمىدىخان قاتتىق يۆتەلگەنچە بەلغەم تۈكۈرۈپ.

— ئەنە، ئېتىزلىقتىن كەلگەندەك ئىككى قولىنى بۇرنىغا

تىقىپ كەپتۇ! مەن تېخى، ئىككى ئېغىز چىرايلىق گەپ بىلەن قىزىمغا ئادەمگەرچىلىك قىلىپ كەلگەن بولسا، دەيدىغان گەپ- لەرنى دەۋېلىپ ئاندىن نۇربۇۋىنى قوشۇپ قويارمەن، دەپتىمەن.

— ئادەمگەرچىلىكنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قىلىۋالارتى، — دېدى ھەمىدىخان تەئەججۇپ ئىلكىدە. مومايىنىڭ ئاغزىدا چىشى قالمىغانلىقتىن، قىلغان گېپى چۈشۈپ قالغاندەك كەم ئاڭلا- ناتتى.

— مۇشۇنداق قىلىشقا تېگىشلىك بولغاندا، قىلمىغان ئا- دەمگەرچىلىكنى خۇپىيانە قىلامتى؟! ھېلىمۇ بىچارە شۇمۇم ئىككى قۇر تويلۇق كۆڭلەك بىلەن يازنى چىقاردى، تۆت — بەش ئاي كېلىن بولۇپمۇ بىر تامباللىق تاۋرىنى كۆرۈپ باقمىدى ئۇ خوتۇنىڭ! — نازىلخان سۆزلىگەنسېرى قىزىشىپ گېپىد- ىڭ ئايىغىنى يىغالماي قالدى، — مېنىڭ بىچارە قىزىم ئارا- ئاۋاتلىققا كېلىن بولۇپ ئالتە ئاي يازىنىڭياقى دولىسى ئايتاپ كۆرمىگەننى ئاز دەپ، بولار يېرى مۇشۇ بولدى. ئەمما ماڭا كې- لىن بولۇپ كىرگەن خەقنىڭ قىزلىرى ئوغۇللىرىنى چاڭگە- لىغا ئېلىپ سۇ، سۇ دېگۈزىۋاتىدۇ... ئاينا، چوڭ ئوغلۇمنىڭ خوتۇنى ئۆينى ئىلكىگە ئېلىپ بىچارە ئوغلۇمنى ئۆيگە يېقىن كەلتۈرمەيۋاتىدۇ. شۇنچە يىل جاپا تارتقان، پۇل تاپقان ئەركەك ئەمدى ئۆزى بىنا قىلغان ئۆيىگە، ئاش - مېلىغا ئىگە بولال- ماي، مەيدىسىنى ئۇۋلاپ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ تالادا يۇرۇي- دۇ. ئوتتۇرانچى ئوغلۇم ھۆسىنياخۇن خوتۇنىغا ئۆلگىدەك كۆ- يىدۇ. ئۇ ئۆزلۈكىدىن باشۇېغىنى خوتۇنىغا تۇتقۇزۇپ، يېتە- لەككە ئۆگەنگەن رايىش توپاقتەك ئاشۇ جەينەكتەك خوتۇنىنىڭ كەينىدىن چىقالمايدۇ. تېخى خوتۇنى يامانلاپ كەتكەندەك بولسا، خوتۇنى بىلەن تەڭ غايىب بولىدۇ، نەگە كەتكەندۇ دەپ سۇرۇش-

تە قىلساق، قېيىنئانىسىنىڭ ئۆيىنىڭ ئارقىسىنى چۆرگىلەپ يۈرگەنلىك خەۋىرى كېلىدۇ. شۇنىڭغا قاراپ ئۇنىڭغا قېيىنئا- نىسى ئوچىقىنىڭ بېشىدىن دان ئۆرۈپ بەرگەنمىكىن دېگۈم كېلىدۇ. مانا ئەمدى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان كىچىك ئوغلۇم تەتىل قىلىپ كېلە - كەلمەيلا بىزگە ئۆزىنىڭ چوڭ بولۇپ قالغانلى- قىنى پۈرىتىپ قويۇش ئۈچۈن ھېلىقى ھاۋا دېگەن شىتىلە ئېزىتقۇغا ئەگىشىپ...

— ھاي...ھاي كېلىن بالامەي، — دېدى مومای نازىلخا- نىڭ كوتۇلداشلىرىغا تاقەت قىلىپ بولالماي، — سىلە نەۋرە كۆرگەن، توختالغان جۇۋان. گەپ دېگەننى چاينىاپ بېقىپ قىلسىلا... مەن شەرۋانىخاندىن يۈنۈساخۇنىنىڭ ئىشىنى ئاڭلاپ، ئەر - خوتۇن ئىككىسى بىلەن ئايرىم - ئايرىم ئەھۋاللىشىپ باقتىم. ئۇقسام، گەپ بىزنىڭ ئوغۇلدا چىقىپ قالدى. ئۇ بالا تالاد باشقا بىرسىنى خۇپىيانە نىكاھىغا ئېلىپ سۆرىشىپ يۈرگىلى بىر نەچچە ۋاق بولۇپ قاپتۇ - يا؟

— ئۆيدىكى خوتۇندىن كۆڭلى سۇ ئىچسە، تالادىكىسىگە تەلمۈرمەستى، قېيىنئانا! ۋاي سىلى - بىز ئۇنچىلىك ۋاقىت- ىمىزدا ئېرىمىزگە قاش كۆتۈرۈپ قارىيالمايتتۇق، بۇ روزىخان ھازىر ئوغلۇمغا قارا مۇشۇك تەڭلەپ ئۆينى ئوڭچىلاپ بولدى.

— ئوغلىمىزدىن كەتكەن يېرى بارىكەن ئەمەسمۇ بالام، ئا- لىمادىس سىزنىڭ بىر ئوبدان تۇتۇپ ئولتۇرغان ئۆيىڭىزگە ئېرىڭىز كۈندەشتىن بىرنى كەينىگە سېلىپ كەلسە، ئۆينى بىكارلا، دېسە، ئەلۋەتتە ئاچچىقىڭىز كېلەر... شۇڭا، مېنىڭچە نەۋرە كېلىن توغرا قىپتۇ، شۇنداق بولغاندىكىن، يۈنۈساخۇن ئۆي، بالا دەپ بولسىمۇ يامان يولدىن يېنىپ قالارمىكىن دەي- مىنا.

— شۇنداق بولار ئىلاھىم، لېكىن ئۇ بالىنىڭ بېشى ساق ئەمەس، ئۇنى كېلىنىمىز دېگەن داڭلىق، ئاللامۇسالا موللامغا چېپىپ يۈرۈپ شۇ ھالغا چۈشۈرۈپ ئۆيدىن سوۋۇتىۋەتتى، زۇۋاننى بەنلەپ ئېغىز ئاچالماس قىلىپ قويدى...

— ھېلىقى كۇنى شەرۋانىخانىنى نېمە ئىش قىلدىكىن، پاختا ئاۋۇدىمكىن، دەپ كەينىدىن كېۋەزلىككە ماڭسام، يۇ-نۇساخۇن ئالدىمغا ئۇچراپ قالدى. ۋاي بالام بارمۇسەن، نېمە ئىش قىلىۋاتسەن، دەپ سورىسام، ئۆزىنى قاچۇرغاندەك قىلدى، گېپىمگە جاۋاب بېرە ـ بەرمەس، نېرىدا ساقلاپ تۇرغان ساراباش بىر پەتەكنىڭ يېنىغا كەلدى. كەينىدىن قارىغانچە قاپ-تىمەن، توۋا، نېمە بولغاندۇ ئۇ بالىغا... كېچىكىدە ماڭا بەك ئامراقتى، ئەتىدىن كەچكىچە قۇچىقىمدىن چۈشمەيتتى. ئەمدى كۆز تەگكەندەكلا...

— مەنمۇ جىق نەسىھەت قىلدىم. سەن چەتنەپ كەتتىڭ، يامان ئىش، يامان يولدىن قولۇڭنى ئۈز. ناماز ئوقۇ، روزا تۇت، شۇندىلا كۆڭلۈڭ روشەن، قەددىڭ تىك بولىدۇ... دېدىم. لېكىن تامغا گەپ قىلدىممۇ ياكى ئادەمگىمۇ، ئۇ بالا ئۆلۈكتەك قېتىپ تۇرىدۇ، قارىسىلا.

— راست چەتنەپتۇ، — دېدى موماي ئۆي تەرەپكە مېڭىۋېتىپ ھەم رەندە سالغاندەك ئاقلاپ قويۇلغان تېرەكنى كۆرۈپ ئىچى ئېچىشتى، — ھوي ما تېرەككە نېم بولدى، ئەمدى؟

— سورىمايلا قويسىلا، — دېدى نازىلخان گەپنى يەنە بايىقى قۇدىسىغا يۆتكەپ، مۇشۇ كۇندە ئاراڭاۋاتلىقنىڭ ھەممىسى بىر بولۇپ بىزنىڭ ئېچىمىزگە ئۇرغىلى تۇردى... قارىسىلا، ئۇ خەقنىڭ چامبۇل ئېشكىمۇ باغلاقتا جىم تۇرماي، قېنى قانداق قىلالايتتىڭ دەپ، بىر چىرايلىق ئايىنۇاتقان تېرەكنى

غاجىلاپ شۇپىلاپ قويۇپ كەتتى! ئەمدى قۇرۇپ قالىدۇ، بۇ تېرەك...

بايا قېيىنئاندىسى تاغدىن ـ باغدىن سۆزلەپ قايىنغىلى تۇرغاندا، كۆڭۈل ئاغرىقى گەپتىن قېچىپ ھويلىغا كىرىپ كەتكەن پىننەخان بىر تۇتام كونا لاتا ـ پېتە، يالتىراق ۋە قو-مۇش پاخىلىدىن ئېشىلگەن كۇلىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. لاتىنى تېرەكنىڭ غاجىلانغان يېرىگە يۆگەپ، ئۈستىدىن يالتىراقنى ئوراپ پۇختىلىدى. ئاخىرىدا كۇلا بىلەن باغلاپ تېرەكنى تاڭ-دى. بۇ ئىشقا ئۇنسىز قاراپ تۇرغان نازىلخان يا خۇشال بول-غانلىقىنى، ياكى نارازى بولغانلىقىنى بىلىندۈرمىدى. قېيىن-ئانا ۋە كېلىنلەر شۇنداق تۇرۇشقاندا، دىمىغىدا ناخشا غىڭشىغاچ ئېتىزلىقتىن يانغان شەرۋانەم يېتىپ كەلدى، بىرەر ئىش يۇز بەرگەنلىكىنى پەملەپ ئانسىنىڭ يېنىغا كەلدى:

— تۇرۇپسىلەرغۇ، ئانا؟

موماي گەپ قىلمىدى. ئۇ گەپ قىلىشنى خالىمىغان ئىدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن چوكان يەنە مۇچىتەك قىزىپ تۇرغان يەڭگىسىگە، ئاندىن پىننەخانغا نەزىرىنى ئاغدۇردى:

— گەپ قىلمىگە، پىننەخان؟

— ئېشەك تېرەكنى غاجىلىۋېتىپتۇ!

— كىمنىڭ ئېشكى؟

— ئاراڭاۋاتلىقنىڭ!

— ھە؟

نازىلخان كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا كېلىنگە قارىدى. دېمەيدىغان گەپنى دەپ سالغان ئوخشايمەن دەپ، پىننەخانىنىڭ ئۇنى ئېچىگە چۈشۈپ كەتتى.

57

ئىشلەمچىلىككە كەلگەن قۇمئاۋاتلىقلار تارمىدا ئىش-ئەمگەكسىز يېتىۋالدى. ئۇلار شۇنچە تىرىشىپ باقساقمۇ كۇنۇلۈك ئىش ھەققىمىز ئون سومغىمۇ يەتمەيتۇ، دەپ ھېچبىر ئىش قىلغىلى ئۇنىمايۋ، بىزنى يۇرتىمىزغا ئاپىرىپ قويسۇن، دەپ داۋراڭ سېلىپ تۇرۇۋالدى. ياش باشلىق بىلەن غوجىخان بولسا كىشىلەرنى بىر يەرگە ماڭغۇزمايۋ ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى دەيتتى:

— ھەي، بىزگە ئوساللىق قىلماڭلار جۇما، ئەنە ئاۋۇ تەرەپتە باش كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتقانلار قانداق ئادەم، سىلەر قانداق ئادەم، ھە؟!

— ئۇلار تېرىپ يىغقان ھەر كىلو پاختىسى ئۈچۈن يەتمىش فۇڭدىن ئالىدىكەن! — كىشىلەر تۇشمۇ تۇشتىن ۋارقىراشتى.

بالا باشلىقنىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ ھەمزىخانغا قول ئۇزاتتى:

— ھەي يىرتىق ئىشتان، ياماق چاپان ئوغرىلار! سەن خەقنى يۇرت كۆرسۇن، كۆزى ئېچىلسۇن، دەپ يامان قىلدۇق-مۇ؟ دەپ باقە، قۇدۇقنىڭ ئىچىدىكى پاقىدەك جاھان مۇشۇ شۇ، دەپ ئاشۇ قۇملۇقتىن چىقماي بىر ئۆمۈر ئولتۇرىشىۋېرەمتىڭ — يا؟ كۆرگەنسەن، ھەممە يەردە قازانىنىڭ قۇلىقى تۆت، ئىشلىسەڭ چىشلەيسەن، بولمىسا مەھەللەڭدە قۇم چاپناپ پىت باقسەن، شۇ!

— ھاي، ھاي. ... — قانداق شەيتان ئازدۇردىكىن، ئۇ ئىشلارغا تاقەت قىلىپ بولالمىغان ھەسەن خالۋاپ ئىختىيارسىز ئالدىغا ئۆتۈپ گەپكە ئارىلىشىپ قالدى، — سىزمۇ شۇ

بىزگە ئوخشاش يىرتىق ئىشتان، ياماق چاپانىنىڭ ئەۋلادى ئۇكام... ئەمما سىزگە ئوخشاش ئۆزىنىڭ ئەسلىنى ئۇنۇتقانلار بىزنى مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. قانداق دەمسىز؟ سىز پارتىيە — ھۆكۈمىتىمىزنىڭ دېھقانلارنى بەيىتىش ھەققىدىكى ياخشى سىياسىتىنى ئۆز مەيلىڭىزچە باشقا ياققا بۇراپ، نى — نى ئېسىل ئۆرۈكلۈك، باداملىق، ياڭاقلىق باغلىرىمىزنى ۋەيران قىلىپ كېۋەز تېرى دېدىڭىز، ماقۇل دېمەي ئامال بولمىدى. يۇرتىمىزنىڭ جەننىتى بولغان ئايكۆلنى قۇرۇتۇپ ئورنىغا كېۋەز تېرى دېدىڭىز، ئۇنىڭغىمۇ ماقۇل دېدۇق. ئاخىرىدا نېمە بولدى؟ يۇرتىمىزدا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپ، زېمىن قۇملىشىقا، چۆللىشىشكە باشلىدى. پاختىچىلىقتىن ئاققا چىققاندىن كېيىن ئىقتىسادىي ئۇنۇمى يۇقىرى، ئۇرۇقلۇق تەمىنلىگەنلەر ئۆزى سېتىۋالىدۇ دەپ، نەدىكى بىر نامى خىل ئۇرۇقلۇق، كۆچەتلەرنى ئەكىلىشىپ تاڭدىڭلار، لېكىن كۆز كەلگەندە ئۇ مەھسۇلاتلارنى ئالىدىغان ئادەم يوق... ئاخىرىدا ئۇمۇ يوق، بۇمۇ يوق، ھەممىدىن قۇرۇق قالدۇق. مۇشۇنداق ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى قىلىپ يۈرسەك، بۇ يىل پاختىنىڭ باھاسىنى ئۆستى، دەيدۇ. تېرىغان پاختا جىق بولمىغاندىكىن مانا ئەمدى ھەر يىلدىكىدەك سىرتقا مەدىكار ئىشلەشكە ھەيدەپ ئەكىلىدىڭلار... بىزنىڭ خاپا بولغان يېرىمىز شۇ!

— سەن راۋاج تاپمايدىغان ئوغرى زادى نېمە دېمەكچى؟! — غوجىخان ھەسەن خالۋاپقا تاشلاندى.

— ھېچنېمە دېمىدىم، بولدى خاپا بولماڭ ئۇكام! — دەيدىغاننى دەپ ئىچ — قارىنىنى بوشتۇۋالغان ھەسەن خالۋاپ كەينىگە داجىپ، توپنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى.

بىچارە خالۇاپ... ئەسلىدە خۇشخۇي، چىقىشقاق كەلگەن بۇ ئادەمنۇ ئىنىسى ھەمزىخانغا ئوخشاش ھال ـ ئوقىتى تۆۋەندىلەپ كەتكەن دېھقانلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ ئوبدانلا خەت ساۋادى بار، خېلى تىرىشچان ـ تىرمىشچان تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئادەم بولغاچقا، يىللاردىن بېرى پاختىدىنلا كېلىدىغان كىرىمگە قاراپ ئولتۇرماي، قۇملۇقنىڭ باغرىدىكى توقايدا سالالاشتۇرۇشقا توغرا كەلمىگەن ئوچ بۇلۇڭ يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ، قىزىلگۈل ئۆستۈرۈپ گۈلقەنت ياساپ سېتىش بىلەن ھال ـ ئوقىتىنى ياخشىلىغان، باشقىلارغا ئوخشاش يالتىراق يوپۇق، خىمىيۇي ئوغۇت پۇلى، ماشىنا مەشغۇلات ھەقىگە قەرزدار بولۇپ قالماي، ئائىلە تۇرمۇشىنى يامان ئەمەس قامداپ كەلگەن كىشى ئىدى. ئۇ شۇ كۈنلەردە تېرىقچىلىقنىڭ قويۇقۇبتىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، پۇت ـ قولى بوغۇچلانغان بوۋاق بۆشۈكتىن ئازاد بولغاندەك يايراپ، قايسى بىر تېۋىپ بىلەن قىزىلگۈل بەرگى، نوقۇت تەمىنلەش توغرىسىدا كېلىشىم تۈزۈپ، ھۆسىنىاخۇننى كەينىگە سېلىپ يۇرۇپ، ئىلكىدىكى 11 مو يەرنىڭ بەش موسىغا قىزىلگۈل قەلەمچىسى تىكتى. ئىككى موسىغا نوقۇت تېرىشقا تەييارلىق قىلدى. تۆت مو يەرگە قورساق غېمى ئۇچۇن ئاشلىق تېرىدى. بىراق، كىم بىلسۇن، ئويلىمىغان يەردىن كەنتكە نۇقتىغا چۈشكەن كادىرلار ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ، كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش باھانىسى بىلەن پۇتۇن بىر كەنتنى نۇقتىلىق تۇشقان زەدىكى، شىرنىلىك پۇرچاق يېتىشتۇرۇش تەجرىبە بازىسى قىلىپ بېكىتىپ، دېھقانلارنى بىر تۇتاش مۇشۇنىڭغا يەر تەييارلاشقا سەپەرۋەر قىلدى. خالۇاپ ئائىلىسىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي، يەرگە ئاللىقاچان ئۆزلەشىپ بولغان قىزىلگۈل قەلەمچىلىرىنى يۇلۇپ تاشلىدى. ئار-

قىدىن يەنە باشلىقلار، تېخنىكلار كېلىپ كەنت سەيناسىدا چوڭ يىغىن ئېچىپ، يېڭى تېرىلىدىغان مەھسۇلاتلار ۋە ئۇنىڭ بازار ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ بىر مۇنچە ماختىدى. تېرىلغان ئۇرۇقلۇقنى قاغا يەپ كېتىپ، مايىسىسى ئالا ئۇنگەن بۇغداي ئېتىزىدەك چېچى چۈشۈپ شالاڭلىشىپ كەتكەن بېشىنى تىنماي سىلاپ ئولتۇرغان قېرى بىر باشلىق يىغىن ئاخىرىدا قايتا ئەسكەرتىش بېرىپ سۆز قىستۇردى:

ـــ توشقان زەدىكىنىڭ جۇڭگو تېببابىتىدىكى رولى ناھايىتى چوڭ، ئۇ كۆڭۈلنى تۇراقلاشتۇرۇپ، مۇھەببەتنى قوپۇقلاشتۇرىدۇ. شىرنىلىك پۇرچاقتا سىلىقلاش مېيى ياسىلىدۇ... ـــ دېگەندەك باش ـ ئاخىرى يوق گەپتىن بىرنى قىلىۋېدى، دېھقانلار « پاراققىدە » كۈلۈشۈپ كەتتى ھەم ۋۇجۇدىنى چىرمىغان كۆڭۈلسىزلىكنى، تەشۋىشنى ئۇنتۇپ قالغانىدەك بىر ـ بىرىگە قاراپ، كەنت قورۇسىنىڭ ئىچىدە چاقچاق ـ تەنە گەپ، مازاق قىلىشلار قىزىپ كەتتى:

ـــ ھەببەللى، ھەر كىم ئۆزىنىڭ كويىدا دەپ، بىچارە باشلىق قېرىغاندا تۇنۇنىڭ غېمىدە قاپتىكەن ـ دە!

ـــ زەدەك دېگەن بىر نېمىنى ئۆزى غاجاپ سىناپ بېقىپمىدىكىن ـ يا؟

ـــ بۇ قېرى ئادەمنىڭ شۇنىڭدىن باشقا نېمە غېمى بار ئەمدى؟ بىز يىلدا ئىشلەپ تاپالمىغان مىڭ نەچچە يۈز كوينى ئۇ ئايدا ئالىدۇ. پۇلنى يىغىشتۇرۇپ بولالماي ، ئالدىغا كەلگەن نېمىنىڭ ھەممىسىنى يەپ ـ ئىچىۋېرىپ كاردىن چىققان بولسا، خوتۇنىنىڭ ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىشىدىن قورقۇپ، سىناپ باقسا باققاندۇ!

ـــ خوتۇنىنىڭ قوغلاپ چىقارغىنىنىمۇ ئېھتىماللىقتىن

نېرى قىلغىلى بولمايدۇ جۇما!

— سەن نېمە بىلىسەن، ئۇ ئىشنى؟

— ئۇنىڭ شوپۇرىنىڭ دېيىشچە، ھەپتە ـ ئايلاپ يېزىدا يېتىپ، ئۆيىگە كىرمەيدىكەن. ناھىيىگە يىغىنغا كىرسىمۇ، بىنادىكى كاتەكتەك ئۆيگە يېقىن يولماي، مېھمان كۈتۈشتە يېتىۋالىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن خوتۇنى ئىزدەپ كېلىپ چېچىنى چۈۋۈپ ئۈرۈشۈپ، تىللاپ غوۋغا كۆتۈرىدىكەن.

— بىزنىڭ ئالدىمىزدا گېپى يوغان بولغان بىلەن خوتۇنىنىڭ قۇچىقىغا كىرەلمەيدىغان تازا بىر موللام مۇشۇك خوتۇن ئىشتىنىمۇ دەيمەن ئۇ!

— شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ بالىسى يوقمىش تېخى.

— ئۇ گەپنى قويۇڭلار، ئاغىنىلەر، چاتاقنىڭ چوڭى ئەمدى چىقىدىغان بولدى....

— نېمە چاتاق؟

— كەنتىمىزدە ھېلىمۇ سان ئاشۇرۇپ بالا تاپقان ئەركەكلەر ئاز ئەمەستى. ئەمدى، ئۇ زەدەك دېگەن بىر نېمىدىن مول ھوسۇل ئالساق، بىزمۇ يەپ سالارمىز. شۇنىڭ بىلەن باشلىقىمىزنىڭ دېگىنىدەك مۇھەببەت تېخىمۇ قويۇقلىشىپ كېتىپ، بالا تاپقانغا بۇرنىمىزدىن بۇلاق، كۆتىمىزدىن يۇمىلاق چىقىرامدىكىن دەيمىنا!

— ھوي راست، ئۇ گەپمۇ يوق ئەمەس...

— ئاي... ۋاي ، قويۇڭلار ئۇ گەپنى. ھەر قانچە زەدەك غاجىلىسىمۇ بارى بار، يوقى يوق... دېھقان دېگەننىڭ يەتتە ئەزايىمىز كەتمەننىڭ دەستىسىدەك قېپىشلىق، 360 كۈن قېنىمىز قىزىپ تۇرىدىغان خەق بىز. ئۇ يوغان قورساقلاردەك پوتقى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن پور كۆتەكلەردىن بولمىساق ـ يا!

— ھا...ھا...ھا ... — ئۇلار ھۇزۇرلىنىپ كۈلەتتى، ئەمما كۆزلىرىدە يەنىلا مىڭبىر تەشۋىش، غەم ـ قايغۇ كۆلەڭگىسى ئەگىيتتى.

— ئىشقىلىپ، مەدەكتىن نەپ ئالالماي، زەدەككە ئۆتتۈق. كۈزلۈككە ئوڭدا قالمىساقلا مەيلىتتىغۇ!

دېھقانلار مەھەللە، ئېتىزلىقلاردا ئاشۇنداق ھەر قىسما گەپلەرنى قىلىشىپ ئاچچىقىنى چىقارغان توشقان زەدىكى، شىرنىلىك پۈرچاقى ئامالسىز تېرىدى. تېرىلغۇ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن باشلىنىلار بۇ خىل ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنىڭ ئۇرۇقلۇقىنى سېتىۋالغانلىقى ئۈچۈن قەرز پۇل توختامىمىسىگە قول قويدۇردى. ئاندىن ھەسەن خالۋاپ قاتارلىق بارلىق دېھقانلارنىڭ زىممىسىگە قەرز پۇل ھۆججىتى توشقۇزۇپ، پۇلنى يېزىلىق ئامانەت ـ قەرز كوپىراتىپىدىن بىراقلا ئاغدۇرۇۋالىدى.

جاپا ـ مۇشەققەتكە تولغان ياز كېتىپ كۈز كەلگەندە، ياز بويى تېخنىكلارنىڭ ئاقساقاللىق قىلىشى ئارقىسىدا تىنىمسىز پەرۋىش قىلىنغان توشقان زەدەكلىرى خىمىيۋى ئوغۇت، زىرائەت دورىسىنى بەك كۆپ چېچىۋەتكەنلىكتىنمۇ، ياكى تۇپراق شارائىتى ماس كەلمىگەنلىكتىنمۇ، ئىشقىلىپ ھېلىقى پور باشلىقنىڭ قورسىقىغا ئوخشاش تۇلۇمدەك يوغىناپ ئىچى پورلىشىپ، باشقا بىر نېمە بولۇپ چىقتى. شىرنىلىك پۈرچاقنىڭ سۈيى زىيادە بولۇپ كەتكەنلىكتىنمۇ ئەيتاۋۇر، شىرنىسىز بىر نېمە بولۇپ قالدى. دېھقانلارنىڭ خامىنىدا دۆۋىلىنىپ تۇرغان توشقان زەدىكى، شىرنىلىك پۈرچاقلارنى ھېچكىم كېلىپ ئىككى پۇل دېمىدى. كەلدى ـ كەتتى تېۋىپلار بىلەن ئالاقىسى قويۇق بولغان ھەسەن خالۋاپ توشقان زەدىكىنى تېـ

ۋىپلارغا ئەكىرىپ كۆرسەتسە، ئۇلار: پۇلغا يارىماس ئۆسۈپ قالغان باشقا بىر نېمىكەنغۇ بۇ، دېگۈدەكمىش. شىرنىلىك پۇرچاق دېگەن نەرسىگە ئادەتتە شېغىل تېرىپ يەيدىغان توخۇ-مۇ قاراپ قويمىدى. ھەتتا بۇغداي - قوناقلا ئەمەس، ماش - پۇرچاقلارنىمۇ كۆرمىدىم، دەپ يالمايدىغان قوي - كالىلارمۇ پۇراپ قويۇپ يېقىن كەلمىدى.

— ياپىرىم، نېمە كۆرگۈلۈك بۇ! — دېيىشتى پېشانىسىنى تۆتۈپ قالغان دېھقانلار. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر يەرگە يىغىلىپ مەسلىھەت قىلىشىپ، ئۆزلىرىگە نېمەت بېرىۋاتقان زېمىننى بۇلغىغان بۇ نىجاسەت ئۇرۇقلۇقلارنىڭ ھوسۇلىدىن ئېشىك ھارۋىلىرىغا پاتقىنىچە بېسىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قورۇسىغا كەلدى.

— ھە نېمە گەپ؟ - دېدى يېڭىچىراق كەلگەن بىر باشلىق كۆزەينىكىنىڭ ئىچىدىن ئۇلارغا سوغۇقلا قاراپ.

— ئەتىيازدىن بۇنى يۇقىرى پايدا بېرىپ سېتىۋالىدۇ، دەپ قىممەت باھادا ئۇرۇقلۇق تەمىنلەپ، تېرىغىلى سالغانىدى. ئەمدى ئالىدىغان ئادەم چىقمايۋاتىدۇ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ توشقان زەدىكىدىن بىر تال ئېلىپ ئۇ كىشىگە تەڭلەپ.

— يەنە قانداق قىلىپ بەرسەك بولىدۇ؟ — دېدى باشلىق توشقان زەدىكىدىن قورققاندەك كەينىگە داجىپ.

— ئالىدىغان ئادەم يوق، زىيان تارتىپ كەتتۇق.

— سەن خەق داۋاملىق پوخسىقىڭنى بىزگە ئارتىپلا يۈرۈشەمسەن ؟! — دېدى باشلىق يەنە ئىشتىنىنىڭ يانچۇقىدىن قولىنى چىقارماستىن.

— ھەر قايسىلىرى مەجبۇرىي تېرىغىلى سالغان نەرسە بۇ، شۇڭا كەلدۇق.

— ئاڭلاپ قوبۇش، بىزنىڭ مەجبۇرىيىتىمىز هاللىق سەۋىيىگە يېتەكلەش، بىز يېزا پەن - تېخنىكىسىدا نېمە يېڭىلىق بولسا، بازاردا نېمىنى پۇلغا ئالىدىكەن دېسە، شۇنى قىلىپ باقىدىغانلارمىز. لېكىن ھېچقانداق يەردە سەنلەرنىڭ تارتقان زىيىنىڭنى تۆلەپ بېرىمىز دەپ باققىنىمىز يوق!

بۇنى ئاڭلىغان دېھقانلار:

— ئۇنداقتا، بىزنى مۇشۇ ئىشقا زورلىغان، ئۇرۇقلۇق ئەكىلىپ تېڭىپ ساتقان ھېلىقى باشلىقنى بىزگە تېپىپ بېرىسۇن! گەدىنىمىزگە ئارتىپ قويغان ئۇرۇقلۇق قەرزىنى كۆتۈرۈۋەتسۇن! — دەپ، غۇلغۇلا قىلىشتى. دېھقانلارنىڭ ئەلپازىنى كۆرگەن باشلىق سۆڭگىچىگە ئېسىلىق تۇرغان تېلېفونىنى قولىغا ئېلىپ بىر نېمىلەرنى دېۋىدى، ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ماش رەڭ كەيىم كەيگەن ئامانلىق ساقلىغۇچىلار پەيدا بولدى. پالاق - پۇلۇق قىلغان ئاۋاز بىلەن قاچ - قاچ بولۇپ كەتتى...

ھەسەن خالۋاپتا ئايان: تېنەپ - تەمتىرەپ يۇرگەن ئاشۇ نامرات، توپا چىراي، كۆرۈمسىز ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە يارىشا دەردى بار ئىدى. ئەسلىدىنلا تۇرمۇشنى، ھاياتىنى قىزغىن سۆيىدىغان، ئوتتەك ئارزۇ - ئارمانلىرى بار بولغان بۇ بىچارە بەندىلەر ھېچبىر چىقىش يولى تېپىپ بولالماي يۇرەتتى. ھالسىزلىق ئۇلارنى ئۇمىدسىزلىك، قاششاقلىق پاتقىقىغا پاتۇرغان، ھېچنېمىگە ئىنتىلمەيدىغان، يېڭىلىقنى خالىمايدىغان قاتمال ئادەملەرگە ئايلاندۇرۇپ قويغان ئىدى... بىر چاغلاردا يەرلەرنى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ئائىلىلەرگىچە كۆتۈرە بەرگەندە، كېتىۋېتىپ ئالتۇن تېپىۋالغاندەك ھەممە دېھقاننىڭ چېھرىدە كۈلكە، خۇشاللىق نۇرى پارلايتتى. ھازۇا

سۆرىگىنىچە ھاڭراپ ئېتىزلىققا چاپقان ئېشەكلەر، يەر ئاغدۇ-
رۇۋاتقان قول تراكتورىنىڭ شوخ سايرىشى، يۇرەكنى ئويناتـ-
دىغان ئېتىز ناخشىلىرى، توي - تۆكۈنلەردىكى مەشرەپلەر،
نوروز كۈنىدىكى بەزمە - باراۋەت، قوچقار سوقۇشتۇرۇش، ئات
بەيگىسى، ئوغلاق تارتىشىش، يۈرت بويىچە ئاش تارتىشلار...
ئاشۇ يىرتىق چاپان، ياماق ئىشتانىنىڭ ئىچىدىكى ئادەملەر
شۇنداق خۇشاللىقلارنىڭ، مەدەنىيەتنىڭ، روھىي بايلىقنىڭ
ئىگىسى ئىدى. ئەمدى ئىقتىسادتىن، مەنىۋى خۇشاللىقتىن
ئايرىلدى. ئىقتىسادتىن ئايرىلغان بىلەن ئۇنى تېپىۋالغىلى
بولمىدىغان نېمە، ھەممىدىن يامىنى روھتىن ئايرىلغىنى بولماي
قالدى. روھسىزلىق ئادەمنى ئاشۇنداق ئاڭسىز، ساپاسىز قـ-
لىۋېتىدۇ. ئۆزگىلەر ئۇلارنىڭ سىرتقى قىياپىتىنى، ئىپادە-
سىنى كۆرۈپ باشتىن كەچۈرگەن دېشۋارچىلىقىدىن، ئۇزاق
يىل روھىي ۋە جىسمانىي زەربە يېگەنلىكىدىن، كىشىلىك
روھتىن ئايرىلغانلىقىدىن خەۋەرسىز ھالدا «راۋاج تاپمايدـ-
غانلار!» دەپ كەمسىتىدۇ... دېھقانلاردا «ئېشەك - ئېشەكتىن
قالسا قۇلقىنى كەس» دەيدىغان تەمسىل بار. بۇ ئۇلاردا ئەزەلـ-
دىنلا بەسلىشىش، رىقابەت ئېڭىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ،
ئەلۋەتتە. ئەگەر يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ تۆۋەندىكى
ئەمەلىيلىشىشى ھەقىقەتەن توغرا بولسا، ئۇلار غوجىخانىدەك
مەنپەئەتپەرەس كىشىلەرنىڭ يېنىنى تومپايتىشى بەدىلىگە
ئۇزاق يىل قاقتى - سوقتى قىلىنمىسا، ئاشۇنداق ئاڭغا ئىگە
ئادەملەر ئاسانلىقچە يولدىن چىقىپ كېتەتتىمۇ؟ ئۇنداق ئـو-
ڭايلا ئۆزىنى تاشلىۋېتەتتىمۇ؟ ياق، ئۇنداق ئەمەس، دېھقان دې-
گەن تەبىئەت قوينىدا پىشقان، ئەتىيازنىڭ كۆزنى ئاچۇرمايدـ-
غان قۇم - بورانلىرىدا، تىنجىق ياز ئايلىرىنىڭ چىدىغۇسىز

پىژغىرىم ئاپتاپلىرىدا، جۇدۇن - چاپقۇنلۇق قىشنىڭ جۇت -
شۇرغانلىرىدا تاۋالانغان چىداملىق كىشىلەر. ئۇلارنى يەنە
ئۆز روھىيىتىدىكى جۇشقۇن، كۆتۈرەڭگۇ روھقا، ئۈمىد - ئە-
شەنچىكە ئىگە قىلغىلى بولىدۇ. ئەمما بۇ روھنى قايتا يېتىلـ-
دۈرۈشتە، ئۇلارنىڭ كەچمىشىگە، قىسمەتلىرىگە ئوبدانراق
قاراپ بېقىشقا، روھىي دۇنياسى بىلەن ئىچكىرىلەپ تونۇشۇش-
قا، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىك ئەمەلىيىتىگە
قانداق مۇئامىلە قىلىشنى قايتا ئويلىنىشقا توغرا كېلىدۇ...

ھەسەن خالۋاپ شۇ قېتىمقى ئاچچىق كۆڭۈلسىزلىكنى
ئويلاپ، بۇگۈن نېرى - بېرى گەپكە ئارىلاشمىدى. ئىشلىگـ-
نىمچە ئىشلەپ باقتى، دەپ باش چۆكۈرۈپ پاختا تېرىشكە باشـ-
لىدى.

58

تۇرمۇش توغرا نىيەتلىكلەر ئۈچۈن غەنىيمەت بولسا، ئالا
كۆڭۈل بەندىلەرگە ھامان بىر قىسمەت. روزىگۈل يۇنۇس بىلەن
سۆرىشىپ يۇرۇپ ئاخىرى كەنت مۇرەسسە ھەيئىتىنىڭ ئالدىغا
كېلىشكە مەجبۇر بولدى. ئادەتتە كەنتتە يۈز بەرگەن ئائىلە
ماجىرالىرىنى كەنت مۇرەسسە ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى بىر قۇر
مۇرەسسە قىلىپ ئەر - خوتۇنلارنى ياراشتۇرۇپ قويۇشقا تـ-
رىشچانلىق كۆرسىتەتتى. ئەگەر نىزا - ئاداۋەتلەر ھەقىقەتەن
ئېغىر بولۇپ، ھاجاتمەنلەر بىر - بىرىنى زادىلا كەچۈرەلمىسە،
يېزىلىق خەلق ئىشلار ھەيئىتى ياكى سوتقا يوللاپ بېرەتتى.

— نېمەڭلىگە نېمە يەتمىدى؟— دېدى ھەيئەت مۇدىرى پا-
تەمخان غورا چاينىغاندەك غۇچچىدە تۇرۇلۇپ قالغان قاپاقلىرى

ئاستىدىن ئەر - خوتۇن ئىككىسىگە قادىلىپ، — ياكى غو-جامنىڭ كۆڭلى خېنىمغا، خېنىمنىڭ كۆڭلى غوجامغا سوۋۇپ - سولىشىپ قالدىمۇ - يا؟

روزىگۈل ئاۋۋال ئېغىز ئېچىشنى ئەپسىز كۆرۈپ، كۆزد-نىڭ قۇيرۇقىدىن يېنىدىكى يۇنۇسقا قاراپ قويدى. ئىككىسى بۇگۈنمۇ ئاز سەتلەشمىگەچكە، روزىگۈلنىڭ خاپىغان چىرايد-دىن يۇرەك زېدىسى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يۇنۇس بولسا هوقۇقى چوڭ، گەپدان بۇ ئايالالار مۇدىرىنىڭ ئاچچىقد-دىن مەڭدەپ، كالپۇكى يەملىشىپ قالغاندەك ئاغزىنى مىدىر-لىتالماي قالدى.

— ۋۇي، گەپ قىلمايمىزغۇ؟— پاتەمخان مۇدىرنىڭ ئاۋازى يەنە چاڭىلداپ ئىشخانىنى بىر ئالدى، — ياكى مۇرەسسە ئىش-خانىسىغا ئېزىقىپ دوقۇرۇشۇپ قالدۇقمۇ - يا؟

— ياق، بىز دەيدىغانلىنى دېيىشىپ گەپنى پىشۇرۇپ كىر-گەن، — دېدى يۇنۇس ئاخىرى.

— نېمە دەپ، ئەتە ئاخشاملىققا يېنىشۇالمىز، دەپما؟

— هە... ياق، ئاجرىشىمىز، دەپ.

— نېمە بولغانغا ئاجراشماقچى؟

يۇنۇس جاۋاب بېرىشتىن توختاپ روزىگۈلگە قارىدى. رو-زىگۈل قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ مېنى يامان كۆرسەتمەكچد-مۇ؟ دېگەندەك ئۇنىڭغا يالتىيىپ قاراپ قويدى. شۇ تۇرقىدا ئەر - خوتۇن ئىككىسى بىر - بىرىگە گەپ سەپە سېلىشىپ قاش - كۆز ئۇرۇشى قىلىشۇاتاتتى. ئۇلار سوئالنى جاۋابسىز قال-دۇرغاندىن كېيىن مۇدىر يەنە سورىدى:

— بالا نەچچە؟

— ئىككى.

— قورساقتىكىسىچۇ؟

— دورا يەپ چۈشۈرۈۋەتكەن.

— نېمىشقا ؟ — مۇدىرنىڭ كۆز چاناقلىرى كېڭىيىپ، ئاۋازى دۈمباق يارغاندەك چىقتى.

— ھۇي، بالىنىڭ دادىسىنىڭ هالى شۇ تۇرسا، يەنە تۇغ-سام مەن قانداق باقىمەن، ئۇچ بالىنى؟! — دېدى روزىگۈل زەردە بىلەن، — بۇ غوجام تەخىيىگە ئىگە بولمىغان هاڭگد-دەك، بالىنى تېپىپ قويۇپ، ئاقىۋىتى بىلەن كارى بولمىسا، ئاشۇنداق!

— ئەزۋەيلىمىسىڭىزمۇ بىلىمەن ! — دېدى پاتەمخان تە-گەپ، — مەن سىزگە ئى يېرىڭىزگە هالقا سالدۇرمىغانمۇ، بالا چۈشۈرىمەن دەپ جاننى قىينىمىسىڭىز بولمامدۇ، دەۋاتىمەن!

— شۇ... شۇ ... — مۇدىرنىڭ دوق قىلىشلىرىغا گەپ تېپىپ بولالمىغان روزىگۈل تىرىنقىنى تاتىلاپ تۇرۇپ قالدى. مۇدىر ئىچ - ئىچىدىن ئاچچىقسىنىپ ئەر كىشىدەك ئېغىر تىنغىنىچە ئازغۇن ئاياغلىرى بىلەن ئۆز بەختىنى چەيلەپ يۇرگەن كۆز ئالدىدىكى بۇ بىر جۈپ ياش ئەر - خوتۇنغا خېلى ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى. كېيىن قايغۇرۇۋاتقاندەك بىر ئاۋازدا سورىدى:

— ماقۇل، ئىككى بالاڭلارنى قانداق قىلىسىلەر؟

— مۇشۇنىڭ دېگىنى بويىچە پىچىپ قويسىلا ! — دېدى خېلىدىن بېرى ئۇنسىز تۇرغان يۇنۇس تۇيۇقسىز زۇۋاننى ئېچىپ، — ئالدىغىنىڭنى ئېلىپ ئۆيدىن چىق دېسەم، گەپنى چوڭ قىلىپ يېقىن كەلمەيۋاتىدۇ...

— هوي... نېمە ئانداق بەلەن سىز؟— دېدى يۇنۇسنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان مۇدىر غىچىلداپ تۇرغان ئورۇندۇقتىن

لىككىدە تۇرۇپ، ــ ھەقلەپ نىكاھلاپ ئەمرىڭىزگە ئالغان خو-
تۇن كىشى دېگەن كۆڭلىڭىز تارتسا قۇچاقلاپ يېتىپ، كۆڭلە-
ڭىز قالسا ، ئا... ئەيىبى چىقىپ قالدى كاساپەتنىڭ... دەپلا
چارشەنبە بازارغا ئاپىرىپ سېتىۋېتىدىغان قوتۇر بايتال ئەمەس
جۇمۇڭ! ئەرلەرنىڭ ئاياللارنى نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قە-
لىدىغان، خارلايدىغان زامانى ئاللىقاچان كەلمەسكە كەتتى، يۇ-
نۇساخۇن! مەن سىزگە ئازراق بىر نەرسە ئوقۇپ بېرىپ نىكاھ،
ھەق ــ تەلەپ قانۇنىدىن ساۋادىڭىزنى چىقىرىپ قويسام بولە-
يدىغان ئوخشايدۇ، ــ مۇدىر سۆزلىگەچ، تاختايلىرى ئاجراپ
تۇرغان قوپال ئۈستەلنىڭ تارتمىسىدىن قېلىن بىر كىتابنى
ئالدى. ئالدىن قاتلاپ قويغان يەرنى ئېچىپ ئوقۇشقا تەمشەل-
دى...

ــ بولدى، مەن ئاڭلىغاندەك قىلغان، ــ دېدى يۇنۇس
مۇدىرنىڭ چۈشەندۈرۈشىنى خالىمىغاندەك قىلىپ، ــ ھەر
قانچە ئاڭلىساممۇ، قاغا قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ... مەن
بىلىمەن، سىلى خوتۇن كىشىنى ئەر كىشىگە باسۇرۇپ بە-
مەيلا، ئۇنىڭدىن كۆرە تېزراق بىر تەرەپ قىلىپ قويسىلا، سۆ-
زىنى ئالسۇن بۇ بىر نېمە!

ــ ئاغزىڭىزنى بۇزماڭ ئۇكام ! ــ قۇلىقىغا يوغانلا كۇ-
مۇش زىرە سېلىۋالغان بىلەن گەپ ــ سۆزلىرى كالتەك بىلەن
ئۇرغاندەك قاتتىق، نى ــ نى ئەركەكلەرنى يەرگە قارىتىدىغان
بۇ مۇدىر جۇۋان بوشاڭ ئاياللاردىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا، كەنە-
تە غوجىخاندىن ھېيىقمىغانلار ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا بۇرۇ-
تى سالپىيىپ، موللام مۇشۇك بولۇپ قالاتتى، ــ روزىگۇل
مەيلى سىز دېگەندەك «بىرنېمە» بولسۇن ياكى ئىسمى ــ جىس-
مىغا لايىق گۈل بولسۇن، نەچچە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن

بىر ئۆينى ئىسسىتىپ ئىككى ــ ئۈچ بالا تېپىپسىز، ئۆيىڭىز-
نىمۇ ئوبدان جابدۇۋاپسىز. ئەھۋالىڭىز ماڭا ئايان، بالىلىرى-
ڭىز چوڭى يېشىغا توشقىچە، خوتۇنىڭىز كېيىنكىسىگە
قورساق كۆتۈرۈپ ئالغاچقا، بالىلىرىڭىز بىر ــ بىرىدىن ئۇش-
شاقكەن. ناۋادا گېپىڭلار گەپ بولۇپ ئۇيان ــ بۇيان بولۇشۇپ
كەتسەڭلار، سىز تىرىك تۇرۇپ بالىلىرىڭىز ئۆگەينىڭ قولىغا
قالىدۇ، بويىنى قىسىلىدۇ. سىز مۇشۇ يۇرتتا بولسىڭىز بۇنى
ئۆز ئەينى كۆرىسىز ياكى ئاڭلايسىز. ئۇ چاغدا بالىلىرىڭىزنىڭ
ھالىغا قاراپ: « ھەي ئېسىت » دەپ ئاچچىق يۇتۇپ قالغىنە-
ڭىز بىكار. شۇڭا، يۈرىكىڭىزنى ئوبدان تۇتۇپ بېقىپ، ئۆزە-
ڭىزنى راسا بىر دەڭسەپ ئاندىن كېلىڭە مېنىڭ قېشىمغا.

ئەر ــ خوتۇن ئىككىيلەن ئەمدى نېمە دېسەك بولاركىن،
دېگەندەك ئۆز ئارا كۆز ئۈرۈشتۈرۈپ قالدى. مۇدىر بولسا گەپ
تۈگىدى، دېگەننى بىلدۈرۈپ كىتابنى تارتمىسىغا سالدى ــ دە،
ئورنىدىن تۇردى. ئىسلىشىپ كەتكەن تامدىكى تەشۈقات رە-
سىملىرىگە قاراپ راسا بىر كېرىلىۋەتكەندىن كېيىن ئىشخا-
نىسىنى تاقاش ئۈچۈن تالاغا ماڭدى. ئۆزلىرىنىڭ ئىشخانىدىن
ھەيدەلگەنلىكىنى كۆرگەن ئاداۋەتلىك بۇ جۈپ ئەر ــ خوتۇن
بېشىنى سالغىنىچە ئىشخانىدىن چىقتى.

مۇدىر ئايال يەنە باشقا ھاجەتمەنلەرنىڭ كېلىپ بېشىنى
ئاغرىتىشىدىن قاچقاندەك، كەنت قورۇسىدىن چىقىپ ئىتتىك
قەدەملەر بىلەن ئۆزىنىڭ مەھەللىسى تەرەپكە كەتتى. ئەلۋەتتە،
ئۇنىڭمۇ باشقا ئاياللارغا ئوخشاش پاختا تېرىش، قوناق ئۈزۈش،
كۈزگى بۇغدايغا يەر تەييارلاش دېگەنگە ئوخشاش ئىشلىرى بە-
شىنىڭ چېچىدىن تولا ئىدى.

ئەمدى قەيەرگە بېرىش كېرەك؟ يۇقىرىلاپ ھال ئېيتىش،

ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلىش ئۈچۈن چوقۇم كەنت مۇرەسسە ھەيئىتىنىڭ بىر تەرەپ قىلىپ قويۇش توغرىسىدىكى تامغىلىق ئىسپاتى بولۇش كېرەك، بولمىسا، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ بېشىنى مىڭ يەرگە چاقىلان بىلەنمۇ بۇ ئىشنى قەتئىي سورىمايدۇ... مانا، ئىش ئەپلەشتۈرگىلى ئېپى بار مۇدىر! مانا، كىشىگە ۋارقىرىغاندەك، چېچىلغاندەك قىلغان بىلەن ئەس - يادى كىشىنىڭ يېتىم بولۇپ قېلىش خەۋپىدە تۇرغان بالىلىرىنىڭ غېمىنى يەيدىغان «پاتاق - پۇتۇق» پاتمخان!

ئالدىدىن كۆپ ئىش ئۆتكەن ئايال مۇدىر ياش ئەر - خوتۇنلارغا مۇشۇنداق كۆيۈنۈش ھېسسىياتى بىلەن مۇراجىئەت قىلاتتى. مۇراجىئىتى كارغا كەلمەي قالسا تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپ، ھەر قانداق ئادەمنى يەرگە قارىتىدىغان، ئويلانىدۇرىدىغان تولۇق، ئۆتكۈر گەپلىرى بىلەن ھۇجۇم قىلاتتى. كىشىنى پەيلىدىن يانىدۇرۇش ئۈچۈن گەپتىن ئايانمايتتى. ھەرگىزمۇ يەڭگىلىتەكلىك بىلەن بىلەن قولىغا قەلەم - قەغەز، تامغا ئېلىشقا ئالدىرىمايتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۆيىدە ئىت - مۇشۇك بولۇشۇپ بىر - بىرىگە ئۆچ بولۇپ كەتكەن خېلى بىر قىسىم ئەر - خوتۇنلار پاتمخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇيان - بۇيان بولۇشماقتىن، ئاستا پەم بىلەن كىشى كۆرمەس يەرگە بېرىپ بىر - بىرىگە كۆڭۈل قويۇشۇۋالماق ئاسانكەن... دەپ، مەھەللىسىگە جۆنەيتتى. كېيىن قارىسا بىر ئوبدان ئەپلىشىپ قالغان ھالدا مەھەللىدىكىلەرنىڭ كۆزىگە چېلىقاتتى... قۇمئاۋاتتا شۇنداق جەڭگى - جېدەللەر بىلەن پاتمخانىنىڭ ئالدىغا سۆرىشىپ كېلىپ ئاجرىشالماي قايتا ئىسسىق ئۆتۈشۈپ قالغانلار ئىسمىنى ئاتاپ سانىغۇدەك بار، ئەلۋەتتە.

روزىگۈل پاتمخان مۇدىرنىڭ ئالدى - كەينىگە قارىماي كەتكىنىنى كۆرۈپ سەل ئارىسال بولۇپ تۇرغاندىن كېيىن ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. جامال كۆزلىرىدىن بىر ناپىسەنتلىك ئوخچۇپ تۇرغان يۇنۇس كىشىلەر قارىشىپ تۇرغان ئۇچ ئاچال يولنىڭ دوقمۇشىدا سۆزۈلۈپ قالدى. قۇمئاۋاتلىقلار كۆردىكى، يۇنۇس ئەمدى رەسمىي ئۆيدىن يامانلىغان ئەركەك ئاتلىپ، قۇمئاۋاتنىڭ ئەرلىرىنىڭ ئەنگە داغ چۈشۈرگەن ئىدى.

59

ھەسەن خالۋاپ ئىنىسىنىڭ قەرزدارچىلىقتا تارتىپ كەتكەن كۈنلىرىنى ئويلىسا، ئىختىيارسىز كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشاتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئوبدانلا ھاللىنىپ قالغان ھەمزىخان قويچىلىقتىن ئەنە شۇنداق دۇم چۈشۈپ، بىردىنلا نەدە قىلغۇدەك ئىش بولسا شۇ يەرگە بېرىپ مەدىكار ئىشلەيدىغان كۆك نامراتلار قاتارىغا ئۆتۈپ قالدى ھەم مۇشۇ قېتىمقىغا ئوخشاش پاختا تېرىپ پۇل تاپقىلى كەلگەن ئىدى. ئەمما زەردىسى ئىتتەك ئىنىسى ناھەقچىلىك ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىپ، غوجىخاندىن تاياق يەپ كەتتى.

شۇ قېتىمقۇ ئوخشاشلا كەنت تەشكىلى بىلەن دېھقانلار ئوتتۇرىسىدا سۆركىلىش كېلىپ چىققان ئىدى. چەككىلى تاماكا تاپالمىغاندا ئانچە - مۇنچە ئادەم پەشۋالاپ قويمىدىغان غوجىخان ھايت - ھۇيت دېگۈچە بىر نەچچەيلەننى ئۇرۇپ - پەشۋالاپ پاتىپاراقچىلىق چىقىرىۋەتتى. گەدىنىگە ھاپىا يەپ توپنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغان ھەسەن خالۋاپ ئىنىسى ھەمزە-

خانىنىڭ پاتىپاراقچىلىقتا كېۋەزلىكىنىڭ چۆنىكىگە تىك موللاق چۈشكەنلىكىنى كۆردى. غالجىرلاشقان غوجىخان ئۇنى قاتتىق تىزلىۋەتكەن ئىدى. دېھقانلار ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ قوي پادىسىدەك ئۇركۈپ قاچتى. دەرھال ئېتىزلىققا كىرىپ كېۋەز تەرگەن بولۇپ تۇرۇشتى. ئىشىنىڭ بۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى كۆرگەن ھەسەن خالۋاپ بىردەم مەڭدەپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن يۈگۈرۈپ بېرىپ ھەمزىخاننى يۆلىمەكچى بولدى. ئاڭغىچە ئىنىسى ئۆزى ئورنىدىن تۇرۇپ، بىرەمدىلا قويۇنىڭ قوزىسىدەك ياۋاشلاپ قالغان كىشىلەرگە قاراپ بېشى يەرگە چۈشتى. غوجىخان ھەمزىخانغا قاراپ ئۆزىنىڭ قانداقلىقىنى كۆرسىتىپ قويغاندەك مەغرۇرانە كۈلۈپ قويدى، ئاندىن كېۋەزلىكنى ئارىلاپ دېھقانلارغا قولىنى شىلتىپ بىر نېمىلەرنى دەپ ئۆزىنىڭ ھەيۋىسىنى كۆرسەتتى.

ھەمزىخاننىڭ جان يېرى تىزلىنىپ كەتكەنمۇ قانداق، ئۇ كەم ماغدۇرلۇقتىن بېشى ئايلانغاندەك بولۇپ ، ئەلەڭ ـ سەلەڭ ھالدا بىر ھازا قاراپ تۇردى ـ دە، غوجىخانغا نەپرەت بىلەن بىر تىكىلىپ، يېقىنلا يەردە ئۇلۇغ ئېقىۋاتقان دەريا تەرەپكە كەتتى. ئۇنىڭغا كىمنىڭمۇ ئىچى ئاغرىمايدىغاندەك ئىلگىرى ھال ـ ئوقىتى ياخشى، كۈنلىرى ئوبدان، چوڭ ئۆتكەن بۇ بىچارىگە مانا ئەمدى يۇرتتىن چىقىپ كۈنلۈك مەدىكار ئىشلەش، ھارام تاياق يېيىش ئېغىر كەلگەندۇر، غۇرۇرى كۆتۈرمىگەندۇر... بىر چاغدا ئۇنىڭ قارىسى كۆرۈنمەي قالدى. ھەسەن خالۋاپ كۆڭلى قانداقتۇر بىر كۆڭۈلسىزلىكتىن خاتىرجەمسىزلىنىپ ئورنىدىن قوزغالدى ـ دە، ئىنىسىنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. ئۇ كۆردىكى، ھەمزىخان توغراق يىلتىزلىرىغا بېشىنى قويۇپ دۇم يېتىپ قاپتۇ. ھەسەن خالۋاپ ئۇقتەك ئېتىلىپ بېرىپ، ئىنىسىنىڭ يېنىغا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇنى ئوڭدىسىغا ئۆرىدى، بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى... ئېسىت، ياش تۇرۇپ بوۋايلاردەك ساقال باسقان ياداڭغۇ چىرايى تامدەك تاتارغان، قۇرۇق قاقشال بولغان جانسىز قوللىرى تارشىدەك قېتىپ كەتكەن ھەمزىخان تىنىقى بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا سۈنايلىنىپ ياتاتتى. ھەسەن خالۋاپنىڭ ئىنىسىگە قاراپ ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆپكىسى ئۆرۈلدى. كۆز چاناقلىرىغا پاتماي قالغان ياش بىر نەچچە قەدەم نېرىدىلا ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىنىڭ جىمىرلىشى بىلەن قوشۇلۇپ، كۆز ئالدى خىرەلەشتى. ئۇ جىمجىت ئېقىنغا قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتى...

ئاھ، ئانا دەريا بوستانلىقلار تامان كەڭرى يېيىلىپ ئاقاتى، ئۇنىڭ باغرىنىڭ كەڭلىكى دېھقانىنىڭ كۆكسى ـ قارنىنىڭ كەڭلىكىگە ئوخشايتتى. ئانا دەريا تېگى ـ تېگىدىن سۈزۈلۈپ ئاقاتتى. ئۇنىڭ سۈيىنىڭ سۈزۈكلۈكى دېھقان قەلبىنىڭ سۈزۈكلۈكىگە ئوخشايتتى. ئانا دەريا شاۋقۇن ـ سۈرەنسىز تىنچ ئاقاتتى. ئۇنىڭ تۈشىسىز جىمجىت ئېقىشى دېھقانىنىڭ سۈكۈتلۈك ھاياتىغا ئوخشايتتى. ئانا دەريا بېپايان زېمىنغا تالىق ئىدى، ئۇنىڭ جىمجىتقىنە يەرگە سىڭىپ، زېمىننى كۆكەرتىشى دېھقانىنىڭ قان ـ تەرى بىلەن ھاياتلىقنى ياشناتقىنىغا ئوخشايتتى... ئانا دەريا جىمىرلاپ ئاقاتتى. ئۇنىڭ جىمىرلاپ كۆز چاقنىتىشى دېھقانىنىڭ بىر ئۆمۈر ئېتىزلىقلاردا يۇرۇپ قۇياش نۇرىدىن نۇر ئەمگەن چېھرىگە ئوخشايتتى...

— بىرەر ئىش بولمىغاندۇ، ھەسىكا!

ھەمزىخاندىن ئەنسىرەپ يىراقتىن يۈگۈرۈپ كەلگەن تەقدىرداشلىرى ھەمزىخاننىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، يىرىك چاچ باشقان چېكىسىنى تۇتتى، بۇرنىنىڭ ئاستىنى چىمدىدى، تارشىلىپ

دەك قاتقان، مۇزلىغان قوللىرىنىڭ ئالقىنىنى ئۆڭلىدى. ئەھۋال ئېغىر ئىدى. ھەسەن خالۋاپ ئىنىسىنىڭ بېشىنى توختى گوندازغا تۇتقۇزۇپ، توغراقلار ئارىسىدىن چىقىپ دەريا قېنىغا كەلدى ـ دە، دەريادىن بىر ئۇچۇم سۇ ئەكەلدى، كۆزىنى ئاچماي ياتقان ئىنىسىنىڭ ئاغزىغا سۇنى تېمىتتى. ھەمزىخان جانسىز كۆزلىرىنى ئاچتى. قېرىندىشى ئۇچۇملاپ ئىچۈرگەن بىر ئوتلام سۇ ئۇنىڭغا قايتا ھاياتلىق بەرگەنىدى. ئىنىسىنىڭ تىنىقىنى ئاڭلىغان ھەسەن خالۋاپ مىننەتدارلىق تۇيغۇسىدا كۆز ئالدىدىكى دەريا دولقۇنلىرىغا باقتى. نەچچە مىڭ يىللار مابەينىدە ئۆز باغرىدىن ھاياتلىقنى ئاپىرىدە قىلىپ كۆكەرتكەن، ياشناتقان ئانا دەريا نىمجان ھالەتتە ياتقان بىر ئوغلىغا ئابىھايات سۇيى بىلەن يەنە قايتا نىجاتلىق بەرگەنىدى.

خېلى بىر چاغ بولغاندا ھەمزىخان كۆزلىرىنى ئاچتى ھەم بېشىدا قارىشىپ تۇرغان كىشىلەرگە قاراپ سۇس كۈلۈمسىرەپ، ئىنىسىنىڭ قايتا كۆز ئاچقىنىنى كۆرگەن ھەسەن خالۋاپنىڭ كۆڭلى سەل تىنجىغاندىن كېيىن ئەتراپتىكى كىشىلەرگە قاراپ:

ـــ تۇغقانلار، بېرىپ ئىشىمىزنى قىلايلى، پاختا تېرەيلى... يامانلارغا ھامان ياراتقان ئىگەمنىڭ سورىقى بار، ـــ دېدى. ئۆزىمۇ ئىنىسىنى يۆلەپ كېۋەزلىككە كەلدى. ئىشلار ئاستا ـ ئاستا ئۆز ئىزىغا چۈشتى. ھەمزىخانغا قاراپ قورقۇپ كەتكەن كىشىلەر تارتقان جاپاسىغا لايىق ھەق، نەپكە ئېرىشەلمىسمۇ، كۆز كۈنلىرىنىڭ سۇس ئاپتىپىدا ئېتىزمۇ ئېتىز مىدىرلاپ يۇرۇپ كۈننى كەچ قىلغان ئىدى.

ـــ بىز نېمە بولغان بەندىلە، ھەي ؟! ـــ دېدى ھەمزىخان كەچتە ئاكىسىنى بىر چەتكە تارتىپ، ـــ بىز جىم تۇرىۋەر-

گەنسېرى غوجۇاينىڭ خورىكى يوغىناپ كەتتى. ئۇنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىگە كۆزىمىزنى پارقىرىتىپ قاراپ تۇرىۋەرمەي، ئە-دەب ـ جازاسىنى بەرگۈزمەمدۇق؟

ـــ بىز ئۇ توڭگۇزنى نېمىمۇ قىلالارمىز؟ ـــ ھەسەن خالۋاپ ئالدى ـ كەينىگە قاراپ سەل خاتىرجەمسىزلەنگەندەك ئىنىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالدى.

ـــ مەن كېچىسى كىشى تۇيماستا بېرىپ، ئۇ جوھۇتنى بوغۇزلىۋېتەي دەپمۇ ئويلىغان. لېكىن ئۇ ھاراملىقنىڭ قېنى قولۇمنى بۇلغاشقا ئەرزىمىگەندەك. شۇڭا بۇنداق بېشىمىزدا قامچا ئوينىتىشىغا قاراپ تۇرىۋەرمەي، يۇقىرىغا ئەرز قىلايلى. قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىنى پاش قىلىپ، ئىككى پۇتىنى بىر ئۆتۈككە تىقايلى، دەپ ئويلىدىم.

ـــ ئەرز قىلساق ئاقارمۇ؟

ـــ ئاقىدۇ، ئاتىمىغلى كونا جەمئىيەت ئەمەس بۇ... ھازىر يۇقىرىنىڭ قارمىقى يامانمىش. ئىنتىزام، مەمۇرىي تەپتىش دەيدىغان بىر ئورگان غوجىخاندەك نەپسى يامان تويماسلارغا يەمچۈك تاشلاپ بىر ـ بىرلەپ قارماقتا ئىلىندۇرۇۋاتقانمىش!

ـــ ھوي، ما ئىشنى ! ـــ بۇ گەپكە توختى گوندۇز قاتارلىق ئىككى ـ ئۈچ كىشى ئۇن قاتتى، ـــ شۇنداق قىلساقمۇ قىلايلى، بولمىسا...

ـــ ئۇنداق دېگەن بىلەن نەگە ئەرز قىلىمىز؟ كىمگە نېمە دېيىشنى بىلمىسەك، بىز.

ـــ ئەرز دېگەننى يۇقىرىغا قىلماي نەگە قىلىدۇ، ھازىر مۇشۇ يەردىن ئۇرۇمچىگە بىر كۈنلۈك يول دەيدۇ، كېچىلەپ چوڭ يولغا چىقىپ، خوتەن ياكى قەشقەرنىڭ ئاپتوبۇسىنى توسساقلا ئۆزىمىزنى ئاپتونوم رايوندا كۆرىمىز، دېگەن گەپ.

— شۇنداق قىلايلى بولمىسا... ئاڭلىسام، ئاپتونوم رايونـ
دىكىلەر كېچە ـ كۈندۈز دېھقانلىرىڭ غېمىنى قىلارمىش.

ياخشىلىقنىڭمۇ، يامانلىقنىڭمۇ ھامان بىر نەتىجىسى چىـ
قىدۇ. غوجىخانىنىڭ قۇمئاۋاتقا ئۆزى بېگ، ئۆزى خان بولۇپ
قىلىۋاتقان ـ ئېتىۋاتقانلىرىغا چىدىمىغانلاردىن ئون نەچچە
كىشى تۆن نىسبى بىلەن چېدىرىدىن چىقىپ ھەمزىخانغا ئەـ
گەشتى. ئۇرۇمچى، ئاپتونوم رايون دەپ ئاڭلىغان بىلەن ئۇنداق
يەرلەرنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ كۆرۈپ باقمىغان بۇ كىشىلەر تەـ
ۋەككۈل دۇنياسىغا كىمە سالغان ئىدى. ئەلۋەتتە، ئىنىسىنىڭ
ھالىغا چىدىمىغان ھەسەن خالۋاپ بۇ كېمىدىن چۈشۈپ قالالـ
مايتتى... ئۇلار كېچىلەپ يۇگۇرۇپ دېگەندەك دۆلەت تاشيولىغا
چىقتى. ئۇچرىغان شوپۇرلارغا يالۋۇرۇپ، يىغلاپ دەرد تۆكتى.
ئۆزلىرىنىڭ نەگە ماڭغانلىقى، نېمىشقا ماڭغانلىقىنى سۆزلەپ
كۆڭلى يۇمشاق بىر شوپۇرنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىدى ھەم
يېرىم كىرا بىلەن ئاپتوبۇسقا چىقتى...

ئۇلار بىر كۈن يول ماڭدى، ماشىنىدا مۈڭدىشىپ ئولتۇـ
رۇپ دەردىنى ئاڭلىغان يولۇچىلار ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىپ ئاز ـ
پازدىن پۇلمۇ يارىدەم قىلدى. غوجىخانىنىڭ قۇۋ، مەككار، زالىمـ
لىقىنى ئاڭلاپ، بۇگۈنكى كۈندىمۇ شۇنداق ئىشلار بار ئىكەن،
دەپ ھەيران بولۇشتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! ئاكىلار...

ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئەرز قىلىدىغان يەرنىڭ دەرۋازىسىنى
تاپالماي يۇرگەن ھەسەن خالۋاپ، ھەمزىخانلار چۆچۈپ تۇرغان
ئورنىدا قاققان قوزۇقتەك قېتىپ قالدى. ئاسماندىن چۈشتەـ
مۇ، يەردىن ئۇندىمۇ، ئىش قىلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھېلىقى
بالا باشلىق بىلەن ئىككى ساقچى پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى.

بالا باشلىق دېھقانلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قول ئېلىـ
شىپ كۆرۈشۈپ، تىنچ ـ ئامانلىق ئېيتىشقاندىن كېيىن ئەتەي
نەگە ماڭغانلىقىنى سوريدى. ھەسەن خالۋاپلار گەدىنىنى قاشلاپ
بىر ـ بىرىگە قارىتىقىنىچە خىجىل بولغاندەك جىمىپ قالدى.
ساقچىلار بار يەردە كىممۇ ئەرز قىلغىلى كەلگەنلىكىنى تىلغا
ئالالىسۇن!

شۇ كۈنى بالا باشلىق جاھان كېزىپ يۈرگەن بۇ كىشىلەرـ
نى كەلگەن يېرىدىن كەينىگە ياندۇرۇپ يۈرتقا قايتۇرۇپ كەلدى
ھەم ئۆيىگە قايتقىلى قويماي، يېزىلىق ھۆكۈمەتتە تۇتۇپ تۇرـ
دى. ئۇلارنىڭ نېمىشقا ئەمگەك مەيدانىدىن كېچىلەپ قاچقانلىـ
قى، نېمە مەقسىتى بارلىقى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغچە ئېنىقلانغانـ
دىن كېيىن، ئۇلارنى بىر قۇر سۇبھان تۇۋىسى قىلدۇرۇپ قو ـ
يۇپ بەردى. ھەمزىخانىنى سېكرېتارغا يانغان ھەم ئۆزىنىڭ گە ـ
دىنىدىكى قەرزنى تۆلەشنىڭ ئورنىغا خەقنىڭ ئىدىيىسىنى بۇ ـ
رىغان، ئەرز قىلىشقا كۈشكۈرتكىنى ئۇچۇن قويۇپ بەرمەي
جىق ئاۋارە قىلدى...

شۇ يىلى قىشتا ھەمزىخان تۇتۇپ تۇرۇلۇشتىن بوشانغان
ھامان بىر كېچىدىلا خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ يۇرتتىن
چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۆيىدە ئانىسى يالغۇز جان بولۇپ قالـ
دى. شەرۋانەم ئەردىن چىققاندىن كېيىن ئانىسىغا ھەمراھ بو ـ
لۇپ شۇ ئۆيدە تۇردى. خالۋاپ جەمەتى شۇنىڭدىن كېيىن غو ـ
جىخانىنىڭ ئاغزىدا ئۇششۇق، ئەرزخور دېگەن ئاتاققا قالدى.
يۇسۇپ چوڭ يەرگە ئوقۇشقا ماڭغاندىن كېيىن، غوجىخانىنىڭ
يەنە ئارقا پېيى سىقىراپ خاتىرجەملىكى يوقالدى. ئۇنىڭ بىر
كۈنى ئەمەس بىر كۈنى قىلمىشىمنى پاش قىلىپ قويىدۇ، دەپ
يۈرىكى سۇ ئىدى.

ئونىنچى باب

60

ئابباسخاننىڭ بالا ـ چاقا دېگەندىنمۇ كۆڭلى سوۋۇدى. يازنىڭ ئاخىرقى ئېيىدا چوڭ ئوغلى ئابدۇراخمان ھاۋانىڭ توي ئىشىنى بۇزۇپ مەكتەپكە يولغا سېلىۋەتكەندىن بۇيان، ئۇ بالام بارتى، نەۋرەم بارتى دەپ شەھەرگە دەسسەپ باقمىدى.

« ـــ ئۆز بېشىمچى كىسپۇرۇش! ـــ دەپ قالدى ئابباسخان ھاۋانى تۆيۈقسىز ماشىنىغا چىقىرىپ شەھەرگە چاپقان ئابدۇراخمانىنى كۆڭلىدە تىللاپ ، ـــ سەن نەچچە يىل ئوقۇپ كېلىپ خىزمەتكە ئورۇنلىشىۋېلىپلا داداڭنىڭ ئاغزىغا قارىماي، خىيالىڭغا نېمە كەلسە شۇنى قىلىدىغان، داداڭنىڭ ئالدىدا ئالدىپەشلىك قىلىدىغان بولۇپ كەتتىڭمۇ؟ ھوي، شۇنچە يوغىناپ كەتكەنسەنمۇ! خەير ماقۇل، ئوتتۇرا مەكتەپتىن چىقىرىۋالدىغان، ئېپىدېمىك يەرنى ئىزلاپ ئەرگە بېرىۋېتىدىغان قىز بالىنى ۋاي دادا، ھاۋانىڭ ئوقۇشى ئاق ياخشىكەن، كۆك ياخشىكەن، بىر ئىمتىھانغا قاتناشىپ باقسۇن... گىڭگىرگوك ـ تەلەي سوك، دەپ بېشىمنى ئاغرىتىپ مېنى كولدۇرلاتتىڭ. ھاۋا سېنىڭ سايەڭدە ئىمتىھانغىمۇ قاتناشتى، چاقىرىقمۇ ئالدى، جاھانىڭ ئىچكىرىسىگىمۇ كەتتى. شۇنداق قىلىپ، مانا ئۇچ

يىل بولغاندا ئەرگە بەرگىدەك بولۇپ ئالدىمىزدا پەيدا بولدى. ئوقۇشى توگىدىمىكىن، ئەمدى ئەرگە بېرىۋەتسەم بولامدىكىن دەپ گەپ سورىسام، يەنە بىر يىلدىن كېيىن ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا قاتنىشىمەن، ئىمتىھاندىن ئۆتسەم يەنە بەش ـ ئالتە يىل ئوقۇيمەن دەيدۇ... بېشىمدىن تۆتۈن چىقىپ كەتتى. نېمە ئانداق توگىمەيدىغان ئوقۇش ئۇ؟ ھېلىمۇ چېچاك 16 ياشقا كىرىپ ئاشتى. يەنە بىر يىلدىن كېيىن ئىمتىھان بەرسە، بەش ـ ئالتە يىل ئوقۇسا... توۋا، زامانىنىڭ ئىشلىرىغا نېمە بولۇپ كەتتى؟ ئۇنىڭ ئانىسى ئاغىچىخان ئۇنىڭچىلىك ۋاقتىدا ئابدۇراخمانىنى تۇغۇپ ئاناَ بولغان، ئەمما بۇ قىز... شۇنداق ئەندىشە ئىچىدە يۈرسەم ئۇ داپ يۈز قىلىدىغىنىنى قىلدى، ئۇخلاپ ياتقان يىلانىنىڭ بېشىغا دەسسەپ ئويغىتىپتۇ، دېگەندەك، ئۆزىنى چىللىمغان قۇمئاۋاتقا بېرىپ، قۇدىمىزنىڭ يۈسۈپ ئاتلىق پىستىسى بىلەن غايىب بولسا بولىدۇ! مانا ئاھانەت، مانا تۆكۈلگەن يۈز... جاھاندا ئاتا ئۇچۇن قىزىنىڭ يولىدىن چىقىپ كېتىشىدىنمۇ ئارتۇقراق ھاقارەتلىك ئىش بولماس! بۇ ئىش ئىككى ئاۋاتقا پۇر كەتتى. پاتىمىم كېسىلگەندەك خەلقىمىزنىڭ ئالدىدا بېشىمنى كۆتۈرەلمىدىم، يەرگە قارىدىم. تالا ـ تۇزگە چىقالماي ھەپتىلەپ قاراڭغۇ ئۆيدە ئاچچىق يۇتۇپ دۇم ياتتىم... مەن قانداق قىلاي، پاختىنىڭ ئىچىدە چوغ ساقلىغىلى بولماس، پىشقان جانان ئۆرۈك ھامان ئۆزلۈكىدىن يەرگە تۆكۈلۈپ ئىزىلىدۇ، بىشەكشىرىنىڭ ۋاقتىدا خېرىدارلىقىنى قىلمىسا ساپقىدىن ئاجرايدۇ، ئىچىدىن بۇزۇلىدۇ... شۇڭا مەن بۇ ھاۋانى ھېلىھەم بولسىمۇ ئەرگە بېرەي، بېشىمنى ساقايتاي دېگەن. لېكىن يەنە شۇ سەن ئابدۇراخمان ئىشنى بۇزدۇڭ! ھەي ئابدۇراخمان... ھەي ئابدۇراخمان... سەن مېنى

چالا ساۋات، ئىش ئۇقمايدۇ، مەن دادامنى نەگە يېتىلىسەم، دادام قېرى تۆگىدەك شۇ يەرگە ماڭىدۇ، دەپ مۇشۇنداق ئانى قىلىۋاتىسەنغۇ، چاغلىق ھەي! خەپ، توختاپ تۇر، سېنىڭ ئادەم بولغىنىڭ شۇ بولسا، مەن ساڭا يەنىلا سېنىڭ دادالڭ ئىكەنلىكىمنى، دادىنىڭ ئاچچىقىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىر كۆرسىتىپ قويىمسام!»

— دادا، سىڭلىمدىن خەت كەپتۇ! — ھاپىزنىڭ بىر كۆزىنى كۆتۈرگەنچە تالادىن كىرىپ كېلىشى، ئاببباسخانىنىڭ موخۇركا ئىسى ئىچىدە تۇنجۇققان ئاچچىق خىياللىرىنى چالغىتتى. ئۇ خەت كەلگەنلىكىنى ئانچە خۇشلىمىغاندەك تۇڭۇرۇكىنىڭ يېنىدىن بىرئاز قىمىرلاپ قويدى - دە، بېشىنىمۇ كۆتۈرمەستىن:

— ئوقۇغىنا قېنى، خەتتە نېمە دەپتۇ ؟ — دېدى. دادىسىنىڭ شۇنداق دېيىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ھاپىز پەرت قىلىپ كونۇپرىتنى يىرتىپ، ئىچىدىن خەتنى ئالدى ھەم ئۇنلۇك ئوقۇماقچى بولۇپ يەنە ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

— ھە، قېنى ئوقۇمامسەن؟

— ھۇي... بۇ خەت خەنسۇچىكەن!

— نېمە؟! — ئاببباسخان بېشىنى كۆتۈرۈپ ئوغلىنىڭ قولىدىكى تۆت چاسا خەتلەرنى كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. كېيىن ئاستا قوشۇپ قويدى ، — سەن مەكتەپتە ئاشۇنداق خەتلەرنى ئوقۇشنى ئۆگەنمەي نېمىنى ئۆگەنگەن، نېمىشقا ئوقۇيالمايسەن، ئۇ خەتنى؟!

— ... ۋاي... ئۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن ئاسان ئەمەس داداھەي، ئۇ خەنسۇچە دېگەن، ياكى مۇقىم ھەرپى بولمىسا...

— ئوسۇرغاقتا ئارپا ئېنى باھانە دەپ، گېپىڭ جىق سېنىڭ! ھاۋا ئوكاڭ ئۆگەنگەننى سەن نېمىشقا ئۆگىنەلمەيسەن؟

— ئۇ... ئۇ... — ھاپىز يەرنىڭ تېگىدىن دادىسىنىڭ قاپىقىغا قاراپ دۇدۇقلىدى ، — ئۇ دېگەن مەخسۇس شۇنى ئۆگىنىۋاتىدۇ.

— ئەمىسە قانداق ئوقۇيمىز؟

— ساقلاپ تۇرساق ئەتە كۈنگە شەنبە بولغاندىكىن، شەھەردىن ئاكام چىقسا ئوقۇپ بېرەر... راھىلە ئاچامۇ سۈدەك شاقىرىتىپ ئوقۇۋېتىدۇ، تېخى.

— مېنىڭ ئالدىمدا ئۇ شەپقەتلىك ئاكاڭنىڭ تولا گېپىنى قىلغۇچى بولما!

ئاغىچىخانىنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. توكۇلدىتىپ پىياز چاناشتىن توختاپ، ئاشخانىنىڭ ۋادىكى ئارىسىدىن ھويلىدا ئولتۇرغان ئېرىگە قارىدى. ۋاي ئوغلۇمنىڭ چوڭى، بىلىملىك زىيالى... دەپ ئاغزىنى تاتلىق ئېتىپ يۈرگەن بۇ ئادەم شۇنچىكىم ئىشلار بىلەن ئوغلىدىن تانارمۇ؟! ھېلىمۇ ئاتا - بالىنىڭ بىر - بىرىگە ئۈدۈل بولۇپ باقمىغىنىغا ئىككى ئايدىن ئاشتى. ئابدۇراخمانىنىڭ شەپسىنى ئاڭلىسىلا بۇ ئادەم كۆتىنى قىرغا تارتىدۇ، ئېتىز - ئاياغ ئىشىغا چاپقان بولۇپ تاكى بالىلار يانغىچە ئۆيگە كىرگىلى ئونمايدۇ. ئاتا - بالا بىر - بىرىگە بۇنداق قىلىشسا، بالىلارنىڭ بىر - بىرىگە مېھىر - مۇھەببىتى، ھۆرمەت - ئېتىبارى بولامدۇ؟ ئەلۋەتتە بولمايدۇ، كۆيدۈرگەنمۇ ئاتا - ئانا، سۆيدۈرگەنمۇ ئاتا - ئانا دەپ، ئاتا - ئانا بالىۋاقىنى تەڭ كۆرۈپ، بىر - بىرىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىشنى ئۆگەتسە، ئاتا - ئاندىن قالغاندىمۇ ئۇ ئىش شۇنداق داۋاملىشىدىغان گەپ، بولمىسا: دادام بار چاغدا ماڭا ئۇنى دېگەن، بۇنى دېگەن... ئاۋۇ مېنىڭ، ماۋۇ مېنىڭ دەپ ۋەج -

مىراس دەۋاسىدا ئۆزئارا داغ بولۇشۇپ ئۆتۈپ كېتىدىغان گەپ... بۇ ئادەم كۆزىنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا ئاچچىقتىن يانسا، بالىدىن ئۆتۈلگەن يېرى بولسا يۈز تۇرانە تۇرۇپ دەيدىغانىنى دە- ۋلىپ، كۆڭلىدە غۇم ساقلىمىسا ياخشى بولاتتى...

مەھەللىدە تۈيۈقسىز بىر ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلگەندەك قىلدى. ھويلىدىكى ھەممەيلەننىڭ خىيالى بۆلۈنۈپ، قۇلىقىنى دىڭ قىلدى. ئاببباسخان چېكىۋاتقان تاماكىسىنى تاشلاپ تالاغا يۈگۈردى. قولىدىكى خەتنى ئوقۇيالماي، دادىسىنىڭ ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قالغان ھاپىز دادىسىغا سوغدىشىپ دېگىدەك دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. ئۇلار كۆردىكى، قوشنىسى چاۋراخۇ- نىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا بانكىنىڭمۇ ياكى مۇلازىمەتنىڭمۇ، ئىش- قىلىپ ئۇچ - تۆت كادىر يىغىلىۋاتقان، «نەدىن تاپساڭ پۇل تاپ، قەرزنى تۆلە » دەپ بىچارە ياۋاشنى ئالدىغا سېلىۋالغان ئىدى. ئەتراپقا تاماشا كۆرۈشكە كەلگەندەك بىر مۇنچە ئادەم يىغىلغان ئىدى. ئاببباسخان بۇ ئەھۋالغا خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردى. ھېلىقى كادىرلارنىڭ پەيلىگە قاراپ پۇلىنى ئالمىسا ماڭمايدىغانلىقىنى پەملىدى. چاۋراخۇنىڭ ھال - ئوقىتى ئاببباسخانغا چۈشىنىشلىك بولۇپ، ئۇ بىچارەمۇ بۇ يىل ئۇرۇق- لۇق چىگىتتىن پەشۋا يەپ، ئېتىزىدىن تۇزۇك پاختا چىقمىغان بولغاچقا، قەرز تۆلىگىلى قۇرىتى يەتمەيتتى.

ئاببباسخان بىر چامداپ، ئىككى چامداپ غۇزەمەك بولۇۋال- غانلارنىڭ يېنىغا كەلدى. ئاچچىقتا ئۇششۇك ھەرىسى بولغان كادىرلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ:

— چاۋراخۇنىڭ قەرزى نەچچە پۇلتى ؟ — دەپ سورە- دى.

— دېرى 2000 كوي، ئۆسۈمى 178 كوي! — دېدى كا-

دىرلاردىن بىرى.

— بۇگۈنلا تۆلىمىسە بولمامتى؟

— تۆلىمىسە بولمايدۇ، ھېلىمۇ قەرەلدىن يەتتە كۈن ئۆ- تۈپ كەتتى.

— ئاز - تولا ئېتىبارغا ئېلىش يوقمۇ، بۇ يىل بىر چا- ۋراخۇننىڭلا ئەمەس، يەرگە قاراپ ئولتۇرغانىنىڭ ھەممىسىنىڭ دەسمىسى غالتەكەك چىقتى. ھازىر بۇنىڭ ئېغىلىمۇ قۇرۇقدال- دى، بىر قوتۇر مادىسىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوقمىكىن، ھە- قىچان.

— ئۇنىڭغا بەزىنىڭ ئامالىمىز يوق ، — دېدى كادىر مۇ- سكىلىتقا ئارتىپ تۇرغان پاچىقىنى يەرگە چۈشۈرۈپ، — بىز- نىڭ تۇزۇمىمىزنىڭ چىڭلىقىنى دېمىسەكمۇ بىلىسىز، ئاببباس- خان ئاكاھەي؟!

ئاببباسخان مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پوكاندەك قىزىرىپ يىغلامسىراپ تۇرغان چاۋراخۇنغا قاراپ بىردەم تۇرۇپ كەتتى. كېيىن كادىرنىڭ ئاجارەك موتسىكلىتىغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ تۇرغان ھاپىزغا قاراپ:

— جۇگۇ بالامەي، ئا ئاناڭغا دېگىن، ھېلىقى پۇلنى ئېپ بەرسۇن ، — دېدى.

ھاپىز ئۆي تەرەپكە يۈگۈردى.

— ھاي ماۋۇ ئاچقۇچنى ئېلىپ ماڭ ! — ئاببباسخان ئىش- تىنىنىڭ بېغىدىن بىر تۇتام ئاچقۇچنى ئېلىپ ئوغلىنىڭ كەينىدىن توۋلىدى.

ئاببباسخان ئۆيدىن پۇل ئاچىقتۇرۇپ، باش بارمىقىنى تە- لىغا تەگكۈزۈپ نەمدىدى، 2000 سوم پۇلنى ساناپ بولۇپ قو- يۇن يانچۇقىدىن يەنە 200 سوم پۇلنى چىقىرىپ قولىدىكىگە

قوشۇپ چاۋىراخۇنغا ئۇزاتتى:

— هە، مانى ئېلىپ قەرزىڭىزنى تۆلەۋېلىڭ. ئەمما لېكىن، ما كادىرلارنى يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن تىرىشىپ تىرمىشىپ ئىشلەپ مېنىڭ پۇلۇمنى قايتۇرمىسىڭىز بولمايدۇ، جۇمالىڭ!

— رەھمەت ئۇكام، رەھمەت! — نەچچە كۈندىن بېرى قەرزدارلىق كوچىسىدا كۆپ قىسىلغان، يامان گەپ، يامان تىل ئاڭلىغان چاۋىراخۇن چامغۇر ئورنىدىكى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش ئالدى، — ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايمەن. ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىز خۇدايىمدىن يانار، خۇدايىم بالىلىرىڭىزنىڭ بەختىنى بېرەر...

— خۇدايىمدىن يانار دەپ 2000 كويغا دۇڭا قىلىپ ئولتۇرىدىغان ئوخشايسىز ئەمدى؟ — دېدى كىمدۇر بىرى چاۋىراخۇننىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ.

— ۋاي ياق، ياق ئۇكام! — دېدى چاۋىراخۇن جىددىيلىشىپ، — ئا گۇسمەستەك ئىككى ئوغلۇم تاش يۇرتلارغا چىقىپ پۇل تاپمىز، دەپ مەدىكارچىلىق قىلغىلى كەتكەن، شۇلار تاپقان پۇلىنى ئەكەلسە، ئىككى يېنىمغا قارىماي بۇ پۇلىنى تۆلۈۋېتىمەن، مەن...

— ھەببەللى، ما گېپىڭىز بولىدۇ، — دېدى كادىرلارمۇ چاۋىراخۇننىڭ قولىدىكى پۇلنى كىرىم قىلىپ تالون يېزىۋېتىپ، — ئاشۇنداق لەۋزىڭىزدە تۇرسىڭىز كۆلۈگە يەنە قەرز پۇل بېجىرىپ بېرىۋېرىمىز، سىزگە.

كادىرلار چاۋىراخۇندىن ئاجراپ، يەنە بىرىنىڭ دەرۋازىسىنى قاقىغىلى تۇردى. ئابباسخان ئاستا كەينىگە ياندى.

— ئەجەب بىر ئىش قىلدىڭىز — يا، دادا؟

— نېمە بولدى؟ — دېدى ئابباسخان ئۆزىگە نارازى بولۇپ كېلىۋاتقان ئوغلىغا قىيا قاراپ قويۇپ.

— بىز تۆت - بەش جان ئادەمنىڭ يىل بويى ئىشلەپ تاپقان - تەرگىنىمىز شۇ تۇرسا، ئەمدى ئۇ پۇلنى ئاران ئۆرە تۇرغان چاۋار لەقۋانىڭ قەرزىنى تۆلۈۋېلىشىغا بەرسىڭىز؟...

— قايتۇرۇپ بېرىدۇ، بالام، — دېدى ئابباسخان. ئۇنىڭ چىرايىدا باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشتىن كېلىدىغان بىر خىل ئىپتىخارلىق ئىپادىسى ئەگىيىتتى، — بايا ئۆزىنىڭ گېپىنىمۇ ئاڭلىدىڭلا.

— ۋاييەي... ئۇ لەقۋانىڭ ئوغۇللىرىنىڭ پۇل تېپىپ كېلىشى قانداق بولاركىن، بۇ يىل تەشكىللىك پاختا تەرگىلى بارغانلارنىڭ تاپقان پۇلىنى قورساق بىلەن يول كىراسىغا يەتكىدى دېيىشۋاتىدۇ.

— ئۇنچىلىك يامان ئەھۋالمۇ بولماس، بالام.

— ئىشقىلىپ، ئۇ پۇل ئەمدى...

— ماڭا قاراڭلا بالام، پۇل - ئاش دېگەن تېپىلىدىغان نەرسە. پۇل - مال دېگەن ئۇرۇق - تۇغقان، قۇلۇم - قوشنىدىن ئەزىز ئەمەس. مەھەللىمىزدە، ئىشكىمىزنىڭ تۈۋىدە، ماۋۇ مۆلدۈرلەپ تۇرغان كۆزىمىزدە تۇرغان بىر ئادەمنىڭ بېشىغا كۈن چۈشسە، بىز قول قوشتۇرۇپ تۇرساق ياخشى ئەمەس. بىز چاۋىراخۇن بىلەن بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىمىز، بىر تونۇرنىڭ نېنىنى يەيمىز، ئېتىزغا تەڭ بارىمىز، ئېتىز ناخشىسىنى تەڭ ئېيتىمىز. توي - تۆكۈن، بەزمە - باراۋەت بولسا ئۆز ئارا ھەمدەمدە بولىمىز، بىر - بىرىمىزنى تارتىشىپ تەڭ ئۈسۈلغا چۈشىمىز، تەڭ ئوينايمىز، تەڭ كۈلىمىز... ناۋادا قازايى - قەدىر، ئۆلۈم - يېتىم بولۇپ قالسا تەڭ قارىدىغان

لىق باغلايمىز، تەڭ ھازا ئاچمىز، تەڭ يىغلايمىز، جىنازىنى تەڭ كۆتۈرىمىز... بىز بۇ دۇنياغا تەڭ مېھمان بولۇپ كەلدۇق، كۈنلەرنىڭ بىرىدە يەنە تەڭ كېتىمىز. شۇڭا مەن يادىمغا يەتكەندە سىلىگە يەنە بىر قېتىم دەپ قويايى: ئاش - ئوزۇق، پۇل - مال دېگەن ئورۇق - تۇغقان، قۇلۇم - قوشنىدىن ئەزىز ئەمەس، شۇڭا بۇنداق يەرگە كەتكەنگە ھەرگىز ئىچىڭلار ئېچىشمىسۇن!

ھاپىز دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ تېخى كىچىكلىكىنى ھېس قىلدى. كۆڭلىدىكى نارازىلىق كەيپىياتى بەسەتتى.

— قانداق، خوتۇنۇڭلارنى سېغىنىدىڭلارمۇ بالام؟ — دەرۋازا ئالدىغا كەلگەن ئاتا ئوغلىغا بۇرۇلۇپ تۇيۇقسىز ئېغىز ئاچتى. — ئاڭلىسام، قېينىئاتاڭلار ئىشلەمچىلىكتىن قايتىپ كەپتۇ، قېينىئاناڭلار قىزىنى ئولتۇرغۇزۇپ ئالغان بىلەن، قېينىئاتاڭلار ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ. بۇ چاغقا خوتۇن - بالىلىرىنى دۇشكەلەپ، پەيلىدىن ياندۇرۇپ بولغاندۇ، دەيمەن.

خوتۇنىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھاپىزنىڭ تېنى يايراپ كەتكەن بولسىمۇ، دادام چىرايىمدىكى ئۆزگىرىشنى بىلىپ قالمىسۇن ،دەپ يەرگە قارىۋالدى. ھېلىمۇ ئۇنىڭ يالغۇز ئۆيدە تىزىنى قۇچاقلاپ ياتقىنىغا ئاي ئاتلىغان ئىدى.

— شۇنداق قىلىلى، كەچتە ئاناڭلار بىلەن قۇمئاۋاتقا بېرىپ خوتۇنۇڭلارنى ئەكىلىپ بېرەي.

ھاپىز دادىسىغا «لەپپىدە» قاراپ قويدى، بايقۇشنىڭ كۆزلىرىدىكى ئىنتىزارلىق تۇيغۇن دادىنىڭ نەزىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى.

61

تېرەكلەر غازاڭ تاشلاۋاتاتتى. غۇر - غۇر سوغۇق شامالدا لىڭشىپ تۇرغان تېرەك شاخلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان غازاڭلار يەرگە چۈشكىچە بىردەم لەيلەپ خېلى بىر يەرلەرگە ئۇچۇپ باراتتى - دە، ئاستا - ئاستا يول، ئېرىق بويلىرىدىكى قۇمساڭغۇ توپىغا قونۇاتتى. سارغايغان غازاڭلار ئۆتكەن ئۈچ پەسىلدىكى ھاياتلىق مەۋسۇمى بىلەن مانا شۇنداق خوشلىشاتتى.

ئۇچۇشۇپ يۇرگەن سارغۇچ غازاڭلار ھەسەن خالۋاپتا قانداقتۇر بىر كۆڭۈلسىز تۇيغۇنى پەيدا قىلدى. ئۇ ئىشلەمچىلىكتىن قايتىپ كەلگەندە، نۇر بۇۋاي تېخىچە يامانلاقلىق، يۇنۇس ئاجرىشىش كەيپىدا سۆرىشىپ يۇرەتتى. بىچارە پىننەخان ھەر ھالدا يامانلىۋالماي، ئۆينىڭ ئېغىر - يېنىكىنى تارتىشىپ ئولتۇرغان ئىدى.

— ھوي دادا — دېدى تالادىن پالاقلاپ كىرگەن ھۈسەيناخۇن مۇرىسىدىكى كەتمەننى ئۇجمە تۇۋىدە قويۇپ، — ئاكەنت ئىشخانىسىغا باردىغان ئىش چىقىپ قالدى، چاققان بولۇڭا!

— نېمىشقا؟ — ھەسەن خالۋاپ ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى.

— ئاكامنىڭ ئىشىدىن خەۋىرىڭىز بارغۇ، ئۇلار ئەر-خوتۇن ئىككىسى يەنە سۆرىشىپ پاتەمخان مۇدىرنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ!

ھەسەن خالۋاپ كەنت ئىشخانىسىغا كېلىپ، مۇدىرنىڭ ئالدىدا كۆكىرىپ تۇرغان يۇنۇسنى، چاچلىرى چۈۋۈلغان كەپ-

لىنىنى، يىغلىشىپ تۇرغان نەۋرىلىرىنى كۆردى. قاش ـ قا-
پاقلىرىدىن مۇز يېغىپ تۇرغان ئايال مۇدىر باش كۆتۈرمەستىن
ئالدىدىكى قەغەزگە كىرتىلدىتىپ بىر نېمىلەرنى يېزىۋاتاتتى.
ساقاللىرىنى ئاق ئارىلاپ باشقىدىن قېرىلىق يەتكەن ئاتا ئە-
شەك تۇۋىدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ھەم تۇ-
رۇلۇپ پېشانىسىدە يەتمىش قورۇق پەيدا قىلىپ، ئۇستۇن كال-
پۇكىنى چىشلەپ تۇرغان ئوغلىغا يەرنەك تېگىدىن كۆز يۇ-
گۈرتتى... «توۋا ، ئوغۇل بالا چەتنىگەندە مۇشۇنداق كۆزىگە
ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ ، ــ دەپ
ئويلىدى ئاتا ، ــ ئاغزىدىن ياخشى گەپ چۈشمەيدىغان، ئاتا ـ
ئانا، ئورۇق ـ تۇغقانلىغا شۇنداق ھېرىسمەن، دىلى سۇزۇك بال-
دى. مانا ئەمدى ئادەممىكىن دېسە قىلغان قىلىقى ئادەمگە
ئوخشىمايدىغان، ھايۋانمىكىن دېسە تېخى ھايۋان دېگىلى بول-
مايدىغان باشقىچە بىر مەخلۇق بولۇپ قالدى... قىلىدىغان نە-
سىھەتنى قىپتىمەن، دەيدىغان ياخشى گەپنى دەپتىمەن، لېكىن
يەنە ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلىپ جاھىللىق قىلىپ تۇرۇپتۇ...
خەير، پېچاق ئاخىرى سۆڭەككە يېتىپتۇ، ئەمدى پېشانەڭگە
كەلگىنىنى كۆرەرسەن! »

ــ ئەمدى بولمىدى، بۇ ئۇچىنچى قېتىم ئالدىمغا چۈشۈ-
شى ، ــ دېدى مۇدىر خېلى بىر چاغدا خەت يېزىشتىن تۇخ-
تاپ، ــ شۇڭا ئۆزلىرىنى بىللە تۇرۇپ بەرسۇن، ئىشنىڭ
جەريانىدىن خەۋەر تېپىپ قالسۇن دەپ قىچقارغان. قانداق،
باشقىچە پىكىرلىرى بارمىكىن، ھەسىكا؟

ــ مەن پىكرىمنى كۆرمەك قېتىملاپ ئوغلۇمغا دەپ بول-
غان، ئۇكام ، ــ دېدى ھەسەن خالۋاپ ئېغىر تىنىپ، ــ ئەمدى
باشقا گېپىم يوق، شۇڭا لىللا گەپ قىلىپ بىر كېسىم قىلىپ

قويۇڭا. ئەمما بىر گەپنى كېلىنىمنىڭ ئالدىدىلا دەيمەن، ئا-
يېتىم ئەر ئوتتۇرىسى بولغاندا، يېمەيدىغان پوقنى يەپ ئېزىپ
كېتىپ قالدى. شۇڭا ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك بولۇپ بىر
ئۇلگىچە تۇگىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭغىمۇ ئازدۇر ـ
كۆپتۇر ۋەج ـ رىزق ئايرىپ قويارسىز...

ــ قازاندا نېمە بولسا، چۆمۈچكە شۇ چىقىدۇ. بۇنىڭغا
مۇشۇ كىتابقا قاراپراق بىر نېمە دەيمىز ، ــ مۇدىر بۇگۈن يۇ-
نۇس ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىدىن ئارتۇق گەپ سوراپمۇ ئول-
تۇرمىدى، ئالدىنقى قېتىمدىكىدەك ۋارقىراپ ـ جارقىراپمۇ
كەتمىدى. ئۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بۇ ئائىلىنىڭ ئاساسىي
ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇپ بولغان، ئاجرىشىشنىڭ سەۋەب ـ نە-
تىجە مۇناسىۋىتىنىمۇ بىر قۇر چۈشىنىپ، گۇناھنىڭ كىمدە
ئىكەنلىكىنى بىلىپ قويغان ئىدى. شۇڭا، ئۆزىنىڭ ئائىلە ما-
جىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان كونا ئۇسۇلى بويىچە با-
لىلاردىن سوئال سوراشقا باشلىدى:

ــ مە كېلىنگا قوزام ، ــ مۇدىر بالىلارنىڭ چوڭى ياسىد-
نى چاقىردى ، ــ دادىڭىز بىلەن ئانىڭىز ئاجرىشىپ كېتە-
مىز، باشقا ـ باشقا ئولتۇرىمىز دەيدۇ، ئەگەر ئۇلار شۇنداق
قىلسا، سىز ئانىڭىزغا قالامسىز ياكى دادىڭىزغىمۇ؟

ــ ئانامغا قالىمەن ! ــ دېدى ياسىن دەرھال روزىگۇلگە
يېپىشىپ.

ــ سىز ئوغۇل بالا بولغاندىكىن دادىڭىزغا قالىسىڭىز
بولمامدۇ؟

ــ دادام بىزنى باقمايدۇ!

ــ ئانىڭىزچۇ؟

ــ ئانام ماڭا ئامراق.

— مېنىڭا ئانىڭىز تەرەپكە ئۆتۈڭ ، — دېدى مۇدىر يا-
سىنىڭ بېشىنى سىلاپ. ئاندىن بالىلارنىڭ كىچىكى روشەننى
چاقىردى:

— ئەمدى سىز كېلىڭا، قىزىم.

مەكتەپتىن ئۇدۇل چىققانچە بوينىدىكى جىلىتىسىنىمۇ
ئېلىۋەتمىگەن روشەن تارتىنىپقىنە مۇدىر ئايالىنىڭ ئالدىغا
كەلدى.

— سىزچۇ، سىز كىمگە تۇرىسىز؟

— ئانامغا .

— سىز بولسىڭىزمۇ دادىڭىزغا قالسىڭىز بولمامدۇ،
بالام؟

— ياق، مەن دادامغا ئامىياق ئەمەس!

مۇدىر بالىلارغا قاراپ بىر دەم تۇرۇپ كەتتى ھەم تامدەك
قېتىپ تۇرغان يۈنۈسقا: «ئەمدى قانداق قىلىسەن؟» دېگەندەك
قارىۋىدى. يۈنۈستىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن ئورنىدا
ئولتۇرۇپ بايىقى قەغەزنىڭ ئاخىرىغا يەنە كىرتىلدىتىپ بىر
مۇنچە خەتلەرنى يازدى. ئاخىردا تارتمىسىنى ئېچىپ تامغىنى
ئالدى ۋە قىپقىزىل تامغىنى ئاغزىغا بىر كەلتۇرۇپ راسا ھور-
دىدى. ئاندىن «پوك!» قىلىپ ئاۋاز چىقىرىپ يازغان خېتىنىڭ
ئۈستىگە باستى. ئاندىن ئاجراشماقچى بولۇشۇۋاتقان ئەر —
خوتۇنلارنىڭ قولىنى باستۇرۇپ، بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا
تامغا ئىزى قالغان قەغەزنى روزىگۈلگە تۇتقۇزدى.

— مەڭ ئۆكام، ئەتىدىن قالدۇرماي يېزىلىق خەلق ئىش-
لىرى ئىشخانىسىغا ئاپىرىك... ھە راست، يېنىڭىزغا ئاز —
تولا پۇل سېلىۋېلىشنى ئۇنتۇپ قالماڭ جۇماڭ، ئۇلار رەسمە-
يىەت ھەققى ئالىدۇ.

— ئۇ پۇلنى ئاجرىشىمەن دەپ دەۋا قىلغان ئادەم تۆلەيدە-
غاندۇ ؟ — دېدى روزىگۈل دۇدۇقلاپ.

— ھە، شۇنداق.

مانا كۆكۈل، مانا تۇرمۇش... ھەسەن خالۋاپ نەۋرىلىرىنى
ئەگەشتۇرۇپ ئېغىر قەدەملەر بىلەن مەھەللە تەرەپكە يېنىپ
كەلدى. ئۇ ئاتلىق بۇرچى بىلەن ئوغلىغا ئىككى ئېغىز گەپ
قىلغانمۇ بولار ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ يۈزىگە يەنە قاراشتىن،
گەپ قىلىشتىن رايى قايتتى. ئوغلۇڭدىن ماڭۇ ئاتامكەن، ماڭۇ
ئانامكەن دەيدىغان ئىنجا كەلمىسە، قىلغان نەسىھىتىڭنى قە-
تىغا ئالمىسا، ئۆزى شۇنداقلا چوڭ بولۇپ قالغاندەك، ئادەم قا-
تارغا قېتىلىپ قالغاندەك، بېشى قايغان، پۇتى تايغان يولغا
ماڭسا، كۆڭلى تارتقانىنى قىلسا، ئەمدى سەن نېمە دەيتتىڭ!
ئۆي، ئاش ـ ئوزۇق، بالا ـ چاقا لازىم بولغاندا، قېقىندى ـ
سوقۇندى بولۇپ بېشىڭ تاشقا تەگكەندە، بىر كۈن ئەقلىڭنى
تاپارسەن، ئادەم بولارسەن!

بالىلارنىڭ ئايىغى چىقماس جېدىلى خالۋاپ ئائىلىسى
ئۈچۈن تۇڭىمەس بىر باش ئاغرىقى بولدى. ھېلى بىرسى ماڭ-
قىسىنى ئېقىتىپ يامانلاپ كەلگەن، ھېلى بىرسى خەقنىڭ
قىزى بىلەن يوقاپ كەتكەن، بىرسى ئىككى بالا بىلەن خوتۇن-
نى تاشلاپ ئۆيدىن يامانلاپ يۈرگەن... نېمە دېگەن باش قېتىق-
چىلىقى ئىشلار بۇ! بۇ دۇنيادا ئادەمنىڭ ئۆمرى مۇشۇنداق بالا
دەردىدە ئۆتۈپ كېتەمدىغاندۇ... قوڭغۇراقلىرىنى جىرىڭلاتقە-
نىچە مەھەللىگە كىرىپ كەلگەن ئات ھارۋىسى ئىزتىراپلىق
خىياللار ئىلكىدە ئىشكى ئالدىغا كېلىپ قالغان خالۋاپنىڭ
دىققىتىنى تارتتى. ئۇ خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ھارۋىدا
كېلىۋاتقان قۇدىلىرى ئاباباسخان بىلەن ئاغىچىخانىنى كۆردى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — ئابباسخان هارۇندىن لىككىدە سەكرەپ چۈشۈپ قۇدىسىغا سالام بەردى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! — هەسەن خالۋاپ بىر ئاز جاڭلىنىپ قۇدىسىغا ئىككى قولىنى ئۇزاتتى ، — قېنى ئۆيگە كىرىشسىلە... هوي ئانىسى، مېهمان كەلدى ، — دادىسى بىلەن بىللە كېلىۋاتقان هۈسىيناخۇن ئاتلىق باشبېغىنى قولىغا ئالدى ـ دە، هېلىقى قوۋزاقدالغان تېرەككە باغلىدى. هەسەن خالۋاپ مېهمانلارنىڭ ئالدىغا چىقمىغان خوتۇنىغا ساقلىماستىن قۇدىلىرىنى هۆرمەت ـ ئىلتىپات بىلەن مېهمانخانا ئۆيگە باشلاپ كىرىپ كەتتى.

62

پىننەخان ئېتىز ـ ئاياغ، قازان بېشىدىن بىرەر ـ يېرىم ـ دەپ ئارىسال بولسىلا چوڭ قېينىئانىسى هەمىدىخاننى تېپىۋالاتتى. بېچارە كېلىنچەك مومايىنى كۆرسە باشقىچە كۈركى يېشىلىپ قالاتتى.

— چوڭ ئانا، ماڭا ئىشتان، چاپان كېيىش ـ تېكىشنى ئۆگىتىپ قويامىلا ؟ — بىر پارچە قىزىل شەمبىزىنى كۆتۈرۈۋالغان پىننەخان مومايىنىڭ يېنىغا كىرىپ كەلدى. كۈنگەي تامنىڭ دالدىسىدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ چەۋرىلىرى ياسىن بىلەن روشەنگە پاختىلىق چاپان تېكىۋاتقان مومايى نەۋرە كېلىنىنى كۆرۈپ، كىگىزنىڭ بىر چېتىدىن ئۇنىڭغا ئورۇن بوشاتتى:

— كېلىڭ بالام، كېلىڭ.

پىننەخان مومايىنىڭ يېنىغا يۆكۈندى. سۇس پىلىلداپ

تۇرغان كۈز ئاپتېپى كىشىنىڭ تېنىگە ئوبدانلا ئارام بېرەتتى.

— هە بالام ، — دېدى مومايى نۇرسىز كۆزلىرىدە ياش كېلىنگە قاراپ ، — هۈسىيناخۇننىڭ غېمىنى قىلىپ تامبال تېكىپ بېرەي دەۋاتامسىز؟

— ياقەي... — دېدى پىننەخان خىجىل بولغاندەك بىر خىل ئاھاڭدا ، — ئۇ غوجام مەن تېككەن تامبالنى ياراتمايدۇ، سەيپۇڭغا تېككۈزۈپ كىيىدۇ.

— ياراتمىدۇ بالام، ياراتمايدۇ... ياراتماي نەگە ئاپىرىدۇ ؟

— مومايى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، — مەن سىزنىڭ يېشىڭىزدا يېگىنە ئىشنىڭ ئۈستىدىم، رەھمەتلىك كىشى مېنىڭ تېكىپ بەرگەن تامبالىمنى كەيگىلى ئامراقتى.

— ئۇ چاغلاردا سەيپۇڭ، سەيپۇڭلۇق ماشىنىسى دېگەنلەر يوقمىدى؟

— يوقتى بالام... لېكىن بىزنىڭ قولىمىزدا قىلغان ئىشىمىز هازىرقى سەيپۇڭ ماشىنىلىرىنىڭكىدىن سىپتا، چىرايلىق چىقاتتى.

— ئەمىسە، ماڭىمۇ ئۆگىتىپ قويامىلا؟

— ئۆگىتەي بالام، ئۆگىتەي... ئېرىڭ ئۈچۈن ئۆگىنەي دەپسەن ـ دە ! — مومايى كېلىنگە تېخىمۇ يېقىنچىلىق قىلغاندەك، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى«سەن»لەپ چۈشۈردى.

— شۇنداق ، — پىننەخان هە دېگەندە ئېرىڭ... ئېرىڭ دېگەن گەپتىن ئىزا تارتىپ لېۋىنى چىشلىۋالدى ، — لېكىن هازىرچە ئۇنىڭغا تېكمەيمەن.

— ئەمىسە كىمگە ؟ — مومايى ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي، نېرۋىلىرى سەزگۈر ئىدى.

— بالامغا.

— هە ، — موماي نەۋرە كېلىنىنىڭ ئوبدانلا كۆتۈرۈلۈپ قالغان قورسىقىغا قاردى ، — ھۆي نېمە ئانداق بالدۇر؟

— شۇ... تىكىپ تەييارلاپ قويماي دېدىم.

— قىزىقسىز - دە، بالام... — موماي بىر ئاز ئويلانغاندەك ئولتۇرۇپ قالدى ، — بىز بالىنىڭ ئوغۇل ياكى قىزلىقىنى بىلمەي تۇرۇپ...

— مەن قىز تۇغمەن چوڭ ئانا.

— بۇنى قانداق بىلىسىز؟

— شۇنداق دەپ تىلەۋاتىمەن.

— نېمىشقا ئەمدى، بالام؟

پىنىنەخان جاۋاب بەرمىدى. سۈزۈلۈپ تۇرغان ئاسمانىڭ جەنۇبىدا سۇس نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياشقا قاراپ بىر پەس ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى كۆرگەن موماي قايتىلاپ سورىدى:

— هە... نېمىشقا ئەمدى، بالام؟

قاش - كىرپىكلىرى چۈشۈپ سىدام بولۇپ قالغان مۇلايىم كۆزلىرىگە مولىدە ياش كەلگەن پىنىنەخان ئويماقتەك ئاغزىنى ئاستا مىدىرلاتتى:

— سىلە بىلەملىكىن، مەن يالغۇز قىز، چوڭ ئانا... يالغۇز قىزنىڭ بەختى كاج، دەپ مەن ئەرگە تېگىپ كېلىن بولغاندىن بېرى كۆزلىرىمدىن ياش قۇرىمايدۇ..— نەۋرە كېلىنىنىڭ ھالىغا قاراپ مومانىڭ يۈرەك - باغرى ئېزىلدى. ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى كۆڭلى تۇيدى. موماي چوڭ كېلىنىنىڭ قاپىقى يامانلىقىنى بەش قولدەك بىلەتتى. پىنىنەخان ئېسىلىپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — مېنىڭ

ئۇ ئۆيدە دەشنام ئىشىتمەيدىغان، كۆزلىرىمدىن ياش چىقمايدىغان بىرمۇ كۈنۈم بوق! شۇڭا قىز تۇغسام، ماڭا ھەمراھ بولامدىكىن دەپ ھەر كۈنى نامىزىمدا ئاللاھتىن قىز تىلەۋاتىمەن.

— خۇدايىم تىلىكىڭنى ئىجابەت قىلار، بالام ، — موماي رومىلىنىڭ ئۇچى بىلەن پىنىنەخاننىڭ كۆز يېشىنى سۈرتتى ، — كۆڭلۈڭنى ئۇنچىمۇ يېرىم قىلما، قېيىنئاناڭدىن كۆڭلۈڭ سۇ ئىچمىسىمۇ، ئېرىڭ تۇزۇك ئادەم بولدى. ئۇ بالىنى بۇ دۇنياغا ساڭا ئازار بەرمەس ھەم رىزقىڭغا قارا سانىماس دەپ كۆڭلۈمۇم گۈۋاھلىق بېرىدۇ. شۇڭا كۆڭلۈڭنى بۇزما، خاپا بولغان چاغلىرىڭدا ئېرىڭنىڭ پېشىگە ئېسىل، تەسكىن بولغان كۆڭلۈگە ئۇنىڭ يۇمشاق كۆڭلىدىن، تۇز - سەمىمىي گەپلىرىدىن ئارامالىق ئىزدە.

— مەنمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن تىرىك تۇرۇۋاتىمەن، بولمىسا بۇ چاغقا يامان گەپكە بېرىلىپ ئۆلەتتىممىكىن...

— ھېچقىسى يوق بالام ، — دېدى موماي ئەپچىللىك بىلەن تىكىش تىككەچ ، — بۇ دۇنيادا ئۆز ئوغلىنىڭ يات مەزلۇمغا بېرىلگىنىنى قوبۇل كۆرەلەيدىغان ئانا ئاز. خۇددى شۇنىڭدەك ئۆز نۆۋىتىدە قېيىنئانىسىنى ئۆز ئانىسى قاتارىدا كۆرىدىغان كېلىنمۇ جىق ئەمەس. بىز ئايال زاتىنىڭ قورسىقىمىزغا قاپلاندەك يوغان بالا پانقان بىلەن، كۆكسى - قارنىمىزغا تېرىقنىڭ دانىسى پاتمايدۇ. مەزلۇم زاتنىڭ تۇرغان - پۇتكىنى بىر دۇنيا بولسا، كۆڭلى بىر دۇنيا. كۆڭۈل كۆزنىڭ ئەينىكى، بىر ئۆمۈر تويۇپ باقمىغان ئاشۇ كۆزلەر بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقان ھامان بىر كىرپىك قاقمىچە بىر قۇۋمغا ئاداۋەت ئۇرۇقىنى چېچىپ ئولگۈرىدۇ... بۇ ۋاپاسىز دۇنيادا ئەرلەرنىڭ بىر - بىرىگە قان چېچىشىپ كەتكىنىدىن ئايالار -

نىڭ كۆز ئوروشى يامان. قانداق دېسەڭ، ئەرلەر بىر - ئىككىنى قويۇشۇپ يا ئويان، يا بويان بولۇشىدۇ، گەپ تۇگەيدۇ. ئاياللارنىڭ توقۇنۇشى بولسا خۇپيانە، توسقۇنسىز، بىر ئۆمۇر ھەتتا بىر ئەۋلاد داۋاملىشىدۇ... ئىشقىلىپ ئاياللار بىر - بىرىنى يەپ كەتمەيدۇ - يۇ، ئاندىن باشقىسىنىڭ ھەمىسى بولىدۇ. شۇڭا ئادەتتە قېينىئاناڭنىڭ قاش - قاپىقىغا قاراپ بەك ئويلىنىپ كەتمەي، ئېرىڭنىڭ ياخشىلىقىنى كۆپرەك كۆز ئالدىڭغا كەلتۇر، ئۇنىڭ ساڭا بولغان مېھرى - مۇھەببىتىدىن، كۆيۈمىدىن ئۆز بەختىڭنى ئىزدە، بالام!

— ماقۇل، — پىنىنەخانىنىڭ كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان ياش ئالدىغا يېيىپ ئولتۇرغان رەختنى ھۆل قىلدى.

— كۆڭلۈڭنى بۇزما، ئالدىمىزدىكى چارشەنبە شەرۋانەمنى قوشۇپ قويسام سىپاشىمغا بېرىپ تىلاۋەت قىلىپ چىقامسەن؟

— قەيەر ئۇ، سىپاشىم دېگەن چوڭ ئانا؟

— ئۇ بىر ئاسانلىق بەرگۈچى مازار، بالام، ئېغىر بويى ئاياللارنىڭ ھەممىسى ئۇ يەرگە پات - پات بېرىپ تۇغۇتى ئۇچۇن ساۋابەت ھەم ئاسايىشلىق تىلەيدۇ.

— ھە... مەن ئاڭلاپتىكەنمەن، لېكىن بېرىپ باقمىغان، ئۇ يەر يىراقمۇ؟

— ئېشەك ھارۋىسى بىلەن بېرىپ كېلىش ئۇچۇن بىر كۈنلۈك يول.

— بارسام باراي، لېكىن...

— ھە... نېمە لېكىن؟

— قېينىنئانام نېمە دەركىن. ئېتىز - ئاياغدىن يىغىدىغاننى تولۇق يىغىپ بولالمىدۇق.

— ئېغىر بويى ئاياللار ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن روھىي

جەھەتتە يېنىكلەپ قالىدۇ، بالام. قېيىنئاناڭغا مەن دەپ قويايي... مەن ئۇنىمۇ سەندەك ۋاقتىدا نەچچە ئون قېتىم سىپاشىمغا ئاپارغان، شۇڭا تۇغۇتى ئاسان بولغان.

— مەيلى ئەمىسە.

بىر چاغدا دەرۋازا غاتىلداپ ئېچىلدى. ئۇزايىدىن تازا جاپا تارتقانلىقى چىقىپ، تۇرغان شەرۋانەم بىر يۇدۇم قۇرۇق شاخ كۆتۈرگىنىچە ھويلىغا كىرىپ كەلدى:

— ئىككىڭلار ئاغمىخاندەك بېشىڭلارنى بىر يەرگە تىقىۋېلىپ نېمە دېيىشىۋاتىسىلەر ئانا؟

مومای ئىشتىن توختاپ بېشىنى كۆتۈردى:

— سېنىڭ غەيۋىتىڭنى قىلىشىۋاتىمىز.

— ۋۇيەي ... — شەرۋانەم شاخنى ئېغىلنىڭ ئىشىكى ئالدىغا تاشلاپ ئۇستۈېشىنى قاققانچە ئىككىيلەننىڭ ئالدىغا كەلدى، — نېمە دەپ غەيۋىتىمنى قىلغانلىقىڭلارنى سوراپ باقسام بولامدۇ؟

— سېنى قاپقى يامان، زالىم، دېدۇق.

— سېمىز، بورداق بولغان بىلەن كۆكسىگە تېرىقنىڭ دانىسى پاتمايدۇ، دېدۇق.

— كۆزىدە تىلى بار، دېدۇق.

— يامان كۆزلىرى بىلەن كىشىنىڭ يۇرىكىنى يەيدۇ، دېدۇق.

— ئاداۋەت ئۇرۇقىنى چاچىدۇ، دېدۇق.

— كېلىنگە ئۆچ، دېدۇق.

— ئۆزىنىڭ كېلىن بولغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغان، دېدۇق.

— ئۇنى دېدۇق.

— بۇنى دېدۇق.

مومای بىلەن نەۋرە كېلىن ئويۇن ئويناۋاتقاندەك شۇنداق دېيىشتى.

— ئاران شۇلىمۇ ؟ — شەرۋانەم تۇرغان يېرىدە بىر چۆرگىلەپ ۋىلقلاپ كۈلۈپ كەتتى ، — مەن ھەركىم بولسا- مۇ ئونىكدىن بەكرەك تېتىيمەنمىكىن دەيمەن. شۇڭا ئەيىبىم ئاز بولۇپ قاپتۇ. لېكىن مۇشۇ كېلىنچىكىمىز پىنىنەخاندىن باشقىلار بولغان بولسا، يەنە باشقىچىرەك بىر ئەيىبلىرىنىمۇ تاپامدىكىن دەيمەن.

ئۇچەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى. شەرۋانەم بار يەردە ئەلۋەتتە مۇشۇنداق كۈلكە بولماي قالامدۇ. پىنىنەخانىنىڭ نېمىگە كۇ- لۇپ، نېمىگە يىغلاپ يۈرگەنلىكىدىن تولۇق خەۋەردار يۈرگەن شەرۋانەم ئۇلارنىڭ نېمىگە دارتمىلاۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولغان ئىدى. شۇڭا ئۇ ئانسى بىلەن بۇ باغرى ئېزىلىك يەڭگىسىنىڭ ئۆزىگە قويغان ئەيىبلىرىدىن كىمگە دارتمىلاۋاتقانلىقىنى بىلگەن ھەم ئۇلارغا شوتا قويۇپ بەرگەن ئىدى.

— ئولتۇرغىنا ، — دېدى مومای تېخىچە ئاغزى يۇمۇلماي تۇرغان قىزىنى يېنىغا شەرەتلەپ، — مۇشۇ كەمدە سېغىزخا- نەك شاراقلاپ تۇرالمايدىغان، كەكلىكتەك يورغىلاپ باسالماي- دىغان بولۇپ قالدىڭ، ئىچىڭدە ماڭا ئېيتمىغان بىر خۇشلۇ- قۇڭ بارمۇ ـ قانداق؟

— ۋۇيەي... ما ئانامنى ، — دېدى شەرۋانەم كۈلكىدىن ئاغزى ئېچىلىپلا قالغان پىنىنەخانىغا قاراپ قويۇپ ، — جىم يۈرسەم تېخى نېمە بولدۇڭ، كۆزلىرىڭدىن مۇز ياغىدۇ، دەپ تۇرالمايدۇ. ئانچە ـ مۇنچە كۈلۈپ قويسام، ئىچىڭدە نېمە خۇش- لۇق بار؟ دەپ كۆزۈمنىڭ تېگىگە قارايدۇ...

— قارىماي، سورىماي قانداق قىلىمەن ، — دېدى مومای بېشىدىن سىيرىلىپ چۈشكەن رومىلىنى تۈزەپ ، — كۆزۈمە- نىڭ ئوچۇقىدا بىر ئەرنىڭ پېشىنى تۇتمىسىڭ، گۆرۈمدىمۇ تىنچ ياتالمايمەن قىزىم!

— غەم قىلمىڭا، ئانا ، — دېدى شەرۋانەم خىيالەن بىر ئاھاڭدا، — خوتۇن لازىم بولغاندىن بىرسى شەرۋانخان، نەدە خېنىم ئۆزلىرى، دەپ ئېشىكىنى توقۇۋاتقاندۇ، ئېھتىمال.

— ھەممە گەپنى چاقچاققا پۇتلىما، مېنىڭ خەۋىرىم يوق سۆز سالغانلار بولسا يوشۇرما... پىنىنەخانمۇ ئۆزۈڭنىڭ سىڭ- لىسى.

— ئانچە ـ مۇنچە ئىس پۇراتقانلار بارتى، لېكىن خەق بە- لەن توي قىلىپ قېينىئانىنىڭ كۆزىدە ئولتۇرىدىغان ئىشنى ئويلىسام، تېنىم شۇركىنىپ كېتىدۇ. شۇڭا ئۇنى ـ بۇنى دې- گەنلەرگە قاپاق پىششىقىدا كېلىڭ، دەپ يولغا سېلىۋەتتىم، ئا- نا.

— ما ئۇۋال تەگكۇرنى ! — دېدى ئانا نارازى بولۇپ ، — ھوي مۇشۇنداق ھاڭگا تېرەكتەك بىر ئۆمۈر يالغۇز ئۆتۈپ كې- تەرسەنمۇ ؟ ! ئەر بىلەن كېلىشىپ قالساڭ، قېينىئانىنىڭ زۇ- لۇمى دېگەن ئىككى پۇل. قارىغىنا ماۋۇ كېلىنچەك ئۇكاڭغا، كەچكىچە دەشنام يەپ كۆزۈمدىن ياش قۇرىمىسا، ئاخشىمى ھۇسىيناخۇنۇنىڭ قىزىق گەپلىرىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ سالمەن، ئەتىگىنى يوتقاندىن قوپقىچە دىل ئازاۋىنى ئۇنتۇپ قالمەن دەيدۇ.

شەرۋانەم راستمۇ؟ دېگەندەك قىلىپ پىنىنەخانغا قاراپ قويدى. پىنىنەخان چوڭ قېينىئانىسىنىڭ ئاۋۇتۇپ ئېيتقان ئۇچۇرلىرىدىن پىسكىڭدە كۈلۈپ قويدى.

— ئوهوي، ئايلىخانىمك ئاپتاپقا قاقلىنىپ يايراپ كەتكەنسىز! — دەرۋازىدا نازىلخانىمك كۆك مۇزدىن تۇس ئالغان سوغۇق كۆزلىرى كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئارا ھىجىردەك يوغان كەلگەن ئاغزى بولسا يارىلىقچىنىڭ كارنىيىدەك ھويلىدىكى قېيىنئانىسى، يەڭگىسى، كېلىنى ئۇچەيلەنگە توغرىلانغان بولۇپ، ئاۋازى زۇلۇملۇق، گېپى بارغانچە يامانلىشىپ قالغان ئىدى، — ئالا پېشىنىنگىياقى خېنىمنى ئىزدەپ ھەممە قوناقلىقا چىقىپ، ھەممە كاۋاكقا كىرىپتىمەن، لېكىن قارىسى كۆرۈنمىگەن... ئەمدى قارىسام، گۇمان قىلغىنىمدەكىدەك بۇيەرگە تىقىلىپ ئولتۇرۇپ چوڭ قېيىنئانىسىغا ھال ئېيتىۋېتىپتۇ... قوپسىلا خېنىم، قوپسىلا، ئا ھويلىدا مە، مۆ، بە، بۆ... قىلىشۋاتقىنى ئەرلىرىنىڭ نەغمە — ناۋاسى ئەمەس، ئېغىلدىكى كالا — قويلارنىڭ زۇۋانى!

نازىلخان قاش — قاپقىدىن قار — مۇز ياغدۇرغانچە، بېشى چۈشۈپ كەتكەن پىننەخانىنى ئالدىغا سېلىپ چىقىپ كەتتى. مومايى بىلەن شەرۋانەم تامدەك قېتىپ ئولتۇرغان يېرىدە ئولتۇرۇپ قالدى. خېلى بىر چاغ بولغاندا شەرۋانەمنىڭ غۇدۇڭشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— مېنىڭ ئەردىن بەختىم ئېچىلمىغان بولسىمۇ، ئۆزۈمنى خېلى يۇرىكىم بار، كەنتتىكى تۆت خوتۇننىڭ بىرسىمەن دەپ يۇرۇيمەن. لېكىن مۇشۇ يەڭگەمنى كۆرسەم پىلە قورتىدەك يۇمشاپ ئۇنۇم ئىچىمگە چۈشۈپ كېتىدۇ. بەزىدە قىلغان قىلىقلىرىغا تازا تىللاپ، گېزى كەلسە چاچ يۇڭدىشىپ، پومىداقلىشىپ تويغۇزۇپ قويايمۇ دەيمەن، ئەمما...

— ھاي بالام، يەڭگەڭ يات بولغان بىلەن ئاكاڭ ساڭا ئۆز.

— قارىغىنا ئەينا، ھويلىغا كىرگەن ئادەم ئىككىمىزنى

كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ماۋۇ قېيىنئانامكەن، ماۋۇ يەڭگەمكەن دېمەي، كېلىنىگە گەپ قىلغان بولۇپ دەيدىغانىنى دەۋېلىپ چىقىپ كەتتى.

— مەيلى، بالام... نازىلخانىمك ئەزەلدىن ئاشۇنداق جۇلاسى يامان. ئەينى چاغدا ئاكاڭ چوڭلارغا ھۆرمىتى يوق، ئاغزى يامان دەپ، ئىككى بالا بىلەن تالاق قىلىمەن دەپ قوپقان. ئەمما مەن دۈگا قىلاي جېنىم بالام، دەپ ئۇنىماي، قاش — قاپقىنى كۆكەرتىپ ياماقلاقتا ئولتۇرغان يېرىدىن ئەكەلگەنمەن.

— نېمىشقا؟

— بالىلىرى يېتىم بولۇپ قالسا بولمايتتى، بالام.

— ئەمىسە ھېچ بولمىغاندا بايقىدەك يامان گەپ قىلغاندا ئۆتكىدەك ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويساڭ بولمامدۇ؟

— يەڭگەڭدەك كېلىنلەرگە قېيىنئانىنىڭ گېپى ئۆتمەيدۇ، بالام.

— ئەمىسە مۇشۇنداق بوغۇلۇپ ئولتۇرامدۇق؟ ياكى ئاكام بىلەن ئېچىلىپ — يېيىلىپ ھال — مۇڭ بولۇشالمايمىز. پىنھانخىنمۇ بەك ئىچىم ئاغرىيدۇ. ھەمىشە ئېتىزلىقتا يالغۇز ئولتۇرۇپ يىغلايدۇ. نېمە بولدى دەپ سورىسام، شۇ قېيىنئانىنىڭ زۇلۇمى.

— خۇدايىمنىڭ كۆزى بار بالام، ئۇنى يارانقان ئىگىسى ئۆزى بىر كۈن ئەمەس، بىر كۈن تەڭشەپ قويىدۇ.

— ئەمدى نەگە ئاپىرىپ تەڭشە. ئۆيلەيدىغانىنى ئۆيلەپ، تالالىق قىلىدىغانىنى قىلىپ بولدى... يۈسۈپنىڭ ئىشى ئەمدى خۇداغا ئامانەت.

— يۈسۈپنى تىلغا ئالغۇچى بولما، ئۇ بالىدا ئاجايىپ بىر خىسلەت بار.

— ئەمىسە، قانداق تەڭشىلىدۇ؟

— خۇدايىمنىڭ كۈنى ئۈزۈن، كىشىگە قىلسا‌ڭ كىشىدىن كۆرەرسەن، دەپتىكەن كونىلار.

كۈننىڭ يېراقلىشى بىلەن ئاپتاپ قاچتى. قىبلىدىن سوققان غۇر ـ غۇر شامال بىر ئاچچىق سوغۇقنى ئېلىپ كەلدى. ئانا ـ بالا ئىككىيلەن ئورنىدىن تۇرۇشىغا توساتتىن بوغۇلۇپ ـ بوغۇلۇپ يىغلىغان ئاۋازنى ئاڭلىدى.

يىغلاۋاتقىنى پىننەخان ئىدى.

63

نەگە بارسەن قاغا،
كۆڭلۈم خالىغان يارغا...

بۇ، قايسى قاغىنىڭ ناخشىسىكىن؟ بەلكىم بىر ئازغۇن قاغىنىڭ ناخشىسىدۇر!

تالاق خېتى پىلاتىنىڭ يانچۇقىدا، ئۈزى ئۆگزىدە غوزا تەشۋاتقان روزىگۈل بالىلىرىنىڭ دادىسىنىڭ بۇلۇڭدىكى بىر ئېغىز ئۆيدىن ئارقىغا ئىشىك ئېچىۋاتقىنىنى كۆرۈپ چۈشىنىكسىزلا بىر كۈلۈپ قويدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئاجراشتى، يۇنۇسنىڭ باشقا كىرەر ماكانى بولمىغاچقا، تەشكىل ئاشۇ بىر ئېغىز ئۆينى بۇيرۇپ بەردى. ئۇ ھەقىچان يالغۇز ئۆيدە ئولتۇرۇپ قىينىلىدۇ، ئاغزىدىن چىقارمىسىمۇ كۆڭلىدە خاتا قىلغانلىقىغا ئىقرار بولىدۇ. شۇنداق چاغدا بالىلار ئارقىلىق ئاش سۇنسام بولارمۇ، كىرىنى يۇسام بولارمۇ... يامان كۆزدە قارىماي، ياخشى كۆڭلۈم ئارقىلىق يەنىلا مۇشۇ خوتۇن ياخشىدى، دېگەن يەرگە كەلتۈرسەم بولارمۇ؟ شۇنداق قىلاي... ھامان بىر

كۈن ئەمەس، بىر كۈنى مەستچىلىكتە ئېزىپ ئۆيگە كىرىپ قالىدۇ، سېغىنغان، قۇتۇرغان تۇيغۇلىرى بىلەن بوينۇمغا ئېسىلىدۇ... ئەتىگىنى ئۇزىنىڭ بۇرۇنقى ھالىدا ياتقىنىنى كۆردى، خوتۇنىنىڭ تاھارىتىگە سۇ ئىسسىتىپ قويۇپ، ناشتىغا بىر ئوبدان چاي قىلىۋاتقان نىكاھتىن ئاجراشقان خوتۇنىنى كۆرىدۇ ھەم بۇ بولمىدى، ئاستا نىكاھ ئوقۇتۇپ ئارىنى ئوچۇق قىلىۋېتەيلى، دەيدۇ...

— يوتقىنىڭدىن بىرنى بەرگىنە ، — دېدى يۇنۇس كۈن ئولتۇرغان مەھەلدە تۇيۇقسىز روزىگۈلنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ.

روزىگۈل گەپ قىلمىدى. ئەمما كۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان بۇ ئەرنى كۆرۈپ ئىرادىسىگە مۇخالىپ ھالدا ئېغىز ئېچىپ قالدى:

— نېمە قىلىسەن؟!

— ياتايلى دېگەن، تۆشەك يوق.

— كىم بىلەن؟

— كۆرگەنسەن، ھېلىقىسى بىلەن توي خېتى ئېلىۋالدۇق.

— ھېلىقى ؟ — روزىگۈل ئۇنىڭ كەينىگە سېلىۋالغان قورچاقتەك خېنىمنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ، — شۇنىڭغا بۇزۇلغانمىدىڭ؟

— ھە، قانداقكەن ؟ — يۇنۇسنىڭ ئاۋازى كۆرەڭ ئىدى.

— تايىنى يوقكەن!

— نېمە دېگىنىڭ بۇ؟

— ئۇ خوتۇن ساڭا ئاش بولمايدۇ!

— گېپىڭ ئۇ، سەن ئۇنىڭ ياشلىقىغا چىدىمايۋاتىسەن!

— گەپ شۇ « ياش » لىقىدا، خىلىڭنى تاپالماپسەن.
— ياشقا ياش بىز، كۆندۈرۈڭلىمىز...
— يۈزى قىزارمايدىغان !...
ئارىنى بىردەم سۈكۈت قاپلىدى. ئەمما سۈكۈتتىن خاتىرجەمسىزلەنگەندەك ئارقىدىن « ئۆھۇ! » قىلىپ بىر شەپە كەلدى.
— بەرگىڭ يوقمۇ؟
— ھۇي ئال، ئال!
— قايسىسىنى؟
— ئىككىمىز كونىراتقىنىنى...
— يېڭىسىنى بەرگىڭ يوقمۇ؟
— شۇمۇ يېڭى ئىدى!
بالىلارنىڭ دادىسى لازىملىقىنى ئېلىپ، ئارقىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئانىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تۇرغان بالىلار يەرنىڭ تېگىدىن دادىسىغا قارىشىپ تۇردى...
روزىگۈل قىشلىق ئۆيگە ئوت ياقتى، كەچلىك غىزاغا تۇتۇش قىلدى. شۇغىنىسى قىشلىق ئۆي ئېرى تۇرغان ئارقا ئۆيگە تۇتىشاتتى. روزىگۈل گاز ـ گۇڭ قىلىپ قورۇما قورۇۋاتقان چاغدا ئارقىدىن:
— تاماق سۇنۇشنى ئۇنتۇپ قالماسسەن ، — دېگەن ئاۋاز كەلدى.
— يۈزى قىزارمايدىغان ! — دېدى روزىگۈل تۇتۇلۇپ.
ناخشا ئاۋازى كەلدى، يەنە شۇ ئارقىدىن... بۇ دۇتارنىڭ مۇڭغا تەڭكەش بولغان ناخشا ئىدى. ئۇيقۇسىز ياتقان روزىگۈل ئۆزىنىڭ ناخشا ئېيتقان چاغلىرىنى يادىغا ئالدى. ئۇ تېخى رەسىدە بولمىغان چاغلىردا دۇتار چالغان، ناخشا ئېيتقان ئىدى.

دى. كېيىن دۇتار چالماس، ناخشىمۇ ئېيتماس بولدى. ئۇ دۇتارنى ئاجايىپ چالغان، ناخشىنى قالتىس ئېيتقان... كېيىن قىزلىق چاغلىرىنىڭ بىر قارا كۈنى دۇتار چالماسلىققا، ناخشا ئېيتماسلىققا قەسەم قىلغان...
ئۇ كۈنى شەھەردىن مېھمانلار كەلگەن، ھۆددىگەر مامۇتخاننىڭ بېغىدىكى تال باراڭنىڭ سايىسىدا مەشرەپ بولغان ئىدى. مامۇتخان كەنتە ئىش بار دەپ قىزنى دادىسىنىڭ ئالدىدىن چاقىرىپ كەلدى.
— چال ، — دېدى يوغان قورساق ھۆددىگەر دۇتارنى قىزنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ ، — بۇلبۇلدەك ئاۋازىڭ بىلەن چال.
— چالالمايمەن ئاكا.
— نېمىشقا ؟ — مېھمانلار چۈرقىراشتى.
— دادام يامان كۆرىدۇ.
— دادىڭغا ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن، چال.
— چىلىڭ، چېلىپ بېرىڭ!
قىزنىڭ بىر كۆزى باغنىڭ ئىشىكىدە، بىر كۆزى دۇتاردا بىردەم ئولتۇرۇپ قالدى. كېيىن ئىختىيارسىز ھالدا يۇمۇران بارماقلىرىنى دۇتارنىڭ تارىسىغا تەگكۈزدى. دۇتار مۇڭ تۆكتى، ئاندىن قىزنىڭ ئاۋازى جۇر بولدى:

ھەر كىشىنىڭ دەردى بولسا يىغلاسۇن يار ئالدىدا،
قالمىسۇن ئارمان يۈرەكتە ئەتسۇن ئىزھار ئالدىدا.

...

دۇتارنىڭ تارىسى يۈرەكلەرنىڭ بېغىشىغا تۇتاشتى... قوغۇن، تاۋۇز، سايۋى ئۆزۈملەرگە تامىشغان لەۋلەر، كۆكباش، سۆڭەك غاجىلاۋاتقان ئېغىزلار، باچكىنىڭ قانىتىنى ئۆزۈۋاتقان ئېزىقلار، بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى چىشلەۋاتقان چىشلار چۈشۈ-

نىڭ گىزىلداۋاتقىنىنى ئۇنتۇپ قالدى... بايا دادىسىنىڭ يامان كۆرۈشىدىن قورققان قىز ئەمدى قورقۇشنى ئۇنتۇغان، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كۈي قايىنىمىغا سىڭىپ كەتكەن ئىدى...

شۇنداق بىر ئىش بولدى، يېپىق تۇۋاق يېپىق پەدىدە قالالمىدى، مامۇتخان روزىگۇلنىڭ دۇتىرىنى هەر يەر، هەر جايدا سۆزلەپ يۈردى هەم ئۇنى هەر يەرگە سۆرەشكە ئۇرۇندى. كۆڭلى تۇيغۇن ئاتا بۇنى بىلگىنىدە تېخى يۈزى ئېچىلمىغان قىزىنىڭ بەختى ئۈچۈن قايغۇردى هەم ئۇنى خالىي ئۆيگە چاقىردى:

— كېلىڭ قىزىم، ئولتۇرۇڭ.

قىز دادىسىنىڭ ئۈدۈلىدا ئولتۇردى. ئاتا دەيدىغان گېپىنى تاپالمىغاندەك بىردەم يەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتى. كېيىن ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ قىزىغا قاراپ ئېغىز ئاچتى:

— سىز مېنىڭ قىزىممۇ؟

— شۇنداق دادا.

— مەن سىزگە نېمىنى ئۆگەتتىم؟

— ئەقىل ـ ئىدراكنى، ياشاشنى...

— يەنچۇ؟

— ئەخلاقىي پەزىلەتلىك، پاك ئىنسان بولۇشنى.

— يەنچۇ؟

— دۇتار چېلىشنى.

ئاتا بۇ جاۋابقا قانائەت قىلغاندەك يەنە جىمىپ قالدى. كېيىن يەرنىڭ تېگىدىن ئاڭلانغاندەك بىر ئاۋازدا دېدى:

— توغرا دېدىڭىز قىزىم، مەن سىزگە ئۆزۈمدىكى بىر ئىشقنى، يەنى دۇتار چېلىشنى ئۆگەتتىم. دۇتار كۈيى غەمكىن كۆڭۈلنىڭ ئارامى. مەن دۇتارنى بىسەرەمجان بولغان كۆڭلۈمنى

ئارام تاپقۇزۇش ئۈچۈن خۇپيانە چالغان. ئەمما بەزى كىشىلەر كۆز ئالدىمىزدىلا خىرە كۆڭلى ئۈچۈن باشقىلارنى دۇتار چالغۇزۇپ ئىشرەت سۈرۈۋاتىدۇ. ئېيتقىنىمدەك، مەن دۇتارنى ئۆزۈم ئۈچۈن چالغان، ئەمما سىز ئۆزىڭىز ئۈچۈن چالالمايدىغاندەك قىلىسىز. ماۋ بۇ ئايالالارنىڭ نائىلاجلىقى. مەن سىزنىڭ بىر ئەرنىڭ قولى بولۇپ بەخت تېپىشىڭىزغا رازىمەنكى، هەر گىزمۇ سورۇننىڭ گۈلى بولۇپ هەممىنىڭ ئۇزۇۋالغۇسى، پۈزۇالغۇسى كېلىشنى خالىمايمەن. شۇڭا ئىككىيلەن كېلىشەلى، بۇگۈندىن باشلاپ دۇتار چالمايسىز!

قىز كۈتمىگەن بۇيرۇقتىن بىرئاز مەڭدەپ قالدى. كېيىن دادىسىنىڭ سۆزىنىڭ تېگىگە يېتىپ ناھايىتى ئېنىق قىلىپ جاۋاب بەردى:

— چالماي، دادا. سىز خالىمىغان ئىشنى قىلىش ماڭىمۇ ئوبدان ئەمەس.

— گېپىڭىز راستمۇ؟

— ئىككى دۇنيالىق راست!

— ئەمىسە تۇز تۇتۇڭ! — ئاتا ئۈيۇقتىكى بىر كاللەك تاشتۇزنى قىزىنىڭ ئالدىغا قويدى. قىز ئىككىلەنمەستىن ئاتىسىنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەلتۈردى:

— تۇتتۇم، دادا.

ئاتىنىڭ كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياشلار تۆكۈلدى. تۆردىكى قوزۇقتا ئېسىقلىق تۇرغان نەقىشلىك دۇتارنى قولىغا ئېلىپ، قىيالمىغاندەك بىر هازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بوسۇغىغا قويدى. كەكىنى قولىغا ئېلىپ ئۇزۇن يىللىق قەدىناس دۇتارنىڭ ئۇستىگە بىرنى چاپتى... ئۇششاق تارىشىغا ئايلاندۇرۇلغان ئاتا مىراس دىل رىشتىسىنى ئوچاقتىكى ئۇلۇغ ئوتقا

تاشلىدى...

شۇنىڭدىن كېيىن روزىگۈل دۇتار چالمىدى. دۇتار چالغان يەردىن ئۆزىنى تارتتى. ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۆزىنىڭ رىزقىنى تارتىۋالغان كۈندىشى ئۇنىڭ قولىقىنىڭ تۈۋىدە دۇتار كۈيى ئەمەس، ئەلەم كۈيىنى ئۇنلىتىپ جۇۋاننىڭ جاراھەتلىك قەلبىنى تۇزلىماقتا ئىدى... ئۇ ئەسلىدە ئادەتتىكىچە بىر ئايال بولسىمۇ، لېكىن تۇرمۇشقا بولغان قارىشىنىڭ توغرىلىقى، پىكىر روشەنلىكى بىلەن ئۆزىنى مۇستەھكەملەپ كەلگەن ھەم بېشىغا كۈن چۈشكەن نۇرغۇن ئاياللارنىڭ تەقدىرگە تەن بېرىپ ئەرلەرگە ئۆي بىكارلاپ يامانلاپ ئولتۇرۇشنىڭ تەتۇرسىچە تۇخۇم بېسىپ ياتقان مېكىيانەك ئۆينى چىڭ تۇتۇپ ئولتۇرغان، شۇ ئارقىلىق ئېرىمنى يەنە ئەر قىلىۋالىمەن دەپ چوت سوققان ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ چوتى خام سوقۇلغان بولۇپ چىقتى. ئېرى ئەركەكلىكىنى قىلىپ بۇگۈنى ئاجرىشىپ، ئەتىسى ئارقا بوسۇغىدىن خوتۇن ئەكىردى. بۇ باغرى تاش ئايال كىشى ئۇچۇنمۇ چىداش ئاسان بولمىغان زەربە.

روزىگۈل كېچىچە كىرپىك قاقمىدى. ئەتىگىنى سول كۆكسى ئاغرىغاندەك بىر سېزىم ئىچىدە ئورنىدىن تۇردى. ئۇ يۈرىكىگە مىتە چۈشكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

64

رامىزان كىرىشى بىلەن تەڭ كوچا ـ كويلاردا تىلەمچىلەر، دۇئاگۇيلار كۆپىيىپ قالدى. ئابباسخان ئۆز ئىقتىسادى ۋە قازاقاتتىكى ئاشلىقىنى مۆلچەرلەپ كۆرۈپ، قىرىقتە بىر ئۇلۇش بويىچە زاكات ئايرىدى ھەم يېتىم ئوغۇل، تۇل خوتۇنلارغا

بۆلۈپ بېرىش ئۇچۇن ھېساب چىقىرىپ كۆردى.

ئاغىچىخانىنىڭ نۇربۇۋىنى ئەكىلىۋالغانغا كۆڭلى خۇش، ئەمدى ئۇنى مۇمكىن بولسا شەھەرگە ئەكىرىپ، بولمىغاندا ئارائاۋاتنىڭ بازىرىغا ئاپىرىپ ياراشقىدەك بىر قۇر كىيىم ـ كېچەك ئېلىپ كەيدۇرۇپ ھېيتلىق جابدۇۋالسا بىر تۇرلۇك غېمى تۇگەيتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، شەھەردىكى بالىلىرىنىڭ غېمى ئۇنى ئارامسىزلاندۇراتتى. ئاغىچىخان شەھەردىكى بالىلىرىنىڭ ئۆي ئالدىىز دەپ پۇل ـ ئىقتىسادتىن بەكمۇ قىينالغانلىقىنى، بولۇپمۇ چوك كېلىنىنىڭ ئۆي ئۇچۇن ئالتۇن جابدۇقلىرىنىڭ بىرىنى قويماي سېتىۋەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، نەچچە كۈنگىچە گېلىدىن ئاش ـ نان ئۆتمىدى. ئالتۇن جابدۇق دېگەن ئايال زاتىنىڭ ئەڭ چوك كۆڭۈل خۇشلۇقى. قۇلاق، بويۇن، بىلەك، بارماقلىرىدا ئالتۇنلىرى جىرىڭشىپ تۇرغان مەزلۇم كىشىنىڭ ئالمىدىس قورسىقى ئاچ قالسىمۇ، كۆڭلى توق تۇرىدۇ. ئەمما تاسادىپىي ئەھۋالدا شۇنداق تولۇق تۇرغان ئالتۇن جابدۇقلىرىنىڭ ئوندىن بىرى يوقاپ كېتىپ باقسۇنا قېنى، كۆزىدىن ياش قۇرىمايدۇ. خوتۇن كىشىگە ھەممىدىن ئالتۇننىڭ ئىچ ئاغرىقى يامان بولىدىغىنىنى يەنە شۇ خوتۇن كىشى بىلمىسە، كىم بىلىدۇ!

كېلىنلىرىنىڭ غېمىدە كۆڭلى بىسەرەمجان بولغان ئانا بەرىكەتلىك ساندۇقىنى ئاچتى. چىرايلىق قاتلاپ ئۇستى ـ ئۇستىلەپ قويۇلغان رەختلىرى ئىچىدىن نۇربۇۋى ئۇچۇن بىر چاپانلىق نىل رەڭ سارجا، بىر كۆڭلەكلىك تاجارەڭ خانىئەتلەس ئايرىدى. ياش كېلىنلەرگە لايىق رەخت تېپىلغىنى ئۇچۇن كۆڭلى ئېچىلغان ئانا يەنە نېمىنىدۇر خىيال قىلىپ، ساندۇقىنى ياپماستىن ئىككەك يۆلەپ ئولتۇرۇپ كەتتى... توغرا،

شۇنداق قىلايلا! ئانا بىردىنلا جانلاندى، ساندۇقنىڭ تېگىگە قولىنى ئۇزىتىپ، يېڭنە ئىزدىگەندەك ئىنچىكىلىك بىلەن بىر نەرسىلەرنى ئىزدەشتۈردى ھەم قوليانغلىق بىلەن پۇختا چىگىلگەن بىر ياغاچ قۇتىنى ئالدى. ياغلىق يېشىلدى، قۇتا ئېچىلدى. تۆڭلۈكتىن چۈشكەن يارقىن قۇياش نۇرى قۇتىنىڭ ئىچىدىكى ياڭاق مېغىزى چوڭلۇقىدىكى چىرايلىق، كۆركەم بىر نەرسىنى ۋال - ۋۇل قىلىپ نۇرغا پۇركىدى...

كۆز چاقنىتىپ تۇرغىنى سەككىز مىسقال ئېغىرلىقتىكى بىر جۇپ ئالتۇن زىرە ئىدى. بۇ زىرە ئاغىچىخانغا ئانىسىدىن قالغان تەۋەررۈك ھەم پۇلغا يارىغۇدەك تۇزۇكرەك نەرسىسى بولۇپ، ئۇ ئانىسىدىن قالغاندىن بېرى شۇ زىرىنى ئەتىۋارلاپ ساقلاپ توي - تۆكۈن، ھېيت - ئايەملەردە تالالىق ئېتىپ قولىغا سېلىپ يۈرەتتى. ئادەتتىكى چاغلاردا مۇشۇنداق سانduقنىڭ تېگىگە سېلىپ ئاۋايلاپ ساقلايتتى. ئەمدى بۇ زىرە ئۆيۈم، بالام دەپ يۈرىكىنى ئوت - كاۋاپ قىلىپ كۆيدۈرۈپ يۈرگەن يەنە بىر ياش ئانىنىڭ قۇلىقىغا چىقسا، تېخىمۇ كۆز چاقنىتىپ كېتىشى، مۇھىمى قېينىئانا بىلەن كېلىنىنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىنى نۇرلاندۇرۇشى تۇرغان گەپ ئىدى. ئانا نۇر - زىيا ئىچىدە كۆز قاماشتۇرۇپ تۇرغان ئالتۇن زىرىگە بىر خىل ئېتىتىخارلىق ئىلكىدە يەنە بىر پەس قاراپ تۇردى، ئاندىن ئۇنى پىلاتىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ، سانduقنى قۇلۇپلىدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ بالىلىرىنىڭ دادىسىنىڭ يېنىغا چىقتى.

— ھوي كىشى، مېنىڭ سەل - پەل زۆرۈرلىكىم چىقىپ قېلىۋاتىدۇ ، — دېدى چېھرىدە خېلى تاقەتسىزلىك پەيدا بولۇپ قالغان ئاغىچىخان ئاخىرى ئېرىگە ئېغىز ئېچىپ، — نۇربۇۋىنىنى چارشەنبە بازارغا ئاپىرىپ كەلسەم، ئۇنىڭدىن كېيىن

رۇخسەت قىلسىلا شەھەرگە كىرىپ چىقسام بولاتتى.

— ئۆزۈڭلار ئوڭچە قىلىدىغان نېمە زۆرۈر ئىشتى، ئۇ ؟

— ئاباسخان خوتۇنىدىن ئاڭلىمايدىغان بىر گەپنى ئاڭلاۋاتقاندەك ھەم ئۆزىگە شەرت قويۇلۇۋاتقاندەك، قولىنى قېقىشتۇرۇپ كەينىگە قايرىلدى.

— رامىزان كىرىپ، ھېيتنىڭ شەپسى يېقىنلاپ قالدى. شۇڭا ئا كىچىك كېلىنىمىزگە بىر قۇر ھېيتلىق ئۈستۈاش قىلىپ جۆندىسەم، ئاندىن شەھەرگە كىرىپ بالىلارنى قانداقراق ئولتۇردۇڭلار بالام، دەپ ئەھۋال سوراپ چىقاي دەيمەن.

— ئۆزۈڭلار ئوڭچىما؟

— سىلىنى بىلله ئەكىرەمدىكىن دېسەم، يا چولىلىرى تەگمىسە...

— گەپ چولا تېگىش - تەگمەسلىكتە ئەمەس ، — دېدى ئاباسخان تاماكا خۇمارى تۇتقاندەك تۇرۇلۇپ ، — ئوغلۇڭلارنىڭ ئەھۋالى شۇ، ئادەمنىڭ ئاچقان يېرىگە بارمايدۇ، ماۋۇ دادامنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتسەم بولماس، كۆڭلىگە كېلەر دەپ يېشنى بىلمەيدۇ.

— شۇنداقمۇ دەيلا مۇسۇلمان ، — دېدى ئاغىچىخان خۇددى ئېرىنىڭ گېپىنى قۇۋۇتلەۋاتقاندەك ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، — ئۇ بالىنىڭ شۇ سىڭلىسىنى زورلاپ مەكتەپكە يولغا سېلىپ قويغاندىن باشقا سىلىگە مۇخالىپ كېلىدىغان بولمىغۇر ئىشى يوق. مېنىڭچە، بىزگە قارىغاندا ئوغلىمىز كۆپنى كۆردى، ئاپىتونوم رايوندا بەش - ئالتە يىل ئوقۇپ كېلىپ، ۋىلايەتتىكى چوڭ مەكتەپكە مۇئەللىم بولدى. مۇئەللىملىك قىلغاچ نېمە ئىش قىلسا بەلەن بولىدىغان، نېمە ئىش قىلسا بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلدى. شۇڭا سىڭلىسىنىڭ ئىشلە-

رىغا ئارىلىشىپ قالدى بولغاي... ئۇنىڭ دېيىشچە، قىزىمىزغا كەلگەن ئۇنداق ئوقۇش پۇرستىنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يەنە بىر لىرىگە كەلمىكى ئاسان ئەمەسمىش، ئۇ تەرەپلەرگە بارىمەن دەپلا ھېرىۋالغىلى بولماسمىش... سىلىمۇ ئاڭلىغانلا، شۇ يىلى بىزنىڭ يۇرتتىن ئىككى بالىنى يۇقىرى نومۇر بىلەن بېيجىڭ- غا ئوقۇشقا يولغا سالغان ھېلىقى كۆزەينەكلىك ياش خانىم شۇنىڭ نەتىجىسىدە داڭق چىقىرىپ شەھەرگە يۆتكىلىپ كەت- كەندىن كېيىن يانداۋرقى يىلدىن باشلاپ بۇ يەردىن ھېچكىم- نىڭ بالىسى ئوقۇشقا بارالمىغانمىش... ئىمتىھاندىن ئۆتەلمە- سە ھۆكۈمەتمۇ زورلاپ ئېلىپ كەتمەيدىكەن، ئاينىكا!

ئاباساخان گەپ - سۆز قىلماستىن بېشىنى سېلىپ ئولـ- تۇردى. قارىغاندا بۇ كىشىمۇ ئۆزىنىڭ بەك ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىـ- نى تەن ئالغان ئىدى. ئاغىچىخان ئېرىنىڭ روزا - رامىزانىنىڭ خاسىيىتى بىلەن خېلى مۇلايىملىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، دەيدىغانلىرىنى دېدى:

— شۇ ئىش تۇپەيلى دادا - بالا ئىككىلىرىنىڭ ئوتتۇرىـ- سىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ قالغاندىن بېرى، بىچارە بالا رو- ھىي يۆلەنچۈكىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك، كۆزلىرى سۈلغىيىپ قالدى، كۆرسىلە. شەھەردىن ھەر چىقسا ئۆزلىرى ئۇنىڭغا ئۆـ- دۈل بولغىلى ئۇنىمىغاندەكىن، ئايۇاننىڭ تۇڭرۇكىگە يۆلىنىپ بېشىنى سالغانچە ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. بۇرۇنقىدەك ئېچىلىپ - يېيىلىپ گەپ - سۆز قىلمايدۇ. تاماقنا قويسام، ۋاي ئانا، باشـ- نا تاماق قىلىمەن دېمەي، بىزگە كاۋا بىلەن كۆكباش پىشۇرۇپ بەرسىڭىز بولدى، ئۇنىڭغا ئۇنىمىسىڭىز باچكا توغراپ كوجا ئاشلا ئېتىڭ... دەيدىغان گەپلىرىغۇ ئەسلا يوق، ئالدىغا ئەكەلـ- گەن تاماقنىمۇ لېۋىگە تۇزۇككىنە جىجمايدۇ. شۇنىڭغا قارـ-

سام، ئاتا دېگەن ئوغۇل بالا ئۇچۇن بىر روھىي توقلۇقكەن، ئا- تىسىنىڭ ئېتىبارىغا ئېرىشەلمىسە، بەشى چۈشۈپ كېتىدىـ- كەن، شۇڭا دەيمەن، ئوغۇل بالىنى خۇدايىم دادىسىدىن ئايرىـ- مىسۇن! — ئاغىچىخان سۆزلەۋېتىپ يىغلاپ سالدى. ئۇنىڭدا بارلىق ئانىلارغا ئوخشاش شۇنداق بىر خىسلەت بار ئىدىكى، ئۇنىڭ پۇتكۈل ۋۇجۇدى جەمەتىدىكى چوڭلار بىلەن كىچىكلەر- نى، ئاتا بىلەن بالىلارنى، بالىلار بىلەن بالىلارنى بىر - بىرىگە كۆيدۈرۈش ئىستىكىدە ئۆرتىنەتتى. ھەر بىر سۆزىدە، ھەر بىر ئىشارىسىدە، ھەر بىر ھەركىتىدە كىچىكلەرنى چوڭلارنى ھۆرمەتلەشكە يېتەكلەيتتى، چوڭلارنى كىچىكلەرنى ئىززەتـ- لەشكە ئۇندەيتتى. ناۋادا ئاتا بىلەن بالىلار، بالىلار بىلەن باـ- لىلار ئوتتۇرىسىدا ئۇنداق - مۇنداق زىددىيەتلەر كېلىپ چىقـ- سا، تاكى شۇ ئىشنى بېسىقتۇرۇپ توغرا بىر تەرەپ قىلمىغىچە كۆڭلى ئارام تاپمايتتى. شۇڭىمۇ بۇ ئائىلىدە چوڭلىرى كىـ- چىكلىرىنىڭ، كىچىكلىرى چوڭلىرىنىڭ ئەتىۋارىنى قىلىپ، ناننىڭ ئۇۋىقىنى يەرگە چۈشۈرمەيتتى. مۇشۇ قېتىم ھاۋانىڭ ئىشى تۇپەيلى ئاتا - بالا سوغۇقلىشىپ قالغاندىن بېرى، ئانـ- نىڭ كۆڭلى بىر كۈنمۇ ئارام تاپمىدى.

ئاغىچىخان ئېھسەدەشلىرىنى زورىغا بېسىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— سىلىدىن سىر ساقلاپ كەلگەن بىر گەپنى دەي: باـ- لىلار ئۆي ئالىمىز دەپ يازنىڭياقى تارتىدىغان قىينىچىلىقنى تارتىپتۇ، ئوغلىمىز مائاش كارتىسىنى گۆرۈگە قويۇپ بەش - ئالتە يىللىق ئىش ھەققىنى ئالدىن قەرز قىپتۇ. كېلىنىمىز ئالتۇن لاپىغلىرىنىڭ ھەممىسىنى بازارغا ئاچىقىپ سېتىپـ- تۇ...

— نېمە دېدىڭلار ؟ ! — ئاببباسخان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — ھوي بۇ !...

— بالىلار قىينىچىلىق تارتتىشى تارتتى، لېكىن پۇل دەپ ئۆزلىرىگە ئېغىز ئېچىشنى...

— ئابدۇراخمان مېنى ئۆلدىگە چىقىرىۋېتىپتىمۇ؟!

— ھەرگىز ئۇنداق دېمىسىلە، دادىسى.

— ئەمىسە نېمە، دېگىنە... — شۇ تاپتا ئاببباسخان بىر تارتىم تاماكا چېكىلگەن بولسىچۇ كاشكى.

— ئوغلىمىزنىڭ خۇي ـ پەيلىنى ئۆزلىرى بىلمەيدىغان يەردە ئەمەس، ئۇ بەك نېپىز بالا. ئۇ قىينىچىلىق تارتىشقا رازىكى، باشقىلارنى زورلاپ تەڭلىككە سېلىشنى خالىمايدۇ.

— مەن « باشقىلار » ئەمەستۇرمەن؟

— ياق، گەپنى قايدۇرمىسىلا، ئوغلىمىز بىلەن كېلىنىمىز كۆڭلىدە دادامنىڭ ئايلىقى يوق، ئۇنىڭ ھال ـ ئوقىتى بىزدىن ئارتۇق ئەمەس، دەپ ئېغىز ئېچىشنى توغرا تاپمىغان گەپ.

— بولدى، بولدى، تولا گەپ قىلماڭلار، سىلىمۇ ۋىت ـ ۋىت قىلغان بىلەن شۇنداق يېرىگە كەلگەندە چاغلىق خوتۇن سىلە. بالىلارنىڭ سارغىيىپ ـ تاتىرىپ يۈرگىنىنى بىلگەن ئادەم بالدۇررراق ئاغزىڭلارنى ئاچاتتىڭلار دەيمەن ! — ئاببباسخان ئىچ ـ ئىچىدىن قىزىشقانچە، بىر قانىتى ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدىن تالاغا قاراپ بويۇنىدى ، — ھاي ھاپىزقاري، قېنى سىلە؟!

— ھە...، مانا مەن! — ھاپىز ھايالشماي تالادىن يۈگۈرۈپ كىردى.

— ماڭ جۇگۇ، ئۆتكەن ھەپتە دۇشەنبازاردىن ئەكەلگەن ھېلىقى بىرجۇپ ئالا سېمىنتال كالىنى ئاچىق، بازارغا ئاپىرىڭ!

— رامىزاندا بازار سەل ئۆلۈك دادا، ھازىر ساتمىز دېسەك، كەينىگە دەسسەپ قالارمىكىن؟

ـ قاچانغىچە ساقلايمىز ئەمىسە، بۇگۈن پۇل لازىم بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

ـ ئەمدى تاكى بانكا يېڭى يىللىق قەرز پۇل تارقاتمىغىچە بازار ئېچىلمايدۇ، ھازىر كۈزنىڭ كۈنى خەق قەرز پۇل تۆلەيمىز دەپ...

ـ نېمە بولسا بىر ئاچىققىنا جۇگۇ! يا پايدىسىغا ساتارمىز ، يا زىيىنىغا.

ـ ھۇي، نېمە دەپ ئەمدى... — ھاپىز غۇدۇرىغانچە ئېغىلغا ماڭدى.

ئاببباسخان ئۇزۇنچە ئاتلىق غۇرۇرى خارلىنىۋاتقاندەك ھېس قىلدى. سېنىڭ كۆزۈڭ ئوچۇق تۇرۇپ بالىلىرىڭ شۇنداق يوقسىزلىق، قىينىچىلىق ئىچىدە بويۇن قىسىپ سارغىيىپ ـ تاتىرىپ يۈرسە، سەن بالىلىرىڭنى بىر قۇشقاچقىلىكمۇ قانات ئاستىغا ئالالمىساڭ، بۇ قانداق بولغىنى... ھەر ھالدا ئۇغلۇمدىن ئۆتكۈلۈك ئۆتۈلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا غەزەپلىنىپ قېيىداپ تەتۈر قاراپ يۈرگىنچە، ئۆز ۋاقتىدىلا ئۆتكىدەك ئىككى ئېغىز نەسىھەت قىلىۋېتىپ ئارىنى ئوچۇق قىلىۋەتكەن بولسام بولغانىكەن. خەير، ھېلىمۇ پۈرسىتى بار كەن، بازارغا بېرىپ ئاز ـ تولا پۇل غەملىۋېلىپ شەھەرگە ماڭاي، ھالىڭلار نېچۈك بالام، دەپ قويۇپ چىقاي. ئاتىنىڭ بالىغا، بالىنىڭ ئاتىغا ھامان قەرزى بار ئەمەسمۇ!

ئاغىچىخان بالىلىرىنىڭ دادىسىنىڭ كەيپىياتىدىكى ئۆز

گىرىشكە، گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ مۇلايىملىشىپ قالغىنىغا قاراپ پاختىدەك يەڭگىللەپ قالدى. كۆڭلىدە ئۇلۇغ ئاي، ئۇلۇغ كۈن ـ لەرنىڭ خاسىيىتىگە شۈكۈر ـ سانالار ئېيتتى.

65

قىش يېقىنلاپ، سوغۇق كۈچىيىپ قالغان ئىدى. زۇكامداپ ساقسىز بولۇپ قالغان راھىلە روھسىز بىر ھالدا خىزمەتتىن چۈشتى. ئابدۇراخمان بالىلارنى ئالغىلى باردىغان بولغاچقا، ئۇنىڭغا ساقلىماي مەكتەپنىڭ يېنىدىكى دۇكاندىن ئازراق كۆكتات ئېلىۋېلىپ ئۆيگە ماڭماقچى بولدى.

ـــ راھىلە؟!

ئۇ بىرسىنىڭ چاقىرىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ كەينىگە بۇرۇلدى ۋە گۈزەل سەنئەت ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسىدىكى گۈلشەننى كۆردى. گۈلشەن ھەمىشە ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان چەت ئەلنىڭ موتسىكلىتىغا قونۇۋالغىنىچە بىر پۇتىدا يەرنى تىرەپ تۇراتتى. راھىلە ئۇنىڭ ئىشتىن چۈشكەندىمۇ گىرىمى يېڭىلىنىپ ئۇلگۈرگەن قاش ـ كۆزلىرىگە سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ قالدى.

ـــ جۇرە دوستەك، بازارغا بارىمىز.

ـــ شۇنچە كەچتىمۇ ؟ ـــ راھىلە كوچىغا لىققىدە سىغدۇرۇلىپ ئۆيگە يېنىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ قويۇپ سورىدى.

ـــ كەچنىڭ گېپىنى قىلماي، سائىتىڭگە قارا. سائەت تېخى ئالتە بولمىدى ، ـــ دېدى گۈلشەن قاش ـ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، ـــ بازارنىڭ قىزىيدىغان ۋاقتى ئەمدى جۇمۇ!

ـــ نېمە زۆرۈرىيەت تۇغۇلدى؟

ـــ ياشلىقىمىزنىڭ، گۈزەللىكىمىزنىڭ زۆرۈرىيىتى... يەنە روزا ھېيت يېتىنلاپ قالدى، كىيىم ـ كېچەك بازارلىرىنى ئارىلايمىز، كۆزىمىزگە چىرايلىق كۆرۈنگەننى ئالىمىز. سەن ئاڭلىمىدىڭ بولغاي، ئالۋاستى ئۇۋىسىغا ئاجايىپ مودا كىيىم ـ لەرنى كەلدى، دەيدۇ.

ـــ ئالۋاستى ئۇ...ۋىسى؟! ـــ پۈتۈك ئاۋازىدىن ھەيران قالغانلىقىنى يوشۇرالمىغان راھىلە ئېڭىپ تۇرغان بۇرنىنى سۈرتتى ، ـــ ماڭا چۆچەكلەردىكى قورقۇنچلۇق ئالۋاستى ئۇۋىسىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتمايۋاتقانسەن؟

ـــ ئالۋاستى ئۇۋىسى ، ـــ دېدى گۈلشەن قاھ ـ قاھلاپ كۈلۈپ ، ـــ سەن ئالۋاستى ئۇۋىسىنى بىلمەمسەن؟ ئۇ دېگەن شەھەر بويىچە ھەممىدىن ئېگىز بولغان ھېلىقى مۇئەللەق سودا سارىيىدىكى ھەممىدىن داڭلىق مودا كىيىم ـ كېچەكلەر دۇكىنى.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي... نېمە دېگەن جىق ھەممىدىن ئېگىز، ھەممىدىن داڭلىقلار ئۇ؟ بولدى ئۆزۈڭ ئوڭچە بېرىپ كەل، مەن قايتىپ بالىلىرىمغا تاماق ئەتمىسەم، تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قارىمىسام بولمايدۇ. يەنە مەكتەپكە كېلىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ كەچلىك ئۆگىنىشىگە يېتەكچىلىك قىلىشىم كېرەك.

ـــ قارا سېنى ، ـــ دېدى گۈلشەن موتسىكلىتىدىن چۈشۈپ ، ـــ سەن غۇلجىدىن يېڭى كەلگەندە يۇرۇش ـ تۇرۇش، گەپ ـ سۆزلىرىڭنىڭ جايىدىلىقى بىلەن ھەممىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەن ئىدىڭ. لېكىن ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن بېرى قارىسام بارغانچە ئۆزۈڭنى تاشلىۋەتتىڭ، كىيىۋالغان كىيىم ـ لىرىڭمۇ قېرىپ قاتاردىن قالغان ھېلىقى پايپىلىقۇش خا ـ نىملارنىڭكىدىن پەرقسىز... سەن ئۆزۈڭنىڭ شىماللىق ئىكەن ـ

لىكىڭنى ئۇنتۇپ قالما جۇمۇ!

— قارا گېپىڭنى ... — راهىلە بىرئاز خۇدۇكسىرىگەن-دەك، نىمكەش ھەم ئادەتتىكىچە ئۇستۇېشىدىن ئۇيالغانىدەك بولدى ، — شىماللىق بولسام نىم بوپتۇ؟

— ئەلۋەتتە شىماللىقتەك يۇرۇشۇڭ كېرەك ـ دە!

— قاچانغىچە شۇ گېپىڭنى ۋېچىرلاپ يۇرۇيسەن گۇل-شەن؟ ھازىر شىماللىق، جەنۇبلۇق دەيدىغان چاغمۇ، جەنۇب ـ شىمالنىڭ نېمە پەرقى بار زادى؟

— پەرقىنى سەنلا يوق قىلىۋەتتىڭ، مانا سەندەك پۇتۇن ئۇزايىدىن تۇپا ـ تۇمان يېغىپ تۇرسا، چېھرىدە كۇلكە ـ چاقچاق ئۇرنىغا غەم ـ غۇسسە تۇمانلىرى ئۆچۈپ تۇرسا، ئۇنداق ئادەمنى بىر قاراپلا جەنۇبلۇق دەيمىز...

— سېنىڭچە، شىماللىقنىڭ ھېچقانداق غەم ـ قايغۇسى بولمايدىكەن ـ دە!

— بولغان تەقدىردىمۇ سەندەك ئۆزىنى تاشلىۋەتمەيدۇ، ما-نا بىزدەك مەغرۇر كۇلۇپ ياشايدۇ.

— بىزدەك... بۇ گەپچە سەن جەنۇبتىكى شىماللىقنىڭ تىپى بولۇپ قاپسەن-دە! — راهىلە كىنايە بىلەن گۇلشەننىڭ پۇزۇر دېگەندىن كۆرە چاكىنىلىشىپ كەتكەن تۇرقىغا ئەيىب-لەش نەزىرىدە قاراپ قويدى ، — مەن خىزمەت، تۇرمۇش، بالا ھەلەكچىلىكىدە سەن ئېيتقان ئۇ يۇرتلۇق، بۇ يۇرتلۇق... لارنىمۇ ئېسىمدىن چىقىرىپتىمەن. گېپىڭنى ئوچۇقراق ئېيت-قىنا، تىلىڭدا نېمە گەپ، دىلىڭدىچۇ؟!

— تىلىمدىكىنى ئاڭلىدىڭ، دىلىمدا بولسا ساڭا كۆيۈ-نۈۋاتىمەن. دېدىمغۇ، ئۆزۈڭنىڭ شىماللىق ئىكەنلىكىنى ئۇن-تۇپ قالما.

— تولا مەنتىتسىز گەپ قىلما گۇلشەن ، — دېدى راهىلە كەسىپدىشىنىڭ سۆزلىرىدىن سەزگۈرلىشىپ ، — جەنۇب، شىمال ھەممىسىزگە ئورتاق، پەقەت يۇرتلارنىڭ جۇغراپىيىلىك جايلىشىشى، كىلىماتى ۋە شۇ يەردىكى ياشىغۇچى خەلقلەرنىڭ ئېتنىك بىرلىكى داۋامىدا ئۆزىگە يارىشا شىۋە ۋە مىجەز ئالا-ھىدىكىلى شەكىللىنىپ، سېنىڭ نەزىرىڭدىكىدەك ئايرىمچە-لىق كېلىپ چىققان. مانا سەن بىلەن بىز خىزمەت ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجى تۈپەيلى غۇلجا، كۇيىتۇندىن كېلىپ قەشقەردە يا-شاۋاتىمىز. بۇنىڭ ئەكسىچە بىلىمى، ھۈنەر ـ تېخنىكىسى بار قانچىلىغان كىشىلىرىمىز سېنىڭ نەزىرىڭدىكى جەنۇب، شە-مالدىن ھالقىپ ئامېرىكا، ياپونىيە، كانادا، گېرمانىيە، ئاۋستىرالىيەدەك تەرەققىي قىلغان ئاسمىنى كەڭ دۆلەتلەرگە ماكانلاشتى. بۇ ھەقىقەت ئەڭ تار دائىرىدىكى بىرلىك بولغان يۇرت ئۇقۇمىنىڭ ئاللىقاچان نەزەردىن ساقىت قىلىنىپ، ئىنسانلارنىڭ يەر شارىلىشىش قەدىمىنىڭ تەدرىجىي ئەمەلگە ئېشىۋاتقانلىقىنى بىلدۇرىدۇ. شۇڭا، كۆڭۈلگە تارلىق ئېلىپ كېلىدىغان ئۇنداق گەپلىرىڭنى ئەمدى تاشلا!

— ۋاي چوڭ ئانام ، — گۇلشەن ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ قا-قاقلاپ كۇلۇپ كەتتى ، — دۇنياۋىلىشىپ كەتكىنىڭدىن خەۋە-رىم يوق، بىچارە ھالىڭغا ئاغرىمىنى ئۇششۇتۇپ قاپتىمەن... مەيلىڭ ئەمىسە، ئاشۇنداق ئېرىم، ئۆيۈم دەپ دۇمچەي، مەڭگۇ بېشىڭنى كۆتۈرەلمەي كۇلقىز بول! — گۇلشەن راهىلەنى زاڭلىق قىلغانچە، كۇلكىسى بېسىلماي موتسىكلىتقا قوندى.

— كۇلمە، كۇلمە ، — دېدى راهىلەمۇ ئۇنى زاڭلىق قى-لىپ ، — بۇنداق ھىجايىسىڭ يوز ـ كۆزۈڭگە قورۇقلار يامىشىپ «شىماللىق» لىقىڭنىڭ ئىككى پۇللۇق پەيزى قالمايدۇ ... —

راهىلە يەنە نېمىلەرنىدۇر دەپ قالغان گۇلشەننى جاۋابسىز قالدۇرۇپ يولىغا ماڭدى.

مانا بۇ شەھەر، مانا بۇ شەھەر تۇرمۇشى. شەھەر تۇنۇگۈن ساڭا چېھرىڭنى پەرىزاتقا ئايلاندۇرۇۋەتكۈچى داڭلىق گىرىم بۇيۇملىرىنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن بولسا، بۈگۈن ئالدىڭغا يېڭىدىن - يېڭى مودا كىيىم - كېچەكلەرنى سايە قىلىپ كەلدى. ئەتە ئېھتىمال دوستلۇقنى قيامىغا يەتكۈزگۈچى كاتتا قاتار چايلارنى پايە قەدىمىڭگە تەييار قىلار... سەن بۇنىڭ نەچچە بىرىگە ھە دەپ ئۇلگۇرىسەن؟ ئەلۋەتتە ھەممىگە ھە - ھۇ دەپ بولالمايسەن راهىلە، چۈنكى سېنىڭ يۈرىكىڭ ساپ مۇھەببەت ئۇچۇن، ئۆي ئۇچۇن، بالا ئۇچۇن كۆيگەن. سەن ياش يۈرىكىڭنى، سۆيگۈڭنى ئائىلەڭگە بەرگەن. شۇڭا گۈلشەن ئېيىتقاندەك گۈل كەلتۇرۇپ ياسىنىشلار، سورۇنلاردىن ئوت چىقىرىشلارنىڭ مېھرىدىن كېچىپ، ئۆز بەختىڭنى كۆڭۈل بەرگەن كىشىڭدىن، ئائىلەڭدىن، ئوماق بالىلىرىڭدىن ئىزدىدىڭ. مانا بۇ ئانا بولغان بىر ئايالدا بولۇشقا تېگىشلىك ئېسىل خىسلەت... گۈلشەندەكلەر ئېھتىمال كۆكسى بىلەن تېقىمى ئېچىلىپ تۇرىدىغان چاكىنا كىيىم - كېچەكلەردىن، ئارىلاش جىنسىلىق سورۇنلاردا ئولتۇرۇپ پەيزى قىلىشلاردىن ھەتتا ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەرنى ئىچىۋېلىپ غىلجىڭلاشلاردىن بەختىنى ئىزدەيدىغاندۇ. بۇ خىل تۇرمۇشمۇ شۇ تەبىقىدىكىلەرنىڭ ئۆزىگە ماقۇل...

— ھارماڭ، قىزىم!

خىيال ئىچىدە ئۆيگە يېقىنلاپ كەلگەن راهىلە ئۆزىگە سالام قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈدى ھەم ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە بۇرۇلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان قېيىنئاتىسى ئابباسخان بىلەن قېيىنئانىسى ئاغچىخان

تۇراتتى.

راهىلە بۇگۈنمۇ ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى كۆرگەندەك ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. قېيىنئانىسى بىلەن قۇچاقلىشىپ يۇز يېقىشى. ئارائاڭاتتىكى ھەمەيلەننىڭ دېگۈدەك ئىسمىنى بىر - بىرلەپ تىلغا ئېلىپ تىنچ - ئامانلىقىنى سورىدى. ئۆز كۆڭىدە گۈلشەننىڭ كەينىگە كىرىپ ھېلىقى ئالۋاستى ئۇۋىسى بىگەن يەرگە كېتىپ قالمىغانلىقىغا خۇش بولدى.

— قېنى دادا، ئاپا، ئۆيگە كىرىڭلار ، — راهىلە مېھمانلارنى ئۆيگە باشلاپ كۆرپە سالدى. كەينىدىنلا ئابدۇراخمان بىلەن يېتىپ كەلگەن بالىلار بوۋىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلدى. ئابدۇراخمانمۇ كۆڭۈل دېغىنىڭ ئاخىرى يۇيۇلۇپ كېتىدىغىنىنى ئويلاپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن دادىسىنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋېلىشقا سۆز ئاچتى.

نەچچە مىنۇت ئىچىدە ئوت يېقىلغان چۆيۈن مەش ئۆيگە ھارارەت بەردى. راهىلە پەرتۇقىنى تارتىپ قازان بېشىغا ئۆتتى. ئابدۇراخمان دادىسىنىڭ دېرىزىگە قاراپ قويۇپ ئىپتار سۇيى تەلەپ قىلىۋ تقىنىنى ئاڭلاپ دەرھال داستىخان سالدى. ئۇ ئاتا - ئانىسىنىڭ كېلىشىنى بىلگەندەك بازاردىن ھېلىلا ئالغاچ كەلگەن قەھرىۋادەك ئاتۇش مۇناقى ئۇزۇمى، قىچا مېيىنى بىلەن ئوخشىتىپ يېپىلغان قاتلىما، راهىلەنىڭ ئۆز قولى بىلەن سالغان پېچىنە، باقالى، قات - قاتلىرى ئارقىلىق داستىخاننى مول قىلدى.

نەچچە ۋاقىتىن بېرى ئاردا ھېچبىر كۆڭۈلسىزلىك بولمىغاندەك دادا... بالام... لاردىن سۆھبەتلەر باشلاندى. ۋۇجۇدى زور ئىپتىخارغا تولغان ئابدۇراخمان دادىسىنىڭ ئۇياندىن -

بۇياندىن گەپ سوراشلىرىغا مۇلايىم ئاھاڭدا جاۋاب بېرىۋېتىپ، كۆڭلىدە: «قانداق بەختىيار مىنۇتلار بۇ! بالا بولغۇچى ئۇچۇن ئۆيۈڭگە قەدىردان ئاتا ـ ئاناڭنىڭ مۇشۇنداق پەرىشتە-دەك تۇيۇقسىز كىرىپ كېلىشىدىنمۇ كاتتا خۇشاللىق بارمىدۇ؟ بەلكىم يوقتۇر، بالا ئۇچۇن بۇنىڭدىن ئارتۇقراق يەنە بىر خۇشاللىق بولماس، چۇنكى ئاتا بالا ئۇچۇن روھىي تۇۋرۇك، ئۇ ساڭا ھەر قاچان مۇشكۇللەر ئالدىدا يېڭىش ئىرادىسىنى بەخش ئېتىدۇ. ئانا سەن ئۇچۇن يۆلەك، ئۇنىڭ تىلىكى ھامان سېنىڭ بۇيۇكلۇكۇڭ ئۇچۇن قاناتلانغان بولىدۇ...» شۇنداق ئىشەنچلەر كۆڭلىدىن كەچكەن ئابدۇراخمانىڭ ئادىمىيلىك قەددى يەنمۇ تىكلەنگەندەك بولدى. ئەمما ئۇنىڭدىكى بۇ روھىي توقۇنۇش ھەرگىزمۇ ئاتا ـ ئانىدىن كېلىش ئېھتىمالى بولغان پۇل ـ ۋەج، مال ـ دۇنيا تاماسىدىن پەيدا بولغان تۇيغۇ ئەمەس ئىدى. ئۇ دەسلەپتە ئاز ـ تولا قىيىنچىلىق تارتقاندەك، تۇرمۇشتا قىسىلىۋاتقاندەك قىلغان بولسىمۇ، ئەمدىلىكتە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى تېخىمۇ ماسلىشىپ، تۇرمۇشنىڭ ئالدى ـ كەينىنى تەڭشىۋالغان، قىيىنچىلىقنى يەڭگەن ئىدى.

ئون بىرىنچى باب

66

كەچكۇز، سوغۇق ئەدەپ قالغان كۈنلەر.

بىر كالاباش قارا پىكاپ بىلەن قوڭغۇز سىياق قىزىل پىپىدا بىر ـ بىرىنى قوغلاشقاندەك غۇيۇلداپ مېڭىپ قۇمئاۋاتقا كىرىپ كەلدى. بۇنداق قالتىس ماشىنىلارنى كەمدىنكەم كۆرۈپ باققان ياكى بىرەر قېتىممۇ كۆرۈپ باقمىغان كىشىلەرنىڭ ھەيرانلىقتىن ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى. ئۇلار ئويۇنچۇققا يۈگۈرگەن كىچىك بالىدەك ماشىنىلارنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ توپا ـ تۇمان ئىچىدە كەنت قورۇسىنىڭ ئالدىغا توپلاشتى.

ـــ ھە... كېلىشسىلە، سوۋۇتۇپ قويغىنى بار! ـــ قاياقىندۇر سوكۇلداپ كېلىپ ماشىنىلارنىڭ ئالدىغا ھازىر بولغان غوجىخان ماشىنىغا ئەگىشىپ كەلگەن شۇنچە كۆپ بىكار تەلەرنى كۆرۈپ، تۇتۇق ئاسماندەك چىرايىنى تۇردى. خاماندىن قۇشقاچ قورۇغاندەك قولىنى ھەريان شىلتىپ، ئۇلارنى كېتىشكە شەرەت قىلغاچ، دىمىغىدا ئۇنلەپ خىرقىرىدى، ـــ بىر ـ بىرىدىن بەك قىزىشىپ يۈگۈرۈشۈپ كەلگىنىنى... بىر كىم داش قازانغا ئۇماچ چېلىپ سادىغاتقا چىللاپتىمۇ ـ يا؟

كىشىلەر سېكرېتارنىڭ پەيلىنىڭ بۇزۇلغىنىنى كۆرۈپ،

كېلىۋاتقان ئىزىدا توختاپ قالدى. ھەم بىز ـ بىزنىڭ قارا ئاشقازان نېچە نەچچە قەدەم كەينىگە يېنىپ ئۆزىمىزنى ئۆيلەندىن قۇرۇق قالغان ئۆۋچىلاردەك بوشىشىپ سالپىيىپ تۇرۇشتى.

كالاباش پىكاپتىن ئاۋۇال بىر باشلىق (قۇمئاۋاتلىقلار ئۇ كىشىنى پات ـ پات تېلېۋىزوردىن كۆرۈپ قالاتتى)، ئاندىن قول سومكىسى كۆتۈرۈۋالغان ياشراق بىرى چۈشتى. كەينىدىكى توپىغا مىلتىپ تۇرغان «قىزىل قوڭغۇز»دىن خورما رەڭ خۇرۇم چاپان كەيگەن قارا كۆزەينەكلىك بىرى چۈشۈپ يەرگە دەسسىدى ـ يۇ، پەس ئاۋازدا بىر نېمىلەرنى دەپ غۇدۇرىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ قارا كۇچۇكنىڭ تۇمشۇقىدەك پارقىراپ تۇرغان بەتىنكىسى قونچىغچە توپىغا پاتقانلىقتىن، خۇددى دەسسىمەيدىغان بىر نەرسىگە دەسسەپ سالغاندەك چۆچۈپ، پىكاپنىڭ يېنىدىكى بوز توپىدىن داق يەرگە كۇچەپ ئاتلىدى.

ـــ ھى... ھى... ھى ... ـــ ئالدىدىكى كالاباش پىكاپتىن چۈشكەن جانابلار بىلەن پۇكلىنىپ تۇرۇپ ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈپ ئۇلارنىڭ خانىم ـ ئايىملىرىنىڭ ساقلىقىنى سوراپ تۇرغان غوجىخان ئەمدى توپىدىن بىزار بولۇپ زارلىنىپ تۇرغان مېھمانىنىڭ ئالدىغا كەلدى ، ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، سەي لوبەن!

ـــ ياخشى، ياخشى ، ـــ خوجايىن قويۇق بۇرۇت بېسىپ تۇرغان ئاغزى ـ بۇرنىنى پۈرۈشتۇرگەنچە، ئۈستۈبۈشىنى ھېلىتتىن پوستەكچى سىياقىغا كىرگۈزۈپ قويغان توپا ـ تۇماندىن زارلاشنى داۋاملاشتۇردى ، ـــ قۇمئاۋاتنىڭ ئېغىز ـ ئۆستەڭلىرىدىمۇ سۇ ئورنىغا توپا ئاقىدىغان ئوخشىمامدۇ، سېكرېتار ئاكا؟

ـــ سۇ ئورنىغا قۇم ئاقىدىغىنىمۇ راست. ئەمما، بىز قۇملۇقنى ماكان تۇتقان پاتمىچۇقتەك مۇشۇنداق كۆنۈپ قاپتىمىز ـ يا...

ـــ تەبىئىتىمىزگە سىڭىپ كەتكەن، دەڭا!

ـــ ئەمدى شۇ..

ـــ ھەي، سىزنىڭ... بۇنداق يۇرگىچە ئاۋۇ قاششاقلارنى بىكار قويماي، كۇندە ئۇچ ۋاق يوللارغا سۇ چاچقىلى سالساق بولمامدۇ!

ـــ ھە... سالمىز، سالمىز... لېكىن شۇ ئېغىز ـ ئۆستەڭلىرىمىزدە سۇ دەيدىغان نەرسە يوق دېسە.

مېھمانلار كۆزىگە نېمە غەلىتە كۆرۈنسە شۇنىڭ گېپىنى قىلىشىپ كۈلۈشكىنىچە كەنت ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى. ئادەتتە كەنتتە ياش چوكانلاردىن ئۆزگە ھېچكىمگە قاش ـ قاپقىنى ئېچىپ قاراپ باقمايدىغان غوجىخان مېھمانلارنىڭ ئالدىدە كۇچۇكلىنىپ تۆت پۇتلۇق بولاي دەپ قالغان ئىدى.

بۇ يېڭىلىقلارنى قاراپ تۇرغان ھۈسىناخۇن ئەمدى ئۆز ئەتراپىدا بولۇنۇۋاتقان گەپلەرگە قۇلاق سالدى:

ـــ قۇملۇقتا بەر ئېچىۋاتقان خوجايىن ئاشۇ شۇمىش.

ـــ قايسىسى؟

ـــ كەينىدىكى «قىزىل قوڭغۇز»دىن چۈشكىنىچۇ!

ـــ ياشلا يېتىمكەنغۇ تېخى.

ـــ ياش بولغان بىلەن پۇلى جىقمىش .

ـــ ئوھ... ئاشۇنىڭمۇ؟

ـــ ھەئە.

ـــ بىز تىنىم تاپماي ئىشلەپ بۇ يىلدىن ئۇ يىلغا ئېشىمالمايمىز، ئۇ ئاداش نەدىن تاپىدىغاندۇ شۇنچىلا پۇلنى؟!

ـــ شەھەر سوراپتىكەن.

— مۇنداق دەيلى تېخى!

— ئەمسە پۇلى بار ئادەم نېمە ئىش قىلىدۇ بۇ كوھىقاپتا توپا يەپ؟

— ساۋاب تاپقىلى كەپتۇ.

— مۇنە... ساقالنى گەدەنگە قويۇپ، قاۋشىرىنى مورا قىلىۋالغان بىلەن خېلى ئىمان - ئېتىقادلىق بەندىمۇ دەيمەن، ئۇ؟!

— شۇنداق دەيدۇ، يوللىرىمىزغا قاراماي بېسىپ پارقىراتىۋەتكىدەك.

— قۇمئاۋات بىلەن ئارائاۋاتنىڭ ئارىلىقىدىكى ئۆستەڭگە سېمونت كۆۋرۈك سېلىپ بېرىمەن دەپتۇ.

— قۇمئاۋاتتىن شەھەرگە كىرا ئاپتوموبىلى سالىمەن دەپتۇ.

— كەمبەغەللەرگە باشپاناھ بولغىدەك.

— يېتىملارنىڭ بېشىنى سىلىغىدەك.

— تۇل خوتۇنلارنىڭ ھالىغا يەتكىدەك.

— مەكتەپتىن تېزىپ كەتكەن بالىلارنى قايتا ئوقۇتقىدەك...

— ئاغرىقلارنىڭ...

— ھەي، ھەي توختاڭلار ! — دېدى ھۈسېناخۇن قىزىپ كەتكەن سۆھبەتنىڭ بېلىگە تېپىپ، — ئۇ لوبەن پۇلى جىق بولغان بىلەن ئۆزى جەينەكتەك بىر ئاداشكەن، شۇ ھالى بىلەن كەنتىمىزدىكى تۇل خوتۇنلارنىڭ نەچچە بىرسىنىڭ ھالىغا يېتىپ بولار؟

— تاڭەي، ئىشقىلىپ شۇنداق دەپتۇ.

— باشقا ئىشغۇ بىر نۆرى، لېكىن مۇشۇ تۇل خوتۇنلار-

نىڭ ئىشىغا كەلگەندە ھالىغا بېقىپ گەپ قىلماپتۇ، جۇما!

— كۇنلىگىڭلار كېلىۋاتامدۇ، ھۈسېناخۇن ئاداش؟

— غوجىخان سېكرېتار ماقۇل دېگەن يەردە، مېنىڭ نېمە كۇنلىگىم كېلەتتى.

— ھا...ھا... ھا...

— ھو... ھو... ھو...

ھۈسېناخۇننىڭ چاقچىقى بىلەن ھېلىقى باي خوجايىن توغرىسىدىكى گەپ - سۆزلەرنىڭ ئايىغى قالايمىقانلىشىپ، قىزىپ كېتىۋاتقان پاراكا بۇزۇلۇپ كەتتى.

چۈشتىن كېيىن قۇمئاۋاتتا ھېلىقى خوجايىننىڭ كۇنلۇك مەدىكار ئالىدىغانلىقى، ئىش ھەققىنى قىلغان ئىشىغا قاراپ ئوبدان بېرىدىغانلىقىنى توغرىسىدا گەپ تارقالدى. كۇزلۇك يەغمە - تېرىم ئىشلىرىدىن بىكار بولۇپ ئۇچ يولىنىڭ دوقمۇشىدا لاغايلاپ قالغان كىشىلەر كۇنلۇك ئىشلەشكە قىزىقىپ قالدى. بولۇپمۇ كەنت، يېزا تەۋەسىدە ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرى ئەمگىكى ئۇچۇن بىركىمدىن سىنىت چاغلىق ھەق ئېلىپ باقمىغان بۇ كىشىلەر مانا ئەمدى قانچىلىك ئىشلىسە شۇنچىلىك ھەق ئالالايدىغانلىقىنى، يەنە كېلىپ بۇ ئىشنىڭ مۇشۇنداق بىكارچىلىق ۋاقتىدا چىققىنىنى ئاڭلاپ ئىچىگە قۇرت كىرىۋالغاندەك بىر يەردە تۇرالماي قېلىشتى، بىرەر يېڭى ئىشقا دۇچ كەلگەندە، ئۆزى ئېنىق بىر قارارغا كېلەلمەي، قۇلۇم - قوشنىلىرىغا، تەڭتۇشلىرىغا قاراپ ئىش قىلىدىغان ئادىتى بويىچە بىر - بىرىدىن ئۇ يەرگە بارىدىغان - بارمايدىغانلىقىنى، ئەگەر بارسا بىللە بېرىشىدىغانلىقىنى ئېيتىشىپ، ئەھۋال تېڭ - تىكلاپ، مەھەللە ئىچىگە كۆز - قۇلاق بولۇشۇپ يۇرۇشتى. ئەلۋەتتە، ھۈسېناخۇنمۇ بۇ ئىشنىڭ ئالدى - كەينىنى

ئويلاۋاتاتتى. كۆيئوغۇل، كېلىنلەر، نەۋرە - چەۋرىلەر پات - پات يىغىلىپ تۇرىدىغان، قۇدا - باجىلار بېرىش - كېلىش قىلىپ تۇرىدىغان چوڭ ئۆيدە بارغانچە موھتاجلىق ئەدەپ قالغىنى ئۈچۈن دادىسىنىڭ كۆندىن - كۈنگە قىسىنچىلىق تارتىپ قېلىۋاتقىنىنى ئويلاپ قالغان ھۈسىناخۇن باشقىلار بىلەن كەتمىنىنى كۆتۈرۈپ قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىگە بېرىپ ئاز - تولا پۇل تېپىپ كېلىشكە قىزىقىپ قالدى. ئادەمنىڭ كۈچى ھالال، ئەمگەك قىلىپ، ئىشلەپ ياخشىراق كۈنگە ئېرىشمىگەن جانىنى ئىتقا تاشلاپ بەرگىلى بولامدۇ! شۇڭا كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ يېتىشىچە مىدىرلاپ باققۇلۇق، تىرىشىپ باققۇلۇق. بىر يەردىن نان چىقمىسا، يەنە بىر يەردىن چىقىپ قالىدۇ. شۇڭا ھە قېنى، دېگەن ھامان كەتمىنىمنى كۆتۈرۈپ يولغا چىقمامدىم...

ئۆيگە ئالدىراپ ماڭغان ھۈسىناخۇن مەھەللە تەرەپكە قايرىلاي دېگەندە، بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك تاقىقىدە توختىدى - دە، ئۇزۇن كىيىپ كەتكەنلىكتىن كونىراپ قاپىداپ كەتكەن تەتۈر كۆن جۇۋىسىنىڭ يانچۇقىنى كولىغاچ، مەكتەپىنىڭ دەرۋازىسى يېنىدىكى ئۇششاق - چۈششەك ساتىدىغان غالىتەككە يېقىنلاشتى.

67

پىنىنەخان ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولدى. ئۇنىڭ قىزىغا ئاتاپ تىككەن ئىشتان، چاپىنى تەييار بولغان، مامۇقتەك يۇمشاق كىيىم خۇددى تۇغۇلغۇسى قىزىدەك ھەم ئوماق ھەم چىرايلىق پۈتكەن ئىدى. قىزىل تاۋاردىن تىكىلگەن بۇ كې-

يىمگە چوڭ قېينىئانىسى ھەمىدىخان بىلەن شەرۋانەم ئاچىسىنىكىمۇ ئەجرى سىڭدى، ھەتتا شەرۋانەم ئاچىسى: «پىنىنەخان، قىزىڭ ساڭا ئوخشاش ئىسىق چىراي ھەم تۇزۇك ئادەم بولىدۇ، شۇنداق بەختىن قىزىڭغا شەپىزىدە كىيىم تىكسەڭ قانداق بولىدۇ» دەپ، ساندۇقىدىن مۇشۇ ئېسىل تاۋارنى ئېلىپ ھېلىقى سىدام شەپىزىگە ئالماشتۇرىۋەتتى، تېخى يېڭىنە ئىشىغا باشتىن بويى كۆز - قۇلاق بولدى.

قىزىمغا ھەنىپىخان دەپ ئات قويساق دادىسى نېمە دەر-كىن، دەپ ئويلىدى پىنىنەخان. ھەنىپىخان دېگەن ئىسىم قۇلقىمغا بەك يېقىملىق ھەم مۇلايىم ئاڭلىنىدۇ. يەنە بىر جەھەتتىن، بۇ ئىسىم دادىسى تەرەپكىمۇ يېقىن بولىدىكەن، مەسىلەن، چوڭ مومىسىنىڭ ئىسمى ھەمىدىخان، بوۋىسىنىڭ ئىسمى ھەسىناخۇن، دادىسىنىڭ ئىسمى ھۈسىناخۇن... شۇنداق بولغاندىكىن، بالىنى دادىسىنىڭ جەمەتىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىسى ئىسمىمۇ، ئۆزىمۇ بىزگە يېقىن بولدى دەپ، قولىدىن چۈشۈرمەي باقسا... ھەي...، شۇنداقمۇ بولارمۇ؟ مەن قارىسام، كۆپىنچە چوڭ ئانا، چوڭ دادىلار قىزىنىڭ بالىسىغا ئامراق چىقىپ، ئوغلىنىڭ بالىسىغا ئانچە قىلىپ كەتمەيدىكەن. بۇ بەلكىم ئاتا - ئانا بولغۇچىلارنىڭ ئۆز قىزىنى ئاجىز، بىقۇۋۇل، كىشىنىڭ ئۆيىدە بويۇن قىسقۇچى بىچارە ھېسابلاپ شۇنداق قىلغىنىمىكىن ياكى ئوغۇلغا قارىغاندا قىزىنىڭ بالىسى كۆيۈشلۈك بولامدىكىن... مېنىڭ قىزىمغا مۇشۇ ئۆيدىكى بوۋا - مومىلىرى كۆيمىسە، ماڭا بالا بېقىشىپ بەرگىدەك تۇغقانلىرىم يوق. ئانام كۆندىن - كۈنگە ئاجىزلاپ، ئۆزىنىڭ ھاجىتىدىن ئۆزى چىقالمايدىغان بولۇپ قالدى. ھەر قېتىم ئازنىلاپ بارسام يالغۇزباش قىزىم، قېينىئانىدىن كۆڭلى سۇ

ئىچىمگەن قىزىم... دەپ يىغلاپ بېرىدۇ. شۇڭا ئىلگىرىكىدەك كېلىن بولغانغا تويدۇم، قىينالدىم، قىسىلدىم دەپ ھال ئېيتماي، قېيىنئانام ئۇنى قىلىپ بەردى، قېيىنئانام بۇنى قىلىپ بەردى... ئاق خۇش بولدۇم، كۆك خۇش بولدۇم دەپ يالغاندىن بولسىمۇ كۈلۈپ، كۆڭلىنى ياسايدىغان بولدۇم. ئويلاپ باقسام، ئۆزىنى ئەقىل ئىگىسى ساناپ يۈرگەن ئادەمگە نىسبەتەن ھەممىشە ئۆزىنى دەپ ئاتا ـ ئانىسىنى بىسەرەمجان قىلىپ يۈرۈش قىلچە ئاقىلانىلىق بولمايدىكەن. شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن ئانامنى بىسەرەمجان قىلغاندىن كۆرە، خاپا بولسامۇ خۇش بولدۇم، دەپ ئۆزۈمنىڭ كۆڭلىنى ئۆزۈم خۇش ئېتىپ يۈرمىسەم...

ـــ نېمەڭلا ئۇ، پىننەخان؟ ـــ يەردىن گۇس ـ گۇس ئاۋاز چىقىرىپ چامدىغىنىچە ھۇجرىغا كىرىپ كەلگەن ھۇسىيناخۇن خوتۇنىنىڭ قولىدىكى كىيىمىنى كۆرۈپ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى.

ـــ ھەنىپىخاننىڭ كىيىم ـ كېچىكى.

ـــ ھەنىپىخان ؟ ـــ كۆزىگە چۈشۈۋالغان سالۋا تەلپىكىنى بېشىدىن ئېلىپ تۆر تامدىكى قوزۇقتا ئېسىۋاتقان ھۇسىيناخۇن قېتىپ قالغاندەك ھەربىكەتتىن توختاپ قالدى ، ـــ ھوي، كىمۇ ئۇ؟

ـــ دەپ بەرمەيمەن ... ـــ پىننەخان خۇددى بوۋاقنى قويىنىغا تىقىۋالغاندەك بالا كىيىمىنى يېشىل تاۋار پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئىچىگە تىقىۋالدى.

ـــ بۇگۈن نىم بولغاندۇ بۇنىڭغا ، ـــ ھۇسىيناخۇن جۇۋىسىنى سېلىۋېتىپ پىننەخان بىلەن رەسمىي دېيىشمەكچى بولغاندەك ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى ، ـــ بۇگۈن گەپ ـ سۆزلىرىڭلار بەك سىرلىق ـ يا خوتۇن سىلىنىڭ؟

ـــ ھە... قانداق ؟ ـــ دېدى پىننەخان ئاۋازىغا تېخىمۇ سىرلىق تۇس بېرىپ.

ـــ ۋاي قانداق قىلارمەن ... ـــ دېدى ھۇسىيناخۇنمۇ كۆڭلى يېرىم بولغان قىياپەتتە خوتۇنىنىڭ كومىدىيەسىگە ماسلىشىپ، ـــ بۇگۈن ھۇجرىمىزدا نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلەلمەي قۇىقىم قۇشىچىمنىڭ ئاغزىغا تەلمۈرۈپ كېچىچە يۇمۇلماي چىقىدىغان بولدى!

ـــ بىسەرەمجان بولمىغايلا ئاخۇنۇم ، ـــ دېدى پىننەخان «ئاخۇنۇم» نىڭ كۆڭلىگە يېرىمچىلىقىغا چىدىمىغاندەك ئۇنىڭغا ئېگىلىپ ، ـــ قۇشىچىلىرى گەپنىڭ ئات ـ ئۇچۇرىنى چىقىرىپ قويۇپ ئايىغىنى دېمىگىلى قانداق چىدىسۇن؟

ـــ ئەمىسە پېتىرنى تەقەززا قىلماي چاققان ئېيتقايلا... ھەنىپىخان قايسى باغنىڭ پەرىسىكىن ؟ ـــ ئېرى خوتۇنىدىن بەكرەك يۇمۇرلۇق بولۇپ كەتتى. ئۇلار بۇنداق ئويۇنىنى تېلېۋىزوردىن ئۆگىنىۋالغان ئىدى.

ـــ ئېيتمىسام بولمامدۇ؟

ـــ زادىلا بولماس.

ـــ ئۇنداقتا سۆيۈنچىلىرى تەييارمىكىن؟

ـــ ھە.. سۆـسۆيۈنچە ؟ ـــ ھۇسىيناخۇن بىرئاز دۇدۇقلاپ قالدى ۋە تۇيۇقسىز بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك بولۇپ ئاسقۇدىن جۇۋىسىنى ئالدى. قولىنى يانچۇقىغا سېلىپ كۆرۈپ جاۋاب بەردى ، ـــ سۆيۈنچەم تەييارىكەن قۇشىچىم، سىلىنىڭ بۇرۇنلىرىنىڭ سەزگۈسى نېمە دېگەن يامان، جۇۋىنىڭ يانچۇقىدىكىنىمۇ تېپىۋالدى مانكا!

ـــ قېنى؟

ـــ ئاۋۋال سىرنى ئېيتسىلا!

— ياق، سۆيۈنچىنى چىقارسىلا!

— ياق.

— ياق.

«ئاخۇنۇم» ئاخىرى «قۇشناچىم»نىڭ رايىغا باقتى ھەم يالـ
تىراق خالتىدىكى ئىككى چوكا نەرسىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى:

— كەلسىلە... مانا سۆيۈنچە.

— ھوي، كۇنجۇت ماتىكى؟!

— شۇنداق قۇشناچىم، ئۆزلىرى بۇنىڭغا سېزىكقۇ دەيـ
مەن؟

— ھەشقاللا، ھەمىشە كۆڭلۈمدىكىنى تاپىلا ئاخۇنۇم ! —
ئېرىنىڭ قولىدىكى سۆيۈنچىنى ئىتتىك ئالغان پىنىنەخان ئېـ
چىرقاپ كەتكەندەك ماتاڭنى كارسىلدىتىپ چاياشقا باشلىدى.
ئۇ كۇنجۇت ماتىڭغا سېزىك بولغان ئىدى. ئۇنىڭغا بەكلا تېـ
تىيدىغان بۇ ئامراق نەرسىسى سوغۇق ئۆيدە ئېرىپ يۇمشاپ
كېتىشكە ئۇلگۇرمىگەن ئىدى.

— قېنى قۇشناچىم، ئاشنى كۆرگەندە ئىمان قاچمىغاي...
ئېرىنىڭ ئاش، ئىمان دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلىغان پىنىنەـ
خان بىردىنلا ئاغزىنى تۇتۇپ توۋلاپ سالدى:

— ۋىيەي... ۋۇي ئۇۋال تەگكۇر!

— نىم بولدى ؟ — ھۇسىيناخۇنمۇ چۆچۈپ كەتتى.

— تۇتقان روزامنى سۇندۇردۇڭ مانا، گاچا!

— ھە؟! ۋاي ئېسىت... مېنىڭمۇ ئېسىمدىن چىقىپتۇ،
خوتۇن!

— مانا خوپ بولدىمۇ ئەمدى...

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن گويا ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزۈپ
قويغاندەك بىردەم سۈكۈتتە تۇردى. كېيىن ھۇسىيناخۇن ئاستا

بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— نىيەت قىلمۇېتىڭ، چاققان نىيەت قىلمۇېتىڭ ! —
دېدى. پىنىنەخان بۇ گەپ بىلەن ئىچىدە نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ
دۇئاغا قول كۆتۈردى.

— ھە... ئەمدى بولدى. قەستەن قىلمىغاندىكىن.

— قەستەن قىلمىغان بىلەن ھامىنى يامان بولىدۇ ، —
دېدى پىنىنەخان تېخىچە بىسەرەمجان بولۇپ.

— بولدى، كۆڭلۈڭلارنى يېرىم قىلماڭلار.

— ئەمىسە گۇناھى بولسا ئۆزىڭىزگە...

— مەيلى خوتۇن، سىلىگە كېلىدىغان ھەرقانداق يامان
ئىشنىمۇ مەن كۆتۈرۈشكە رازى ! — ھۇسىيناخۇن خوتۇنغا
ۋەدە بېرىۋاتقاندەك بىردەم ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇردى. كېيىن
بىردىنلا بايىقى يۇمۇرلۇق ھېسسىياتىغا قايتىپ ئۆتۈنگەن قـ
ياپەتتە سورىدى ، — قېنى قۇشناچىم، ھەنىپىخانىڭ كىـ
لىكىنى پېقىرغا ئېيتىپ بېرىشنى ئۇنتۇپ قالمىغايلا؟

— ئۇنتۇپ قالامدىغان، ئاخۇنۇم ، — دېدى پىنىنەخانمۇ باـ
يىقى ھالىتىگە قايتىپ، — ئۇ بىزنىڭ بولغۇسى ئەزىز مېھمـ
نىمىز تۇرسا.

— قېنى، خوش؟...

— ھەنىپىخان بىزنىڭ قىزىمىز، ئاخۇنۇم.

— قىزىمىز؟ ! — ھۇسىيناخۇننىڭ كۆز چاناقلىرى كېـ
ڭەيگەنچە ئۆينىڭ توت بۇلۇڭىغا قاراپ چىقىشقا ئۇلگۈردى ،
— قېنى ئۇ كۆيۈشلۈك؟

— مانا ئاخۇنۇم، پىنىنەخان چاپىنىڭ ئىككى پېشىنى
ئۆرۈپ كەڭ قارا نىلۇن كۆڭلىكىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان قورسـ
قىنى چىقاردى.

— ھوي، بۇ... بۇ ؟ — ھۇسىناخۇن ئالدىغا ئىككى قەدەم چامداپ، خوتۇنىنىڭ كۆرۈنەرلىك يوغىناپ تۇرغان قورسىقىغا سەپ سالدى.

— نېمە دەمدەدەك بۇ... بۇ... گۇ... گۇ... قىلىلا ئاخۇنۇم، يېقىنراق كېلىپ قۇلاقلىرىنى يېقىپ تىڭشاپ باقسىلا، قىزلىرى يېقىنىنىڭياقى دادام، دادام دەپ غەلۋە قىلىپ تېپچەكلەپ ماڭا ئارام بەرمەيدىغان بولۇپ قالدى.

— ھە... مەن تېخى نېمە دەيدىغاندۇ، دەيمەن. سىلە ھېلىتتىن ئۇنىڭغا ئات قويۇۋالدىڭلار؟

— قويغاچ تۇردۇم.

— كىيىم ـ كېچەكمۇ تىكىپ بولدۇڭلار؟

— تىكىۋالدىم.

— ئۇ... ئۇنىڭ قىز ياكى ئوغۇل ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ... بالا تۇغۇلغاندا ئويلىغىنىڭلارنىڭ ئەكسىنچىسى بولۇپ قالسا، قىلغان ئەجرىڭلار بەزەپ بولۇپ كەتمەمدۇ؟

— ئۆزۈم ئارزۇ قىلغان، كۆڭلۈم خۇش بولغان ئىشنى قىلغاچ تۇردۇم.

— بىچارە خوتۇن ، — ھۇسىناخۇن خوتۇنىنىڭ جاپاكەشلىكىگە ئېچ ئاغرىتقاندەك ئۇنىڭ بىر ئاز يەل كېلىپ قالغاندەك تۇرغان قوللىرىنى تۇتتى. مۇزلاپ كەتكەن بۇ قوللار ناھايىتى ئاجىز بىلىنەتتى ، — يېنىڭلار يەر يىلدىماي جاپا تارتقىچە، ئارام ئالغان بولساڭلارمۇ ۋاقتى كەلگەندە بىر گەپ بولار ئىدى، خوتۇن.

— تۇغۇپ ياتسام ئاجىزلاپ كېتىمەن، شۇڭا مۇشۇنچىلىك ۋاقتىمدا قىلىۋالاي دېدىم. يەنە تېخى بىر مېتىر دۇخاۋا تاپالىغان بولسام بالا كۆرپىسى تىكمەكچىدىم... قانداق ئوبدان قىپ

تىمەنمۇ؟

— ئوبدان قىپسىلەر.

— قىزىمىزغا ئويلاپ قويغان ئىسمىڭۇ؟

— ئۇمۇ بولۇپتۇ.

— سەت كېلىپ قالماس؟

— ياق، بىزنىڭ ئىسمىمىزغا يېقىن، يېقىشلىق ئىسمەكەن.

— ئەمىسە ئۆزۈمنىڭ ئارزۇيۇمغا يېقىپ قىز تۇغسامۇ، ئوغۇل تۇغۇپ بەرمىدى، دەپ ماڭا سىڭايان قاراپ قالمايدىغان ئوخشايسىلە؟

— خۇدايىمنىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر دەيمەن، قىز بولسا سىلە بىلەن تەڭ خۇش بولىمەن... چوڭئانام خۇدايىم قىز بالىنىڭ ئاجىزلىقىدىن ئۇنىڭ مېھرىنى دادىسىغا سالارمىش دەيدۇ. ئاڭلىسام، قىز بالا دېگەن ئانىسىدىنمۇ بەكرەك دادىسىغا ئامراق بولارمىش. بەنە بىر راۋىدىن قارىسام، قىز بولسا ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى سىلىگە ھەمراھ بولىدىكەن، ئاغرىپ قالساڭلار يېنىڭلاردىن مىدىرلىمای ئولتۇرۇپ ئاش ئېتىپ بېرىپ باقىدىغان گەپكەن...

— ئېھ... ئېھ... ئېھ...ئېھ...ھى ... — ئېرىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ پىننەخانىنىڭ ئىختىيارسىز كۆڭلى بۇزۇلدى ھەم ئۇن سېلىپ يىغلاپ سالدى. كۆزلىرىدىن مارجاندەك تۆكۈلگەن ياشلار ئېرىنىڭ جىلىتكىسىنى ھۆل قىلدى.

— مېنىڭ بۇ دۇنيادا سىزدىن باشقا كۆڭلۈم خۇش بولىدىغان ھېچكىمىم يوق، ھۇسىناخۇن ! — ئېرىگە ئېسىلىپ يىغلاۋاتقان پىننەخان غەم ـ ئەندىشە ئارىلىشىپ كەتكەن كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى ئۇنىڭغا ئىزھار قىلدى ، — ئانام ئاجىزلاپ

قالدى، تاغا ـ تۇغقانلىرىمنىڭ ئۆزىنىڭ ھالى ئۆزىگە ياماق بولالمايدۇ. شۇڭا مېنى ھەرگىز تاشلىۋېتىپ قالماڭ. تۇغۇپ يەتتەن ۋاقتىمدا كۈندە كۈنۈشۈپ مېنى ھەم قىزىڭىزنى يوقلاپ قويۇڭ. لېكىن يېنىمدا پۇل يوق، قولۇم قۇرۇق دەپ خىجالەت چىلىك تارتىپ قالماڭ. مەن سىزنىڭ مۇلايىم كۆزلىرىڭىزدە ماڭا تەكلىپ قارىغىنىڭىزنى كۆرسەم، مۇشۇنداق ئادەمگە تەسەللى بېرىدىغان ياخشى گەپلىرىڭىزنى ئاڭلىساملا بولدى.

ـــ كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ ، ـــ دېدى ھۈسىيناخۇن يېشىل تاۋار بەلۋېغىنىڭ ئۈچى بىلەن خوتۇنىنىڭ كۆزياشلىرىنى سۈرتۈپ، ـــ سىز يىغلىسىڭىز قىزىمىز ھەپىلەخانىمۇ يىغلاپ قالارمىكىن دەيمەن.

ـــ ۋۇي ئوۋۇنىڭ كۆزى... يىغلىماي ئەمىسە ، ـــ پىنىنەخان دەرھال يىغىدىن توختىدى. بالىدىن ئەنسىرىگەندەك قورسىقىنى سىلاپ قويدى ، ـــ ئۆتكەندە ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ غەلۋىسىنى قىلىپ بېشىڭىزنى ئاغرىتىپتىكەنمەن. ئۇنى ئاز دەپ ئاغزىمغا كەلگەننى دەپ سىزنى تىللاپ يامانلىۋاپتىكەنمەن. ھازىر ئۇ ئىشلارنى ئويلىسام شۇنداق خىجىل بولۇپ كېتىمەن. ئەمدى ھەرگىز ئۇنداق كىچىك بالىنىڭ قىلىقىنى قىلمايمەن. شۇڭا مەندىن خاپا بولغان، كۆڭلىڭىز ئاغرىغان يەرلىرىڭىز بولسا يۇرىكىڭىزدىن چىقىرىۋېتەرسىز. بۇندىن كېيىن بەرگىنىڭىزنى يەيمەن، ئېلىپ بەرگىنىڭىزنى كىيىمەن. تۇغۇتۇمنى مۇبارەكلەك دەپ ئارتۇق شەرتمۇ قويمايمەن. پەقەت ئانا ـ بالا ئىككىمىزنى خارلاپ قويمىسىڭىزلا بولدى.

ـــ نېمىلەرنى دەپ يۈرۈيدىغانسىز، خوتۇن ، ـــ دېدى ھۈسىيناخۇن ئۇنىڭ مەڭزىنى بوش چىمداپ، ـــ مەن يوقسىزلىقتا سىزنىڭ ھالىڭىزدىن تۇزۇك خەۋەر ئالالمىغان بولسام،

مۇ، ھەرگىز ئۇجمۇ كۆڭۈل ئەركەكلەردىن ئەمەس. خەۋىرىڭىز بار، بۇ يىل ئائىلە ئەھۋالىمىزنى بۇلتۇرقىدىن ياخشىراق بولارمىكىن دەپمۇ ئېتىزدىن چىققان پاختا تۇزۇك ئاۋۇمايلا يەنە زوڭ ئولتۇرۇپ قالدۇق. ئەتىيازدىن ئالغان تېرىقچىلىق قەرزىنى ئۈلاغ ـ ئۇلمەكنى سېتىپ دېگەندەك ئاران تۆلەپ تۈگەتتۇق. ئەمدى قىشنىڭ بىكارچىلىقىدا مەدىكار ئىشلەپ بولسىمۇ پۇل تاپايمىكىن دەيمەن. شۇنداق قىلىپ قولۇم ئاز ـ تولا پۇل كۆرسە ئالتۇن زىرىڭىزنى شەھەرگە ئەكىرىپ ياسىتىپ بېرىمەن. يەنە... يەنە قىشنىڭ يامان سوغۇقىدا ئۇچىغا دالدا بولغىدەك ئىر سوكنو پەلتو تىككۈزۈپ بەرسەم دەيمەن.

ـــ بولدى ئاۋارە بولماڭا ، ـــ دېدى پىنىنەخان، ـــ مۇشۇ كەمدە ئالتۇن، كىيىم ـ كېچەك دېگەنلەرگە ئانچە ئېتىبارىمۇ قالمىدى. قىش كىرىپ كېلىۋاتىدۇ، سوغۇقتا پۇلغا ئىشلەيمەن دېمىسىڭىز بولامدىكىن...

ـــ پەيتنى كەتكۈزسەم بولماس. بۇگۈن كەنتكە چوڭ باشلىقلار بىلەن كاتتا بىر باي كەلدى... ئۇ بايىنىڭ چىقىۋالغان ماشىنىسىنى كۆرسىڭىز هاي... هاي...

ـــ قانداقكەن؟

ـــ دەپ بولغىلى بولمايدۇ، ئۇ باي بىز يازدىن ئۈكام يۇسۇپنى تېپىپ كەلگەن ھېلىقى ئورمانلىقتا يەر ئاچارمىش. ھازىر شۇ يەردە ئىشلەشكە مەدىكار ئالىدىغان گەپ بار.

ـــ مۇشۇنداق سوغۇقتىمۇ؟

ـــ ھەئە، ھازىر ئۇيەردە تراكتورلار يەر ئېچىۋاتقانمىش. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېچىلغان يەرنىڭ قىر ـ تىرگەنلىرىنى سوقۇپ قىشلىق ئوسا قىلىدىغان گەپكەن. ئەتىيازلىققا ئوسىسى

كېلىشكەن يەرنى ئاغدۇرۇپلا كېڭەز تېرىغدەك.

— ھۇي، ئۇ يەرنى ئادەم ئايىغى تەگمىگەن دېيىشۋاتاتتى؟...

— ئادەم يامانكەن، خوتۇن... ئاڭلىسام ئاسماندىكى ئايخاندىمۇ ئادەم بار دەيدىغۇ!

پىننەخان قانداق بولسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلەلمىگەندەك بىردەم خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى. ئاندىن تەشۋىشلەنگەندەك ھۈسىيناخۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى:

— ئۇ يەرگە بارمامسىزكىن، بولمىسا... ئۇ قۇملۇقتا جاننى سېلىپ بەرگەنگە تۇشلۇق ئىش پۈتەرمۇ! ئۇ يەردە سىزگە كىم ئاش ئېتىپ بېرىدۇ، تاھارىتىڭىزگە كىم سۇ ئىسسىتىپ بېرىدۇ...

— باشقىلار قانداق قىلسا، مەنمۇ شۇنداق قىلمايمەنمۇ... كۈنلۈكى نەچچە پۇل بېرىدۇ، پۇلى نەقمۇ - نەسىيمۇ، شۇ چاغدا بىر گەپ بولمامدۇ.

— ئىختىيارىڭىز ئەمىسە.

ئارىنى بىردەم جىمجىتلىق باستى، كېيىن ھۈسىيناخۇن ھېرىپ قالغاندەك راسا بىر كېرىلىۋالدى - دە، قوزۇقتىكى تەلپىكىنى ئالدى:

— جۇرۇڭلار ئاۋۇ دادام، ئانامىلار بار ئۆيگە چىقىپ بىرئاز ئوت ئىسسىنايلى.

— توڭدىڭىزمۇ؟

— توڭدۇم. سىلىمۇ قىش كېچىسى تالادا قالغان مۇشۇكتەك مۇزلاپ قاپسىلىغۇ؟

— مەن ھېچ توڭغاندەك ئەمەس، سىز كىرىپ ھۇجرىمىز ئىسسىپ كەتتى.

— راستمۇ؟

— راست!

ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن بىر - بىرىگە قاراپ تاتلىق كۈلۈمسىرەشتى.

68

— سەپەپكە!

— سەپەپكە!

ئازنا مەسچىتنىڭ پەشتىقىدىن ئاڭلانغان سەپەپكە (جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بەزى جايلىرىدا ھېيت نامىزى ئوقۇلۇشتىن ئاۋۋال كىشىلەرنى ھېيت نامىزىغا چاقىرىش ھەمدە كىشىلەرگە ھېيت كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن دىنىي ئۆلۈمالار شۇنداق دەپ توۋلايدۇ — مۇھەررىردىن) قۇمئاۋاتقا ھېيت خۇشاللىقىنى ئېلىپ كەلدى. ھېيتلىق كىيىملىرىنى كەيگەن كىشىلەر مەھەللە - مەھەللىلەردىن مەسچىت ئالدىغا قاراپ ئاقتى. قۇمئاۋاتتا مەرقانداق شارائىتتا قىز - ئاياللار مەسچىت دەرۋازىسىغا يېقىن يولمايتتى، شۇڭا چوڭلارنىڭ ئاغزىدىن ھېيت پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ ھەر دائىم ھېيت قاچان كېلىدۇ، دەپ سوراشنى ئۇنتۇپ قالمايدىغان بالىلار دادىسىنى، ئاكىلىرىنى ئالدىراتقانچە مەسچىت ئالدىغا يۈگۈرۈشمەكتە ئىدى.

ھەسەن خالۋاپ كونا بولسىمۇ ئۆزىگە يارىشىدىغان قامىسىكلىك سەرپۇش تۇمىقى بىلەن قارا چىبەرقۇت تونىنى كىيىپ، بېلىنى كۆك تاۋار پوتا بىلەن باغلاپ مەسچىتكە قاراپ ماڭدى. ھېيت ساداسى چاقىرىقىنى ئاڭلىغاندا بىر ئورنىدا چىپچىدە توختاپ تەگبىر ئېيتتى. ئۇ ئىلگىرىكى ھېيتلاردا

ئوغۇللىرىنى كەينىگە سېلىپ ئەھلى مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قا-
ئىدىلىرىنى سۆزلىگەچ مەسچىتكە كېلەتتى. بۈگۈن بىر ئۆزى
يالغۇزلا، ھېچبىر پۇشتى يوقتەك يېگانە ماڭدى. سەۋەب ــ يۇ-
نۇس خوتۇن - بالىلىرىدىن تانغاندىن كېيىن، دادىسىنىڭ
ئۇچرىغانلا يەردە نەسىھەت قىلىشىدىن قېچىپ كۆرۈنمەس بو-
لۇۋالدى. ئۇ بىر دادىسىدىنلا ئەمەس، پۈتۈن ئۇرۇق - تۇغقا-
لىرىدىن، پۈتۈن قۇمئاۋاتلىقلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتاتتى.
چۈنكى، بېشىغا سەۋدا چۈشكەن بۇ بىچارە ئاشىق، چاشقان تا-
نىڭ كەيىنىدە ئۇۋا تۈتقاندەك، ئۆيىنىڭ كەينىدىن ئىشىك ئې-
چىپ قازناقنى ئۆي قىلىپ ئولتۇرغاندىن بېرى قۇمئاۋاتتىكى
ھەممە كۆزلەرنىڭ، ھەممە ئېغىزلارنىڭ مەسخىرىسىگە، مازاق
ئوبيېكتىغا ئايلانغان ئىدى. دېمىسىمۇ قۇمئاۋاتتا خوتۇنغا ئۆي
بىكارلاپ بېرىپ ئۆزى يامانلاپ چىقىدىغان نوچىنىڭ تۇنجىسى
ئاشۇ يۇنۇس بولۇپ قالدى...

ھەسەن خالۋاپ بارغانچە ئۇزارتىپ قويۇۋالغان ساقىلىنى
سىيپاپ قويۇپ ھۇسىيناخۇننى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۇ بالا
ئۆتكەن ھەپتە مەھەللىدىكى تەكشۈشلىرى بىلەن ھېيتلىق پۇل
تاپمەن دەپ چىقىپ كەتكەنچە ئۆزىمۇ يوق، خەۋىرىمۇ يوق. ئاي
- كۈنى يېقىنلاپ قالغان ئاغىچىسى پىننەخان ئۇنىڭ يولىغا
قاراپ بوينىنى قىسقانچە ئىشىك ئالدىدا قالدى.

مەسچىت ئالدى ئاجايىپ قىزىپ كەتكەن ئىدى. يۇرت ئە-
چىدىكى ئۇششاق تىجارەتچىلەر پاكار قوش مۇنارلىق مەسچىت
دەرۋازىسى ئالدىغا، يول بويلىرىغا يايما ئېچىپ قەنت - گە-
زەك، پېچىنە - پىرەنىكلەرنى دۆۋىلىۋەتكەن ئىدى. ئانچە -
مۇنچە قاسساپلىققا قولى كېلىدىغان ئىككى - ئۈچەيلەن يول
بويىدىكى سۇۋادان تېرەكلەرگە ئىسكەنجە مىخلاپ كانارا ياساپ،

ئېغىلىدا سەمرىپ قالغان توپاق، قوچقارلارنى سويۇپ ئېسىپ
ئۇلگۈرگەن ئىدى. بەزى يايىلاردا ئويۇنچۇق ماشىنا، تاپانچا،
قونچاق، شار، غۇۋۇزەك دېگەندەك بالىلارنىڭ كۆڭۈل ئەرمىكىمۇ
كۆزگە چېلىقاتتى. قىشمۇ ياز مەكتەپ ئالدىدا غالىتىكىنى
توختىتىۋېلىپ، بالىلار ئۆيىدىن كۆتۈرۈپ كەلگەن تۇخۇمغا
لەڭگۈڭ تېگىشىپ بېرىدىغان سانىيخانمۇ غالىتىكىنى بۇگۈن
مۇشۇ يەرگە سۆرەپ، كەلگەن بولۇپ، بىر مۇنچە بالىلار ئۇنىڭ
چۆرىسىگە ئولىشىپ لەڭگۈڭغا دۇم چۈشكەن ئىدى. بۇ قاينام
- تاشقىنلىققا بىر پەس قاراپ تۇرغان ھەسەن خالۋاپنىڭ كۆز-
لىرى نەۋرىلىرىنى ئىزدەپ، تۇخۇمچىلارنىڭ ئالدىدا كالپۇكە-
نى قىپقىزىل بويىغانچە تۇخۇم چېكىشتۇرۇۋاتقان، گازىر -
پۇرچاق چېقىشۇاتقان بالىلارغا بىرمۇ بىر كۆز يۈگۈرتۈپ
چىقتى. لېكىن شۇنچە كۆپ بالىلارنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ نەۋرە-
لىرى ياسىن، روشەن كۆزگە چېلىقمايتتى. ھەي بىچارىلەر
ھەي... دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ھەسەن خالۋاپ ئېغىر
تىنىپ، مەن دادا ئالارنى ئوغۇل بالا باقتىم دەپ ئاغزىمنى تا-
لىق ئېتىپ يۇرۇپتىمكەنمەن، تېخى...

ھەسەن خالۋاپ ھېيت نامىزى ئوقۇپ جامائەت بىلەن
قىستىلىشىپ دېگۈدەك مەسچىتتىن چىققاندا، قار ئۇچقۇنداپ
تۇراتتى. قارىغاندا ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرى تۇتۇلۇپ تۇرغان
ئاسماننىڭ ئاخىرى تولغىقى تۇتقاندەك ئىدى. كىشىنىڭ غولە-
نى قورۇپ تۇرغان سوغۇقتا كۆپىنچە كىشىلەر ئاتا - ئانىسە-
نىڭ تۇپرىقىنى يوقلاشقا ماڭغان بولسىمۇ، لېكىن بالىلار،
ياشلار يەنىلا مەسچىت ئالدىنى ئاۋات قىلىپ بازار قىزىتماقتا
ئىدى. بۇ يەردە ئەمدى تاكى نامازشام قاراڭغۇسىغا قەدەر بازار
بولاتتى. بالىلىرىنىڭ قاتىلاڭچىلىقلىرى تۇپەيلى كۆڭلى غەش

تۇرغان ئاتا خىيال سۈرۈپ بىر پەس قاراپ تۇردى. كېيىن سا-
نىيخانىنىڭ غالتىكىنىڭ يېنىدىكى يايمىغا بېرىپ، پارچە پۇلغا
بىر ئوچۇم تاتلىق - تۇرۇم ئالدى، ئاندىن ئۇنى ئەتىگەن ئايالى
نازىلخان ھېيتىنىڭ قۇت - نىشانى دەپ يانچۇقىغا سېلىپ قوي-
غان بەش - ئالتە پىشىق تۇخۇم بىلەن بىر قىلىپ قولياغ-
لىققا چەگدى - دە، نەۋرىلىرىنى خىيال قىلغانچە مەسچىت
ئالدىدىن ياندى.

سوغۇق ئۆيدە يوتقانغا چۈمكىنىپ ياتقان روزىگۇل قېيىن-
ئاتىسىنى كۆرۈپ بېشىنى كۆتۈردى ھەم تەستە ئورنىدىن قوز-
غىلىپ ئۆرە بولۇپ ئولتۇردى. ئېرى ھايات تۇرۇپ، بېشىغا
تۇللۇق يەتكەن كېلىنىڭ چاچلىرى چۈۋۈلغان، قاش - قاپ-
قىغا يەل كېلىپ قالغان ئىدى. ھەسەن خالۋاپ پاتمىدىن كې-
يىن كېلىنىڭ، نەۋرىلىرىنىڭ ھېيتىنى مۇبارەكلىدى، ئا-
نىسىنىڭ بېشىدا تۇگۇلۇپ ئولتۇرغان نەۋرىلىرىگە ھېيتلىق
بەردى. ئاندىن يەنە كېلىنىگە بۇرۇلۇپ ئەھۋال سورىدى:

— ساقسىز بولۇپ قاپلىمۇ، بالام؟

روزىگۇل جاۋاب ئورنىغا يىغا تۆكتى. قارىغاندا، ئۇنىڭ
كېسىلىدىن كۆرە كۆڭۈل يارىسى ئېغىرىدەك تۇراتتى. كۆز ئال-
دىدىكى رېئاللىققا ئېچىنغان ئاتىنىڭ كۆڭلى بىر قىسما بول-
دى. ئۇ ئۆزىنىڭ پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلىيەلمىگەنلە-
كىنى، بولۇپمۇ يۇنۇس ئادىمىيلىك يولىدىن چىقىپ چۆچۈر-
دەك ئىككى بالىسىنى يېتىم قالدىمەن دەۋاتقاندا، ئاشۇ نائەھ-
لىگە شۇنچە گەپ قىلىپمۇ گەپ ئۆتكۈزەلمىگەنلىكىنى ئويلاپ
ئاچچىق، تەئەججۇپتىن چىشلىرى كىرىشىپ كەتتى. كىچىكە-
دىن مەيلىگە قويۇۋەتمەي چىڭ تۇتسام، تىنماي تەربىيە بەرگەن
بولسام مۇشۇ قىسمەت يۈز بەرمەيتتى، دەپ ئۆز - ئۆزىنى ئە-

يىلەپ قالدى. ئاتا ئەنە شۇنداق ئىزتىراپلىق خىياللار ئىلكە-
دە خېلى ئۇزاق ئولتۇردى. كېيىن كېلىنىگە ئايەم كۆنلىرىدە
تولا ھەسرەت چەكمەسلىك، ئىمكان بار كۆڭلىنى خۇشال -
خورام تۇتۇشنى ئېيتتى ھەم بالا - چاقا، نەۋرە - چەۋرىلەرنىڭ
ئەتىگەندە چوڭ ئۆيگە يىغىلىدىغانلىقى، روزىگۇلنىڭ ئورنىدىن
تۇرغىدەك ماغدۇرى بولسىلا بالىلارنى ئېلىپ شۇ ئۆيگە چىقە-
شىنى تاپىلاپ قويۇپ ئورنىدىن قوزغالدى.

ھېيت پەتىسى ئاستا - ئاستا قىزىغىلى تۇردى. پەتە ئەل-
ۋەتتە ھەسەن خالۋاپنىڭ ئېيتقىنىدەك كىچىكلەرنىڭ چوڭلار-
نى يوقلىشى، ھېيتىنى قۇتلۇقلىشى بىلەن باشلىناتتى. بۇ-
گۈنمۇ شۇنداق بولدى، خۇددى بىر كىم مەخسۇس تۇزۇم تۇزۇپ
ئالدىن ئۇقتۇرۇپ قويغاندەك بالا - چاقا، نەۋرە - چەۋرىلەرنىڭ
ھەممىسى بىر - بىرلەپ چوڭ ئۆيگە، ھەمدىخان مومانىنىڭ
ھۇزۇرىغا جەم بولدى. قىش ئەتىگىنىدىكى ئوچاقنىڭ ئۇلۇغ
ئوتىدەك كۆزلىرىدىن مېھرىبانلىق يېغىپ تۇرغان مومای
مېھمانلىق ئۆيىنى ئاۋات قىلغان بالا - چاقا، نەۋرە - چەۋرىلە-
رىنىڭ ھەممىسىنىڭ پېشانىسىگە بىرمۇ بىر سۆيۈپ چىقتى
ھەم جەددى - جەمەتى بىلەن مۇشۇ ھېيتىنى بىللە ئۆتكۈزۈشكە
نىسىپ بولغانلىقى ئۈچۈن شۈكۈر - سانالار ئېيتتى. ئۇلارنىڭ
ئۆزىگە سۇنغان ھېيتلىقىغا رەھمەتلەر ئېيتىپ، بەخت - سائا-
دىتىنىڭ زىيادە بولۇشى ئۈچۈن دۇئالار قىلدى. مومای يەنە
مۇشۇنداق ئۇلۇغ ھېيتتا ئۆيگە كېلەلمەي يىراق - يېقىندا بو-
يۇن قىسىپ يۇرگەن نەۋرىلىرى يۇسۇپ بىلەن ھۈسىيناخۇنىنى
تىلغا ئېلىپ كۆز يېشى قىلدى. بۇرۇندىنلا ئامراق چوڭ نەۋ-
رىسى يۇنۇس يادىغا يەتمىدىمۇ ياكى يادىغا يەتسىمۇ ئۇنىڭغا
نەپرىتى بارمۇ، ئىشقىلىپ ئۇنى بىرەر قېتىممۇ تىلغا ئېلىپ

قويمىدى. شەرۋانەم بولسا قازىنىنى تېزرەك قاينىتىش، مېھ-
مانلارغا داستىخان سېلىش بىلەن پايپېتەك ئىدى...

شۇنداق پەيتتە، بىر ئەزىز مېھمان «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئولتۇرغان ھەممەيلەن ئاغزىدا يەل - يېمىش، ساقىزا - مەزە چاينىلىۋاتقان بىر ھالدا كىرگۈچىگە قاراپ قېتىپ قالدى. مېھمانغا قارىتا ھەممىدىن بۇرۇن ئىنكاس پەيدا بولغان ھەسەن خالۋاپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ كىشىگە ئۆزىنى ئاتتى:

— ھارماق ئۈكام!!

— ھارماق بالام!

— ھارماق ئاكا!

— ھېيتىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن!

ئۆيدىكى چوق - كىچىك ھەممەيلەن مېھمانغا ئېسىلدى. ئۇ كىشىنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى بولسىمۇ تۇتۇۋېلىش، ھال - ئەھۋال سوراش ئۈچۈن ئىنتىلدى...

ئاجايىپ ئىش، نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا بىر كېچىدىلا يۈرتىنى غايىب بولۇپ كەتكەن ھەمزىخاننى مۇشۇنداق ئاسماندىن چۈشكەندەك خالۋاپ جەمەتىنىڭ ئالدىدا قايتا پەيدا بولۇپ قالدۇ، دەپ كىممۇ ئويلىغان؟!

ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن يىغا - زارە قىلىشۋاتقىنى ھەسەن خالۋاپنىڭ جان - جىگەر ئىنىسى ھەمزىخان ئىدى!

69

قوڭغۇز پىكاپلىق خوجايىن قۇملۇقتىكى ئورمانغا يېڭى-
ئاۋات، دەپ چىرايلىق ئىسىم قويغان ئىدى.

يېڭىئاۋات قىبا - چىيانىڭ ئۇۋۇسىغا ئايلاندى. پۇل تە-
پىش ئىستىكىدە يۈرتتىكى بالىلارغا ئەگىشىپ بۇ يەرگە كەل-
گەن ئاق كۆڭۈل، سادىدا ھۈسەيىناخۇن شۇنى كۆردىكى، كەچ-
كۈزدە يالىڭاچلانغان ئورمانىدا گۈركىرەپ تۇرغان تراكتورلار
ئورمانلار، چاتقاللارنى تۈپراق بىلەن قوشۇپ تۈرتۈپ ئەرەختەن
- پەرەختەن قىلىۋاتاتتى. مىغىلدىشىپ يۈرگەن ئىشلەمچىلەر
ئۆرۈلگەن، ھەرىدىلگەن دەل - دەرەخلەرنى كەسلەپ - توغراپ
بىر تەرەپ قىلىۋاتاتتى... ھۈسەيىناخۇن دەسلەپ كەلگەن كۈنى
كۆز ئالدىدىكى قىيامەتنىڭ ئۇۋۇسىغا قاراپ ھاڭ - تاڭ قالدى
ھەم بۇ يەرنىڭ نەچچە ئاينىڭ ئالدىدىكى گۈزەل ئورمان شۇ
ئىكەنلىكىگە ئىشىنىلمەي قالدى. يۈسۈپ بۇ ئورمان ھەققىدە
ئاجايىپ گەپلەرنى قىلغان، قانداقتۇر بىر ئۇلۇغۋار ئارزۇ -
ئارمانلارنى كۆڭلىگە پۈككەنلىكىنى ئېيتقان. ئۇ كېيىنكى
كۈنلەردە كېلىپ بىر يەرنى كۆرسە قانداق ھېسسىياتتا بولار-
كىن؟ ئېھتىمال ئورمانغا قاراپ ئولتۇرۇپ مۇلايىم قوي كۆز-
لىرىدىن ياش تۆكەر، يەنە قۇدىلارنىڭ ھېلىقى قىزى بىلەن قو-
لىدىكى قېلىن خەنزۇچە كىتابقا، بوۋاقنىڭ كۆرپىسىدەك ئەگ-
رى - بۈگرى سىزىقلىق ھېلىقى خەرىتە دەۋالغان تاختا قە-
غەزگە قاراپ بىر نېمىلەرنى دېيىشەر...

ھۈسەيىناخۇن ۋەيران قىلىنغان ئورمان ھەم يىراقتىكى
ئىنىسىنى خىيال قىلغاچ، بۇ يەردە ۋارقىرىشىپ - جارقىر-
شىپ ئىشلەۋاتقان مەدىكارلارغا قېتىلىپ كەتتى. ئۇ تراكتوردا
تۈزلەنگەن يەردە قىر سوقۇپ كۈنىگە 15 سومدىن نەق پۇل تاپ-
تى. 15 سوم... ۋاھ، نېمە دېگەن بەلەن پۇل بۇ! ھەم جىق ھەم
نەق. ئۆزۈڭنىڭ ئېتىزىدا ئۈچيۈز ئاتمىش كۈن ئۆلگىدەك
كەتمەن چاپساڭمۇ بۇنداق پۇلغا ھەرگىز ئېشىنالمايسەن، تاپقان

- تەرگىنىڭ غوجىكاڭنىڭ تېڭىپ ساتقان ئۈرۈق پۇلى، يالـ
تىراق پۇلى، باراڭ پۇلى، ئوغۇت پۇلى دېگەنلەردىن ئاشمايـ
دۇ... ئەزەلدىن ھېرىپ - چارچاشتىن، جاپا - مۇشەققەتتىن
ۋايساپ باقمىغان ھۈسىناخۇن كېچىسى بىرەر نان بىلەن زورـ
لۇق يەپ روزا تۇتۇۋالغان تۇرۇقلۇقمۇ ھەپتە بولار - بولماي
بىرەر يۇز سومغا يېقىن پۇلنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالدى.

ئۇ يېڭىئاۋاتتا نەچچە كۈنگىچە ۋۇجۇدىنى ئىسسىق باسقـ
ىدەك بىر چىنە قىزىق ئاش كۆرمىسىمۇ، پۈتۈن كۈچ - ماغدۇـ
رىنى ئىككى پاچىقى بىلەن كەتمەنگە پىشقان بىلەكلىرىگە يـ
غىپ راسا ئىشلەۋاتقاندا، ئىياغلىرىغا ئاستا - ئاستا پايتىما
يۆگەشتى ھەم تۇرغان يېرىگە پۈتلاندى. شۇ كۈنلەردە يېڭـ
ئاۋاتتا كىچىكلا بىر بازار ھاسىل بولدى. تراكتورنىڭ ماتورـ
ىدەك بىر نەرسىدىن توك چىقىرىلىپ، مەدىكارلارنىڭ چېدىرىدا
ئاخشاملىرى توك ئۆچمەيدىغان بولدى. ئارقىدىن بۇ يەردە كۈزـ
ىدىن - كۈنگە يېڭىلىقلار مەيدانغا كېلىپ قارتا، شىشخال دېـ
گەندەك نەرسىلەر پەيدا بولدى. نەدىندۇر پەيدا بولغان، گەپ -
سۆزلىرى پوچى ئاڭلىنىدىغان ناتونۇش بىرلىرى شىشخالنى
ئوتتۇرىغا تاشلاپ بەش - ئون سومدىن تېكىپ، ئاخشىمى زېـ
رىكىپ قىلغىلى ئىش تاپالماي قالغان گول بالىلارنى ئويناشقا
قىزىقتۇراتتى. ھۈسىناخۇن باشقا بالىلارغا ئوخشاش بۇ ئـو
يۇنغا قىزىقىپ قالدى ھەم ئامىتى ئوڭ كېلىپ كۈندە دېگۈدەك
ئۈتتى، ئۈچ كۈندە پۇلى بىر يېرىم قاتلاندى. قانداق بەلەن ئـو
يۇن بۇ، كەتمەن چاپمايمۇ پۇل تاپقىلى بولىدىكەن - يا؟ كۆرۈڭ
ما ئىشى!

شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ ناشىكەر بۇ ئويۇنغا باشچىلاپ
كىرىپ كەتتى ھەم قارشى تەرەپتىكىلەرنىڭ «تېگىنى چوڭاـ

تىش» تەلىپىگە جان دەپ، مەيدىسىگە مۇشتلىدى... ئاي -
ۋاي... قانداق ئويۇن بۇ، باشتا بېشىچىلاپمۇ، ئايىغىچىلاپمۇ
كېلىۋاتاتتى، ئەمدى ئەجەب بۇزۇلغان خوتۇندەك كۈدە - كۆر -
پىسىنى يىغىشتۇرۇپ كەتكىلى تۇردى - يا؟ شۇنداق قىلىپ
روزا ھېيتقا ئۈچ كۈن قالغاندا ئۇ قولىدىكى روزىغارنى ئۈزـ
تۈرۈپ ئالدى - كەينىنى چاڭگاللاپلا قالدى. تېخى تەلەي سىناپ
نېسىگە ئويناپ، ھېلىقى گېپى پوچىلارغا پاتاڭغىچە قەرز بولۇپ
گەدەنلىنىپ قالدى. بېرىدىغانغا پۇلى بولمىغاچقا، ئىشلەپ تېـ
پىپ بېرىشكە تىلخەت بەردى. كۈنلەر تەستە ئۆتۈشكە باشلـ
دى. ئۇ قەرز ھېسابىغا ئۆزىنىڭ گۆرۈگە تۇتۇلغىنىنى، قەرزنى
مۇشۇ يەردە ئىشلەپ قايتۇرىدىغانلىقىنى ئۇقتى ھەم كۈندىلىك
مەدىكار ھەققىنى ئاغزاكى ھېساب بىلەن قەرزگە تۆلەيدىغان
بولدى. بۇ يامان كۈن يېڭىئاۋاتتا بىر ھۈسىناخۇننىڭ بېشىغا
كەلگەن كۈن ئەمەس. شەھەر سورىغان قوڭغۇز پىكاپلىق خوجاـ
يىن مەدىكارلارنىڭ ئارىسىغا ئىش ئۇقىدىغان تاۋاكاچىلارنى
كىرگۈزۈپ، كەتمەندىن باشقىنى بىلمەيدىغان ساددا بالىلارنى
بىر - بىرلەپ قەرزگە بوغۇپ، پۈتىغا كىشەن سېلىپ بىر يەرـ
گە ماڭالمايدىغان قىلىپ قويغانلىقى، كەنتكە ماڭىدىغان
يوللارغا ئادەم قويۇپ، بۈيۇنتاۋلىق بىلەن قاچقىلى قويماسلىقى
تۈتقان يەردە ئۇرۇپ - پەشۋالاپ «ئادەم قىلىۋاتقان» لىقى مەلۇم
بولدى.

كۆرۈڭ ماۋۇ كۈننى، قوتاندىن ئاپتاپلىققا چىققان قوزا
بۆرىگە يولۇققاندەك بىر ھالغا چۈشۈپ قالغان ھۈسىناخۇن
ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرى بۇ يەردىن قېچىشنىڭ كويىغا
چۈشكەن ئىدى. ئۇ كۆڭلىدە، مۇشۇ يەردە پۈتۈن بىر قىش
ئىشلىسىمۇ گەدىنىدىكى قەرزنىڭ تۈگىمەيدىغانلىقىنى ھېـ

سابلاپ كۆرۈپ ئالۋاستى ئۇۋا سالغان بۇ جاڭگالدىن قېچىپ چىقمىسا باشقا قۇتۇلۇش يولى يوقلىقىنى ھېس قىلدى... ھۇ - سىيناخۇن ئاخىرى غەيرەتكە كېلىپ كۆڭلىگە بىر ھىلىنى پۈكتى، كەتمەننى قويۇپ قورسىقىنى تۇتقان بولۇپ ئىشتىنىڭ بېغىنى قولتۇقلىغانچە ئىش مەيدانىدىن ئون قەدەمچە نېرىدىكى دۆڭنىڭ كەينىگە ماڭدى.

— ھەي، گۇيناڭ بالىسى، يانە كەينىڭگە!

ھۇسىيناخۇن چۆچۈپ كەينىگە قارىدى. بويىنىغا دۇربۇن ئېسىۋالغان سېرىق چاچ، چېقىر كۆز ئىش باشقۇرغۇچى يەردىن ئۇنگەندەك ئۇنىڭ سول يېنىدىن چىقىپ كەلدى. توۋا ، خۇددى ئالۋاستىدەك پەيدا بولغىنىنى... بايا تىن بېرى كۆرۈنمەيتتى، بولمىسا... ھۇسىيناخۇن قورقۇپ كەتكەن بولسىمۇ، چاندۇر - ماسلىقا تىرىشىپ ئورۇقلۇقتىن يادەك ئىچىگە ئېگىلگەن قورسىقىنى تۇتۇپ، بىچارە قىياپەتكە كىردى:

— ۋايجان، ۋايجان... قورسىقىم بەك ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ.

— قەيىرىڭنىڭ ئاغرىۋاتقانلىقىنى مەن ئوبدان بىلىمەن، يان دېگەندىكىن، يانە!

— پەقەت بولالمايۋاتىمەن...

— ھېلى مەن بولغۇزۇپ قويىمەن، ھۇ ھىيلىگەر گۇي ،

— چېقىر كۆز يېنىدىن نېمىدۇر بىر نەرسىنى سىلىدى - دە، ھۇسىيناخۇن تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بىچارە بايقۇش چېقىر كۆزنىڭ تەلەتىنى كۆرۈپ بەدەر كەينىگە ياندى ھەم كەتمىنىنى قولىغا ئېلىپ ئىشقا تۇتۇش قىلغان بولۇۋالدى. ئۇ نەچچە كۈندىن بۇيان بۇ يەردىن قاچقان ياكى ئۇلار بىلەن قارشىلىشىپ قالغان ئۆكتەم ئىشلەمچىلەرگە ئانچە - مۇنچە تاياق - توقماق، ھەتتا توك كالتىكى تېگىپ كەتكەنلىكىنى، بۇ

ئىشلارنىڭ سوئال - سورىقى بولمىغانلىقىنى ئاڭلاپ قالغان ئىدى.

كەچتە چېقىر كۆز ھۇسىيناخۇننى باشقا بىر چېدىرغا چاقىرىپ چىقتى ھەم لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتقان مەشنىڭ ئىسسىقىدا يۈزلىرى ئاناردەك قىزىرىپ ئېسىلىپ ئولتۇرغان بىر يوغان قورساققا قاراپ موشۇ شۇ، دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

— قاچاي دېگەنىمىتىڭ ؟ — دېدى يوغان قورساق گىرەدە خېمىرىدەك گۆشلۈك مۇشتۇمىدىن قاس چىقىرىپ قويۇپ.

— ياق، ئاكا.

— ئەمىسە دۆڭنىڭ كەينىگە نېمە ئىزدەپ ماڭغان؟

— ئىچىم سۇرۇپ، تاھارىتىم قىستاپ...

— بۇ گېپىڭگە كىم ئىشىنىدۇ؟

— ...

— مەن ساڭا دەپ قويای ، — دېدى يوغان قورساق ھارا - رەتكە چىدىمىغاندەك كەينىگىرەك سۇرۇلۇپ ، — سېنىڭ قەر - زىڭ ھازىر كۈنلۈك ئۆسۈمى بىلەن قوشۇلۇپ مانا مانىڭغا يەتتى...

سۇر - ھەيۋىلەردىن قورققىنىدىن، ئۇچى تېشىلىپ كەتكەن كونا ئايىغىغا قاراپ تۇرغان ھۇسىيناخۇن ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىنى سوراقتا تارتقۇچىنىڭ قولىغا قارىدى ھەم دىققات، لېكىن تومغىنا كەلگەن ئوتتۇرا بارماق، نامسىز بار - ماق، چىمچىلاقتىن ئىبارەت ئۈچ بارماقنى كۆردى. ئۈچ يۈز - مىدۇ، ياكى ئىككى يۈز ئەللىكمىدۇ؟ چىمچىلىقى يېرىم ئۆزۈن - لۇقتا بولغاندىكىن ئېھتىمال ئىككى يۈز ئەللىكتۇ... دېگەن - لەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

— شۇڭا، ھەر ھالدا قېچىشنىڭ خىيالىدا بولۇپ قالما ،
— يوغان قورساق سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — قاچساڭ قاپ-
قانغا دەسسىگىنىڭ شۇ، قانداق دەمسەن؟ سۆزۈمنى ئوبدان
ئاڭلا، ھە... سەن بىرىنچىدىن، بۇ يەرگە ئىشلەيمەن دەپ كې-
لىپ قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ قىمار ئوينىدىڭ؛ ئىككىنچى-
دىن، باشقىلارغا قەرزگە بوغۇلدۇڭ؛ ئۈچىنچىدىن، جەمئىيەت
تەرتىپىنى بۇزدۇڭ. ئەمدى بۇ يەردىن قاچمەن دېسەڭ، ئالدى
بىلەن دۆلەت قانۇنىغا خىلاپلىق قىلىپ قىمار ئوينىغانلىقىڭ
ئاشكارە بولۇپ، قانۇن بويىچە قولغا ئېلىنىسەن. سەن باش-
قىلارغا قەرزگە بوغۇلۇپ، قەرزنى تۆلىيەلمەي تىلخەت بەرگەن-
كەنسەن. خەق سەندىن پۇلنى ئالالمىغاندىن كېيىن بىزگە ئې-
سىلدى. سېنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىڭنىڭ ئادىمى بولغاندىكىن
قەرزگە ئىگە بول، دەپ بىزگە بېسىم قىلدى. بىزنىڭ خەق بە-
لەن مۇرەسسە قىلىش ھەم قانۇن تارماقلىرىنى ئىزدەپ بۇ
دەۋانى بىر تەرەپ قىلىپ قويۇشقا ئىلتىماس، ئەرزلەر قىلىشقا
ۋاقتىمىز يەتمىگەچكە، ئامالسىز قەرزىڭنى تۆلىدۇق. ئەمدى
سەن ئۇ قەرز ئۈچۈن بىزگە ئىشلەيسەن. كېلە ماۋۇ تىلخەتكە
قول قوي!

ھۇسىيناخۇن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تىرىك تۇرۇپ قۇمغا
كۆمۈلۈپ قالغاندەك تىنالماي قالدى. ئالدىدىكى ئىرماش -
چىرماش يېزىلغان خەتكە قاراپ، نېمە يېزىلغانلىقىنى بىلەلمەي
ئۆلۈكىنىڭ كۆزىدەك جان قالمىغان كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى.

— ھە قول قوي، يەنە قايلىساڭمۇ شۇ ئۆزۈڭ دو تەككەن
پۇل! لېكىن ئوغۇل بالىكەنسەن جۇما، يۈرىكىڭ بارىكەن!

ئۇنىڭ جانسىز بارماقلىرى سۈيۇققا مىلەندى، ماتورنىڭ
ئاۋازى بىلەن تەڭ پىلىلداپ تۇرغان ئېلېكتىر چىراغنىڭ نۇ-

رىدا سۇۋارى كۆرۈنگەن تىلخەتكە قول قويدى.

70

— ھە ئۇكام، جاھانىڭ قەيىرىدىن كېلىشىڭىز؟ ئۆزىڭىز
سالامەتمۇ، بالا - چاقىلىرىڭىز تىنچ - ئامان تۇردىمۇ ؟ —
ھەسەن خالۇاپىنىڭ ھەم خۇشاللىق ھەم ھەيرانلىق ئوخچۇپ
تۇرغان كۆزلىرى ئىنىسى ھەمزىخانغا تىكىلدى. كۇچا كۆرپە-
سىدىن تىكىلگەن ئېسىل تۇمىقى خويمۇ ياراشقان، قارا سوكنو
پەلتو ئىچىدىكى ئۇستىخىنى، ئاق سېرىق چىرايى ئوبدانلا تو-
لۇپ ئەتلىنىپ قالغان ھەمزىخان ئاكىسىغا قېرىنداشلىق مېھ-
رى بىلەن قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

— كۇچادا تۇرۇپ قالدىم ئاكا.

— كۇچادا، قانداق بولۇپ... ئۇ يەردە بىزنىڭ ئۇرۇق -
تۇغقان، تونۇش - بىلىشلىرىمىز يوقتىغۇ؟

— كىشىگە ئۇرۇق - تۇغقاندىن چارە ئادەملەر بار ئىكەن
ئاكا ، — دېدى ھەمزىخان بېشىدىن ئۆتكەننى سۆزلەپ ، —
مەن قويچىلىق قىلىپ يۈرگەن ھېلىقى چاغلاردىلا يۈرتمۇ يۇرت
چېپىپ يۈرۈپ مالچىلىق قىلىدىغان ئۇلپەتلىرىمدىن كۇچا
ھەققىدە كۆپ ئاڭلىغان. كىشىلەر ئۇ يەرنى تۇپرىقى مۇنبەت،
سۇيى ئەلۋەك، باغ - ۋارانلىرى كەڭرى، ئادەملىرىنىڭ كۆكسى
- قارنى كەڭ، كىشىنى يەكلىمەيدۇ دەپ ماختىغان. ھۇنەر -
كەسىپ، بازار تەرەققىياتى جەھەتلەردىكى ئىلگىرىلەشلەرنىڭ
زورلىقىمۇ قۇلىقىمغا يەتكەن... شۇنداق قىلىپ، چوڭ شەھەر -
لەرگە كېتىمەن دەپ يۈرتتىن بېشىمنى ئېلىپ چىققان ئادەم
ئاتۇش، ئاقسۇلاردىن ئۆتۈپ كۇچاغا بېرىپ توختاپ قالدىم،

دەڭا.

— مۇنداق دەڭ ، — دېدى ھەسەن خالۇاپ مەككە - مۇ-كەرەمدەك ئۇلۇغ يەرلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندەك قىلىپ،

— ئۇ يەرلەردە نېمە ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولدىڭىز؟

— ئوغرىلىق، شەرمەندىچىلىكتىن باشقا ھەممە ئىشلارنى قىلدىم ئاكا.

— ھە ؟ — خىيالەن ئولتۇرغان ھەسەن خالۇاپ ئىتتىك بېشىنى كۆتۈردى. چۆچۈش نەزىرى بىلەن ئىنىسىغا قايتا نەزەر سالدى.

— بۇنداق دېسەم باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، ئاكا ، — دېدى ھەمزىخان پىيالىدىكى قىزىق چايدىن بىر ئوتلاپ ، — قارداسام، قازانىنىڭ قۇلىقى ھەممە يەردە تۆت بولىدىكەن. دەسلەپ ھېچبىر ئىشنىڭ باش - ئايىغىنى تېپىپ بولالماي، مەدىكار بازىرىدا كۈنلۈك ئىشلەپ يۈردۈم ھەم ئىشلەمچىلىك قىلغان يەردىن بىر ئېغىز ئۆي تېپىپ بالا - چاقىلىرىمنى ئورۇنلاشتۇردۇم. شۇنداق يۈرۈپ ئانچە - مۇنچە پۇل يىغىپ بىر ھارۋىغا ئۇلىشىپ كۆكتات بازىرىدىن ئاشخانا، كالتە بازارلارغا ئوتياش - چېنەك توشۇپ كۈنۈمنى كۆن ئەتتىم. نەچچە جان ئادەمنىڭ ھال - ئوقىتىمىز شۇكرى ئېيتقىدەك ھالغا يەتتى. شۇ يىلى قىشنى ئۆزىتىپ ئەتىيازغا ئۆلاشقاندا، توي تەييارلىقىدا تۇرغان بىر باينىڭ قورۇسىغا كۆكتات بازىرىدىن سەۋزە ئېلىپ باردىم. قارىسام، بۇ كەڭرى قورۇنىڭ ئىچكىرىسىدىكى چوڭ بىر ئۇستىخاندا ئوتتۇز - قىرىقچە ئايال قول - قولىغا تەگمەي گىلەم توقۇغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ ئىشنى كۆرۈپ كونا كېسىلىم قوزغالغاندەك بولۇپ، ئاشۇ دەستىگاھلارنىڭ بىرىدە ئولتۇرۇپ ئەسۋابلارنى قولۇمغا ئالغۇم كېلىپ قالدى. لېكىن

ئۇ يەردە غىلتاڭ قىز - ئاياللار ھۇنەر قىلىۋاتقان بولغاچقا، دۇكاننىڭ ئالدىغا بېرىشىم ئەپسىز ئىدى. بايىنىڭ كىرا ھەققى ئۈچۈن ئۇزاتقان پۇلىنى ئېلىپ، كۆزۈم كەينىمدە قورۇدىن چىقتىم ھەم ئۇدۇلا ئۆيگە كېلىپ بالىلارنىڭ ئانىسىنى ئېلىپ يەنە بايىنىڭ قورۇسىغا چاپتىم...

گىلەمنىڭ ئۆرۈش - ئارقاقلىرى قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ، كۇچا، ئىشقىلىپ ھەممە يۇرتلاردا ئاساسەن دېگۈدەك ئوخشايدىكەن ئاكا، شەھەردە كاتتا گىلەم دۇكىنى بار بولغان بايى بىز ئەر - خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئۈستا خالۇاپلاردىن ئىكەنلىكىمىزنى كۆرۈپ، ھېچ ئىككىلەنمەيلا بىزنى ئىشقا ئالدى.

بايى كەڭ تاشا توي قىلىپ قىزىنى ياتلىق قىلىپ بولغاندىن كېيىن دىققىتىنى ئۈستىخانىغا يىغىپ بىزگە ھۆددە ھېسابىدا ئىش بەردى. ئەر - خوتۇن ئىككىمىز توقۇغان گىلەمنىڭ كۆۋادرات بىرلىكى بويىچە ھېسابلاپ ھەق ئالىدىغانلىقىنى كېلىشتۇق...

— ھە، ھە... شۇنداق قىلىپ ... — ھەسەن خالۇاپ ئىنىسىنىڭ ئۆز ھۇنىرىنى قايتا تېپىۋالغىنىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ جانلاندى.

— ھۇنەر - كەسىپ دېگەن ھەممە يەردە ئەزىزكەن ئاكا، شۇنداق قىلىپ، ئاتا كەسىپىمىز بىزگە ئەسقېتىپ قالدى. تۇنجى ئايدا ئەجرىمىزگە يارىشا بايىنىڭ قولىدىن 1890 سوم پۇلىنى ساناپ ئاپتىمىز. بالىلارنىڭ ئانىسى ھېچبىر چىقىمى، غەم - غۇسسىسى بولمىغان بۇ پۇلغا قاراپ يىغلاپمۇ سالدى... بىز پۇتۇن زېھنىمىزنى، پۈتۈن ئەقلىمىزنى ئىشقا سېلىپ ھۇنەرگە كىرىشىپ كەتتۇق. بۇيرۇتما ئىشلار بۇ ئايدىن ئۇ ئايغا ئۆچرەت كۆتۈپ تۇراتتى. كۆڭلىمىزدە بازىرى ئىتتىك بايىنىڭ ئىنسىپ-

لىقلىقى، سېخىيلىقى ئۈچۈن ئەڭ ساپ نىيەتتىمىز بىلەن ئىشلەشكە كىرىشىپ كەتتۇق. دارامەتمىز ئايدىن - ئايغا ئېشىپ، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 2350 سومغا يەتكەن ئايلارمۇ بولدى. بىز پۇلنىڭ ئۇستىدىكى پارچىسىنى ئۆي ئىجارىسى، كۇندىلىك تۇرمۇش غېمى ئۈچۈن ئىشلىتىپ، پۇتۇنىنى ئاي بويىچە ئامانەت قويىدىغان بولدۇق. تىرىشچان ئادەمگە خۇدا يىمىنىڭ بەرمەسلىككە ۋەدىسى يوقكەن، مەن ھەمزىخان ئۈچۈن تەتۇر چۆرگىلىگەن پەلەكنىڭ چاقى مۇشۇ ئۇچ - تۆت يىلدا ئىزىغا چۈشۈپ بىزمۇ توق يەپ، پۈتۈن كىيىپ، ئادەمدەك ياشايدىغان بولدۇق. ئۆزىمىزنىڭ زېمىنلاپ قورۇ - جايىمىز، ھەمىشە سارغىيىپ - تاتىرىپ يۇرمەيدىغان چىرايىمىز بار بولدى...

ھەسەن خالۋاپ ئۇچ يىل ئىز - دېرىكى بولمىغان ئىنسانىڭ توقلۇق، خاتىرجەملىكى ئۈچۈن شۇنچىلىك خۇش بولدىكى، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بالىلارنىڭ غېمىدە تۇگىشىپ كېتىۋاتقان يۈرىكىگە قايتىدىن كۈچ پەيدا بولغاندەك، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا بىر خىل ھاياتبەخش كۈچ يامرىدى. بۇ ئاكا - ئۇ - كىلار دادىسىدىن قالغاندىن كېيىن قۇمئاۋاتنىڭ نەچچە يىللىق بوران - چاپقۇنلىرىنى بېشىدىن بىللە ئۆتكۈزدى. يىلتىزىدىن تۈتىشىپ كەتكەن توغراقتەك بىر - بىرىگە دالدا بولۇپ، بىر - بىرىنى قوغدىدى. بىر - بىرىگە مەدەت بەردى. شۇنداق كۇندىلەردە تەقدىر - قىسمەت ئىنسانى ئاكىسىدىن ئايرىدى. ئاكىسى مىڭ كۇنلەپ ئىنسانىڭ يولىغا قاراپ تاكى بۇگۇنگە كەلگەندە ئۇنىڭ دىدارىنى قايتا كۆردى. بۇ بىر قورساقتا ياتقان، بىر ئەمچەكنى تارتىشىپ ئەمگەن قان - قېرىنداشلار ئۇچۈن گويا چۈش كۆرگەندەك ئىش ئىدى.

ئىنسانىڭ ئەھۋالىدىن بىر قۇر خەۋەردار بولغان ھەسەن خالۋاپ ئەمدى قۇمئاۋاتنىڭ، ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئەھۋالىنى ھەمزىخانغا يەتكۈزدى. ھەمزىخان بىر چاغلاردا ئۇرۇق - تۇغقانلارنى ئاغزىغا قارىتىپ يۇرگەن يۇنۇسنىڭ كۆزى ئوچۇق تۇرۇپ چۆچۈرىدەك ئىككى بالىسىنى يېتىم قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ پېشانىسىنى تۇتۇپ قالدى. يۇسۇپنىڭ چۇغۇندەكتەك تۇرۇپ جاھاننىڭ شەرقىدىكى بېيجىڭغا ئوقۇشقا كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ ئاغزىنى ئېچىپ قالدى. شۇنىڭغا ئوخشاش ئانىسى ھەمىدىخانىڭ ھەممەيلەنگە ئەۋەررۈك بولۇپ سالامەت تۇرۇۋاتقانلىقىدىن خۇش بولسا، يالغۇز سىڭلىسى شەرۋانەمنىڭ ئەردىن بەختى ئېچىلماي، تۇل ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن كۆڭلى غەش بولدى.

— بىزنىمۇ ئېپكەتسىڭىز بولاپتىكەن ئاكا ، — دېدى خېلىدىن بېرى ئۆزى قازان بېشىدا بولسىمۇ قولىقى ئىككى ئاكىسىنىڭ سۆھبىتىدە تۇرغان شەرۋانەم پىننە پۇراپ تۇرغان قىزىق چۆچۈرىنى داستىخانغا قويۇۋېتىپ ، — مەنمۇ مۇشۇ چۆل - باياۋاندىن چىقىپ شۇنداق يۇرتلارنى بىر كۆرۈپ باقسام دەيمەن.

— تىلى شورلۇق قىلماڭ ئۇكام ، — دېدى ھەمزىخان سىڭلىسىنىڭ چۆل دېگەن سۆزىگە رەنجىگەندەك قىلىپ ، — پاتمىچۇقنىڭ ئوردىسى قۇم ئاراچلىرىدا بولغان بولىدۇ، ناۋادا سىز ئۇنى تۇتۇۋېلىپ چاھارباغقا تاشلىسىڭىز ئۇ قۇملۇققا قاراپ پىلتىڭلاپ جان بېرىدۇ... مەن كۇچادىن قايتقىچە ئۇ - رۇمچى تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر مويسىپىت بىلەن سەپەرداش بولۇپ قالدىم. ئۇمۇ مەندەك يىراق شەھەرلەردىن يۇرتىنى سېغىنىپ كېلىۋاتقان كىشىكەن. ئۇنىڭ يۇرتى قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە بولۇپ، يۇرتۇمنى ئويلىمايدىغان،

سېغىنمايدىغان بىرمۇ كۈنۈم يوق، دەيدۇ. ئۇ كىشى ئوغۇللىرىغا: «مەن ئۇزاقتىن بېرى سودا ـ تىجارەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ قالدىم. ئەمما ئەجىلىم توشۇپ، پۈت ـ قولۇمنى سۇنۇپ ياتقان كۈنۈم، مەيلى جاھانىنىڭ قايسى بېغى ياكى جەننىتىدە بولۇشۇمدىن قەتئىينەزەر، ئۆلۈكۈمنى يۇرتۇمغا ئەكىلىپ ئاشۇ قاقاس تاغ باغرىدىكى قەبرىستانلىققا ـــ ئاتا ـ ئانامنىڭ ئايىغىغا قويۇڭلار» دەپ ۋەسىيەت قالدۇرۇپتۇ. مەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۈچ يىلدىن بېرى يۇرىكىمنىڭ بىر چىشلىمىنىڭ نەدە قالغانلىقىنى ئاخىرى بىلدىم. ھەر دائىم ئاشۇ قۇم دۆڭلىرىنى، قاق بەلگىچە قۇم پېتىپ تۇرغان پاكار ئۆيلەرنى، ئانامنى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنى چۈشەپ چىقىشمىنىڭ سەۋەبىنى بىلگەندەك بولدۇم...

ـــ ئاش سوۋۇپ قالمىسۇن بالام ، ـــ دېدى ھەمىدىخان ئانا رومىلىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ، ـــ ھەر نېمە بولسا بىر كېلىپ بىزنى خاتىرجەم قىلدىڭىز بالام، بىزنىڭمۇ سىزنى ئويلىمىغان، چۈشمىگەن بىرمۇ كۈنىمىز يوق.

ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باستى. پەقەت ھېچنېمىنى چۈشەنمەيدىغان، جاھاندارچىلىقتىن غېمى يوق بالىلار، نەۋرە ـ چەۋرىلەرلا ئۆز ئويۇنلىرى بىلەن جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى.

قاچىنى بىكارلاپ داستىخاندا قويغان ھەسەن خالۋاپ پوتىسىنىڭ ئۇچى بىلەن تەرىنى سۈرتۈپ، ئادەتتىكى بىر ئىپادە ئۇلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭىغا قۇلاق سالدى. بالىلارنىڭ ئويۇنغا يۇنۇسىنىڭ ئىككى بالىسىمۇ قېتىلىپ كەتكەن، ھېيت خۇشاللىقىدا بېشىدىكى كۈننى ئۇنتۇغانىدەك ئىدى. يارانقان ئىگەم ئۇلارنى چوڭلارنىڭ غەم ـ غۇسسىسىدىن خالىي قىلىپ

سۇن.

ھېيت پەتىسى تاكى ھەپتە ـ ئون كۈنگىچە قىزىپ كەتتى. ھەممە چىرايدا، ھەممە ئۈستۈاشتا، ھەممە داستىخاندا ھېيتنىڭ ئالامەتلىرى كۆزگە تاشلىنىدۇ. كىشىلەر يىراقلاشقا، تۆگە، ئېشەك بىلەن، يېقىنغا غۇژمەك ـ غۇژمەك بولۇپ پىيادە ماڭغانچە، يەر ـ زېمىننى چۈمكەپ تۇرغان قارغا ئىز سېلىپ كېلىپ ـ كېتىشىپ تۇراتتى. چوڭلار كۈزگى بۇغداي ئېتىزلىرىنى چۈمكەپ تۇرغان ئېتىز ـ دالىدىكى قارغا قاراپ يېڭى باھار، يېڭى بازدا بۇغدايلارنىڭ باشاقلىرى باشمالتاقتەك چوڭىيىدىغاندەك، ھېنى سۈتلۈك ئەمچەكىنىڭ تۈگمىسىدەك تولىغاندەك؛ ئۈرۈك، شاپتۇل، بادام، ياڭاق، ئالما، ئامۇت، ئۈزۈم، تۆكمە بولىدىغاندەك ئۇمىدلەندى.

ئەما ھۈسىناخۇننىڭ ھېچبىر خەۋرىنى ئالالمىغان ھەسەن خالۋاپقا ھېيت بارغانچە ھېيتتەك بولماي قالدى.

71

روزا ھېيت ئۈزاپ، نەچچە ھەپتىلەردىن كېيىن يېڭى يىل ۋە قۇربان ھېيتىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن يېقىنلاپ قالدى.

پىننەخان ئانىسىنىڭ كەينىدىن بوينىنى قىسىپ قالدى. بىچارە مەزلۇم كۆزلىرىنى ياشلىغانچە قىزىغا يېنىش ـ يېنىشلاپ قاراپ مەھەللىدىن يىراقلاشتى.

ـــ قوشكېزەك قوزىلىغلى قويقان ساغلىقتەك قورساق سەپ كەتكەن بىلەن تېخى ۋاقتى بار ، ـــ دېدى نازىلخان قۇدىسى ئېغىز ئاچا ـ ئاچمايلا ، ـــ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېرى ھۈسىناخۇن ئۆيده يوق. شۇڭا ئېرى پەيدا بولغاندا ئاغزىدىن بىر

گەپ ئاڭلاپ ئېنىڭدىن كېيىن ئېپ كەتسىلە. ئۇ چاغدا مېنىڭ مۇ پىكرىم يوق. سىلە ـ بىزدە ئېرى يوق كىشىنى سالتاڭ پەددىدە ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يولغا سېلىپ قويىدىغان قائىدە يوق ـ قۇ دەيمەن؟!

پىننەخاننىڭ ئانىسى قايتا لام ـ جىم دېمىدى. قۇددۇسـ ـنىڭ چاي قۇيۇلغان پىيالىنى دوققىدە قويۇپ قاش ـ كۆزىنى ئۇچۇرۇپ ئولتۇرۇپ ئېيتىۋاتقان سوغۇق گەپلىرى كۆڭلىگە قاتتىق تېگىپ، قولىغا ئالغان بىر چىشلەم نانىنمۇ پەم بىلەن داستىخانغا قويۇپ قويدى. تېگىگە قىل چاپلىشىپ قالغانـدەك كۆرۈنىدىغان دەز پىيالىدىكى داغ چايغىمۇ قول ئۇزاتمىدى. بايا يولدا كەلگىچە ئۇيۇشۇپ تۇرغان پۇت ـ قوللىرى ھېچنېمىگە قولاشماي تۇرۇپ، كاسىلداپ تىترىگەنچە ھەرىدەك سوغۇق چېـ ـقىپ تۇرغان تالاغا چىقتى. شۇمشىيىپ تۇرغان بىچارە ئېشـ ـكىنى باغلاقتىن يېشىپ، قۇددۇسنىڭ خۇش دېيىشىنى كـۇتـ ـمەستىن، ئېشەكنىڭ بېشىنى ئۆيى تەرەپكە بۇرىدى.

«كېلىن بولماق نېمانچە تەستۇ، دەپ ئويلىدى پىننەخان ، ـــ قىزىم دەپ يەنە بىر يۇرتتىن شۇنچە جاپا تارتىپ، سوغۇق يەپ مېنى ئىزدەپ كەلگەن ئانام ئۆزىگە ئوخشاش بىر ئانىدىن يامان گەپ ئاڭلاپ يۇرىكىنى زېدە قىلىپ يىغلىغانچە كەتسە، بۇنىڭ سورىقى يوقمىدۇ؟! ياق، مېنىڭچە ھامان سورىقى بار. بۇ دۇنيادا يامانلىقنىڭ ياخشىلىقتىن غالىب كەلگەن يېرى يوق. كىشىگە يامانلىق قىلغان ئادەمنىڭ ھامان بىر كۈنى تارتقۇلـ ـقى بار...»

ـــ يېتىم قوزىدەك نېمە بوينىمىزنى قىسىپ تۇرمىز بۇ يول تۆپىدە؟!

ئارا ئاۋاتلىق قۇدىلارنىڭ ئېشىكى غاجىلىۋەتكەن ھېلىقى

تېرەككە يۆلىنىپ كۆزىنى ياشلاپ تۇرغان پىننەخان چۆچۈپ كەتتى. قېينىئانىسىنىڭ نەشتەردەك كۆزلىرىدىن ئۆزىنى قا ـ چۇرۇپ يەرگە قارىدى.

ـــ ماڭىلە ئۆيگە كىرىلى! ئۆزلىرىنى توڭغا سېلىپ ئاغـ ـرىپ يېتىپ بەرسىلە قانداق قىلىمەن، مەن؟! ـــ نازىلخان كې ـ لىنىنى ئالدىغا سېلىپ توختىماي غوتۇلدىغانچە ھويلىغا كىر ـ دى ، ـــ مىشىلداپ يىغلاپ، ئانىلىرىنىڭ كەينىدىن قارىغان بىلەن ئۇ ئانىلىرىمۇ ئۆزىنىڭ جېنىنى ئاران جان ئېتىدۇ... شۇ ھالىغا قىزىنى ئاپىرىپ تۇغدۇرارمىش، ئىسسىق ئۆيگە ئوبدان چۈمكەپ باقارمىش تېخى! قىزىنى ئاپىرىۋالسا مەن نا ـ زىلخان كېلىنىم تۇرغۇتلۇقتى دەپ، يەتتە كۈندە ئىككى مەرتەم ئاشۇ خوتۇنىنىڭ ئۆيگە دوندىقلاپ بارسام بولار ھەقىچان... جىنىنىڭ قەستى شۇ پتۇلدا دەپ...

ـــ ھوي نېمە ئۇ سوقۇشقاق قېرى مېكىيانەدەك توختىماي قاقاقلاۋېرىسىلە ئانىسى ؟ ـــ نەدىندۇر پەيدا بولۇپ كەلگەن ھەسەن خالۋاپ ھويلىغا كىرىپ نازىلخانغا كايىدى ، ـــ قاچانلا كۆرسەم ھېلى ئۇنىڭدىن، ھېلى بۇنىڭدىن خاپا بولۇپ قاينـاپ يۇرگىنىڭلار يۇرگەن، يەنە نېمە ئىش بولدى؟

ـــ سىلى خوتۇن كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماي ئىشلىرـ ـنى قىلسىلا ، ـــ دېدى نازىلخان ئېرىگىمۇ شالىنى چېچىپ، ـــ ياكى مەن سىلىگە ئاياللارنىڭ ئارىسىدىكى ئىشنى كۇنده يېپىدىن ـ يىڭنىسىگىچە چۆرۈمە ـ چۆچەك قىلىپ سۆزلەپ بەرسەم بولامتى ـ يا؟

ـــ چۆرۈمە ـ چۆچەك سۆزلەش ئەمەس، چۆرۈمە ـ چۆـ ـچەك بولىدىغان ئىشنى قىلماڭلار ، ـــ نېمىگىدۇر ئاچچىقى كېلىپ قالغان ھەسەن خالۋاپ بىردىنلا چىرايىنى تۇرۇپ خـو ـ

تۇنىغا تەنبىھ بەردى ، ــ بايا يولدا كېلىۋاتقان مەزلۇم قۇدۇ-
مىز ئۇچراپ قالدى، قارىسام ھارۋىدا قار ـ بوران يىغلاپ كې-
تىپ بارىدۇ، ۋاي نېمە بولدىلا دەپ، ئالدىنى توسۇپ گەپ سو-
رىسام، بولدى ماڭا گەپ قىلمىسىلا، دەپ ئالدى ـ كەينىگە قا-
رىماي كەتتى. ھەقىچان سىلە خوتۇن...

ــ ھە... مەن يامان خوتۇن، مەن ئەسكى خوتۇن... سىلە-
گە ئاشۇ تالادىكى بەلەن خوتۇن ئەسقاتتىدۇ! ــ نازىلخان تۇيۇق-
سىز ساراڭلىق قىلىپ يىغلاشقا باشلىدى. ئۆزىنى كاچاتلاپ يا-
قا يىرتتى.

ــ ئەستاغپۇرۇللا ... ــ ھەسەن خالۋاپنىڭ سەپرايى ئۆر-
لەپ كەتتى، ساقلىنى تۇتاملاپ يۇلۇپ تاشلايدىغاندەك ئەلپازدا
خوتۇنىغا دۈمبىلىدى ، ــ ھوي ساراڭلىق قىلماڭلار دەيمەن،
خوتۇن...

نازىلخان بىسەرەمجان تۇرغان ئېرىنىڭ ئەلپازىدىن بىر ئاز
چۆچۈپ ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. كۆز يېشى پۈرچاقتەك
تۆكۈلۈاتقان پىنىنەخان ھۇجرىسىغا يېنىپ كىردى. ھۇجرا
مۇزخانىدەك سوغۇق ئىدى.

پىنىنەخان قورسىقى يوغىناپ كەتكەنلىكتىن ئۇچىسىغا
ئەپلەشمىگەن كۆك پاختىلىق چاپىنىنى سېلىپ توپتەك ئالدى-
غا تەپچىپ تۇرغان قورسىقىغا يېپىنىپ، بۇلۇڭغا يىغىلىق
تۇرغان يوتقان ـ كۆرپىسىگە يۆلەندى. كۆڭلى ئازار يەپ قا-
لغاندا، خاپا بولۇپ قالغاندا ئۆزىگە كۆڭۈل ئېيتىدىغان، تەسەللى
بېرىدىغان ھۇسىيناخۇنىنى ئويلىدى. ئۇ نەلەردە جاپا تارتىپ
يۈردىكىن؟ ئۇنىڭ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىگە ئىككى ئاي بولاي
دەپ قالدى. ئۇ ئۆيدە بولغان بولسا، بەلكىم بۇ ھۇجرا مۇنداق
سوغۇق ھەم قاراڭغۇ بولۇپمۇ كەتمەستى. ئۇ كۆزىنىڭياقى سۇ-

پىنىڭ تۆۋىگە بىر تام ئوچاق سالىمەن، بۇنداق ئوچاققا ئاخ-
شىمى ئازراق كېۋەز شادىسى، مەدەك، كالا تېزىكى بىلەن ئوت
قالاپ قويساق ئۆڭي كېچىچە ئىسسىق تۇرىدۇ، دېگەن. لېكىن...
ھۇسىيناخۇن ئىش ئىزدەپ كەتكەندىن بېرى پىنىنەخان مۇشۇ
بۇلۇڭدا يالغۇز ياتىدىغان بولدى. يالغۇز ياتقان دەسلەپكى كۈ-
نلىرى ئۆينىڭ كەينى تەمىدىكى قەغەز يەملەنگەن ھاۋادان، يال-
تىراق پارچىسىدا ئۇملەپ قويۇلغان تۆڭلۈككە قاراپ كۆزىگە
ئۇيقۇ كەلمەي كېچىچە قورقۇپ، قارا بېسىپ چىقتى. ئەمما ئا-
مالسىزلىق ئادەمنى ھەممىگە كۆندۈرىدىكەن، ۋاقىت ئۆتكەنچە
بۇنىڭغىمۇ كۆنۈپ قالدى.

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى پىنىنەخان ھۇسىيناخۇننى تولا
ئويلايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ پۇل تاپالمىسىمۇ ئۆيگە
تېزراق قايتىپ كېلىپ يېنىدا تۇرۇشىنى، مۇشۇنداق كۆڭلى
چىگىلگەن، يالغۇزلىرىغان چاغلىرىدا ئۆزىگە، تۇغۇلغۇسى
قىزىغا ھەمراھ بولۇشىنى ئىستەيتتى... تالادىن بىر شەپە كې-
لىپ، كىمدۇر بىرى ئىشىك قاقىقاندەك قىلدى. ئۇ كەلدى،
ھۇسىيناخۇن كەلدى! پىنىنەخان ئاستا ئورنىدىن تۇردى. ئۇس-
تىدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ قالغان كالتە چاپان، پەگادا ماكچە-
يىپ تۇرغان ئايىغىغا پەرۋا قىلماستىن يېنىك قەدەملەر بىلەن
ئېرىنىڭ ئالدىغا چىقتى. كەچ كىرگەندىن بېرى ئۇچقۇنداپ
تۇرغان قار يەر ـ زېمىننى قايتا ئاقارتىپ ئۇلۇغۇرگەن ئىدى.
پىنىنەخان يالاڭئاياغ پېتى قار كېچىپ ئېرىنىڭ ئالدىغا چىق-
تى. پاختىدەك ئاق، مامۇقتەك يۇمشاق قاردا نە ئۇنىڭ پۇتى
توڭلىمايتتى، نە يېلىڭ ئۇچىسى قورۇنمايتتى...

راست دېگەندەك، پۇتۇن ئەزايىغا ئۇچ قويغاندەك قاردىن
ئاپئاق ئۇستۇاش كەيگەن ئېرى كۈلگەنچە قۇچىقىنى ئېچىپ

ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ھەم پىننەخاننىڭ قولىدىكى بوۋاقنى كۆرۈپ خۇشلۇقتىن توۋلىۋەتتى:

— مۇبارەك بولسۇن، قاچان يەڭگىۋالدىڭىز، خوتۇن؟!

پىننەخان بوۋاقنى ئەمدى ئېسىگە ئالغاندەك قولىدىكى قىزغا قارىدى. ئاندىن ئېرىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەردى:

— تېخى ئۇچ كۈن بولدى، سىزگىمۇ مۇبارەك بولسۇن! ئاخىرى دادا بولدىڭىز.

— بۇگۈن مېنى بەك خۇش قىلىۋەتتىڭىز، خوتۇن! — ھۈسىيناخۇن كۈلۈمسىرەپ بالىنى قولىغا ئالدى، — شۇنداق قىلىپ ئىسمىنى ھەنىپىخان قويىدىغان بولدۇڭمۇ؟

— شۇنداق، بۇ ئىسىم چوڭئانامغىمۇ يېقىپ كەتتى.

— ئاجايىپ خوتۇنۇم — دە، سىز، — دېدى ھۈسىيناخۇن قار ئۈچقۇنى يېپىشىپ تۇرغان بۇرۇتلۇق ئاغزى بىلەن ھەنىپىخاننىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ، — قىز تۇغىمەن دەپ ئاغزىڭىزدىن چۈشۈرمەيتتىڭىز، دېگەندەك بىر چىرايلىق قىز تۇغۇپسىز. ئەمدى مەن ئۆيدە يوق چاغلاردا قىزىمىز سىزگە تەسەللى بېرىدىغان بولدى.

— ئۆيدە يوق چاغلاردا... — ئېرىنىڭ بۇ گەپلىرى پىنەخانىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلدى. ئەمدى مېنى يالغۇز ئۆيگە تاشلاپ قويۇپ ئۇنداق يىراققا كەتمەيدىغانسىز؟

— ياق، ھەرگىز كەتمەيمەن، — دېدى ھۈسىيناخۇن كۈلۈپ، — لېكىن ئەر كىشى دېگەن بەرىبىر تالانىڭ ئادىمى، مەن بەزىدە ھاشار — سېلىق ئۈچۈن كەتمەن چاپقىلى دەريا، ئۆستەڭ بويلىرىغا بارىمەن، بەزىدە مۇشۇنداق مەدىكارچىلىق قىلىپ پۇل تاپىمەن دەپ يىراق — يېقىنغا ئىشلىگىلى بېرىپ قالىمەن. شۇڭا ھەمىشە سىزگە ھەمراھ بولۇپ يېنىڭىزدا ئولتۇرالمايمەن — دە.

پىننەخان گەپنى قىلمىدى. ئىش قىلىپ ئۇنىڭ بۇ ئۆيدە مۇشۇ ئېرىدىن باشقا كۆڭلى خۇش بولغىدەك ئادىمى يوق ئىدى.

ئەر، خوتۇن، ئالا ئۇچەيلەن ئۆيگە كىرىشىمۇ ئونتۇپ تالادا مۇڭدىشىپ تۇرۇپ كەتتى. لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قار بىر — بىرىگە گىرەلىشىپ تۇرغان ئۇچ تەنگە ئاق لىباس ياپقان، سۆيۈنۈش، مۇھەببەت تەپتىدىن ئوت بولۇپ يانغان يۈرەكلەردە نە سوغۇق، نە توڭلاشتىن بىر ئالامەت يوق، بەخت ئوتى گۈلخان بولۇپ لاۋۇلدىماقتا ئىدى...

— ھوي راسىنى... ئونتۇپ قالغىلى تاس — تاس قاپتىمەن، — دېدى ھۈسىيناخۇن نەمدۇر بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك قىلىپ، — ئالتۇن زىرىكىزنى ياستىپ قويغان، تۇغۇتكىزنىڭ يارىشقى ئۇچۇن بولسىمۇ قۇلىقىڭىزغا سېلىۋېلىڭ، — ھۈسىيناخۇن ئوتقاشتەك قىزىل قاپچۇقنى سېلىنغان بىر نەرسىنى چىقىرىپ پىننەخانغا ئۇزاتتى. پىننەخان قاپچۇق ئىچىدە كۆز چېقىپ تۇرغان تويلۇق زىرىسىنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇش بولدى ھەم قۇلىقىنىڭ تۆشۈكىدىكى سۈپۈرگە ياغچىنى ئېلىۋېتىپ، زىرىنى ئېرىنىڭ كۆزىچىلا چىرايلىققىنە سېلىۋالدى. ئۇ بۇرۇندىنلا ئېرى كۆڭلىنى ئىزدەپ بىر نەرسە ئۇزاتسا ياكى بىر ئىش تاپىلىسا دەرھال ئېرىنىڭ كۆزىچىلا شۇ ئىشنى بەجا كەلتۈرەتتى. ئۇ بۇنداق قىلىشنى ئايالىنىڭ ئەرگە بولغان ھۆرمەت — ئەقىدىسى دەپ ئويلايتتى.

— زىرەمنىڭ قۇلىقىمدا تۇرغانلىقىنى كۆرسە، ئانام بەك خۇش بولىدىغان بولدى، — دېدى پىننەخان، — ئۇ ئالتۇن جابدۇق خوتۇن كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدۇ، دېگەن.

— مەنمۇ ئەمدى خىجىلچىلىق تارتمايدىغان بولدۇم.

— خىجىل بولىدىغانغا سىز ماكچايتىۋەتمىسىڭىز بۇ زەرىنى...

— شۇنداق بولسىمۇ دەيمىنا، ئەمدى.

ياش ئەر — خوتۇنىنىڭ بىر — بىرىدىن كۆڭلى خۇش ئەمدى، ئۇلار شۇ تەرزدە خېلى ئۇزاق مۇڭدىشىپ تۇردى. كېيىن پىنىنەخان تۇيۇقسىز بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك قىلىپ:

— سىز قىزىمىزنى ئېلىپ ئۆيگە كىرگەچ تۇرۇڭ، مەن دادامنى كۆرگىلى بارماقچىدىم ، — دېدى.

— دادامنى ؟ — دېدى ھۈسىيناخۇن ھەيران بولۇپ.

— ھەئە.

— سىز بۇرۇن...

— سىز دادامنى بىلمەيسىز. ئۇ خېلى بۇرۇنلا ئانام ئىكىكىمىزنى يالغۇز تاشلاپ كېتىپ قاپتىكەن. ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى مېنى كېلىڭ قىزىم، دەپ چاقىرىۋاتقان.

— كېلىڭ دەپ... قەيەردىن؟

— جەننەتتىن.

— جەننەت دېگىنىڭىز قەيەر ئۇ؟! باشقا بىر يۇرتنىڭ نامى ئەمەستۇ ، — بالىنى تۆتۈپ تۇرغان ھۈسىيناخۇن خوتۇنىنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى. لېكىن پىنىنەخانىنىڭ چېھرىگە قونغان قار ھەسرەتلىك كۆزلىرىدىن ئاققان ياش بىلەن قوشۇلۇپ مۇز بولۇپ ئۆيۈپ قالغان، مۇز شارچىسىدەك قېتىپ قالغان كۆز قارىچۇقىدا بايىقى بەختىيارلىقتىن قىلچە دېرەك يوق ئىدى.

— جەننەت دېگىنىم ئوچىقىدا ئوت كۆيۈپ تۇرغان ئىسسىق ئۆي... يەنە ئىچى تار، زالىم ئىياللار ياۋاش، بىچارە ئا-

ياللارنى كۈندە تىل ـ دەشنام بىرىپ چېقىۋالمايدىغان، خورلىمايدىغان ھۆر جاي.

— سىز ئۇ يەرنى قانداق بىلىسىز ؟ — ھۈسىيناخۇن تىترەڭگۈ ئاۋازدا شۇنداق دېدى ، — ياكى ئۇنداق بىر جاينى كۆرۈپ باقمىسىڭىز.

— مەن جەننەتنىڭ گېپىنى ئانامدىن ئاڭلىغان، مانا ئەمدى دادام مېنى ئۇ يەرگە چىللاۋاتىدۇ.

— ئەمىسە ئۇ چىمىز بىللە بارايلى، مەن سىزنى دەپ تەۋەككۈل قىلىپ بۆرىلەرنىڭ چاڭگىلىدىن ئاران قېچىپ كەلدىم.

— ياق ، — دېدى پىنىنەخان بىرخىل غەمكىن ئاھاڭدا ، — سىز بارسىڭىز بولمايدۇ. سىز قىزىمىز بىلەن مۇشۇ ئۆيدە قېلىڭ.

— نېمىشقا؟

— دادام مېنىلا چاقىرىۋاتىدۇ... لېكىن بىز كېيىنكى بىر زامانلاردا ھامان ئاشۇ جەننەتتە دىدارلىشىمىز.

— كېيىنكى زامانلاردا... بۇگۈن بارسىڭىز ئەتىگىچە يەنە قايتىپ كېلەرسىز ؟ — ھۈسىيناخۇن بىسىرەمجانلىشىپ جىددىيلىشىپ قالدى.

— ئەمدى گەپ سوراۋەرمەڭ، مەن ئالدىراپ قالدىم ، — ئۇ ناتۋان قىزىنى دادىسىغا تاپشۇرغىنى ئۈچۈن شۇنچە خىجىل تەرجەم ئىدى.

لىباسىتەك ئاپئاق قار ئىچىدە ئاجايىپ نۇرانە بولۇپ كەتكەن پىنىنەخان قار كېچىپ مېڭىپ كەتتى. ئۇ شۇنداق يەڭگىل قەدەملەر بىلەن مەھەللىدىن چىقتى، ئاندىن لەپىلدەپ تۇرغان قار ئارىسىدا ئاستا ـ ئاستا ئۇچۇپ كۆككە كۆتۈرۈلگەنچە

دادىسىنىڭ يېنىغا يول ئالدى...

تۈيۈقسىز تۈتقان تولغاق ئازاۋى پىنىنەخانىنى شېرىن چۈش قوينىدىن تارتىپ چىقتى، ئۇ كۆزىنى ئېچىپ نە قىزىنى، نە ھۈسىيناخۇنىنى كۆرمىدى. قۇلىقىدىمۇ ئالتۇن زىرە كۆرۈنمەيتتى.

مۇزلاپ كەتكەن پىنىنەخان كاچكۈلغا چۈشۈپ كەتكەن ئۆچكىدەك تىترەيتتى.

72

يەرنىڭ تېگىدىن ئاڭلانغاندەك بىر ئاۋاز ھەسەن خالۋاپنى سەگەكلەشتۈردى. ئۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تەكىيدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، زېھىنىنى يىغىپ قۇلىقىنى دىڭ قىلىۋېدى، ئايال كىشىنىڭ ئازابلىق ئىڭراۋاتقىنىنى ئاڭلىغاندەك قىلدى.

— كىملەن بالا؟ ! — ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ چىراغ-نىڭ يېنىنى تارتتى، لېكىن چىراغ يانماي قويدى.

— ھەي... ھەي ئانىسى ؟ — ھەسەن خالۋاپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئايالىنى تۇرتۈپ ئويغاتتى ، — كۆزۈڭلارنى ئېچىڭلار!

— كۆزلىرىگە ئۇخلىسىلىچۇ! قېرىغىنىنى تۈيمىغان...

— نازىلخان جۆيلۈگەندەك غوتۇلدىدى.

— نېمە چۈش كۆرۈۋاتقاندۇ، بۇ... بېشىڭلارنى كۆتۈرۈپ، ئاۋۇ كىملىنىمىز ياتقان ئۆيگە چىقىپ قاراپ بېقىڭلار.

— نېمە ئىش بولۇپتۇ؟

— پىنىنەخان ئاغرىقسىنىپ قالغاندەك تۇرىدۇ، خېلى بول-دى ۋايجانلىغان بىر ئاۋاز بار.

— بۇرۇنمۇ شۇنداقتى ئۇ يۇزى قىزارمايدىغان... ئېرى

بىلەن ئالا پېشىندا بىر ئۆيگە تىقىلىۋېلىپ ئىڭراپ...

— تايىنى يوق گەپ قىلماڭلار، ياكى ئانىسى كەلسە چىرايلىق قوشۇپ بەرمەپسىلە... ئالمادىس ۋاقتى - سائىتى كېلىپ تولغاق تۈتۈپ قالسا...

— ۋاقتى بار تېخى.

— ۋاقتى بولسىمۇ بۇگۈنمۇ، ئەتىمۇ، سىلە - بىز ئۇنىڭ-غا ئېنىق بىر نېمە دەپ بولالمايمىز.

— بىر نېمە دەپ بولالمىساق ئاشۇ ئۆيدە يېتىپ تۇغار ،

— دېدى نازىلخان مۇرا بېشىنى سىلاپ - سىيپاپ سەرەڭگە بىلەن جىنچىراغنى ئىزدەپ ، — مەنمۇ تۇغقان ئۇ بالا دېگەن-نى! — نازىلخان ئاغزى بېسىلماي كوتۇلدىغىنىچە جىنچىراغ-نى تېپىپ سەرەڭگە ياقتى. چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ تاشقىرىغا چىقماقچى بولدى. ھەسەن خالۋاپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئېرىنىڭ تىتىلداپ تۇرالماي قالغانلىقىنى كۆرگەن نازىلخان چۈۋۈق چاچلىرى ئارىسىدىن چىرايىنى تۇرۇپ:

— سىلە نەگە بارىلا ؟ — دەپ سورىدى.

— بىللە چىقىپ چىراغنى تۇتۇپ بەرمەيمەنمۇ، ناۋادا ئاغ-رىقسىنىپ قالغان بولسا...

— ئاشۇ ساقاللىرى بىلەن كېلىنگە تۇغۇت ئانىسى بولاي دەملا... ساقاللىرىنى سىيپىۋېتىپ يېتىشلىرىنى ياتسىلا! ئاجا-يىپ ئادەمكەن بۇ...

ھەسەن خالۋاپ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئېچىلىپ - يېپىلىۋاتقان ئىشىكلەردىن كېلىنىڭ ھالسىز نالە - پەريادى-نى ئاڭلاپ، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە چارىسىز تۇرۇپ قالدى.

تولغاق ئازابىدا يۇمۇلۇنۇپ چاچلىرىنى يۇلۇۋاتقان پىنىنە-خان، چىراغ كۆتۈرگەنچە كىرىپ كەلگەن قېينىئانىسىنىڭ

جىنچىراغدەك تۇتۇق چىرايىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدى.

تۇغۇت ئانىسىنى كۆرۈپ بىئارام بولغان ئايال كىشىنىڭ تۇغۇتى تەس بولىدۇ، دېيىشىدۇ. بىچارە چوكان شۇ تاپتا قېيىنئانىسىنىڭ ئالدىدا قالماي ئۆز ئانىسىنىڭ ئالدىدا يانقان بولسا ئۆزىنى ئەركىنرەك قويۇۋەتسە، ئېھتىمال تۇغۇتى ئاسانراق بولار ئىدى.

بېرىقى ئۆيدە تۇرۇپ، كېلىنىنىڭ ئىڭراشلىرىدىن قىينىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇرغان ھەسەن خالۋاپ ئاخىرى تالاغا چىقتى. چوڭ ھويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئانىسى ھەمىدىخانىنى ئويغىتىش ئۈچۈن ئىشىك قاقتى. ئۇ مىجەزى ئوڭلۇق، خۇشپېچىم ئاياللارنىڭ قولى تۇغۇت تۇغدۇرۇشقا يەڭگىل كېلىدۇ، دەپ جىددىيلەشكەن كۆڭلىگە تەسەللى بېرىدى.

كېچە، قۇملۇق زېمىنغا كۆمتۇرۇلۇپ تۇرغان قارامتۇل ئاسمان بارخانلار ئارىسىدا مۆكچىيىپ تۇرغان يۇرت ـ مەھەللىرگە قار ياپراقچىلىرىدىن ئاق لىباس ياپماقتا ئىدى. ئىشكىلەر ئېچىلدى، يېپىلدى. كۆڭلى تۇيغۇن موماي ھامان شۇنداق بىر تۇن كېچىسىدە چاقىرىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغانىدەك ھايالشماي ئۆيدىن چىقتى، ئوشۇقىغچە قار كېچىپ، ئانا بولۇش ئۈچۈن تولغىنىۋاتقان ئاجىزەنىڭ يېنىغا چاپتى. مۇزدەك ئۆي، ھالسىرىغان ھايات، ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان جان... ئانا ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ بوش پىچىرلاپ ئايەت ئوقۇپ، كۆز ئالدىدا قىينىلىۋاتقان ياش ئانىنىڭ تۇغۇتى ئۈچۈن ئاسانلىق تىلىدى. ھالبۇكى، بۇ يەردە مۇز بولۇپ قاتقان بىر يۈرەك، مۇزدەك سوغ بىر چىراي ھاياتلىقنى مۇزلاتقان ئىدى.

ئاجىز كېلىنىنىڭ نىجاتلىقى ئۈچۈن ھويلىدا قارغا كۆمۈلۈپ تۇرغان ئاتا بولسا، كېلىنگە ھامان ئاسايىشلىق تىلەيتتى.

تۇن تاڭنى يۇنۇپ كەتتى. چېكى يوق قاراڭغۇلۇق، قارا بورانىدەك بىردە كۈچەيىپ بىردە پەسەيىپ تۇرغان دەھشەتلىك تولغاق، قىينىلىۋاتقان جان، ھالسىزلانغان تەن... زېمىنغا تاڭغا ئوخشىماس سۇس بىر يورۇقلۇق تارىغاندا، ئۆيدىن بوۋاقنىڭ ئاچچىق ئىڭلىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. بىسەرەمجان كۆڭۈلىردىن خۇداغا شۈكرى، دېگەن تۇيغۇ كەچتى. ئېغىزلارمۇ ھەم شۇنداق دەپ پىچىرلىدى. ئەپسۇس، شۇكرىلىك تۇيغۇسىنى شۇ ھامان شۇم ئەجەل يۇتۇپ، ئۆيدىن يىغا ـ زارە ئاۋازى ئاڭلاندى...

ئاخىرى ئىڭىلىگەن ئاۋازنى ئاڭلىغان ياش ئانىنىڭ چېھرىگە كۈلكە يۈگۈرمەكچى ھەم سەل يېنى بولۇپ قىزىنىڭ جالىنى كۆرمەكچى بولغان ئىدى. لېكىن، ئۇ بەك قىينىلىپ ھالسىزلىنىپ كەتكەنلىكتىن ناتىۋان قىزنىڭ چېھرىنى كۆرۈشكە قۇربى يەتمەي بىردىنلا بېشى چۈشۈپ، قىزى ئۈچۈن كۈلمەكچى بولغان چېھرى مەڭگۈلۈككە قېتىپ قالدى...

ھەسەن خالۋاپ ئوڭ قولى بىلەن سول كۆكرىكىنى تۇتۇپ ئاياللار يىغا ـ زارە قىلىشىۋاتقان ئۆيگە كىردى.

جىنچىراغ ئۆچكەن، بۇ دۇنياغا بەكمۇ تەستە كەلگەن نازىدە تۇڭلۇكتىن چۈشكەن غۇۋا يورۇقلۇق ئىچىدە ئاچچىق قىرقىراپ يىغلاۋاتاتتى. تويلۇق يوتقىنى تۇزەشتۇرۇپ يېپىپ قويۇلغان ياش كېلىن پىنھانخان زېمىنغا چۈشۈپلا ئانىسىز بېتىم بولۇپ قالغان قىزىغا، بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرىپ ياخشى ئۆتۈشكەن ئادەملىرىگە قىيىمغانىدەك كۆزى ئوچۇق يا-

تاتتى. كۆڭلى يۇمشاق ھەسەن خالۇاپ كېلىنىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتالماي قالدى. بۇقۇلداپ يىغلاپ ئۇنىڭ كۆزدىنى يۇمدۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كېلىنىنىڭ يېنىغا تىزلىنىپ ئۇنىڭغا ئېڭىشتى. ئوچۇق تۇرغان ئاشۇ كۆزلەردە سۇس كۇلۇمسىرەشتىن باشقا يەنە ئاداقتى بىر نادامەت نۇرىنىڭ قېتىپ قالغانلىقى ئاتىنىڭ كۆزىگە چېلىقتى.

ئانىسى بىلەن تەڭ ھە ـ ھۇ قىلىپ بالىنىڭ كىندىكىنى كېسىپ، ئېغىزلاندۇرۇش دېگەندەك ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەن شەرۋانەم، پىننەخان چىرايلىق قاتلاپ تويلۇق ساندۇقىنىڭ ئۈستىدە قويۇپ قويغان بالا كۆرپىسىنى ئەكىلىپ بوۋاقنى زاكىدىدى ـ دە، ئۇنى يىغا ـ زارىدىن نېرى قىلىش ئۈچۈن چوڭلار يېتىپ ـ قوپىدىغان قىشلىق ئۆيگە ئېلىپ چىقتى.

ھەش ـ پەش دېگۈچە مەسچىت ـ مەسچىتلەرنىڭ جامائىتىگە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا ناماز توغرىلىق خەۋەر يەتكۈزۈلدى.

قار توختاپ شۇنىرغان كۆتۈرۈلدى. ئەتىگەندە پىننەخانىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ مەھەللە مەسچىتلىرىدىن ھەسەن خالۇاپنىڭ ئۆيىگە مېڭىشقان جامائەت جۇۋىلىرىنىڭ ياقىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ سوغۇق ھۇۋلاۋاتقان ئاسمانغا قارىدى. شۇ تاپتا كۈن پېتىشتىن پەيدا بولغان شامال قۇمئاۋاتىنىڭ ئاسمىنغا قاپسىلىپ تۇرغان بۇلۇتلارنى كۈن چىقىشقا سۈرگۈن قىلىۋاتاتتى.

مېيىتنى يۇيۇپ ـ تاراپ بولغىچە يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن جامائەت ھويلا ـ ئۆيۈاقلارغا پېتىشماي، ئىشىك ئالدى، ئوچۇقچىلىقلاردا قار كېچىپ تۇرۇپ قالدى، بەش ـ ئالتە يەرگە گۈلخان سېلىنىپ، سوغۇقتىن دالدىلىنىپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى.

قۇمائاۋاتتا ئەلمىساقتىن بېرى مۇنداق بىر ئادەت داۋاملىشىپ كەلگەن، يەنى مەيلى يېقىندا بولسۇن، مەيلى يىراقتا بولسۇن، تونۇشسۇن ياكى تونۇشمىسۇن، بىرەر كىشىنىڭ ئۆلۈمىدىن خەۋەر كەلسە، بۇنى ئاڭلىغان ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ھەرقانداق كىشى شۇ زامات مېڭىۋاتقان يولى، قىلىۋاتقان ئىشىنى قويۇپ تاھارەت ئېلىپ، ئۆلۈملۈك بولغان ئۆيگە كېلەتتى. ئۆلۈپ كەتكەن كىشىنىڭ بارلىق ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوست ـ بۇرادەرلىرى يىغىلاتتى. مېيىتنى يۇيۇپ ـ تاراپ، كېپەنلەپ، جىنازىغا سېلىپ نامىزىنى چۈشۈرۈپ يەرلىككە قويۇپ، يەتتە كەتمەن توپا تاشلاپ يەرلىكنى قايتا كۆمۈپ بولغاندىن كېيىن، جامائەت مۇسىبەت بولغان ئۆيگە قايتا كېلىپ پاتمە قىلىپ ئاندىن يانىتتى. مۇسىبەت بولغان ئۆيدىن ئۆلۈپ كەتكۈچىنىڭ يەتتە نەزىرسىگىچە جامائەتنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى.

شۇنىرغاندا گۈلخاننى چۆرىدىشىپ تۇرغان كىشىلەر كۈسۈرلىشىپ ھۇسىناخۇننىڭ گېپىنى قىلىشۋاتقاندا، مەرھۇم پىننەخاننىڭ ئانىسىنىڭ ھازا ئېچىپ مەھەللىگە كىرىپ كەلگەنلىكىنى، ئاخىرىدا جۇۋەپ ھېچبىر ئەپتى قالمىغان ھۇسىناخۇننىڭ ئاساندىن چۈشكەندەك پەيدا بولغىنىنى كۆردى.

جىنازا، ھازا، شۇنىرغان... پاكار دەرۋازىدا جىنازىنىڭ بېشى كۆرۈندى. ئىشكتە بويۇندىشىپ تۇرغان ئايالارنىڭ ھازىسى بوراندەك ئەۋجىگە چىقتى. جامائەت بېشى ئۈستىدە كۆتۈرۈلۈپ كېلىنىۋاتقان جىنازىغا ئەگەشتى.

ھۇسىناخۇن جىنازىنىڭ ئالدىدا ئادەم بېلىكىنىڭ تومىلىقچىلىك كەلگەن ئاق تېرەكنىڭ چوڭ بىر تال شېخىنى

مۇرىسىگە ئېلىپ كۆتۈرۈپ كېلىۋاتاتى. قەدەملىرى ناھايىتى ئاستا ئېلىناتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ساددا، مەسۇم، مېھرىبان بىر چىراي كۆلۈپ تۇرغاندەك قىلاتتى. بۇ چىرايدا ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھېرىسمەنلىكمۇ، ئۇمچىيىشمۇ، قېيىداشمۇ بار - دەك... پىننەخان توساتتىن ئۇنىڭدىن گەپ سورىغاندەك قىلدى:

— مەن تېخى سىزنى كەلمەسمىكىن دەپتىمەن؟

— مەن ھەر كۈنى سىزنى ئويلىدىم.

— ئەمىسە، ھېيتتىمۇ كەلمىدىڭىزغۇ؟

ھۇسىيناخۇن بېشىنى چايقىدى. ئۇ بوغۇلۇپ تۇزۇك يىغلىيالمىغان بولسىمۇ، ئۆلۈكنىڭكىگە ئوخشاپ قالغان كۆزلىرىدىن توختىماي ياش قۇيۇلاتتى.

— دىشۋارچىلىق تارتىپ قاپسىزمۇ، دەيمەن؟

ھۇسىيناخۇن بېشىنى لىڭشىتتى.

— مەن يولىڭىزغا بەك قاراپ كەتتىم.

— ئۇنى بىر دېمەك، كۆرگەن چۈشلىرىمگە قاراپ يالغۇز ئۆيدە سىزنى قارا بېسىپ قالغانلىقى كۆڭلۈمگە ئايان بولدى. سوغۇق كۈچىيىپ كەتكەندىن كېيىن ئۆيدە مەش ياكى ئوت قالىغدەك بىرەر تۆشۈكنىڭ يوقلىقى ئېسىمگە كېلىپ شۇ زامات يېنىپ كېلىشنى ئويلىدىم. لېكىن گالۋاڭلىقىمدىن ئۇ يەردە قىلتاقلا چۈشۈپ...

— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، مانا ئاخىرى كەلدىڭىز - غۇ.

— لېكىن سىز...

— ماڭا ھېچنېمە بولمايدۇ، مەن دادامنىڭ قېشىغا ماڭىدىم... شۇغىنىسى قىزىمىز قالدى، ئۇنىڭ ناتۇغان كۆڭلىنى

چىگىپ قويماڭ.

— پىننەخان... بۇۋىم، ۋاي كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرمەي كەتكەن بۇۋىم، ۋاي ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان بۇۋىم!...

بېشىنى سېلىپ كېتىۋاتقان ھۇسىيناخۇننىڭ ئاۋازى تۇيۇقسىز بوغۇزىغا كەپلىشىپ چىقتى. ئون نەچچە ئاي بولسىمۇ مېھرى - مۇھەببىتىگە ئېرىشكەن، ئۆزىگە بىر قىز يادىكار قىلىپ بۇ دۇنيادىن خوشلاشقان مەرھۇم ئۇچۇن قار - مۇز قوينىدا تۆگۈلۈپ تۇرغان جىمجىت زېمىنىنى تىترىتىپ ھازا ئاچتى.

جامائەت توغراق مازارنىڭ قىبلە تەرىپىدىكى تار سەينادا پىننەخاننىڭ نامىزىنى چۈشۈردى ھەم مەرھۇم ئەتىگەندىن بېرى كولاپ تەييارلانغان توغراق يىلتىزلىرى ئارىسىدىكى يەرلىككە قويۇلۇپ، ئىچ يەرلىكىنىڭ ئاغزىغا يەتتە كەتمەن توپا تاشلانغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكىنىڭ خەيرلىك بولۇشى ئۈچۇن دۇئا قىلىشىپ، تۇپراق بېشىدىن ياندى.

ھۇسىيناخۇن مەرھۇم مەزلۇمنىڭ تۇپراق بېشىدا تىكلەنگەن بىر دۆۋە نەم توپىغا كۆز ياشلىرىنى توختاۋسىز سېپەتتى.

ئون ئىككىنچى باب

73

باھارنى سېغىنىش ھاياتنىڭ ئورتاقلىقى، ئەمما ئەنە شۇ ئورتاقلىق ئىچىدە باھارغا ھەممىدىن بەكرەك تەلپۈنىدىغىنى يەنىلا دېھقانلار .

دېھقانلار قار ـ مۇز غاراسلاپ تۇرىدىغان ئۇزاق قىشنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇقىدا قاپقاراڭغۇ قىشلىق ئۆيلىرىنىڭ ئوچىقى ئالدىدا ئولتۇرۇپ، كېۋەز شادىسىنىڭ ئاچچىق تۇتۇنىدە كۆزلىرىنى ياشلىغانچە ئەتىيازنى خىيال قىلىشىدۇ. ئەتىياز كەلسە قانداق ياخشى ـ ھە، پۈتۈن بىر قىش جەنۇب تامان سۈس پىلىلداپ تۇرغان قۇياش قار ئاستىدا مۇزلاپ تۇرغان ئېتىزلىرىڭغا يېقىنلاپ، ئۆزىنىڭ ھاياتبەخش ئىللىق نۇرى بىلەن زەپ ـ زىرائەتلىرىڭگە ئىللىقلىق بېرىدۇ. مايسىلار بىخلىنىدۇ، يالىڭاچلىنىپ تۇرغان دەل ـ دەرەخلەردە يېشىللىق سىيماسى جىلۋە قىلىشقا باشلايدۇ. يەرگە قوش سېلىنىپ ئۇرۇقلار چېچىلىدۇ. چۈجىلەر چۈرۈكلاشقانچە تۇخۇمدىن چىقىدۇ. كۈن نۇرىدىن يايرىغان قوزا ـ ئوغلاقلار قىيغىتىپ شوخ سەكرىشىدۇ... ئەمما، دېھقانغا نىسبەتەن ئەتىيازغا قارىغاندا ياز تېخىمۇ ياخشى كېلىدۇ. نېمىشقا دېسىڭىز، دېھقان ئۇچۇن باھار سېرىقتال بولۇپ، بۇ كۈنلەردە ئۇلار بار روزىغارىنى يەرگە تۆكىۈدۇ، قان ـ تەر تۆكۈپ يەرگە ئەجىر قىلىدۇ. ئەجىر ـ مېھنەتنىڭغۇ تېگى ئالتۇن. ئەمما شۇ ئالتۇنغا ئېرىشكىچە نى ـ نى كۈنلەر ئۆتىدۇ، كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ ئوزۇق ـ تۇلۇكى بىر يەرگە بېرىپ قالىدۇ، ھالىدىن كېتىدۇ. شۇڭا، بەزىلەر ئەتىيازنى دېھقانلارنىڭ سېرىقتال مەزگىلى دېيىشىدۇ.

شەرۋانەم ئۇزاق قىشنى بالا بېقىش بىلەن ئۆتكۈزدى. ئۇ پىننەخانىنىڭ ئارزۇسى بويىچە بالىغا ھەنىپەخان دەپ ئىسىم قويدى ھەم ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا: « ھەنىپەم دەپ ئاتاڭلار، شۇنداق چاقىرساق يېقىملىق ئاڭلىنىدىكەن » دەپ ئۆگەتتى. ياش، ئايىغى يېنىك بولسىمۇ تۇرمۇشتىن بەختى ئېچىلمىغان چوكان مانا ئەمدى كۆڭۈل خۇشلۇقىنى ئاشۇ ناتۇۋان قىزىغا بېرىپ ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ بالا بېقىشنىڭ جاپاسىنى تازا تارتتى. دەسلەپكى كۈنلەردە قىرىقىغا توشمىغان بالا گويا ئۆزىنىڭ ئانىسىز قالغانلىقىنى تۇيغاندەك كېچە ـ كېچىلەپ ھېچكىمنى ئۇخلاتماي قىرقىراپ يىغلاپ چىقتى، شەرۋانەم بىلەن مومايغا قىلچە ئارامىلىق بەرمىدى. ئەمما يەتمىش نەچچە يىللىق ئۆمرىدە جىق ئىسسىق ـ سوغۇقنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، بالا بېقىشقا مېھرى بار ھەمدەمخان بالىنىڭ قورسىقىنى ئىسسىق چىرمىۋالغانلىقىنى پەملەپ، يەرلىك دورىلىرى بىلەن ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ يىغىسىنى پەس قىلدى. ئوتتەك مېھىر ـ مۇھەببىتى بىلەن ئۇنى كۈندىن ـ كۈنگە پەرۋىش تاپقۇزدى. مانا قەلەمقاش، يوغان كۆزلىرى بىلەن دادىسىغا، ياق دادىسىنىڭ تاغا ئىگىچىسى شەرۋانەمگە تارتقان بۇ قىز زاكىسى ھۆل بولۇپ قالمىسا، قورسىقى زىيادە ئېچىپ قالمىسلاً ئارتۇقچە يىغلىمايدۇ، قەغىشلىك قىلمايدۇ.

شەرۋانەمنى كۆرگىدەك بولسا بېلىقتەك پىلىتىڭلاپ ئۇنىڭغا تەلپۈنىدۇ...

— بۇ بالام بارغانچە ساڭا ئوخشاپ قالدىيا ؟ — دەيتتى ھەمىدىخان بوۋاقنىڭ دۈمبىسىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ.

— ئانىسى رەھمەتلىك ماڭا ئامراقتى ، — دەيتتى شەرۋانەم ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، — ئېتىز - ئېرىق ئىشىدىن بىرەدەم - يېرىمدەم ئارام تاپقىدەك بولسا يېنىمغا پەيدا بولاتتى.

— ئامراق بولغانغا قورسىقىدىكى بالا ساڭا ئوخشاپ قالماستى ، — دەيتتى ھەمىدىخان.

— شۇنداق گەپ بارىكەنغۇ ، — دەيتتى شەرۋانەم ، — ئېغىر بوي خوتۇن كىشى كىمگە ئامراق بولسا بالىسى شۇنىڭغا تارتىدۇ، دەپ.

— ئۇ رەھمىتى ماڭىمۇ ئامراقتى ، — دەيتتى تۆت - بەش تۇغۇم كۆتۈرگەنچە قىزىنى يوقلاپ كىرگەن ھۈسىيناخۇن پاراڭغا قېتىلىپ.

— ئەمىسە قىزىڭ ساڭا ئوخشىمايدىغۇ، ئۇكام؟

— مەن ئۇنىڭغا تۇزۇك قارىيالمىغان ، — ھۈسىيناخۇن ئېغىر تىناتتى ، — خوتۇن دەپ ئېلىپ ئۆيگە ئەكىلىپ ئۇ - چىسىغا بىر كۆڭلەكلىك تاۋار ياكى بېشىغا ياغلىق چاغلىق نەرسە ئېلىپ بېرەلمىگەن. يەنە ئاي - كۈنى يېقىنلاشقاندا يالغۇز ئۆيگە تاشلاپ قويۇپ...

— كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، بالام ، — دەيتتى موماي كۆڭلى سۇنۇق نەۋرىسىنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىۋېتىپ ، — بىز بىئىلاج بەندىلەر پېشانىمىزگە پۈتۈلگەننى، بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرگۈچىلەرمىز. ئەلۋەتتە سىزمۇ ئائىلاجلىقتىن

شۇنداق قىلغان. قورساق غېمى، تۇرمۇش غېمى بىلەن ئىشلىگىلى چىققان. ئۇنداق بولۇشنى كىم بىلگەن ... — موماي شۇنداق دەپ بىر ھازا جىمىپ كېتەتتى. كېيىن بىرئاز جانلىنىپ شۇنداق دەيتتى ، — ئەمدى يەنە ئاشۇنداق ئوبدانراق يەردىن ئۇختاسى كەلسە، ۋاقتىدا بىر تويۇڭىزنى قىلىپ بېشىڭىزنى ئوڭشاپ قويۇش لازىمتى، بالام.

— ئەمدى خوتۇن ئالمايمەن، چوڭئانا!

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز بالام؟ بۇ جاھان ھەرگىزمۇ تۇگىگەنىڭ كەينىدىن تۇگىۋالغىلى بولىدىغان، ئۆزىنى تاشلىۋېتىدىغان جاھان ئەمەس... شەرۋانەمنىڭ ئېيتقىنچە، نازىلخان ئەتىيازلىق تېرىلغۇغىچە كېلىن ئەكىرىۋالسام دەپ ئالدىراپ قاپتىمىشقۇ؟

— ئانام شۇندق دەپ يورغىلاپ قاپتىغۇ، تاڭ... خوتۇننى ئۆزى ئېلىپ ئۆزى قۇچاقلاپ ياتار ! — دەيتتى ھۈسىيناخۇن بىر خىل بىزارلىق كەيپىياتىدا.

— ھۇي ئۇنداق دېمەڭ، ھېلىغۇ تۆت ئاي بولدى، بىر قىسىم نوچىلار بىۋاسا خوتۇنىنىڭ قېرىقىنى توشقۇزا - توشقۇزمايلا خوتۇن ئىستىگىلى چۈشەرمىش.

— ماقۇل خوتۇن ئالمىمەنمۇ دەي، قايسى پۇلغا ئالارمەن شۇ خوتۇننى... قۇرۇق سوتىدەك پاتىڭمنى چىقىرىپ ئالدىغا بارسام، تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ ياراتماس ھەقىچان!

ئارىنى سۈكۈت قاپلايتتى، ئەمما شەرۋانەمنىڭ گېپى جىق ئىدى:

— قەرز ئېلىپ تۇرارسەن - يا...؟

— نەدىن ؟

— قەرز كوپىراتىپىدىن.

— هېلىمۇ تېرىلغۇ ئۇچۇن دەپ بىر مۇنچە قەرز بولۇپ بولدۇق، ئەمدى بېرىۋەرمەيدۇ.

— ئەمىسە، غوجىخاندىن ئال.

— مېنى ئۇنىڭغا تايىنىلىق قۇل بولسۇن دېدىڭمۇ ئاچا، مىڭ كويغا ئىككىيۇز كوي ئالىدىكەن ئۇ جازانىخور!

— ھە راست، قەرز كوپىراتسىپنى يەنە تۇرمۇش قەرزى بېرىدىكەن دەيدۇ، تۇرمۇش دېگىنى خوتۇن ئېلىۋېلىشنىمۇ كۆرسىتەر ھەقىچان؟

— مېنى تولا كۇلدۇرمەڭا ئاچاھەي... ئۇلارنىڭ ئالدىغا شۇنداق دەپ بارسام، كۆتىدە كۇلۇپ كېتەر، ھەقىچان!

— كۇلۇپمۇ كەتمەس، ئۇلارنى ھەممە كىشىنىڭ ھال — ئەھۋالىنىڭ ئوخشاش ئەمەسلىكىنى بىلەمدىكىن دەيمەن.

— ماڭا تەگكىسى بارلار نېسىگە ئۇنىماسما... مۇقۇل دېسە، ھازىر ئېلىۋېلىپ كۇزلۇككە ھوسۇل ئالغاندا...

— ئۇنداق بەلەن خوتۇن يوقمىكى ھازىر.

— ناۋادا شۇنىڭغا ماقۇل دەيدىغانلاردىن چىقىپ قالسىغۇ...

— بەك قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز.

— مەيلى ئەمىسە، تەگمەسە تەگمەس. خوتۇن ئالغىدەك پۇل تاپقاندا بىر گەپ بولمامدۇ!

ئەتىيازنىڭ قۇرغاق شامىلىدا ھۇسىناخۇننىڭ كونا تەمىرەتكىسى ئۆرلەپ كەتكەن، قېلىن كالپۇكى گەز باغلاپ ھەمىشە ئىچى قاينىاپ تۇرىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. مۇشۇ كۇندە ئۇنىڭ ئۇچۇن ھېچبىر كۆڭۇل خۇشلۇقىنىڭ تايىنى قالمىغان، پەقەت ناتىۋان قىزىنى ئويلىسىلا كۆڭلىگە بىر خىل ئۇمىد ئىنتىلىش ئىستىكى يامراپ، توپا ئۆرلەپ تۇرغان چېھرىگە سۇس كۇلكە يۇگۇرەيتتى. ئېتىز — ئېرىق ئىشىدىن باشقا ھېچبىر ئىشقا خۇش ياقماس بولۇپ قالغان ئاياغلىرى ئىختىيارسىز چوڭ ئانسىنىڭ ھويلىسىغا تارتىپ، بۆشۇكتە ئۇزۇنىڭ يولىغا تەلمۇرگەندەك قاراپ ياتىدىغان قىزىدىن ئارامسىز كۆڭلىگە تەسەللى ئىزدەيتتى.

ئۆتكەن چاغلاردا ھېلى ئۇنىڭ بىلەن قېيىدىشىپ، ھېلى بۇنىڭ بىلەن قېيىدىشىپ يۇرگەن شەرۋانەم بولسا ئەمدىلىكتە يۇرت — مەھەللىدىكى توي — تۆكۇن، بېرىش — كېلىشلەردە كەمدىن كەم كۆرۈنەتتى. ئېتىز بويلىرى، مەھەللىدە ئۇچرىغانلا ئايال بىلەن ئېزۇندىن ئۇزۇن گەپ سېتىپ تۇرىدىغان خۇيىدىن قالغان ئىدى. زۆرۈرىيەت تۇپەيلىدىن بىر يەرگە بارغىدەك بولسىمۇ كۆڭلى ئۆيدە، ئۇلۇغ ئانسىنىڭ يېنىدا قالغان ھەنىپەمنى بىردەمدۇ ئېسىدىن چىقارمىغان بولاتتى.

— كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا بىر ئەر بىلەن نىكاھىڭىزنىڭ ئىسسىغىنىنى كۆرسەم بولاتتى، قىزىم ، — دەيتتى ھەمىدەخان داۋاملىق ئۇنىڭ غېمىنى يەپ ، — ناۋادا مەن پۇت — قولۇمنى ئۇزۇن سۇنۇپ يېتىپ قالسام، تۇل ئولتۇرۇپ قالغىنىڭىزدىن روھىم ئارام تاپمايدۇ.

— مەندىن غەم يېمەڭا،ئانا ، — دەيتتى شەرۋانەم ھېچنېمە خىيالىغا كىرىپ چىقمىغاندەكلا ھەنىپەمنى ئەركىلىتىپ ئولتۇرۇپ ، — ۋاقتى — سائىتى كەلگەندە بىر گەپ بولىدۇ.

ئانا قىزىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ ھېچنېمە دېيەلمەي قالاتتى. ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ ئۆتمەيتتى. ئۇ بىر تەرەپتىن قىزىنىڭ بىر نارەسىدەنى ئۆز قىزىدەك كۆرۈپ بېقىۋاتقانلىقىدىن خۇش بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن قىزىغا ئۇ ياقى — بۇ ياقتىن سۆز سالىدىغانلارنىڭ «بالىسى بارکەن» دەپ يالىرىغىنى ئاڭلاپ ئىچى سىقىلاتتى.

تىيىپ قېلىشىدىن، شۇنداق يۇرۇپ ئۇنىڭ بىر ئۆمۈر بەختسىز بولۇپ قېلىشىدىن غەم يەيتتى.

74

نازىلخان ئۆز ئالدىغا تونۇر قىزىتىپ ئولتۇراتتى:

— كېۋەزگە ئۇرۇق سېلىۋېلىپلا كېلىن ئەكىرىمەن، — دېدى ئۇ مەھەللىدە بېشى بىر يەرگە كېلىپ قالغان تۆت ئايالىنى ئاغزىغا قارىتىپ —، مەن نازىلخان مۇشۇ كەمگىچە ئىككى مەرتەم ئوغۇل ئۆيلەپ، بىر مەرتەم قىز چىقىرىپ، تېخىچە ئۆزۈمنىڭ خىلىنى تاپالمىدىم. بۇ دۆرەم قۇدىلىشىدىغانلار بىلەن راسا بىر دەگسىشىپ بېقىپ، چېكىپ تاللاپ ئۆزۈمگە يارىغان بىرى بىلەن قۇدىلىشىمەن، تازا!

— چېكىپ، تاللاپ ئىلغايدىغان كونا بىنەمىنىڭ ناخىل توكۇ سويمىسى بولمىسا، ئۇ؟

— قوغۇنىڭ ناخىلى بولسىغۇ بىر كاشكى، لېكىن ئادەمنىڭ ناخىلى كاشالكەن، جۇۋانلار... مەن سىلەرگە دېسەم، بالىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى چوڭ بولۇپ، ئۇنىڭ — بۇنىڭ بىلەن قۇدىلاشقانىنىڭ بۇ تەرىپىدە، خەق مېنى جىق موللا قىلىۋەتتى. بۇ جاھاندا ھەرگىزمۇ كىشىنىڭ شېرىن — شېكەر گېپىگە، چىشىنىڭ ئېقىنى چىقىرىپ كۆلگىنىگە قاراپ گول بولىدىغان، تۇغقان بولىدىغان ئىش ئەمەسكەن...

— ۋىيەي، نېمىگە شۇنچە موللا بولۇپ كەتتىلە جېنىم نازىلخان، نى — نى ئېسىل يەرلەر بىلەن قۇدىلاشقانغۇ، ھەرقايسىلىرى؟

— قويسىلا شۇ ئېسىل يەرلەرنى! — دېدى نازىلخان ئاۋازىنى پەسەيتىپ، — ئى چوڭ ئوغلۇم يۇنۇسخانىنىڭ قېيىنئاسىنىسى ئۆز ئەمەس، كېلىنىمگە ئۆگەي. شۇڭا ئوغلۇم ھېلىقى قاشاڭنى تالاق قىلىۋەتسىمۇ، ئۆيدىن چىققىلى ئونماي، ئۇۋۇلىقىنى سېسىتقان كۆرۈك مېكىيانەك ئۆينى بېسىپ ياتتى. شۇنىڭ بىلەن ئوغلۇمنىڭ ئۆيىدىن، بالىدىن كۆڭلى سوۋۇپ شۇنچە كەڭرى زېمىن ھويلىنى بىكارلاپ بېرىپ ئۆزى تالادا ئولتۇردى. كىچىك ئوغلۇم ھۈسەين قارىيىنىڭ قېيىنئانىسى ھېچنېمىسى يوق ئۆل خوتۇن ئىدى، ئالمادىس مېھمان باشلاپ بېرىپ قالغۇدەك بولسام تۆزۈكىنە ئالدىمغا چىقالمايتتى. قىز، سىڭىللىرىنىڭ قېيىنئانىلىرى بولسا، ئەرلىرىنىڭ بۇرۇنقا قاراپ تىرناق تاتلاپ تۇرىدىغان قارانچۇق خوتۇنلار... ئىشقىلىپ، خۇدايىم مۇشۇ ۋاقتا كەلگىچە قۇددىن بىر تەلىيىمنى ئاچقان بولسا نېمە دەي! شۇڭا بۇ قېتىم ھۈسەين قارىيغا خوتۇن ئېپ بېرىدىغان يەرنى تازا تاڭ — تىكلاپ، تېگى — تەكتىنى ئوقۇشۇاتىمەن. قۇداڭ بارمۇ دېسە بار دېگۈدەك، مېھماندارچىلىققا ئاپارىدىغىمۇ سۆلەت — سۈلكىتى بىلەن ئولتۇرغۇدەك يەرنى تاللاۋاتىمەن.

— ۋاي — ۋۇي...كۆرسىلە، نىشان بارمۇ — يا؟

— بولمامتىكى... ئوغۇل چوڭ قىلغان ئادەم دېگەننىڭ نەزىرىمىز ئۈستۈن، كۆڭلىمىز توق بولىدىغان گەپكەن قارىسىلا. كېلىنىمنىڭ كۆمۈپ قويۇپ، يەتتە نەزىرسىنى بېرىپ بولغىچە، قىز سايە قىلىدىغانلار تەرەپ — تەرەپتىن ئىس پۈراتقىلى تۇرغان.

— ئەمىسە بۇ چاغقا بىرەر يەر بىلەن قاملىشىپ بولغان ئوخشايدىلا؟

— قاملىشىقلىقتى، قارىسىلا. ئا دادىسى دېگەن موللا مىدى.

جەز ئادەم بىلەن ئوغلۇم دېگەن موس - موس كەينىگە تارتىپ تۇرۇۋېلىۋاتىدۇ.

— ۋۇي نېمە دەپ، ئەمدى؟

— نېمە دەيتتى... دادىسى بىر نەچچە ئاي توختايلى، كېلىنىمىزنىڭ كىرپىكىگە تېخى توپا قونمىدى، ھازىرلا توي قىلساق خەلقىئالەم ئالدىدا سەت تۇرىدۇ، دەپ كەينىگە سۆرەيدۇ. ئوغلى بولسا خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى خوتۇنىنىڭ تۇپراق بېشىدىن كېلەلمەيدۇ.

— بەكرەك گەپ قىلمىدىلىمۇ؟

— گەپ قىلماي قالارمەنمۇ، دادىسىغا گەپ قىلسام، سەپرالىق قىلىپ ساقىلىنى تۇتاملاپ، مېنى ئۇرۇش ئۇچۇن ھاسىسىنى ئىزدەيدۇ. ئوغلۇمغا گەپ قىلسام، خوتۇنىنىڭ ئىسمىنى يادلاپ يىغلايدۇ... مەست موللام بىلەن گاس موللامنىڭ تىلى بىر دەپ، دادا - بالا ئىككىسى گېپىنى بىر قىلىۋېلىپ، مېنىڭ ئىشىمنى سۇغا چىلاۋاتىدۇ، دېسە!

— ئوش! ھۇسىناخۇنغا خوتۇنىنىڭ گېپىنى قىلسىلا ئۆلۈپ قالغان خوتۇنىنىڭ گېپىنى قىلىپ يىغلامدۇ؟

— ھەئە!

— ۋىيەي... ئۆلۈكنىڭ مەرى سوغۇق دەپ ئۆلۈپ قالغان ئەر ياكى خوتۇن دېگەننى ئاسان ئۇنتۇپ قالغاننى كۆرگەن. مانا مەنمۇ ئەسلى ئېرىم ھاشارغا ماڭغاندا تراكتور ئۈرۈلۈپ كېتىپ قازا قىلغاندىن كېيىن، قېرىنىنى توشقۇزۇپلا ھازىرقى ئېرىمگە تېگىپ بولغان. لېكىن سىلىنىڭ ئۇ ئوغۇللىرى... نېم بولغاندۇ ئۇنىڭغا؟ چىمكەشچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ باقىمانلىرى تۇزۇك جۇما!

— ۋاي مېنى بارمىدى دېيىشەملا، جېنىم قوشنىلىرىم...

— ھە، نېمە دېدى؟

— ئۆلۈپ قالغان خوتۇنىنىڭ روھى ئىگەللىۋاپتۇ، شۇڭا مازارلىقتىن كېلەلمەيدىكەن دەيدۇ!

— ئوھ ! ما ئىشنى كۆرۈڭ. دەرھال سەۋەب قىلدۇرسىلا! بولمىسا گۇسمەستەك ئوغۇلدىن ئايرىلىپ قالىلا جۇما!

— مېنى سەۋەب قىلدۇرمىدى دەملا، قىش كېتە - كەتمەس توڭ شامىلى چىققىلى تۇرغاندىن بېرى چاپمىغان موللام، بارمىغان باشخى، توشۇمىغان توخۇ، تۇخۇم، بۇغداي، پاختا قالمىدى. لېكىن قىلدۇرغان سەۋەبلىرىنىڭ ھېچبىر پايدىسى بولمىدى.

— يەنە كونا خوتۇندىن مېھرىنى ئۈزەلمەي تۇرامدۇ؟

— ھەئە.

— ۋاي ئېسىت!

— ئەسلى بۇنداق بولمايتتى.

— موللا، باشىلارمۇ شۇنداق دېدى، جىق سەۋەب قىلدى. لېكىن مېنىڭ ئۇ ئوغلۇم...

— ئۇنداق بولسا بىر مەزگىل يۇرت ئاتلاپ بىر يەرگە يولغا سېلىپ قويامىلىكى يا؟

— نەگىمۇ يولغا سېلىپ قويارمەن.

نازىلخان خوتۇننى ئوغلى ئەمەس، ئۆزى ئالمىغاندەك كۆڭۈلدىكىدەك قۇدا دېتلاپ يۇرت ئىچىدە كۆڭۈل يۇگۇرتمىگەن يەر قالمىدى. تاۋۇزدەك چېكىپ تاللىغىلى تۇرغاندا، ھەقەمسايە ئاياللاردىن بىرى چوڭ يەردىن قىز سايە قىلىپ كىرىپ قالدى.

— غۇنچىخان... غوجىخان سېكرېتارنىڭ قىزىما ؟ — نازىلخان گويا ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇش بولدى.

— خان ئەمەس، قىز دېسىلە ، بولمىسا كۆڭلىگە كېلىپ

قالىدۇ.

— ھە... ھە... غۇنچىقىز... ئۇ خېنىم يەكشەنبە بازاردا ئەرنىڭ قولىدىكەنمىشقۇ؟

— ئەردىن چىقتى.

— ۋاي، نىم بولاپ؟

— سورىمىسىلا، خىش قېلىپنى، بىلەي غىلاپنى كېرەك قىلمىغان چېغى.

— بەك بەلەن ئەپلىشىپ قاپتىمىش دەپ ئاڭلاپتىم...؟

— ئەپلىشەلمىدى، سۆزىنى ئېلىپ ئۆزلىشىپ كەتتى.

— بالىسىنىچۇ؟

— بالىسىنى دادىسىغا تاشلاپ بەردى بولغاي.

— ئوغلۇمنىڭ رىزق - تەلىيى سېكرېتارنىڭ قىزىغا تارتقان ئوخشايدۇ ، — دېدى نازىلخان ئىچ - ئىچىدىن يايراپ.

— شۇنداق، بوي - تۇرقى پاكار ئەمەس، چىنارەك ئېگىز؛ ئۇستىخىنى شىداق ئەمەس، پۇڭلىگەندەك سېمىز؛ مىجەز - خۇلقى قېلىن ئەمەس، ئاغۇ نازۇك نېپىز... قانداق، بىر باھانە بىلەن سېكرېتارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كۆرۈپ باقامدىلا؟

— كۆرگەندەك بولدۇم ، — نازىلخان سېكرېتارنىڭ قىزىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ كۆلۈپ كەتتى. شۇ تاپتا يېڭى كېلىن نازىلخانغا يەرنىڭ تېگىدىن جىلمايغاندەك قىلدى. خوتۇن دېگەن ئاشۇنداق بولسا ئوغلۇم ئاندىن خوتۇننىڭ راھىتىنى كۆرىدۇ. شۇغىنىسى، قىلىقلىرىدىن سەل نەزىرى ئۈستۈن، ھالى يامان كۆرۈنمىدۇ، قانداق؟ ۋاي... بولدىلا، ئۇنچىلىك نەزىرى ئۈستۈن بولسا بولار، ياكى ئۇ پىننەخاندەك ھېچنېمىسى يوق تۇل خوتۇنىڭ قىزى بولمىسا... بۇرۇنقىدەك يا ئەندە يوق، يا گەزدە يوق پىسمۇقتىن بىرنى كېلىن قىلىپ ئەكىرگىچە، ئاشۇنداق

ھال تارتسا ياراشقىدەك، چېكىپ باقسا تاراڭشىغىدەك يەرگە دوقۇرامىدىم. ئاتام زامانىسىدىن ئېشەكنىڭ سۆڭگىچىگە ئاپتاپ چۈشسە قولۇڭنى ئىسسىت، دەيدىغان گەپ قاپتىكەن، مۇشۇنداق ئېپى كەلگەن چاغدا، ئوغلۇم غوجىخاندەك قۇمئاۋاتنىڭ غوجىسىغا كۆيئوغۇل بولسا، ئەلۋەتتە ۋاي كىم دېسە، ئاۋۇ سېكرېتارنىڭ كۆيئوغلى دېيىلىپ، بېرىسى ھاشار - سېلىق، كوللېكتىپ ئىش - ئەمگەكتىن ساقىت بولۇپ دولىسى ئاپتاپ كۆرەر، نېرىسى ئاستا - ئاستا قۇمئاۋاتتا تۆتىنىڭ بىرى سانىلىپ كۈننى كۈن ئېتەر...

نازىلخان خىيال سۈرگىنىچە، شېرىن ئىستەكلەر قاينىمىدا ئۈزدى. كۆز ئالدى يورۇپ، تۈيغۇلىرى بولغۇسى ياخشى كۈنلەرگە شۇڭغۇدى: «شۇنداق قىلاي، ئايىغىمدىكىگە دوڭغايغىچە، بېشىمدىكىگە ئېسىلاي...»

خېلىدىن بېرى جىمغۇرلىشىپ قالغان ھەسەن خالۋاپ خوتۇننىڭ خىيالىنى ئاڭلاپ، بىرى توساتتىن يۈزىگە سوغۇق سۇ چاچقاندەك ئەنسىكىپ كەتتى ھەم ئاچچىق بىلەن سورىدى:

— كىم تاپتى ئۇ بەلەن يەرنى؟

— مەن.

— بىرى دورىلىققا بۈيرىغانمىدى؟

— ھەممە ئىشنى ئۆزلىرىنىڭ دېگەن يەرلىرىگە ئاپارماي، ماڭمۇ بىرەر قېتىم ماقۇل دەپ قويسىلا ئاغۇنۇم ، — دېدى نازىلخان ئېرىنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ئاجىز كۆرسىتىشكە تىرىشىپ، — مەنمۇ بۇ گەپنى ئۇخلاپ قوپۇپلا تاپمىدىم، ئالدى - كەينىمگە جىق دەڭسەپ ئاخىرى سىلىگە مەسلىھەت سېلىۋاتىمەن.

ھەسەن خالۋاپ ئۈپراپ ئىشلەتكۈچىلىكى قالمىغان ساپاد-

نىڭ بۇرما مىخلىرىنى چىڭىتىۋېتىپ چالا ئەسنەپ قويدى:

— سىلىچە سېكرېتارنىڭ ئەردە توختىمىغان ئاشۇ شەپ-شىكى بىزنىڭ ئوغۇلغا خوتۇن بولارما؟

— ئۇ تەرىپى ئوغلىمىزنىڭ مىجەزىگە باغلىق.

— ئۇنداق بولسا ئىش ئەپلەشمىگىدەك.

— قانداق دەيدىلا ؟ — دەپ سورىدى نازىلخان. ئۇنىڭ چىرايى غۇچچىدە تۇتۇلغان ئىدى.

— قانداقلىقىنى دېمىسەممۇ بىلىسىلەر... ئوغلىمىز نو-خۇلىسى ئەدەپ قالغان جۇۋاننىڭ بۇرنىدىن چۈلۈك ئۆتكۈزە-لەيدىغان ئالىقاپلاردىن ئەمەس.

— ئەمىسە، مېنىڭ بۇرنۇمدىمۇ چۈلۈك بار ئوخشايدۇ ،

— دېدى نازىلخان ئىختىيارسىز بۇرنىنى سىلاپ.

— سىلە چۈلۈك سالىدىغان خوتۇنلاردىن ئەمەس — تە!

— قانداق خوتۇنلارنىڭ بۇرنىغا چۈلۈك كېتىدۇ؟

ھەسەن خالۋاپ بىردەم ئۇن — تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتتى، كېيىن ساپاننىڭ جابدۇقلىرىنى قويۇپ خوتۇنىغا بۇرۇلدى:

— ھە، ماۋۇ ئاپتاپلىققىراق كېلىكلار.

— قانداق قىلىلا؟

— مەن سىلىگە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرەي، شۇ چاغدا قانداق خوتۇننىڭ بۇرنىغا چۈلۈك سېلىنىدىغانلىقىنى...

— قويسىلا ئۇ گەپلىرىنى ، — دېدى نازىلخان ئاچچىق بىلەن ، — چۆچەكنى ئاۋۇ مەكتەپكە كەتكەن نەۋرىلىرى كەل-گەندە ئېيتىپ بەرسىلە. مەن سېكرېتارنىڭ قىزىغا سۆز سال-غىلى ئادەم كىرگۈزۈپ بولدۇم.

— ھەي... نېمە دەيدۇ بۇ خوتۇن ، — ھەسەن خالۋاپنىڭ ئۆتى يېرىلغىدەك بولۇپ، تالاغا ماڭغان خوتۇننىڭ كەينىدىن

بويۇندىدى.

نازىلخاننىڭ بىر جاۋاب ئالغىلى ماڭغىنى ئېنىق ئىدى.

75

دېھقانچىلىقنىڭ جاپاسى روزىگۈلنى جۇدەتتى. ئۇ يالغۇز جېنى بىلەن ئون نەچچە مو يەرنىڭ بېشىغا چاپسا ئايىغى قالاڭ-تى، ئايىغىغا چاپسا بېشى قالاتتى. يېشى قىرىققا ئۇلاشمىغان، ۋۇجۇدىدا ياشلىق ئىستەكلىرى يېلىنجاپ تۇرغان ياش جۇۋان ئۇچۇن ئەتىيازنىڭ كۆيدۈرگۈچ ئاپتىپىدا كۇنبويى يالغۇز كەڭ-مەن چېپىش، كۇن ئولتۇرغاندا ئېتىزلىقتىن يېنىپ قاراڭ-غۇدا قازان قولتۇقلاش قانداق جاپالىق — ھەا بولۇپمۇ ئەتكەن تامىقىڭنى ئانچە — مۇنچە ماختاپ قويۇپ ئىشتىھا بىلەن يې-يىشىپ بېرىدىغان ئېرىك بولمىسا، بىر كۇنلۇك ئىش — ئەم-گەكنىڭ جاپاسى چىقمايدىغان، تۇرمۇش ئەجەب مەنىسىز تۇيۇ-لىدىغان گەپكەن.

«ئۆز ۋاقتىدا مېنى ياراتماي تالاغا قارىغىلى تۇرغان چې-غىدىلا شۇمتەكلىرىنى تاشلاپ بېرىپ كۇنۇمنى ئالغان بولسام ياخشى بولاتتىكەن ، — دېگەن يەرگە كەلدى روزىگۇل ، — ئۆ-يىنى بىكارلاپ بېرىپ دادامنىڭ يېنىغا كەتكەن بولسام، بۇ چاغقا قەدەر ماڭمۇ بىر يەردىن ئەر چىقارئىدى، بۇنداق يال-غۇزباش بولۇپ ئولتۇرماستىم، ئىگەكىم...» يېقىندىن بېرى روزىگۇلنى مۇشۇنداق ئەمەس خىياللار ئۆز قوينىغا ئالىدىغان بولۇپ قالدى. ئىلگىرى رەھمەتلىك يەڭگىسى پىنىنەخان، گەپدان، ھېچكىمنى پوش دېمەيدىغان شەرۋانەملەر كۇندە بىرەر — ئىككى ۋاق دېگەندەك ئۇنىڭ يېنىغا پەيدا بولۇپ ھال — مۇڭ

بولۇشۇپ بېرەتتى. ھاياتتىن، تۇرمۇشتىن يالغۇزسىرىغان كۆڭلىگە قىزىق خۇشاللىقلارنى، يېڭىچە بىر ئارزۇ ـ ھەۋەسنى سېلىپ قويۇپ چىقىپ كېتىشەتتى. بولۇپمۇ پىننەخان رەھمەتى خۇددى ئۆز سىڭلىسىدەك ئۇنىڭ تارىشىدەك قېتىپ كەتكەن قوللىرىنى تۇتۇپ، يېرىلغان يۈزلىرىنى سىلاپ: «نېمىگە بۇنچىلا خاپا بولىسىز ئاچا، ئەر خەق دېگەن بەربىر تالانىڭ ئادەمى، ئېرىڭىز ئۆيده بولغان بولسىمۇ قانچىلىك كۆڭۈل خۇشالىقى بېرەتتى؟ شۇ خۇشى تۇتسا سىزنى ئالداپ ـ سىلاپ خەتۇن قىلىپ قويۇپ يەنە پېشىنى قېقىپ چىقىپ كېتىدۇ، خۇشى تۇتمىسا ھۆرت ـ پۆرت قىلىپ كۆڭلىڭىزنى ئاغرىتىدۇ، ئۇرۇپ ـ دۇمبالاپ قاش ـ قاپىقىڭىزنى كۆكەرتىپ يانقۇزۇپ قويىدۇ. شۇڭا خاپا بولۇپ ئۆزىڭىزنى ئازابلاپ يۈرگىچە كۆڭلىڭىزنى توق تۇتۇپ، چىرايلىق بالىلىرىڭىز بىلەن ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئولتۇرمامسىز... مانا مەن خۇدايىتالا ئىگەمدىن ھەر كۈنى ئاسان تۇغۇت، ئاسان كۈنلەرنى تىلەيمەن. مەن پاتراق ئارزۇ ـ تىلەكلىرىمگە يېتىپ بىر نەچچىنى تۇغۇپ ھويلىنى ئاۋات قىلسام، بالىلىرىمنىڭ تاتلىق، چۈرۈك گەپلىرىنى ئاڭلىسام خۇشلۇقۇم ئىچىمگە پاتماي قالغان بولاتتى...» دەيتتى. شەرۋانەم بولسا: « نېمە قىلسىز كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلىپ، ئەخمەقنى ھارماڭ دېمەك، ھارغاندا ئۆزى توختايدۇ، دەپتىكەن كونىلار. ئېرىڭىز مۇشۇ ئىشتا پەقەت ئۆزىنى چاغلىيالماي قالدى. شۇڭا، ھامان بىر كۈنى كىرپىدەك تۇگۈلۈپ ھويلىڭىزغا كىرىدۇ. نېمىشقا دېسىڭىز، بىرىنچىدىن، ئۇ نەچچە ۋاقىتلىياقى ھېلىقى ئەر سارىڭىنىڭ كەينىگە كىرىپ قولىدىكى پۇل ـ ۋەجىنى بۇزۇپ ـ چېچىپ بولدى ھەم قولى قۇرۇقدالىغىلى تۇرغاندا ئۇنىڭ بىلەن بىر ئۆيگە كىرىپ ئولتۇردى.

ئىككىنچىدىن، ئۇ خوتۇن يۇنۇسقا ئاش بولىدىغان خوتۇنلاردىن ئەمەس، چۈنكى كىشىنىڭ ئېرىنى بۇزغان خوتۇن ھېچقانداق ئەرگە ۋاپا قىلمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ بىر نېمە يۇنۇسنىڭ ئەسكى سامانلىقىغا كۆنەلمەيدۇ. ھامان بىر كۈنى بىر ئىش چىقىرىپ غىپپىدە تىكۈۋېتىدۇ. ئۇ چاغدا ئېرىڭىز پۈشايمانىنى ئالغىلى قاچا تاپالماي قالىدۇ. شۇڭا ھەرگىزمۇ قىينالدىم ـ قىسىلدىم دەپ ئۆزىڭىزنى تاشلىۋېتىپ قالماڭ...» دەپ نەسىھەت قىلاتتى .

پىننەخان بىلەن شەرۋانەم روزىگۈلنىڭ كۆڭلىنى مۇشۇنداق ياسايتتى، مەدەت بېرەتتى. ھالبۇكى، ئۇ ئىككىسى ھازىر يوق. پىننەخان يېقىنلىرىنى نادامەتتە قالدۇرۇپ ئۇ دۇنيانى كەتتى. شەرۋانەم بولسا كېۋەزگە ئۇرۇق سېلىپ بولۇپلا ئانىسى بىلەن ھەنىپەمنى ئېلىپ كۇچاغا كەتتى. ھەمىدخان مومای خېلىدىن بېرى ئوغلى ھەمزىخانىنى يوقلاپ كەلسەك، دەپ پىلان قىلىپ يۈرگەن ئىدى.

روزىگۈل زېرىكىش، سىقىلىش، مەنسىزلىك، ئىزتىراپ تۇيغۇسىدا ئېتىزلىقتىن قايتىپ كەلدى. مەكتەپتىن كەلگەن بالىلار سومكىلىرىنى تاشلاپ ئوينىغىلىمۇ ياكى بوۋىسىنىڭ چۆچىكىنى ئاڭلىغىلىمۇ، ئىش قىلىپ بىر يەرلەرگە قېچىشقان ئىدى.

روزىگۈل بالىلىرىنىڭ قالايمىقان تاشلانغان سومكىسىنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇشىغا، بىر قانىتى ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدىن ئىككى ئايال كىرىپ كەلدى:

ـــ ئەسسالام!

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، ـــ بىر ئاز ئەجەبلىنىپ قالغان روزىگۈل قولىدىكى سومكىلارنى پېشايۋاننىڭ تۆۋرۈكىدىكى

مىخقا ئىلىپ قويۇپ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، سالامغا جاۋاب قايتۇردى. ئۇلار بىلەن تارتىنىپقىنىغا يۇز يېقىشىپ كۆرۈشۇپ، ئوڭ قول تەرەپتىكى مېھمانخانا ئۆيگە باشلىدى ، ــ قېنى كېلىشسىلە... تۆرگە، تۆرگە...

مېھمانلارنىڭ بىرى جىگدە قۇم مەھەللىدىكى تۇنىساخان، يەنە بىرى ناتونۇش ئايال ئىدى.

روزىگۇل مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ بەردى. چايداندىكى تەييار قاينىقاسۇدا چاي دەملەپ داستىخان سالدى. مېھمانىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى قىلغاچ ئۇلارنى نېمە دەپ كەلگەندۇ، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزمەيمۇ تۇرالمىدى. ئەمما ئۆيگە مېھمان بولۇپ كەلگەن ئادەمنىڭ يۈزىدىن-يۈزىگە كىملىكىنى، نېمە ئىشقا كەلگەنلىكىنى سوراش ئەپسىز بولغاچقا، ئۇلارنىڭ پىيالىسىگە يەنە بىر نۆۋەت چاي لىۋلاپ قويۇپ قازان ئېسىشقا تەمشەلدى.

ــ قازان ئاسمەن دەپ كايىماڭ بالام ، ــ دېدى چاي ئوتلاۋاتقان تۇنىساخان پىيالىنى داستىخانغا قويۇپ ، ــ سەمىزگە سالىدىغان، لايىق كۆرسىڭىز مەسلىھەت قىلىدىغان كىچىككىنە گېپىمىز چىقىپ قېلىپ كەپتۇق، شۇڭا... ئەگەرچەندە يولىمىز ئېچىلىپ قالسا، تۇز ـ تامىقىڭىزنى جىق يېيىشۇالىمىز.

روزىگۇلنىڭ يۈرىكى سېلىشقا باشلىدى. كۆيۈك ئاپتاپتا قاردىاپ يېرىلىپ كېپەك ئۆرلەپ قالغان يۇزلىرىگە قىزىللىق تېپىپ چىقتى. بۇ ئىككى ئايالنىڭ جاۋاب بېرىش قىيىن بولغان بىر سوئالنى ئاغزىدىن چىقارماقچى بولغانلىقى مەلۇم ئىدى. روزىگۇل گەپنى مەشەدىلا بولدى قىلىپ ئۇلارنى يولغا سېلىپ قويۇشنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ـ يۇ، يەنە ئۇنداق

قىلالمىدى. چۈنكى، بىر ئادەمنى ئېغىز ئاچۇرماي ئاغزىنى تۇۋاقلاپ يولغا سېلىپ قويۇش قائىدىدە يوق ئىش ئىدى. شۇڭا، پەگادا ئاناردەك قىزىرىپ تۇرغان جۇۋان يەردىن ئۇستۇن قارىماي تۆۋەنچىلىك بىلەن:

ــ قېنى خوش؟ ... ــ دېدى.

ــ قىز بالا بۇ دۇنياغا مېھمان بولۇپ كەلگەندە ، ــ دەپ گەپ باشلىدى تۇنىساخان ، ــ يېپ ـ يېڭنە بىلەن تاختا ـ نوغۇچ، تۆشۈكلۈك بىلەن تۆر تەڭلا خۇشال بولغانمىش. نېمىشقا دېگەندە، ئايال كىشى يېپ ـ يېڭنە بىلەن تىكىش قىلىپ ئادەمزاتنى ئادەم سىياقىغا كىرگۈزگەنمىش. تاختا ـ نوغۇچ بىلەن خېمىر يېيىپ ئادەمزاتقا تاتلارنىڭ لەززىتىنى تېتىتقانمىش. ئايال كىشى يەنە چۈمۈر قولى بىلەن بىر ئۆمۈر تۆشۈكلۈكنى ئاۋات قىلىپ ئۇلۇغ ئانا بولغانلىقى ئۈچۈن، بالىلىرىنىڭ قەلب تۆرىگە چىققانمىش. شۇڭا، ئانا بولغۇچى ئۇلۇغلۇقتا دادا بولغۇچىنىڭ ئالدىدا تۇرغانمىش. لېكىن قىزىم، ھازىرقى جاھان بىزنى بىلمەيدۇ. ئاياللار تاش يۈرەك، ئۇجمە كۆڭۈل ئەرلەرنىڭ ئاياغ ئاستىدا خارلىنىپ قېلىۋاتىمىز. مەن سىزنىڭ بېشىڭىزغا كەلگەن كۈننى ئويلىسام، ئۆزۈمنىڭ تۇل ئۆتكەن ئۆمرۈم كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ، كۆزلىرىم ياشلىنىدۇ ... ــ تۇنىساخان شۇنداق دەپ ئۆزىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە ئولتۇرغان چىرايى ئۆزگە ئوخشاش ئاق سۇزۇك، قاشلىرى سىدام كەلگەن ئايالغا شۇنداقمۇ دېگەندەك قاراپ قويدى. ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى تازا ئاڭقىرىپ بولالمىغان روزىگۇلنىڭ كۆڭلىدىن ھەر قىسما خىياللار كەچتى.

ــ گەپنى ئۇزارتماي، كېلىشتىكى مەقسىتىمنى ئوچۇقلا دەي قىزىم، يېنىمدا ئولتۇرغان بۇ خېنىم مېنىڭ بىر قۇر-

ساقتىن چىققان ئىگىچىم بولۇپ، ئۆزى ئارا ئاۋاتتىن كېلىدۇ... ئاچامنىڭ سىز دېمەتلىك بىر ئوغلى بارتى، ئويلىمىغان بىر كېلىشمەسلىك بىلەن ئاغىچىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. شۇڭا سىزنى كېلىن قىلىۋالساق نېمە دەركىن، دەپ ئالدىڭىز - غا سۆز سالغىلى كېلىشمىز.

— شۇنداق قىلىم ، — دېدى تۆردە ئولتۇرغان ئايالمۇ بىر ئاز جانلىنىپ ، — قولىدا گۈلدەك ياغاچچىلىق ھۈنىرى بار... ئۆي يېپىش دەمدۇ، ئۆي سايمانلىرى ياساش دەمدۇ، بازارلىق كاسىنە ئىش قىلىش دەمدۇ، ھەممىگە قولى كېلىدۇ. ھۈنىرى ئېغىپ تۇرغاچ، قولىدىن پۇل كام بولمايدۇ...

— قولىدا بىر نېنى بولسا، تەر ئاققۇزۇپ شۇ نانىنى ئىكىكى قىلىپ ئاندىن بىرىنى يەيدۇ.

— گەپ - سۆزى جايىدا، تۆت ئادەم بار يەردە گېپىنى جايلاپ قىلالايدۇ.

— ئۆزى بېجىرىم، پۇت - قولى ئەيىبناق ئەمەس، ھوش - كاللىسى جايىدا.

— خوتۇنغا ئامراق، كۆڭلىنىڭ كۆيۈمى بار.

— گەپ - سۆزى سەت ئەمەس، ئاق - قارىنى پەرق ئېتىدۇ.

— ئاچچىقى كەلگەندە پۇت - قولى ئىتتىك ئەمەس، ئۆزىنى تۇتۇۋالىشنى بىلىدۇ.

— ئېرىڭ بارمۇ دېسە، بار دېگىدەك...

— ھەر ھەپتىسى ئېشەك ھارۋىسىغا چىقىپ، دۇمبىسىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ بازارغا بېرىۋالغۇچىلىكى بار.

— كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ قېلىپ مەيدىسىدىن ئىتتەر - سىمۇ، يامانلىۋالماي ئەر قىلىۋالغىدەك...

— ...

كۆڭلى پەرىشان تۇرغان تۇل جۇۋانىنىڭ ئالدىدا چىرايى قۇيۇپ قويغاندەك بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان ئىككى مەزلۇم ئۆزى سايە قىلىپ كەلگەن ئەرنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختاۋاتاتتى. ياش جۇۋانىنىڭ بەدەنلىرى تىكەنلەشكەندەك، قۇيۇقا چېچى تىك تۇرغاندەك بولدى. ئەر... كۆيۈمچانلىق... خوتۇنىنى بېقىش... ئوھۇي، قانداق ئۇلۇغ تەرىپلەشلەر بۇ! ئانىلار بىرى توختىسا بىرى، بىرى توختىسا يەنە بىرى سۆزلەۋاتاتتى. ئالەم - جاھان ئاستىن - ئۈستۈن بولغاندەك، ئۆي ئوڭتەي - توڭتەي بولغاندەك بولدى... قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىر چاغدا تېرەك پوتلىسىنى قۇرت دەپ كۆتۈرۈۋېلىپ چوڭلىرى كىچىكلىرىنى قورقۇتۇپ يۇرگەن بالىلار چۇرقىراشقىنىچە كىرىپ كەلدى... بالىلار گويا بىر پارچە ئوت ئىدى. پەقەت ئاشۇ بالىلىرىلا يۇرىكى زېھە بولغان ياش ئانىنىڭ خۇشلۇقى، ئۈمىدى ئىدى.

قۇياش ئۈپۈقىقا باش قويدى. شۇ تاپتا ئالەم - جاھان زاۋالدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى. زاۋال... زاۋالدا ئىشىك ئوچۇق قالسا يامان بولىدۇ. يەنە نۇرغۇن يامانلار بار، زاۋالدا ھويلا سۈپۈرمەيمىز، كىگىز قاقمايمىز... ھە راست، زاۋالدا ئۇخلىغىلىمۇ ياتمايمىز. زاۋالدا يەنە نېمە ئىش قىلسا يامانكىنە؟ ئېھتىمال زاۋالدا بىر كىم ئايال كىشىگە ئەلچى بولۇپ كەلسە، زاۋالدا ئەلچىگە ئۇچۇر بەرسىمۇ يامانداۋۇر... روزىگۇل ھاتەمدەك كاتتا ئوغلىغا ئەلچى بولۇپ كەلگەن ئانىلارنىڭ ئالەم - جاھان قىزىلىققا تولغان زاۋالدا كەتكەنلىكىنى بىلدى. ئەجەب كۆڭلى زىل ئانىلار ئىكەن... ئۇ ئانىلارنىڭ سۆزىگە نېمە دەپ جاۋاب بەردىكىن؟ تۇغرا، ئەمدى ئېسىگە كەلدى. ئۇ ئا-

نىلارغا ھېچنېمە دېمەپتۇ ھەم دېيەلمەپتۇ. پەقەت مېيىقىدا كۆ-
لۈپ قويۇپتۇ. ئۇلار يۇرىكى قېتىپ قالغان بۇ جۇۋاننىڭ ئاغ-
زىغا خېلى ئۇزاق قاراپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن كۆتۈرۈپ
كەلگەن زەللىسىنى قولتۇقىغا مەھكەم قىسقىنچە قانداق
كەلگەن بولسا شۇنداق كېتىپ قېلىشىپتۇ...

«مەن ئەرگە خۇشتارمىدىم؟ ياق، مەن ئاللىقاچان ئەر سە-
زىكىدىن چىقتىم. ئىشىنىڭ ياخشىسى قارا كۆز بالىلىرىمنى
باقاي ... ــ روزىگۈل ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى ، ــ يەنە مۇشۇ
ھويلىدا ئولتۇرۇپ مېنى شۇنداق كۈنگە سالغان ئادەمنىڭ تا-
ماشاسىنى كۆرەي...» جۇۋان كەچلىك تاماقنىڭ غېمىنى قىل-
غاچ ئۆزاق ئويلاندى. تۇرمۇشنىڭ غەم ـ غۇسسىلىرى ئىچىدە
ئۆزىنى دەڭسەپ كۆردى.

كەچ، كۆكتە بىرئاز تۇتۇلۇپ تۇرغان ئاي ئۇيقۇسىز
جۇۋاننى ئۆزىگە مەھلىيا قىلدى. بۇنداق ئايدىڭ كېچىدە گۈل
ـ چېچەككە پۈركىنىش ئالدىدا تۇرغان باغ قانداق بولىدىكىن؟
ئۇزاق قىشتىن چىققان ئۆرۈكلەردىن باھارنىڭ ھىدى كېلەت-
تى. يەنە نەچچە كۈن ئۆتسە باغ قىزغۇچ ئاق چېچەككە پۈركى-
نىدۇ. قۇرت ـ قوڭغۇزلار تىرىلىپ چېچەك ھىدىدىن مەست
بولىدۇ. كېلىش ئالدىدا تۇرغان چېچەك پەسلى جۇۋاننىڭ مە-
جەزىگە بەكمۇ خۇش كېلەتتى...

باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قېرى ئۆرۈك تۈۋىدە بىر كۆلەڭ-
گە ئايغا قاراپ بىر نېمىلەرنى دەپ غىڭشىپ تۇراتتى. روزىگۈل
بىر قاراشتىلا ئۇنىڭ ئۆزىگە كۈندەش مەغپىرەت ئىكەنلىكىنى
تونۇدى. ئۇ خوتۇن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدىكىنە؟ ياكى يۇ-
نۇس ئۆيدە بولمىسا يالغۇزسىراپ بۇ يەرگە چىقىۋالدىمۇ ـ يا؟
نەچچە ۋاقتىن ئۇ ئايالغا بەكرەكمۇ قاراپ باقمىغان روزىگۈلدە

تۇيۇقسىز بىر خىيال پەيدا بولدى. ئۇنىڭ مەغپىرەت بىلەن
سۆزلىشىپ باققۇسى كەلگەن ئىدى:

ــ ناخشا ئېيتىۋاتامسەن؟

ــ يىغلاۋاتامدىكىن دېگەنمىدىڭ؟

روزىگۈل كۈندىشىنىڭ ئىنكاسىدىن چۆچۈپ قالدى. ئۇمۇ
ئېرىنى تارتقۇزۇپ قويۇپ غۇم ساقلاپ يۇرگەندەك پوزىتسىيەدە
ئىدى. ئەمما ئاۋۇال گەپ تەشكەن روزىگۈلنىڭ بوش كەلگىسى
كەلمىدى. شۇڭا:

ــ توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىۋاتامدىكىن دەپتىمەن ! ــ
دېدى.

ــ نېمىشقا؟

ــ گۈناھىڭ ئۈچۈن!

مەغپىرەت سېغىزخاندەك شاراقلاپ كۈلۈپ كەتتى:

ــ گۈناھ... گۈناھ دېگىنىڭ كىمنىڭ ئاشنىسى ئۇ؟

ــ سارائ!

ــ سارائ دېسە، قولىدىكى نانىنى جايلاپ يېيەلمىگەندەك،
بىر ئوبدان ئېرىنى تارتقۇزۇپ قويغان ئاياللارنى دېسە بولىدۇ.
سەن بۇنى مەندىن كۆرمە، ئۆزۈڭ ئۇنى رازى قىلالمىغان ھە-
قىچان...

ــ قانداق قىلسا ئېرىنى رازى قىلغان بولىدىكىنا؟

ــ ئېرىگە ئەرزىسە.

ــ سەن كىشىنىڭ ئېرىگە ئەرزىدىڭمۇ؟

ــ مەن ھەممە ئەرگە ئەرزىيمەن!

«سېغىزخان» كۈلۈپ كەتتى. بىراق بۇندىن ئىلگىرى
گۈل- چېچەك ئېچىلماي تۇرۇپ سېغىزخان كەلمەيتتى. روزى-
گۈل بۇ رېئاللىقتىن باشقىچە بىر روھىي دۇنيانى، باشقىچە

بىر ھېسسىي قاراشنى چۈشەنگەندەك بولدى. شۇنىڭدىن قارىغاندا، يۈرەكنىڭ تۇزۇلۇشى ئوخشىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدىكى تۈيغۇ ئوخشىمىسا كېرەك. روزىگۈلنىڭ بۇنى ئېچكىرىلەپ بېلىپ باققۇسى كەلدى:

— سەن ئايالمۇ، ئايال ئالۋاستىمۇ؟

— كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ قاراپ باققىنە!

— دېمەك سەنمۇ بىر ئايال.

— سەن قانداق ئايال؟

— مەن ھەممە ھېسابتا بار ئايال!

— سەن ھەر كىمنىڭ كۆزى چۈشىدىغان مال ـ ئۇلاغمۇ؟

— مەن ھەركىمنىڭ كۆزى چۈشىدىغان ئالتۇن!

— سېنىڭ قىممىتىڭ نېمىدە؟

— مېنىڭ قىممىتىم ئاپتاپتەك ئىللىق چېھرىمدە، ھەسەلدەك شېرىن ـ شېكەر سۆزلىرىمدە.

— سەن قىممەت جەھەتتە ئەرلەرگە مال بولامسەن؟

— مەن ئەرلەرنى مال قىلىمەن!

روزىگۈل سۆزۈلۈۋاتقان ئايدىڭدا كۈندىشىنىڭ چىرايىغا سەپ سالدى. بۇ چىرايدا نە بىر رەنجىش، نەر بىر قېيىداش ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. بۇ چىراي گويا قىمارىدا ئۇتۇۋالغان غالىبلارنىڭ چىرايىغا ئوخشايتتى. روزىگۈلنىڭ بۇ غالىبلىققا ھېچبىر تەن بەرگۈسى كەلمىدى:

— يۈزۈڭ ئۇيالمامدۇ؟

— نېمىدىن؟

— نومۇسسىزلىقىڭدىن!

— ھى... ھى... ھى ... — «سېغىزخان» يەنە ئۇنلىدى ،

— مەن ساڭا دەي قارا، بۇ دېگەن رىزىق!

— رىزىق؟ باشقا بىر ئايالنىڭ ئېرى قانداقلارچە سېنىڭ رىزقىڭ بولىدۇ؟!

— ئۇ ۋاقىتتىكى ئولجىسى ئەلۋەتتە ئۇنىڭ رىزقى بولىدۇ ـ دە!

— سەن ئۇۋچىمۇ؟

— مەن ئۇچۇن ھايات بىر ئۇۋا!

روزىگۈل ئالدىدىكى ئايالنىڭ جاۋابىدىن چۈلغىنىپ كەتتى:

— ئۇنداقتا، سەن نېمە ئۇۋلاۋاتقىنىڭنى بىلەمسەن؟

— مەن ئۆز بەخت قۇشۇمنى ئۇۋلايمەن.

— ياق، سەن قىزىلگىدىن تارتىپ ھاياتىنىڭ خۇۋلىقىنى كۆرمىگەن، يۈرىكى جاراھەتكە تولغان بىر ئايالنىڭ، يەنە نارەسىدە ئىككى بالىنىڭ بەخت قۇشىنى ئۇۋلىدىڭ!

— ھا... ھا... ھا... ئاران شۇنى دەۋاتامسەن؟ مەن ئۆز بەختىم ئۇچۇن سېنى يەنە بىر ئۆمۈر دوزاخ ئوتىدا كۆيدۈرىمەن!

روزىگۈلنىڭ ھېشى پىرقىرىغاندەك بولدى، ئۆزىنى تەستە تۇتۇۋېلىپ سورىدى:

— سەن ئالۋاستىمۇ؟

— مەن پەرىزات.

— سەن يالماۋۇزمۇ؟

— مەن پەرىشتە.

— سەن قانداقلارچە پەرىزات، پەرىشتە بولىسەن؟

— ماڭا كۆيگەن ئەرلەر شۇنداق دېگەن.

— سەن شۇ ئەرلەرنىڭ كۆزىنى باغلىۋاپسەن؟!

— ھەر نېمىلەرنى دەۋەرگىن... سەن نېمە دېگەن بىچارە،

هه ! ـــ مەغپىرەت كۈلۈپ كەتتى.

ئاي ئولتۇردى. ئايدىڭ غايىب بولدى.

ئىككى قورۇنىڭ ئارىلىقىدىكى تار ئۆتۈشمىدىن كالاپ ـ كۈلۈپ قىلغان ئاياغ تىۋىشلىرى ئاڭلاندى. روزىگۈل ئۆزىنى ئۆرۈكنىڭ دالدىسىغا ئالدى هەم زېھىنىنى يىغىپ كەلگۈچە ـ لەرگە دىققەت قىلدى هەم ئەجەبلەندى. يۇنۇس بىلەن غوجىخان ئالا ـ تاغىل سۆزلەپ بىر ـ بىرىنى يۆلىگەنچە ئارقا ئۆيىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدى. ئوت بىلەن سۇدەك چىقىشالمايدىغان بۇ ئىككى بەندە نېمە كويىدا شۇنچە ئۇلپەتلىشىپ قالدىكىن؟! يەنە كېلىپ هاراقنى كۆرسە هارام دەپ ئالتە كۇنلۇك يەرگە قاچىدىغان ئاۋۇ مۇسۇلمان...

76

يۇسۇپنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالغان هەسەن خالۋاپ ئۇنى باشقىدىن سېغىنىپ كەتتى. بالا ئۆتكەن يىل يازلىق تەتىلىنى تۇغىتىپ بىر كەتكەنچە قىشتىمۇ كەلمىدى.

ئۇنىڭ خېتىنى مەكتەپتىكى شەھەرلىك خانىمچاق ئوقۇپ بېرىپ تۇردى. يۇسۇپ بۇ يىل چوڭ ئىمتىهان بېرىدىغانلىقىنى دەپتۇ. تەنتەربىيە دەمدۇ، قانداقتۇر بىر چوڭ هەرىكەتلەر بو ـ لىدىغان بولغاچقا، ئىمتىهان ۋاقتى ئالدىغا سۈرۈلگەنمىش. ئۇ ئەمدى مۇشۇ ئىمتىهان نەتىجىسى چىققاندىن كېيىن ئەڭ كاتـ تا مەكتەپلەرنىڭ بىرىگە كىرىپ ئوقۇيمەن، دەپتۇ. ئادەمنىڭ ئەقلى سىغمايدىغان ئىش: ئىلگىرى قۇمئاۋاتلىقلارنىڭ كۆپىنـ چىسى تۆتىنچى، بەشىنچى سىنىپلارنى پۈتتۈرۈپلا كەتمەن چاپـ قان، تېرىغان يېرىدىن نەچچە جىڭ بۇغداي، نەچچە جىڭ قوناق

چىققانلىقىنى بىلەلەيدىغان ساۋاتلىق دېھقان بولغان، ئىلگـ ـرىكىدەك ئانچە چارەك بۇغداي چىقىپتۇ ـ يەي، مانچە چارەك قوناق چىقىپتۇ .. يەي دېگەندەك كونىچە هېسابلار بىلەن خوشلاشقان. بەكرەك ئوقۇغانلار بولسا يېزىلىق ئوتتۇرا مەكـ تەپكىچە ئوقۇپ كېلىپ ئۇششاق بالىلارغا مۇئەللىم بولۇپ ئىككى ـ ئۈچيۇز كوي ئايلىق ئېلىپ جېنىنى جان ئېتىپ يۈرۈيدۇ. بۇ بالا بولسا ئەجەب تۇگىمەس ئوقۇشقا قالدى. شۇنداق ئوقۇغىلى تۇرسا يەنە نەگىچە ئوقۇيدىكىن ـ تاڭ!

يۇسۇپ ئىلگىرى چوڭ بولسام يا مۇئەللىم، يا دوختۇر بو ـ لىمەن دەيدىغان. ئەمدىلىكتە هەر قېتىملىق خېتىدە مۇهىت دەمدۇ، سۇ ئىنشائاتى دەمدۇ، ئىشقىلىپ شۇنداقراق بىر ئو ـ قۇشتا ئوقۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. شۇنداق كەسىپلەردە ئوقۇپ كېلىپ قۇمئاۋاتنى قۇم بېسىپ كېتىشتىن توسۇيمەن... دې ـ گەندەك بەڭگىنىڭ خىيالىنى يېزىپ ئەۋەتىپتۇ! ئادەم بالىسى ئۆزى دەسسەپ تۇرغان زېمىنغا قاراپ ئاق قىلىمەن، كۆك قە ـ لىمەن دەپ ئاغزىغا كەلگەن مۇقامنى توۋلاش قىيىنزىل سارايلىق. ئۇششاق بالىلار بىلىپ ـ بىلمەي ئېغىز باتۇرلۇق قىلىپ ناشايان گەپ قىلىپ قويىدۇ. يەر ـ زېمىنىنىڭ ئاۋات بولۇشى، چۆللىشىشى يارىتىلىشىنىڭ ئىلكىدىكى ئىش. مەن ئېسىمنى بىلگەندىن بېرى بۇ يەردە زېمىنىنى تىترەتكىدەك قە ـ بىمە ئىشلار يۈز بەردى. يامانلار ياۋاشلارنى ئانى تاپتى. ئەينى يىللاردا كاللىسى قىزىپ قالغان بىر توپ سارايلار يېڭىگە قە ـ زىل لاتا قاداپ قولىغا مىلتىق، تاياق ـ توقماق ئېلىپ يەر ـ جاهاننى تەتۈر چۆرگىلەتتى. قىمار، كەيىپ ـ ساپا، زىناخور ـ لۇق جاهاننى خىرەلەشتۈردى. پاك زېمىن ئۆز قويىنىدىكى پەسكەشلىكلەرنى كۆتۈرەلمىگەندەك ئاستا ـ ئاستا قۇرۇشقا

باشلىدى... بۇرۇنقى ئىشلارغۇ شۇنداق ئىگە ـ چاقسىزلا كەتتى. ھازىرقى ئىشلارنى تىلغا ئالسىمۇ كىشىنىڭ تىلى كۆيىدۇ: ئانىسى كىندىكىنى پۇلدا كەسكەن بەندىلەر قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىدىكى نەچچە مىڭ مو ئورمانىنى ھىلىقى شەھەر كۆرگەن خوجايىنغا سېتىۋەتتى. ھازىر ئۇ يەر تراكتورلار بىلەن تۇرتىلىپ ـ تۇزلىنىپ تېرىلغۇ يېرى قىلىندى. قۇمئاۋات، ئارا ـ ئاۋاتنىڭ سۇيى شۇ تەرەپكە قايدۇرۇلۇپ ھېلىتتىن يامانلىقتىن بېشارەت كەلدى... بۇنداق ئىشلارنى خىيال قىلغان، ئۆكۈنگەن بىلەن تۆت ئادەم بار يەردە دېگىلى بولاتتىمۇ! شۇڭا، مەكتەپتە ـ كى قىسما ـ قىسما شوئارلار بىلەن كىتابتىكى ئۆزگىچە خەتـ ـنى ئوقۇش، يېزىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قىزىل گۈش چۈجىنىڭ ئوقۇپ كېلىپ ئۇنى قىلىمەن، بۇنى قىلىمەن دېگەـ ـنى ئەجەب قىزىق. باخشىنىڭ شەھەرلىكىنىڭ جىنى چاپلىـ ـشۇۋاپتۇ، دېگىنى راستىمۇ ئوخشايدۇ. خەتنى بىزگە ئوقۇپ بەرگەن ھىلىقى شەھەرلىك مۇئەللىم يۈسۈپنىڭ نادان خىيالـ ـنى غوجىخانەكلەرگە دەپ قويمىغىدى...

ـــ بۇ قاغجالمىلىقتا چاتىرىقىزغا قاراپ ئولتۇرۇپ نېمە خىياللارنى قىلىۋاتىسىز ھەسىكا؟

ھەسەن خالۋاپ چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. نېمىدىن قاچـ ـسا شۇ پەيدا بوپتۇ، دېگەندەك ئۇنىڭ بېشىدا غوجىخان قاراپ تۇرۇپتۇ.

ـــ كەمبەغەلنىڭ خىيالى، سېكرېتار...

ـــ كەمبەغەلنىڭ خىيالى باينىڭ ھوزۇرىغا، دەپتىكەن. قانداق، گېپىڭىز بىر يەرگە قولاشتىمۇ؟

ـــ قايسى گەپنى دەيدىلىكىن، سېكرېتار؟

ـــ بىزنىڭ خوتۇن سىلىنىڭ خوتۇنغا ئۇچۇر قىلغان

ئىشنى دەيمەن.

ھەسەن خالۋاپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئالدىدىكى بۇ بەندە بىلەن قۇدىلىشىشتا ئۇنى بىر خىل ئىشەنچسىزلىك، ددـ ـلىغۇللۇق ئارامسىزلاندۇراتتى.

ـــ مەن سىزدىن گەپ سوراۋاتىمەن ؟ ـــ غوجىخان تاماـ ـكىسىغا ئوت ياقتى. ھەسەن خالۋاپ مەجبۇرەن ئېغىز ئاچتى:

ـــ كەمبەغەلنىڭ ئىشى تەسكەن قارىسىلا. كەمبەغەل بايـ ـنىڭ ئىشىكىگە باراي دەپ جابدۇنسا ئېشىكىنىڭ توقۇمى پۈتـ ـمەسمىش، توقۇمى پۈتسە تويلۇقى پۈتمەسمىش!

ـــ باي ئۇچۇن كەمبەغەلنىڭ توقۇپ جابدۇغان چامبۇل ئېشىكى بىلەن تاۋار ـ دۇردۇنى كېرەك ئەمەس، كېرەك بولـ ـدىغىنى...

ـــ ھە راست، مەنمۇ باينىڭ دەپسەن ـ دۇنياسى ئاسماندىن چۈشىدۇ، دەپ ئاڭلىۋىدىم ، ـــ دېدى ھەسەن خالۋاپ غوجىخانـ ـنىڭ كۆزىگە قارىماي تۇرۇپ ، ـــ باينىڭ قازىنىدا بەتتە پولۇ، كەمبەغەلنىڭ كەپسىدە ئۇماچ ـ يوبدان قاينىشىمۇ شۇ سەـ ـۋەبتىن بولسا كېرەك؟

غوجىخان ھەسەن خالۋاپنىڭ ساماننىڭ تېگىدىن سۇ قويـ ـغىنىغا كۈلۈپ كەتتى. كۈلگەندە خېلى كۆچىنىپ كەتكەنلىكـ ـتىن كۈل رەڭ سارجا چاپىنىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان قورسىقى ئاستىن ـ ئۇستۇن لىغىلداپمۇ كەتتى ھەم گەپنى يىغىشتۇرـ ـماقچى بولغاندەك:

ـــ كەمبەغەلنىڭ ئۇمىچى باينىڭ چىشىغا دورا دېگەن گەپمۇ بار خالۋاپ ئاكا. باي بولسا نېمە، كەمبەغەل بولسا نېـ ـمىتتى ، ـــ دېدى.

بۆرە پاقلان گۆشىگە ئامراق بولغاچقا، قوي بىلەن

دوستلاشماقچى بولىدىكەن. ئەمما بۆرىنىڭ قوي بىلەن دوست بولالىغىنىنى ھېچكىم ئاڭلىغان ئەمەس. لېكىن، كەتمىنىگە تايانغىنىچە ئېتىزلىق بىلەن قوملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان ھەسەن خالۋاپ خىزمەت تەكشۈرۈش باھانىسى بىلەن ئۆزىگە يولۇققان غوجىخان بىلەن خوددى بۆرە بىلەن قوي مۇڭدىشىپ قالغاندەك ئۇزاق مۇڭدىشىپ تۇرۇپ قالدى. ئارىدا سوغۇق گەپ-مۇ، چاقچاقمۇ بولدى. ماھىيەت، بۆرە قويغا تۇغقان بولايلى دېگەندەك، قوممۇئاۋاتتا ھېچكىمنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايدىغان غوجىخان خوددى بىر كىمنىڭ قىزىغا ئەلچى بولۇۋاتقاندەك گەپ-نىڭ تېگىنى ئاچتى:

— ئىككى مەزلۇمنىڭ لەۋزىگە ئاساسەن ھەرقايسىلىرىغا ئىشتىھا ساقلاپ باشقا سۆز تاشلىغانلارغا قۇلاق سالماي ساقلاپ تۇردۇق.

— مەن سىلىنى مەزلۇم كىشىنىڭ ئاغزىغا قارايدۇ دەپ ئاڭلىمىغان، ئەمدى ئۇ بويىچە بولسا، مەزلۇم خەقنىڭ پۇتۇشكەن ئىشىغا شەيتان ئارىلىشىپ قويارمىكىن، سېكرېتار؟

— شەيتانغا تاش ئاتىدىغان سىلە ـ بىز بار ئەمەسمۇ!

— بۇ...

— ئەمدى تىللىرىنى چاينىۋەرمەي بەللىرىنى باغلىسىلا.

«بۆرە» «قوي» نى ئۆزى بىلەن تۇغقان بولۇشقا زورلاپ تۇرۇۋالدى. «قوي» بىچارلىك بىلەن «بۆرە» گە تەزىم قىلدى:

— ماقۇل، ماقۇل بەل باغلاي...

ئىش تامام ۋەسسالام، ئىككىيلەن خوشلاشتى. خەيرىيەت، بولغۇسى كېلىن توغرىسىدا خالۋاپنىڭ قۇلىقى ئېتىك. ئۇ ئەردىن چىققان جۇۋان توغرىسىدا بەس ـ مۇنازىرىلەردىن يىراق.

— ماڭ، بېرىپ داستىخىنىڭنى قوي ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئۆيگە كىرىپ ، — تاپقان ئىشىڭنى بىر باشقا ئېلىپ چىق!

— قايسى ئىشنى ؟ — دېدى نازىلخان ئېرىنىڭ زەردە قىلىشىدىن سەل چۆچۈپ.

— ھۆسىيناخۇنغا خوتۇن ئېپ بېرىدىغان ئىشنىچۇ؟

— ئەمىسە چېچىلمايلا گەپ قىلمامدىلا ؟ — نازىلخان بىردىنلا كەينىگە يالتايغان ھېسسىياتقا كېلىۋالدى ، — ئۇ ئىشنى مېنى تاپتى دېسىلە، مەن ھېلىھەم ئارقامغا يېنىغلىق!

نازىلخان گۈل تېرىشقا تەييارلانغان يەرگە مۈچ ئۈرۈۋقى چېچىپ قويۇپ، ئەمدى ئۇ يەردىن گۈل ئۈنمەيدىغان بولسا ئاق قىلىمەن، كۆك قىلىمەن دېگەندەك بىر مۇنچە گەپلەرنى قىلىپ غۇدۇڭشىپ كەتتى. ئەمدى ئۈرۈقنىڭ چېچىلغىنى چېچىلغان، بىخلانغىنى بىخلانغان...

نىھايەت، داستىخان ئاپىرىلىپ، قىزنىڭ بېشى باغلاندى. مەسلىھەت چايلىرى بولۇپ، تويلۇق پۈتۈم قىلىندى. يازلىق ئورمىنىڭ ئالدىدىكى چارشەنبە كۈنى نىشانلىنىپ باغاقلار يېزىلماقچى، سەۋزە ـ گۈرۈچلەر ھازىرلانماقچى، كالا ـ قويلار سويۇلماقچى، مەشرەپلەر ئوينالماقچى بولدى. ئەلۋەتتە، ھەسەن خالۋاپنىڭ ئىقتىسادتىن قىسىلىپ قالىدىغان يېرىگە سېكرېتارنىڭ قەرز بېرىپ تۇرىدىغانلىقىمۇ تىلغا ئېلىنماي قالمىدى.

— مەسلىھەتمىز بەلەن بولدى ، — دېدى ھەسەن خالۋاپ ئاخىرىدا — ئەمما لېكىن مېنىڭ بىر ئويۇم: بۇ تويغا نەغمىچى قىچقارمىساق، مەشرەپ سالمىغان بولساق...

— نېمىشقا دەيلىكىن ؟ — دېدى غوجىخان باش ئوستە-

دىلا ئېسىلىپ تۇرغان كۆچلۈك ئېلېكتىر چىراغ نۇرىدا كۆزى
نى پارقىرىتىپ. ھەسەن خالۇاپ ئۇنى پۈتۈپ قالغان ئادەمدەك
گېلىنى قىرىپ قويدى ھەم ئورنىدىن سەل كۆتۈرۈلۈپ:
— ئەمدى دېمىسەكمۇ ئايان، ئۆيىمىزدە مۇسىبەت بولۇپ
ئوغلىمىزنىڭ ئاغىچىسىنى كۆمۈپ قويغىلى تېخى ئالتە ئاي
بولمىدى. شۇڭا، ھېلىتتىن قۇلىقىمىزنى ئېتىۋېلىپ ئەزان
توۋلاپ يۈرسەك، ئەل ـ جامائەت ئىچىدە ياخشى بولماس.
— ئاھاي... شۇ گەپمىدى ، — دېدى غوجىخان ئېتىزلىق
تا ئىش باشقۇرۇۋاتقانداەك قاتتىق تەلەپپۇزدا ، — بىزنىڭ
قۇمئاۋاتلىقلار مەشرەپ ئوينىسا گۆردىكى ئۆلۈكلەرمۇ تىرىلىپ
چىقىپ ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ دەيدىغان گەپ بار. مېنىڭ قىزى
مىنىڭ تويىدا مەشرەپ قىلمىساق، مەن غوجىخان قانداقمۇ تۇي
قىلغاندەك بولىمەن؟
— ھوي، بىزنىڭ رەھمەتلىك كېلىنىمۇ ھەر قېتىم تويغا
ئاپارسام ئۇسسۇلدىن قالمايتتى، بولۇپمۇ دولان پەدىلىرىگە
ئوينىغىلى ئۇستىدى ، — دېدى نازىلخان ئەرلەرنىڭ گېپىگە
قوشۇق سېلىپ. ھەسەن خالۇاپ خوتۇنىغا يەرنىڭ تېگىدىن ئا
لىيىپ قويدى. ئۇ ئەرلەر سۆزلىشىۋاتقاندا ئايالار گەپ قىس
تۇرسا بەك ئاچچىقى كېلەتتى.
— مەن بۇ قېتىم تويىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ كاتتا قىلىمسام
كۆزۈمگە ئۇيقۇ كىرمەيدۇ ، — دېدى غوجىخان تاماكىسىنىڭ
قالدۇقىنى پەگاغا تاشلاپ ، — ئادەم دېگەننىڭ دوست ـ دۇش
مىنى بار، بىز ئۇنلۇكرەك كۇلمىسەك خەقنىڭ كۆزىدىن ياش
چىقمايدۇ!
— ئەمىسە كۆڭۈللىرىچە بولسۇن ، — دېدى ئىلاجسىز
قالغان ھەسەن خالۇاپ چالا كۇلۇپ.

مەسلىھەت پىشتى. باشۇبغى كىشى قولىغا ئۆتۈپ قالغان
تۆگىدەك ھېچبىر ئىشى ئۆز ئىختىيارىچە بولمايۋاتقان ئاتا
قارائۇغۇدا كەينىدە كېلىۋاتقان بالىلىرىنىڭ ئانىسىغمۇ قارى
ماستىن مۆدۈرۈپ ـ مۆدۈرۈپ ماڭغىنىچە مەھەللە تەرەپكە
كەلمەكتە ئىدى.

77

كىم ئېيتتىكىن تۇل خوتۇنىنىڭ چاچلىرى ھەلەپ سېۋى
تىدەك چۈۋۈق بولارمىش، تۇل خوتۇنىنىڭ چېھرى قىشىنىڭ
كۈنىدەك سوغۇق بولارمىش، تۇل خوتۇنىنىڭ كۆڭلى يەنە دەز
ئەينەكتەك سۈنۈق بولارمىش... دەپ. روزىگۇل ئەينەككە
قاراپلار چۆچۈپ كەتتى. توغرا، ئۇنىڭ بەختىگە چاڭگال سالغان
ھېلىقى ئالۋاستى روزىگۇلگە كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ
شۇنداق دېدى.
مەن تۇل خوتۇنمۇ؟ ياق، مەن ئۆز بەختىنى ئۆزگىلەرگە
تارتۇق قىلىۋەتكەن بەختسىز ئايال. مەن گۇل ـ چېچەكلەرنى
پايخان قىلغان توپا ـ تۇمانلار ئارىسىدىن يوقاتقان نەرسىنى
ئىزدەۋاتقان ئايال.
جۇۋان ئىزتىراپلىق ھېسلار قاينىمىدا ئۇزۇپ، تەئەججۇپ
ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىپ، باشاقلىرى ئالا بۆرەك بۇغداي ئې
تىزلىرىدىن، قىزغۇچ قۇم دۆڭلىرىدىن ھالقىپ، قۇمبۇلاقتى
كى خەلىچە بۇۋىنىڭ يېگانە ھويلىسىغا كەلدى. قولىتۇقىغا
قىستۇرۇپ كەلگەن بىر خون نان، ئىككى بولاق قەنت، بەش
سوم پۇلنى بۇۋىنىڭ ئالدىغا قويدى.
— نېمەڭ يوق، بالام ؟ — ئىبادەتتە ئولتۇرغان بۇۋىم

قارا رومال توسۇپ تۇرغان كۆزلىرىنى بىلىنەر - بىلىنمەس ئېچىپ سورىدى. ئۇ ئادەتتە ئايالالارنىڭ ئالدىدا يۈزىنى ياپمايتى. روزىگۈل ئېغىز ئاچقىچە موماي ئۆزىنىڭ سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەردى ، — ئالتۇن پالتاڭدا خەق كۆتەك يارغىلى تۇرۇپتىغۇ، بالام!

روزىگۈلنىڭ ئاغزى گەپكە كەلمەي قالدى. ئانىسىغا دەرد تۆكمەكچى بولغان ناتىۋان قىزدەك ھەسرەتلىك كۆزلىرىدىن مۆلدىرە ياش ئېتىلىپ چىقتى.

— يىغلىما، يىغلىما، پالتاڭ تېخى كۆزۈڭدە بارىكەنغۇ، ئوغرى ئۇنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىپ ئىشلىتىۋېتىپتۇ! سەن ئۇمچىيىپ قاراپ قاپسەن - ھە!

روزىگۈل بىرئاز مەڭدەپ قېلىپ ئاندىن ھەئە، دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتتى.

— پالتاڭ ئۆزۈڭگە لازىم بولۇپ قېلىۋاتامدۇ، بالام؟

جۇۋان يەنە بېشىنى لىڭشىتتى.

— ۋاي ئىش كۆرمىگەن بىچارە شۇم ، — بۇۋىم كۆزلىرىنى يۇمۇپ مۇگدىگەندەك ئولتۇرۇپ توختىماي تەسۋىي سىرىشقا باشلىدى. يالغۇز مەھەللە، قۇملۇق باغرىدىكى سىرلىق بۇلاق، ئۆمۈچۈك تور تارتقان كونا ئۆي، سىرلىق بېشارەتلەر يىراق - يېقىنغا بۇۋىمنىڭ داڭقىنى چىقارغان ئىدى ، — ئۇزۇك ياۋاش، دىلىڭ ئاق، كەڭ قورساق، كىشىگە زەھىرىڭ يوق كۆرىنىسەن، ئەمما...

— ياۋاشلىقمىدىن كەتتى، پالتاڭ دېگەنلىرى شۇ ئېرىمنى دېگەنلىرىغۇ؟ كۆزۈم كۆرۈپ تۇرغاچ، قۇلىقىم ئاڭلاپ تۇرغاچ، يۈرىكىم چىدىمايۋاتىدۇ.

بۇۋىم جۇۋانىنىڭ سۆزلىرىگە جاۋاب بەرمىدى. ئۇزۇندىن

ئۇزۇن بىر نەمىلەرنى دەپ پىچىرلاپ ئولتۇردى. كېيىن ئاستا بېشىنى بۇراپ، ئاۋازىنى يۇقىرى كۆتۈردى:

— ئۇنىڭدىنمۇ سوۋۇدى دەيدۇ، بالام... سورۇلۇپ - چېچىلىپ يۈرگەچ موھتاجلىققا قاپتۇ. يوقسىزلىق دەردىدە ئارىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپتۇ. شۇنداق يۈرۈپ رايى يېنىپ كەتكەچكە، ئۆز ئۇۋۇسىنى سېغىنغان دەمدەدەك ئۇ يەردىنمۇ تېزىپ كېتەي دەپ قاپتۇ ، — جۇۋان موماينىڭ سۆزلىرىگە ئىخلاس بىلەن قۇلاق سالدى ، — ئەمدى ساڭا يولى كەلدى قەلەمقاش، تاختا - نوغۇچىنى جۇپلەپ سۈپىرىغا يۆگە. تۇزلۇق قاپاقنىڭ نوگىيىنى قاپاقتىن نېرى قىلما، نامار خۇپتەندىن نامار بامداتقىچە ھاۋانچىنىڭ تېشىنى ھاۋانچىدىن چىقارما، يىڭنىنى يىپسىز ساقلىما، چاپاننىڭ تۆگمىسى ئېتىكسىز قالمىسۇن، كېپىشىڭنىڭ ساڭا پېيى بوسۇغىدا...

بۇۋىم يەنە نەمىلەرنى دېدىكىن، ئۆمرىدە ئاڭلاپ باقمىغان شەرتلەرگە ئىخلاس بىلەن قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغان جۇۋان يەنە قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى، يەنە ئىسىتقۇ قىلىشقا ئامال بار - يوقلىقىنى سورىدى.

— ئۆلىدىغان ئىش بولسىمۇ چېھرىڭدىن ئاپتاپ ئۆچمەسۇن. ھەر كۆرگەندە مۇلايىم كۆزلىرىڭ بىلەن بىر قېتىم قەيا باق. لەۋلىرىڭدىن بال تېمىپ تۇرسۇن. ئارتۇقچە گەپ ئورنىغا تاتلىققىنە بىر كۇل، شۇنىڭدا جادۇ كۆزلىرىڭگە تەسلىم بولغان بىر يېڭىلگۈچىنى كۆرىسەن. بۇ ئالەم ئازغۇنلار ئۈچۈن پۇشايمان ئالمىدۇر. ئېسىڭدە بولسۇنكى، ئەل بولغان باتۇرنى يۆلەۋالغان چېغىڭدا ئۇنىڭ مەغلۇبىيىتىنى يۇزىگە سالغۇچى بولما. شۇندىلا سەن دۇشمىنىڭنىڭ بەختىنى ئەمەس، ئۆزۈڭنىڭ بەختىنى كۆرىسەن. مانا بۇ ئەڭ يامان ئىسىتقۇ... بار-

غىن بالام.

جۇڭان قۇشتەك يېنىكلەپ قالدى. كۆز ئالدىدىكى چۆل، قۇم بارخانلىرى، يۇلغۇن، قامغاق، چاكاندا، سوي، ياۋا ئوت ـ چۆپلەر ئۇنىڭ كۆزلىرىگە گۈل بولۇپ كۆرۈندى.

روزىگۈل ئۆيگە كىرىپ چۆگۈندە سۇ ئىسسىتتى، سەۋەبسىز يۇيۇنغىلى ئۆيۈلۈپ تۇرۇپ بويىنى سۇغا سالدى، پۇتۇن بىر قىش تارغاق تەگمىگەن چاچلىرىنى تاراپ جىگدە يىلىمىدە قاتۇردى، پەرۋىشسىز قالغان مايسىدەك قاراپ باقمىغىلى ئۇزۇن بولغان قاشلىرىغا ئوسما قويدى، كۈلۈشنى ئۇنتۇپ قالغان كۆزلىرىگە سۈرمە تارتتى، ئاپتاپتا كۆيۈپ قۇرۇق شامالدا يېرىلغان يۈزىگە مای، ئۈپا سۈرۈپ، ئەسلىدىنلا توغاچتەك قىزغۇچ كەلگەن ئىككى مەڭزىگە ياراشتۇرۇپ ئەڭلىك ئېتىپ تالاغا چىقتى.

— كۇن قاياقتىن چىقتى، چىرايلىق جۇڭان ؟ — گۈل ـ چېچەككە پۈركىنىپ تۇرغان جاھان ئۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ سورىدى. روزىگۈل كۈلۈپ كەتتى:

— كۇن چىقىشتىن.

— چېھرىڭدىكى كۈلكەڭچۇ؟

— يۇرىكىمدىن.

— پايە قەدىمكىنى نەدىن سورايمىز؟

— ئۆز ئەركىمدىن.

— ئەركىڭ نېمىدە؟

— ئۇركۈپ كەتكەن بەخت قۇشۇمدا.

— بەخت قۇشۇڭ قايان كەتتى؟

— زېمىستانغا.

— ئۇ كېلەمدۇ؟

— كېلىدۇ!

— كېلىشىگە ئىشەنچىڭ بارمۇ؟

— ئەلۋەتتە بار..

— ۋەجى نېمىكىن؟

— ئۇ باھارنى سېغىنىدۇ.

— باھار قەيەردە؟

— باھار ئۇنىڭ ئۆز ئۇۋىسىدا.

— ئۇنىڭ ئۇۋىسى بارمىكىن؟

— بار، بار.

كۈلۈپ تۇرغان قۇياش، كۆپكۆك ئاسمان، كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان كەپتەرلەر، قۇملۇق باغرىغا پايانداز بولغان بۇغداي ئېتىزلىرى، قۇمساڭغۇ يولنىڭ ئىككى قاسىنىدىكى سۇۋادانلار... ھەممىسى جۇڭاندىن گەپ سورىدى. جۇڭانمۇ كۆز ئالدىدىكى گۈزەل دۇنيا بىلەن مۇڭداشتى:

— سىلەر قاچاندىن بېرى مۇشۇنداق گۈزەللىشىپ كەتتىلار، گۈل ـ چېچەكلەر؟

— سەن بىزگە گۈزەللىك نەزىرىڭ بىلەن باققاندىن بېرى، ئالتۇن جۇڭان.

— ئۇنداق ئەمەستۇ؟

— شۇنداق، سەن بىر دەشتى چۆلنى كېزىپ بىزگە يەتتىڭ. سەن جەبىر ـ زۇلۇم چەكتىڭ، خورلۇق تارتتىڭ. باغۇ بوستانلىقتا تۇرۇپ ئازغان تىكىنىگە ئىلىنىشىپ قالدىڭ، باغۇ بوستانلىقتا يۇرۇپ دەشتى چۆلگە تاشلاندىڭ. شۇڭا ھايات ساڭا چۆل بولۇپ كۆرۈنگەن.

— ئەمدىچۇ؟

— ئەمدى ئۆزۈڭنى تاپتىڭ. دەشتى چۆلدىن يېنىپ

گۈلزارلىققا قەدەم قويدۇڭ... قارا، گۈل بىلەن رەڭ تالىشىۋاتقان چېھرىڭگە.

جۇۋان راستىنلا گۈلدەك چېھرىنى كۆرگەندەك بولدى ھەم سوراپ باققۇسى كەلدى:

— ھايات گۈلزارلىقىمدا يەنە ئازغان تىكىنى بارمىدۇ؟

— تىكەن ھەر يەردە بار.

— مەن يەنە تىكەنلەر ئارىسىدا قانسىراپ قالارمەنمۇ؟

— بۇنى ئۆزۈڭدىن سورا. سەن گۈل بار يەردە ھامان تىكەنىنىڭمۇ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالما.

— شۇنداقمۇ...

روزىگۈل تىكەنلەر ئارىسىدىن ئۆزىنىڭ گۈلىنى ئۇزۇشكە ئىشەنچ قىلدى.

كۈنلەر بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ كەلمەكتە ئىدى. روزىگۈل بۇرنىنىڭ ئۇچىدا، قۇلقىنىڭ تۈۋىدە ژىلىلىشىپ يۈرگەن شېرىن شېكەرلەرنىڭ شىرنىسىنىڭ ئېچىغانلىقىنى — زېمىستاندىن ئەمدى ئۇزاپ چىققان يۇنۇس بىلەن مەغپىرەتنىڭ قەلب ئېتىزىدا خوخا ـ تىكەن بىخلانغانلىقىنى بىلدى. مانا خېلىدىن بېرى يۇنۇس كۆرۈنمەيدۇ. مەھەللىنى ھەلەق قىلىپ يانمۇ يان مۇرىدىشىپ مېڭىشلار، پىخىلداپ كۈلۈشلەر كۈلدەك توزۇپ شامالدا غايىب بولغان. چىرايدىن كۈلكە ئۆچكەن مەغپىرەت يالغۇز قالغان ئاغمىخاندەك تامنىڭ كەينىدە ئۇياق ـ بۇياققا قاراپ قالغان ئىدى.

قۇملار، ئېتىزلار، باغلار، ئۆيلەر، ئادەملەر يەنە بىر تۇن قوينىغا كىرىپ كەلدى. گۈل ـ چېچەكلەرنى ئۇچۇرۇپ تۇرغان سېرىق شامال بىلەن تەڭ بىر يېلىنجاپ، بىر ئۆچۈپ تۇرغان بىر ئوت توچكىسى باغدا خۇشپۇراق كەندىر ھىدىنى قالدۇرۇپ

ئارقا ئىشىكتىن كىرىپ كەتتى... نازلىق كۈلكە، كالتە يۆتەل، خىرقىراپ كۈلۈشلەر ھايالسىز كۆتۈرۈلگەن قارا بوراندا قالىدى.

يۇنۇس نېمىشىنىمۇ يىراقراق يەردىن ئۆي تۇتمىغان بولغىيدى! پەسكەشلىكىلەرگە گۇۋاھ بولۇپ ئاچچىق يۇتۇپ چىقىدىغان روزىگۈلنىڭ بىر تۇرۇپ يۇنۇسقا ئاچچىقى كېلەتتى، بىر تۇرۇپ ئۇنىڭغا ھېسداشلىقى تۇتاتتى. ئۇ بۇزۇقلارغا ئۆي بىكارلاپ بېرىپ نەلەردە يۈرىيدىكىن؟ ئېھتىمال تۇرمۇش غېمى بىلەن چېپىپ يۈرگەندۇ. ئۇ يېقىندىن بېرى ئىنسى ھۇسىيناخۇن بىلەن ئانچە ـ مۇنچە ھال ـ مۇڭ بولۇپ يۈرگەندەك قىلغان، ئۇنىڭ نەدىلىكىنى ئىنسى بىلەمدىكىن ـ يا؟

بوران بارغانچە كۈچەيدى.

78

توي مەشرىپى قىزىپ كەتتى.

غوجىخانىنىڭ ئۈچ مو كەلگۈدەك كەڭرى باغ ـ ژارانلىق ھويلىسى مېھمانغا لىق تولغان، پېشايۋان ئالدىدىكى كەڭ سەينادا توي ئەھلى قىزىق مەشرەپكە چۈشكەن ئىدى. نەمەت بۇرۇت باشچىلىقىدىكى سازەندىلەر بارىڭ تۈۋىدىكى رىشاتكىغا تاقاپ قويۇلغان چوڭ كارىۋاتقا جايلاشقان بولۇپ، ئۇلار باشقا تويلارغا قارىغاندا بەكرەك قىزىۋالغان، قوشاقلىرىمۇ يېڭى ئىدى:

ئۆيۈڭنىڭ كەينىدە باغ يوق،
كېچە بارسام قۇمغا پاتتىم.
شەپە بەرسەم چىقمايسەن،
تاڭغىچە داغدا ياتتىم.

يۇمىلاققا ـ يۇمىلاق، يۇمىلاققا ـ يۇمىلاق،
مەھەللىگىزگە بارغۇم بار،
كۆڭلىگىزنى ئالغۇم بار.
بىزنى سەت دەپ نېرى قاچماڭ،
بىر سىزنىلا ئالغۇم بار.

يېزىلىق ھۆكۈمەتكە يىغىنغا بارغاندا كىيىدىغان ئاپئاق كۆڭلەك، يېڭى بادام دوپپىسىنى كىيىپ ھاكىمدەك سۆلەتلىك بولۇپ كەتكەن غوجىخان قولىدا بىر پار ـ پۇر چەينەك، پىيالە دېگەندەك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ مېھمانخانا ئۆيدىن چىقتى ھەم سازەندىلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆز قولى بىلەن چاي قۇيۇپ قويدى. نەمەت بۇرۇت قولىدىكى كىچىك ئەمما ئاۋازلىق مەشرەپ دېپىنى بىر قوللاپ چېلىپ تۇرۇپ ئالدىدىكى پىيالىنى ئالدى ـ دە، پىيالىدىكى داغ چاينى قولىغا ئېلىپ گۇپپىدە كۆتۈرۈۋەتتى. ئۇ خۇددى زەھەر ئىچىپ سالغاندەك پۇرۇلگەن چىرايىغا زورۇقۇپ كۈلكە يۈگۈرتۈپ ھەمراھلىرىغا قاريدى ۋە: «ئىچمەمسىلەر؟» دېگەن ئىشارىنى قىلىپ كۆزىنى قىسىپ قويدى. كوسا غىجەكچى شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك قولىدىكى كامالچىنى ئاستىلاتتى ـ دە، ئالدىدىكى پىيالىغا قولىنى ئۇزاتىپ، چاينى گۇپپىدە كۆتۈرۈۋەتتى. كۆتەك ساقال راۋابچى بەلەن يۇمۇق كۆز نەيچى چايىغا ئىلتىپاتسىزلا قاراپ قويۇپ چېلىشنى داۋاملاشتۇردى.

ـــ نەمەت بۇرۇت دوراسىنى ئىچىپ، مىجەزىنى تەڭشىۋالدى. ئەمدى توختىماي چالىدىغان بولدى ، ـــ دېدى سورۇننى چۆرىدىشىپ تۇرغانلار بىر ـ بىرىگە ئېغىز ـ قۇلاق يېقىشىپ.

ـــ نېمە دورا، ئۇ ؟ ـــ دېدى بەزىلەر بۇنىڭ نېمە گەپلىكىنى تازا ئۇقماي.

ـــ كۆزۈڭلارنى ئېچىپ قاراڭلار، چەينەكتىكىسى چاي ئەمەس، ھاراق.

ـــ ھاراق؟

ـــ ھەئە، نەمەت بۇرۇت داپنى ئوتقا قاقلاپ سازلىغاندەك، بۇنداق سورۇندا ئاز ـ تولا ئىچىپ ئۆزىنىڭ مىجەزىنىمۇ تەڭشۇالمىسا سورۇننى قىزىتالمايدۇ. ئەمما جامائەت بار يەردە ئالدىغا بوتۇلكىنى تىكلەپ قويۇپ ئىچىشتىن نومۇس قىلىپ، ئاشۇنداق چەينەك بىلەن ئىچىدىكەن.

ـــ ئوھوي... ما خەقنىڭ قىلماس قىلىقى يوقكەن ـ ھە!

ـــ تېخى ئىلگىرى جاھان كەڭرىچىلىك ۋاقتىدا چىلىم بىلەن چېكىۋېلىپ چالاتتى، دېيىشىدۇ!

ـــ ۋاي تېخى.

ـــ سېكرېتار بۇلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىدىكەن، ھە.

ـــ سېكرېتار بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى ئاچقان بولسا، ئۇنداقتا ھېلىغىچە توي مەشرىپىنى ئۆزى قىزىتىدىكەن ـ دە.

ـــ ئۇنداق ئىنىمۇ بارمۇ تېخى؟

ـــ بۇ ئادەمنىڭ جىق ئويۇنلىرى بار، جۇما!

ـــ ئەمىسە تاماشا كۆرىدىغان ئوخشايمىز، بىردەم كەتمەي تۇرايلى.

ئۆگزەكتە ئۇچار كەپتەر،
تەكتىن تولىسى دەمدەر.
گەپ بار دېسەم، چىقمايسەن،
سىرىكنى ماكا دەپ بەر.
تومىلاققا ـ تومىلاق، تومىلاققا ـ تومىلاق،
بېغىزغا بارغۇم بار.
كۆڭلىگىزنى ئالغۇم بار،

بىزنى چوڭ دەپ گەپ تاپماڭ،
شۇ سىزنىلا ئالغۇم بار.
مەشرەپ ئەۋجىگە چىقتى. غوجىخانىنىڭ قۇيغان قىرتاق چېيى ئۆزىنىڭ سېھرىي كۈچىنى كۆرسەتكەن ئىدى.
كۈن چۈش بولاي دېگەندە مېھمانىنىڭ قەدىمى ئاۋۇدى. بو-لۇپمۇ بىر - بىرىدىن يوغان قىلىپ داستىخان كۆتۈرگەن ھەم بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ئاياللار رەڭگا رەڭ تۇرقى بىلەن ھويلىنى بىر ئالدى. ئۇن نەچچە ئېغىز ئۆي، كەڭ تاشا پې-شايۋان، ئالدى - ئارقا ھويلا، ھەتتا باغدىكى غۇنچىدە غورىلە-غان ئۆرۈكلەرنىڭ سايىسىغىچە مېھمانلار جايلاشقان ئىدى. ئو-غۇل، قىزلىق ئىككى تەرەپتىكى قۇدىلار بىر - بىرىدىن ئال-دىراش پۇتى يەرگە تەگمەي قالغان بولۇپ، ئۆز مېھمانلىرى ئۇچۇن چېپىپ يۈرۈشەتتى.
ھەسەن خالۋاپىنىڭ ئوغلىنىڭ توي خەۋىرىنى ئاڭلاپ كۇ-چادىن قايتىپ كەلگەن ئىنىسى ھەمزىخان، خوتەندىن كەلگەن تۇغقانلار، قۇدىسى ئابباسخان، قۇدىسىنىڭ ئوغلى ئابدۇراخ-مان، باجىسى كېرىماخۇن، كۈيئوغلى ھاپىز قارىي شۇنىڭدەك بىر مەھەللىدىكى ئەر قۇلۇم -قوشنىلىرى بولۇپ بىر مۇنچە ئادەم دەرۋازا ئالدىدىكى كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ۋادەككە مىخلانغان ئۆزۈن ياغاچ ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، كەلگەن مېھمانلارنى ئۆيگە باشلاپ، كەتكەنلەرنى ئۇزىتىۋاتاتتى. بېشىغا نىمكەش بادام دوپپا، ئۇچىسىغا سۇس قارا يوللۇق يەكتەك كە-يىۋالغان ھەسەن خالۋاپىنىڭ مىس رەڭ قىزغۇچ چىرايىدىن ھارغىنلىق ئالامەتلىرىمۇ، خۇشال بولغانلىق ئىپادىلىرىمۇ چېقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھارغىنلىقىنىڭ سەۋەبى، ئىككى - ئۇچ كۈندىن بېرى توي تەييارلىقى ئۇچۇن چېپىپ يۈرۈپ بەك

ھاردۇق يېتىپ كەلتى. ئەتىگەن يەنە زو ۋاقتى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ مەسچىت جامائىتى ئۇچۇن ئېسىلىدىغان قازان ئۇچۇن پولۇچى ئۇستىلار بىلەن پالاقلىدى. جامائەت ئالدىدا ئوغلىغا نىكاھ ئوقۇتۇش، تۇز چاينىتىش... دېگەندەك بىر قاتار ئىشلار-دىمۇ ئاتا بولغۇچى دەرقەمدە تۇرىدىغان گەپ. شۇڭا ئۇ توي يې-رىملاشماي تۇرۇپ ھارغان، ئاچقان ئىدى. ئۇنىڭ خۇش بولغى-نى يىراق - يېقىندىكى تۇغقانلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تويغا كەلدى، ئەتىگەندىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن تەڭ چېپىشىپ تۇغقانچىلىقنى ئوبدان يەتكۈزدى. يەنە تېخى نەچچە ئايدىن بېرى ئاتا - بالىلىقتىن كەچكەندەك ئۆزىنى كۆرسەتمەي يۈرگەن يۇ-نۇس ئۇلۇشكۇن ئاخشام ئاسماندىن چۈشكەندەك ھويلىدا پەيدا بولدى ھەم: «ھە، مەن نېمە ئىش قىلىمەن دادا، ئانا؟ » دەپ نە-دە ئىش بولسا، شۇ يەردە پالاقلاپ كەتتى. بۈگۈن ئەتىگەندىن بېرى يىگىتلەرگە باش بولۇپ ئىنىسىنى نىكاھقا ئەكىلىش، ماشىنا تېپىش دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئالدىراش يۈرۈيدۇ. ھۈسەيناخۇنۇنىڭ يېنىدا ئۇ بولغاچقا، چوڭلار بۇ يەردە خاتىر-جەم مېھمان ئۇزىتىپ يۈرۈيدۇ. يۇنۇس ئەسلىدىمۇ تېگىدىن ئەقلى بار، ئىنسابلىق بولغان، قارىغاندا ماڭغان يولىغا، قىلغان ئىشقا پۇشايمان قىلغان ئوخشايدۇ، ئادەم بولاي، ئەسلىمنى تاپاي دېگەن ئوخشايدۇ. شۇنداق قىلىپ ئاستا - ئاستا خوتۇنى بىلەن يارىشىپ بالىلىرىنىڭ بېشىنى سىيلىسا ياخشىدى... بۈگۈنكى يەنە بىر خۇشاللىق، يىراقتىكى يۈسۈپمۇ تويغا ئۇل-گۈرۈپ كەلدى. ئۇ ئىلگىرىكى خېتىدە يازغىنىدەك، ئىمتىھا-نى ھەم بالدۇر ھەم بەلەن بېرىپتۇ. مەكتەپنىڭ قويۇپ بېرىشى بىلەن ئاكىسىنىڭ تويىغا ئولگۈرۈپ كەپتۇ. مانا، ئائىلىدىكى بىر قاتار كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئاق كۆڭۈل يەڭگە ئاچىسى پىد-

نەخانىنىڭ ئۆلۈمى، يۈنۈس ئاكىسىنىڭ ئۆيىنىڭ بۇزۇلۇپ، بالىلىرىنىڭ يېتىم بولغانلىقى، قۇملۇق ئوتتۇرىسىدىكى ھېلىقى مۆجىزىلىك ئورمانلىقنىڭ ۋەيران قىلىنغانلىقى... دېگەندەك ئىشلارنى ئاڭلاپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كېتىپ ـ كېتىلەپ قېلىۋاقتا چىقىپ ئولتۇرۇۋالغان بالىنىڭ بۇگۈن تويغا ئەرمەك بولۇپ خېلى كۆڭلى ئېچىلىپ قالدى...

بىر كەمدە ئايالالارنىڭ ۋاراقلىرى ـ چۇرۇكى ئاڭلاندى. ھەسەن خالۋاپ بۇرۇلۇپ يول تەرەپكە قارىدى. كوچا ئاغزىدا قىز كۆچۈرۈشكە كەلگەن ئايالالار جاۋۇلداشقانچە كېلىۋاتاتتى. كەيپىياتلاھىدە سازلىشىپ قالغان نازىلخان تەڭگە گۈللۈك مايسارەڭ چىكەندىن ئوشۇقىنى ياپقىدەك ئۇزۇن كۆڭلەك كەيگەن، چېچى ئاقىرىۋاتقان بېشىغا كۆڭلىكىنىڭ رەڭگىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان پارقىراق پىستانلىق رومال سېلىپ، يۈزلىرىنى ئاپئاق، كالپۇكىنى شاپتۇل چېچىكىدەك قىزىل قىلىۋالغان ئىدى. نازىلخانىنىڭ ئوڭ يېنىدا داستىخان كۆتۈرۈۋالغان ئاغچىخان، سىڭىللىرى نايىمخان، خانزۆھرەملەر، سول يېنىدا بالا كۆتۈرۈۋالغان شەرۋانەم، خوتەن، كۇچادىن كەلگەن تۇغقانلىرى، ئۇلارغا يانداشقان روزىگۇل، نۇربۇۋى، ئاغىچىخانىنىڭ قىز ـ كېلىنلىرى راھىلە، ھاۋا قىز قاتارلىقلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كەينىدە يەنە ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوشنا ـ قولۇم ئالايالار كېلىۋاتقان بولۇپ، ئىككى ئۆينىڭ ئارىلىقى ئانچە يىراق بولمىغاچقا، نازىلخان ئۇلارنى پىيادە باشلاپ كەلگەن ئىدى. ياز كىرگەندىن بېرى ساقسىز بولۇپ يېتىپ قالغان ھەمىدخان تويغا كېلەلمىگەن ئىدى.

قارشى تەرەپتىكى ئورۇندۇقتا كەنت مۇدىرى ئەستىلاخۇن، مەھەللە باشلىقلىرى ۋە باشقا بىرنەچچە ئۇلپەتلىرى بەلەن ئولتۇرغان غوجىخان ئايال قۇدىلارنى كۆرۈپ خۇشياقمىغاندەك ئورنىدىن تۇردى ھەم ھويلا تەرەپكە بويۇنداپ ئايالىنى توۋلىدى:

ـــ ھوي ئانىسى، ھوي سۇلتانبۇۋى! چاقىقان بولۇڭلار، مېھمانلىرىڭلار كەلدى.

ـــ ئوۋا!... ـــ ھويلىدىن سۇلتانبۇۋىنىڭ ئۇنى ئاڭلاندى ،

ـــ بوشراق توۋلىسىلا، پوقاقلىرى چىقىپ قالمىسۇن يەنە!

ـــ ما خوتۇننى... ھەي بولۇڭلار دەيمەن! ئاۋۇ ھەرقايسى داۋزا ئالدىدا ساقلاپ قالدى.

ـــ ساقلىغانغا زەللە ئالمايمەن، يەنە بىردەم ساقلاپ تۇرسۇن، ئالدىغا چىقىشقا ھايىلىم بار.

ـــ ئاممىچا... ما خوتۇننى!

مېھمانلىرىنى باشلاپ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ چوڭ قوش قاناتلىق دەرۋازا ئالدىدا ساقلاپ تۇرغان نازىلخانىنىڭ چىرايىدىكى ئەزىز مېھمانغا خاس كۈلكە يامغۇر ئاپتىپىدەك ئۆچتى. ئىككى يېنى ۋە كەينىدە تۇرغان قۇدىلىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئالدىدا چالمىسى سۇغا چىلاشقاندەك بولۇپ ئەلەم ئىچىدە كۆزلىرىنى لىپىلدىتىپ قالدى. ئايالالارنىڭ كەيپىياتىغا دىققەت ـ نەزىرى چۈشۈپ قالغان غوجىخان يەنە ھويلىغا بۇرۇلۇپ:

ـــ ھوي ئانىسى، بولۇڭلار دەيمەن! مۇشۇ خوتۇن خەقنىڭ قىلىقىنى-زە ... ـــ دېدى.

ـــ ھە ماقۇل، ماقۇل، ماقۇل! ئادەم بىر قولىنى ئون قىلالمايۋاتسا، ئوتلاق قېقىپ ئالدىرىتىۋېرىدىكەنسىلە خۇددى، ئىشكىمىزگە ھاتەم كەپتىكەنمۇ ـ يا؟ ! ـــ سۇلتانبۇۋى بويىنىنى شاپتۇل قېقىپ ئۆزىگە ئوخشاش قۇچاققا بىر كەلگەندەك ئون ـ ئون ئىككى بودەك ئايال بىلەن سەپ تۈزۈپ چىقىپ

كەلدى. نازىلخان قالتىس ياسىنۇالغان مەزلۇم قۇدىسىنىڭ سوغۇقلا ئەلپازىنى كۆرۈپ، ئۇنى مېھمان كۈتكىلى ئەمەس، ئۆزى بىلەن چاچ يۇڭداشقىلى چىقتىمىكىن دەپ تۇرغان يېرىدە بىر چۈلغۇنۇپ قالدى... خۇدىنى يوقىتىپ قويغان بىچارە نازىلخان ئايال قۇدىسى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتىمۇ ياكى پۇتاق - چوماقلىرى قىر قويۇپ تۇرغان بىر كۆتەكنى قۇچاقلىدىمۇ، ئىشقىلىپ ئېسى تازا جايىدا ئەمەس، ئىشىنىڭ بىسىللىسىدا مېھمانلىرىنىڭ ئالدىدا سۇنۇپ قالغانلىقىدىن ناھايىتى بىئارام بولدى...

سۈلتانبۇۋى قۇدىلارنى باشلىغىلى ئۆي بوشىتالماي قالدىمۇ ياكى ئۇنىڭ قۇدا - باجا دېگەنگە ئىلتىپاتى شۇنچىلىكمۇ ئىشقىلىپ نازىلخانلارنى پېشايۋانىنىڭ ئېغىل-قوتان تەرەپكە يانداشقان تۇزۇككىنە جايدۇلىغان بىر سۇپىسىغا باشلاپ قويۇپ توپ - توپ ئايالىلار ئارىسىدا غايىب بولدى. نازىلخانىنىڭ مېھمانلىرى بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇپ سەل خاپا بولۇشقانىنى قىلدى ھەم بىر - بىرىگە ئېغىز - قۇلاق يېقىشىپ كۈسۈر - كۈسۈرغا چۈشتى. ھەمىشە ئۆزىنى چوڭ چاغلاپ شاپاشلاپ كەلگەن نازىلخان توپا - چاڭ ئۆرلەپ تۇرغان كونا كىگىزدىكى مېزى ساڭگىلاپ قالغان ئەسكى كۆرپىدە ئولتۇرغىنچە ئىزا - ئەلەم دەستىدىن تامدەك تاتاردى، تېگىدە قۇرت ئۆمىلەۋاتقاندەك قىمىلداپ ئولتۇرالماي قالدى. نازىلخان ئاخىرى ئۆزىنىڭ ئايىغىدىراق ئولتۇرغان شەرۋانەمگە بويۇنىدى. ئۇنىڭدىن مەدەت تىلەپ بىرنەرسە دەڭ، دېگەندەك كۆزىنىڭ ئۇچىگە قارىدى. ھەممىنى چۈشىنىپ ئولتۇرغان شەرۋانەم ھەنىپەمنى نۇربۇۋىگە تۇتقۇزۇپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى. سۇپىدىن پەگاغا چۈشۈپ، پەرتۇقىنى چىڭىتقاچ يورغىلاپ يۇرگەن

بىر چوكانىنىڭ ئالدىنى توستى:

— خېنىم ھوي، بىزنىڭ ئورنىمىز مۇشۇمىكەن ؟ — گەپ - سۆزلىرى ھېلىنىتىن كۈچا ئاھاڭىغا كېتىپ قالغان شەرۋانەمنىڭ قاش - قاپىقى نازىلخاندىنمۇ ئۆتە تۇرۇلۇپ كەتكەن ئىدى. چوكان ماڭغان ئىزىدا توختاپ بىر مېھمانلارغا، بىر شەرۋانەمنىڭ نارازىلىق ئۇچقۇنداپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىدى ھەم دەماللىققا بىر نەرسە دېيەلمەي دۇدۇقلاپ قالدى.

— ھەر قايسىلىرى بىزنى جاڭگالدىن كەلدى دەپ قالمىغانلا؟ ھۆپۈپ پاختەكنى ياراتمىغاندەك، ھويلىغا ئەكىرىپلا ئارقا دەڭگە ماڭىدىغان كامارنىڭ تۇۋىدىكى يىرتىق كىكىزگە باشلاپ قويۇشتىلا، ماڭىسىلا سۈلتان بۇۋىنى قىچقارسىلا ، مېھمانىنى مېھمانلىق ئۆيگە، قۇدىنى كۆرپىلىك تۆرگە باشلىسۇن!

— ماقۇل، مەن سۈلتانبۇۋى ئاچامغا دەي.

چوكان شۇنداق دەپ چوڭ دەرۋازا تەرەپتىكى ئۆي تەرەپكە ماڭدى. نازىلخان بىر ئاز جانلىنىپ، ئەجەب ئوبدان ئەدىپىنى بەردىڭىز ئۇكام، دەپ مىننەتدار كۆزلىرىنى شەرۋانەمگە تىكتى. بىراق، نازىلخانىنىڭ مىننەتدارلىقى ئارتۇقچە بولۇپ، سۈلتانبۇۋى يەنە قارىسىنى كۆرسەتمىدى. بايىقى چوكانمۇ قۇمغا سىڭگەن سۇدەك توي ئەھلى ئارىسىدا قايتا كۆرۈنمەي قويدى.

توي داۋام قىلىۋاتاتتى.

نەغمىچىلەر قۇمئاۋاتنى ئۆرە - تۆپە قىلىۋەتكىدەك توۋلىشاتتى:

ھويلاڭنىڭ تېمى بەش قۇر،
سەكرەشكە بويۇم پەستۇر .
كۆڭلۈمنى ساڭا بەردىم،

ئىشەنسەڭ سۆزۈم راستتۇر .
يۇملاققا يۇملاق، يۇملاققا يۇملاق،
هويلىڭىزغا كىرگۈم بار،
بويىڭىزغا سۆيگۈم بار.
بىزنى بوش دەپ خام چەكمەڭ،
بىر سىزگىلا كۆلگۈم بار.

سازەندىلەرنىڭ ناخشىسى تارتىملىق، ئاھاڭى ناھايىتى شوخ ئىدى. مېھمانلار ئارىسىدا قەدىرسىز مېھمان بۇلۇپ ئولتۇرۇۋېرىپ ئىچى پۇشقان روزىگۈل ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ــ جۇرۇڭلار چوكانلار، ئۇسسۇل ئويناڭلار!

ــ بېشىڭىز چۆرگىلەپ قالمىغاندۇ، ــ دېدى شەرۋانەم روزىگۈلگە بۇرۇلۇپ ، ــ بۇ خەقنىڭ بىزنى مۇشۇنداق كۆزگە ئىلماي ئانى تاپقىنىغا خۇش بولۇپ ئويناپ كېتەمدۇق؟

ــ تۆي كۆرمىگەن ئادەمدەك گەپ قىلماڭا، ــ دېدى روزىگۈل ھېچنېمىنى پەرۋايىغا ئالماي ، ــ سىز ــ بىزنىڭ تويىمىزدا بۇنداق پاتىپاراقچىلىق بولمىغانمۇ؟ قۇدىلار شۇ تاپتا بىزگە ئۆي بىكارلاپ، خان تەتىللاسىدىن تىكىلگەن پاختىسى پوم قۇدا كۆرپىسى تەييارلاۋاتقاندۇ تايىنلىق!

ــ شۇنداق قىلىۋاتقاندەك قىلىدۇ، ھۇسىيناخۇنۇڭنىڭ ھېلىقى بودەك قېيىنئانىسى كۆرپە تىكىش ئۈچۈن زەيچىنىڭ قېشىغا پاختا ئاتتۇرغىلى كەتكەن ئوخشايدۇ!

شەرۋانەمنىڭ كىنايىسى سۆيىدا ھارسىنىپ ئولتۇرغان ئاياللارنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

ــ خاپا بولماڭا بولدى، سىزنى ئەرگە بەرگەندە ئولتۇرۇۋالارمىز قۇدا كۆرپىسىدە.

ــ ئۆزىڭىزگىمۇ ئەپ قويۇپ گەپ قىلارسىز، جۇما.

ــ مەن ھېچ ئەرگە تېگىدىغاندەك چۈش كۆرمەيمەن، قايرىغاندا بالىلىرىمنىڭ دادىسى بىلەن يارىشىپ قالىدىغاندەك قىلىمەن.

ــ يارىشىڭىز توي قىلارسىز، كۆرپە سالارسىز؟

ــ بۇرۇن قىلغان تۇرساق، تويىنى...

ــ ۋىييەي، كىچىكرەك بولسىمۇ توي قىلمىسىڭىز، ھېچ بولمىغاندا نامازشام تويى قىلىپ تۆت ئادەمگە بولسىمۇ قازان ئاسمىسىڭىز بولماس!

ــ ۋاقتى كەلسە ئۇنى شۇنداقلا ئۆيگە ئەكىرىۋالارمەن دەپتىم، قارىغاندا بىزگە كۆرپە سالماي، چاي قۇيماي قۇتۇلالمايدىغان ئوخشايمەن.

ــ شۇنداق قىلىسىز ــ دە، ئەلۋەتتە.

ــ تۇرۇڭا ئەمىسە، ئۇسسۇل ئويناڭلار.

ــ قىلچىمۇ زەردىڭىز يوقكەن ، ــ دېدى شەرۋانەم يېغلاپ قەغەز قىلىۋاتقان ھەنىپەمنى قولىغا ئېلىپ ، ــ ئىشقىلىپ خەق بۇنداق قىلىۋاتسا مەن ئۇسسۇل ئويناپ قالمايمەن!

ــ ئۆزۈم ئويناي ئەمىسە.

ــ ئويناڭ، سورۇندىن ئوت چىقارغىدەك ئويناڭ... كۆڭلىڭىزدە بىر خۇشاۋۇق بار ئوخشايدۇ، سىزنىڭ.

روزىگۈل ئۇسسۇلىغا چۈشتى. ئۇنىڭ ئوسمىسى ئېقىپ تۇرغان قاشلىرىدىن، تۆكۈلۈپ تۇرغان كىرپىكلىرىدىن، كۈلىكە ئوخچۇپ تۇرغان زىناقلىرىدىن، بادام گۈللۈك مارجان دوپپىسىدىن، تال چۈنقىتەك ئىككى يانغا تەڭ تاشلىنىپ تۇرغان ئۇزۇن ئۆرۈمە چاچلىرىدىن، ئۇسسۇل قەدەملىرى بىلەن تەڭ ھەر خىل شەكىل ھاسىل قىلىنىپ تۇرغان كەڭ ئىتەكلىك سېرىق ئەتلەس كۆڭلەكىدىن... ئىشقىلىپ پۈتۈن ئۇزايدىن

ئۇسسۇل تۆكۈلەتتى.

ئاھاڭلار ئۆزلۈكسىز ئۆزگەرمەكتە، قەدەملەر توختاۋسىز قىزىماقتا، بەدەنلەر چاقپەلەكتەك پىرقىرىماقتا ئىدى. ئول-تۇرغان جايىنى تاشلاپ سازەندىلەر بىلەن ئۇسسۇلچىلارنى مۇ-ھاسىرىگە ئېلىۋالغان توي ئەھلى شۇ تاپتا توختىماي ئۇسسۇل ئويناۋاتقان روزىگۈلنىڭ كۆزلىرىنىڭ بىر كىمنى ئىزدەۋاتقاد-دەك ھەممە ئادەمگە بىر - بىردىن قاراۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلدى.

— ئا چوكانىنىڭ شوخلۇقىنى كۆرۈڭ ، — دېدى قارىشىپ تۇرغانلارنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ ، — ھەممىسىدىن چىرايلىق ئوينايدىكەن.

— يۇنۇساخۇنىنىڭ بۇرۇنقى خوتۇنى.

— ئەرگە تەگكەندۇ؟

— ئولتۇردىغۇ.

— تۇل بولغاچقا بەك ئوينايدىكەن - دە!

— قىشىنكىياقى يۇزىنى يۆگەپ يۇرەتتى بولمىسا.

— ئەمدى ئېچىلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

كۇن پېشىندىن ئۆتكەندە يىگىتلەر كەلدى. ئادەتتىن تاش-قىرى شوخلىشىپ كەتكەن بۇ ياشلار ئارىدىن بىرىنىڭ يان تې-لىفونىدىن چىقىۋاتقان توي نەغمىسىگە ئۇسسۇل ئويىنغىنىچە ھويلىغا كىرىپ كەلدى .

— كىم مەشرەپ قىلىڭ دېدى، سىلەرنى؟! — ئاچچىقتىن تىنالماي تۇرغان ھەسەن خالۋاپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا يۆگۈردى .

— مەشرەپ قىلمىدۇق، مۇنداقلا ... — يۇزى خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزىرىپ كەتكەن يۇنۇس دادىسىنىڭ ئالدىنى تو-سۇۋالدى، — ئازراق ياشچىلىق قىلىپ قويدۇق شۇ، بىركىم-

نىڭ مېيىت ئامىزىغا كەلمىسەك - يا، بىز...

— شۇ... شۇ... چېچىلماڭلا، ھەسىنكا ، — يىگىتلەر ئالا تاغىل مەرەشتى ، — ھۇسىيناخۇن قۇمئاۋاتىنىڭ مەزىنىگە ئە-مەس، شۇجىسىغا ئۇيغۇغۇل بولدى ئەمەسمۇ!

— ھۇسىيناخۇن ئەمەس، ھۇسەنجان!

— ھە راست، ھۇسەنجان... ئەمدى ئۇنى كونا پەتۋالىرد-ىگىز بىلەن ئېتىكابتا ئولتۇرغۇزۇۋالسىگىز بولمايدۇ. ئەتە تۇ-رۇپ ئۆگۈنلۈككە ئېيىنئاتىسى بىلەن ئۇلپەتلىشەلمىسە، ئى غۇنچە قىزغا ئەر بولالمايدۇ، ھا ... ھا... ھا ...

— ھۇ دەيۇزلەر، قىيامەتنىڭ توڭگۇزلىرى... ھەممىسى ئېشەك سۈيدۇكىنى ئىچىپتىمۇ دەيمەن ! — ھەسەن خالۋاپ چوڭ ئوغلىنىڭ ئېغىز - بۇرنىدىكى ئېچىق پۇراقتىن سەس-كىنىپ كەينىگە داجىدى، — ئەمدى ئاۋۇ ئەخمەقنىڭ نىكاھى ھارام بولىدىغان بولدى، ئېسىت!

يىگىتلەرنىڭ كېلىشى بىلەن مەشرەپ تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. پۇت - قولىنىڭ قىچىقى بار ئىككى - ئۈچەيلەن رو-زىگۈلنىڭ ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، يۇنۇسنى ئىت-تىرىپ، كۆتۈرۈپ دېگەندەك سورۇنغا چىقىرىپ قويدى. روزد-گۈلمۇ شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك شوخ ئۇسسۇللىرى بىلەن ئۇنى ئايلىنىپ ئويناپ سورۇندىن قاس چىقىرىۋەتتى. شەرۋانەم، نۇربۇۋىلەر كۈلۈشۈپ ئولتۇرغان يېرىدىن تۇرۇپ كەتتى، سو-رۇنغا قىستىلىپ كېلىپ ئۇلارنى تەبرىكلىگەندەك چۇرقىراش-تى. ئادەتتىن تاشقىرى شوخ بولۇپ قالغان يۇنۇس بىرئاز كە-يىپ ئىدى. ئۇ ئارىدا ھېچبىر ئىش بولۇپ ئۆتمىگەندەك روزد-گۈلدىن سورىدى:

— ھا... ھازىرمۇ مەن بىلەن ئۇسسۇل ئويىنىغۇڭ كېلەمد-

ىدۇ، روزىگۈل؟

— نېمىشقا كەلمەيتتى؟ — دېدى روزىگۈل پۈت ئالماپ ئۇنىڭغا ئىگىلىپ، — مەن سىزگە تەگكەندە ئۇسسۇل ئويناشىنى بىلمەيدىكەنمەن؟

— بىلمەيتتىڭ.

— ھەببەللى، مانا بۇ ئىشقىنى ئۆزىڭىز سالغان، ئۆزىڭىز ئۆگەتكەن، ئەمدى ئويىنماي تۇرالمايمەن.

— راست دەۋاتامسەن؟ — يۇنۇسنىڭ چېھرىدىكى كۈلكە بىردىنلا خۇرسىنىش، ئەلەمگە ئورۇن بوشاتتى.

— مېنىڭ سىزگە يالغان سۆزلىگەن يېرىم بارمۇ؟

يۇنۇس كۈلدى، ئەمما ئۇنىڭ كۈلكىسى كۈلكىگە ئوخشىمايتتى.

— نېمە بولدىڭىز؟

— ئىچىمدە يىغا قاپاپ قالدى؟

— بۇ يىغلايدىغان يەر ئەمەس.

— كۆڭۈل بۇزۇلغاندا سورۇن تاللىغىلى بولامدۇ؟

— سىز بۇرۇن ئۇنداق ئەمەستىڭىز.

— مەن ھازىر بۇرۇنقى مەن ئەمەس.

— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، سىزنىڭ ئاتا ـ ئانا، ئاغا ـ ئىنىلىرىڭىز بار. يەنە سىزگە تەلمۇرۇپ تۇرغان بالىلىرىڭىز بار.

يۇنۇس گەپ قىلمىدى. ئۇ بىردەم پىرقىراپ ئويىنىغاندىن كېيىن ئابدۇراخمانىنى سورۇنغا تارتىپ قويۇپ ئۆزى سورۇندىن چىقىپ كەتتى.

روزىگۈلمۇ راھىلەنى ئۇسسۇلغا تارتتى ھەم ئۆزى سورۇندىن چۈشۈپ تەرىنى سۈرتتى.

— بۇ توي يۇنۇساخۇن بىلەن سىزگە بولۇۋاتامدۇ قانداق؟

— دېدى شەرۋانىم روزىگۈلنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئويناپ كەتكىنىگە ھەيران بولۇپ، — كونا قەدىناسلار دېيىشىلمىگەن گەپنىڭلارنىمۇ سورۇنغا چىقىۋېلىپ دېيىشتىڭلار.

— بۇگۈن پەيتى كېلىپ قاپتىكەن قاراڭ، — دېدى روزىگۈل كۈلۈپ، — پۇرسەت كەتسە بولماس، — ئۇ شۇنداق دەپ، بازارغا ئايلانغان ھويلىدىن تالاغا — ئۆينىڭ كەينىدىكى بۇغدايلىققا چىقتى.

بۇغدايلىقنىڭ ئۇ چېتىدىكى قۇم باغرىدا قېيىنئىنىسى يۇسۇپ ھاۋا بىلەن پاراڭلىشىپ تۇراتتى. ئۇ بىگىز بارمىقى بىلەن قۇم دۆڭلىرىنى كۆرسىتىپ، قىزغا ھە دەپ بىر نەرسىلەرنى چۈشەندۈرۈۋاتاتتى.

روزىگۈل بويىغا يېتىۋاتقان بۇ يىگىت بىلەن قىزنى خىجىل بولۇپ قالمىسۇن دەپ كەينىگە ياناي دەپ تۇرۇشىغا يۇنۇس چىقتى. يۇنۇس روزىگۈلنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. كەيپىلىكتىن بىرئاز يېشىلىپ قالغان يۇنۇس بىر تاغار گەپنى بارەڭ روزىگۈلگە ئۇمچەيدى، لېكىن گەپ قىلىشنى ئەپسىز كۆرگەنەڭ پۇتىنىڭ ئۇچىدىكى بىر تال خوخا ئوتقا تىكىلگىنىچە ئۇن ـ تىنسىز تۇرۇپ قالدى. شۇنداق، ئۇنىڭ نۇرغۇن گەپلىرى بولسىمۇ ئاغزى گەپكە كەلمەيۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. روزىگۈل بۇرۇندىن ئۆزى ياخشى كۆرگەن بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىدە نېمە بارلىقىنى بىلمەيدىغان يەردە ئەمەس ئىدى. ئۇ بىلىدۇ، بالىلىرىنىڭ دادىسى كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ ئىزىپ كەتتى. ئۆزىنى پەرىزات دەپ يۈرگەن بىر ئالۋاستى ئۇنىڭ قېنىنى شوراپ بولغاندىن كېيىن ھەقىقىي ئەپتى ـ بەشىرەسىنى ئاشكارە قىلدى. ئۇنىڭغا بىر تۆشۈكنى ئىككى كۆرسەتـ

تى، ھەققى ـ ھۆرمىتىگە قارا سانىدى، خىيانەت قىلدى. ئىز ـ زەت ھۆرمىتى، ئەرلىك غۇرۇرى سۈنغان يۈنۈس بولسا نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ خوتۇندىن قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمەيتتى .

ـــ مە... مەن، مېنى قارا باستى ! ـــ دېدى يۈنۈس ئاخىرى بوغۇلۇپ ، ـــ مەن مۇشۇ كۈنلەردە روھىم چىقىپ كەتكەندەك لاكاتلىشىپ كەتتىم، مەن ئالۋاستىنىڭ چاڭگىلىغا كىرىپ قالدىم.

ـــ ئالۋاستى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا كۈن ئالالمايدۇ، ـــ دېدى روزىگۈل يىراقتىكى قۇم دۆڭلىرىگە قاراپ ، ـــ ھەر قانچە يامان ئالۋاستى بولسىمۇ ئەدەپ ـ جازاسىنى يەيدۇ.

ـــ مە... مەن قانداق قىلسام بولار ؟ ئۇنى بوغۇپلا ...

ـــ ياق، ياق ! ـــ دېدى روزىگۈل بىردىنلا سەزگۈرلىشىپ، ـــ ھەرگىز ئۇنداق قىلماڭ .

ـــ ئەمىسە، قانداق قىلسام بولىدۇ؟

ـــ بىر مەزگىل ئۇنىڭدىن نېرى تۇرۇڭ، ئۆيىنى كەڭرى تاشلاپ بېرىڭ .

ـــ نى... نېمىشقا؟

ـــ يامان يول يامانىنى ھامان ھالاك قىلىدۇ. مېنىڭ كۆڭ ـ لۈم تۈيۈپ تۇرىدۇ ...

يۈنۈس ئۇندىمىدى.

كۈن پېتىش ئاسمىنىدا ئاستا ـ ئاستا قىزىللىق پەيدا بولدى. ئەتراپتىكى دەل ـ دەرەخلەرنىڭ ئۇچى شامالدا تەۋرە ـ نىشكە باشلىدى. بۇ قارا بوراننىڭ شەپىسى ئىدى.

ـــ بوران ! ـــ روزىگۈل چۆچۈپ تۆت ئەتراپقا قارىدى ، ـــ ۋاي ئېسىت، توينى بۈزىدىغان بولدى.

ئۇلار تېخىمۇ قۇملۇققا قاراپ قىزىق پاراڭغا چۈشكەن

يۈسۈپ بىلەن ھاۋانى چاقىرىۋالدى ـ دە ، ھويلىغا قاراپ يۈ ـ گۈردى...

ھويلىدا مەست بولۇپ قالغان غوجىخان تاماشا چىقىرىۋا ـ تاتتى. ئۇ بېشىدىن ياغلىقى چۈشۈپ، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ كەت ـ كەن سۇلتانبۇۋىنىڭ قولىدىن تۇتۇۋېلىپ ئۇسسۇل ئويناتماز دەپ سۆزەپ يۈرەتتى:

ـــ چال، چالە دېپىڭنى ھە قېنى ھە...
تامدىن ئېگىز چىتلارنىڭ،
بارسام قاۋايدۇ ئىتلارنىڭ.
سارالڭ جۈمباق...
...

ـــ ھاي... ھاي... سېكرېتار ، ـــ كەنتنىڭ چوڭلىرىدىن بىر نەچچەيلەن كېلىپ غوجىخانغا ئېسىلدى. ، ـــ ما ئىشلىرى قاملاشمىدى، ئا مېھمانلارنىڭ ئالدىدا سەت تۇرىدۇ. ماڭسىلا پەم بىلەن ئۆيگە كىرىپ يېتىۋالسىلا...

قارا بوران بېسىپ كەلدى. توي ئەھلى پاتىپاراقچىلىققا چۈشتى. يەرنى ئويۇپ ياسالغان ئوچاقلارغا ئېسىلغان قازانلار ـ دىكى پولۇنى قۇم ـ توپا باستى. قايانغا قېچىشنى بىلەلمەي قالغان كىشىلەر بوراندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان دوپپا، ياغلىقلە ـ رىنى قوغلىشىپ، يىغلىشىۋاتقان بالىلارنى ئىزدەپ قىيا ـ چىياغا چۈشتى. ئەمدى تېخى قول چايقاپ داستىخان سېلە ـ نىشنى كۆتۈپ ئولتۇرغان نازىلخان ئۇچۇپ كەتكەن رومىلىنى قوغلاپ ھويلىنىڭ ئىچىنى نەچچە پىرقىرىدى ھەم ئاغزىنى بۇزۇپ كىملەرنىدۇر تىللىدى. بىر ـ بىرلەپ جېنىنى ياقىغا ئالغان، تارقاپ كېتىشىۋاتقان يىگىت قولداشلىرىغا قاراپ تۇرغان ھۈسېناخۇن يىگىت كۆرپىسىدىمۇ ئولتۇرماستىن

ئاسمانغا قاراپ تۆتۈلۈپ تۇراتتى.

ئالەم - جاھان ئاستا - ئاستا قاراڭغۇلاشتى. قىيا - چىيالار ئىچىدە قېتىپ تۇرغان ھەسەن خالۋاپ كۆزىنى يۇمۇپ ئاستا پىچىرلىدى... توپان بالاسى ھاياتلىق دېگىزىنى تىندۇرۇپ ئاخىرقى چەككە يېتەي دېگەندە، ئوغۇللىرىنى مەھكەم قۇچاقلاپ يۇم - يۇم ياش تۆكۈۋاتقان بىر ئاتا بىلەن بىر ئانا قۇم دۆڭلىرى ئىچىدىن بېشىنى چىقىرىپ كۆككە قاراپ ئاخىرقى قېتىم نىجاتلىق تىلىگەنمىش، ئاننىڭ يىغىسىنى كۆرگەن تەڭرى غەزىپىدىن يېنىپ ئوننۇغا شەپقەت قىلغانمىش... ئاندىن كۆز يېشىدىن قۇملۇقتا بۇلاق ھاسىل بولۇپتۇ، ئاتا كەتمىنى بىلەن ئېرىق چېپىپ، بۇلاقنىڭ سۈيىنى قۇملۇق باغرىدىكى ئاخىرقى ھاياتلىق ئىزلىرىغا باشلاپتۇ... كېيىن بۇ يەردە ناھايىتى ئۇزۇن بىر دەريا ھاسىل بولۇپتۇ، ھاياتلىق قايتا كۆكلەپتۇ...

بوۋاي قىزىللىق ئىچىدە بوراننىڭ تېزرەك ئۆتۈپ كېتىشىنى، توينى تىنچ - ئامان يۆتكىۋېلىشىنى، يىراق - يېقىندىن كەلگەن ئۇرۇق - تۇغقانلارنى خاتىرجەم ئۇزىتىۋېلىشنى تىلەيتى.

خاتىمە

كىشىلەر سارىيىپ توزۇۋاتقان گۈل-گىياھلارغا، يوپۇرماقلارغا قاراپ كۆز پەسلىنى خازان پەسلى دېيىشىدۇ. ھالبۇكى قۇمئاۋات، ئاراڭاۋانلارنىڭ كۆز پەسلى بەكمۇ چىرايلىق كېلىدۇ. ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ بوران تىنجىپ ھاۋا ئېچىلىپ كېتىدۇ. كىلىمات بىرئاز نەملىشىپ، ھەر كېچىسى زىرائەتلەرگە خۇددى يامغۇر ياغقاندەك تەكشى شەبنەم چۈشىدۇ. كۆزلۈك مېۋە-چىۋىلەر، زىرائەتلەر بالقىپ تۇرغان قۇياش نۇرىدا ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرىدۇ، ھوسۇلى يىغىۋېلىنغان يەرگە بۇغداي ئۇرۇقى چېچىلىدۇ، ئالتۇن رەڭ قۇياش نۇرىغا چۆمۈلگەن مايسىلار كېيىنكى باھار ئۈچۈن تۇپراققا يىلتىز تارتىدۇ.

ئەنە شۇ چىرايلىق كۆنلەردە ھەسەن خالۋاپ، ئابباسخانلارنىڭ ئائىلىسى ئۈچۈن ئارقىدىن خۇشاللىقلار كەلدى. نۇربۇۋى پاقلاندەك بىر ئوغۇل تۇغۇپ، قۇدا-باجىلارنىڭ رىشتىنى بىر - بىرىگە چىڭىتتى. ئىككى ئائىلە شۇ خۇشاللىق ئىچىدە تۇرغاندا يۈسۈپ بىلەن ھاۋانىڭ ئۆز ئارزۇسى بويىچە بېيجىڭ، شاڭخەيدىكى ئەڭ كاتتا ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنغانلىق توغرىسىدا چاقىرىق كەلدى.

خۇشاللىقلار بۇلا ئەمەس، ئالدىراپ - تېنەپ ئادەم يارىتىپ قالمايدىغان شەرۇانەم قۇمئاۋات، ئاراڭاۋاتلاردىن ئەر تېپىلمە-

غاندەك شوخلۇق قىلىپ كۆچالىق بىر تۇماقچىغا تېگىۋالدى. ھەمزىخان خالۋاپ جەمەتىگە لايىق ئىش قىلىش ئۈچۈن ئاكىسى ھەسەن خالۋاپ بىلەن بىرلىشىپ ئانىسىنىڭ ھويلىسىدا دۇكان قۇرۇپ خالۋاپلىق ھۈنىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. خۇشاللىقنىڭ چوڭى ئەلۋەتتە يۈنۈسنىڭ بوينى قىسىلىپ يۇرگەن بالىلىرى ئۈچۈن بولدى. روزىگۇل ئاخىرى ئېرىنى ئۆزىگە قايتىپ ئۇ-نىڭ بىلەن كېلىشىۋالدى.

تۇرمۇشتا يەنە خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق قوش كېزەك بولىدىكەن. ئېگىز شاخقا ئېسىلىپ نوچى يەردىن كېلىن ئە-كىرگەن نازىلخان بۇرۇنقى ياۋاش - يۇمشاق كېلىنى پىننەخان-نىڭ خارلىقىنى تارتىپ، يېڭى كېلىننىڭ يۈندىسىنى تۆكىدە-غان يامان كۈنگە قالدى. مانا ئەمدى پىننەخاننى ياد ئەتكەن بۇ بىچارە ئايالنىڭ كۆزىدىن ياش قۇرىمايدىغان بولدى.

بۇ كۈنلەردە غوجىخاننىڭ ھالىنى كۆرسىڭىز، ناشايانخۇ-مار ئادەملەرنىڭ ھامان كۆرگۈلۈكى بارلىقىغا چىن يۈتىسىز. خالۋاپ جەمەتىنىڭ كونا رەقىبىدىن قۇدا - باجىسىغا ئايلانغان بۇ نوچىنى بېشەم خوتۇنى سۈلتانبۇۋى ھېلىقى ئارقا ئۆيدە مەغپىرەت بىلەن تۇتۇۋېلىپ، ئەل - جامائەت ئالدىدا بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا شەرمەندە قىلدى ھەم روزىگۇلدىن ئۆتۈپ ئۆزىنىڭ رىزقىغا ئېغىز ئاچقان مەغپىرەتنىڭ چاچلىرىنى يۇلۇپ، يۈ-زىگە تۈكۈرۈپ قۇمئاۋاتتا تۇرغۇسىز قىلىپ قوغلىۋەتتى. شۇ ئىشلارنىڭ كاساپىتىدىن قىلغان - ئەتكەنلىرى پاش بولغان غوجىخان ئىززەت - ئابرويىدىنمۇ، ھوقۇقىدىنمۇ چۈشۈپ، يە-گەن - ئىچكەنلىرىنى قۇمئاۋاتلىق ئالدىدا بىراقلا قۇستى. ئۇ ھازىر موللام مۇشۇك بولۇپ، بىر چەتتە شۇمشىيىپ قالدى.

سېنتەبىرنىڭ باشلىرىدا قۇمئاۋاتلىقلار بىلەن ئارائاۋات-

لىقلار يۈسۈپ بىلەن ھاۋانى جاھانىنىڭ شەرقىدىكى چوڭ شە-ھەرلەرگە ئۈزىتىپ قويدى. ئۆمرى قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا ئۆتكەن ھەسەن خالۋاپ بۇنىڭ ئاخىرلىشىش ئەمەس، بەلكى باشلىنىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ئەلۋەتتە، بالىلار ئەمدى بۇرۇنقىدەك ھەقسىز ئوقۇيدىغان ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى بە-لەن خوشلىشىپ، ھەق تۆلەپ ئوقۇيدىغان ئالىي مەكتەپ مائا-رىپىغا قەدەم قويغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئوقۇش خىراجىتى ئۇ-چۈن 10 مىڭ سوملاپ پۇل تەقەلىش بۇ دېھقان ئائىلىلىرى ئۈ-چۈن ئاسانغا چۈشمىدى. شۇنداقتىمۇ جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان بولىدىكەن. ئابباسخانىنىڭ يېنى خېلى تۇم، ئاب-دۇراخمان، راھىلەدەك مائاشلىق بالىلىرى بولغاچقا قىزى ھاۋانى ئوڭايلا يولغا سالدى. ھەسەن خالۋاپلار بولسا جىق ئاۋا-رىچىلىقلار تارتتى. ئۇ يۈسۈپنىڭ ئوقۇش خىراجىتى ئۈچۈن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ يارىمى ۋە ئوقۇش يارىدەم قەرز پۇلىغا تايانىدى...

بۇگۈن يەنە باشقىچە چىرايلىق كۈن بولدى. ھەسەن خالۋاپ ئەتىگەندە نەۋرىسىنى ئەگەشتۇرۇپ پادىنى ھەيدەپ قۇملۇق باغرىغا چىقتى.

— بوبا، بوبا... ئەمدىغۇ چۆچەك ئېيتىپ بېرەرسىز ؟ — ياسىن بۇرۇنقىدەك بوۋىسىغا ئېسىلدى ، — سىز ماڭا مۇ-شۇنداق يەكشەنبە كۈنلىرى مەكتەپكە بارمىغان چېغىڭدا مال باققاچ چۆچەك ئېيتىپ بېرىمەن، دېگەن!

— ئېيتىپ بېرەي بالام ، — ھەسەن خالۋاپ پادىنى مەي-لىگە قويۇۋېتىپ، ئالدىدىكى دۆڭدە ئولتۇردى. ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرى بولسا ھامان يىراقلارغا تىكىلەتتى.

— چاققان بولۇڭە...

— ئېيتىلمىشچە ، — دەپ گەپ باشلىدى بوۋاي نەۋرە-
سىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ ، — كۆزگە تاشلىنىپ تۇر-
غان بۇ زېمىن يېراق قەدىمكى دەۋرلەردە شىمالىي دېڭىزغا تۇ-
تىشىدىغان بىپايان دېڭىز بولغانمىش. دېڭىزنىڭ ئەتراپى ئور-
مانلار، دەريا ۋە كۆللەر بىلەن قاپلانغان مۇنبەت سۇلۇق تۈز-
لەڭلىك بولۇپ، تېرىقچىلىق، باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق قە-
لىشقا ناھايىتى مۇۋاپىق كېلىدىكەنمىش. چەكسىز كەتكەن
بوستانلىقلاردا ياشاۋاتقان خەلق تەبىئەتنىڭ بىمىسابا ھىممىتى
ئىچىدە ياشاپ، نۇرغۇنلىغان چوڭ شەھەرلەرنى، بەگلىكلەرنى
بەرپا قىلغانمىش. مۇكەممەل ھالەتتە ياسالغان كوچىلار، سودا
- كارۋان يوللىرى شەھەر ۋە يېزىلارنى بىر - بىرىگە تۇتاش-
تۇرۇپ، تىرىكچىلىك ۋە مەدەنىيەت يۇقىرى پەللىگە چىققاز-
مىش. كىشىلەرنىڭ ئېتىقاد، ئىجتىمائىي ھايات، ئادەم بىلەن
تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇق ۋە ئادەم بىلەن ئالەم ئوت-
تۇرىسىدىكى بىلىملىرى ناھايىتى مول ۋە توغرا بولغانمىش...
شۇنىڭدىن نۇرغۇن يىللار كېيىن قۇم ئېراسى باشلىنىپ، تو-
پان بالاسى بېسىپ كەپتۇ، تاغلار ئوت بولۇپ يېنىپ، سۇلار
ھورغا ئايلىنىپتۇ، زېمىن قۇرۇشقا باشلاپتۇ. جانلىقلار، ئادەم-
لەر قىرىلىشقا باشلاپتۇ. جان ساقلاش كويىغا چۈشكەن كىشى-
لەر ئامالسىز تەرەپ - تەرەپكە كۆچۈشكە باشلاپتۇ... بۇ يەردە
قالغان ئاز بىر قىسىم كىشىلەر ئەسلىدىكى ھاياتلىق بۆشۈكى
ۋە ياشاش ئاساسىدىن ئايرىلىپ، ئىپتىدائىي ئۇسۇل بىلەن تا
بۈگۈنگە قەدەر ھاياتىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەپتۇ.

ئەمدى ئاشۇ ھىممەتلىك دېڭىز دولقۇنلىرىنىڭ ئىزناسى
چەكسىز قۇم بارخانلىرىدا قېتىپ قالغان، قۇملۇق باغرىدىكى
سارغۇچ ئېكىنزارلىقلار دېڭىزنى، دېڭىز دولقۇنلىرىنىڭ نېمە-

لىكىنى بىلمەيتتى. ھالبۇكى، قۇم بارخانلىرىدا قېتىپ قالغان
تارام - تارام دولقۇن ئىزلىرىدا يېراق قەدىمكى دەۋرلەردىن
بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مۇشۇنداق ئاددىي بىر ھايات
كارتىنىسى ھېلىھەم كۆزىمىزگە چېلىقىدۇ، قەلبىمىزگە كى-
رىپ كېلىدۇ...

بۈگۈن بۇ يەردىن يۈسۈپ ئاكاڭدەك، ھاۋا ئاچاڭدەك ئوت
يۈرەك بالىلار چىقتى. ئۇلار ئۆزى تۇغۇلغان يۇرتنىڭ، تەبىئە-
تىنىڭ نىداسىنى، ھاياتلىقنىڭ سىرىنى چۈشەندى. ياشلىقنى
تەبىئەتكە ئاتاپ قۇم ئېراسىدىن يېڭى بىر ھاياتلىق ئىزىنى
ئىزدەش ئىرادىسىگە كەلدى... كېيىن يەنە بۇ يەردىن ياسىن،
روشەن، ھەنىپخان ئىسىملىك بالىلار يۈسۈپ ئاكىسىنىڭ،
ھاۋا ئاچىسىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭدۇ، بالام!

— ھە، بىزمۇ؟

— شۇنداق، سىلەر بالام!

زۇمچەك - زۇمچەك قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىن قۇياش
كۆتۈرۈلۈپ چىقتى. يېراقلاغا سوزۇلۇپ ياتقان قۇملۇق ئالتۇن
رەڭگىگە كىردى. مۇلايىم كۆزلىرى قۇم قۇيۇلغاندەك قىزىرىپ
چىققان ئاتا قۇچىقىدىكى نەۋرىسىدىن نەزىرىنى ئۈزۈپ كۆز
ئالدىدىكى قۇياشقا قارىدى. قۇياش قۇم دۆڭلىرىدە قىزغۇچ مىس
لېگەندەك تىكلىنىپ، زېمىنغا قاراپ كۇلۇۋاتقاندەك بىردەم قە-
زىرىپ تۇردى - دە، كۆككە ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلدى.

2007 - يىلى سېنتەبىر، يەكەن

تەكلىپلىك تەھرىر: مۇھەممەدسالىھ مەتروزى
مەسئۇل مۇھەررىر
مەسئۇل كوررېكتور : ياقۇپ مۇھەممەتروزى

ئابدۇكېرىم قادىر

تۆتىنچى ئېراغا سەپەر

(رومان)

نەشر قىلغۇچى	:	مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى	:	بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى	:	100013
تېلېفون نومۇرى	:	010—64290862
سېتىلغۇچى	:	چايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى	:	بېيجىڭ دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى	:	2009-يىل3- ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى	:	2009-يىل 3- ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى	:	850×1168م م. 32كەسلەم
باسما تاۋىقى	:	19.625
سانى	:	0001—4000
باھاسى	:	32.00 يۈەن

ISBN 978-7-105-09838-5/I • 2025 (维 228)

特约编辑 ：买买提沙力
责任编辑 ：牙库甫
责任校对

图书在版编目(CIP)数据

第四纪之行：维吾尔文/阿布都克热木·喀迪尔著.
—北京：民族出版社，2008.12
ISBN 978-7-105-09838-5

Ⅰ.第… Ⅱ.阿… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2008)第 213942 号

出版发行：民族出版社　http://www.mzcbs.com.
社　　址：北京市和平里北街 14 号　邮编：100013
电　　话：010-64290862（维文室）
印　　刷：北京迪鑫印刷厂
版　　次：2009 年3月第 1 版　2009 年3月北京第 1 次印刷
开　　本：850×1168 毫米 32 开
印　　张：19.625
印　　数：0001—4000
定　　价：32.00 元

ISBN 978-7-105-09838-5/I·2025（维 288）